Fiatı: 7,5 Liradır

GÜZEL SANATLAR MATBAASI A.Ş. - ANKARA
1969

İSLÂM DÎNİ

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI No. 31/16

İSLÂM DÎNİ

İtikat, İbâdet ve Ahlâk

Yazan
A. HAMDİ AKSEKİ

Yirminci Baskı

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI No. 31/16

İSLÂM DÎNİ

İtikat, İbâdet ve Ahlâk

Yazan
A. HAMDİ AKSEKİ

Yirminci Baskı

GÜZEL SANATLAR MATBAASI A. Ş.
ANKARA

Bu eser, Diyanet İşleri Başkanlığınca

1950	yılında	10.000
1953	"	10.000
1954	"	10.000
1955	"	10.000
1957	"	10.000
1958	"	10.000
1959	"	20.000
1960	"	25.000
1962	"	10.000
1963	"	20.000
1964	"	20.000
1965	"	20.000
1966	"	20.000
1967	"	20.000
1967	"	20.000
1968	"	20.000
1969	"	20.000 nüsha olmak üzere, onyedi defada
		275.000 adet bastırılmıştır.

EVKAF UMUM MÜDÜRLÜĞÜNE (1)

Heyet-i Müşâveremiz Âzâsından Aksekili Ahmed Hamdi Efendi tarafından "İslâm dini — İslâm İtikad ve İbâdeti" nâmiyle yazılmış olan eser, bu hususta bilinmesi lâzımgelen mesâili cami' ve İmam ve Hatibler için fevkalâde lüzumlu olduğu bittetkik anlaşılmış olmakla eğer mümkin ise makamınızca tabedilerek İmam ve Hatiblere tavzii münâsip olacağı beyan olunur efendim.

19/7/1933

Diyanet İşleri Reisi
RİFAT

---

(1) **Evkaf Umum Müdürlüğünün gösterdiği lüzum ve isteği üzerine tarafımdan yazılan ve Riyâset Yüksek Makamınca da ayrıca tetkik edilmiş olan işbu kitabın, ehemmiyetini ve tab'ı lüzumunu bildiren kıymetli tezkerenin bir sûretini teberrüken ilk sayfaya koymayı münasip gördüm.**

A. HAMDİ AKSEKİ

ÖNSÖZ

İmam ve Hatîblerin her şeyden önce îtikad ve ibâdet mes'elelerini iyi bilmeleri gerektir. Bunları bilmiyenlerin imamlık yapmaları câiz değildir. Bununla beraber köylüye ve halka dince çok lüzumlu olan şeyleri öğretecek olan da bunlar demektir. Halbuki, onların bu şeyleri topluca ve kolayca öğrenebilmeleri için bir kitap yoktur. Gerçi, bu hususta Arapça yazılmış pek çok kitaplar vardır. Fakat her imam ve hatîbin onları elde etmesi ve bütün bu mes'eleleri onlardan anlayıp öğrenmesi haylıca zor ve hattâ bugünkü imamların çoğu ve yarınkilerin hemen hepsi için mümkün değildir. İşte bu ihtiyâcı çoktanberi düşünür ve bu gibi imam ve hatîblere sağlam bir kılavuz olmak üzere bir kitap yazmak isterdim. Aynı ihtiyâcı duymuş ve anlamış olan Evkaf Umum Müdürü bir gün bu mes'eleyi bana açarak, böyle bir kitap yazmamı ricâ ve *"Mümkün olursa bunun kendileri tarafından bastırılarak imam ve hatîblere meccânen dağıtılacağını"* da ilâve etti. Müdîr-i Umûminin mütâlâasını uygun bulduğum için bu kitabı yazıp kendilerine verdim. Diyanet İşleri Reisliğince îcâbeden tetkîkat yapıldı ve basılmasına karar verildi.

Kitap dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde dinler ve mezhebler hakkında umûmî bilgiler verilmiş, ikinci ve üçüncü bölümlerde bilinmesi gereken îtikad ve ibâdet mes'eleleri yazılmıştır. Dördüncü bölümde de kısaca İslâm ahlâkından bahsedilmiştir.

İkinci bölüm için başlıca şu kitaplar esas tutulmuştur: İmâm-ı A'zam'ın *El-Fıkhü'l-Ekber* adındaki kitabı ile *Vasiyetnâme*'si; Nesefî'nin, Tahâvî'nin ve Senûsî'nin akaaid kitapları; *Emâlî, Nûniye, Cevhere, Bâcûrî, Şeybâniye, Harîde, Vesîletü'l-Âbid,* Birgivî'nin *Ravzatü'l-Cennât* nâmındaki mûteber metinleriyle Mâtürîdî'nin ve Aliyyü'l-Kaarî'nin *Fıkh-ı Ekber şerhleri,* İbn-i Kayyim'in *Şifâü'l-Alîl'i.*

Esas tuttuğumuz metinler yalnız mes'eleleri yazarak onların delillerinden uzun uzadıya bahsetmediklerinden biz de öyle yaptık. Esâsen böyle olması bellemek ve akılda tutmak için daha kolaydır. İbâdet kısmı için de başlıca *Nûrü'l-Îzâh, Tenvîrü'l-Ebsâr, Kenz* metinleri ile *Nûrü'l-Îzâh Şerhi* ve Tahâvî esas tutulmuştur. Mısır'da imam ve hatîblere tevzî edilmek ve okutmak üzere Evkaf Nezâreti tarafından son zamanlarda mütehassıslara yazdırılan ve şimdiye kadar iki cildi çıkmış olan *Dört Mezhebe Göre Fıkıh* adındaki mühim kitaptan da istifâde ettim.

Şunu da söylemeliyim ki: İmam ve hatîbler için düşünülmüş olan bu kitaptan Türkçe bilen her müslüman istifâde edebilecektir. Okuma bilen her insan, îtikad, ibâdet ve ahlâk mes'elelerini bu kitaptan kolayca ve kimseye muhtaç olmadan öğrenebilecektir.

Kitap kısa bir metin olmakla berâber, bu hususta bilinmesi lâzım olan mes'eleler tamâmen mevcuttur. Bunların izahlarını, inceliklerini, felsefelerini, hikmet-i şer'iyyelerini, istinât ettikleri şer'î ve aklî delilleri, mezheb ve müctehidler arasındaki ihtilâfları ve bunlardan elde edebileceğimiz faydaları, bu kitaba şerh olmak üzere hazırlamakta olduğum büyük kitaba bıraktım. Allâhu Teâlâ'nın izni ve yardımı ile yakında onu da bastıracağımı umarım (1). Tevfîk ve hidâyet yalnız Allah'dandır.

Ahmet Hamdi AKSEKİ

İKİNCİ TAB'IN ÖNSÖZÜ

15 sene evvel basılmış olan bu kitabın, birkaç ay içinde mevcûdu tükenmiş ve o gündenberi her taraftan sorulmakta, istenilmekte olmasına rağmen bugüne kadar bastırılamamıştı.

Birinci tab'ın önsözünde de belirtildiği veçhile bilhassa İmamlar ve Hatîbler için hazırlanmış olan bu kitap; aynı zamanda her Müslümanın da okuyup istifâde edeceği mühim bir kitaptır.

İslâm Dîni'nin îtikad, ibâdet ve ahlâk bahislerini ve ayrıca dinler ve mezhebler hakkında da bir hülâsayı ihtivâ eden bu eser, İmam ve Hatîb Kurslarında okunacak din dersleri müfredat programına da uygun görüldüğünden, Bakanlıkça, İmam ve Hatîb Kurslarına da tavsiye edilmiştir.

Eserin bu (ikinci) tab'ı bâzı düzeltmeler ve ilâvelerle daha zenginleştirilmiştir. Hazırlanmakta olduğunu ve basılacağını o zaman vâdettiğimiz büyük kitabın birinci kısmı, 1942 de yayınlanmış, diğer kısımları da hazırlanmıştır. İnşâ-Allah onun da bu sene yayınlanacağını ümit ederim.

Ahmet Hamdi AKSEKİ
Diyanet İşleri Başkanı

---

(1) Bunun büyük bir cildi (**İslâm**) adıyla yayınlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

بسم الله الرحمن الرحيم

BİRİNCİ BÖLÜM

DİNLER VE MEZHEBLER HAKKINDA UMUMÎ MÂLÛMAT

1 — DÎNİN MÂHİYETİ :

Dîn, Allahu Teâlâ tarafından vaz' olunmuş bir kanundur. İnsanlara saâdet yollarını gösterir, onların saâdete erişmelerine delâlet eder, yaradılışlarındaki gaye ve hedefi, Allâh'a ne sûretle ibâdet yapılacağını bildirir. İnsanları (kendi arzulariyle dini kabul eden akıl sâhiblerini) hayrolan işlere sevkeder.

Bu ilâhî kanunu peygamberler vahiy sûretiyle Cenâb-ı Hak'dan telâkkî ederek insanlara tebliğ etmişler ve söylemişlerdir. Binâenaleyh din, peygamberlerin vahy-i İlâhîye müstenit tebligatı olup onun hakikî vâzıı, Allahu Teâlâ'dır. Peygamberler dahi din ve şeriat vaz'edemezler. Onların vazîfeleri, sâdece ahkâm-ı dîniyyeyi tebliğ etmektir. Onlara din ve şeriat vâzıı denilmesi hakikat değil, mecazdır (1).

2 — DÎN-İ TABİÎ NÂMİYLE ORTAYA ATILAN ESASLARIN KIYMETİ :

Son asırlarda bâzı filozoflar (2) tarafından *(Dîn-i tabiî)* nâmiyle bir takım esaslar ve umdeler ortaya konulmuş ise de onlar hiçbir zaman hakikî dînin ulvî mâhiyetini hâiz olamazlar. Onlar nihâyet birer felsefî meslekten başka bir şey değildir. Esâsen insanlar tarafından uydurulacak bir din, veyâhut vücûda getirilecek felsefe sistemi, hiçbir zaman beşeriyetin hidâyet ve saâdetini te'mi-

---

(1) Bu bahse dâir uzun ve felsefî bilgiye sahib olmak arzu edenler vaktiyle yazmış olduğumuz **(Dinî Dersler)** üçüncü kitabın birinci ve ikinci derslerine baksınlar.

(2) Fransız Filozoflarından Jan Jak Ruso (1712 - 1778), Rönan (1823 - 1892), Jül Simon (1814 - 1896) ve bunların emsâli birçok filozoflar, Hıristiyanlığın almış olduğu hurâfî şeklin mütefekkir dimağları tatmîn edemiyeceğini görerek, vicdanların din ihtiyâcını, cemiyetin âhenk ve intizâmını te'mîn için **Dîn-i tabiî** nâmiyle birtakım esaslar vaz'etmişler ve beşeriyetin saâdetini te'mîn için böyle bir dinin lüzûmuna kaail olmuşlardır.

ne kâfi değildir. Çünkü vahiy ve ilhâma istinâd etmiyen, kökleri o ulvî kaynağa dayanmıyan, oradan fışkırmıyan bu gibi şeyler, insanların ruhlarının derinlerine nüfûz edemez, kalblere asla hâkim olamaz. Muhtelif milletler içinde yetişen en büyük mütefekkirlerin asırlardanberi İlâhî dinlere sarılmaları ve onları kabûl etmeleri, bu dinlerin esas i'tibâriyle İlâhî vahye müstenid olmasının en açık delillerindendir.

Binâenaleyh, ahlâkın en sağlam istinatgâhı dindir. Din olmadıkça fertlerde yüksek ahlâk ve faziletten eser görülemez. Böyle fertlerden teşekkül etmiş olan bir cemiyetin intizam ve âhengi de olamaz. Dînin yerini hiçbir şey de tutamaz (1).

3 — BEŞERİYET İÇİN DİNİN LÜZÛMU (2):

Din, cemiyetin nâzımı olmak i'tibâriyle beşeriyete lâzım bir müessesedir.

Bu müessese, ne kadar yüksek temellere, ne kadar derin hikmetlere dayanırsa lüzûmu da o nisbette artar. Alman filozofu S c h o p e n h a u r (Şopenhavr 1788 - 1860)'ın pek güzel tasvir ettiği üzere, hayat, hırs ve arzudan ibârettir. İnsan da garîziyât i'tibâriyle hırs ve arzunun esîridir. Böyle olan insanlar arasında içtimâî hayâtın teşekkülü mütekaabil emniyet ve meveddetin teessüs edebilmesi için ferdin ferdî arzularına, nefsânî ihtiraslarına hâkim olması lâzımdır. Böyle olmadıkça içtimâî bir hayat yaşıyamaz, medenî olamaz. Garîziyyât i'tibâriyle ihtirâsâtına bir had olmıyan insanlar bu ihtiraslarını mu'tedil bir şeyle sokacak bir zâbıtaya muhtaçtırlar ki, bu da dindir. Dînî zâbıta olmasaydı insanlar arasında ahlâkî ve hukukî zâbıtaların teessüs etmesi imkânsız olurdu.

Din, ferdleri mukaddes duygu ve i'tiyatlarla birleştirerek hem millî vicdânı vücûde getiren bir âmil, hem de cemiyetlerin yükselmesi ve tekâmülü için elzem bir müessesedir. Çünkü dîn-i hak, ahlâkî faziletir, mahz-ı adâletdir.

Filhakîka, bugünkü felsefeye göre ahlâk, hürriyetimizi güzel kullanmak ilmidir. Bu telâkkiye nazaran da ahlâk ilmi, vazife ilminden ibâret oluyor. Vazîfe ise hayrın işlenmesi demektir ki, bunun husûlüne fazîlet ıtlak ederiz. Görülüyor ki: fazîleti telkin ve te'yîd i'tibâriyle ahlâk ile din birdir. Din, insanları birtakım vazîfelerle mükellef tutmak i'tibâriyle beşerî hürriyetin hüsn-i isti'mâli usullerini tâyin ettiği gibi, iyiyi emir, kötüyü yasak etmesi sûretiyle de fazîleti telkîn etmektedir. Ahlâkın herhangi biri cemiyet için lüzumunda şüphe olmadığından gayesi fazîlet-i ahlâkiyyeyi takrir, hürriyetin hüsn-i isti'mâlini te'minden ibâret olan dînin lüzûmu bu suretle de tahakkuk etmiş oluyor demektir.

Din, beşeriyet üzerinde çok kuvvetli, nâfiz bir hâkimdir. Çünkü, menşei kudsîdir. Bu i'tibarla cemiyetin âhengini muhâfaza için, din zarûrî bir âmildir. Zâbıta-i dîniye, insandan hiçbir vakit ayrılmıyan, nerede ve ne zamanda olursa, onu dâimâ taht-ı nezârette bulunduran bir hâkimdir. Bu hâkim, vicdanlarda en müessir bir âmil olduğundan insanı gizli ve âşikâr her türlü fenâlıklardan alıkoyacağı gibi, her nevi iyiliklere de sevkeder.

Din sâyesinde İlm-i İlâhînin gizli ve âşikâr her şeye taallûk eylediğini bilen insanda kuvvetli bir irâde hâsıl olur. Böyle kuvvetli bir irade ve seciye sâhibi olan dindar fertlerden müteşekkil cemiyetlerde müstemir bir nizam ve âhenk bulunur.

Felsefe-i ilmiye ulemâsından A l e k s i B e r t r a n "Mûtekid kimselerde mevcut olan îman, ahlâk için pek kıymetli bir istinatgâhtır ve bu nokta, aslâ cây-i iştibah değildir. Ahlâk-ı dînînin aynı zamanda bir ahlâk-ı felsefî olduğunda da şüphe yoktur." ifadesiyle bu hakîkatı i'tirâf etmektedir.

Beşeriyet için dînî ahlâkın ehemmiyet ve lüzûmu pek büyüktür. Bir millet için ahlâkın sukutu kadar müthiş bir felâket yoktur. İngiliz hükemâsından meşhur H e r b e r t S p e n s e r 'in "Evâmir-i ahlâkiyye, mukaddes oldukları beyân olunan menşe'lerinde hâiz olmaları lâzımgelen hüküm ve kuvveti bugün kaybediyorlar. Ahlâk-ı dînînin bu sûretle inhitât ve zevâle yüz tutması kadar müthiş pek az felâket vardır." yolundaki telehhüfü ne kadar haklıdır!.. Hulâsa: Din, her türlü ahlâkî fazîletin, hem menşei, hem de kuvve-i müeyyidesidir. Kavânîn-i ahlâkiyenin te'mîn-i cereyânı, âheng-i cemiyetin muhâfazası için kuvve-i müeyyide, ancak kudsî bir esâsa müstenid olan dindir.

Dinsizliğin içtimâî neticelerini nazar-ı i'tibâra almak da insanı dînin lüzûm-ı içtimâîsini i'tirâfa mecbûr eder. Dinsizlik evvelâ ahlâk, sonra hukuk fikirlerinin ziyâını intâc etmektedir. Çünkü, din olmadığı takdirde ahlâk için bir kuvve-i müeyyide kalmadığından dinsizlik her türlü kötülüğün intişar ve tevessüüne ve neticede ahlâk fikrinin ziyâı ile cemiyetin inhilâl ve inkırâzına sebep olur. Dinsizlik aynı zamanda hukuk fikrini de yıkar.

Dinsizlik cemiyetlerin de yıkılmasını mûcib olur. Çünkü cemiyet efrâdı arasında ahlâkî tesânüt, ancak cemiyeti teşkîl eden fertlerin i'tikad ve duygularının müşterek olmasiyle hâsıl olur. Din, ortadan kalkınca tabiatiyle bu tesânüt de zevâl bulur.

Dînin, cemiyet hayâtının zarûriyâtından bulunduğu ve insanların dinsiz olarak bir cemiyet hâlinde yaşıyamadıkları Fransız İnkılâbı hengâmında görülen ahvâl ve tezâhürât ile kat'iyyen tahakkuk etmiştir. Hıristiyanlığa giydirilen hurâfî şekil, a'sâr-ı âhirede mütefennin dimağları tatmîn edememiye başlayınca vicdanların din ihtiyâcını, cemiyetlerin âhenk ve intizâmını te'mîn için bâzı mütefekkirler tarafından *Dîn-i tabiî* nâmiyle bir din vaz'ına kalkışılmış olma-

---

(1) **Dînî Dersler** üçüncü kitap, ikinci, üçüncü, dördüncü, altıncı, yedinci ve sekizinci derslerde **Dîn-i tabiî** diye ortaya atılan esaslar teşrih edilerek dînin fertler ve cemiyetler için nasıl bir ihtiyaç olduğu uzun uzadıya münâkaşa olunmuştur, oraya bakınız.

(2) Bu bahis, Sayın Üstad Profesör Ş e m s e d d i n G ü n a l t a y 'ın **Târih-i Edyân** nâmındaki mühim kitabından alınmıştır.

sı, beşerî cemiyetlerin dinsiz kalamamasından ve dînin, hayât-ı içtimâînin zarûriyatından olmasından neş'et etmiştir. Filhakîka din fikri zâil olduğu gün, beşerî cemiyetler tefessüh ederek amansız ve âkıbeti meçhûl bir anarşiye sürükleneceğinde şüphe yoktur. Din, gerek efrâdın, gerek âilenin ve gerek cemiyetin saâdeti noktasından beşeriyet için en mübrem ve en lüzûmlu bir müessese-i içtimâiyyedir (1).

4 — VİCDAN, DÎNİN YERİNİ TUTABİLİR Mİ?

Bâzı filozoflar vicdânın din makamına kaaim olabileceğini söylemişlerse de bu, doğru değildir. Evet, insanlarda fıtrî bir istidat vardır. İyiyi kötüden, hayrı şerden ayırdetmek isti'dâdı insanda fıtrîdir. Fakat *vicdan* dediğimiz bu isti'dât, tâlim ve terbiye ile tekemmül edeceği gibi, kötü i'tiyatlarla, fenâ muhitlerin kötü telkinleriyle körleşeceği ve hattâ büsbütün yok olabileceği de şüphe götürmez bir hakîkattir. Bu fıtrî isti'dâdın herkeste aynı derecede tecellî etmemesi buna en büyük delil değil midir?.. Ufak bir şefkatsizlikten, ufak bir suçtan müteessir olan insanlarla, ebeveynini boğazlayan ve hattâ evlâtlarını diri diri mezara gömmüş olan insanların hâline ne diyeceğiz? Evet, dünyâda öyle câniler görülüyor ki, kendilerinde hâsıl olan kötü i'tiyatlar neticesinde, vicdan denilen his büsbütün sönüp gitmiştir. J a n J a k R u s o 'nun şu sözleri ne kadar mühimdir: *"Vicdan, bir sâik-ı İlâhî ve lâyuhtidir.. Fakat bu rehberin mevcud olması kâfi değildir, bunu tanıyabilmek ve takib eylemek lâzımdır. Bu rehber her kalbe karşı ifâde-i hâl ettiği halde onu işitenler neden bu kadar az bulunuyorlar? Çünkü bize o, lisân-ı tabiatle söylüyor. Halbuki, bu lisânı bize her şey unutturuyor."*

İyi vicdâna sâhib olabilmek için iyi bir din terbiyesi almış, ahlâkan çok yükselmiş, terbiyeli muhitlerde yaşamış olmak lâzımdır. Binâenaleyh, yalnız başına vicdân, insana, ne gaye-i hilkatını bildirir, ne gideceği yolu gösterebilir, ne de hayır ve şerri ayırdedebilir. Aynı zamanda hak ve vazifenin, hayır ve fazîletin kâfi derecede ne mi'yârı, ne de kuvve-i te'yîdesi olamaz. Vicdan, dalâlete düşmemek ve yolunu şaşırmamak için kendisine yol gösterecek bir rehbere muhtaçtır ki, o da *Vahy-i İlâhî*'dir; Din'dir.

Hakîkî bir din terbiyesi almış, bu terbiyeden az çok istifâde etmiş insanların vicdanlarıdır ki, kendilerini tamâmen fenâlıktan alıkoyarak fazîlet yoluna sevkedebilir (2).

5 — DİN BEŞERİYETLE DOĞMUŞ VE ONUNLA DEVÂM EDECEKTİR :

Tarih ve ahvâl-i beşerin tetkikatı açık bir sûrette gösteriyor ki, din fikri, insanla berâber doğmuştur. Çünkü, tarihî asırların hiçbirisinde bundan haberi

(1) **Târih-i Edyân:** M. Ş e m s e d d i n , sahife: 39 - 51.
(2) **Dinî Dersler,** üçüncü kitabın beşinci dersinde vicdan nazariyesi hakkında çok mühim tafsilât ve münâkaşa vardır.

olmayan bir millete tesâdüf edilemiyor. Nerede insan varsa orada bir nevi îmân ve ibâdet mevcûd olduğu bittetkik anlaşılmıştır.

Hattâ tarihten evvelki zamanlarda yaşamış olanlarda bile din fikrinin, dînî hislerin varlığı inkâr olunamaz bir hakîkat olmuştur. Bundan da anlaşılıyor ki, din, beşeriyetin levâzımındandır. Beşeriyet yaşadıkça din de ebediyen yaşayacak, fikrin, idrâkin, düşünce ve anlayışların yükselmesiyle din fikri daha ziyâde ve daha esaslı bir şekilde kuvvet bulacaktır. İngilizlerin ve hattâ dünyânın en büyük filozoflarından H e r b e r t S p e n s e r (H. S p e n s e r 1820 - 1903) gibi kavânîn-i tabîiyyeyi tetkik ve ihâta etmiş olan filozofların: "İlmin terakkisi daha bedîhî bir sûrette isbât ediyor ki, hakîkatını anlamadığımız ve anlıyamıyacağımız bir Vücûd-ı Mutlak vardır. Evvelini ve sonunu tasavvur edemediğimiz bu ebedî kudret, her yerde tecellî ediyor ve her şey ondan zuhûra geliyor." demeleri de bunu te'yîd eder.

Filozof S a b a t i e r diyor ki: "Diyanet gayet kuvvetli bir ağaç gibi insâniyetin geçirdiği inkılâpların hepsinde hayâtını muhâfaza etmiş ve edecektir. Filhakîka, bu ağacın meydanda olan saçakları binlerce defa kesilmiştir; lâkin esas kök dâimâ dallar yetiştirmekten aslâ hâlî kalmıyor. Zaman geçmekle onun menbaı kurumak şöyle dursun bilâkis felsefî fikirler ve hayâtın acı tecrübeleri gibi iki müessirin te'siri altında o menbaın gittikçe derinleştiğini, genişlediğini görmekteyiz. Binâenaleyh, hayât-ı insâniyye diyânetle başlamış olduğu gibi, diyânetle kuvvet bulacak; diyânetle nihâyetlenecektir..."

Büyük filozofların bu yoldaki şehâdetleri de isbât eder ki; din fikri, beşeriyetin zarûrî ihtiyaçlarındandır. Beşeriyet yaşadıkça din de daha sağlam bir sûrette devâm edecektir.

6 — DÎNİN MENŞEİ NEDİR? AKLIN VAZİFESİ :

Beşeriyetle berâber doğmuş olan din, insanların sonradan icâd eyledikleri bir şey değildir. Din hissi, esâsen beşerin fıtratında mevcut bir hakîkattir. İrâdesi bütün mevcûdât üzerinde hâkim bir Allah'ın varlığını, hayır ile şerrin, fazîlet ile rezîletin ayrı ayrı şeyler olduğunu anlamak ve tasdik etmek, insana mahsus rûhî ve fıtrî bir keyfiyettir. İnsan doğarken bununla berâber doğmuştur. Bu nokta-i nazardan diyebiliriz ki, dînin menşei, fıtrat-ı beşeriyedir. Akl-ı selîmdir. Ancak, insanlarda fıtratan mevcûd olan bu fikir ve akîde, Vahy-i İlâhiye mazhar olan peygamberler tarafından takviye olunmuş, bu peygamberlerin Vahy-i İlâhiye müstenid teblîgatı, insanların yolunu aydınlatmış ve bu mürşitlere tâbi olanlar hidâyeti bulmuşlar, bunların gösterdiği yolu bırakanlar da dalâlete düşmüşler, nereye gideceklerini şaşırıp kalmışlardır. Binâenaleyh İslâm i'tikaadına göre dînin menşei *"Vahiy ve Nübüvvet"*dir. Vahiy ve nübüvvet ise bir hakikatdır; târihen sâbit bir şeydir. Ancak vahiy ve nübüvvet olmasaydı, beşerin akl-ı selîminin, din ve şerîatı idrâk edip edemiyeceği üzerinde

birkaç mezheb vardır. Mûtezile'ye göre akıl, esâsât-ı dîniyeyi kat'î sûrette anlayabilirdi. Eş'ariyye'ye göre akıl, yalnız hitâbât-ı İlâhiyyeyi anlamaya bir âlettir. Binâenaleyh, vahiy ve nübüvvet olmaksızın, akıl, din ve şerîatı anlıyamaz.

Cümhûr-ı Hanefi'ye göre, akıl, Allah'ın varlığını ve diğer kemâlât-ı İlâhiyyeyi idrâk edebilir. Nazar ve istidlâl ile bunu anlamak, akl-ı beşerin hasâisindendir. Onun için bununla mükelleftir. Fakat bundan başka ahkâm-ı dîniyye ve şer'iyyeyi anlamak, hitâbât-ı İlâhiyyeye muhtaçtır. Hülâsa: Dinin mâkul ve fıtrat-ı beşerde mevcut olduğunda bütün İslâm Mezhebleri müttefiktir. İhtilâf ettikleri nokta, akıl ve fıtratın müstakil bir menşe olup olmamasındadır.

Dînin beşerde fıtrî olması, bugün dinlerin felsefî tetkikleriyle de sâbit bir hakîkatdır. Târîh-i Edyân müelliflerinden M a k s M ü l l e r (M a x M ü l l e r, 1823 - 1900) de derin ve esaslı bir tetkik neticesinde dînin, rûh-ı beşerde fıtrî bir hasîsa olduğunu isbât etmiştir. Dinler Târîhi âlimlerinden B e n y a m e n K o n s t a n'ın şu sözleri de derin bir hakîkatı ifâde etmektedir: *"Din, târîh-i beşeriyete en ziyade hâkim olmuş bir âmildir. Hayât-ı dîniye, tabiatımızın ezelî bir vasfı, ve ondan ayrılmayan bir hasîsadır. İnsanın mâhiyeti düşünülünce zihne derhal bir de din fikrinin gelmemesi mümkün değildir."* Binâenaleyh; "Din"i, korku ve ümid veyâhud herhangi bir vasıta ile sonradan ârız olmuş bir şey gibi göstermek, dalâletten, sapıklıktan başka bir şey değildir. Evet, V o l t e r ve emsâlinin ileri sürdükleri bu fikri kabul etmek cemiyetin bakaasına hâdim olan ahlâkı, hukuk ve içtimâiyâtı doğurmuş, dinlerin bir vehim ve hayâl üzerine müstenid ve hilkattan bugüne kadar geçmiş olan bütün beşeriyetin aldanmış ve aldatılmış bir sürü saf varlıklar olduklarını kabûl etmek demektir. Bu ise beşeriyet tarihine karşı fikrî bir dalâlettir. Hakikat şudur: Aldanmış veya aldatılmış olanlar, beşeriyet değil, belki beşeriyet târihini daimî bir aldanma gibi göstermek istiyen V o l t e r ve emsâli gibi garazkâr sapkınlardır (1).

7 — DÎN-İ HAK, DÎN-İ TEVHÎD:

İslâm i'tikaadına göre beşeriyetin ilk dîni, ilham ve ta'lim-i İlâhî üzerine müesses bir dîn-i tevhîd, bir dîn-i hakdır. Beşeriyet, tabiat sâhasına atıldığı günden i'tibâren Yaradanı anlamış ve buna ibâdet etmiştir. İnsanların dinde olan ihtilâf ve sapıklıkları sonradan ârız olma marazî bir hâletdir. Birçok âyet ve hadîsler bunu nâtıktır.

İlk dînin bir dîn-i Tevhîd olması meselesini, bugün rûhiyyûn filozoflariyle, dinler târîhi mütehassıslarından birçokları da kabul etmektedir. Birçok tetkikatdan sonra bunlar da beşerin ilk mâbudu, Hâlik-ı hakîkî; ilk dînî, Tevhîd olduğunu söylemişlerdir. Son asrın filozoflarından Ş e l l i n g (1) (1775 - 1854) ve emsâli de insanların tekâmüllerinin iptidâsında bir nevî tevhîd-i nisbî akîdesinde birleşmiş bulunduklarını söylüyorlar. Bunların ifâdeleri de netîce i'tibâriyle beşerin ilk dîni Allah'ın birliğine inanmak olduğunu te'yîd etmektedir. Beşerin umûmî tarihi de Mısır'da, İran'da, Hind'de, Çin'de Tevhîd üzerine müesses bir dînin esas hatlarını gösterdiği gibi, tarihin aydınlatamadığı birçok asırların içinde bu milletlerin rûhânî reislerinin i'tikat meselelerini genişlete genişlete Tevhîd dînini putperestliğe çevirdikleri görülmektedir. Çok eski zamanlara âid olup yeni yeni keşfolunan Mısır âsârından birinde: *"Semâvât ve arzın rabbi olan Allah, âlemin Hâlikıdır; kendisi halkolunmamıştır, ne evveli ne de âhiri vardır."* ibâreleri yazılı olduğu görülüyor (2).

8 — İNSANLARIN İLK MÜRŞİDİ:

Ehl-i Sünnet i'tikaadına göre ilk insanlara Allah'ını bildiren ve onları Tevhîd dînine kavuşturan, Allah tarafından beşeriyete gönderilmiş bir peygamberdir. Beşeriyet onun irşâdı ve tâlîmâtı ile Allah'ını tanımış, O'na lâyık olduğu veçhile ibâdet etmiş, maddî ve ma'nevî ihtiyaçlarını tanzîm eden ahkâm ve kanunları ondan öğrenmiştir. Yine Cümhûr-ı Müslimî'nin i'tikaadına göre, Âdem *(Aleyhi's-selâm)* hem ilk insan, hem de ilk peygamberdir. Âdem *(Aleyhi's-selâm)*, Allahu Teâlâ'dan telâkkî eylediği vahy ü ilhâm ile kendi zamânındakileri irşâd etmiştir.

Binâenaleyh, bâzı nazariyecilerin zannettikleri gibi, beşeriyetin dînî başlangıcı mutlak bir vahşet değil, bir kemâldir. Vahşet gibi görülen mebâdî, beşerin mebâdîsi olmayıp tevahhuş devridir.

Vahşî gördüğümüz milletlerin menşe'lerine yaklaştıkça vahşetlerinin değil, medeniyetlerinin artmakta olduğunu görüyoruz. Buradan da anlaşılıyor ki, beşerin mebâdîsini mutlak bir vahşet saymak, yanlış bir faraziyedir. Bu faraziye, ilmî vâsıtalardan hiçbiri ile sâbit değildir. Binâenaleyh, ilk defa İlâhî vahiy ve ilhâm ile doğru yolu bulmuş olan insanlar sonradan hırs ve cehâletin te'sîsiyle o yoldan uzaklaşa uzaklaşa tevahhuş etmişlerdir. Beşerin iptidâsını mutlak bir vahşet olarak gösteren faraziyenin yanlış bir faraziye olduğu ilim, felsefe, tarih ve mukaddes kitaplarla da sâbittir. Şu halde, bu yanlış faraziyenin üzerine

---

(1) **Dînî Dersler**, üçüncü kitabın 9 uncu dersinde bu bahis tafsîl edilmiş ve bu bâtıl fikirlerin nekadar çürük ve esassız oldukları uzun uzadıya isbât olunmuştur.

(1) S c h e l l i n g , Alman filozoflarındandır. Münih ve Berlin'de felsefe müderrisi idi. Felsefesinde bir nevi' tasavvuf vardır.

(2) **Umûmî Târih,** M u r a d ; **Felsefe Târihi,** A b e l a r d ; **Dinler Târihi,** A h m e d M i d h a t .

istinâd eden Animizm (1) ve Naturizm nazariyeleri de esassız ve istinatsız bir faraziyeden, fikrî bir sapıklıktan ibâret kalıyor.

9 — BÂTIL DÎN VE İ'TİKADLAR NE SÛRETLE ÇIKMIŞTIR?

İslâm ulemâsı, dinleri, hâiz oldukları mânevî kıymete göre tasnif etmişlerdir. Bu esâsa göre dinleri *"Hak dinler", "Bâtıl dinler"* diye ikiye ayırmak icâbeder. Dinler ne sûretle tasnîf edilirse edilsin, netîce i'tibâriyle yine budur. Ahlâkî fazîlet üzerine kurulmuş, kudret ve iradesi bütün kâinatta hâkim, ilmi her şeyi kuşatmış tek bir Allah ve onun Peygamberlerine îmân ve yalnız Allah'a ibâdeti emreden dinler, hak din; bu evsaftan mahrûm olan dinler de bâtıl dinler sınıfına dâhildir.

Biraz evvel de söylediğim veçhile, İslâm i'tikaadına göre beşeriyetin ilk dîni *"Dîn-i Hak", "Dîn-i Tevhîd"*dir. İlk peygamber olan Âdem, Allahu Teâlâ tarafından vahy'e mazhar olduğu tarihten i'tibâren insanlar bir Allâh'a îbâdet etmişlerdir.

Fakat sonradan, insanlar ihtilâfa düşerek bir kısmı saf i'tikad ve îmânını muhâfaza etmiş, bir kısmı da doğru yoldan çıkarak dalâlet çukuruna düşmüşlerdir. Bunun üzerine Allah, zaman zaman Peygamberler gönderip doğru yoldan çıkmayanları mükâfatla müjdelemiş, sapkınları da azâb ile korkutmuş ve insanlara doğruyu, hak ve hakikati bildirmek için de Peygamberlere Kitaplar indirmiştir. Her peygamber hangi kavme gönderilmiş ise onları hak dîne çağırmış ve Allah'ın emirlerini bildirmiştir.

Birer hakîkat ve hidâyet güneşi olan o büyük adamların gösterdiği yoldan gidenler, hak din ve i'tikaadı muhâfaza etmişler, onları dinlemiyenler de karanlık içinde kalmışlar; böylelikle birtakım hurâfeler ve bâtıl i'tikaadlar meydana gelmiş ve beşeriyet arasına yayılmıştır.

10 — RÛHÎLİK VE ECDÂDA İBÂDET :

Hak Dînin gösterdiği yoldan sapmış olan kavimlerden bâzıları düştükleri dalâlet çukurlarında serseriyâne dolaşırken, ruh ve rûhun ölmez olduğu ve öldükten sonra dirilmek hakkındaki doğru i'tikaadı kendi akıllarınca genişlete genişlete nihâyet canlı ve cansız her şeyde bir ruh olduğuna i'tikaad ve bu ruhlara tapınmak ihtiyâcını hissetmişlerdir.

(1) Animisme, ruhlara ibâdet demektir. Animizm'i kabûl edenlere göre insanların bidâyeti mutlak bir vahşettir. İnsan kendisinde, daha sonra bütün eşyâda bir ruh bulunduğuna kanaat ederek kâinatta vukua gelen şeyleri bu ruhlardan bilmişler, bunlara karşı perestişe başlamışlar ve bu sûretle dînî âyinler meydana çıkmıştır. Bundan sonra natüristlik denilen Vesenî'lik, daha sonra da Totemcilik, yâni hayvânata perestiş vücûda gelmiştir. Bu nazariyelerin esâsı, vahşet-i mutlaka faraziyesidir. O faraziye bâtıl olunca bunların da esassız bir faraziye olduğu meydana çıkmış demektir. Bundan sonraki bahiste bâtıl dinlerin nasıl çıktıkları izâh edilirken bu mesele daha ziyâde tavazzuh edecektir.

Bunlar muhterem tanıdıkları babalarının, analarının ve atalarının ruhlarını iyi ruhlar sayarak, yerine göre kendilerine yardım edeceklerini düşünmüşler ve onların yardımlarını kazanmak için o ruhlara tapınmışlardır. Yine bu i'tikaadın sevkiyledir ki, kendilerine düşman olanların ruhlarını da, fenâ ruhlar sayarak sebebini anlıyamadıkları birtakım hastalıklarla, kendilerine zararı olan şeyleri, o ruhların yaptığına i'tikad etmişler ve bu sûretle ruhları, iyi ruhlar, kötü ruhlar diye ikiye ayırmışlardır. Binâenaleyh, iyi ruhların yardımını kazanmak, kötü ruhların da zararından emin olabilmek için onlara yalvarmaya, onlar nâmına hediyeler vermeye başlamışlar ve bu sûretle ecdâda ibâdet meydana gelmiştir. Hattâ Hindliler'in Ganj, eski Mısırlılar'ın Nil nehrine, Mecûsîler'in ateşe, Sâbiîler'in yıldızlara tapınmalarının esasları da hep budur. Bugün Afrika'da, Amerika'da, Avustralya'da ve Bahr-i Muhit adalarında yaşamakta olan birçok vahşî kabîlelerin i'tikadları da bu şekil rûhîlik esâsına dayanmaktadır.

11 — RÛHÎLİK BEŞERİN İLK DÎNİ DEĞİLDİR :

Dinlerin tarihini yazmıya çalışan bâzı Avrupa müellifleri ruhlara perestiş şeklini, insanların ilk dîni diye göstermek istemişlerse de, doğru değildir. Bunların iddialarına göre, din, insanların muhayyilesinden doğan ve gittikçe tekâmül ederek bugünkü şeklini almış olan bir şey olmak lâzımdır.

T a y l o r ve emsâlinin ileri sürdükleri bu iddialar H e r b e r t S p e n s e r ve daha birçok filozoflar tarafından uzun uzadıya tenkid edilerek bunun çürük bir iddia olduğu meydana çıkarılmıştır. Binâenaleyh ruhlara ibâdet, beşerin ilk dîni olmayıp, bilâkis hak dinden saptıktan ve onun izlerini kaybettikten sonra meydan alınmış yanlış bir i'tikaadın doğurduğu bir şeydir. Natürist'lik de böyledir.

12 — ÂDÎ VE MADDÎ ŞEYLERE TAPINMAK :

Hak dînin göstermiş olduğu yoldan sapmış olan insanlar bütün eşyâda bir ruh olduğuna inandıktan sonra birtakım sebeplerin sevkiyle canlı ve cansız birtakım maddî şeylere de tapınmaya başlamışlardır.

Dinler Târîhi, câhil kavimlerin tapındıkları bu gibi şeylere *Fetiş* nâmını verdiği gibi, bunlara tapınanlara *Fetişist* ve bu i'tikaada da *Fetişizm* ıtlak etmiştir. Yolunu şaşırmış olan bu câhil kavimler, bir kısım eşyâda harikulâde bir kuvvet olduğuna inanmışlar, en âdî bir mahlûku, yaptığı bir şeyden dolayı tapınmaya lâyık görmüşlerdir.

Meselâ : Büyük bir nehirde gördüğü büyüklüğü ve faydaları göz önüne getirerek onda müthiş bir kuvvet ve ruh farzettiği ve onu ibâdete lâyık bir şey saydığı gibi, insanı bir kere sokmakla zehirliyen bir böceğin akıl almıyacak kadar dehşetli bir kuvvete mâlik olduğunu sanarak ona tapınmışlar ve sonra bu böceği avlayarak yiyen bir kuşu da aynı sûretle mukaddes tanıyarak onu da

ibâdete lâyık görmüşlerdir. Böyle olmakla berâber, bunların nazarında da tapınılan bu gibi şeyler bizzat mâbud değildi; bunlardaki kudsiyet, bunlara hulûl veya onda tecessüd eylediği i'tikaad olunan ruhlardan ileri geliyordu. Cenubî ve Orta Afrika'da sâkin birçok kabîlelerin i'tikaadını teşkil eden bu yanlış telâkkiler insan, dîn-i hak'tan uzaklaştıktan sonra meydana gelmiş en âdî bir putperestliktir.

13 — BÂZI HAYVAN VEYA NEBÂTÂTA TAPINMAK :

Bâzı vahşî ve câhil kabîleler bir kısım hayvan veya nebâtı, kabîlelerinin ceddi i'tikaad ederek onları muhterem ve mukaddes saymışlar ve gittikçe onlara tapınmaya başlamışlardır. Bunlar kabîlenin ceddi diye inandıkları bu şeyleri kendilerinin hâmîsi tanır, onlardan yardım bekler, onlar nâmına kurban keser, ziyâfetler verirlerdi. Onların resimlerini bedenlerine vurdururlar, bu hayvanların harekâtını taklide çalışırlar, dinî merâsimden başka zamanlarda onların etini yemezlerdi. Amerika'nın bâzı yerleriyle Avustralya'da, Afrika zencileri arasında bu bâtıl i'tikaad ve mezheb şâyîdir.

14 — GÖĞE, AYA, GÜNEŞE VE YILDIZLARA TAPINMAK :

Tarih bize gösteriyor ki : İnsanların içinde Aya, Güneşe ve yıldızlara tapan kavimler de vardır. Dinler tarihinin tetkikinden anlaşıldığına göre, bu biçim i'tikaad ve ibâdet de sonradan meydana çıkmış yanlış bir şeydir. Bunların ilk dinleri N u h ve İ b r â h i m Peygamberlerin telkin eyledikleri hak din idi. Fakat bu Peygamberlerin tebliğ eyledikleri dini, olduğu gibi muhâfaza etmeyib de kendi akıllariyle hareket etmiş olanlar, doğru yoldan uzaklaşmışlar ve böylelikle birtakım yanlış fikir ve i'tikaadlara saplanıp kalmışlardır. Peygamberlerin gösterdiği yolu bırakarak kendi akıllariyle yanlış yollara sapan bu gafil insanlardan bir kısmı yeryüzünde vukua gelen hâdiselerin gökteki mevcutlara bağlı olduğunu ve bu hâdiseleri onların yarattığını i'tikaad ederek onların her birerlerine ülûhiyet isnâd etmişler, böylelikle Güneşe, Aya, Yıldızların bâzılarına tapınmışlar ve birçok ilâhların vücûduna kaail olmuşlardır. Bunlara göre yer yüzünde hayat, iyilik ve kötülük nâmına ne varsa hep onlardan geliyordu. Onun için, onlar en büyük zekâya, kudret ve irâdeye sâhip ve tapınmaya lâyık şeylerdi. Bunların kendilerine güneş ve yıldız adlarını koymaları da bundan ileri gelmiştir. En evvel putlara secde eden *Sâbie* denilen bu yıldız-perestler olmuştur. Bunlar da ilk önce Mecûsîler gibi yıldızlara secde ediyorlardı. Güneşin akşamları gizlendiğini, yıldızların da gündüzleri kaybolduklarını görünce her zaman göz önünde bulundurmak ve onları unutmamak maksadiyle onların birer sûretini yaparak bu defa o sûretlere tapınmaya başlamışlardır. Daha sonra hayatta büyük adamların öldükten sonra ilâhî bir kuvvete mâlik olduklarını zannederek onların da sûretlerini yapmışlar ve ibâdete başlamışlardır. Bunu en evvel Ninova'nın bânisi olan N i n o , milâtdan 2059 sene evvel babasının timsâlini yaparak insanları ona ibâdete mecbûr eylemiş olduğu söyleniyor (1).

15 — SENEVİYYE (HAYIR VE ŞER İLÂHINA İNANMA) :

Bunlardan bir kısımları da yer yüzünde her saâdet ve iyiliğin yanı başında bir de felâket ve kötülük olduğunu görerek kâinatta iki yaratıcı olup bunlardan biri hayır ilâhı, diğeri şer ilâhı olduğuna inanmışlar. Gök yüzünü, iki ilâhın eğleştiği yer diye tahayyül etmişler. Bir kerre hayalhanelerinde bu yerleştikten sonra hayır ilâhına seve seve, şer ilâhına da kötülük yapmasın diye tapınmaya başlamışlardır.

Bunlardan bir kısmı da, gök yüzündeki yıldızları ilâhların karargâhı diye tanımışlar ve oradaki mâbudların yeryüzüne indiklerine, insanların içine karışıp onlarla düşüp kalktıklarına ve hattâ evlendiklerine kaail olmuşlar ve yüksek dağ tepelerini onların ikaametgâhı i'tikaad etmişlerdir. Bu bâtıl i'tikadların sevkiyledir ki, Fenikeliler gökyüzünde eğleşen ve arasıra yeryüzüne inen mâbudlara mesken olmak için mâbedlerini yüksek yerlerde yaparlardı.

Allah'ın oğlu dedikleri İsâ'nın Allahu Teâlâ ile berâber gökte oturduğu hakkındaki Hıristiyan i'tikaadı da herhalde göklere tapınmak i'tikaadının Hıristiyanlığa sonradan girmiş başka bir şeklidir.

İnsanlar bir kerre yolunu şaşırıp da böyle göktekilere ülûhiyet isnâd ettikten sonra o yıldızların herbirerlerine veyâhud bir yıldız kümesini diğer kümeden ayırmak için onlara yeryüzündeki hayvanlardan Sevir, Akrep, Hut gibi birer isim vermişler ve bilâhare bu maksat unutularak yeryüzünde bulunan bu hayvanları da isimlerini aldıkları yıldızlarla bir tabiatta i'tikaad edip bunlara da tapınmaya başlamışlardır. Meselâ : Mısırlıların tam bir ülûhiyet isnâd ederek tapındıkları Apis Öküzü, Sevir burcunun yeryüzünde bir timsâli olarak kabûl edilmiş ve bu sûretle kendisine ibâdet olunmuştur. Halbuki: Sevir, daha evvel öküzü sapana koşma zamânındaki yıldızlara isim konulmuştu. Bilâhare yeryüzünde o ismin sâhibi olan hayvanların da o yıldızların hakikî bir timsâli olduğu, onlara verilen ülûhiyet onlarda da mevcûd olduğu i'tikaadı hâsıl olmuş ve onlar da tapınılmaya lâyık görülmüştür.

16 — ATEŞE TAPINMAK :

Bir de ateşe tapanlar vardır ki, bunlara Mecûsî denir. Bunlar İ b r a h i m Peygambere inanırlar. Bunlar ilk defa ateş ve harâretin hayat üzerindeki kuvvetli te'sirine bakarak onu Allah'ın, ma'bûda delâlet eden, en büyük bir eseri olarak kabûl etmişlerdi. Zaman geçtikçe din reisleri bu esas üzerinde birtakım tasarruflar yapmışlar ve bu sûretle i'tikadlarında değişiklikler vukua gelmiş; bunlardan bir kısmı ateşin bizatihî dâim bir ma'bûd olduğunu söylemiş-

---

(1) Edyânü'l-Arab fi'l-Câhiliyye, S. 128.

tir. Bununla berâber tek bir Allah'dan birbirine zıd olan hayır ile şer vücûde gelemiyeceğine kaail olarak bunun için ezelî iki yaratıcı olup biri *hayır* ilâhı, diğeri de *kötülük* ilâhı olduğuna i'tikaad etmişler; hayır ilâhına *Hürmüz*, şer ilâhına da *Ahriman* adını vermişlerdir. Bunların i'tikaadına göre, ne zaman şer çoğalırsa şer ilâhı galebe eder, iyilik çoğalırsa o zaman da hayır ilâhı galib olur. Onun içindir ki, insan fenâlığı düşmanları için, iyiliği de dostları için is-ter. İşte bunlara *Seneviyye* denir.

Milâtdan evvel 487'de doğmuş olan Z e r d ü ş t , nûr ve zulmet ilâhı sözünü kabûl etmiyerek Allah'ın bir olduğunu ve O'nun nûr ve zulmet me-lekleri yarattığını, şer, mahlûkaatın tabiatından çıktığı, âlemin sonu geldiği va-kit ölülerin ceza için dirileceklerini, zulmet meleğiyle ona tâbi olanların zul-met yerinde ve ebedî azab içinde zindana atılacaklarını, nûr meleğiyle ona tâ-bi olanların nûr ve saâdet mahallinde ilelebet yaşıyacaklarını ta'lîm etti.

Mecûsîlerin o zamana kadar heykelleri yoktu. Onlar ilâhların durduğu ma-hal i'tikaad ettikleri için Güneşe, harâret ve ziyâsı Güneşe benzediği için ate-şe secde ediyorlardı. Z e r d ü ş t , heykeller yapılmasını emretti. Yeniden dâimâ ateş yanacak mahaller yaptırdı ve hiç sönmemek üzere Mecûsî ateşleri yandı. Sonradan M ü z d e k gelerek alelıtlak her şeyin insanlara mubâh ol-duğunu, insanlar için haram denilen hiçbir şey olmadığını ilân, mülkiyet ve tasarruf hakkını kaldırdı.

17 — İNSANA TAPINMAK :

İnsana tapınmak iki sûretledir :

1) İnsanı mâbud edinmek,

2) Mâbudu insan şeklinde i'tikaad eylemek.

Eski kavimlerden bâzıları hükümdarlarda, fevkalâde iktidarları görülen büyük kahramanlarda ilâhî bir kudret olduğunu farzetmiş ve bu hürmet ve tâzimler gittikçe tapınma derecesine çıkarılmış ve hattâ nâmlarına heykeller dikmişlerdir. Bu heykellerin sâhiplerinin hurâfelerle dolmuş olan tarihî hal-lerini hayallerinde büyüte büyüte bunları insanlıktan çıkarıp her birisinin kudret sâhibi bir ilâh olduğuna kail olmuşlar ve bu sûretle insan-perestlik, insana tapınmak i'tikaadı meydana gelmiştir. Hâlâ bugün bile M e s î h 'in (Î s â 'nın) ulûhiyetine kaail bulunan ve onun resimlerine yüzlerini ve gözlerini süren insanlar vardır. İşte hep bunlar, beşeriyetin dalâletlerin-dendir.

Mâbudu insan şeklinde düşünmek, Allah'a, insana benziyen bir cismâniyet vermek i'tikaadıdır. Dinler tarihini yazanlardan bâzılarına göre Rûhîlik devri, hayli tekâmül ettikten sonra bu şekillere girmiştir.

18 — PUTPERESTLİK :

Bâzı kavimler de, Allah ile kendi aralarında bir vâsıta olmak üzere kendi elleriyle putlar yaparak gökte i'tikaad ettikleri Allah'ın yeryüzünde ve kendi

yanlarında bir timsâlini bulundurup onlara tapınmaya başlamışlar ve Allah'ın bu putlara hulûl ettiğine i'tikaad etmişlerdir. Putlar çok defa insan şeklinde yapılırdı. Yunanlılar mâbudlarını güzel erkek ve kadın sûretinde ve pek sanat-kârâne yaparlardı.

Mısırlılar da mâbudlarını insan suratlı, hayvan bedenli yaparlardı. Putpe-restlik Arabistan'a da girmişti. M u h a m m e d *(Aleyhi's-selâm)* Peygam-ber gönderildiği vakit Kâbe'nin içinde 360 put bulunduğu rivâyet olunmakta-dır. Peygamber bunların hepsini kırmış atmıştır.

Hülâsa : İnsanlar, ilk defa hak dîne mazhar olduklarından, ilk dîn Tevhid dînidir. İnsanlar, Peygamberlerin gösterdiği yolu bırakıp da kendi arzuları pe-şinde koşmıya başladıktan sonradır ki, hak dîninin esaslarını unutarak birta-kım hurâfâta kapılmışlar ve bu sûretle beşeriyet muhitinde bu kadar karanlık mezhebler, esâsı olmıyan bâtıl din ve i'tikaadlar meydana gelmiştir. İşte bütün Peygamberler, beşeriyeti bu çıkmazdan kurtarmak ve onları hakikata ulaştırmak için gönderilmişlerdir.

19 — İLÂHÎ DİNLERİ DİĞERLERİNDEN AYIRAN VASIFLAR :

İlâhî dinleri bâtıl dinlerden ayıran başlıca vasıflar şunlardır :

1) İlâhî dinler; bütün kâinatta irâdesi mutlak bir kanun olan tek bir ya-ratıcı olduğuna ve uhrevî mes'ûliyete îmân eder.

2) Bir nevî mevcûdâtı, *Melekler* unvânı ile tesbit ve kabûl eder.

3) Varlığı vâcib olan bu yaratıcıya ihlâs ile ta'zîm, yâni ibâdet etmeyi emredip O'ndan başkasını ibâdete ve tapmıya lâyık görmez.

4) En yüksek bir ahlâk ile mümtaz bir şahsiyetin, (Bir Peygamberin) Al-lah'dan vahiy ve ilhâm sûretiyle telâkkî ve insanlara tebliğ eyledikleri ahkâm ve düstûrlar şeklinde tecellî eder.

5) Vahy-i İlâhî olan birer mukaddes Kitaba istinâd eder.

6) İlâhî dinlerin umûmî düstûrları, içtimâî bir heyetin teessüsünü ve bir heyetin en mükemmel bir nizam üzere devâm edip gitmesini aklî ve medenî te-kâmülünü ve umûmunun menfaatini istihdâf eder. Yâni Allah'ın Peygamber-ler vâsıtasiyle kullarına olan emirleri ve nehiyleri, hep içtimâî şahsiyetin men-faatlarına taallûk etmektedir. Halbuki, edyân-ı bâtılada bunların hiçbirisi yok-tur. Bundan başka İlâhî dinlerin vâsıta-i tebliği olan ve Peygamber nâmiyle tebcîl olunan (büyültülen) bu tarihî şahsiyetler; dînî, ahlâkî ve içtimâî hayat-ta birer müceddid oldukları târihen muhakkaktır. Binâenaleyh, her birisi, tari-hî birer hârika, içtimâî birer müessese yaratmış olan büyük adamları ne sihir-baz ve kâhinlerle, ne de filozof ve cihangir hükümdarlarla mukayese etmek mümkün değildir.

20 — DİNLERİN TEKÂMÜLÜ :

Buraya kadar görüldüğü veçhile beşerin din başlangıcı bir vahşet değil, belki iptidaî bir kemâldir. Beşer, ister fıtrî olarak, isterse bir mürşidin irşâdı ile

evvelâ Allah'ı bulmuş ve O'na teslîm olmuştur. İlmî esaslara da muhâlif olmıyan bu hakîkat, bizim esâs i'tikadlarımızdandır. Bize göre, dinlerin esâsı birdir. Bugün *Kur'ân-ı Kerîm*'in tâlim eylediği usûl-i din ve i'tikaad ne ise, ilk insanların din ve i'tikaadı da o idi. İlk peygamberlerin veya N û h 'un tebliğ eylemiş olduğu esas i'tikadlar arasında fark yoktur. Bütün bu dinlerde esas "*Tevhîd-i İlâhî*"dir; bir Allah'a îmândır. Allah'ın birliğine, meleklerine, kitaplarına îmân, hepsinde esastır. Bu esaslarda, bütün peygamberler birdir. Enbiyânın müttefik oldukları usûl-i din, îmân ve i'tikaad mevzûu olan umûmî düsturlar ve bunlara istinâd eden ahlâkıyyattır. Esas i'tibâriyle bunlarda değişiklik ve tekâmül yoktur. Fakat Peygamberlerin ümmetlerine tebliğ buyurdukları şer'î hükümlerde değişiklik ve tekâmül vardır. İsti'dâdların, zaman ve mekânın, içtimâî şartların değişmesiyle şer'î hükümlerin bâzılarında, ibâdetlerin şekl-i haricîlerinde de değişiklik ve tekâmül husûle gelmiştir. Zaman ve mekânın değişmesi, eşhâsın ahvâl-i rûhiyesiyle kanunlarda zaman zaman değişiklik husûle gelmesi nasıl lâzım geliyorsa, şer'î hükümlerde zamânın iktizâsına, nâsın ihtiyaçlarına göre değişiklik vücûde gelmiş, bir Peygamberin şerîatında olmıyan bâzı hükümler diğer Peygamberin şerîatında gösterilmiş ve birinde olan hüküm sonrakinden kaldırılıp yerine başka bir hüküm konulmuştur.

İşte bunun içindir ki, dinlerde olan tekâmül ve değişiklik dinlerin aslında değil, şer'î hükümler denilen fürû'dadır. Çünkü: Usûl-i din, maksad-ı aslî olup onda zamânın, mekânın, mizâcın te'siri yoktur. Binâenaleyh, dinlerin tekâmülünü beşeriyetin gayr-i irâdî mesâisi ve batî bir istihâle neticesi saymak her veçhile bâtıl bir iddiadır. Yukarıda söylediğimiz gibi, dinler, Peygamberlerin vahy-i İlâhîye müstenid teblîgatıdır. Bununla berâber, dinlerin tedrîcî bir sûrette tekâmül etmiş olması da, muhakkak bir şeydir. Bunu da inkâr edemeyiz. Fakat bu tekâmül, şuursuz ve kendiliğinden olan bir şey değil, belki İlm-i İlâhînin muktezâsıdır. Bir peygamberin şerîatı nekadar devâm edeceği, esâsen İlm-i İlâhîde teayyün etmiştir. Binâenaleyh, sonradan gelen başka bir peygamber, şerîatı ile evvelkinde bulunan bâzı hükümleri kaldırmakla, onun ilm-i ezelîde teayyün etmiş olan müddetinin nihâyet bulduğunu beyân etmiş ve yerine daha mükemmelini koymuş oluyor. Bu, aynı zamanda tekâmül kanununa da muvâfıktır. Allâhu Teâlâ Hazretlerinin, insanları kendi hallerine, kendi isti'dâdlarına, bulundukları zaman ve mekânlarına, muttasıf oldukları mizâca muvâfık ahkâm ile mükellef tutması; kullarının maslahat ve menfaatlarına riâyet eyliyerek zaman ve mekânın, isti'dat ve mizâcın ihtilâfiyle ahkâmını da ziyâde etmesi veyâhud evvelki hükmünü tamâmen kaldırıp yerine başka bir şey koyması, ilim ve hikmetine uygundur.

Enbiyânın teblîgatı ile insanlar yükseldikçe, fikirlerde inkişâf ve terakkî husûle geldikçe, medeniyet ve ihtiyaç ilerledikçe, sonraki peygamberlerin teblîgatı da başkalaşıyordu. İnsanlar tedrîcî bir sûrette yükseldikçe, edyân ve şerâyi' de - yukarıda söylediğimiz esas dâhilinde - tedrîcen tekâmül etmiş, bu tedrîcî

tekâmül Mûseviyyet ve İseviyyeti de geçerek nihâyet Dîn-i İslâmda kemâl mertebesini bulmuştur. Aynı zamanda suhuf hâlinde başlıyan mukaddes kitaplar da beşeriyetin i'tikaadî, ilmî, ahlâkî ve içtimâî bütün ihtiyâcâtını takrîr eden usûl-i âmmeyi muhtevî Kur'ân ile nihâyet bulmuştur.

İslâm dîninin son din olup bundan başka bir Peygamber gelmiyeceği ve bu dînin ahkâmı, ancak İlm-i İlâhînin ihâta edebileceği bir zamâna kadar devâm edeceği, muktezâ-yi İlm-i İlâhî bulunduğu cihetle Cenâb-ı Hak, bu dînin i'tikaad ve ahkâmını her zaman ve mekâna, muhtelif isti'dât ve mizâca uygun bir şekilde kılmış ve bununla bütün beşeriyeti mükellef tutmuştur.

Bu hikmete mebnîdir ki: İslâmın şer'î hükümlerinde asrın îcâbât ve terakkiyâtı, nâsın ihtiyaçları nazar-ı dikkate alınarak nâsın muâmelelerine ait bulunan bir kısım şer'î meselelerin ahkâmı sarâhaten beyân olunmayıp müçtehitlerin içtihâdına, zaman ve mekâna göre tebeddül ederek örf ve âdetin tarz-ı cereyânına terkedilmiş ve bu sûretle, millete teşrî' hakkı verilmiştir. Müslümanlığın ebedî ve ahkâmının her asır için kaabil-i tatbik olması da bundandır (1).

21 — İSLÂM DÎNİ, TABİÎ VE CİHANŞÜMÛL BİR DÎNDİR:

Târihen sâbit bir hakikattir ki: İslâm Dîni, edyân-ı münzelenin (İlâhî vahiy ve ilhâma istinâd eden dinlerin) son halkasıdır. Bu dîni tebliğ eden M u h a m m e d *Aleyhi's-selâm* da Peygamberlerin sonudur. Peygamberliği husûsî olmayıp umûmîdir. Bütün beşeriyete Peygamber gönderilmiştir. Tebliğ etmiş olduğu dînin ahkâmı umûmîdir; her zaman ve mekânda yaşayacak olan akvâmın ihtiyaçlarını kâfildir. İslâm Dîni, hilkatdanberi dünyânın herhangi bir yerinde gelmiş geçmiş olan Peygamberlerin hepsini, herhangi bir lisan ile herhangi zaman ve muhitte vahyolunan mukaddes kitapları tasdîk eder. Sonra olan şeyler kendisinden evvelkilere nazaran daha mütekâmil ve daha şümullü olacağı şüphesizdir.

Nasıl ki tekâmül kanunu da bunu iktizâ eder. Aksini iddia etmek, tekâmül kanunlarını inkâr etmek demektir. İşte bunun içindir ki: Bütün dinlerin sonu ve hepsinin en mükemmeli olan İslâm Dîni, kendisinden evvel geçen şerîatların ahkâmını ilga ve nesh etmiştir. Güneş doğduktan sonra Ay ve yıldızların ışığına nasıl ihtiyaç kalmaz ve Güneşin ziyâsı yanında onlar nasıl sönük ve hükümsüz kalırsa, Müslümanlığa nisbetle diğer şerîatlar da böyledir. Onlar husûsî birer kandil idi. Güneş çıkıncaya kadar bulundukları yeri bir müddet aydınlatacaklardır. Hakîkat güneşi olan Müslümanlık doğduktan sonra, onlara ihtiyaç kalmıyacağı tabiîdir. Güneşi bırakıp da yıldızların ışığı ile yol

(1) Dinlerin tekâmülü hakkında daha ziyâde tafsilât almak isteyenler **Dînî Dersler,** üçüncü kitap, 13 üncü derse baksınlar, mühim tafsilât ve münâkaşa vardır

bulmağa çalışmak, şüphe yok ki bir dalâlettir. Böyle yapanlar gayelerini bulamazlar.

22 — BİR DÎNİN TABİÎ OLABİLMESİ İÇİN ARANILACAK ŞARTLAR :

Müslümanlık tabiî bir dindir. Bâzı mütefekkirlerin lüzûmuna kaanî oldukları *Dîn-i Tabiî*, Müslümanlıktan başka bir şey olamaz. Çünkü, bir dinin tabii ve cihan-şümûl olabilmesi için, onun i'tikaadî, ahlâkî ve içtimâî hükümlerinde fıtrat ve tabiatla tesâdüm edebilecek hiçbir şey bulunmamak lâzımdır. Aynı zamanda bütün milletlere gönderilmiş olan dinleri ve kitapları da tasdîk etmeli ve asrın bütün ihtiyaçlarını karşılıyabilmelidir. Halbuki, inceden inceye tetkik edilirse, görülüyor ki, semâvî dinler içinde bu şartları toplamış olan ancak İslâm Dîni'dir. İslâm'ın i'tikaadî hükümleri içinde, aklın ve tabiatın hükümlerini ta'dîl edecek hiçbir şey yoktur. Onun i'tikaadı, hârikalar üzerine değil, akıl ve bedîhiyyat üzerine kurulmuştur. Müsbet ilimlerle, asrî fikirlerle asla teâruz ve tesâdüm etmiyor.

İslâm'ın ahlâk esasları, en sâlim ve en mütekâmil bir felsefeye meydan okuyacak kadar sağlam ve yüksektir. Diğer ahkâmı da böyledir. İslâm'da aklın, ilim ve hikmetin çok yüksek bir mevkii vardır. Hürriyet ve hukukta müsavat esaslarını en sağlam bir sûrette tesbit etmiştir. Esâtir ve hurâfâta, evham ve zünûna inanmaktan meneder. Hayâta intizam, fikre yükseklik verir. Bütün ahkâmı, kolaylık üzerine kurulmuştur. İslâm'ın en büyük düşmanı cehâlet, hurâfat, istibdât, zulüm ve haksızlıktır.

İslâm, dâimâ adâleti, ilim, irfan ve hüner sâhibi olmayı emreder. İşte böyle en yüksek ve insânî hükümleri muhtevî olduğu içindir ki, tabii ve umûmî din, ancak *Müslümanlık*'tır diyoruz.

23 — MÜSLÜMANLIĞIN GAYESİ VE DÎNÎ HÜKÜMLER :

İSLÂM DÎNİ'NİN GAYESİ :

Ferdin aklî düşüncelerini, işini ve kalbini ıslah ederek onları pakleyip yükselterek, onu evvelâ bu dünyâda sonra da âhirette saâdete kavuşturmuştur. Cemiyetin saâdeti de ferdin saâdetine bağlı olduğu cihetle, ferdlerin saâdeti aynı zamanda cemiyetin de saâdetidir. Müslümanlık bu hedefi, bu ülküyü tahakkuk ettirmek için birtakım hükümler koymuştur. Bunlara Dînî ve Şer'î hükümler denir. İnsanların dünyâ ve âhiret saâdeti için İslâm Dîni'nin koymuş olduğu hükümler üç kısımdır :

A) İ'tikaadî hükümler,

B) Amelî hükümler,

C) Ahlâkî hükümler.

İ'tikaad demek; bir şeye gönül bağlamak, gönlü ve kalbi ile iyice bağlanmak, onun varlığına veyâhut yokluğuna kalbi ile karar vermek demektir. Öyle ise i'tikaadî hükümler : *"Allâhu Teâlâ Hazretleri vardır, birdir, şerîki ve ortağı, benzeri ve dengi yoktur; Muhammed Aleyhi's-selâm O'nun kulu ve Resûlüdür; Allah tarafından tebliğ eylemiş olduğu kat'iyyen belli olan hükümlerin ve haberlerin hepsi de doğrudur."* gibi varlığına kalben karar verilen dînî meseleler demektir. Bunların topuna birden *"i'tikaad"* meseleleri denir.

Amelî hükümler : İnsanların işlerine taallûk eden hükümler, emirler, nehiyler demektir; bu işler de ya Allah'a karşıdır, yâhud birbirlerine ve Allah'ın kullarına karşıdır : *"Yaradana ibâdet ediniz; başkasına tapmayınız; namaz kılınız; oruç tutunuz; başkalarının haklarına, cana, mala ve nâmusa tecâvüz etmeyiniz."* gibi. Dînin bu kısmına *"Şerîat"* denir.

Ahlâkî hükümler : Kalbî ve hissî olan melekâta taallûk eden, ahlâkın güzelleşmesine, vicdânın terbiyesine âid bulunan hükümlerdir : *"Yalan söylemeyiniz; kimseye hased etmeyiniz; komşularınızı incitmeyiniz; birbirinizle hoş geçininiz; herkese iyilik ediniz; tatlı sözlü, güler yüzlü olunuz."* gibi.

Müslümanlık; telkin eylediği îmân ve i'tikaad esasları ile aklı ıslah ve irâdeyi takviye etmiş, irâdeyi zayıflatacak ve aklı bozacak esassız şeylere inanmaktan alıkoymuştur. Amelî hükümler; bir taraftan Allah'a ibâdeti; diğer taraftan ferde ve cemiyete taallûk eden işlerde selâmet ve istikaameti, adâlet ve emniyeti, mütekabil haklara ve vazîfelere riâyeti emretmekle ferdin işlerini ıslah etmiştir. Hâlis bir ibâdet olan namaz ve oruç gibi şeylerde dahi bu gaye vardır. Ferdin kalbini kötü huylardan temizlemek ve en yüksek bir ahlâk sâhibi yapmak için de vasâyâ-yı ahlâkiyyeyi ta'lim etmiştir.

24 — İ'TİKAAD VE ÎMÂN ESASLARI VE BUNLARIN KIYMETİ :

İ'tikaadî olan, inanılması lâzım gelen esaslar yakîne müstenittir; bunlar aslâ değişmez. Bu esaslarda, yukarıda söylediğimiz gibi, bütün peygamberler birleşmişlerdir. Bunlar *Kur'ân-ı Kerîm*'de tamâmiyle beyân olunmuş ve en açık delillerle te'yid edilmiştir. İ'tikaadî olan hükümler esas i'tibâriyle ikidir :

1) Allâh'ın birliğine,

2) M u h a m m e d *Aleyhi's-selâm*'ın Peygamber olduğuna îmân.

İşte Müslümanlığın en evvel insanları dâvet eylediği, çağırdığı esas bunlardır. Kelime-i Şehâdet'le, *"Eşhedü en lâ ilâhe illâ'llah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Resûlüh = Şahâdet ederim ki: Allah'dan başka mâbud yoktur; yine şahâdet ederim ki: Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür."* demekle, yâni bunun ma'nâsına inanmak ve inandığını dili ile ikrâr etmekle İslâm'ın bu dâvetine icâbet olunur. Yâni İslâm'ın temeli olan i'tikaad esaslarına îmân edilmiş ve onlar kabûl olunmuş olur. Bu ahkâmın asılları *"Âmentü bi'llâhi..."*

ile icmâl olunmuştur. Müslümanlık dâiresine girebilmek için bunlara icmâlen olsun îmân etmek zarûrîdir. Fakat bir müslüman bununla iktifâ etmeyip îmân esaslarını tafsîlen bilmesi de lâzımdır. İşte biz, *Âmentü bi'llâhi...*" ile gösterilen bu icmâli kitabımızın ikinci kısmında tafsîl edeceğiz.

İ'tikaadî hükümlerin rûhu ve özü de, Allah'ın birliğine inanmaktır. Şu halde Müslümanlığın bütün rûhu Allah'ın birliğini kabûl etmektir. Allah'ın birliğine şeksiz ve şüphesiz îmân etmiş olanlar, mü'mindirler.

25 — AMELÎ HÜKÜMLER VE BUNLARDAN MAKSAT :

Müslümanlıkta amelî hükümler, başlıca iki kısımdır :

1) Allâh'a ibâdet,
2) Muamelât.

İbâdetin rûhu, ihlâsdır. Allah'a candan kulluk etmektir. Muamelât'da gözetilen gaye de adâlettir. İnsanlar arasında adâlet ve emniyet te'sîs etmektir. İşte muamelâta âid bulunan ahkâm, bu gayeyi te'mîn için meşrû kılınmıştır.

Şer'î hükümlerin çoğu *Kur'ân-ı Kerîm*'de kısaca beyân olunmuş ve bunların tafsîlâtı, onların nasıl ve ne sûretle olacaklarının îzâhı Peygamberimize bırakılmıştır. Peygamber bunları, sözü ve işi ile beyân buyurmuşlar ve noksan bir cihet bırakmamışlardır.

26 — MÜSLÜMANLIĞIN EMİR VE NEHİYLERİNDEKİ HİKMETLER :

Müslümanlığın emir ve nehiylerinde "*Yapınız!*" yâhud "*Yapmayınız!*" dediği şeylerde esas; maslahat ve mefsedettir. Emretmiş olduğu şeylerde ya hâlis, karışıksız bir maslahat (ferdin ve cemiyetin nizam ve âhengi ile alâkası olan) bir menfaat vardır; yâhud bir zarar bile olsa onun faydası zararından çoktur. "*Yapmayınız!*" dediği şeylerde dahi, ya tam tamına mefsedet (kötülük, bozukluk), ferde ve cemiyete âid zarar ve ziyan vardır; yâhud hem zararı, hem faydası olsa da, zararı faydasından üstündür: Maamâfih şunu da iyice hatırda tutmak lâzımdır ki: Dînin emirlerini tutmaktan husûle gelen fayda ile, tutmamaktan doğacak olan zarar tamâmiyle bize âittir.

27 — KALBÎ AMELLER :

Kalbî ameller dediğimiz şeyler; âdab ve ahlâka, haram olan şeyleri yapmamak sûretiyle nefsi tehzîbe, yâni kötü huylardan temizliyerek en güzel huylarla muttasıf olmıya taalûk eden işler ve hallerdir. Müslümanlıkta bu cihete pek çok ehemmiyet verilmiştir. Peygamberimizin: "*Ben ancak fazâil-i ahlâkı tamamlamak için gönderildim.*" buyurması İslâm Dîni'nin ahlâka ne büyük bir ehemmiyet verdiğini ve hattâ bu dînin başlıca gayesi ahlâkı yükseltmek olduğunu açıkça gösterir. Müslümanlıkta hiçbir ahlâkî hüküm yoktur ki, dînî ve içtimâî olmasın. Bunun içindir ki, bir müslümana göre namaz ve oruç nasıl birer dînî vazîfe ise, sıhhatini korumak, insanlara karşı güler yüzlü, tatlı sözlü olmak, komşularını incitmemek, herkesin iyiliğine çalışmak, memleket ve millete faydalı olmak da birer dînî vazîfedir.

Mala, cana, ırza göz dikmek nasıl haram ise; birine iftirâ etmek, istemediği bir şeyi arkasından söylemek, birinin haysiyetini kırmak da öylece haramdır.

Şu halde, İslâm Dîni insana yalnız Allah'a karşı yapılması lâzımgelen ibâdet ve kulluk vazîfelerini göstermekle kalmamış; bununla berâber maddî ve mânevî hayâtımız için muhtâc olduğumuz şeylerin her türlü inceliklerini de bize göstermiştir. Yalnız Allah'a kulluk vazîfesi olan namaz ile orucun yanı başında dâima insanlara karşı iyi muâmele yapmamızı, bütün mahlûkaata şefkat ve merhamet göstermemizi bildiren dînî emirler sayılamıyacak kadar çoktur.

28 — ŞER'Î HÜKÜMLERİN KAYNAKLARI VE BUNLARIN KIYMETLERİ :

İslâm'da şer'î hükümlerin başlıca iki kaynağı vardır :

1) Kitab,
2) Sünnet.

İşte dînî ve şer'î hükümlerin çıkarıldığı, bunların dayandıkları kaynaklar yalnız bunlardır. İslâm'ın teşri' eylediği bütün hükümler, sâdece bunlardan alınmıştır. Bu kaynaklardan başka hiçbir esasdan veya beşerî kanundan İslâmî bir hüküm alınmış değildir.

İzâh edeceğimiz veçhile, Kıyas ve İcmâ' denilen iki kaynak da, *Kitâb* ile *Sünnet*'e râci'dir. Şu halde ahkâm-ı İslâmiyye'nin hepsi bu iki kaynaktan çıkmıştır. Peygamberimizin "*Sünnet*" i dediğimiz, sözleri ve işleri de esas i'tibâriyle *Kur'ân-ı Kerîm*'den başka ve Onun hâricinde bir şey değildir. Bu i'tibarla şer'î hükümlerin esâsı, yalnız *Kur'ân-ı Kerîm* olmuş oluyor. Bunun içindir ki : *Kur'ân*, Müslümanlıkta (Aslü'l-usûl) dür. Şimdi bunları birer birer îzâh edelim :

1) *Kitab :* Peygamberimiz M u h a m m e d *Aleyhi's-selâm*'a Allah tarafından vahiy sûretiyle inzal olunan ve bize kadar tevâtüren gelen Nazm-ı Celîl'dir; Allah sözüdür. Allah'dan nasıl gelmiş ise öylece muhâfaza olunmuştur; hiçbir harfi bile değişmemiş ve kıyâmete kadar da değişmiyecektir. Allâhu Teâlâ böylece haber vermiştir.

2) *Sünnet : Kur'ân-ı Kerîm*'den başka olarak Peygamberimizin mübârek sözleriyle işlerine *Sünnet* denir. Bu da şu sûretle üç kısma ayrılır : *Kavlî Sünnet, Fiilî Sünnet, Takrîrî Sünnet.*

Peygamberimizin sözlerine Kavlî Sünnet, işlerine Fiilî Sünnet, Sahâbelerinden birinin söylediğini veyâhud işlediğini gördüğü halde onu menetmiyerek sükût buyurmalarına da Takrîrî Sünnet denir. Bunların hepsine birden ve bilhassa bunların içinden Peygamberin sözlerine *Hadîs* denir. Peygamberin Sünneti, şer'î delillerden mühim bir asıldır. Bunun içindir ki, Ashâb-ı Kirâm, *Kur'ân*'daki şer'î hükümlerin tafsilâtına âit binlerce Sünnet ve Hadîs hıfz ve zabtede-

rek Tâbiîn'e (Peygambere yetişemeyip Sahâbeleri görmüş olanlara) nakil ve rivâyet etmişlerdir. İlk defa Emevî hükümdarlarından (101) de ölen Ö m e r b i n A b d ü ' l - A z î z 'in emriyle binlerce dîvan teşkil olunarak şer'î hükümlerin tafsilâtına âid dört bin, usulü'd-dîn hakkında da beş yüz kadar Hadîs-i şerîf toplanmış ve yazılmıştı.

3) *Kıyas :* Bir hâdise hakkındaki şer'î ve dînî delildir. Kıyas; başka bir hâdisede evvelce *Kitab* veyâhud *Sünnet* ile sâbit olmuş şer'î bir hükmün misli-ni, müşterek bir illet ve sebebe mebnî, (yâni o hükme sebep olan illetin mislini hâiz olan) diğer bir hâdisede izhâr etmektir. Kıyas, ancak içtihat sûretiyle olabilir.

4) *İcmâ-ı ümmet :* Bir asırda bulunan İslâm müctehidlerinin şer'î bir mesele hakkında ittifak etmelerine İcmâ-ı Ümmet denir. Hakkında *Kitâb* ve *Sünnet*'de bir nass bulunmıyan meselelerde müctehidler tarafından ictihad sûretiyle verilen hükümlerde ittifak hâsıl olunca ona *İcmâ-ı Ümmet* denilmiş ve bu da şer'î delillerin birini teşkil etmiştir. Hakkında İcmâ-ı Ümmet olan mesele, şüphe yok ki, en kuvvetli bir meseledir. İslâm Dîni, Kıyas ile İcmâ-ı Ümmeti delîl-i şer'î olarak kabûl etmekle, cemiyete teşri' hakkı vermiş oluyor ki, beşeriyet için bir vüs'at ve rahmettir.

29 — İCTİHAD VE MÜCTEHİD :

İçtihad, bir hükm-i şer'îyi, delîl-i şer'îsinden istinbat ve istihraç husûsunda olanca ilmî kuvvetini sarfetmektir. Binâenaleyh, fürûâta müteallik olan şer'î bir hükmü, delîlinden çıkarmak, *Kitab* ve *Sünnet*'den o hükmü anlayıp ortaya koymak husûsunda tamam kuvvetini sarfa, tâkat ve kudret-i beşeriyesini tamâmiyle ibzâle ictihad ve böyle tamam kuvvetini sarfeden kimseye de Müctehid ve Fakih denir. Müctehid olabilmek için *Kur'ân-ı Kerîm*'in hem lûgaten müfredat ve mürekkebâtının ma'nâlarını, hem de ma'nâ-i şer'îsini tamâmiyle ihâta etmiş olmak ve bununla berâber, hâs, âm, nâsih ve mensûh gibi bütün aksâmı, *Kur'ân* ahkâmına müteallik olan Sünnet'i, metin ve senedi ile bilmek, ayni zamanda nerelere İcmâ' vârid olmuş ise onları da tamâmiyle bilmek lâzımdır. Kezâlik, Kıyas'ın vücûhunu şerâitiyle, ahkâmiyle makbûl ve merdûdiyle ihâta etmiş olmak da lâzımdır; bunlardan birisi noksan olursa Müctehid olamaz.

30 — KIYAS VE İCTİHÂDIN LÜZÛMU :

Şer'î hükümlerin asıl kaynağı olan *Kitâb* ve *Sünnet*, lâfız i'tibâriyle mütenâhî, havâdistir. Vakaayi' ise gayr-i mütenâhî olduğundan, her hâdise ve vak'a hakkında *Kitâb* ve *Sünnet*'de sarih bir *nass* bulunamıyacağı gayet tabiîdir. Bunun içindir ki, zaman geçdikçe ve insanlar arasında muâmelât çoğaldıkça, ferdî hükümlere ihtiyaç hâsıl oluyordu. Binâenaleyh bu sûretle ictihad yapmak kudreti olanlar, emsâli emsâle kıyas ederek hükümler veriyorlardı. Hakkında sarih bir Âyet, yâhud Sünnet bulamadıkları hâdiselerde kendi içtihatlariyle amel ederlerdi. Esâsen H a z r e t - i P e y g a m b e r 'in asrında Sahâbeler tarafından bu yolda şer'î hükümler çıkarılmasına Peygamber tarafından müsaade edilmişti. İşte bunun içindir ki, *"Kıyas"* da, şer'î hükümlerin üçüncü bir delîli olmuştur.

31 — İSLÂMDA NAKLE VERİLEN EHEMMİYET :

Müslümanlığın yüksek hakîkatını, M u h a m m e d *(Aleyhi's-selâm)* ın Allâhu Teâlâ tarafından bize tebliğ eylediği *Kur'ân-ı Kerîm* ile kendisinin Sünnetleri teşkil eder. *Kur'ân-ı Kerîm* doğrudan doğruya Allâhu Teâlâ Hazretlerinin sözü ve Müslümanlığın özü olmak üzere Sahâbe-i Kirâm tarafından büyük bir ihtimâm ile kayıd ve zaptedilmişti. Sünnet de, yine Sahâbenin mahfûzu ve mazbûtu idi. Bunların sübûtu ve sonrakilere vâsıl olabilmesi nakil tarikiyle olacağından İslâmlar nakle çok ehemmiyet vermişlerdi. Nakil hakkında öyle sağlam esaslar, öyle usûller koymuşlardır ki, bugünkü filozofların rivâyet ve nakil *"Metodoloji - Menâhiç"* hakkında koydukları usûller, Müslümanların tenkid hakkında koydukları esaslara nisbetle pek sönük kalır. İslâm ulemâsının nakle verdikleri ehemmiyet dolayısiyle *Hadîs* ve *Usûl-i Hadîs* diye iki çeşit ilim ve bu ilimlerden bâzı fenler daha meydana gelmiştir. Râvîleri tenkid hakkında Hadîs ulemâsı tarafından vaz' edilen *Nakd-i Ricâl* ilmi ise bugüne kadar hiçbir millette görülmüş değildir. İşte bu ilimler sâyesindedir ki, naklin sahîhi, sahîh olmıyanından ayrılmıştır. Peygamber'den rivâyet edilen bütün nukul, bu tenkid kanallarından geçerek yazılmış olduğu cihetle bütün bu kanallardan geçmek sûretiyle Peygamber'e kadar vâsıl olabilen nakillerin sübûtunda zerre kadar şüphe yoktur. Peygamberin Sünneti diye rivâyet edilen her şey, körükörüne kabûl edilmiş değildir. Onların hepsi bu usûllerle tetkik edildikten, didiklendikten sonradır ki, Peygamberin Sünnet'i olduğuna hükmedilmiş ve kitaplara da o sûretle geçmiştir. Bu tenkidlere tahammülü olmıyanlara da ayrıca işâret olunmuş ve onların hepsi lâyık oldukları mevkie indirilmiştir.

32 — İLMİN YOLLARI VE BİLGİ VÂSITALARIMIZ :

İlmin yolları üçtür :

1) Havass-ı selîme,
2) Haber-i sâdık,
3) Akıl.

İşte biz insanlar bu üç şeyden biri vâsıtasiyle bir şeyin varlığını, hakîkatını anlıyabiliriz. Bunlar vâsıtasiyle hâsıl olan bilgi, zarûrî, kat'î bir bilgidir. Çünkü, şek ve şüphe ihtimâli yoktur. Bunlarla hâsıl olan bilgi bedîhiyyat ile hissiyat gibidir. Şimdi bunları îzâh edelim :

Hâvass-ı Selîme : Varlığından şüphe olunmıyan sağlam hisler, duygu vâsıtalarıdır ki, beştir : Bâsıra (görme), sâmia (işitme), zâika (tatma), lâmise (dokunma), şâmme (koklama) vâsıtaları.

Biz bu vâsıtalarla görülecek bir şeyi görürüz, işitilecek şeyi işitiriz, bir şeyin katı ve yumuşak, acı veya tatlı olduğunu, iyi veya fena koktuğunu anlarız. İşte hâricî şeylerin te'sirini biz bunlarla idrâk ederiz.

Haber-i Sâdık : Vâkı'a mutâbık olan bir habere, Haber-i Sâdık denir. Bu da iki kısımdır : Haber-i Mütevâtir, Haber-i Resûl.

Haber-i Mütevâtir, yalan söylemek üzerine birleşmelerini aklın almıyacağı birçok kimselerden mürekkep bir cemâatin, birçok insanların söylemiş oldukları şeydir. Bu öyle bir haberdir ki, bundan asla şüphe edilmez.

Meselâ : Bugün görmediğimiz birçok memleketler var ki, biz bunların var olduklarında hiç şüphe etmiyoruz. Çünkü, o memleketlerin varlığını bir iki adam değil, birçok fertler haber vermişler ki, onların bu hususta yalan söylemekte ittifak etmiş olmalarını akıl kabûl edemez. Bunun içindir ki tevatüren sâbit olan bilgiler zarûrîdir. Böyle olan bir şeye inanıp îmân etmemek, zarûrî olan bir bilgiyi kabûl etmemek, onu söyliyenlerin yalancı olduklarına hükmetmek demektir. Bu ise câiz değildir. İşte *Kur'ân-ı Kerîm*'in Peygambere ne sûretle geldiği ve namazların kaçar rek'at oldukları ve daha birçok dînî meseleler bize bu sûretle vâsıl olmuştur. Biz onları tevâtüren gelen haberlerle biliyoruz.

Maamâfih, Haber-i Mütevâtir'in zarûrî bir bilgi ifâde edebilmesi için iki şartın tahakkuk etmiş olması lâzımdır :

1) Verilen haber, hisse veya müşâhedeye dayanmalı, delile müstenit olmamalı; yâni haber veren kimseler, haber verdikleri şeyi bizzat gözleriyle görmüş, yâhud, işitmiş veyâhud diğer his vâsıtalarından biri ile anlamış olmaları gerektir.

2) Söylenen şey, aklen muhal olmayıp mümkinattan olmalıdır. İki kerre dört on eder gibi aklen muhal ve mütenâkız bir şeyi söylemek, söyliyen ne kadar çok olursa olsun, zarûrî bir bilgiyi ifâde etmez.

İslâm ilimlerinde bunun çok kıymeti vardır. İslâm ulemâsı islâmî olan nakilleri, yukarıda söylediğimiz usullerle tedkik ederek, onları Mütevâtir, Meşhur, Âhâd diye üç kısma ayırmışlar ve her birinin kıymetini buna göre takdir etmişlerdir. İslâm'da bir naklin tevâtür derecesini bulabilmesi için Sahâbe devri olan birinci asır ile, Tâbiîn ve Etbâ-i Tâbiîn devirleri olan ikinci ve üçüncü asırlarda, yalan söylemelerini aklın tecviz edemiyeceği bir cemâatin onu haber vermeleri lâzımdır. Peygamberden böyle bir cemâat nakledecek, bundan da yine böyle cemâatler üçüncü asra kadar nakletmiş olacaklardı. Mütevâtir diye, bu derece kuvvetli olan bir habere denir. İşte *Kur'ân-ı Kerîm*'in bütün âyetleri ve Cenâb-ı Hak'dan nasıl tebliğ olunmuş ise, Peygamberin huzûrunda öylece yazılıp ezber edilmiş olduğu, beş vakit namaz ve onların kaçar rek'at oldukları ve daha birçok dînî meseleler bu sûretle sâbit olmuştur. Bu derece kuvvetli olmıyan bir şeye Mütevâtir denemez. Bu derece kuvvetli ve sâbit bir şey şüphe yok ki, zarûrî bir bilgi husûle getirir ve ona îmân ve muktezâsiyle amel etmek farz olur.

Kur'ân-ı Kerîm'in Allah kelâmı olduğunda şüphe etmek câiz olmaması ve bunu inkâr etmek küfür olduğu da bundandır. Öğle, İkindi, Yatsı namazlarının farzları dörder rek'at; Sabah namazının iki, Akşamın üç rek'at olması da yine Sünnet-i Mütevâtire ile sâbittir. Bin üç yüz küsur sene evvel Mekke'de M u h a m m e d *Aleyhi's-selâm* adlı bir Peygamberin geldiği ne kadar kat'î ise, bunlar da o kadar kat'îdir. O'nun varlığında şüpheye düşmek câiz olmadığı gibi, O'nun tebliğ eylemiş olduğu bu ahkâmdan şüphe etmek de câiz değildir. Her ikisi de tevâtüren sâbittir. M u h a m m e d *Aleyhi's-selâm*'ın vücûdunu inkâr edenler, —eğer bulunursa— hakkında ne hüküm verilirse, tebliğ eylediği tevâtüren sâbit olan ahkâmı inkâr edenler hakkında da aynı hükmü vermek lâzım gelir.

33 — HABER-İ RESÛL :

Haber-i Resûl; kendisinin Peygamber olduğu sâbit ve mûcizelerle kuvvet bulmuş olan bir Peygamberin verdiği haberler, söylediği şeylerdir. Peygamber olduğu sâbit olan zâtın geçmişe âit veya gelecek hakkında, her ne sûretle olursa olsun, söylemiş olduğu şeyler kat'iyyet ifâde eden bir haberdir. Havâss-ı selîme veya haber-i mütevâtir ile sâbit olan bir şeyde şüphe etmek nasıl câiz değilse, bu da öyledir. Onların oldu dedikleri herhalde olmuş, olacak dedikleri de olacaktır.

34 — AKIL :

Mahsûsatta, yâni havâs vâsıtasiyle bilinecek şeylerde Havâs; mâkulâtda, yâni akıl ile bilinecek şeylerde Akıl; nakil ile bilinecek şeylerde Haber-i Sâdık umdedir. Binâenaleyh, Mahsûsatdan olan bir şeyi akıl ile, mâkulâtdan olan bir şeyi de havâs ile isbat etmeye kalkışmak doğru olmaz. Aklen veya hissen isbât veya inkârı mümkün olmıyan şeyler metâlib-i sem'iyyeden olduğu için bunlarda ancak naklî delil, yâni doğru bir muhbirin haberi lâzımdır.

Meselâ : Allah'a îmân etmek, metâlib-i akliyyedendir. Bunun içindir ki, her insan Allâhu Teâlâ'nın varlığını, birliğini aklı ile bulmakla mükelleftir. Bir insan bunları aklı ile bulup isbât edebilir. Fakat âhiret meseleleri, Cennet ve Cehennem ahvâli gibi ahkâm-ı dîniyye, metâlib-i nakliyyedendir. Bunların imkân-ı zâtileri aklen isbât olunabilirse de, sübutları ve ne sûretle tahakkuk edebilecekleri, Peygamber oldukları sâbit olan zâtların verdikleri haberlerle bilinmiştir. Binâenaleyh, burada hâkim olan his ve akıl değil, nakildir; Peygamberin sözüdür. Âhiret meselelerinde Peygamber ne söylemiş ise onu kabûl etmek zarûrîdir. Âhiret ve orada cereyân eden ahkâm, buradakilere benzemiyeceği cihetle, buraya âit kanunlar ve esaslarla onları tahlîl etmek ve anlamak mümkün değildir. Onlar hakkında Peygamber nasıl söylemiş ise, o sûretle kabûl olunur. Tarihî meselelerde hâkim olan da yine nakildir. Binâenaleyh, her meselenin isbat veya inkârında ona âid vâsıta ve delili kullanmak gerektir.

35 — AKLIN HÜKÜMLERİ :

Bu münâsebetle aklın hükümlerini de beyân etmek muvâfık olacaktır. Herhangi bir şey hakkında aklın vereceği hüküm, üçden hâlî değildir. Vücub (gereklik), imtinâ' (olamamak), cevaz (olabilme).

1) *Vücûb-ı aklî* : Bir hükmün sübûtu zarûrî olup hilâfı olamaz ise böyle olan hükme *Aklen vâcib* denir. (İki, dördün yarısıdır) dediğimiz zaman, bu hüküm zarûrî, gerekli olarak sâbittir. Başka türlü olamaz. Bu âlemin bir yaratıcısı olmak da böyledir. O da aklen vâcibdir. Şu kadar ki, birinci hüküm bedihîdir, düşünmiye muhtaç değildir. İkinci hüküm ise, herkes için bedîhî olmadığından biraz düşünmiye ve muhâkemeye muhtaçtır.

2) *Aklen mümteni'* : Bir hükmün olmaması zarûrî ise, ona *"aklen mümteni' ve muhal"* denir, hiç olamaz demektir. Dört adedi, on adedinin yarısı olmak, müsellesin dört dılı'ı bulunmak, âlemi yaratan Allâhu Teâlâ'nın bir arkadaşı olmak gibi... Bunların hadd-i zâtında imkân ve ihtimâli olmadığı aklen sâbittir. Böyle olan hükümlere Muhal (olamaz) denir.

3) Bir hükmün olmasında ve olmamasında bir zarûret yoksa böyle olan hükme *aklen câiz* denir. Havanın durup dururken bulutlanıp yağmur yağması gibi... Bunun olmasında da, olmamasında da bir zarûret yoktur, olabilir.

Bir şeyde ki, izah ettiğimiz şekilde vücub veya imtinâ yoktur, onun olması da olmaması da câizdir. Olamaz gibi sandığımız birçok şeyler vardır ki, onlar hep bu kabîl şeylerdir. Peygamberlerin gösterdikleri mu'cizeler de hep aklen câiz ve olağan şeylerdir. Binâenaleyh, bir şeyin vücûdu ilk bakışta ne kadar garip görünürse görünsün, onu inkâra kalkışmak doğru olmaz. Dünyâda ne garip şeyler vardır ki, hergün olup duruyor. Fakat biz onları her gün gördüğümüz için alelâde bir şey sanıyoruz. Bir damla sudan bu kadar mükemmel bir insan vücûda geldiğini her gün görüp duruyoruz, bu az garib bir şey midir?

36 — FEYZ VE İLHAM :

Delilsiz olarak, yâni bilgi vâsıtalarımızdan birine dayanmıyarak kalbe doğan ma'nâya : *"İlham"* denir. Yâhud şöyle de deriz : *"İlhâm, feyiz tarîkiyle kalbe bir ma'nâ ilkaa olunmakdır."* Böyle bir şey Peygamber'den başka, her kime vâki' olursa, yalnız kendisi hakkında —Allah tarafından olduğuna yakîn hâsıl etmek şartiyle— bilgi ifâde edebilirse de başkalarına bilgi ifâde edemez. Çünkü başkaları için ilham, bir delil olamaz. Enbiyâya vuku' bulan ilham, hem kendilerine, hem de başkalarına delil ve hüccettir. Enbiyâdan başkası için ilhâmın menbaını, kimin tarafından olduğunu, tâyin etmek müşkildir. Binâenaleyh bâzı mutasavvifenin, *"Bize şöyle ilham vâki' oldu, biz bunu keşfen anladık."* dedikleri şeyler, *Kitab* ve *Sünnet*'e muhâlif değilse kabûl edilebilir. Muhâlif ise kabûl edilmez. Velevki o söz, en büyük tanınmış biri tarafından söylenmiş de olsa!.. Bu hususta tam ölçü, *Kitab* ile *Sünnet*'dir. Bunlara uygun olanı alır, aykırı düşeni de sâhibine reddederiz. O gibi şeyleri kabûl etmiye borçlu değiliz. Sofiyye, feyz ve ilhâmı da ilmin sebeplerinden ve belki de en kuvvetli bir sebep olarak kabûl ediyorlarsa da, her şahsa göre değişebilecek olan bir şey kat'î bir bilgi ifâde edemez. Hele başkası hakkında hiç de delîl olamaz. Bunun içindir ki, ilham, esbâb-ı ilimden (ilim yollarından) sayılmamıştır. Ehl-i Sünnet i'tikadı budur.

37 — İSLÂM İLİMLERİNİN AKSÂMI VE NE SÛRETLE TEDVÎN OLUNDUKLARI :

Asr-ı Saâdet'de şer'î olan bütün meseleler ve ilimler Müslümanlar arasında rivâyet sûretiyle naklolunurdu. Herkes bildiğini ve işittiklerini başkalarına söyler ve bu sûretle her tarafa yayılırdı. Sonra İslâm memleketleri genişledi. Müslümanlar çoğaldı, bu sûretle İslâm'ın doğurduğu bu ilimler toplu bir hâle getirildi, derli toplu kitaplar yazıldı.

Yüksek İslâm İlimleri başlıca üç kısma ayrılır :

1) Kur'ân İlmi,
2) Hadîs İlmi,
3) Fıkıh İlmi.

Kur'ân İlmi de iki kısımdır :

1) İlm-i Kırâat, yâni *Kur'ân*'ın okunmasına âit olan ilim,
2) İlm-i Tefsîr, yâni *Kur'ân*'ın mânâlarına âit ilimler.

Hadîs İlmi iki kısımdır :

1) Hadîs İlmi,
2) Usûl-i Hadîs İlmi.

Fıkıh İlmi üç kısımdır :

1) İ'tikaadî Fıkıh,
2) Amelî Fıkıh,
3) Vicdânî Fıkıh.

Birincisine *"Fıkh-ı Ekber, Tevhîd İlmi, Kelâm İlmi"* denir. İkincisine *"Şerâyi' ve Ahkâm İlmi"*, üçüncüsüne *"Ahlâk İlmi"* denir.

38 — ŞER'Î İLİMLERİN KIYMETİ :

Şimdi söylediğimiz veçhile, İslâm âlimleri islâmî olan menba ve kaynakları kendilerine mahsus Menhec *"Metodoloji"* ve usullerle tedkik ederek *"Tefsîr Hadîs, Tevhid, Fıkıh, Usûl-i Fıkıh, Ahlâk ve Tasavvuf"* ve diğer ilimleri meydana getirmişlerdir. İslâmî olan ilimlerde tatbik olunan usuller, bugün asrî ilimlerde kabûl ve tatbik edilmekte olan usûl ve menheçlere tamâmiyle uygundur. Asrımızda Ulûm-ı Riyâziye'de hâkim olan bürhan; tecrübî ilimlerde hâkim olan tecrübe; istikrâ, temsil, iftiraz, tasnif; Tarih ilimlerinde hâkim olan haber ve rivâyet tamâmiyle İslâm ulemâsı tarafından İslâm ilimlerinde tatbik olunmuştur.

Fransız Filozoflarından D e k a r t (D e s c a r t e s , 1596 - 1650) ile İngiliz Filozoflarından B e y k ı n (B a c o n , 1561 - 1626) ve S t u a r t

M i l (S t u a r t - M i l l, 1806 - 1873) in ortaya koydukları *Mesâlik-i illet kanunu*'nu onlardan çok zaman evvel İslâm ulemâsı tatbik etmişlerdi. Filhakika son asır filozoflarının hâdisâtın illetini keşf için kullandıkları bu usûl, Usûl-i Fıkıh ulemâsı tarafından ahkâm-ı hâdisâtın illetini keşf için tatbik ediliyordu. Bugün bir hâdisenin illeti tâyin olunduktan sonra nasıl bir kanun tâyin olunursa, fıkıhta da hâdiseye taallûk eden şer'î bir hükmün illeti tâyin olunduktan sonra hüküm tâyin edilirdi. Bugün tabiat kanunlarını bilmek için tabiî hâdiselerin illetini bilmek nasıl lâzım ise, fıkhî kaidelerin tatbiki için de menât-ı hükmü bilmek lâzımdı. İşte İslâm ilimleri bu usûl altında meydana gelmiş ve toplanmıştır.

39 — **KUR'ÂN İLMİ :**

Evvelce de söylediğimiz gibi, *Kur'ân-ı Kerîm*, Allâhu Teâlâ Hazretleri tarafından C e b r â i l *Aleyhi's-selâm* vâsıtasiyle Peygamber E f e n d i - m i z 'e, iktizâ ettikçe âyet-âyet, sûre-sûre inzâl edilmiş, indirilmiş olan *Kitâb-ı Mübîn*'dir. Peygamber, C e b r â i l vâsıtasiyle Cenâb-ı Hak'dan *Kur'ân-ı Kerîm*'i nasıl almış ise, öylece ashâbına okumuş, onlar da Peygamberin târifi veçhile hem yazmışlar, hem de ezber etmişlerdir. Hangi âyet nereye yazılacaksa onu târif etmiş, onlar da öyle yazmışlardır. *Kur'ân*'da Peygamber'in kendisine âit hiçbir şey yoktur. O, sâde aldığını söylemiş ve yazdırmış ve onların hem ma'nâsını, hem de okuma tarzlarını tâlim buyurmuştur.

Binâenaleyh, *Kur'ân* ilmi, ikidir :

1) *Kur'ân* okunmasına âid olan ilim,

2) *Kur'ân* âyetlerinin ma'nâlarını, inceliklerini bildiren ilim.

Birincisine *İlm-i Kırâet*, ikincisine *İlm-i Tefsîr* denir. *Kur'ân-ı Kerîm*'in bâzı kelimeleri birkaç veçhile okunabilir. Bu vecihlerden yedisi Peygamberimizden tevâtüren naklolunmuştur. Bunlara *Kırâet-i Seb'a* denir. Bu kırâetlere Peygamberden sahîh senedlerle nakledilmiş üç kırâet daha ilâve olunmuş ve mecmûuna *Kırâet-i Aşere* denilmiştir. İşte bu hususta bir ilim meydana gelmiş ve kitaplar da yazılmıştır. İlk kitap yazan, yani bu kırâetleri kitapta toplayan, hicrî (224) de ölmüş olan K a a s ı m 'dır. İkincisi de (258) de ölmüş olan Kûfe'li C ü b e y r O ğ l u A h m e d 'dir. Bunlardan sonra daha pek çok kitaplar yazılmıştır (1).

40 — **TEFSÎR, MÜFESSİR :**

Yukarıda da söylediğimiz veçhile, *Kur'ân*'ın mânâlarını en evvel iktizâ ettikçe beyân ve tefsir buyuran Peygamberimizdir. Ashâb-ı Kirâm; *Kur'ân* âyetlerinin mânâlarını, Ondaki yüksek hakîkatları, şâyân-ı hayret incelikleri, Onun

(1) **Neşr-i Kebîr,** cild 1, sahife 33. İki cild olarak son zamanlarda Mısır'da basılmış olan bu kitap, bu ilimde çok mühimdir.

nâsih ve mensûhunu, sebeb-i nüzûllerini pek güzel bilirlerdi. Bilmedikleri, veyâhud şüphe ettikleri bir cihet bulunursa onu da Peygamberden sorup öğrenirler ve bu bâbdaki bilgilerini de diğer Müslümanlara ağızdan ağıza nakledeṛlerdi.

Sahâbeden bâzıları, âyetlerin mânâlarına dâir Peygamberimizden vârid olan âsarâ göre *Kur'ân*'ı tefsîr, yâni mânâsını beyân ve îzâh etmişlerdi. Fakat onlar *Kur'ân*'ın tefsîrini *Kur'ân* ile birlikte bir araya yazmamışlardı. Çünkü *Kur'ân*'ın içine başka söz karışmasından son derece sakınıyorlardı. Peygamberin irtihâlinden sonra bu yüksek zâtların sayısı azalmaya başlayınca, *Kur'ân*'ın yüksek hakikatlerini yazı ile izâh ve tefsîre lüzum görülmüş ve bu sûretle birçok kitaplar yazılmıştır. Bu kitaplara *Tefsîr* ve bunları yazanlara *Müfessir* denir. İlk evvel tefsîr yazan hicretin (104) ünde ölmüş olan M ü c â h i d 'dir. Bundan sonra (207) de ölen V â k ı d î şöhret almıştır. Sahâbeden İ b n - i A b b â s '-ın tefsîrleri birkaç sûretle rivâyet edilmiştir. İ b n - i A b b â s tefsîrinde en şâyân-ı i'timâd olan rivâyet, (143) de vefât eden A l î İ b n - i E b î T a l - h a 'nın rivâyetidir. K e l b i tarîkiyle gelen tarîk, en çürük olanıdır.

Bugüne kadar her dilde pek mühim tefsîr kitapları yazılmıştır. Bunlardan İ b n - i C e r î r 'in (224 - 310), (30) cild üzerine yazmış olduğu tefsîr; F a h - r ü ' d - d î n - i R â z î 'nin *Mefâtihü'l-Gayp* adındaki tefsîri, *Kurtubî Tefsîri, Rûhü'l-Maânî, Keşşaf, Bahr-i Muhit, Envârü't-Tenzîl, Ebü's-Suûd Tefsîrleri* çok mühim ve meşhurdur. Son asırlarda çıkan tefsîrler içinde Mısır Müftüsü merhum M u h a m m e d A b d u h 'un yazdığı tefsîrlerle onun meslekinde yazılmış olan *Tefsîrü'l-Menâr* çok mühimdir. Yine son zamanlarda Mısır ulemâsından T a n t â v î e l - C e v h e r î 'nin 25 cild üzerine yazmış olduğu tefsîr de kendi vâdîsinde şâyân-ı hayrettir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tabedilmiş olan *Türkçe Tefsîr* de pek büyük bir kıymet ve ehemmiyeti hâizdir. Şimdiye kadar Türk dilinde böyle bir tefsîr yazılmamıştır.

41 — **HADÎS VE MUHADDİS :**

Hadîs, P e y g a m b e r i m i z *Sallâ'llahu aleyhi ve sellem*'in *Kur'ân*'-dan başka olan sözleri ile işleri ve ahvâlidir. Usûl-i Fıkıh ulemâsının târifine göre ise, *Aleyhi's-salâvâtü ve's-selâm*'ın sözleri ve işleridir. Sözlerinin içinde takrirleri de vardır. P e y g a m b e r i m i z 'in takrîri demek; Müslümanlardan birinin bir şey yaptığını gördükleri veya işittikleri halde onu red ve inkâr etmiyerek, olamaz, yapmayınız gibi bir şey söylemiyerek, sükût buyurması demektir. Böyle bir şeyi menetmeye lüzûm görmiyerek sükût ve onu hâli üzere ipka buyurmaları, onun cevâzını takrîr ve tesbit demektir. Gördüğü, veyâhud işittiği bir şey hakkında sükût etmekle onun câiz olduğunu söylemiş oluyor. Onun hakkında başka bir şey olmasa da Peygamberin sükûtu onun olduğuna delîldir. Bunların hepsine birden *Sünnet* denir.

Peygamberin sözlerine *Kavlî Sünnet*, işlerine *Fiilî Sünnet*, takrîrlerine de

Takrîrî Sünnet denir. Maamâfih, *Kur'ân*'dan başka olarak P e y g a m b e r 'in söyledikleri de iki kısımdır: Eğer mânâsı Cenâb-ı Allah tarafından P e y g a m b e r i m i z 'in kalbine vahy ü ilhâm olunup da elfâzı P e y g a m b e r i m i z tarafından ise ona *Hadîs-i Kudsî* denir. Hem lâfzı, hem mânâsı P e y g a m b e r i m i z'den ise ona sâdece *Hadîs* denir. Şu halde P e y g a m b e r i m i z 'in ağzından çıkan sözler üç kısım oluyor: *Kur'ân, Hadîs-i Kudsî, Hadîs*. Hem lâfzı, hem mânâsı Allah tarafından ise *Kur'ân*'dır.

Kur'ân'ın hem lâfzı hem de mânâsı Cenâb-ı Allah tarafından olup Onda P e y g a m b e r i m i z 'in hiçbir şeyi yoktur. O sâdece tebliğ vâsıtasıdır. Tebliğ memurudur. Nasıl almış ise öylece nakil ve tebliğ etmiştir. Bunun içindir ki, usûl âlimleri *Kur'ân*'ı *"Ma'nâya delâlet eden Nazm-ı (Lâfz-ı) Münzel"* diye târif etmişlerdir. Eğer P e y g a m b e r i m i z 'in kalbine yalnız ma'nâ olarak nâzil olup da Peygamber o ma'nâyı istediği lâfz ile kendisi ifâde buyurmuş ise ona *Kur'ân* denmeyip *Hadîs-i Kudsî* denir. Hem lâfzı, hem de, ma'nâsı Peygamberimiz tarafından olanlara da sâdece *Hadîs* denir.

42 — RÂVÎ VE MUHADDÎS :

P e y g a m b e r i m i z 'in *Kur'ân*'dan başka sözleriyle işlerini, ahvâl ve harekâtını, işittikleri ve gördükleri gibi nakil ve rivâyet etmeyi meslek edinmiş olan kimselere râvî ve muhaddis denir. Bunların muhtelif dereceleri vardır: Her işittiklerini yalnız rivâyet etmekle iktifâ edenlere *Râvî* denir. Peygamberimizden rivâyet edilen bir şey'in senedlerini, Peygamberden i'tibâren kendisine ne sûretle geldiğini, râvîlerin hallerini bilen kimselere *Muhaddis* denir. Binâenaleyh, muhaddis, İlm-i Hadîs'de üstâd-ı kâmil mertebesini bulan zâtdır. *Muhaddis* adını alan bu yüksek şahsiyetler; hadîsleri erbâbından dinlemiş, isteyenlere dinletmiş, hadîsleri toplayıp kendi elleriyle yazmak için memleket memleket dolaşmışlardır. Yüz bin hadîsi metinleriyle, senedleriyle, (yâni hadîsi Peygamber'den i'tibâren rivâyet eden râvîlerin isimleriyle) ezberlemiş olan *Muhaddis*'e İlm-i Hadîs erbâbı, *Hâfız* unvanını verirler. Yüzbin hadîs deyip de geçmiyelim. Yedi bin küsûr hadîsi ihtivâ eden *Buhârî*, ikibin büyük sahifeden ziyâde olursa, yüzbin hadîsin kaç bin sahife teşkil edeceği artık düşünülebilir. Fakat böyle yüzbinlerce hadîsi ezberlemiş nice nice Hâfız'lar yetişmiş olduğu bir hakikattir. İşte bu, İslâm'a mahsus olan yüksek bir imtiyazdır. Böylelikledir ki, Müslümanlık, bütün safvet ve temizliği ile mahfuz kalmış ve bizlere kadar nakledilip gelmiştir.

P e y g a m b e r i m i z 'in hadîsleri, sünnetleri evvelce bir araya toplanmamış ve yazılmamış idi. Onlar bir müddet böyle ağızdan ağıza nakil ve rivâyet olunduktan sonra görülen lüzûm üzerine toplanıp yazılmağa başlanmıştır. İlk defa Emevî hükümdarlarından A b d ü ' l - A z î z 'in oğlu Ö m e r 'in emriyle şer'î hükümlerin tafsilâtına ve Usûl-i Dîn'e dâir binlerce hadîs-i şerif yazılmıştır.

43 — HADÎS KİTAPLARI VE BUNLARI YAZANLAR :

Hicrî (122) de vefât etmiş olan Z ü h r î , ahâdîs-i şerife'yi ilk defa yazanlardandır. Z ü h r î 'den sonra daha pek çok kimseler diyar diyar dolaşarak P e y g a m b e r i m i z 'in sünnetini, doğduğu günden ölünceye kadar bütün söylediklerini, işittiklerini, hayât-ı husûsiyesine kadar bütün ahvâl ve harekâtını öğrenip onları senedleriyle berâber yazmışlar ve bunları bablara, fasıllara ayırmışlardır. Bunların yazdıkları kitaplara *Müsned, Sünen* ve *Sahîh* denir. Bunların hepsi şâyân-ı hayret bir tetkik mahsûlüdür. Dünyâda yazılmış olan hiçbir tarih kitabında bunlardaki vüsûk, i'timâd ve kuvvet yoktur. Bunların içinden en sahîh ve en meşhur olanları şunlardır: *Sahîh-i Buhârî* (1), *Sahîh-i Müslim* (2), *Sünen-i Ebû Dâvud* (3), *Sünen-i Tirmizî* (4), *Sünen-i Neseî* (5), *Sünen-i ibn-i Mâce* (6).

---

(1) **Sahîh-i Buhârî,** Buhâralı İ s m a i l oğlu M u h a m m e d tarafından toplanmış ve yazılmıştır. Hicretin 194 târihinde Şevvalin 13 üncü Cuma günü doğup, 256 da Ramazan Bayramı gecesinde ölmüş olan bu Türk âlimi, Hadîs Ulemâsı'nın, hadîs ile meşgûl olanların en meşhurlarındandır. Hadîsçilerin imamıdır, **Sahîh** adındaki bu kitabı, **Kur'ân-ı Kerîm**'den sonra en makbûl ve sahih, birinci derecede şâyân-ı i'timaddır. Hadîs ezberlemeye başladığı vakit on yaşından ziyâde değildi. Birçok üstaddan hadîs ve fıkıh okudu ve 16 yaşına gelmeden kendisi de üstad sırasına geçti. Bundan sonra yine bilgisini ilerletmek için Şam, Mısır, Cezîre tü'l-Arab'a ikişer defa, Basra'ya dört defa sefer yaptı. Hicaz'da altı sene durdu. Muhaddislerle birlikte birçok defa Kûfe'ye ve Bağdat'a gitti. **Sahîh-i Buhârî** adındaki bu mühim kitabını tam onaltı senede yazdı. **İ m â m - ı B u h â r î ,** diyar diyar dolaşıp ehlinden yazmış olduğu altıyüz bin hadîsin içinden büyük bir i'tinâ ile seçtiği en kuvvetli hadîsleri bu kitabına yazmıştır. **B u h â r î ,** ezberinde üçyüzbin hadîs olduğunu, **Câmi-i Sahîh** adını verdiği bu kitabını altıyüzbin hadîsin içinden seçtiğini kendi söylüyor. Bu kitabda tekrarlariyle berâber dokuz bin seksen iki kadar hadîs vardır. Bu hadîslerin her birini seçip yazarken evvelâ gusledip iki rek'at namaz kılarak Allâh'a istihâre yaptıktan sonra yazarmış. Bunu da kendisi söylüyor. Ezberlemiş ve yazmış olduğu hadîslerin Peygamber'e kadar varan bütün senedlerini, o hadîsleri Peygamber'den i'tibâren kendisine kadar rivâyet eden muhtelif râvîlerin hallerini tamâmiyle tedkik etmiş ve onların doğru, tam ma'nâsiyle güvenilir insanlar olduklarına kanâat getirdikten sonra söylediklerini kabul etmiştir. İ m â m - ı B u h â r î diyor ki: **"Bir gün Enes'den hadîs alıp rivâyet etmiş olan adamları zihnimden geçirdim. Bir saat içinde hemen üçyüz zâtın adını hatırlayıverdim. Artık hâfızamdaki kuvvetin derecesine bakınız."**

İşte bunun içindir ki, bütün hadîs âlimleri **Kur'ân**'dan sonra en sahîh kitap, İ m â m - ı B u h â r î 'nin **(Sahîh-i Buhârî)** adını taşıyan bu kitabı olduğunu söylemişlerdir. B u h â r î hakkında vermiş olduğumuz şu kısa malûmat, hadîslerin nasıl toplanmış olduğuna dâir bize bir fikir verebilir.

(2) **Sahîh-i Buhârî**'den sonra en sahîh hadîs kitabı, (204) de doğup (261) de Nişabur'da ölmüş olan M ü s l i m 'in **Sahîh-i Müslim** adlı kitabıdır. Bunda da tekrarlariyle berâber yedibin ikiyüz yetmişdokuz hadîs vardır. Bundaki kuvvet de

Bu altı kitaba *Kütüb-ü Sitte* denir. Bunlardan başka İ m â m - ı M â l i k 'in *Muvatta'* adlı hadîs kitabı ile İ m â m - ı A h m e d İ b n - i H a n b e l 'in *Müsned*'i de en mühim hadîs kitaplarındandır. Sâde İ m â m - ı A h m e d 'in *Müsned*'i altı büyük cilt olup, içinde kırkbeş bin hadîs vardır. İşte Ahkâm-ı İslâmiyye'nin, İslâm ahlâk ve içtimâiyyâtının esasları, *Kur'ân-ı Kerîm* ile bu hadîs kitaplarının içinde olan hadîslerdir.

44 — HADÎSİN AKSÂMI :

Hadîs, senedindeki kuvvet i'tibâriyle üç kısımdır :

1) Mütevâtir olan hadîsler,
2) Meşhûr olan hadîsler,
3) Âhâd hadîsleri.

Hadîs-i Mütevâtir; Peygambere ittisâlinde hiçbir sûretle şüphe olmayan hadîsdir.

Bu öyle bir hadîsdir ki : Onu, yalan söylemek üzere birleşmiş olmalarını aklın câiz görmediği, aklın kabûl etmiyeceği bir cemâat, Peygamberden rivâyet etmiş, böyle bir cemâat müttefikan *"Peygamberimiz böyle söyledi, biz kulaklarımızla işittik."* diyerek bir hadîsi naklederler, ikinci asırda yine böyle bir cemâat birinci asırdaki râvîlerden aynı hadîsi rivâyet eder ve üçüncü asırda da yine böyle bir cemâat nakil ve rivâyet ederse o hadîse *mütevâtir* denir. Çünkü : Sahâbe, Tâbiîn ve Etbâ-ı Tâbiîn devirleri olan birinci, ikinci ve üçüncü asırlarda yalan söylemek üzere birleşmiş olmalarını aklın tecvîz etmediği bir cemâat o

---

Buhârî gibidir. Bunu toplıyan da yine bir Türk âlimidir. Bu kitabını kendi kulağıyla erbâbından işitmiş olduğu üçyüzbin hadîsden seçtiğini kendisi söylüyor.

(3) **Sünen-i Ebû-Dâvud** denilmekle meşhûr olan bu kitab, Sicistanlı E ş a s o ğ l u S ü l e y m â n 'ın (202 - 275) dır. Bu kitap fıkhî hükümler için en mu'teber esaslardandır; - İ m â m - ı G a z â l î ahkâm hadîslerinde bu kitabın bir müctehide yeteceğini söylüyor - dörtbin sekizyüz hadîs vardır. Bunları da toplamış olduğu beşyüzbin hadîsin içinden seçmiştir.

(4) T i r m i z 'li İ s â o ğ l u M u h a m m e d 'in (209 - 279) dir. **Câmi-i Tirmizî** de denir. Hadîsi, İ m â m - ı B u h â r î 'den ve diğer Buhârâ ulemâsından okumuştur. İ m â m - ı B u h â r î öldükten sonra Horasan'da bunun gibi başka bir âlim yoktu. Tirmiz'de ölmüştür.

(5) Ş u a y b o ğ l u A h m e d 'indir. 215 veya 216'da Horasan'da (Nesâ denilen yerde) doğmuş, 13 Safer 303'de Remle'de vefât ederek Beyt-i Makdis'e gömülmüştür.

(6) G a z v i n 'li İ b n - i M â c e (207 - 273), bu kitabı yazmak için birçok yerleri gezip dolaşmıştır.

Şâyân-ı hayrettir ki : **Kur'ân**'dan sonra en mûteber olan bu altı kitabın üçü, hem de birinci derecede olanları, Türk âlimleri tarafından yazılmıştır.

hadîsi rivâyet etmiştir. Bu sûretle o hadîsi Peygamber'in söylemiş olduğunda hiç şüphe kalmamıştır.

Böyle olan şeylere *"Haber-i Mütevâtir, Hadîs-i Mütevâtir"* denir. Böyle olan haberlerin hükmü, yakînî mûcib olmakdır. Bunda şüpheye düşmek câiz olamaz. Göz ile gördüğümüz, kulak ile işittiğimiz şeyler bizde nasıl bir ilim husûle getirirse, bu derece kuvvetli olan haberler de aynı kuvvette bir bilgi husûle getirmelidir. Çünkü, aynı kuvveti hâizdir.

Yukarıda söylediğim veçhile, *Kur'ân*'ın, Kelâm-ı İlâhî olarak Peygambere nâzil olduğu, bunun kul sözü olmadığı Peygamber asrından i'tibâren tevâtüren sabittir. Namazların rek'atları, zekâtın mikdarı ve sâir ahkâm-ı dîniyyeden birçokları da böyledir.

Hadîs-i Meşhûr : Evveli, âhâd gibi olup ikinci ve üçüncü asırlarda iştihâr etmiş olan hadîs demektir. Böyle olan hadîsleri Peygamberden ilk rivâyet eden bir cemâat değil, belki bir kişi veyâhud birkaç adam olduğundan birinci asırda Âhâd gibidir. Fakat ikinci ve üçüncü asırlarda cemâatler tarafından tevâtür sûretiyle nakl ü rivâyet edilmiş olduğundan bu hadîs iştihâr etmiş ve bu asırlarda tevâtür derecesini bulmuştur.

Hadîs-i Âhâd : Bir kişinin bir kişiden, yâhud bir kişinin birçok kimselerden, veyâhud birçok insanların bir adamdan rivâyet ettikleri hadîstir. Böyle olan hadîsleri Peygamberden ilk rivâyet eden bir veyâhud birkaç kişidir. Maamâfih, Âhâd'da üç asrın hiçbirinde cemâatin rivâyeti yoktur.

45 — TEVHİD (AKAİD İLMİ) NE SÛRETLE YAZILMIŞTIR?

İslâm'ın ilk devirlerinde îmân ve i'tikaad çok kuvvetli, vicdanlar temiz ve pâk idi. Hiç kimsenin i'tikaadında ufak bir şüphe yoktu. Çünkü, Peygamber ile oturup konuşmalar, onunla birlikte geçirilen zamanlar henüz uzamamıştı, onun bereketi hâlâ devâm ediyordu.

Ashâb, dînî ve şer'î hükümleri Peygamberin ağzından nasıl işitilirse öylece kabûl ve ona îmân ederlerdi. Peygamber, *Kur'ân-ı Kerîm*'i tefsîr, müşkil olan kısımlarını îzâh, mücmel olanı tafsîl, birkaç ma'nâya olanları tâyin, Kur'ân'ın sâkit olduğu hükümleri beyân eder ve böylece dînin köklerini ve köklerinden çıkan meseleleri onlara anlatırdı. Onlar da Peygamberden işittikleri gibi kabûl ederler ve Onun tarafından tafsîl buyurulmıyan şeyleri araştırmazlar, incelemezlerdi. Sahâbe devri böyle geçtiği gibi Tâbiîn devri de böyle temiz geçmiştir. Bir müşkil çıktığı vakit din ulularına giderler, müşkillerini sorup öğrenirlerdi. Bunun için şer'î ve dînî meseleleri toplayıp bir kitap hâline getirmek ihtiyâcı duyulmamıştı.

Fakat Peygamberlik nûru uzaklaşarak o nurlu ve feyizli devirde bulunanlar azaldıkça ahval değişti. Birtakım kötü ve bozuk fikirler meydan aldı; doğru

i'tikadlar arasına müfsidler tarafından bozuk i'tikadlar karıştırıldı. İ'tikadlardaki temizlik, fikirlerdeki metânet yavaş yavaş gevşemiye yüz tuttu.

İşte bunun içindir ki, İslâm'a hâs olan sahîh ve doğru i'tikaad ve hükümleri toplu olarak bildirmek, bâtıl ve bozuk fikir ve i'tikadları ayırd etmek için kitaplar yazıldı. *Kur'ân* ve sünnetle, aklî ve naklî delillerle dînin esasları takviye edildi. Bozuk i'tikadların çürüklüğü anlatıldı, onları red edecek deliller ortaya konuldu. Bu yolda meydana getirilen ilme, İlm-i Tevhid, Fıkh-ı Ekber adı verildi. Bu hususta en evvel yazılan kitap, İ m â m - ı A ' z a m 'ın *Fıkh-ı Ekber* adındaki kitabıdır. Sonraları ahvâl değişti, akaaid kitaplarına felsefe de karıştırıldı. İslâm i'tikaadı aklî ve felsefî delillerle müdâfaa edilmiye çalışıldı. Bu hususta pek çok i'tikaad ve kelâm kitapları yazıldı. Daha sonraları İslâm âlimleri bu ilme çok ehemmiyet verdiler. Her devirde İslâm akaidini hücumlardan korumak için kitaplar yazıldı. İ m â m - ı E ş ' â r î ile İ m â m - ı M â t ü r î d î , İslâm i'tikaadını müdâfaa edenlerin başında gelir. Bunun içindir ki, her ikisi de i'tikadda imamdır.

46 — İLM-İ FIKHIN TEDVÎNİ :

Din âlimleri, görülen lüzûm üzerine şer'î hükümlerin fürûunu zaptetmek ve iyi amelleri kötü amellerden ayırmak maksadiyle bir ilim daha tedvîn ederek bunu da bablara ve fasıllara ayırmışlar ve adına da *"İlm-i Fıkıh"* demişlerdi. İlm-i Fıkh'ın ahkâm-ı umûmiyyeden bahseden kısmına sâdece *"Fıkıh"*, bu ahkâmın istihrâc olunduğu delillerin ahvâlinden bahseden kısmına da *"Usûl-i Fıkıh"* nâmı verilmişti. Fıkıh ilmini bugünkü bulunduğu tertip üzerine koyan, İ m â m - ı A ' z a m 'dır. Fıkıh meselelerini kısa bir sûrette toplayan, İ m â m - ı A ' z a m 'ın talebelerinden İ m â m - ı M u h a m m e d 'dir. Usûl-i fıkhı vaz'eden de İ m â m - ı E b û H a n î f e 'nin ashâbından İ m â m - ı E b û Y û s u f 'dur. Fakat bu hususta ilk müdevven kitap, İ m â m - ı Ş â f i î 'nin Er-Risâle'sidir. İ m â m - ı Ş â f i î , İ m â m - ı E b û Y û s u f 'un kitaplarından istifâde etmiştir.

47 — AHLÂK İLMİ :

Ahlâk, İslâm'ın en ziyâde ehemmiyet verdiği bir şey olduğunu yukarıda söylemiştim. Her milletin âlimleri ve filozofları bu cihete çok ehemmiyet vermiş ve bu sûretle ahlâk ilmi bütün uluslar arasında müşterek bir ilim hâlini almıştır. Bununla berâber, Müslümanların kendilerine has ahlâk ilimleri vardır. Eski filozoflar tarafından tedvîn edilmiş ahlâk, çok defa felsefî mesleklerin esaslarına istinâd ettikleri halde, İslâm Ahlâkı böyle değildir. İslâm'da ahlâk ilmi de esas i'tibâriyle Kitab ve Sünnet'e müstenid ve binâenaleyh, başka bir yüksekliği hâizdir. Çünkü, İslâm Dîni'nde ahlâkî vazifeler ile dînî emirler âdetâ bir gibidir. Bunun için Kitab ve Sünnet en yüksek ahlâk nazariyelerini câmi'

dir (1). *Kitab* ve *Sünnet*'e istinâd ederek İslâm âlimlerinin vücûde getirdikleri ahlâk kitapları sayılamıyacak kadar çoktur.

Tasavvuf demek, ilk devirlerde ahlâk demekti. Bunun içindir ki, ilk sofiler Zâhid adını almışlardı. Tasavvuf kitaplarının bir kısmı muâmeleye, ahlâka, diğer kısmı da tevhîde, mükâşefeye âit bulunuyordu.

H â r i s - i M u h â s i b î gibi büyük sofiler, İlm-i Muâmele denilen ahlâka; C ü n e y d - i B a ğ d â d î gibi zevât da, İlm-i Mükâşefe denilen tevhîde dâir kitaplar yazmışlardı. Tasavvuf mesleği üzere en evvel ma'ruf olan kitap, H â r i s - i M u h â s i b î'nin (2) *Er-Riâye*'sidir. Bundan başka muhaddisîn ve fukahâ da, ahlâk kitapları tedvîn etmişlerdi. Bu bâbda en ma'ruf olan eser, A b d u ' l l a h b i n M ü b â r e k 'in (H. 180) *Kitâbü'z-zühd*'üdür.

Üçüncü asırda felsefenin te'sîsi ile İslâm filozofları tarafından da ahlâk kitapları yazılmıştı. Bu bâbda en ma'rûf kitap, İslâm felsefesinin müessisi Y â k u b e l - K i n d î 'nin kitabıdır.

Hülâsa : Üçüncü asr-ı hicrîden i'tibâren İslâm'da üç meslek üzerine ahlâk kitapları yazılmaya başlanmıştı. Muhaddisîn ve Fukahâ mesleği, sofiyye mesleği, felsefe mesleği, muhaddisîn ve fukahâ mesleğinde ahlâk meseleleri Kitab ve Sünnet'ten çıkarılabilirdi. Şer'î amellerin gayesi, ahlâkı tehzîb etmekti. Sofiyye de bu meslekde idi. Bununla berâber onlara nazaran ayrıca muhâsebe-i nefis de lâzımdı. İslâm filozofları ahlâk husûsunda kendilerinden evvel geçen ahlâk filozoflarına, bilhassa S o k r a t 'a istinâd ederek kitaplarında onların mesleğini esas tutmuşlardı.

Sonraları tasavvuf yanlış telkinlere uğramış, bu mesleğin büyüklerinin sözleri yanlış tefsîr edilmiş, tasavvuf âdetâ İşrâkıyyûn felsefesi hâline gelmiş, *Kitab* ve *Sünnet*'e uymıyan Bâtınîlik vesâire gibi birçok fikirler doğmuş ve bu yüzden maddî ve mânevî pek fenâ netîceler meydana gelmiştir.

Zamânımızda Tasavvuf ve Sofiye tarikatı, câhillerin ve menfaatperestlerin elinde şöhret yapmak, para kazanmak, halkı kendisine taptırmak için bir vâsıtadan başka bir şey değildir. İslâm'ın esaslarından haberi olmıyan bir sürü kara câhiller türlü namlarla kendilerine şeyh, mürşid süsü vermekte ve birçok temiz ve saf Müslümanları yoldan çıkarmakta, işlerinden, güçlerinden alıkoymaktadır-

(1) Muhtelif ahlâk nazariyeleriyle İslâm Ahlâkı'nı mukayese etmek ve İslâm Ahlâkı'nın yüksekliğini anlamak isteyenler **Ahlâk Dersleri** adında vaktiyle yazdığım kitaba mürâcaat etsinler. Bu kitâb (340) da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tâbedilmiştir.

(2) H â r i s - i M u h â s i b î usûl ve muamelâtı çok bilirdi. Ahlâk hakkında, Mûtezile ve diğerlerini red hakkında kitapları vardır. Basra'da doğmuş, (243) Hicrîde Bağdat'da vefât etmiştir. **Er-Riâye** nâmındaki kitabı Diyanet İşleri Başkanlığının kütüphanesinde mahfuzdur. **Cambridge** Üniversitesine merbut Girton mektebinden M a r g a r e t S m i t h tetkîkat yapmak için fotoğrafla istinsâh etmek istemiş ve bâzı şerâit altında 1934'de Riyaset tarafından müsâade edilmiştir.

lar. Bunlar; kendilerine ilhâm vâki olduğundan, Peygamberle görüşüp her şeyi ondan aldıklarından bahsederler; cehâletlerini örtmek ve kendilerini büyük göstermek için Kur'ân'ın bâtınî ma'nâsından dem vururlar. "*Şerîat ve Kur'ân'ın zâhir ma'nâsı avâm içindir; biz onlarla bağlı değiliz.*" diyecek kadar ileri giderler. Halbuki bunlar ne şerîatı bilirler, ne tarîkatı, ne de hakıykati! Bu gibiler hakkında Sofiye'nin ve tarîkat erbâbının en büyüklerinden olan Seyyid Ahmed er-Rufâî Hazretlerinin şu kıymetli sözlerini nakletmeden geçemiyeceğim. Diyorlar ki: "*Tarîkat, şerîat'in aynı; şerîat de tarîkat'in aynıdır. İkisinin arasında olan fark lâfzîdir; sözledir. Maddeten ve mânen netice birdir. Şerîat'in kabûl etmeyip reddettiği her şey, zındıklıktır. Bilip bilmiyen birtakım kimse dâimâ Ebû-Yezîd-i Bistâmî böyle dedi, Hâris-i Muhâsibî şöyle dedi, Hallâc-ı Mansûr bu sözlerde bulundu diyorlar. Bu nasıl sözdür? Böyle lâkırdılardan önce (İmâm-ı Şafiî, İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Ahmed, Ebû (Hanîfe) ne dedi, bir kerre ona bakmalısınız. Kulluk muâmelelerini, kulluk işlerini bunların dedikleri ile ölçüp tashih etmelisiniz, işlerinizi onunla ayarlamalısınız. Ondan sonra da fazla sözlerle tefekkür edebilirsiniz. (Yâni bunların sözleri yemekten sonra meyve yemek kabîlindendir. Evvelâ karnını doyur da sonra da fazla olarak meyve ye.) Ebû Hârisî ve Ebû Yezîd'in sözleri ile birşey artıp eksilmez, lâkin Ebû Hanîfe'nin, Şâfiî'nin, İmâm-ı Mâlik ve Ahmed'in sözleri tâkib edilecek tarîklerin en güzeli, tutulacak mesleklerin Allâh'a en yakın olanıdır. İlim ve amel ile Şerîat'ın direklerini iyice kuvvetleştirdikten sonra ilim ve amelin sedleri cihetine himmetinizi yükseltiniz.*" (1).

Kaadiriliği, Rüfâîliği, Melâmetin ne olduğunu bilmeden biz Kaadiriyiz, biz Rüfâiyiz, biz Melâmîyiz, biz Nakşîyiz diyen ve şerîatı arkaya atmak istiyenler artık bu güzel nasîhatten biraz olsun nasîb alsalar!

48 — İSLÂM MEZHEBLERİ VE MEZHEB İMAMLARI:

Müslümanlar gerek ahkâm-ı i'tikaadiyyede ve gerek ahkâm-ı ameliyyede birtakım mezheblere ayrılmıştır. Bugün yeryüzünde belli başlı dört amelî mezheb vardır: 1) *Hanefî*, 2) *Mâlikî*, 3) *Şâfiî*, 4) *Hanbelî* mezhebleri. Bu mezheblere sâlik olanlar ahkâm-ı i'tikaadiyyede *Mâtüridî* ve *Eş'ârî* diye başlıca iki büyük kola ayrılmışlardır.

Şimdi bu mezheblerin ne sûretle çıktığını îzâh edelim. Biliyoruz ki: Allâhu Teâlâ, Hazret-i Muhammed *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'i bütün insanlara ve cinlere Peygamber gönderdi. Peygamber, Allah'ın emirlerini insanlara bildirdi; onları düştükleri cehâlet ve dalâlet çukurlarından çekip çıkardı; gidecekleri yolu aydınlattı, saâdet kapılarını açtı. Muhammed *aleyhi's-selâm*'ın Peygamberlik müddeti ancak yirmi üç sene devâm etti. Bu müddet içinde Cenâb-ı Hak Ona *Kur'ân-ı Kerîm*'i inzâl buyurdu. Bu Kitâb-ı mübîn; i'tikaad, ahlâk, ibâdet

(1) **El-Bürhânü'l-Müeyyed, 1322'de Mısır'da basılmıştır.**

ve ahkâma müteallik olan şeylerin asıllarını bildirdi. Şu kadar ki, bu ahkâmın bir kısmı mücmel olarak zikrolunmuş ve onun îzâhı Peygamberimize bırakılmıştı. Lüzûm görüldükçe o esasları, Peygamber îzâh ve beyân buyurmuştur.

Peygamberimiz, *Kur'ân*'ın îzâh ve beyâna muhtâç olan âyetlerini beyân buyurdukları gibi, bâzan da kendisinden hükm-i şer'îleri sorulan hâdiseler hakkında fetvâ verirdi. Binâenaleyh, İslâm'da ilk müftî ve hâkim, Cenâb-ı Peygamber'dir. Bâzan da fetvâları hem sorulan hâdisenin hükmünü, hem de başka bir hükmü beyân ederdi.

49 — PEYGAMBERİN SÖYLEDİKLERİNİ EZBERLEMEK VE ANLAMAKTA ASHÂBIN SEVİYESİ:

Sahâbe, çok zaman Peygamberle toplanırlar ve kendisine nâzil olan *Vahy-i İlâhî*'yi Onun ağzından dinlerler; onun hükmünü, ma'nâlarını öğrenirler, Onun söylediklerini ve yaptıklarını ezber ederlerdi. Fakat bu hususta bütün ashâbın seviyesi bir değildi. Bâzıları daha çok ezberlerdi, bir kısmı da ma'nâ ve ahkâm cihetine kuvvet verirdi. Her ikisine birden çalışanlar da vardı. Peygamberin her söylediğini ve her yaptığını bilmiyenler de vardı. Bu da muhtelif sebeplerden ileri geliyordu. Sahâbeden bir kısmı vaktinin çoğunu kendi işi güciyle, çarşıda ve pazarda ticâret vesâire ile geçirdiğinden Peygamberin meclislerinde her vakit bulunamıyorlardı. Bir kısmı da bütün vaktini Resûl-i Ekrem ile geçiriyordu. Bunun içindir ki, bu gibiler Peygamberin her söylediğini ve yaptıklarını ezber ederlerdi. Sahâbeden Ebû Hüreyre'nin çok hadîs rivâyet etmesi bundandır. Çünkü, Onun başka işi yoktu. O, Peygamberden hiç ayrılmaz ve sâde hadîs ezberler ve onları başkalarına söylerdi. Peygamberin duâsına nâil olduğu için hâfızası da çok kuvvetli idi. Günlerce aç kalmıya tahammül eder ve dâimâ Peygamberin hadîslerini, sünnetlerini hıfz ve rivâyet etmiye çalışırdı. Bâzı Avrupa müsteşriklerinin Ebû Hüreyre'ye dil uzatmaları taassubdan, garazkârlıktan ve hakiykatı anlamamaktan başka bir şey değildir.

Ashâb-ı Kirâm ezbercilikte farklı oldukları gibi; ezberlediklerini ve duyduklarını anlamak husûsunda da farklı idiler. İbn i Abbâs ve emsâli gibi, hem ezberciliği, hem de anlayışı çok kuvvetli olanlar olduğu gibi orta derecede olanlar da vardı.

50 — FETVÂ VEREN VE FETVÂLARI HIFZOLUNAN SAHÂBELER:

Sahâbeler ezbercilikte ve anlayışta birbirlerinden farklı oldukları içindir ki, *Kur'ân-ı Kerîm* ile *Sünnet*'i zaptetmek ve onun ahkâm ve ma'nâlarını iyi anlamak husûsundaki kudret ve kuvvetleriyle temâyüz etmiş olan Sahâbelerden başkası fetvâ vermeğe kalkışmadılar.

Peygamberin Ashâbından olup da fetvâsı hıfzolunan erkek ve kadın yüz elli kadar vardır. Bunlara Ashâbın ulemâsı ve fukahâsı denir. Bunların içinden

en ziyâde fetvâ veren büyük fakihler şunlardır: Ö m e r, A l î, İ b n - i M e s ' û d, Peygamberin zevcesi H a z r e t - i Â i ş e, Z e y d b i n S â b i t, A b d u ' l l a h b i n A b b â s, A b d u l l a h b i n Ö m e r.

51 — PEYGAMBERİN İÇTİHAD İLE HÜKMETMEĞE İZİN VERMESİ:

Peygamberimiz *(aleyhi's-selâm)* Sahâbenin âlim ve fakihlerinden M u â z 'ı, Yemen'e hâkim gönderirken şöyle bir muhâvere geçmişti:

P e y g a m b e r — Oraya vardığın vakit ne ile hükmedeceksin? Sana bir şey sorulduğu, yâhud bir da'vâcı geldiği vakit onların müşkillerini ne ile halledeceksin?

M u â z — Allâh'ın Kitabı *Kur'ân* ile.

P e y g a m b e r — *Kitab*'da bulamazsan?

M u â z — R e s û l u ' l l â h 'ın sünnetiyle.

P e y g a m b e r — Onda da bulamazsan?

M u â z — Kendi reyimle, ictihâdımla hükmederim.

M u â z 'ın bu yolda cevab vermesi, Peygamberimiz'in re'yine muvâfık geldi ve bundan ötürü Allâh'a hamdetti. E b û - D â v u d ve T i r m i z î 'nin rivâyet ettikleri bu Hadîs-i Şerîf'den anlaşılıyor ki, bir hâdise hakkında *Kitab* ve *Sünnet*'de, sarih bir nass bulunmazsa, müftî ve hâkim, ictihâdına göre hükmedecekti.

Peygamberimiz buna izin vermişti. İctihâd ve kıyas demek şerîat'in kavâid-i umûmiyyesi ile amel etmek demektir.

Bunu yapabilmek için *Kitab* ve *Sünnet*'in tazammun ettiği ahkâm ve ma'nâyı son derece âlim olmak lâzımdır. Bu usûl tatbik edildiği gibi zamânın iktizâsına göre her hâdiseyi Kitâb ve Sünnet dâiresinde halletmek kolaylaşacağında şüphe yoktur. İşte Ashâb bunu biliyorlardı.

Peygamberimiz *(aleyhi's-selâm)* âhirete irtihâl buyurdukları vakit, *Kitab* ve *Sünnet* Sahâbe'nin ezberinde idi. Onların ma'nâlarını, tatbik sûretlerini, Şerîat'in umûmî kaaidelerini pek iyi biliyorlardı. Bunun içindir ki, müftîler; sorulan şeylerin cevâbını *Kitab* ve *Sünnet*'de aynen bulamazlarsa, *Kitab* ve *Sünnet*'deki emsâline kıyas ederek kendi ictihadlariyle hükmederlerdi.

52 — SAHÂBENİN ÂLİM VE FAKÎHLERİ EN ÇOK NERELERDE İDİ?

Müslümanlık her tarafa yayıldıkça Sahâbeler de oralara yerleşerek dînin ahkâmını ta'lîm ile meşgûl olmağa başladılar. Bunlar gittikleri yerlerde Mekke ve Medîne'de ma'lûm olmayan birtakım muâmelelerle, örf ve âdetle karşılaşıyorlardı. Her memleketin kendine mahsus birtakım mâlî ve ticârî âdet ve nizâmı vardı. Sahâbe-i Kirâm bu gibi hâdiseler karşısında kaldıkları ve bunların hükm-i şer'îsini beyân etmek lâzım geldiği zaman *Kitab* ve *Sünnet*'e bakarlardı. Onlarda açık bir şey göremezlerse kendi ictihâdlariyle hükmederlerdi. Ashâb-ı Kirâm'ın âlim ve fakîh olanları en çok Medîne, Mekke, Kûfe, Basra, Şam ve Mısır'da toplanmışlardı. Bunun için, İslâmlar arasında fıkıh, en çok buralardan yayılmıştır. Mekke, Medîne ve Şam'da birçok zevât M u â z 'dan feyz almışlar, dînin ve şerîat'in ahkâmını ve inceliklerini ondan öğrenmişlerdi. İ b n - i A b b â s da hayâtının sonlarında Mekke'de Mescid-i Harâm'da Tefsîr, Hadîs ve Fıkıh okutuyordu. İ b n - i A b b â s 'ın fetvâlarını yirmi kitapta toplamışlardır.

Kûfe şehrinde *Kitab* ve *Sünnet*'i iyi bilenlerden birçok zevât vardı. Hazret-i A l î ile A b d u ' l l a h b i n M e s ' û d bunların en meşhurlarından ve *Kitab* ve *Sünnet*'i, ahkâm-ı şerîati âlim olan Sahâbelerin en büyüklerindendi.

İ b n - i M e s ' û d, Kûfe'de *Kur'ân*'ı ta'lîm ve ma'nâlarını tefsîr, Peygamber'den duydukları veyâhud gördüklerini nakl ü rivâyet eder ve kendisine sorulan meseleler hakkında fetvâlar verirdi. *Kitab* ve *Sünnet* hakkında pek geniş bir ihâta-i ilmiyyesi vardı. Bununla berâber yeni yeni meydana gelen hâdiselerin hükm-i şer'îsi sorulduğu zaman, *Kitab* ve *Sünnet*'de sarih bir nass bulunmazsa kendi ictihâdiyle hüküm verirdi.

İ b n - i M e s ' û d 'dan sonra da vaziyet bu şekilde devâm etti ve Irak âlimleri arasında ictihâd şâyi' oldu. Kûfe'de A l î ile İ b n - i M e s ' û d 'dan okuyan ve kendileri de müçtehidlik derecesine çıkan çok âlimler vardı. Bunlar da Sahâbe'lerin gözleri önünde pek çok fetvâlar vermiş ve fetvâları kabûl olunmuştur.

Basra'da Sahâbeden E b û M û s e ' l - E ş ' â r î ve E n e s b i n M â l i k en çok şöhret almışlardı. Bunlar da Peygamber'den sonra fıkıh ve fetvâ ile iştigal eden Sahâbenin ikinci tabakasını teşkil ederler. E n e s, fakîh olmaktan ziyâde muhaddis idi.

E b û M û s e ' l - E ş ' â r î, fıkıh ilminde yüksek bir iktidâra malik idi; Ö m e r 'in kendisine göndermiş olduğu meşhûr mektup, usûl-i şahâdet ve usûl-i hükümde esas tutulmuştur (1). Basra'da Tâbiîn'den fetvâ ile iştigal edenlerden biri de H a s a n - ı B a s r î 'dir. Müşârün-ileyh'in beşyüz Sahâbeye yetiştiğini İ b n - i K a y y i m yazmaktadır.

53 — EN EVVEL TAKARRÜR EDEN DÖRT MEZHEB:

Yukarıda izâh edildiği veçhile, her tarafta bulunan Sahâbe'nin âlim ve fakihleri dinin ahkâmını beyân ve herkes de onların söyledikleri gibi amel ederlerdi. Sahâbe'den sonra yüksek ictihâd sâhibi fakihler azaldı, *Kitab* ve *Sünnet*'-

(1) İ b n - i K a y y i m, İ'lâmü'l-Muvakkıîn adlı eserinde bu mektup ile uzun uzadıya meşgûl olur. Üç cilt teşkil eden kitâb hemen hemen bunun şerhi demektir.

den ahkâm çıkarmak kudretinde olmıyanlar tabiatiyle bu kudretde olan fakîhlere tâbi' oluyorlardı. İşte bu sûretle birtakım mezhebler türemiye, yayılmıya başladı.

Mezheb sâhibi olan fakîhleri birkaç sınıfa ayırabiliriz: Birinci sınıf, en evvel mezhebleri takarrür eden, yerleşen imâmlardır. Bunlar da:

1) İmâm-ı A'zâm Ebû Hanîfe (Nu'man bin Sâbit) (80-150).
2) İmâm-ı Mâlik bin Enes (93-179).
3) Abdu'r-Rahmân el-Evzâî (88-157).
4) Süfyân-ı Sevrî (97-161).

54 — HANEFÎ MEZHEBİ VE EBÛ HANÎFE:

Ebû-Hanîfe'nin adı Nu'mân, babası Sâbit'dir. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe diye şöhret bulmuştur. Hicretin seksen tarihinde Kûfe'de doğmuş, 150 de Bağdat'da Allah'ın rahmetine kavuşmuştur. Aslen Türktür. Sahâbe devrine yetiştiği için Tâbiîn'dendir (1). Sahâbe zamânında ve en büyük Sahâbî'lerin gözü önünde fetvâ veren ve fetvâları Sahâbe'nin büyükleri tarafından kabûl edilmiş olan Tâbiîn'den büyük fakîhler, hep Kûfe'de idiler. Kûfe'de bulunan bu ilk fakîhler Alî ve İbn-i Mes'ûd'un ashâbıdır. Fakat birçoğu Ömer'den ve Hazret-i Âişe'den de ilim ve feyz almışlardır. Bununla berâber, Irak fakîhleri Alî ile İbn-i Mes'ûd'un mezheblerini tercîh ederlerdi.

İşte İmâm-ı A'zam da bütün bu fakîhlerden okumuş ve bu sûretle ilmî silsilesi, İbn-i Mes'ûd, Alî ve İbn-i Abbâs'a ve onlar vâsıtasiyle Peygamberimize vâsıl olmuştur.

Ebû Hanîfe, evvelâ ticaret mesleğine girmişti. Sonra en büyük fakîhlerden Şa'bî (106)'nin teşviki ile vaktini ilme verdi. En evvel *"Tevhid"* ilmini okudu ve orada çok yüksek bir mertebeye çıktı. Bu ilimde parmakla gösterilir bir mütehassıs oldu. *El-Fıkhü'l-Ekber* ve *El-Âlim ve'l-Müteallim* adlı kitapları yazdı. İslâm i'tikaadını müdâfaa etti. Bozuk fikirlerle münâkaşalar yaparak onlara üstün geldi. Bu maksatla Basra'ya kadar gidip orada da münâkaşalar yaptı. Sonra insanların dâimâ muhtâc oldukları ibâdet ve muâmelâta âit mesele ve hükümlerle meşgûl olmayı daha faydalı gördü ve bu husûsa kuvvet verdi. Hocası Hammâd (120) öldükten sonra talebesi Ebû Hanîfe'yi onun yerine geçirdiler. Çok geniş ve sağlam bir karîhası, kuvvetli bir fikir ve mütalâası, *Kitab* ve *Sünnet*'e ve bunlardaki inceliklere derin bir vukufu vardı. Zühd ü takvâsı herkesce ma'rûf idi. Kırk sene yatsı abdestiyle sabah namazını kıldığı, bir rek'at namazda *Kur'ân-ı Kerîm*'i baştan nihâyete kadar okuduğu rivâyet olunur. Ellibeş def'a Hacc'a gitmiştir. Fıkıh ilminde pek yüksek ve mümtaz bir mevkii vardı. İmâm-ı Şâfiî gibi en büyük müçtehidler de bunu i'tirâf etmişlerdir. Mantıkındaki kuvveti, şâyân-ı hayret bir derecede idi. İmâm-ı Mâlik: *"Ebû-Hanîfe'nin mantıkı o kadar kuvvetlidir ki, eğer şu direk altındır derse onu isbât edebilir."* demiş.

(1) Peygamberi gören müslümanlara **Sahâbe,** Peygamberi görmeyip de Sahâbelere yetişmiş olanlara **Tâbiîn** denir.

İbn-i Mes'ûd, rey ve içtihâda meyyâl olduğu cihetle, ondan okuyanların mesleklerinde de re'y ü ictihâda çok ehemmiyet verilmişti. Ebû Hanîfe fıkıh ve ahkâm ilminde de çok şöhret aldığından herkes onun başına toplanmıştı. Kendisinden bir meselenin hükmü sorulduğu vakit, *Kitab* ve *Sünnet*'le veyâhud Sahâbe'nin âsârında sarih bir şey bulursa onunla cevap verir, bunlarda bulamazsa kendi ictihâdiyle *Kitab* ve *Sünnet*'den —emsâline kıyâs eder— hüküm çıkarırdı. İmâm-ı A'zam'ın *Kitab* ve *Sünnet*'den beşyüz bin mesele ortaya çıkardığı rivâyet olunur (1).

Verdiği fetvâlar altmışdört bindir. Bütün bu meseleler ibâdet ve hukukta birer esasdır, birer kaaide-i umûmiyyedir ve hepsinin delîli netîce i'tibâriyle *Kitab* ve *Sünnet*'dir. Onlardaki hükm-i şer'îyi birer kanun hâlinde bize bildirmiştir; kendi aklı ile bir şey söylemiş değildir.

İmâm-ı A'zam'ın yetiştirdiği en büyük âlimlerin sayısı, bine varmaktadır. Onların içinden en büyük ve seçmeleri kırk tanedir. Hepsi de müçtehidlik mertebesini almışlardır.

İmâm-ı A'zam her mesele için bunları toplar ve o mesele hakkında münâkaşalar yapardı. Bazan münâkaşanın bir ay bile sürdüğü olurdu.

İmâm-ı Ebû Yûsuf (2), İmâm-ı Muhammed (3) ve Züfer (4) bunların en meşhûrlarındandır. Bir meseleyi bütün ashâbiyle müzâkere ve münâkaşa ettikten sonra o meselenin *Kitab* ve *Sünnet*'e muvâfık olduğunda ittifak ederlerse o mesele fıkhın neresine, hangi bahsine yazılacağını talebesinden Ebû Yûsuf'a veyâhud başka birine târif eder, onlar da yazarlardı. İşte fıkıh ilmi ile İslâm Hukuku bu sûretle vaz'olunmuş ve meydana getirilmiştir. Zamânında bulunan bütün fakîhler, âlimler onun talebesi makaamında idi. Sözünü anlıyabilmek için fıkıhda çok kuvvetli olmak lâzımdı. Başkaları onun fikirlerini anlıyamazlardı. O kadar ince bir anlayışı vardı. Dînin rûhuna o kadar nüfuz etmişti. Bunun içindir ki, en büyük âlimler de Ebû Hanîfe'nin etrâfına toplanmışlar ve Müslümanlık hakkında o ne söylemiş ise, *Kur'ân*'ı ve *Sünnet*'i nasıl anlamış ve bunlardan ne yolda hüküm çıkarmış ise aynen bunu kabûl etmişler ve bu sûretle *"Hanefî Mezhebi"* diye mezheb vücûde gelmiştir. İbn-i Sînâ gibi en meşhûr filozoflar da Hanefî Mezhebinde idiler.

(1) **Menâkıb-ı İmâm-ı A'zâm,** Kerderî, cilt 1, sahife 55, 144.
(2) Hicrî 113'de doğmuş, 183'de ölmüştür.
(3) Hicrî 132-189'dur.
(4) Hicrî 110-158.

Hanefî Mezhebi ilk önce Irak'da şâyi' oldu, sonra Mısır'a, Garb'a ve Şark'a yayıldı. Abbasîler zamânında hâkimlerin çoğu Hanefî idi. Selçûkîler, Harzemîler, Mezheb-i Hanefî üzere idiler. Hanefî Mezhebi bugün en ziyâde intişâr etmiş olan bir mezhebdir. Irak'ta, Şam'da, Hind'de, Efgan'da, Şarkî ve Garbî Türkistan'da, Kafkasya'da galip olan Hanefî Mezhebidir.

Anadolu ve Rumeli Türkleri ve Balkanlardaki Müslümanlar tekmil Hanefî'dir. Hindistan'da takrîben (48) milyon Hanefî vardır. Cenûbî Amerika'da, Brezilya'da (25) bin Hanefî Mezhebine müntesip Müslüman vardır.

E b û H a n î f e İslâm Hukuku'nun vâzıı ve müessisidir. Akaaid ve Tevhîd hakkında ilk ma'rûf olan eser, İ m â m - ı A ' z a m 'ın *"El-Fıkhü'l-Ekber"* adlı eseridir. İslâm düşmanlariyle, kendi arzu ve heveslerine göre Müslümanlığı bozmıya çalışanlarla, dâimâ münâzara ve mubâhaselerde bulunarak her vakit onları yenerdi.

Halîfe M a n s û r, ilk zamanlarda E b û H a n î f e 'ye pek çok iltifat etmiş ve hattâ bir aralık Bağdat inşaatına nâzır bile yapmıştı. Bağdat Kadısı İ b n - i E b û L e y l â öldükten sonra Bağdat Kadılığını kabûl etmesini teklif etti. İ m â m - ı A ' z a m bunu kabûl etmedi. Kendisi kat'iyyen böyle bir me'mûriyet istemiyordu. Evvelce teklif edilen bir me'mûriyeti de kabûl etmediği için (130) târihinde on gün hapsedilmiş ve dayak da atılmıştı. Bu me'muriyeti de kabul etmeyince M a n s û r bunu bahâne ederek tekrar hapsettirdi. Hapiste o kadar döğdüler ki, bunun te'sîriyle hapishânede secdede iken yetmiş yaşında Rahmet-i Rahmân'a kavuştu *(Rahmetu'llahi aleyh)*. Cenâze namazında hazır bulunan cemâat, ellibinden ziyâde idi. Altı def'a namazı kılındı. İşte mezhebimiz olan Hanefî Mezhebi'nin müessisi İ m â m - ı A ' z a m N u ' m â n b i n S â b i t 'in kısaca tercüme-i hâli.

Ondan sonra gelen pek çok müçtehidler İ m â m - ı A ' z a m 'ın talebelerindendir. Hepsi de onu kendilerine İmâm edinmişler ve onun söylediklerini kabûl etmişlerdir. E b û H a n î f e 'nin mezhebi en evvel takarrür eden, en kuvvetli, en sahîh, en açık, *Kitab* ve *Sünnet*'e en muvâfık, Sahâbe mezhebine daha uygun olan bir mezhebdir.

55 — MÂLİKÎ MEZHEBİ VE İMÂM-I MÂLİK :

Bugün etbâı mevcûd olan mezheblerden biri de *Mâlikî Mezhebi*'dir. Mâlikî Mezhebi'nin müessisi, İ m â m - ı M â l i k b i n E n e s 'dir. İ m â m - ı M â l i k ile İ m â m - ı E b û H a n î f e 'nin ayrıldıkları usûl-i mesâil, yirmi kadardır. Bunun için iki mezheb beyninde en çok fark vardır. İ m â m - ı M â l i k (93) tarihinde Medîne'de doğmuş ve (179) da yine Medîne'de Rahmet-i Rahmân'a kavuşmuştur. Müşârün'ileyh, İ m â m - ı A ' z a m ve İ m â m - ı E b û Y û s u f 'la da görüşmüştür. Mâlikî Mezhebi Medîne'de çıkmış, Medîne'ye gelip gidenler vâsıtasiyle Garbde, Endülüs'de intişâr etmiştir. Çünkü oraların ahâlîsi Irak'da bulunan diğer müçtehidlerin usûl ve mesleklerini bilmiyorlardı. Onun için hepsi kâmilen Mâlikî olmuşlardı. Bundan başka o taraftaki ahâlînin mizaçlarında bedeviyyet daha ziyâde olduğundan Irak ahâlîsine hâs olan medeniyet usûlleriyle alışmış değillerdi. Onun için Irak ahâlîsinden ziyâde Hicaz'lılara mütemâyil bulunuyorlardı. İ m â m - ı M â l i k de, bir mes'eleden dolayı Medîne Valisi C â f e r b i n S ü l e y m â n tarafından döğülmüştü. İ m â m - ı M â l i k Hadîs ilminde çok kuvvetli idi. Hadîs'den *"Muvatta'"* adındaki kitabı meşhûrdur.

56 — İMÂM-I EVZÂÎ VE MEZHEBİ :

İlk defa takarrür eden dört mezhebden üçüncüsü İ m â m - ı E v z â î'nin mezhebidir. E v z â î (88) de Baalbek'de doğmuş (157) de Beyrut'da irtihâl eylemiştir. E v z â î Mezhebi, ilk önce Şam'da zuhûr etmiş ve İ m â m - ı M â l i k Mezhebinden evvel Endülüs'de bu mezheb yayılmıştı. (200) tarihinde oralarda Mâlikî mezhebi intişâr ve galebe edince Evzâî Mezhebi münkarız oldu. Fakat (400) tarihine kadar Şam'da devâm ediyordu. Sonraları Şam'da da bu mezhebi bilen kalmadığından orada da tamâmiyle münkariz oldu.

Evzâî Mezhebinin asılları da E b û H a n î f e 'nin ortaya koyduğu asıllara yakındır. İ m â m - ı E v z â î, İ m â m - ı E b û H a n î f e ve S ü f y â n - ı S e v r î ile de görüşmüştür. Geceleri, namaz kılmakla, *Kur'ân* okumakla ve Allah korkusundan ağlamakla geçirirdi.

57 — İMÂM-I SEVRÎ :

İlk def'a yerleşmiş olan dört mezhebden dördüncüsü de Süfyân-ı Sevrî Mezhebi'dir. S ü f y â n - ı S e v r î (97) de Kûfe'de doğmuş, (161) de Basra'da ölmüştür.

S ü f y â n - ı S e v r î, Hadîs'de İmâm idi, hattâ bunu İ m â m - ı M â l i k 'e tercîh ediyorlardı. E b û H a n î f e ile görüşmeleri ve mübâhaseleri meşhûrdur. (600) tarihlerine kadar Horasan taraflarında Süfyân-ı Sevrî mezhebine tâbi olanlar vardı.

İşte ilk def'a mezheb olarak tedvîn olunan, toplu bir hâle konan fıkhî mezhebler, bu dört imâm ve müçtehidin mezhebleridir. Bunların zamânında Kûfe'de, Mısır'da, Basra'da daha birçok müçtehidler ve onların da mezhebleri var idiyse de, onlar intişâr ederek toplu bir hâle getirilemedi. Bu dört mezhebden Hanefî Mezhebi ile Mâlikî Mezhebi bugüne kadar arası kesilmeden devâm etti. Evzâî Mezhebi ile Sevrî Mezhebi inkırâza uğramış ve yerlerini Şâfiî ile Hanbelî mezheblerine bırakmıştır. Binâenaleyh, bugün hiç inkıtâa uğramadan etbâı devâm eden dört mezheb şunlardır : *Hanefî, Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî* mezhebleri. Bugün dört mezheb denilince anlıyacağımız bunlardır.

58 — ŞAFİİ MEZHEBİ:

Bu mezhebin müessisi, İmâm-ı Muhammed bin İdris eş-Şâfiî'dir. (150) tarihinde Gazze'de doğmuş, (204) de Mısır'da Rahmet-i Rahmân'a kavuşmuştur. İmâm-ı Şâfiî çok ahlâklı, şiir ve lûgatta gayet kuvvetli, büyük bir müçtehid idi. İki yaşında iken Mekke'ye götürülmüş, oradaki büyük âlimlerden okumuş ve yirmi yaşında iken fetvâ vermiye izin verilmiştir.

Bağdad'a gelerek İmâm-ı A'zam'ın talebesinden olan İmâm-ı Muhammed'in meclislerinde bulundu. Gerek İmâm-ı Muhammed'den ve gerek İmâm-ı A'zam'ın kitaplarından pek çok istifâde etti. *Er-Risâle, El-Üm* adındaki kitapları meşhurdur. Diğer mezheblerden ayrıldığı bâzı meseleler vardır. İmâm-ı Şâfiî'nin mezhebi ilk def'a Irak'da intişâr edemedi. Çünkü, orada Hanefî ulemâsı çoktu. Sonra Irak'dan Mısır'a gitti ve orada Şâfiî Mezhebi yayıldı. O vakitler Mısır'da Şâfiî kadar büyük bir fâkih yoktu. Bu sûretle Şâfiî Mezhebi evvelâ Mısır'da başladı, sonradan Irak'a ve Bağdad'a geçti. Horasan, Şam ve Yemen'in birkaç cihetlerinde Şâfiî Mezhebi yayıldı. Fâtımîler devrinde Mısır'da Fıkh-ı Şâfiî iyice yok olmuştu. Fakat sonraları Salâhü'd-dîn-i Eyyûbî bunu yine diriltti. Mısır ve Arabistan ahâlisinin çoğu Şâfiî'dir.

59 — HANBELÎ MEZHEBİ:

Hanberî Mezhebinin imâmı (164) de Bağdad'da doğup (241) de yine orada Rahmet-i Rahmân'a kavuşan Ahmed bin Hanbel'dir. Bu da büyük müçtehidlerdendir. İmâm-ı Ahmed'in Hadîsde ve fıkıhda hocası, Ebû-Hanîfe'nin talebesinden olan İmâm-ı Ebû-Yûsuf'dur.

Daha başkalarından da okumuştur. İmâm-ı Şâfiî (190) tarihinde Bağdad'a geldiğinde Ahmed bin Hanbel ile görüşmüş ve *"Bağdad'da bundan efdâl, bundan daha fakîh ve âlim bir kimse görmedim."* demişti.

Ahmed bin Hanbel'in en büyük eseri, meşhûr *"Müsned"*idir. Şâfiî Mezhebi'nden sonra Hanbelî Mezhebi teessüs ederek bâzı yerlerde intişâr etti. Elyevm, Şam ve Irak'da da vardır. Necid'de daha çoktur. Ahmed bin Hanbel 'ictihâdının hilâfına teklîf edilen bir meseleyi kabûl etmediğinden hapse atılmış ve yirmi sekiz ay kadar en şiddetli bir sûrette hapsedilerek döğülmüştür. En sonra yediği dayaklardan husûle gelen zaiflik te'siriyle, dayanamıyarak Rahmet-i Rahmân'a kavuşmuştur. Ahmed bin Hanbel, kendi sözlerinin yazılmasını hoş görmezdi. Böyle olmakla berâber sözlerinden ve verdiği fetvâlardan otuz cild kitap yazılmıştır.

İmâm-ı Ahmed bin Hanbel kendisine mahsus olan usûl dâiresinde ictihâd yaptığından İmâm-ı Şâfiî'nin mezhebinden ayrı bir fıkıh mezhebi daha meydana gelmiş ve Şâfiî'nin mezhebinden sonra Hanbelî mezhebi teessüs eylemişti. İmâm-ı Şâfiî'nin usûlü ile Ahmed bin Hanbel'in usûlü yekdiğerine yakındır. Diğer mezheblere nisbetle Hanbelî Mezhebi o kadar çoğalmamıştır. İlk önce Bağdad'da Hanbelîler pek çoktu. Fakat Hülâgû vak'asından sonra eski hâline gelemedi. Dokuzuncu asr-ı hicrîden sonra daha ziyâde azalmaya başladı. Şimdi Şam'da ve Irak'da Hanbelî'ler vardır. En çok Necid'de bulunurlar.

60 — MEZHEBLER NE SÛRETLE TAKARRÜR ETMİŞTİR?:

Buraya kadar vermiş olduğum izâhatdan anlaşılıyor ki: Mezheb sâhibi olan imâm ve müctehidler, husûsî bir sûretde dâvet vuku' bularak çıkmış değildir. Aynı zamanda bu büyük zatlar: *"Biz bir mezheb te'sîs ediyoruz, bize uyunuz, bizim mezhebimizi kabûl ediniz; o mezhebi benim ismimle söyleyiniz"* dememişlerdi. Onlar meclislerine devâm eden kimselere şer'î ve dînî ilimleri öğretirlerdi.

Bir meselenin hükm-i şer'îsi kendilerinden sorulduğu zaman onu beyân ederlerdi. Bunlardan okuyan ve bunların sözlerini, içtihadlarını kabûl eden ulemâ ve âmme-i nâs bunlara tâbi' oluyorlar ve böylece bunların sözleri ve içtihadları bir mezheb olarak takarrür ediyordu. İşte bu mezhebler bu sûretle meydana gelmiştir.

61 — İ'TİKAADÎ MEZHEBLER:

İ'tikad husûsunda başlıca iki mezheb vardır: *"Ehl-i Sünnet"*, *"Ehl-i Bid'at"*.

"Ehl-i Sünnet" demek; Hazret-i Peygamber *Aleyhi's-selâtü ve's-selâm*'ın gösterdiği yoldan gidenler, onun sünnetine yapışanlar demektir. *"Ehl-i Bid'at"* demek, Hazret-i Peygamber'in tebliğ buyurduğu ahkâmı kendi keyf ve arzularına göre değiştirenler demektir. Bunların da bir çok şûbeleri vardır ki, onları burada saymak bahsimizin hâricindedir. Biz, El-Hamdü li'llâh Ehl-i Sünnet mezhebindeniz.

*"Ehl-i Sünnet"*in umdesi, *Kitab* ile *Sünnet*'dir. *"Ehl-i Sünnet"* i'tikad husûsunda *Kitab* ve *Sünnet*'e dayanarak bunların zâhirini ihtiyâr ederler. Bununla berâber hasmı reddetmek, yâhud kalbe daha ziyâde itmi'nân vermek için aklî olan asıllara da mürâcaat ederler. Ehl-i Sünnet üç kısma, üç şu'beye ayrılır:

1 — *Selefiyye*, 2 — *Mâtürîdiyye*, 3 — *Eş'ariyye*.

Selefiyye : Sahâbe ve Tabiîn mezhebine sülûk eden fakîhler ve muhaddisler Selefiyye mezhebindendir. Selefiyye mezhebinde olanlar, Allahu Teâlâ Hazretlerine en yüksek bir ta'zîm duygusu ile îmân ederler, inanırlar. Bu husûsda tafsîlâta girişmezler; inceden inceye fikir yürütmiye lüzum görmezler. Allah'ın varlığı hakkında *Kur'ân-ı Kerîm* ne söylemiş ise öylece kabûl ederler. Selefiyye mez-

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM DİNİ'NİN İ'TİKAD KÖKLERİ

BİRİNCİ DERS

İ M Â N

1 — LÂ İLÂHE İLLÂ'LLAH MUHAMMEDÜ'R RESÛLÜ'LLAH :

Allah'dan başka Tanrı yoktur; Muhammed, Allah'ın Peygamberidir. (Kelime-i Tevhîd).

2 — ÎMÂNIN MÂNÂSI :

Peygamberimiz Hz. M u h a m m e d îmânın ne demek olduğunu sorana şöyle cevap vermiştir : *"Îmân, Allah'dan başka Tanrı olmadığına, Muhammed'in Allah'ın kulu ve Resûlü olduğuna, Allah'ın Meleklerine, Kitablarına, Peygamberlerine, Âhiret gününe, Kadere (Hayır ve şer herşey Allah'ın takdîri ve yaratmasiyle olduğuna) inanmaktır."* (1).

3 — ÎMÂNIN LÛGAT MÂNÂSI :

Îmânın lûgat ve lisânî mânâsı mutlak tasdîktir. Yâni bir şeye tereddütsüz ve kesin olarak içten ve yürekten inanmak, haber verilen bir şeyi, bir hükmü tasdik etmek, onun doğru olduğunu kabûl edip haber verenin doğru söylediğine inanmaktır.

4 — ÎMÂNIN ŞER'Î MÂNÂSI :

Îmânın şer'î ve dînî mânâsı; yukarıda yazdığımız Hadîsten de anlaşılacağı veçhile, Allah'a ve H a z e r e t - i M u h a m m e d ' in Allah tarafından haber verdiği kesin olarak belli olan şeylerin doğru olduğuna tereddütsüz inanmak, bunların hak ve doğru olduğunu içinden tasdik ve i'tirâf etmektir. Şöyle de denilebilir: *"Îmân; Allah tarafından tebliğ eylediği keşin olarak belli olan şeylerin hepsinde Hazret-i Muhammed'in doğru olduğunu tasdik etmektir."* Bu da iki sûretle olur:

A) İcmâlî (îmân edilecek şeylere kısaca ve toptan) îmân;
B) Tafsîlî (îmân edilecek şeylerin her birerlerine açık ve geniş bir sûrette) îmân etmek.

(1) **Buhârî** ve **Müslim.**

A) İCMÂLÎ ÎMÂN :

Îmânın en mücmeli ve en kısası: *"Allah'ı ve O'ndan geleni tasdik etmektir."* Bu da: *"Lâ ilâhe illâ'llah Muhammedü'r-Resûlu'llah = Allah'dan başka Tanrı yoktur. Muhammed (Salla'llahu aleyhi ve sellem), Allah'ın Peygamberidir."* Kelime-i Tevhîd'i ile ifâde olunur. Binâenaleyh icmâlî îmân: *"Peygarberimizin tebliğ buyurduğu şeylerin hepsine birden inanmaktır."*

Şer'î ve dînî bir düşünüşle îmânın ilk mertebesi ve Müslümanlığın ilk temel taşı budur: Allah'a ve Hz. M u h a m m e d ' in Peygamber olduğuna kalbiyle inanmaktır.

Şu halde *"Allah birdir; Hz. Muhammed Allah'ın Peygamberidir."* Yâhud *"Hz. Muhammed'in söylediklerinin hepsi haktır."* diye tasdîk eden, buna inanan ve kalbini buna sımsıkı bağlayan bir kimse icmâlî bir iman ile mü'min olur ve îmânın en basit mertebesi de budur. Çünkü bu iki cümlede, îmân edilmesi zarurî olan şeylerin hepsi dâhildir. Binâenaleyh böyle en kısa ve toplu bir şekilde olsun îmân etmemiş olan bir adama mü'min denilemez. Allah'ın birliğini ve Hazret-i Muhammed'in Allah'ın Peygamberi olduğunu tasdîk etmek, haber verdiği şeylerin hepsinde O'nun doğru olduğuna inanmak demektir. Ancak, O'nun haber verdiği ve teblîğ eylediği şeylerin hepsine birden îmân ettiğini ayrı ayrı söylemediği için buna *"icmâlî ve toptan îmân"* denir. Mü'min denilebilmek için Allahu Teâlâ Hazretlerinin varlığına, birliğine, irâdesine ve kudretine, Hazret-i Muhammed'in Peygarberliğine şeksiz ve tereddütsüz inanmış olmak lâzımdır. İnsana en evvel farz olan da budur. Bundan sonra dînin diğer hükümlerini ve îmân edilmeleri lâzım olan şeylerin her birisini birer birer öğrenip onlara da îmân etmek farz olur. Binâenaleyh aklı başında olan bir insan için *"Allah'ın varlığına, birliğine ve Hz. Muhammed (Aleyhi's-selâm) ın Allah'ın hak Peygamberi olduğuna îmân etmekle"* kalmayıp îmân edilmesi gereken diğer şeyleri de tamâmiyle belleyerek onlara ayrı ayrı îmân etmek, onların hak olduklarını kabûl ve tasdîk eylemek lâzımdır.

B) TAFSİLÎ ÎMÂN VEYA ÎMÂNIN MERTEBELERİ :

BİRİNCİ MERTEBE :

Tafsîl ile şer'î îmân, Allah'a, M u h a m m e d *(Aleyhi's-selâm)*'ın Allah'ın Resûlü olduğuna ve âhiret gününe kesin olarak inanmaktır. Tafsîlî îmânın birinci mertebesi işte budur. Evvelce anlattığımız icmâle nazaran, bu daha açık ve daha genişt ir. Çünkü bunda ayrıca âhirete îmân da vardır.

İKİNCİ MERTEBE :

Allah'a, Allah'ın Meleklerine, Kitablarına, Peygamberlerine, Âhiret Gününe, öldükten sonra tekrar dirilmeye, Cennet ve Cehenneme, sevab ve ikaaba, Kazâ ve Kadere ayrı ayrı îmân etmektir. Yukarıdaki Hadîs-i Şerîf'te görüldüğü veçhile, Peygamber E f e n d i m i z de îmânı böyle ta'rif etmiştir.

ÜÇÜNCÜ MERTEBE :

Kitab ve *Sünnet* ile Hazret-i Muhammed *(Aleyhi's-selâm)*'ın Allah tarafından teblîğ ettiği kesin ve tevâtür yoluyla ma'lûm olan haberlerin ve hükümlerin hepsine ve ayrı ayrı her birerlerine, Allah'ın ve Resûlün isteği veçhile îmân etmek. Meselâ: Îmân edilmesi gereken şeyleri ve Namaz, Oruç, Zekât, Hac ve diğer farzları, halâl ve harâm olan şeyleri öğrenip bunların farz, halâl ve harâm olduklarını tasdîk etmek, tafsîlî îmânın üçüncü ve daha geniş mertebesidir. Çünkü bu sûretle îmân edebilmek, yâni îmânını bu derece genişletip sağlamlaştırabilmek için çok geniş ve daha etraflı bilgi lâzımdır. Bundan dolayıdır ki, îmânın bu mertebesi daha sağlam ve daha mühimdir.

"Peygamberimizin Allah tarafından teblîğ eylediği şeylerin hepsi haktır, cümlesine inandım, îmân ettim." diye toptan ve mücmel bir şekilde îmân etmek başka, onları ayrı ayrı belleyip hepsini gereği gibi ayrı ayrı Allah'ın ve Peygamberin muratları veçhile tasdîk etmek başkadır. Biri toptan bir tasdîk olduğu için, îmân-ı icmâlî denir. Diğerinde ise, her birerlerini ayrı ayrı belleyip hak olduklarını tasdîk eylediği için, tafsîlî bir şekilde îmân edilmiş oluyor. Aslen Müslüman olmayan bir insan da icmâlî bir îmân ile İslâm dâiresine girer, Müslüman değil iken Müslüman olur, bunda şüphe yoktur. Fakat tafsîlî îmân ile de yükselir, olgunlaşır ve kemâl sâhibi olur. Binâenaleyh ömrünün sonuna kadar böyle icmâlî bir îmân ile kalması doğru değildir.

İşte şer'î îmânın böylece dört mertebesi vardır. Allah'a ve Hazret-i Muhammed'in Peygamberliğine böylece îmân ettikten sonra, Peygamberin haber verdiği, Allah'dan getirip teblîğ ve kendi hayâtında tatbîk eylediği hükümleri ve esasları birer birer öğrenip onların hak olduklarını tasdîk etmek de daha tafsîlî îmân olur Binâenaleyh ilk önce *"Allah'ı ve O'ndan gelenin hak olduğunu"* tasdîk ettikten sonra bu kadarla kalmıyarak, gücü yettiği kadar Peygamberimiz Hazret-i Muhammed'in Allah tarafından teblîğ eylediği şeyleri tamâmiyle —farzı farz, vâcibi vâcib, halâli halâl, harâmı harâm diye— belleyip onlara böylece îmân etmek de lâzımdır. Ancak bu mertebelerden her biri istitâat derecesiyle birlikte mülâhaza olunmak icâbeder. Hiç bir fert gücü yetmediği bir şey ile mükellef olamaz. Peygamberin haber verdiği şeylerin hepsini belleyip onlara ayrı ayrı îmân etmek ancak din âlimleri olan havâssın şiârı, onların yapabilecekleri birşey olabilir. Binâenaleyh avam ve umûm için ilk farz, Allah'a ve M u h a m m e d *Aleyhi's-selâm*'ın Peygamberliğine ve nihâyet İslâm i'tikaadının başlıcaları ve ana kökleri olan esasları birer birer belleyip onlara îmân etmektir.

Bunlara îmân, bunların ihtivâ eylediği her hükme îmân etmek demektir.

Başta yazdığımız Hadîs-i Şerîf'de öğrendiğimize göre İslâm Dîni'nin i'tikad kökleri başlıca altıdır :

1 — *Allah'a,*
2 — *Allah'ın Meleklerine,*

3 — *Allah'ın Kitablarına,*
4 — *Peygamberlerine,*
5 — *Âhiret gününe,*
6 — *Kadere (Hayır ve şer her şey Allah'ın dilemesi, takdîri ve yaratmasiyle olduğuna) îmân etmek, kalbiyle bunlara sarsılmaz bir sûrette bağlanmak ve böylece Peygamber'e itâat eylemektir.*

Bunlar İslâm i'tikaadının temelini teşkîl eder. Bunlara îmânın erkânı denir. İşte evvelâ Allâh'a ve Hazret-i Muhammed'in Peygamberliğine îmân ettikten sonra bunlara da ayrı ayrı îmân etmek her mükellefe vâcibdir.

5 — ÎMÂNIN HAKÎKATİ :

Baştaki hadîs ile bir çok âyetlerden anlaşılıyor ki, îmân, hakîkatte bir emr-i vicdânî olup, kendi irâde ve ihtiyâriyle kalbden ve yürekten tam bir teslimiyet, bir inkıyat ve tasdikten yâni kalbin söylemesinden ve kabûl etmesinden ibârettir.

Başka bir deyişle : İmânın hakîkati; Peygamberin Allah tarafından haber verdiği tevâtüren ma'lûm olan şeyleri, arzu ve ihtiyâriyle ve tam bir itâat ve teslimiyetle kalben tasdîk ve Peygamberin doğruluğunu i'tirâf etmesi demektir. Kalbinde böyle bir tasdîk ve i'tirâf mevcûd olanlar mü'mindir. Kalbi ile tasdîk eylediğini diliyle de ikrâr etmek îmânın asıl rüknünden (yâni îmânın bir cüz'ü) olmadığı gibi, îmânın sıhhatinin şartı da değildir. Dil ile ikrâr ve şahâdet, sâdece dünyevî hükümlerin icrâsı için şarttır. *"İmân, dil ile ikrâr, kalb ile tasdîktir."* denilmesi işte bunun içindir; yâni vicdânî ve bâtınî olan bir şeye ancak ikrâr ile vâkıf olunabileceğini anlatmak içindir. Binâenaleyh, Allah'ın birliğini ve Hazret-i Muhammed'in Peygamberliğini kalbiyle tasdîk etmiş, buna tereddütsüz bir sûretle inanmış olan bir adam —bunu dili ile ikrâr ve i'tirâf etmemiş bile olsa— mü'mindir. Şu kadar ki, bunun —sonradan Müslüman olmuş ise— İslâm olduğu hariçte belli olamıyacağından hakkında İslâm muâmelesi yapılamaz.

Her meseleyi iyice inceleyip tahkîk eden İslâm büyüklerinin çoğunlugunun kabûl ettikleri budur. Yâni, îmânın kalben tasdîkten ibâret vicdânî bir şey olmasıdır. Mezhebimizin baş imâmı, İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin mezhebi de budur (1). İmâm-ı Mâtürîdî de bu ciheti kabûl etmiştir. İmâm-ı Eş'arî'ye göre de en sahîh olan budur.

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin *Fıkh-ı Ekber*'inde ve *Vasiyyetnâme*'sinde, *"İmân, dil ile ikrâr, kalb ile tasdîktir."* demesi, buna aykırı değildir. İmân'ın bundan maksadı ve hattâ ikrârı tasdîkten evvel getirmiş olması,

(1) **Fetâvâ-yı Bezzâziye** sâhibi meşhûr Kerderî, Ebû Hanîfe-nin menâkıbı hakkında yazdığı mühim eserde bunu açıkça yazmaktadır. Bak: Cilt 1, S. 195.

vicdânî bir şey olan tasdîkın ancak dil ile, ikrâr ile belli olabileceğini, tasdîk bulunmaksızın sâdece ikrâr (1) veya sâdece ma'rifetin (2) yeter olmadığını anlatmak içindir (3).

Fakîhlerden birçoklarına göre lisan ile ikrâr sâdece dünyâda İslâmî hükümlerin icrâsı için şart olmayıp îmânın sıhhatinin ve tamâmının şartıdır. Yâni, tasdîk ile ikrârın her ikisi de îmânın rüknüdür. Şu kadar ki: Tasdîk, hiç bir veçhile sukût ihtimâli olmayan aslî rükündür. İkrâr ise zâit bir rükündür. Şemsü'l-Eimme Serahsî ve Fahrü'l-İslâm Pezdevî gibi Hanefî fakîhlerinin çokları bu ciheti ihtiyâr etmişlerdir. Görülüyor ki, bunlara göre de dil ile ikrâr, kalb ile tasdîk derecesinde aslî bir rükün olmayıp, zâit bir rükündür.

Dil ile ikrâr, îmânın hakîkatinde dâhil aslî bir rükün olmadığından dilsizlik gibi bir mâzeret veyâhud tehdîdini yapabilecek kudrette olan bir kimsenin cebir ve ikrâhı karşısında ikrâra gidebilir. Kalbi ile Allah'a ve Peygambere tereddütsüz inanan bir kimse böyle bir cebir karşısında sâdece dili ile inkâr ediverirse *"İnanmıyorum"* dese, yine îmânına bir zarar gelmez; bu adam ma'zûr sayılabilir. Lâkin tasdîk böyle değildir. O, kalb ve vicdan işi olduğundan onu bırakmak için hiç bir özür yoktur. Tasdîkın zıddı inkâr olduğu cihetle kalbden bu çıkınca yerine küfür girer.

Mü'min olduğunu dili ile ikrâr etmemiş olan veyâhud ikrârı belli olmıyan yâni Müslüman olup olmadığı belli olmıyan bir kimsenin cemâatle namaz kıldığı görülürse, onun mü'min olduğuna hükmolunur. Çünkü cemâatle namaz Müslümanlara mahsus bir ibâdet olduğundan, cemâatle namaz kılmak kalbde tasdîk ve îmân tahakkukuna açık bir delîl ve alâmet sayılmıştır.

6 — İSLÂM :

İslâm, Peygamberimiz *(Salla'llâhu aleyhi ve sellem)* Efendimiz'in teblîğ buyurduğu şeylerin hepsini içi ve dışıyla kabûl ederek onları yaşamak, söz-

(1) Kerrâmiyye Mezhebi.

(2) Cehm bin Safvân ve emsallerinin mezhebidir. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe bu iki mezhebi şöyle reddediyor : **"Îmân, yalnız dil ile ikrârdan ibâret olsaydı, inanmadıkları halde dilleri ile : 'Biz de mü'miniz, biz de Peygamber'e îmân ettik.' diyen münâfıkların hepsine mü'min demek lâzım gelirdi. Halbuki Kur'ân bunların mü'min olmadıklarını haber veriyor. Yalnız mârifet ve bilmek îmân olsaydı Peygamber'in doğru ve İslâm'ın hak olduğunu bildikleri halde bunu tasdîk etmemiş olan ehl-i kitâbın da mü'min olmaları lâzım gelirdi. Halbuki Kur'ân bunu da reddediyor."**

(3) Ebû Hanîfe, **El-Âlim ve'l-Müteallim,** Abdü'l-Kaahir-i Bağdâdî **Usûlü'd-dîn,** İmâmü'l-Haremeyn, **El-Akîdetü'n-Nizâmiyye, Akaaid-i Nesefiyye Şerhi, Cevheretü't-Tevhîd** ve **Şerhleri, Şerh-i Makasıt, Buhârî Şerhi, Umdetü'l-Kaarî, Müslim Şerhi, Fethü'l-Mülhim, Aliyyü'l-Kaarî, Fıkh-ı Ekber Şerhi, Akaaid-i Sünûsiyye Şerhleri, Müsâyere** ve şerhleri ve Birgivî, **Ravzatü'l-Cennât,** Ekmelü'd-dîn Bâbertî, **Vasiyyetnâme Şerhi.** Bunlarda ve benzeyen kitaplarda bu hususta yeter îzâhat vardır. Biz e İslâm'ın ikinci cildinde bu ciheti uzun uzadıya îzâh ettik.

leri ve işleri ile onları kabûl ettiğini göstermek, Allah'a ve Peygamberine itâat ve inkıyâd eylemektir. Bu mânâca her mü'min, müslimdir ve her müslim de mü'mindir.

Îmân kalbin tasdikından ibârettir. İnandığını dili ile ikrâr ve şahâdet, îmânın bir cüz'ü olmayıp, dünyâda İslâmî hükümlerin icrâsı için şarttır. Binâenaleyh, evvelce Müslüman değil iken, Allah'ın birliğine ve Hazret-i Muhammed'in hak Peygamber olduğuna îmân etmiş, bunları kalbiyle tasdîk eylemiş olan bir adam bunu, dili ile de ikrâr ve i'tirâf ederek îmânını açıklamamış da olsa, yine Allah yanında o kimse mü'mindir. Şu kadar ki, onun hâli Müslümanlarca belli olmayacağından hakkında İslâmî hükümler icrâ olunamaz. Çünkü Allah yanında gerçekten mü'min olan bu adam, insanlar yanında kâfirdir. Bundan dolayı ona bir Müslüman kadın nikâh edilemez, bir cemâate imâm olamaz. Öldüğünde İslâm mezarlığına gömülmez.

7 — AMEL İLE ÎMÂN ARASINDAKİ MÜNÂSEBET :

Dil ile ikrâr îmânın hakîkatinde dâhil aslî bir rükün olmadığı gibi, amel de, îmândan cüz' değildir. Binâenaleyh amel ve ibâdette tembellik yapıp da ibâdet etmemek bir mü'mini dinden çıkarmaz. Fakat îmânın kemâline ermek, îmânı olgun bir hâle getirmek ve bunun sâhiplerine Allah'ın va'd eylediği yüksek ni'metlere kavuşmak için ibâdet ve amel-i sâlih lâzımdır. Fikir ve kalb sâhasından çıkmamış olan herhangi bir hakîkatin amelî olarak pek o kadar kıymeti yoktur. Kalbimizde parlatmış olduğumuz îmân ışığının hiç sönmeden dâimâ parlaması ve bu nûrun her an bir kat daha kuvvetini artırması ve böylece bütün muhîtini aydınlatması için ibâdet lâzımdır. İnsan, sâdece inanılması gereken şeyleri tasdîk ederek ibâdât ve tâat yapmaz, sonra da Allah'ın yasak ettiklerini işlerse, dîne ve Allah'a olan kalbî bağlılığı da (Allah korusun) yavaş yavaş zayıflar ve günün birinde sönüp gider. Böylelikle Allah'ın azâbını üzerine çeker. Binâenaleyh ibâdet, hem îmânı kuvvetleştirir, hem de mü'minin âhiret azâbından kurtulmasına ve Allah'ın cennetlerine ve ni'metlerine erişmesine vesîle olur.

Namaz, oruç, zekât, hac gibi Allah'ın emreylediği güzel işler ve ibâdetler, kalbde parlamış olan îmân nûrunu daha ziyâde parlatır. Mü'minin âhiret azâbından kurtulmasına, Allah'ın lûtuf ve inâyetlerini kazanmasına vesîle olur. Tembellikle, nefsânî arzular peşinde koşmak sûretiyle bu ibâdetleri bırakan kimseler de günâh işlemiş sayılırlar.. Bu yüzden Allah'ın azâbını da hak etmiş olurlar. Bununla berâber, bunlar îmândan cüz' değillerdir. Binâenaleyh namaz, oruç gibi ibâdetlerin farz olduğunu kesin olarak kabûl ve tasdîk ettiği halde bunları yapmaz veya başka bir hârama irtikâb ederse o kimse îmândan çıkmaz, yine mü'mindir. Fakat îmânın kemâlini kaybetmiş ve onu tehlikeye düşürmüş olabilir. Bir veya bir kaç parmağı kesilmiş olan bir adam, yine insandır ama ne de olsa eksiktir. Dalları, budakları yok edilen bir ağaç yine ağaçtır ama kemâlini ve güzelliğini kaybetmiş bir ağaçtır. Bu hâliyle günün birinde kuruyabilir.

8 — ZARÛRÂT-I DÎNİYE :

Bir Müslüman için din yönünden bellenmesi her halde lâzım olan şeyler, Peygamberimiz H a z r e t - i M u h a m m e d ' in Allah tarafından tebliğ buyurduğu, haber verdiği kesin olarak belli olan esaslara, hükümlere ve haberlere Zarûrât-ı Dîniye denir. Bunları kabûl ve tasdîk etmek her mü'min için farzdır. Bunlardan şüphe etmek, insanın îmânına zarar verir. Bunların bilinmeleri, ya Peygamberden duyulmakla, yâhud Peygamberden tevâtüren naklolunmakla olur. Biz Peygamber zamânında bulunmadığımız cihetle bizim bunları bilmemiz, Peygamberden tevâtüren naklolunması iledir.

Meselâ *Kur'ân*, Allah'ın Kelâmı'dır ve Peygamberimiz Hazret-i Muhammed'e Allah tarafından nâzil olmuştur. Bunun böyle olduğu ise tevâtür yoluyla bize naklolunmuştur. Binâenaleyh bunun Allah Kelâmı olduğunu tasdîk etmek, üzerimize farzdır. Bunu bilmek Müslüman için dînî bir zarûrettir. Buna inanmayan Müslüman sayılmaz. *Kur'ân*'ın kat'î ve açık olarak ifâde eylediği hükümler de böyledir. Beş vakit Namaz'ın Ramazan Orucu'nun ve Zekât'ın farz olması da böyledir. Bunların farz olduğunu kabûl ve tasdîk etmek de, dînî bir zarûrettir. İslâm'da hırsızlığın, zinânın ve nâmusa tecâvüzün, sarhoşluğun, kumarın harâm olduğuna îmân etmek de lâzımdır. Bunları tasdîk etmemek, Peygambere ve Allah'a inanmamayı istilzâm eder. Binâenaleyh namaz'ın farz olduğunu kabûl ve tasdîk etmekle berâber tembelliğinden dolayı namaz kılmıyan bir insan, yine Müslümandır. Fakat namazın farz olduğunu inkâr ederse, o zaman dinden çıkar.

9 — ÎMÂNIN SAHÎH VE KABÛLE ŞÂYÂN OLMASI İÇİN ÜÇ ŞARTIN BULUNMASI LÂZIMDIR :

A) Îmân, yeis hâlinde olmamalı, meselâ: Müslüman olmayan bir adam, son nefesinde azâbını görür ve ondan sonra îmân etmeye kalkarsa, onun îmânı makbûl değildir.

B) Mü'min inkâr ve tekzîbe alâmet olan şeylerden birini yapmamalıdır. Meselâ: Allâhu Teâlâ'yı ve bütün Peygamberleri tasdîk edip de, Hazret-i Muhammed *(Salla'llâhu aleyhi ve sellem)*'in Peygamberliğine inanmayan, yâhud farz olduğu kesin olarak belli olan bir hükmü (Meselâ, namazın farz olduğunu) kendi ihtiyâriyle inkâr eden bir kimseye mü'min nazariyle bakılamaz.

C) Dînî hükümlerin hepsinin güzel olduğunu kabûl edip hiçbirinin ifâsında inat ve kibirlilik yapmamalıdır. Meselâ: Bir adam namaz ve oruç gibi ibâdetlerden birini güzel görmez ve beğenmezse, yâhud sırf Allah'ın emirlerini yapmamak kasdiyle dînî bir vazifeyi yapmaz veyâhud Allâh'ın yasak ettiğini bildiği halde, inadına harâm olan bir şeye irtikâb ederse, o adam îmânını kaybeder, mü'min sayılmaz.

Bir insan için, sarsılmaz bir îmân kadar kıymetli bir şey yoktur. İnsanı dünyâda da, âhirette de saâdete kavuşturacak olan ancak böyle bir îmândır. Fakat îmâ-

nın insanı âhiret saâdetine ulaştırabilmesi için ömrünün son dakîkasına kadar onu kaçırmamak şarttır. İmânını ömrünün son dakîkasına, nefesi tükeninceye kadar muhâfaza edemiyen kimseye evvelki îmânı fayda vermez. Bunun içindir ki, insan, nasıl tertemiz bir Müslüman olarak doğarsa, hayâtının sonuna kadar da öylece Müslüman yaşamaya ve Müslüman olarak ölmeye çalışmalıdır. Dînine, îmânına zarar verecek sözlerde ve işlerde bulunmamalıdır. Harâmı harâm, helâlı helâl i'tikaad etmeli, *Kur'ân-ı Kerîme* saygı ve ta'zim göstermeli, bâzı câhillerin yaptıkları gibi dîne, îmâna söğmemelidir. Beşeriyet iktizâsı, ağzından kötü bir lâkırdı çıkarsa hemen pişmân olarak tövbe ve istiğfar etmeli, Allah'dan af dilemelidir.

10 — TASDÎK VE İNKÂR BAKIMINDAN İNSANLAR :

Kur'ân-ı Kerîm (1) ile Peygamber Efendimiz'in beyânatından ve îmân hakkında buraya kadar vermiş olduğumuz îzâhattan anlaşılacağına göre, îmân bakımından insanlar üç kısımdır:

A) Mü'min,

B) Kâfir,

C) Münâfık.

İslâm'ın îmân ve i'tikaad esaslarını gerçekten kabûl ve tasdîk edenler, gerçekten mü'min ve Müslümandır. Bu esasları kabûl etmeyenler, yâni Allâh'ın birliğine ve Hazret-i Muhammed'in Peygamberliğine inanmayanlara kâfir denir.

Allah'ın birliğine ve Hazret-i Muhammed'in Peygamberliğini kabûl ettiklerini söyleyerek gerçekten Müslüman olanlar arasında göründükleri, biz de Müslümanız dedikleri halde, kalbleriyle inanmayanlara münâfık denir ki, içi başka, dışı başka, sözü özüne uygun değil demektir. Bunlar, kâfirlerden de kötüdür.

11 — İSLÂM DÎNİNE GİRMEK İSTEYEN BİR İNSANA NE YAPMALIDIR?

Yukarıdanberi verdiğimiz îzâhattan, Müslümanlığın ne olduğu ve ona hangi kapıdan girilebileceği anlaşıldı. Binâenaleyh, Müslüman soyundan gelmemiş olan bir adam Müslüman olmak arzu ederse *"Allah'ın birliğine, O'ndan başka tapılacak olmadığına ve Hz. Muhammed'in Peygamber olduğuna îmân etmesi, bunu kabûl ve tasdîk eylemesi"* icab eder. Müslümanlık dâiresine girmesi için bu kadarı kâfîdir. Ona başka bir merâsim de lâzım değildir. Bu iki esâsı kabûl eden bir insan mü'mindir.

Ancak bu îmân ve tasdîkını şöylece açıklarsa daha iyidir: *"Ben İslâm Dînin'den başka her dinden uzaklaştım. Ben Allah'ın Birliğine, Meleklerine, Kitablarına, Peygamberlerine, Hz. Muhammed (Aleyhi's-selâm) Allah'ın kulu ve Peygamberi olup, O'nun Peygamberliği umûmî olduğuna ve Hz. İsâ'nın da diğer Peygamberler gibi sâdece Allâh'ın kulu ve Peygamberi olduğuna, Âhiret Gününe, Kazâ ve Kadere, Hayır ve Şer her şey Allah'ın yaratmasiyle vukua geldiğine inandım ve îmân ettim."*

(1) **Kur'ân'ın** ikinci sûresi olan Bakare sûresinin başından 27 nci âyete kadar bu üç fırka gayet belîğ ve veciz bir sûrette beyân buyurulmuştur.

Böylece Müslüman olmuş bir adam için başka bir merâsime lüzum yoktur. İslâm dâiresine girmek için bu kadarı kâfîdir. Bundan sonra tepeden tırnağa kadar bedenini yıkamak sûretiyle bir temizlik yapması ve İslâm'ın diğer hükümlerini de yavaş yavaş öğrenmesi tavsiye olunur.

Allah, yolunu şaşırmışları doğruya kılavuzlasın, hepimizi İslâm üzere sâbit ve dâim eyleyip îmân-ı kâmilden ayırmasın!

İKİNCİ DERS

ALLAHU TEÂLÂ HAZRETLERİNE ÎMÂN

Mükellef (erginlik çağına gelmiş) olan her akıllıya ilk önce farz olan Allahu Teâlâ Hazretlerinin Varlığını, Birliğini bilmek ve O'na îmân etmektir (1).

Kur'ân-ı Kerîm'den öğreniyoruz ki: Allah'ın Varlığını, Birliğini, İlim ve Kudret'ini bilmenin yolu, sahîh ve doğru bir muhakeme ve düşünüştür.

Aklı başında bir insan için, evvelâ kendi varlığından başlıyarak, kâinâtın bütününü ve bir de göklerde ve yerlerde mevcûd şeylerden her birini, bunların nereden ve nasıl geldiklerini ibret ve dikkatle düşünmek, bunları yaratıp var eden Allahu Teâlâ Hazretlerinin Varlığını ve Birliğini anlamak ve bilmek için yeter. Çünkü gerek kâinâtın hey'et-i mecmûası, bütünü, gerek onu teşkil eden zerrelerden her biri ve gerek bunlar arasında cereyân eden nizâm, bunlar üzerinde ezelî bir yaratıcının hâkim olduğuna, Allah'ın Varlığına ve Birliğine, İlim ve Kudret'ine şahâdet eden bir delildir; her satırında, her kelimesinde Allah'ın varlığı ve birliği okunan açık bir kitabdır. Kendi nefsini ve kâinâtı iyi düşünebilen her akıllı, kendi varlığından başlıyarak, görmekte olduğu bu muazzam ve akıllara hayret verici olan şu varlığı bir yaratan, bir idâre eden ve bütün bunlar üzerinde dilediği gibi hükmünü yürüten bir kudret sâhibinin varlığını anlar ve bilir. Bu, aklı başında olan her insan için bir vecîbe ve farîzadır. Bu vecîbe ise şer'an sâbittir. Yâni bu sûretle Allah'a îmân etmenin her mükellef üzerine vâcib olması şerîat yoluyla sâbit olmuştur. Çünkü *Kur'ân-ı Kerîm*'in birçok âyetleri bununla emretmektedir (2).

Evet, aklî bir muhâkeme ile Allah'ın Varlığını ve Birliğini anlayabiliriz. Şu kadar ki, Allahu Teâlâ'yı bu dünyâda görmek nasıl mümkün değilse, O'nu hakîkatte bilmek de mümkün değildir. Aklımızla ve havas denilen duygu vâsıtalarımızla hakîkat-ı ilâhiyye idrâk olunamaz. Buna beşer kuvveti kâfi değildir. Bi-

(1) **İşârâtü'l-Merâm.**

(2) **"Allah'ın birliğini anlamak için göklerin ve yerin melekûtuna, onlardaki sun'-ı bedîa bir kerre bakmıyorlar mı?"** A'râf sûresi, âyet 184, **"Üstlerindeki göğe bir kerre bakmıyorlar mı, onu nasıl yaptık, nasıl donattık? Onda bir yarık, bir bozukluk, bir çatlak var mı? Yeri nasıl yaptık, nasıl döşek gibi uzattık ve ona ağır baskılar oturttuk ve her çeşitten bakımına doyum olmıyan çiftler bitirdik."** Kâf sûresi, âyet 7 - 8.

"Göklerde ve yerlerde neler var, bir kerre bakınız." Yûnus sûresi, âyet 101. Böyle ne kadar âyet var ki, hep bizi düşünmeye, tetkik ve muhâkemeye ve böylece Allâh'ın birliğini anlamaya da'vet ediyor.

zim gibi madde alanında bile pek çok şeylerin hakîkatını anlamaktan âciz bulunan insanın, bütün maddiyat ve mümkinâtın dışında kalan ve onlara hiçbir yönden benzemiyen Vâcibü'l-vücûd'un, Allah'ın hakîkatını, hüviyet ve mâhiyetini anlıyamıyacağı pek tabiî bir şeydir.

Bunun içindir ki, Allahu Teâlâ bizi bununla mükellef tutmamıştır ve hattâ bundan men' olunmuşuzdur.

Peygamberimizin şu mübârek sözlerine dikkat ediniz:

"Allah'ın Varlığını, Birliğini anlamak için göklere bakın, yere bakın, kendi nefsinize bakın ve bütün bunların yaratılışındaki, akıllara hayret veren incelikleri, bunların kendiliğinden olup olamıyacaklarını düşünün: Çünkü bunlar Allah'ın Varlığını, Birliğini gösteren belirtilerdir. Lâkin, Allah'ın Zâtını, mâhiyetini düşünmeyin, Allah acaba şöyle midir? Böyle midir? O'nun görmesi, işitmesi nasıldır? diye düşünmeye kalkışmayın. Zirâ buna kudretiniz yetmez; ne kadar özenseniz bunu hakkiyle bilemezsiniz. Şaşırırsınız; bilgi ve görgü ölçüleriniz buna yetmez."

Şu halde bizim vazîfemiz, Allah'ın Varlığını bilmek, O'nu Sıfat'ları ve isimleriyle tanımak ve o sûretle îmân etmektir.

ALLAH'IN SIFATLARI :

Allahu Teâlâ'nın sıfatları şunlardır: *"Vücûd, Kıdem, Bakaa, Vahdâniyet, Muhâlefetün l'il-havâdis (Sonradan olanlara benzememek), Kıyam binefsihî, Hayat, İlim, Semî', Basar, İrâde, Kudret, Kelâm, Tekvin."* Şimdi bunları birer birer izâh edelim:

1) VÜCÛD: Var olmak demektir. Allahu Teâlâ vardır, gerçekten varlık sıfatiyle muttasıftır ve varlık kendisinden hiç ayrılmıyan bir mevcuddur. Varlığı başkasından ve başkası vâsıtasiyle değil, zâtının muktezâsıdır. Vâcibdir. Vâcibü'l-vücûd bir Allah olmasaydı, hiçbir şey olamazdı. Çünkü gördüğümüz şeylerin hepsi mümkündür. Varlığı kendisinden, kendi zâtının iktizâsından değildir. Gördüğümüz her şeyin ya hiç olmamalarını, veyâhut bir müddet sonra yok olmalarını pekâlâ düşünebiliriz. Çünkü olmamalarından hiçbir şey lâzım gelmez. Bunu bir az daha aydınlatalım: Gözümüzün önünde ucu bucağı belli olmıyan, sayıya ve hesâba gelmiyen bir cihân ve bunun içinde yaşayan sayısız canlılar vardır. Bunların en akıllısı ve en düşüncelisi de insandır. Bunda şüphe yoktur. Böyle iken biz küçük bir zerreyi bile yoktan var edemiyoruz. Hiç bir şeyin kendi kendine var olmadığını da görüp duruyoruz. Şu halde, bütün bu gördüklerimizi var eden, bunlar yok iken yaratan bir vâcibü'l-vücûdun bulunması lâzımdır. Vâcibü'l-vücûd olmadıkça bu varlıklar var olamaz ve izâh edilemez. İşte bütün bu varlıkları yaratan ve kendi varlığı başka bir varlığa muhtaç olmıyan Vâcibü'l-vücûd, Allahu Teâlâ Hazretleridir. Binâenaleyh Allah vardır; varlık O'nun zâtî sıfatlarındandır. Bunun içindir ki, varlığın zıddı olan yokluk, O'nun hakkında mümtenîdir. "*Vâcib*" dedikten sonra yokluğu düşünülemez.

BİR MESELE :

Peygamber sesi duymamış olan yerlerde yaşıyanlar ne ile mükelleftir?..

Aklı başında olan her insana, Allah'ın varlığını bilip tasdik etmek farzdır. Kâinâtta her zerre, ilim ve kudret sâhibi bir Allah'ın varlığına şahâdet edip dururken, her şeyin üstünde bir akla sâhip olan insanın bunu anlamaması, bunu düşünüp bulmaması câiz olamaz. Onun içindir ki, insan nerede ve hangi zamanda yaşamış olursa olsun, kendi akliyle düşünerek Allah'ı bulması ve bilmesi, üzerine farzdır. Allah, Peygamber göndermemiş olsa idi, yine Allah'ı bilmek insana vâcib olurdu (1). Şu kadar ki, böyleleri, yâni Peygamberlerin tebliğatından haberi olmıyanlar; ibâdetler, Namâz, Oruç, Zekât vesâir şer'î hükümlerle mükellef değildirler. Çünkü, bu gibi şer'î hükümler yalnız akıl ile anlaşılamaz. Onlar ancak bir Peygamberin haber vermesiyle bilinir.

2) KIDEM: *(Kadîm ve ezelî olmak)* Allahu Teâlâ kadîmdir ve kadîm olmak O'nun sıfatıdır. Kıdem, varlığının ezelî olması, yâni bir başlangıcı bulunmamak, O'nun yok olduğu bir an geçmiş olmamak demektir. Görmekte olduğumuz her şeyin bir evveli, bir başlangıcı vardır. Çünkü, önce yok iken sonradan olmuştur. Fakat Allahu Teâlâ böyle değildir. Çünkü, O'nun vücûdu vâcibdir. Kıdem ve ezeliyet vâcibin muktezâsıdır. Binâenaleyh, O'ndan başkasına tapmanın şirk olacağına îmân etmek demektir. Zâtında, sıfatlarında, fiillerinde eşi ve ortağı bulunmamak da budur.

Geriye doğru ne kadar gidilirse gidilsin, O'nun bulunmadığı bir zaman tasavvur olunamaz. Esâsen, zaman ve mekân, her şey sonradan ve Allah'ın yaratmasiyle olmuştur. Allah ise böyle bir hudut dâhilinde olmaktan yüksek ve münezzehtir. Öyle ise Allahu Teâlâ kadîmdir, ezelîdir; kadîm olmak O'nun zâtî sıfatlarındandır. Bunun zıddı olan sonradan olma, Vâcibü'l-vücûd olan Allah hakkında mümtenîdir, muhaldir.

3) BAKAA: Allahu Teâlâ bâkîdir; varlığının bir sonu yoktur. Gördüğümüz bütün varlıklar sonradan oldukları cihetle, bir zaman sonra yine yok olacaklardır.

Fakat Allahu Teâlâ böyle değildir. O, hem kadîm ve ezelî, hem de bâki ve ebedî bir Vâcibü'l-vücûddur. Çünkü, kıdemi sâbit olan bir şeyin bakaası vâcibdir. Esasen varlığı olana kadîm ve bâkî olmak lâzım gelir. Varlığı için bir başlangıç olmadığı gibi, bir nihâyet de yoktur. Bakaa, Allah'ın zâtî sıfatlarındandır; bunun zıddı olan *"bir sonu olmak"* O'nun hakkında muhaldir, böyle bir şey düşünülemez; tenâkuzdur.

4) VAHDÂNİYET: Vahdâniyet yâni Allah'ın Bir olması demektir. Zâtında, sıfatlarında, işlerinde tek olup; eşi, benzeri ve ortağı olmamak demektir.

(1) Allah insanlara, dînî vecîbelerini beyân eden bir Peygamber göndermemiş bile olsa idi, akılları ile Allâh'ın varlığını ve birliğini bilmek onların üzerine vâcib olurdu. - E b û H a n î f e - **Fıkh-ı Ekber.**

"Allah birdir, O'ndan başka vücûdu vâcib hakikî bir müessir yoktur. Doğmamış ve doğurulmamıştır. Varlığı, vâcib ve zâtının muktezâsı olmak itibâriyle O'nun hiçbir benzeri, ortağı, örneği ve cüzleri yoktur. Her bakımdan Bir olmak, O'nun zâtî sıfatlarındandır. Zâtının eşi, ortağı, benzeri olmadığı gibi, sıfatları i'tibâriyle de benzeri yoktur. Her şeyi yaratan, yalnız kendisi olup, O'ndan başka yaratıcı olmadığı için işlerinde de Tek'tir. Bunda da eşi, ortağı ve yardımcısı yoktur." Binâenaleyh, Allah'ın birliğine îmân etmek demek, *"Yaratan, rızık veren, besleyip büyüten yalnız Allahu Teâlâ olduğuna ve bununla berâber O'ndan başka ibâdete lâyık bir Tanrı olmayıp ibâdetin de yalnız O'na yapılabileceğine îmân etmek"* demektir. *"Yerde, gökte, yâni bütün varlık âleminde, Allah'ın gayrı ilâhlar, tanrılar olsaydı, göklerin ve yerin nizâmı bozulur ve bütün âlem yok olurdu veyâhut hiçbiri vücûda gelmezdi."* (Enbiya sûresi, Âyet 22). Madem ki bütün nizâmiyle kâinât mevcuttur, öyle ise Allah'dan başka Tanrı, O'ndan başka tapınılacak bir ilâh yoktur.

Hilkattaki âhenk ve intizam, fıtratdaki kanunların ıttırat ve insicâmı, Allah'ın Birliğine, O'nun hiç bir sûretle şeriki ve ortağı, benzeri olmadığına açık bir delildir. Bunun içindir ki, O'ndan başkasına ibâdet etmek, boyun eğmek, tapınmak câiz değildir. Her mü'min, Allah'ın Birliğine böylece îmân eder. Peygamber zamânında mevcut kâfirlere, *"Gökleri ve yeri kim yarattı?"* denildiği zaman *"Allah!"* diye cevap verdikleri halde Allah ile aralarında putları vasıta yaptıkları, onlara taptıkları için onlara Allah'ın Birliğine inanmıyan müşrikler denilmiştir.

ŞİRK'İN ÇEŞİTLERİ :

Bu münâsebetle şirk'in (yâni Allah'a eş ve ortak isnâd etmenin) kaç çeşit olduğunu da beyân edelim.

Allah'a şirk koşmak altı sûretle olur:

a — Allah'ın Birliğine îmân etmiyerek iki ilâh kabûl etmek. Mecûsîlerin i'tikaadı bu kabildendir. Onlar hayır ve şer için ayrı ayrı iki ilâh farz ve kabûl ederler. Bunun için onlar müşrik sayılır.

b — Allah'ın, Baba - Oğul - Rûhü'l-Kudüs gibi unsurlardan bir araya gelmiş olduğunu i'tikaad eylemek. Allah'ı böyle üç unsurdan mürekkep i'tikaad etmek de şirktir; vahdâniyeti muhildir.

c — Allah'ın Bir olduğunu söyledikleri halde kendilerini Allah'a yaklaştırmak maksadı ve O'nun yanında şefâatci olur i'tikaadiyle; yâhud sırf babalarına ve dedelerine uyarak putlara tapmak da bir çeşit şirktir; Allah'a bir ortak kabûl etmektir. Bu tevhîd-i ülûhiyyet'ine mugayirdir.

d — Te'siri yalnız zâhirî sebeplere vermek ve tabiatın hakîkî bir müessir olduğuna i'tikaad etmek de tevhîde aykırıdır ve şirktir. Te'siri tabiata veren ve *"tabiat yapıyor"* diyenlerle onlara uyanlar da bu kabîl müşriklerden sayılırlar. Ancak her şeyin sebeplerine bağlı olduğuna, sebepsiz bir şey olmamakla berâber sebebi de, müsebbibi de yaratan Allah olduğuna i'tikaad etmek şirk değildir.

Allah her şeye bir sebep göstermiştir. Binâenaleyh, her şeyin sebebine iyi yapışmak, *"Sebebine yapışmadan iş olmaz."* demek tevhîde aykırı değildir. Tevhîde mugayir olan, her şeyi yalnız tabiata ve zâhirî sebeplere vermektir.

e — İbâdeti, Allah'ın emri olduğu için değil, şahsî ve dünyevî maksatlar için yapmak da bir çeşit şirktir. Her ne sûretle olursa olsun şirkten ve hattâ şirki andıran şeylerden kaçınmak ve Allah'ın Birliğine, O'ndan başka yaratan, O'ndan başka ibâdete lâyık hiç bir Tanrı olmadığına îmân etmek farzdır. Hakikî Tevhîd budur.

5) MUHÂLEFETÜN Lİ'L-HAVÂDİS (SONRADAN OLANLARA BENZEMEMEK):

Allahu Teâlâ zâtında ve sıfatlarında hiçbir şeye benzemez. Biz O'nu nasıl düşünürsek düşünelim, O, bizim düşündüklerimizden, hâtır ve hayâlimizden geçenlerin hepsinden başkadır ve hiç birine benzemez. Çünkü hatırımıza gelebilecek şeylerin hepsi mümkündür ve yokken sonradan yaratılmış ve başkasına muhtaç şeylerdir. Onların her birinin bir cihetten başkalarına bir benzerliği vardır. Allahu Teâlâ ise böyle olmayıp, varlığı, vâcib, kadîm ve bâkidir. Binâenaleyh zâtı cihetinden de, sıfatları bakımından da hiçbir şeye benzememek ve hiçbir yönden benzeri olmamak (Muhâlefetün li'l-Havâdis) Allah'ın zatî sıfatlarındandır.

"Cenâb-ı Hak hiçbir şeye benzemez, O, işitir ve O'nun ilmi her şeyi kuşatır." (Şûrâ Sûresi Âyet: 11).

6) KIYAM BİNEFSİHÎ:

Kıyam binefsihî, yâhut Kıyam bizâtihî : Varlığı kendi zâtının muktezâsı olup başkasından olmamak, varlığı için başka bir şeye muhtaç olmamak demektir. Şu varlık âleminde ne varsa hepsi varlığında ve varlığının devâm etmesinde müstakil değildir. Onların her biri muhakkak ki kendilerinden başka bir varlığa muhtaçtır. Hiç birisinde, var olmasını iktizâ eden, zarûrî kılan birşey yoktur. Hepsi sonradan vücûda gelmiştir. Hepsi, bir yaratana, bir mekâna muhtaçtır. Vâcibü'l-vücûd bir Allah'ın zâtı düşünüldüğü zaman, varlık da berâber düşünülür. Varlık O'ndan ayrılmaz. Allahu Teâlâ kadîm, ezelî, ebedî ve her yönden ekmel olduğu cihetle, ne zamana, ne mekâna, ne bir yardımcıya, hiçbir şeye muhtaç değildir. O, bunların hepsinin üstünde, varlığı zâtının muktezâsı, mutlak ve ekmel, vâcib bir vücûddur. İşte *Kıyam binefsihî* bu demektir. Ve bu da Allah'ın zâtî sıfatlarındandır. Bunlar selbî ve zâtî sıfatlardandır.

7) HAYAT, DİRİ OLMAK:

Hayat: *"İlim ve irâdeyi müstelzim olan, kendisiyle muttasıf olanların ilim, irâde ve kudret sâhibi olmalarını istilzam eden"* bir sıfattır.

Her şeye, kuru ve ölü bir toprağa can veren, Allahu Teâlâ'dır ve Cenâb-ı Hak; hakikî, ezelî ve ebedî bir hayat ile haydır; diridir. Hayat, Allah'ın bir sıfatıdır. Bizim hayatımız, sonradandır ve Allahu Teâlâ'nın mahlûkudur. O'nun hayâtı ise, zâtının muktezâsıdır, ezelî ve ebedîdir; zâtından ayrılmıyan bir sıfattır. İlim, kudret ve irâde sâhibi olan Vacibü'l-vücûd Hazretlerinin hayat sâhibi olması vâcibdir.

Çünkü hayat bulunmadıkça, bu sıfatların bulunmasına imkân yoktur. Halbuki : Allahu Teâlâ'nın, ilim, irâde ve kudret sâhibi ekmel bir mevcûd olduğu aklî delillerle de sâbittir. Binâenaleyh, hayat sıfatı, Allah hakkında vâcibdir. Hayat sıfatı, sem'iyatdan olan sıfatlardandır. Yâni bu: İlim, irâde ve kudret gibi doğrudan doğruya akıl ile isbât edilen bir sıfat olmayıp, Peygamberlerin ve *Kur'ân*'ın haber vermesiyle bilinir.

8) İLİM SIFATI:

Cenâb-ı Hakk'a sübûtu vâcib olan kemâl sıfatlarından biri de ilim sıfatıdır. İlim, Allahu Teâlâ'nın herşeyi bilmesi demektir. *"Allah âlimdir"*, olmuşu, olanı, olacağı, gerek kül halinde ve gerek ayrı ayrı hepsini bilir. Bilmek sıfatı da vâcibdir. Cenâb-ı Allah için ezelî olan ilim; ezelden ebede bütün ma'lûmatı muhittir, her şeyi kuşatmıştır. İlim sıfatiyle her şey O'na açılır, O'nun ilminden dışarı kalmış hiçbir şey yoktur. Dünyâ ve dünyâdakiler yokken onların hepsini, nasıl ve ne zaman olacaklarsa öylece, bilirdi; onların her biri gelecekleri tertibe göre ilminde mecvut idi; hiçbir şey, gönlümüzden geçenler de O'na gizli değildir. Bir adamın filân zamanda doğacağını ilm-i ezelî ile nasıl bilirse, onun doğmasını, vukuu zamânında da yine, O, ilm-i ezelîsi ile öylece bilir. O'nun ilmi, ezelden ebede doğru değişmeden devâm edip gider.

Bütün kâinatta görülen nizâm ve tertip, kemâl ve âhenk, bunları yaratan Allahu Teâlâ'nın sonsuz ve hudutsuz ilmine açık bir delildir. Güzel bir resim, onu yapanın bilgisine nasıl delâlet ederse, her zerresinde en yüksek bir san'at görülen bu kâinât ve bütün güzelliği şahsında toplamış olan insan, Yaratan'ın bilgisine delâlet etmez mi?

ALLAH'IN EZELDE BİLMİŞ OLMASI ONLARI YAPMAMIZI İCÂBEDER Mİ?

Allahu Teâlâ'nın bugün vukua gelen ve gelmekte olan herşeyi, nasıl olacaklarsa ezelde öylece bilmiş olması, bizim irâde ve ihtiyarımıza, bizim kendi irâdemizle iş yapabilmemize asla mâni değildir. Çünkü, Allah'ın ilmi, ma'lûma ta'bîdir. Yâni *"Allahu Teâlâ, olacak şeyleri irâdemizle olacağından dolayı bilir. Yoksa Allah bildiği için o şeyler vücûde geliyor değildir. Olacaklarını Allah'ın bilmiş olması, onların olmasını icâbetmiyor; belki irâdemizle olacakları için biliyor."* Bunu bir misâl ile îzâh edelim: Hey'et ilmini iyi bilen bir âlim, *"Dokuz ay sonra filân günü şu saat ve şu dakikada güneş tutulacağını"* şimdiden, yâni dokuz ay

evvel hesâp edip yazıyor ve haber veriyor, zamânı gelince onun yazdığı ve haber verdiği gibi güneş tutuluyor. Şimdi güneşin tutulmasını bu adamın vaktiyle bilmesi ve yazması mı icâbetti, yoksa güneşin o anda tutulacağı onun bilmesine, yazmasına sebep mi oldu? Tabiîdir ki; güneş nasıl olsa tutulacak; fakat bu adamın geniş ilmi onu vaktinden evvel gördü, sonradan olacak bir şey kendisine inkişâf etti ve bunun olacağı onun bilmesine sebep oldu. İşte bizim bugün yapacağımız işleri Allah'ın ezelden bilmiş olması da böyle demektir.

9) İRÂDE: Allahu Teâlâ'nın irâde sıfatı vardır. İrâde, bir şeyin şöyle olup da böyle olmamasını dilemek ve dilediği gibi tâyin ve tahsîs etmektir. Dünyâda olmuş ne varsa hepsi Allah'ın dilemesi ile olmuştur. Mümkün olan her şeyin hangi şekil ve zamanda olmasını dilemiş ise, zamânında öylece olur. Her şey O'nun irâdesi ve dilemesiyle olur. O'nun irâdesi ve meşiyyeti hâricinde bir şey olamaz.

İrâde sıfatının taallûkatı, mümkün ve câiz olan şeylerdir. İrâde sıfatı mümkün olan herhangi bir şeye taallûk ederse, o şey'i bir cihete tahsis eder. Onun olması ile olmaması şıklarından birini tercih eder. Kâinatın varlığı, mevcûdâtın ayrı ayrı cins ve şekillerde bulunmaları Allahu Teâlâ'nın irâdesine delildir.

TEKVÎNÎ İRÂDE, TEŞRÎÎ İRÂDE:

Kur'ân-ı Kerîm'den anlaşıldığına göre irâde-i İlâhiyye iki sûretledir: Tekvînî, Teşrîî.

Kevnî ve tekvînî irâde, meşiyyet demek olup, bütün mahlûkata şâmildir. Bir şey'e taallûk edince herhalde vâki' olur.

"Allahu Teâlâ dilediğini yapar, Allah'ın dilediği, "Ol!" demekle olur." âyetlerindeki irâde bu ma'nâca olan irâdedir.

İrâde-i teşrîiyye (irâde-i dîniyye), muhabbet ve rızâ demektir. Binâenaleyh, bu mânâca irâde etmiş olduğu şey'in vukuu vâcib değildir. *"Allah kullarının fenâlık ve kötülük yapmamalarını irâde buyurur. Allah sizin için kolaylık murâd eder, ister."* âyetlerindeki irâde, bu mânâca olan irâdedir. Bu mesele çok mühimdir, dikkat olunmak gerekir.

10) KUDRET SIFATI: Kudret, Allahu Teâlâ'nın bütün mümkinâtta te'sir ve tasarrufa kaadir olması demektir. Kudret sıfatının taallûku ile Cenâb-ı Hakk'ın bir şey'i vücûde getirip getirmemesi sahîh olur. Allahu Teâlâ'nın nihâyetsiz, bitmek tükenmek bilmeyen bir kudreti vardır. Kudreti, bütün mümkinâta şâmildir. Kudretinin yetişemiyeceği bir şey yoktur. Bu kadar yıldızlariyle, güneşleriyle, dağlariyle, ovalariyle, denizleriyle, ağaçlariyle, hayvanlariyle insanlariyle bütün dünyâyı yok iken var eden Allahu Teâlâ'nın ne büyük ve nasıl nihâyetsiz bir kudret sâhibi olduğu az bir düşünme ile de anlaşılabilir. Binâenaleyh, Allahu

Teâlâ, ezelî olan kudret sıfatiyle herhangi bir şeyi dilediği gibi yapmağa kaadirdir. O'nun kudreti hâricinde birşey yoktur. Kudret sıfatı ile, mümkün olan her şeyi ezelî irâdesine muvâfık olarak var, yâhut yok eder. Ezelde nasıl yapılmış ise öylece diler ve dileğine muvâfık bir şekilde yaratır. Kudret ile irâde yalnız mümkün olan şeylere taallûk eder. Vâcib ve müstahile kudret taallûk etmez.

11) KELÂM SIFATI: Kelâm, Allahu Teâlâ'nın harf ve savta muhtaç olmıyarak söylemesi demektir. Allahu Teâlâ'nın söylemek sıfatı vardır. Kelâm sıfatı, Allah'ın ezelî ve ebedî olan sıfât-ı sübûtiyesindendir. Bundan dolayıdır ki, Allahu Teâlâ Peygamberlerine söylemiş, emirler vermiştir. Kitap ve şeriatını onlara bildirmiştir. *Kur'ân-ı Kerîm* de, Allahu Teâlâ'nın kelâmıdır. Sıfât-ı ezeliyesiyle ezelde tertîb edip aynı tertîb üzere Hz. M u h a m m e d Aleyhi's-selâm'a ibrâz ve inzâl buyurduğu kelâm, kadîm ve ezelîdir. Ezelî olan kelâm sıfatı, ilim sıfatının taallûk eylediği *mümkün, vâcib, müstahil ve muhal* olan şeylerin hepsine taallûk eder.

12, 13) SEMÎ' VE BASAR: *(İşitmek ve görmek)*: İşitmek ve görmek, Allahu Teâlâ'nın ezelî ve ebedî olan sıfât-ı sübûtiyesindendir. Allahu Teâlâ görülmek veya işitilmek şânından olan her şeyi görür, işitir. O'na uzaklık, yakınlık, karanlık gibi şeylerin hiç te'sîri yoktur. İçimizdeki fısıltıları da işitir. Hikmetinin muktezâsına muvâfık olarak kullarının yaptıkları duâlara cevap verir, onları kabûl buyurarak istediklerini verir. Allah'ın görmesi ve işitmesi olduğu *Kur'ân-ı Kerîm* ile sâbitir.

İşitmek ve görmek sıfatları gerek vâcib ve gerek câiz her mevcûda, yâni görülmek ve işitilmek kaabiliyetinde olan şeylere taallûk eder. Görülmek şânından olmıyan şeylere görmek, işitilmek şânından olmıyan şeylere işitmek sıfatı taallûk etmez. İlim sıfatı ise böyle değildir. O, her şeye taallûk eder.

14) TEKVİN: Tekvin demek, Cenâb-ı Hakk'ın bilfiil yaratmak sıfatı demektir. Tekvin sıfatı irâdenin muktezâsına göre ve mümkünde te'sir ve icâdeder. Bütün bu varlıkların hakiki yaratanı Allahu Teâlâ Hazretleridir. Bunları îcâd edip etmemeye muktedir olan Cenâb-ı Hak, irâde sıfatı ile ilm-i ezelîsine muvâfık îcadını istemiş ve tekvin, yâni yaratıcı olmak sıfatiyle de onu bilfiil îcâd eylemiştir.

Allah'ın yaratmak, rızık ve ni'met vermek, azâbetmek diriltmek, öldürmek gibi olan bütün fiilleri tekvin sıfatına râcîdir. Bunların hepsinin başı odur ve bunlara sıfât-ı fi'liye denir.

Hülâsa: Var olmak, varlığının evvel ve âhiri olmamak, başka bir şeye benzememek, gayriye muhtâç olmamak, şerîki ve ortağı, dengi ve benzeri bulunmamak; hayat, ilim, kudret, irâde, semi', basar, kelâm ve tekvin sıfatları Allahu Teâlâ'ya vâcib ve bunların zıddı ise müstahildir. Ne kadar kemâl sıfatları varsa onların

hepsi ile muttasıf, noksan ve eksikliği andıran evsaftan münezzehtir. Bütün isimleri ve sıfatları da zâtı gibi ezelî ve ebedîdir. Kendisine mahsus olup benzerleri yoktur.

ALLAHU TEÂLÂ HAKKINDA CÂİZ OLAN ŞEYLER :

Vâcib Teâlâ Hazretlerinin, ne kadar garip ve harikulâde olursa olsun, aklen mümkün olan her şeyi yaratıp yaratmaması câizdir. Bunu neden böyle yaratmış veyâhud yapmış denilemez. Allahu Teâlâ'dan başka yaratan olmadığı cihetle hayır ve şer dediğimiz şeyleri de yaratması câizdir. Her biri bir hikmet tahtında olarak, hayırı da, şerri de yaratır. Bununla berâber hayır yapmamıza rızâsı var, şerre rızâsı yoktur. Bunlardan birini, kendi irâde ve ihtiyârımızla, isteğimizle seçmek ve kabul etmek bize âittir; bizim işimizdir. Yarattığı şeyler ne olursa olsun, herhalde ilim ve hikmetinin muktezâsıdır. Her yaptığında mutlak sûrette, yüksek bir hikmet vardır. Hikmetinin muktezâsına göre her şeyi yaratır ve bir lûtf-u mahsus olmak üzere kulları hakkında en iyi ve yaraşıklı olan şeyleri vücûda getirir. Fakat bu bir lûtuftur. Yoksa herhalde kulları hakkında en iyi olan şeyleri yaratması Allah'ın üzerine vâcib değildir. Eğer öyle olsaydı o zaman Cenâb-ı Hak, fâil-i muhtar (dilediğini yapabilir) olmazdı. Kendi arzusu ile kaabiliyetini fenâlığa çeviren bir kulunda dalâleti; iyiliği tercih edende, hidâyeti yaratması da câizdir.

Hikmetinin muktezâsına göre Allahu Teâlâ'nın kullarına birtakım ni'metler vermesi yâhud azâb etmesi câizdir. Emirlerini tutanlara lûtfen mükâfat verir; çünkü bunlar hakkında va'd-i ilâhîsi vardır. Günahkârlara da azâb etmesi, yâhud onların günahlarını affedivermesi câizdir, nasıl isterse öyle yapar. Dilerse en ufak bir günahı cezâsız bırakmaz, isterse büyük bir günahı affeder. Şu kadar var ki, kâfir ve müşrikleri, yâni kendi vahdâniyyetini tasdik etmemiş olanları, küfürlerine tövbe etmedikçe affetmez. Âhirette Cenâb-ı Allah'ı şânına ve âhiret ahvâline lâyık, mekân ve zamandan münezzeh olarak kullarının görmesi aklen câizdir, naklen sâbittir; yâni *Kur'ân-ı Kerîm* de buna delâlet etmektedir.

İşte Allahu Teâlâ'ya îmân bu sûretle olur, böyle îmân etmiş olan bir mü'min, beşeriyet icâbı bir günâh işler ve fakat onu helâl i'tikaad etmezse dinden çıkmaz. O günâhına tövbe etmeden ölürse, o günâhdan ötürü Cehennem'de ebedî kalmayıp cezâsını gördükten sonra yine Allah'ın lûtfu ile Cennet'e girer.

Yaptığımız ibâdetler, hayır ve hasenât herhalde makbûl ve günâhlarımız affedilir diyemeyiz. Mü'min olan zât, hem Allah'ın azâbından korkmalı, hem de geniş olan rahmet ve mağfiretinden ümidini kesmemelidir. İnsan ne kadar günâh işlerse işlesin, yine Allah'ın rahmetinden ümit kesmesi câiz değildir.

"Allah'ın rahmetinden, mağfiretinden ümit kesenler, ancak kâfirler ve sapıklardır."

MÜHİM BİR İHTAR :

Çok dikkat edeceğimiz bir mesele vardır: Yukarıda söylediğimiz veçhile Allahu Teâlâ'nın şerîki, dengi ve benzeri yoktur. O'nun zâtının da, sıfatlarının da, işlerinin de bir benzeri yoktur. O'nun sıfatları ve işleri de kendi zâtına mahsustur.

Meselâ : O'nun görmesi, işitmesi, bilmesi, söylemesi, irâde ve kudreti de zâtı gibidir ve kendisine mahsustur. Biz onların sadece asıllarına îmân eder ve fakat keyfiyetine ve nice olduklarına âid bir sözde bulunmayız. Bizim görüp işitmemiz, bilip söylememiz birtakım âletlerle, maddî vâsıtalarladır. Allahu Teâlâ ise; zâtı bakımından hiçbir şeye muhtaç olmadığı ve hiçbir şeye benzemediği gibi, sıfatları ve işleri i'tibâriyle de hiçbir şeye muhtaç değildir ve benzeri yoktur.

Binâenaleyh, Allahu Teâlâ Hazretlerinin hakîkat-ı zâtiyesi gibi, sıfatlarının mâhiyeti de akıl ile bilinemez. Bu cihet, beşerin ilim ve iktidârının dışında ve üstündedir. Kendi benliğimizi bile hakkiyle anlamaktan âciz olan biz insanların, Allah'ın hakîkat ve mâhiyetini anlayabilmemiz elbette mümkün değildir. Biz ancak O'nun varlığını, birliğini ve en yüksek sıfatlarla muttasıf olduğunu anlar ve O'na böylece îmân ederiz.

ALLAH HAKKINDA İSLÂM İTİKAADININ HÜLÂSASI :

Şimdi bir Müslümanın Allahu Teâlâ hakkındaki i'tikaadının kısa bir hülâsasını yapalım:

"Bizce ucu bucağı, önü ve sonu belli olmıyan şu âlem sonradan olmuştur ve bunun bir tek yaratıcısı vardır. Her şeyi O yaratmış, O terbiye edip kemâline ulaştırmıştır. O'nun kendi varlığı vâcib ve ezelî ve ebedîdir. Doğmamış ve doğurulmamıştır. Tektir : Zâtında, sıfâtında ve ef'âlinde bir ortağı, bir yardımcısı, eşi, benzeri yoktur.

Vâr olmasında ve varlığının devam ve bakasında hiçbir şeye muhtac değildir. Varlığı zâtının muktezâsıdır. Hakîkî ve gerçek hayat ile "hay" dır. İlmi, ezelden ebede kadar her şey'i kuşatmıştır. Kudreti bütün mevcûdât ve mümkinâta hâkimdir. İrâdesi bütün kâinatta mutlak bir kanundur, dilediği olur, dilemediği olmaz. Peygamberlerine söylemiş, emirler ve nehiyler vermiştir. Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın kelâmıdır. Allah görür ve işitir. Kendisini dünyâda gözler göremez, fakat mü'minler Cennet'te Allah'ı görürler, O'nun hakîkat ve mâhiyetini insanlar anlıyamaz.

Her şeyi yaratıp, yerli yerince koymuştur. Her şey O'nun meşiyyet ve irâdesine tâbi'dir; nasıl isterse öyle yapar ve her yaptığında da bir hikmet vardır. Bilinen ve görülen sebeplerin üstünde ve dışında kâinatta dilediği gibi tasarruf etmek kudreti, yalnız Allah'a mahsustur. Başka hiçbir kimsenin elinde böyle bir kudret yoktur. Bunun içindir ki; yalvarmak ve ibâdet etmek de yalnız O'na olur. Dünyâ ve âhiret saâdetine kavuşmak için harekâtımızı ancak O'nun kurduğu

tabiî ve ezelî kanunlara uydurmak lâzımdır. Allah ile kul arasında şu veya bu şeyin vâsıta olmasına ihtiyaç yoktur. Böyle bir şeye i'tikaad etmek insanın îmânına zarar verir."

Hiçbir mütefekkir inkâr edemez ki: İslâm'ın temeli olan bu mesele, yâni Allah'a bu şekilde îmân etmek, dâimâ kalacak olan büyük meselelerdendir. Bir Müslümanın büyüklüğü önünde boyun eğdiği, secdeye vardığı bu yüce ve ezelî varlık, felsefe nazarında da bugüne kadar büyük meselelerin en mühimlerinden tanınmış ve bütün feylesoflar için ciddî bir iştigal ve tetkik zemini olmuş ve hâlen de olmaktadır. Dikkatle okunursa Müslümanlığın şu i'tikaadı ile uyuşamıyacak ciddî bir felsefe tasavvur edemeyiz.

MÜSLÜMANLIĞIN TÂLİM EYLEDİĞİ ŞEKİLDE BİR TEK ALLAH'A İNANMANIN AMELÎ KIYMETİ :

Müslümanlığın tâlim eylediği şekilde bir Allah'a îmân etmek kadar beşer rûhunu yükselten, insanı lâyık olduğu mevkie çıkaran, insana, hürriyet ve istiklâlini veren birşey yoktur. İslâm'ın tâlim eylediği bu akîde; Allah'dan başkasına tapınmaktan, Allah ile kul arasına vâsıtalar koymaktan, başkalarını her ne sûretle olursa olsun Allah'a benzetmekten, putlaştırmaktan; Allah'ın bir cisme hulûl ettiğine, Allah'dan başka bâzı insanların da kâinatta tasarrufa muktedir olduklarına inanmaktan bizi meneder. Bunun içindir ki: Müslümanlığın gösterdiği şekilde Allah'a inanmış ve kalbini sımsıkı O'na bağlamış olan bir insan, huzur ve saâdetin yükselkliklerine erişmeğe namzet demektir.

Onun hayâtı, onun yaşayışı, şeref ve asâletin en yüksek basamağına erer. Bununla berâber, bu sûretle Allah'a inanmış olan bir insan nazarında insanlık ve kardeşlik dâiresi, yeryüzünde yaşayan bütün insanları içine alacak kadar geniştir. O'na göre hangi ırka, hangi dîne mensup olursa olsun bütün insanlar kardeştir. Hepsi aynı tabiî haklara mâliktir. Hepsine kardeş muâmelesi yapmak gerektir. Her insanın hayâtı, nâmusu, malı, şerefi ve haysiyeti kendisininki gibi muhteremdir. Kendisi hakkında düşünülmesini, kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi başkaları hakkında düşünmek ve yapmak hakikî îmân ile barışamaz.

Sâde bu kadar da değil; Bir Allah'a bu sûretle îmân etmiş olan bir insanın görüş, duyuş ve düşünüş ufukları iyiliğe doğru o kadar açılır ki, ona bir sınır bile tâyin edilemez. Böyle bir îmân, insanı her türlü kötülükten ve hattâ kötü bir şey düşünmekten alıkor. Her yaptığını, gönlünden geçen her şeyi, bir gören, işiten ve bilen olduğuna ve bunlardan dolayı bir gün gelip de Allah huzûrunda sorguya çekileceğine inanmış olan bir insan şüphe yok ki, kötülüğün her çeşidinden dâimâ uzak kalmaya çalışacaktır. Böyle bir adam, hiçbir kimsenin görmediği yerde olsa da, yine ahlâka uygun olmıyan kötü bir şeye cür'et edemez.

Her nerde olursa olsun, gerek Allah'a ve gerek insanlara karşı olan vazifelerini en iyi bir sûretle yapmağa özenir. Onu hiçbir şey aldatamaz, yolundan saptıramaz; bu gibi şeylere karşı dâimâ vâr olduğuna inandığı, her şeyi gören ve bilen, kudret ve irâdesi her şey üzerinde hâkim olan Allah'a sığınır ve fenâlıklara karşı durur. Bütün varlıkları vâr eden, en yüksek kemâl sıfatlariyle muttasıf Bir Allah'ın varlığına iyice inanmış olan bir insan, ilim gibi, kuvvetli bir azim ve irâdeye sâhip olmak gibi, insana şeref veren bütün yüce sıfatları elde etmeğe çalışacaktır. İnsanın düşünebileceği, dâimâ özlediği en yüksek ülkeler birer birer gözünün önüne dikilir ve bu sûretle insan dâimâ yükselmeğe, düşüncesini, ahlâkını, hareketlerini bu yüksek ülkülere uygun bir hâle getirmeğe savaşır. Binâenaleyh bu i'tikaad, öyle zannedildiği gibi kuru ve mücerret bir mefhumdan ibâret değildir. Onun amelî hayatta kıymeti çok yüksektir. Bunu böyle bilmek gerektir.

ÜÇÜNCÜ DERS

MELEKLERE ÎMÂN

1 — MELEK NE DEMEKTİR? BUNLARA ÎMÂN NE SÛRETLE OLUR? :

Meleklere îmân etmek, Müslümanlığın îmân ve i'tikad esaslarındandır. *Kur'ân-ı Kerîm*'in bir çok âyetlerinde meleklerden bahsolunmuştur.

Her Müslüman inanır ve i'tikaad eder ki, *"Allah Teâlâ Hazretlerinin melekleri vardır. Onlar Allah'a asla âsi olmazlar. Allah'ın her emrine itâat ve gece gündüz Allah'a ibâdet ederler. Melek, gözlerimizde göremediğimiz mevcutlardandır. Onların yemesi, içmesi, yatıp uyuması, erkekliği ve dişiliği yoktur. Onlar yerde, gökte ve her tarafta bulunurlar. İnsanlardan ayrılmıyanlar da vardır. Her biri vazîfesine göre isim alır. C e b r â i l, İ s r â f i l, M i k â i l, A z r â i l meleklerin büyüklerindendir. Bir de, "Kirâmen Kâtibîn" melekleri vardır ki, onlar her insanın yanında bulunan ve dâimâ onun yaptığı işleri yazan meleklerdir. Meleklerin bâzıları insana öldükten sonra sual sormaya me'murdur. Bunlara "M ü n k e r, N e k i r" denir. Meleklerin varlığı aklen câizdir; olmıyacak bir şey değildir. Aklen câiz olduğu gibi, nakil yolu ile de sâbit olmuştur. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, bize melekleri haber vermiştir, Kur'ân da melek vâsıtasiyle gelmiştir."*

2 — MELEKLERİ NEDEN GÖREMİYORUZ? :

Melekler her yerde bulundukları halde onları göremediğimizin sebebi şudur: Her şeyin vücûdü kendine göre yaratılmıştır. Onların vücûdü nûrânî ve rûhânîdir. Bizim gözümüz ise, meleklerin vücûdünü görebilecek şekilde yaratılmamıştır. Peygamberden başka hiçbir kimse melekleri heyet-i asliyelerinde, yâni yaratıldıkları mâhiyet üzere göremezler. Onları görmeğe bizim kudretimiz kâfi değildir. Fakat, *Kur'ân-ı Kerîm* Allahu Teâlâ'nın meleklerini haber veriyor. *Kur'ân*'ın her söylediği doğrudur. Bunun için meleklerin varlığına îmân ederiz. Sonra Peygamberler melekleri görmüş ve bize haber vermişlerdir. Peygamberler ise asla yalan söylemezler. Binâenaleyh Peygamberler ve hele bizim Peygamberimiz meleklerin varlığını haber verdikleri için bizim de onları kabûl etmemiz lâzımdır. Çünkü böyle bir şeyin olamıyacağına aklımızla bir hüküm veremeyiz.

Hem ne hâcet: Gözümüzle göremediğimiz yalnız melekler midir? Kendî rûhumuzu, kendi aklımızı bu gözlerimizle görüyor muyuz? Hayır! Peki göremiyoruz diye bunlara da inanmıyacak mıyız? İşte melekler de, rûhumuz gibidir. Onlar bu gözle görülmez, fakat Peygamberler görmüşler. Meleklerden C e b r â i l aracılığı ile Allah'dan emirler almışlar, Allah'ın kelâmını işitmişlerdir. *Kur'ân* da Peygamberimize böyle gelmiştir ve *Kur'ân-ı Kerîm* de onların varlığını haber vermiştir. Onun için biz Müslümanlar, meleklere îmân ederiz. Meleklere inanmamak, *Kur'ân*'a, Peygamberlere de inanmamak demektir.

Melekler bir anda yerleri, gökleri dolaşacak ve istedikleri sûrete bürünecek bir kaabiliyette yaratılmışlardır. Buna inanırız. Lâkin, onların inmesi çıkması, gelmesi gitmesi bizimkilere benzemez. Bir sâniyede gökten yıldırımlar indiren Allah, onlara da dilediği zaman bütün yerleri, gökleri dolaştırır. Meleklerin kanatları var denildiği zaman, buna da inanırız, îmân ederiz... Çünkü *Kur'ân* da bunu haber veriyor. Fakat bundan, kuş kanadı gibi bir şeyler hatırımıza gelmemelidir. Meleğin kanadı da, gitmesi gelmesi de, kendi yapısına göredir. Kuşun kanadı başka, kapının kanadı başka, meleğin kanadı da başkadır. Biz Müslümanlar kuş gibi kanatlı melekler bilmiyoruz. Bizim dînimiz, melekleri başlı, kanatlı kartallar gibi göstermez ve melekleri böyle tasavvur etmez.

3 — MELEKLERE ÎMÂNIN AMELÎ KIYMET VE EHEMMİYETİ :

Müslümanlık canlı bir kuvvettir, hayat dînidir. Binâenaleyh onun her i'tikaadı, birer hareket ve amel esâsıdır. İ'tikaad, sâde insanın içerisinde saklanacak mücerret bir fikir hâlinde kaldıkça onun ne kıymeti olur?

Bunun içindir ki: *Kur'ân*'da îmân anıldıkça arkasından amel-i sâlih, iyi ve yaraşıklı işler de berâber söylenir. Bundan anlaşılıyor ki: Müslümanlıkta bir şeyc i'tikaad etmek, onu yaşamak demektir. İ'tikaad esasları insanın yaşayışında kendisine rehber edineceği ve dâimâ hareketlerini ona uyduracağı canlı prensiplerdir. Bu bakımdan Müslümanlığın kabûl eylediği melek esasının da büyük bir kıymeti vardır. Müslümanlığın kabûl etmiş olduğu melek, insanın meyillerini, insânî ve rûhânî kuvvetlerini dâimâ iyilik yapmak tarafına çeken, o tarafa sevk eden hâricî ve rûhânî vâsıtalar demektir. Buna îmân etmek farz olduğunu kabûl etmiş olan bir adam, kendisini iyiliğe çağıran her sese kulak verir ve onun çağırdığı yere gitmeyi bir vazife bilir.

İyiliğe çağıran her sesi tasdik edip onun peşinden gitmeyi her Müslüman nasıl bir vazife bilirse, kötülüğe sürüklüyen her şey'i reddetmeyi, onun dediği yere gitmemeyi de yine bir vazife bilecektir. Bunun içindir ki, Müslüman, meleklere îmân etmek ve şeytanın dediği yere gitmemek ve onu reddetmekle mükelleftir.

Çünkü, şeytanın işi gücü insanı kötülüğe çekmektir. Bunun görünen kısmı (şeytan tıynetindeki kimseler) olduğu gibi, görülmiyen kısmı da vardır. Müslüman, bunların kötü telâkkilerine, kötülüğe çağıran vesveselerine karşı durmakla mükelleftir. İşte Müslümanlıkta melek ve şeytan i'tikaadının amelî kıymeti, böyle iyiliğe

çağıran seslere uymak, o tarafa dönmek ve kötülüğe çekmek isteyen kuvvetlere karşı durmakta tecellî eder.

Peygamber E f e n d i m i z buyuruyorlar ki: "*Şeytan da, Melek de insan oğluna sokularak onun kalbine birtakım şeyler getirirler, bırakırlar. Şeytanın işi, kötülüğe çağırmak, sonu fenâ ve zararlı olan şeylere teşvik etmek ve hakkı yalanlamak, haktan uzaklaştırmaktır.*

Meleğin işi, hak ve hayra, iyiliğe çağırmak ve kötülükten uzaklaştırmaktır. Her kim, içinde hayra, hakka, iyiliğe çağıran bir ses duyarsa, bilsin ki, o, melektir ve onun çağırdığı da, söylediği ve hoş gördüğü bir şeydir. Bundan dolayı Allah'a şükretsin. Her kim içinde kötülüğe çağıran, haksızlığa teşvik eden bir sızıltı sezerse, bilsin ki o, şeytanın sesidir, bundan uzaklaşsın ve Allah'a sığınsın."

DÖRDÜNCÜ DERS

ALLAH'IN KİTAPLARINA İMÂN

1 — İLÂHÎ VE SEMÂVÎ KİTAPLARA İMÂN NE DEMEKTİR VE NE SÛRETLE OLUR? :

Allahu Teâlâ'nın kitaplarına îmân etmek, Müslümanlığın esâsını teşkil eden rükünlerden ve şartlardan biridir.

Her Müslüman îmân ve i'tikaad eder ki: Cenâb-ı Hak, kullarının dünyâ ve âhiret saâdetleri için içlerinden dilediğini Peygamber olarak seçmiş ve bunlar vâsıtasiyle insanlara kendi irâdelerini, emirlerini, nehiylerini, hikmetlerini bildirmiş ve duyurmuştur. Onlar da Allah'dan aldıklarını olduğu gibi insanlara ulaştırmışlardır. Peygamberlerin Allah tarafından tebliğ ettikleri şeyler, ilâhî ve semâvî kitapları teşkil etmiştir.

Bu kitapların bir kısmına sahifeler denir ki, bu birkaç sahifelik ufak bir kitap demektir. Meselâ: H z. Â d e m ' e 10 sahife, Ş î t *aleyhi's-selâm*'a 50 sahife, H z. İ d r i s *aleyhi's-selâm*'a 30 sahife, H z. İ b r a h i m *aleyhi's-selâm*'a 10 sahife verilmiştir.

Büyük kitaplar dörttür: *Tevrat, Zebur, İncil, Kur'ân-ı Kerîm.* Bu dört kitaptan birincisi, H z. M û s â ' ya, ikincisi H z. D â v û d ' a, üçüncüsü H z. Î s â ' ya, dördüncüsü H z. M u h a m m e d *aleyhi's-selâm*'a verilmiştir. Bu kitaplara, semâvî ve ilâhî kitaplar denir ki, Allahu Teâlâ tarafından nâzil olmuş demektir.

Bu kitapları, bu kitaplarda bulunan her türlü emirleri, nehiyleri, hikmetleri Allahu Teâlâ Peygamberlerine, ya C e b r â i l vâsıtasiyle, yâhud başka bir sûretle vahy ve ilhâm etmiş, bildirmiş, onlar da, Allah'dan aldıkları gibi insanlara ulaştırmışlardır.

Allah tarafından vahy ve inzal olunmuş bulunan bu kitaplar, insanların dîn ve dünyâsına, i'tikaad ve ibâdete, güzel ahlâk ve âdâba, insanların maddeten ve rûhan yükselmelerine âid ahkâmı beyân buyurmuş; yolun doğrusunu göstermiş ve bu yoldan sapmadan gidenleri dünyâ ve âhiret saâdeti ile müjdelemiş, sapıkları Allah'ın azâbı ile korkutmuştur.

Biz Müslümanlar Allah tarafından Peygamberlerine indirilmiş olan kitapların hepsine îmân ederiz. Buna îmân etmek farzdır. Fakat dikkat ediniz: İmân etmemiz farz olan kitaplar, şu veya bu kitap değil, Allah'ın Peygamberlerine vahy ve ilhâm etmiş olduğu kitaplardır. Bunun da tevâtür yoluyla bilinmiş olması şarttır. Halbuki, semâvî kitaplar içinde bu kuvveti hâiz olan yegâne kitap, *Kur'ân-ı Kerîm*'dir. Semâvî ve kutsî denilen diğer kitaplar ise bu kuvveti hâiz değillerdir.

2 — TEVRAT (AHD-İ ATÎK) (1) :

Tevrat, Hz. Mûsâ'ya nâzil olan bir kitap olup, vaktinde onunla amel olunurdu. O zaman, ilâhî kitapları ezberlemek şöyle dursun, yüzünden okumak bile pek az kimselere nasib olurdu. Onun için *Tevrat* nüshaları pek azdı. Hz. Mûsâ'dan sonra birçok muhârebelerle İsrâil Oğulları, hâkimiyetlerini kaybederek asırlarca esâret altında kalmışlar ve uğradıkları felâket ve musîbetler ile *Tevrât*'ı ve diğer ilâhî sahifeleri muhâfaza edememişlerdir. Süleyman *Aleyhi's-selâm*'dan sonra gelen yirmi dört kadar Yahudi hükümdarlarının çoğu, Hz. Mûsâ'nın dînini terk etmişlerdi. Bu hükümdarlardan biri, sonradan tekrar Hz. Mûsâ'nın dinine dönmüş ve bunun zamânında (Milâttan 622 sene evvel) Azrâ nâmında bir kâhin *Tevrât*'ın asıl nüshasını Kudüs'te bulup meydana çıkardığını îlân eyledi. Rivâyete göre, bunu Azrâ yazmış ve içine *Eş'âr-ı Hamse* (2) den başka birçok şeyler de karışmıştır. Mûsâ *Aleyhi's-selâm*'dan kaç asır sonra *Tevrât*'ın aslı diye ileri sürülen bu kitap *Tevrât* telâkkî edilerek nüshaları çoğaltılmıştır. Bugün, Yahudilerin ve Hıristiyanların elinde bulunan ve *"Ahd-i Atik"* adını taşıyan kitabın mâhiyeti işte budur. Artık böyle asırlar geçtikten sonra bir insanın sözü ile *Tevrat*'ın aslı diye kabul edilen bir kitabın, ne dereceye kadar îtimâda şâyân olduğu, az bir düşünce ile de anlaşılabilir. Şu halde bugünkü *Tevrat*, Allah tarafından Hazret-i Mûsâ'ya nâzil olan ve *Kur'ân-ı Kerîm*'de adı geçen *Tevrat*'ın aynı değildir (3).

---

(1) Benî İsrail'in Hz. Îsâ'dan evvelki şerîatları Edebiyât-ı Dîniye Mecmuasiyle ma'lûm olur. Bu mecmuaya, Nasârâ beyninde **Ahd-i Atik** denilir. Nasârâ'nın Hz. Îsâ'dan sonraki Kütüb-i Mukaddeseler Mecmuasına da **Ahd-i Cedîd** tâbir olunur. Bu tâbirler Pavlos'un bir fıkrasından alınmıştır. **Târih-i Edyân** - Mahmut Esat.

(2) Hazret-i Mûsâ'ya nisbet edilen beş cilt veya tomarı (yâhud beş kısmı) ihtivâ eder ki, bunlar da **Tekvin** (La genèse), **Huruç** (L'Exode), **Levitik** (Lévitique), **Âdât** (Les Nombres), **Tesniye** (Deutéronome) dir. Bizim, **Tevrât** dediğimiz de budur. Asıl, Mûsâ'ya nisbet edilen bu kısımdır. Halbuki bunların içinde Hazret-i Mûsâ'nın ölümü de bahis mevzuu olduğundan, bunların sonradan yazılmış olduğu anlaşılmaktadır.

(3) Bu meseleyi ve Tevrât'ın nasıl ve kimler tarafından bozulduğunu **İslâm** adlı kitabımızın ikinci cildinde uzun uzadıya ve ilmî bir şekilde îzâh ettik. Fazla bilgi edinmek isteyenlerin oraya müracaat etmeleri lâzımdır.

3 — TEVRÂT'IN MEŞHUR NÜSHALARI :

Bugün *Tevrât*'ın meşhûr üç nüshası vardır :

1) Yahudiler ve protestan âlimlerince makbûl olan İbrânî dilinde yazılmış bulunan nüsha;

2) Roma ve Şark kiliselerince mu'teber olan Yunanca nüsha;

3) Sâmirilerce mu'teber olan ve Sâmirî dilinde yazılmış olan nüsha.

Bunlar Tevrât'ın en mu'teber nüshaları olduğu halde birbirine benzemiyen, birbirine uygun olmıyan birçok yerleri vardır. Meselâ: İbrânîce olan nüshada, Hazret-i Âdem'in yaratılışından *Nuh Tufanı*'na kadar (1650) yıl geçti, denildiği halde, Yunanca olan nüshada (2260) yıl; Sâmirî nüshada da (1307) yıl geçtiği yazılıdır. Görülüyor ki: Üç nüshanın hiçbirisi diğerini tutmuyor. Bunlarda Hz. Mûsâ'nın hayâtına dâir yazılar olduğu gibi, Peygamberlerden bâzılarına karşı pek çirkin ve Peygamberlik makaamına hiç de yakışık almıyan isnatlar vardır. Hattâ Müslümanlık zuhûr ettiği zaman Medîne Yahudileri ile Kudüs tarafındaki Yahudilerin ellerinde bulunan nüshalarda bile büyük farklar görülmüş, birinde olan şeyler diğerinde bulunamamıştı. Bütün bunlar pek açık olarak gösteriyor ki: Elde bulunan *Tevrat*, Hz. Mûsâ'ya nâzil olan ilâhî kitap değildir. Sonradan muhtelif insanlar tarafından yazılmış ve birçok hurâfeleri, iftirâları da içine almış almış bir mecmuadır. İçinde asıl *Tevrat*'dan parçalar ve bahisler de olabilir.

4 — İNCİL (AHD-İ CEDÎD) :

İncil'e gelince, bugün onun da aslı ve sahîh bir nüshası yoktur. Hıristiyanların elinde bulunan ve *Ahd-i Cedîd* adını taşıyan kitaplar, Hazret-i Îsâ'ya Allah tarafından nâzil olan *İncil* değildir. Bunlar Îsâ'dan çok sonra muhtelif insanlar tarafından yazılmış bir takım kitaplardır.

Ahd-i Cedîd mecmuası içinde *İncil* denilen dört tânesi vardır ki, onlar da Îsâ'nın hayâtına dâir sonradan yazılmış birer siyer kitabıdır. Belki içlerinde bâzı *İncil* âyetleri de vardır. Hattâ diyebiliriz ki: Bunlar tam bir siyer kitabı da değildir. Çünkü, bunlarda Îsâ, Allah'ın oğlu olduğundan bahsedilmektedir. Bugün Hıristiyanların *"Kitâb-ı Mukaddes"* diye kabûl ettikleri bu kitaplardan hiçbirisi evvelce bütün Hıristiyanlar tarafından kabûl edilmiş bir şey değildi. İlk asırlarda birbirine benzemiyen yüzlerce İncil vardı. Hıristiyanlardan her zümrenin elinde bir başka *İncil* görülüyordu. Bu yüzden Hıristiyanlık âleminde büyük ayrılıklar ve kargaşalıklar meydana gelmişti. Nihayet, Konstantin'in müdâhalesiyle Milâdın 325 senesinde Hıristiyanlık akaidinin esâsını tesbît için İznik şehrinde bir Rûhânî Meclis teşkil olundu; bu mecliste binden ziyâde âzâ vardı.

Bunların içinden, Mesîh'in (Îsâ'nın) ulûhiyyetine kaail olan ancak üç yüz on sekiz âzanın karâriyle bugünkü dört *İncil* kabûl olunarak diğer risâlelerle birlikte hepsine birden *"Ahd-i Cedîd"* adı verildi.

İncil olmak üzere cebren kabûl ettirilen bu dört kitap da, bir çok noktalarda birbirinden ayrıdır. Birinde olan bir bahis diğerinde yoktur. Bu dört *İncil*'den her biri İ s â ' dan en aşağı yarım asır sonra yazılmıştır. Bir asır sonra da yazılan vardır. Hattâ bunları yazanların kendi kalemleriyle olan nüshaları da tamâmen mevcut değildir.

5 — Bunların hiçbirisi de, sahîh bir senet ile, bunun yazanlara îsâl edilemez. Bugün Avrupa muharrirlerinin en büyükleri de, bu kitapların asıl mukaddes ve ilâhî kitaplar olmadığını itirâf etmektedirler. Binâenaleyh, biz Müslümanlar, Allah tarafından Peygamberlere kitap inzâl edildiğine ve inzâl olunan o kitaplara îmân ederiz; fakat bugün elde bulunan *Tevrat*, *İncil* ve *Zebur* kitaplarını ve daha umûmî bir ta'birle, *Ahd-i Atîk* ve *Ahd-i Cedîd* adı verilen mecmuaları, Allah'ın Peygamberlerine inzâl buyurduğu ilâhî kitaplar diye kabûl edemeyiz. Onlar, semâvî kitaplar has olan ilmî ve kutsî mâhiyeti hâiz değildir. Esâsen eski kitpların hükümleri, Allah'ın son kitabı olan *Kur'ân* ile nesh olunmuştur (1).

6 — KUR'ÂN-I KERÎM :

Kur'ân-ı Kerîm; son Peygamber Hazret-i Muhammed *aleyhi's-selâm*'a Allah tarafından C e b r â i l aracılığıyle nâzil olmuş ve O'ndan tevâtür yoluyla nakledilmiş olan kutsî bir kitaptır. 114 Sûre'den mürekkep olan bu ilâhî kitap (6000) küsur âyeti muhtevîdir. Âyet'lerin her biri ve tertipleri, tevâtür yoluyla sâbitir. Peygamberimize Allah'dan nasıl gelmiş ise, Peygamberimiz de bize aldığı gibi nakletmiştir, bir kelime eksik ve ziyâde edilmemiştir. O günden bugüne kadar da böylece devâm edip gelmiştir.

7 — Dinler tarihinin tetkîkinden anlaşılıyor ki: Tarihî belgelere (sevikalara) âit bütün şartları câmi' olan mukaddes ve ilâhî kitap, ancak *Kur'ân-ı Kerîm*'dir. *Kur'ân-ı Kerîm*, Allah'ın kadîm ve ezelî kelâmıdır.

Kur'ân bizzat Allah'ın kelâmıdır. Bunda Melek ve Peygamber sâdece bir vâsıtadır. Peygamberin Allahu Teâlâ'dan vahiy sûretiyle nakleylemiş olduğu Âyetler, zamânında binlerce Sahâbe tarafından ezberlenmiş, husûsî me'murlar tarafından yazılmış ve böylece tevâtür vukua gelmiş, Peygamberden tevâtür yoluyla nakledilmiş ve bu tevâtür yüzbinlerce, milyonlarca insanlar tarafından zamânımıza kadar devam ettirilmiştir. İşte bunun içindir ki: *Kur'ân-ı Kerîm* bütün târihî vesîkaları câmi' ve her veçhile tahriften uzak bulunmuştur. Hiçbir münkir, hiçbir mu'tarız, *Kur'ân-ı Kerîm*'i H z . M u h a m m e d (A.S.) dan başka bir kimseye izâfe ve isnâd edemiyor ve edemez. Bunu teblîğ eden O olduğunu, Allah'dan aldığı gibi bize teblîğ eylediğini kabûl etmemek imkânsızdır.

(1) 'İslâm eserimizin ikinci cildinde bu hususta gereken izâhat verilmiştir. Daha çok bilgi edinmek isteyenler oraya müracaat etsinler.

Bugün yeryüzünde milyonlarca insan tarafından en büyük hürmet gösterilen ve her evde en yüksek mevki işgal eden bu *Kitâb-ı Kerîm*, her yerde aynıdır. Peygamberden itibâren her devirde yüzbinlerce insan tarafından ezber edilmiş olduğu gibi, bugün de öyledir. Allah'a çok şükür bugün yeryüzünde binlerce hâfız vardır ve kıyâmete kadar da bulunacaktır. 1400 senedir bütün saffet ve asâleti muhâfaza edilmiş, bir tek harfi bile değişmemiş tek kitap, ancak *Kur'ân-ı Kerîm*'dir. İşte bunun içindir ki: *Kur'ân-ı Kerîm* geldikten sonra diğer din kitaplarının hükmü kalmamıştır. *Kur'ân-ı Kerîm*, M u h a m m e d *Aleyhi's-selâm*'ın ebedî bir mûcizesidir.

8 — KUR'ÂN-I KERÎM NE SÛRETLE NÂZİL OLMUŞTUR? :

Allahu Teâlâ Hazretleri, bazan C e b r â i l *Aleyhi's-selâm* vâsıtasiyle, bazan da başka sûretlerle doğrudan doğruya kelâmını, emirlerini, irâdesini, hikmetlerini Peygamberimize bildirdi ve duyurdu. Peygamberimizin, C e b r â i l *Aleyhi's-selâm* vâsıtasiyle Allah'dan telâkkî eylediği nazm-ı celîl, *Kur'ân*'dır. *Kur'ân*, vahyin en yüksek şeklidir. Peygamberimizin, C e b r â i l vâsıtasiyle Allah'ın vahyini telâkkî etmesi iki sûretledir:

1) C e b r â i l melekiyyetten beşeriyyete, yâni insan sûretine intikal edip Allah'ın kelâmını, *Kur'ân*'ı Peygambere ilkaa ve tâlim ederdi.

2) Bazan da Peygamber, beşeriyyetten melekiyyete yükselerek, Allah'ın vahyine mazhar olur, elfâz-ı Kur'âniyyeyi telâkkî ederdi. Bunun içindir ki, *Kur'ân-ı Kerîm*'in yalnız mânâsı değil, elfâzı da Peygamberin kalbine inzâl olunmuştur. *Kur'ân*'a Vahy-i Metlûv denilmesi bundandır. Binâenaleyh, *Kur'ân* yalnız ma'nâ değil, lâfız ile ma'nânın mecmûudur.

9 — KUR'ÂN-I KERÎM YİRMİ ÜÇ SENEDE TAMÂM OLMUŞTUR :

Kur'ân'ın dört unsuru vardır:

A) Lâfız olması,

B) Arapça olması,

C) H a z r e t - i M u h a m m e d (A.S.) e inzâl edilmiş olması,

D) Peygamberden bize kadar tevâtür yoluyla nakledilmiş olması.

Bu dört unsurdan biri eksik olunca *Kur'ân* olamaz.

Peygamberimize Kur'ân toptan gelmedi; Âyet - Âyet, Sûre - Sûre nâzil oldu. Peygamber E f e n d i m i z kendisine nâzil olan Âyet ve Sûre'yi, yanında olan Sahâbe'lerine okurdu. Sahâbe'ler, Peygamberin emriyle onu ezber ederler, hem de bir tarafa yazarlardı. Bundan başka ayrıca *Vahiy Kâtipleri* vardı. Bunlar, Peygambere nâzil olan Âyet ve Sûreleri yazmağa me'mur idiler.

10 — *Kur'ân-ı Kerîm*, beşeriyetin hakîkî saâdetini te'mîn edecek her türlü i'tikaad, amel ve ahlâk esaslarını ihtivâ eder. Hem lâfzı, hem de ma'nâsı itibâriyle, en büyük ve ebedî bir mûcizedir. Düşmanları o kadar uğraştıkları halde, O'nun

en kısa bir Sûre'si gibi bir Sûre yapamamışlardır. Lâfzı itibâriyle bütün edipleri âciz bıraktığı gibi, ma'nâsı i'tibâriyle de öyledir. Son asırlarda keşfedilmiş birçok hakîkatlar vardır ki: *Kur'ân-ı Kerîm* onları 1300 bu kadar yıl evvel haber vermiştir. *Kur'ân-ı Kerîm*'in kolayca ezber edilmesi de, kendisine has bir imtiyazdır.

Hülâsa : *Kur'ân-ı Kerîm*, Allah tarafından Peygamber E f e n d i m i z ' e yirmi üç senede nâzil oldu ve son nâzil olan Âyetle Müslümanlığın tamamlandığı bildirildi.

11 — *Kur'ân-ı Kerîm*'in ihtivâ eylediği yüksek hakikatler, başlıca şunlara âittir: Ahlâk, i'tikad, ibâdet ve içtimâiyat, muâmelât, hudut; Cennet ni'metleri ve Cehennem azâbı, ibret alınacak kıssalar ve vak'alar.

12 — *Kur'ân-ı Kerîm*'de, yerlere ve göklere, güneşlere ve yıldızlara dâir olan hakîkatlardan maksat, Allahu Teâlâ'nın büyüklüğünü ve nihâyetsiz kudretini tasvir ve insanların fikirlerini tenvir ederek, onları en yüksek ilim ve hakikatlere doğru irşât, ilim ve fenne teşvik etmektir. Bunun içindir ki, yerlere ve göklere âit en mühim hakikatlerle, tarihî vak'aların en şâyân-ı ibret parçaları beyân olunmuş ve uzun tafsilât verilmemiştir.

13 — KUR'ÂN HEM LÂFZI, HEM MÂNÂSI İTİBÂRİYLE MU'CİZEDİR :

Kur'ân-ı Kerîm, bütün bunları beyân ederken, en büyük ve en akıllı insanların da yapamıyacakları bir şekilde beyân etmiştir. Bunun içindir ki, *Kur'ân*, her alanda büyük ve ebedî bir mu'cizedir, lâfızları bakımından da mu'cizedir. Çünkü, O'nun Allah sözü olmayıb da H a z r e t - i M u h a m m e d *Aleyhi's-selâm*'ın kendi sözleri olduğunu iddia edenlere karşı: *"Eğer bu bir insan sözü ise, siz de böyle bir söz söyleyiniz. Bütün insanlar, cinler bir araya toplansalar, görülen ve görülemiyen bütün kuvvetler bir araya gelse ve birbirine yardım etseler yine, bu Kur'ân'ın en kısa bir Sûre'sine, bir satırına benzer bir şey yapamazlar ve kıyâmete kadar yapamıyacaksınız!"* diye meydan okuduğu ve bunu yapmak için de pek çok uğraşanlar olduğu halde, bugüne kadar yapılamamıştır ve yapılamıyacaktır.

14 — MÂNÂSI BAKIMINDAN DA KUR'ÂN TAM BİR MU'CİZEDİR :

H a z r e t - i M u h a m m e d *Aleyhi's-selâm*, okuyup yazma bilmiyen câhil bir muhitte yetişmiş ve kimseden bir şey öğrenmemiştir. Böyle olduğu halde, O'nun ortaya koymuş olduğu bu Kitap, en yüksek hakikatları ihtivâ ediyor. İlmin ve tecrübenin durmadan uğraşarak ortaya koyduğu birçok hakikatları *Kur'ân*, on üç asır evvel haber vermiştir.

Güneşin kendi mihverinde dönerek Yer ve Ay'ın onun etrafında dolaşması, ecrâm-ı semâvînin meskûn olması son asırlara nasîb olmuş bir keşiftir. Halbuki, *Kur'ân* bunları çok evvel söylemiştir. *Kur'ân-ı Kerîm*, bahseylediği hakîkatleri öyle bir şekilde ifâde etmiştir ki, ilim ve fen ne kadar ilerlerse ilerlesin, ilmî ve fennî

hakikatlerden hiçbiri *Kur'ân*'a aykırı düşmez. Belki fennin ilerlemesi, *Kur'ân* Âyetlerini te'yit ederek bâzılarının daha güzel tefsîr edilmelerini kolaylaştırır. Bunun içindir ki, *Kur'ân*'ın en ciddî dostu ilim, en büyük düşmanı cehildir.

15 — *Kur'ân-ı Kerîm*; sonradan olacak birçok şeyleri de önceden haber vermiş ve dediği gibi çıkmıştır. *Kur'ân-ı Kerîm*'in diğer bir imtiyâzı da, çok kolaylıkla ezberlenmesidir. Bu da, *Kur'ân*'dan başka bir kitaba nasîb olmayan bir şeydir.

16 — *Kur'ân-ı Kerîm*'in hiç bozulmadan kıyâmete kadar kalmasını Allahu Teâlâ dilemiş olduğu için, *Kur'ân*'a bu hassayı vermiş ve H a z r e t - i P e y g a m b e r ' den i'tibâren her asırda Müslümanların içinde yüzbinlerce insan bu mukaddes kitabı ezberlemişlerdir. *Kur'ân-ı Kerîm*'i okuyanlar ve dinleyenler de, ayrıca rûhânî bir zevk ve tat duyarlar. Sözün kısası: *Kur'ân*, her bakımdan eşsizdir ve tam bir mu'cizedir.

17 — KUR'ÂN'IN TOPLANMASI :

Yukarıda söylediğim gibi, Peygamber E f e n d i m i z ' in sağlığında Sahâbe'ler, *Kur'ân*'ın bütün Âyetlerini yazmışlardı. Her Âyet nâzil oldukça, hangi Sûre'nin neresine yazılacağını Peygamberimiz, vahiy kâtiplerine söylerdi, onlar da, yerlerine yazarlardı. Onun için, Peygamberimizin sağlığında *Kur'ân* tamâmen böylece yazılmış ve Sahâbe'ler de böylece ezberlemişlerdir. Binlerce zevât tarafından böylece nakil ve rivâyet olunmuştur. Şu kadar ki: Bu sahifelerin hepsi bir araya toplanmış değildi. Peygamberimizin vefâtından sonra görülen lüzum üzerine, Halîfe E b û B e k i r ' in emriyle, vahiy kâtiplerinden Z e y d b i n S â b i t ' in reisliği altında toplanan büyük bir heyet tarafından *Kur'ân* sahifeleri bir araya getirildi. Her Sûre'nin Âyetleri, Peygamberin yazdırdığı tertîb üzere yazıldı ve bu mushaf muhâfaza edildi.

H a z r e t - i O s m a n ' ın hilâfeti zâmanında bu mushaf'ın adedi çoğaltılarak, icab eden memleketlere gönderildi. İşte bunun içindir ki, *Kur'ân*, her yerde birdir. Onun bir kelimesi bile bozulmamış ve yerinden oynatılmamıştır. Dünyânın bir ucundaki *Kur'ân* ile, öbür ucundaki *Kur'ân* aynıdır. Bu da, en büyük mu'cizedir.

Dünyâyı cehâlet karanlıklarından kurtarıp, her tarafı ilim ışığıyle aydınlatan ve her kelimesi Allah sözü olduğunda hiç şüphe olmayan bu kitaba hürmet etmek, O'na karşı saygı ve sevgi duymak, gösterdiği yoldan gitmek, bize borçtur. Bilmeliyiz ki, *Kur'ân* yolu, hak yoludur, kurtuluş yoludur.

BEŞİNCİ DERS

PEYGAMBERLERE İMÂN

1 — PEYGAMBER VE PEYGAMBERE İMÂN NE DEMEKTİR? :

Müslümanlığın esas temelinden biri de Peygamberlere îmân etmektir. Peygamberlere îmân etmek, onlar hakkında vâcib, müstahîl ve câiz olan şeyleri bilip, tasdîk etmektir.

Allâhu Teâlâ tarafından kendi emirlerini, irâdelerini, kanunlarını, şerîatini kullarına bildirmek vazîfesiyle me'mur edilmiş olan büyük insanlara *Resûl* denir. Vahy-i İlâhî ile kendisine Allah tarafından bir şerîat teblîğ olunur ve fakat onu halka teblîğ etmeğe me'mur edilmesine *Nebî* denir. Biz her ikisine de Peygamber deriz ki, Allah ile kulları arasında bir elçi, bir vâsıta demektir. Allahu Teâlâ insanlardan seçtiği birtakım büyük adamları bu iş için memur etmiş, kullarına kendi emirlerini, bu yetkin insanlar vâsıtasiyle bildirmiştir.

2 — İNSANLARIN PEYGAMBERLERE IHTİYÂCI VE PEYGAMBERLERİN VAZÎFELERİ :

İnsanların hakîkî ve ilâhî birer mürşid olan Peygamberlere ihtiyâcı vardır. İnsanlar, kendi akıllariyle Allahu Teâlâ'nın Varlığını ve Birliğini anlıyabilirlerse de, O'na mahsus olan birtakım yüksek sıfatları tamâmen anlıyamazlar. Ne yolda ibâdet edileceğini, âhiret işlerini, âhiretteki mes'uliyeti, oradaki mükâfatın ve cezânın şekillerini dosdoğru bilemezler. İnsanların, en kısa ve pürüzsüz bir yoldan giderek dünyâ ve âhiret saâdetine kavuşması, fikrî ve ahlâkî yüksekliğe mazhariyeti, ancak ilâhî ta'lim ve terbiye sâyesinde mümkün olabilir. İşte insanların, bu ihtiyaçlarını te'min için Allahu Teâlâ Peygamberler göndermiş ve onlara her şeyi bildirip, insanlara doğru yolu göstermeğe, onları memur eylemiştir.

Peygamber, en iyi ve en sağlam bir şekilde insanlara Allah'ını tanıtmışlar, Allah'dan aldıkları gibi, i'tikaadî hükümleri ve ibâdetin şeklini ta'lim ve ta'yin ve birtakım şeylerde olan güzellik ve çirkinliği ayırt etmişler, ahlâkî fazîletleri insanlara aşılamışlar, medenî hükümleri te'sîs etmişler, içtimaî münâsebet ve bağları kuvvetlendirmişler, faydalı ve zararlı, hayır ve şer olan şeyleri anlatmışlar, hayatta lâzım olan şeyleri belletmişler ve bunların yollarını, esaslarını göstererek, maddî ve mânevî sâhada insanlar için tam bir kılavuz olmuşlardır.

Sözün kısası: Peygamberler, kendilerinin Allah tarafından birer memur olduklarını söylemişler, Allah'ın din ve şerîatını insanlara teblîğ etmişler ve inanmayan inatçılara karşı, kimsenin yapamıyacağı harikulâde mu'cizeler göstermişler, Allah'ın söylediklerini tutanları Cennetle müjdelemişler, tutmayanları da, azab ve Cehennemle korkutmuşlardır.. Şurası da muhakkaktır ki, Allahu Teâlâ her ümmete, her kavme bir peygamber göndermiş ve hiçbir kavmi bunlardan mahrum etmemiştir. *Kur'ân-ı Kerîm*'de bu cihet çok açıktır.

3 — PEYGAMBERLERİN SAYISI :

İlk Peygamber H a z r e t - i Â d e m , son Peygamber de H a z r e t - i M u h a m m e d *Aleyhi's-selâm*'dır. Bu ikisinin arasında çok peygamberler gelip geçmiştir. Bâzı eserlerde, adetleri yüz yirmi dört bin, bâzısında iki yüz yirmi dört bin diye beyân edilmişse de bunlar, yakîn ifâfe edecek derecede kat'î olmadığından, o sûretle îmân vâcib değildir. Çünkü, Allahu Teâlâ, Peygamberlerden bâzılarını bize bildirmediğini *Kur'ân-ı Kerîm*'inde haber vermiştir. Binâenaleyh, adetlerini söylemeyerek, ne kadar Peygamber gelmiş ise, hepsinin hak ve doğru olduklarına icmâlen, isimleri *Kur'ân-ı Kerîm*'de beyân edilmiş olanlara da tafsîlen îmân etmek vâcibdir.

Peygamberlerin bâzılarına inanıp da, bir kısmına inanmamak küfürdür.

4 — KUR'ÂN-I KERÎM'DE İSİMLERİ GEÇEN PEYGAMBERLER :

Kur'ân'da isimleri söylenmiş olan Peygamberler şunlardır :

Â d e m , İ d r i s , N û h , H û d , S â l i h , L û t , İ b r a h i m , İ s m â î l , İ s h a k , Y â k u b , Y û s u f , Ş u a y b , H â r û n , M û s â , D â v û d , S ü l e y m â n , E y y û b , Z ü ' l - K i f l , Y û n u s , İ l y a s , E l - Y e s a ' , Z e k e r i y y â , Y a h y â , İ s â , M u h a m m e d *(Salâvâtu'llâhi aleyhi ve aleyhim ecmaîn).*

5 — PEYGAMBERLİK MERTEBESİ :

İnsan çalışmakla dünyâda herşey olur, en yüksek mertebeye çıkabilir; fakat peygamber olamaz. Peygamberlik Allah vergisidir. Herşeyi yaratan ve herşeyi bilen Allahu Teâlâ peygamberliğe kimlerin lâyık olduğunu bilir ve onu lâyık olanlara verir. Onun için, o büyük rütbeyi zamânına göre lâyık olanlara vermiş ve onlar vâsıtasiyle, kendi kanunlarını, din ve şerîatını kullarına bildirmiştir. Çalışmakla, özenmekle, o büyük mertebe ele geçmez.

6 — PEYGAMBERLER HAKKINDA CÂİZ VE VÂCİB OLAN ŞEYLER :

Peygamberler bizim gibi insandır. İnsan olmak bakımından, onlar da, bizim gibi oturup kalkar, yiyip içerler, gezerler, çoluk çocuk sâhibi olurlar, hastalanır ve

ölürler. Bu cihetle aramızda fark yoktur. Bunlar, peygamberler hakkında da câizdir; onlar için bir eksiklik değildir. Fakat onlar, Allah'ın en sevgili, en yüksek kullarıdır. Onlar hiç günâh işlemezler. Hased etmek, içi dışına uymamak gibi kötü huylardan hiçbiri onlarda bulunmaz. Onlar asla yalan söylemezler. Ne söylemişlerse hepsi doğrudur. Oldu dedikleri olmuştur. Olacak dedikleri şeyler de zamânı gelince, herhalde olacaktır. Yalancıdan peygamber olamaz, böylelerini Allah rezil ve rüsvây eder, yalancılığını çabuk meydana çıkarır.

Peygamberler, emânete hiyânet etmezler. Allah tarafından kendilerine bildirilmiş olan dinî hükümleri, ilâhî şeriatları Allah'ın kullarına tamâmen söylemişler ve hiç bir şeyi gizlememişlerdir.

Peygamberler, akıllı ve uyanık insanlardır, ahmak insandan, erkeklik ve dişiliği belli olmayandan peygamber olmaz.

Hülâsa : Doğru söylemek, emânet, Allah'dan aldıkları ahkâmı, olduğu gibi insanlara tebliğ etmek, zekâvet ve fetânet peygamberler hakkında vâcibdir. Peygamberin böyle olması gereklidir. Bunların aksi olmak, Peygamberler hakkında hiç bir sûretle olamaz ve düşünülemez.

7 — PEYGAMBERLİK NE SÛRETLE SÂBİT OLUR? :

Bir peygamberin Peygamber olduğu, onun gösterdiği mûcizelerle (olağanüstü şeylerle) anlaşılır. Mûcize, Peygamberlik da'vâsında bulunan bir zâtın, bu iddiasında doğru olduğunu isbât için Allah'ın kudreti ile göstermiye muvaffak olduğu hârikulâde bir şeydir. Bunlar öyle hârika ve akıllara durgunluk verecek şeyler olacak ki, onun gibi bir şeyi, başka hiçbir insan yapamıyacak. Peygamberin mûcizesi, bir çok insanların istemesi üzerine vukû' bulur. *"Peygamber isen bize şöyle bir mûcize göster."* denildiği zaman, Peygamber olan zat, ne kadar akılların alamıyacağı gibi de olsa, Allah'ın kudreti ile onu göstermeğe muvaffak olur.

Fakat inanmıyanlara *"Bu mûcizenin bir mislini de siz getirin"* denildiği zaman, hiçbir kimse buna kaadir olamaz.

Mûcize, Peygamberlik iddiâsında bulunan zâtın, iddiâsına uygun, maksadına muvâfık bir şekilde olur. Maddi sebeplerden bir şey ile olamaz. Mûcizeyi gösteren zât, ahlâkî faziletlerle o kadar yükselmiş olacak ki, âdetâ kendi varlığı da insanlar arasında büyük bir hârika ve ilâhî bir mûcize hâlinde tecellî edecek; onun hedefi, insanlara, Allah'ın bildirdiği doğru yolu göstermek, onları dünyâ ve âhiret saâdetine kavuşturmaktan başka bir şey olmıyacaktır.

İşte bütün peygamberler, böyle mûcizeler göstermişler ve kendi zamanlarındaki inatçıları âciz bırakmışlardır. Peygamber E f e n d i m i z de, birçok mûcizeler göstermiştir. Lâkin, O'nun en büyük ve ebedî mûcizesi, *Kur'ân-ı Kerîm*'dir. *Kur'ân* kıyâmete kadar kalacak ve inanmıyanlara karşı dâimâ meydan okuyacaktır. Bunun hem lâfzı hem ma'nâsı, en büyük mûcizedir.

8 — PEYGAMBERLERE ALLAH'IN VAHİY VE İLHAMI :

Peygamberlerin hepsi de Allahu Teâlâ'nın vahyine mazhar olmuşlardır. Vahiy demek, Allahu Teâlâ'nın, dilediği şer'î hükümleri ve hakikatleri, Peygamberlerine bildirmesi demektir. Bunları bâzan rüyâda bildirir, bâzan da uyanık iken Peygamberin kalbine ilhâm eder. İlhâm ile olana *"Vahy-i gayr-i metlûv"* denir. Peygamberler, ilhâm yoluyla aldıkları emirleri, kendi lâfızlariyle ifâde ederler.

Bâzan da, Allahu Teâlâ Hazretleri, dilediği ahkâm ve hakikatleri, hiçbir vâsıta olmaksızın, doğrudan doğruya Peygamberine söyler ve işittirir. Bu kısım, vahyin en yüksek derecesidir. Mi'rac Gecesi Peygamberimize vukû' bulan vahiy bu yolda olmuştur. Vahyin diğer bir yolu da, Melek vâsıtasiyle Peygamberine söylemesidir. Melek, Cenâb-ı Hak'dan nasıl almış ise, aynen Peygambere okur, Peygamber de onu hıfzedip insanlara bildirir.

Peygamber E f e n d i m i z ' e , *Kur'ân-ı Kerîm* bu sûretle inzâl buyurulmuştur (1).

9 — PEYGAMBERLERİN TEBLİĞ EYLEDİKLERİ DİNLERDE, BİR OLAN ESASLAR :

Bütün peygamberlerin Cenâb-ı Hak'dan telâkki ile tebliğ eyledikleri din, haktır. Bunların hepsinde hiç değişmeyen birtakım düsturlar (ana hatlar) vardır. Her dinde bir olup asla değişmiyecek olan esaslar işte bunlardır. Din denildiği vakit anlaşılan da, bunlardır. Bütün peygamberlerin tebliğ buyurdukları dinlerde değişmeyen esaslar şunlardır:

Allah'ın Birliğine, Âhiret Gününe, Allah'ın Meleklerine, Kitaplarına, Peygamberlerine, Hayır ve Şerrin Allah'ın mahlûku olduğuna îmân etmek, ibâdet ve ahlâk.

Her peygamber, imân ve i'tikad mevzûu olan bu umûmî düsturları ve bunlara dayanan işleri, i'tikad ile fiil ve hareket arasındaki vicdânî münâsebetleri tasfiye ve terbiye edecek olan ahlâk esaslarını ümmetlerine tebliğ etmişlerdir. İşte her dinde değişmeyen esaslar bunlardır. İbâdetin şekilleri ile zamânın, mekânın te'siri olan muâmelâta âit hükümler, bu usulden hâriçtir. Bunun içindir ki, muhtelif zamanlarda, ayrı ayrı mahallerde, başka başka kavimlere gelmiş olan peygamberlerin tebliğ eyledikleri ef'âl ve a'mâle müteallik hükümlerde cüz'î ve küllî değişiklik olması pek tabiîdir. *Kur'ân-ı Kerîm*'in beyânına göre her peygamber, yukarıdaki umûmî esasları tebliğ etmiştir. Binâenaleyh, bir dinin hak olabilmesi için bu esasları ihtivâ etmiş olması lâzımdır. Bunlardan mahrum olan bir din, hak olmak sıfatını kaybetmiş sayılır.

---

(1) Bu bahis, İslâm eserimizin ikinci cildinde çok mufassal olarak yazılmıştır.

10 — USÛLÜ'D-DÎNİN HER DİNDE BİR OLUP ŞER'Î HÜKÜMLERİN NESİH VE TEBDİL SÛRETİYLE ZAMAN ZAMAN DEĞİŞMESİNİN HİKMETİ :

Usûlü'd-dînin bütün peygamberlerin tebliğatında sâbit ve şer'î hükümlerin zaman zaman değişmiş, evvelkilerde bulunan bâzı hükümlerin sonrakilerle yasak edilip, yerine başka hükümler konulmuş olması, akla, hikmete ve tekâmül kanunlarına da uygundur. Biz görüyoruz ki: Şu âlem dâimâ değişmektedir; bununla beraber, bunun âhengini tutan bir nâzım kudret vardır. İnsanlık ve onun levâzımı da her an değişmekte olan âlemden bir cüz'dür. Binâenaleyh, insanların aklı ve idrâki ve ona müstenit olan ef'âl ve harekâtı da günden güne ziyâdeleşmiye ve değişikliğe mâruzdur. İşte bunun içindir ki: Beşeriyetin âheng-i ittisâlini muhafâza edecek ve evvelinden âhirine kadar silsile-i hayât mecmûuna müsâvî olacak düsturlar demek olan Usûlü'd-din sâbittir, onlarda değişiklik yoktur.

Fakat ibâdetlerin şekl-i hâricîlerine, âdet ve muâmelâta müteallik olan şer'î hükümler; zamanın, mekânın ve şahısların değişmesiyle değişen ve her gün ziyâdeleşen idrâk ve ef'âl-i beşer için vaz' olunmuş olacağından, bunların dâimâ değişmesi zarûridir. Bunlardan maksat, kulların nefislerini temizlemek, ahlâkını yükseltmek, kalblerinde Allah sevgisini ve Allah korkusunu yerleştirmek, cemiyet ve medeniyetlerinin salâh ve intizâmını te'min etmektir. Onun içindir ki, erkân-ı esâsiye her dinde bir olduğu, her peygamber aynı esasları teblîğ eylediği halde, ahkâm-ı şer'iyye zamânın iktizâsına, mizaç ve istidatların ayrılığına, insanların ihtiyaçlarına göre değişmiş ve dâima tekâmül ederek Müslümanlıkta tekemmül mertebesini bulmuştur.

11 — ŞERÎATLARIN RÛHU :

Maamâfih, bütün peygamberlerin teblîğ ettikleri şerîatların rûhu şu beş esâsa mâtuftur :

1) Dîni muhâfaza,
2) Nefsi muhâfaza,
3) Aklı muhâfaza,
4) Nesli muhâfaza,
5) Malı muhâfaza.

İşte şer'î hükümlerden maksad, şâriin insanları şerîatlara inkıyâda tergip ve teşvik etmesindeki hikmet, bunları muhâfaza etmek sûretiyle ebedî bir saâdete îsâldir. Bütün peygamberler bu esasları muhâfaza etmeyi zamanlarına göre muhtelif tariklerle beyân buyurmuşlardır.

12 — YARATILMIŞLARIN EFDALİ :

Cenâb-ı Hakk'ın mahlûklarının birbirlerine nisbetle olan derece ve efdaliyeti şu sûretledir :

1) Alelıtlak bütün mahlûkaatın efdali M u h a m m e d *Aleyhi's-selâm*'dır.
2) Diğer peygamberler,
3) Meleklerin büyükleri,
4) Peygamberlerin gayri, umûm insanlar,
5) Büyük meleklerden başka, umûm melekler.

Şu halde peygamberler bütün insanların ve meleklerin efdalidir. H a z r e t - i M u h a m m e d *Aleyhi's-selâm* ise bütün insanların, bütün peygamberlerin ve meleklerin efdali ve Allah'ın en sevgili bir kuludur. Allah'ın yarattıklarının ve insanların en büyüğü O'dur. O'ndan büyük gelmemiş ve hiç gelmiyecektir.

13 — SON PEYGAMBER VE PEYGAMBERLİK KAPISI :

Allahu Teâlâ, H a z r e t - i M u h a m m e d *aleyhi's-selâm*'ı son Peygamber olarak gönderdikten sonra o kapıyı tamamen kapatmıştır. O'ndan sonra bir peygamber ve yeni bir din gelmiyecektir. *Kur'ân-ı Kerîm*, bunu haber vermiştir. Binâenaleyh, O'ndan sonra peygamberlik iddiâ etmiş olanlar yalancıdır. Peygamberimiz M u h a m m e d *aleyhi's-selâm*'ın peygamberliği umûmîdir. Bütün dünyâyadır. Diğer peygamberler böyle değildir. Onların her birisi hususî bir kavim, muayyen bir zaman için peygamberdir. H a z r e t - i M u h a m m e d'-in din ve şerîatı, evvelki şerîatları, evvelki kitapların ahkâmını neshetmiştir. *Kur'ân*'ın hükmü ise umûmî ve bâkidir. İşte bizim, peygamberler hakkındaki i'tikaadımız böyledir.

ALTINCI DERS

MUHAMMED ALEYHİ'S-SELÂM

Her Müslümanın kendi peygamberi hakkında biraz fazla bilgisi olması lâzımdır. Peygamberimizin adı M u h a m m e d ' dir. Babasının adı A b d u l l a h, anasının adı Â m i n e ' dir. Meşhûr rivâyete göre; arabî ay hesâbiyle bundan bindörtyüz küsûr sene evvel Rebîül-Evvel ayının onikinci Pazartesi gecesi sabaha karşı Mekke şehrinde doğmuş ve beşeriyetin ufuklarını nurları ile aydınlatmıştır. Milâdî (571) inci yılı Nisan ayının yirminci Pazartesi gecesine tesâdüf etmektedir. Kendisi dünyâya gelmezden iki ay evvel babası, dünyâya geldikten altı sene sonra da anası öldü. Peygamberimizin süt anası H a l î m e nâmında bir kadındır. Peygamberimizi bu kadın emzirdi.

Peygamberimiz bu kadının yanında dört sene kaldı ve ondan sonra kendi anasına verdiler. Altı yaşında, anası öldükten sonra Peygamberimize sekiz yaşına kadar dedesi A b d ü ' l - M u t t a l i b, onun vefâtından sonra amcası E b û - T â l i b baktı. Peygamberimizin çocukluk devri, gençlik devri, bekârlık ve evlilik hayâtı dünyâda hiçbir insana nasib olmıyan yüksek bir nezâhet ve temizlik içinde geçmiştir. Bütün etrafındakiler putlara taparken O, bunların amansız bir düşmanı idi. Ömründe bir defa yalan söylememiş, puta tapmamıştır. Kimseye hile yapmamıştır. Bundan dolayı *"Muhammedü'l-Emîn"* ünvanını almıştı. Düşmanları da O'nun doğru ve güvenilir olduğunu tasdik ederlerdi.

Peygamberimiz yirmi beş yaşında iken Mekke'nin büyüklerinden H a t î c e nâmında dul bir kadınla evlendi. H a t î c e o zaman kırk yaşında idi. Hazret-i Haticeden, Peygamberimizin altı çocuğu dünyaya geldi. İkisi erkek, dördü kızdır. K a a s i m, Z e y n e b, R u k i y y e, F â t ı m â, Ü m m ü G ü l s ü m, A b d u l l a h. Sonra M â r i y e nâmındaki kadından İ b r â h i m isminde bir oğlu daha olmuştur. H a z r e t - i F â t ı m â ' dan başka hepsi Peygamberimizden evvel ölmüşlerdir.

Peygamberimiz âilesini ve çocuklarını çok severdi. Kırk yaşına girdiği vakit, Cenâb-ı Allah tarafından kendisine Peygamberlik geldi. Bütün mahlûkata Peygamber olduğu Allahu Teâlâ tarafından kendisine bildirildi. C e b r â i l vâsıtasiyle Allah tarafından âyetler, emirler, hükümler gelmiye başladı. Bundan sonra on üç sene Mekke'de insanları hak dine çağırdı.

Peygamberlik iddiâsında doğru olduğunu isbât için onlara pek çok mûcizeler gösterdi. İlk önce üç sene insanları gizli gizli İslâma dâvet etti. Ondan sonra Allah'ın emriyle işi açıkladı. Herkesi âşikâre İslâm dînine çağırdı. Birçokları Müslüman oldu. Bu sûretle Mekke'de on üç sene insanları hak dîne dâvet etti. Elli üç yaşında iken Allah'ın emriyle Mekke'den Medîne'ye hicret etti. Medîne'liler de Müslüman oldular. Medîne'de on sene yaşadı. Bu on sene zarfında Allah'ın emrini yerine getirmek; Müslümanlığı her tarafa yaymak ve insanları saâdete kavuşturmak için hiç durmayıp çalıştı. Hiçbir insanın tahammül edemiyeceği eziyetlere, açlığa, susuzluğa katlandı. Din düşmanlariyle birçok muhârebeler yaptı. Yirmi bir defa kendisi bizzat muhârebeye girdi ve muhârebede birkaç yerinden yaralandı; mübârek dişi kırıldı. Durmadan çalışarak ortadan küfrü, putperestliği, zulmü, haksızlığı, cehli, ahlâksızlığı kaldırdı. Dünyâyı ilim ışığı ile aydınlattı. Adâlet, hakiki hürriyet ve müsâvat esaslarını kurdu. Altmış üç yaşında iken Mevlâsına kavuştu. Allah cümlemizi O'na ümmet edip, dünyâ ve âhirette O'nun yardım ve şefâatini üzerimizden eksik etmesin. Âmin (1).

---

(1) Peygamberimiz hakkında uzun malûmat almak isteyenler, **Peygamberimiz Hazret-i Muhammed Aleyhi's-selâm ve Müslümanlık** adlı kitabımıza müracaat etsinler. Çok mühim ve esaslı malûmat vardır.

YEDİNCİ DERS

ÂHİRET GÜNÜNE ÎMÂN

1 — ÂHİRET GÜNÜ NE DEMEKTİR? :

Îmânın beşinci temeli, Âhiret Gününe inanmaktır. Âhiret Gününe inanmak, İslâm dîninin i'tikaad esaslarındandır. Âhiret Gününe îmân, Allah'a îmân demektir. Çünkü, inâyet-i İlâhiyyeyi tekmîl için, *Ba's-ü ba'de'l-mevt*'e, öldükten sonra tekrar dirilmeğe lüzum vardır. Âhirete inanmayan, Allah'a ve Peygambere de inanmamış olur. Âhiret Günü demek; nefha-i ûlâdan nefha-i sâniyyeye ve ondan ehl-i Cennetin Cennete; ehl-i Cehennemin Cehenneme girmesine kadar geçecek olan zaman demektir. Yâhud nefha-i sâniyeden başlayıp, sonsuz olarak devâm edip giden zamandır. Binâenaleyh; Kıyâmet, *İ s r â f i l* *aleyhi's-selâm*'ın *Sûr*'a üfürmesi, insanların yeniden dirilmeleri, herkese dünyâdaki amel defterinin verilmesi, amellerin tartılması, bu dünyâdaki işlerinden dolayı, herkesin hesâba çekilmesi, Şefâat, Sırât, Cennet ve Cehennem... Bunların hepsi, Âhiret Gününün müştemilâtındandır. Âhiret Günü deyince bunların hepsine şâmildir.

Âhiretin imkânı, yâni olabileceği aklen; vukuu da peygamberlerin haberleriyle sâbitir. Bunun içindir ki, her mü'minin bunları bilmesi ve tasdîk etmesi îcâbeder. Âhirete inanmak, dînî zarûretlerdendir. Şüphe yok ki, sonradan olan şeylerin hepsinin bir sonu, bir ölümü vardır. Allah'dan başka bâkî yoktur. Her şey er geç ölecektir. Dünyânın da bir ölümü vardır. Dünyânın ölümü, nefha-i ûlâ ile başlayacaktır. Nefha-i ûlâ, zamânı gelince Allâh'ın emri ile H a z r e t - i İ s r â f i l 'in ilk defa olarak *Sûr* denilen ve mâhiyeti, nasıl olduğu bizce belli olmıyan bir şeyi üfürmesi ve bununla ansızın husûle gelecek pek şiddetli bir sayha demektir. Bunun te'sîri ile göklerde ve yerde bulunan bütün mahlûkat ölerek, ancak Allah'ın istedikleri kalacak. Bir müddet sonra onlar da ölerek, bu sûretle dünyâda bir canlı kalmayıp dünyâ değişecek, yerlerin ve göklerin düzeni bozulacak, yer yerinden oynayarak her şey altüst olacak, âlem başka bir âlem olacak, yeni bir âlem vücûde gelecek.

İşte dünyânın ölümü ve kıyâmet budur. Şunu hemen söyliyelim ki, kıyâmetin ne zamân kopacağını Allah'dan başka kimse bilemez. Çünkü Allah bildirmemiştir. Yeryüzünde *"Lâ ilâhe illâ'llah"* diyen, yâni bir Allah'a, Allah'ın Birliğine îmân eden bir ferd bulundukça kıyâmet kopmıyacağına dâir eserler ve Hadîs'ler vardır. İnsanın kendi ölümüne küçük kıyâmet, dünyânın ölümüne de büyük kıyâmet denir.

Kıyâmet koparak dünyâ harab olup Allah'dan başka her şey helâk olduktan sonra, vakti zamânı gelince, Allahu Teâlâ İ s r â f i l ' i yaratacak ve ikinci nefhayı emredecektir. Allah'ın emriyle İ s r â f i l *aleyhi's-selâm* tarafından ikinci defa *Sûr* üfürülecek, bunun üzerine Allah'ın emriyle bütün mahlûkat yeniden dirilerek kabirlerinden kalkacak ve şaşkınlık içinde bekliyeceklerdir. Buna *"Ba's-ü ba'de'l-mevt = öldükten sonra tekrar dirilme"* denir. Haşır, Hesap, Sual, Mîzân, Sırat, Kevser, Cennet ve Cehennem işte hep bundan sonradır. Âhiret Gününe îmân demek, bunlara inanmak demektir.

Biz kalbimizle tasdîk ve dilimizle ikrar ederiz ki: *"Her şey gibi dünyânın da bir sonu vardır; bir gün gelip dünyânın nizâmı değişecek, kıyâmet kopup âlem başka bir âlem olacak, her şey öldükten sonra insanlar Allah'ın emriyle tekrar dirilecek, herkes, dünyâda işlediğinden sorguya çekilecek, yaptıkları iyiliği ve fenâlığı görüp anlıyacak, haklı, haksız ayırdedilecek, kimin kimde bir hakkı varsa alınacak, iyiler Cennete, kötüler Cehenneme girecek, böylece her insan dünyâda yaptığının cezâsını görecek, o gün temiz kalbden, dünyâda yapılmış olan güzel ve iyi işlerden, hayır ve hasenattan başka bir şey fayda vermiyecektir. Dünyâda Allah'ın emirlerini tutmuş, peygamberlerini tanımış, hiç kimseye kötülük etmemiş, elinden geldiği kadar iyilikte bulunmuş olanlar Cennete girecek, Allah'ına, Allah'ın lûtuflarına ve her türlü ni'metlerine kavuşacak ve ebedî olarak orada kalacaklardır.*

2 — MÜ'MİNLER ALLAH'I NASIL GÖRÜRLER? :

Mü'minler kendileri Cennette oldukları halde Allâhu Teâlâ Hazretlerini bir cihetten, bir mekândan ve bir şekilden münezzeh olarak görmek şerefine nâil olacaklardır. Âhirette mü'minlerin Allah'ı görecekleri naklî delil ile sâbittir. Bunun aslına îmân ederiz. Dünyâda Allah'ını ve Peygamberini tanımamış, eliyle, diliyle herkese fenâlıkta bulunmuş olanların gidecekleri yer Cehennem'dir. Mü'minlerin Cennet'te dâimî bir mükâfat, diğerlerinin de Cehennem'de azap görmeleri, kendilerinde kuvvetlenmiş bulunan ve zeval bulmak, kendilerinden ayrılmak imkânı olmıyan i'tikadlarının semeresidir.

3 — PEYGAMBERLERİN ŞEFÂATLERİ VE PEYGAMBERİMİZİN ŞEFÂATİNİN UMÛMÎ OLMASI :

Âhiret Günü, Allah'ın izniyle bütün Peygamberler için şefâat haktır. Şefâat demek, günâhı olan mü'minlerin günâhlarının affedilmesi, günâhı olmıyanların daha büyük mertebelere erişmeleri için peygamberlerle, Allah yanında mertebeleri yüksek olanların Allah'a yalvarmaları demektir.

O gün peygamberler gibi Allah'ın sevdiği has kulları da, Allah'ın izniyle şefâat ederler. Peygamberimiz de ümmetinin günâhkârlarına şefâat edecektir. Aynı zamanda Peygamberimizin şümûllü ve umûmî bir şefâati olacaktır. Mahşer'de bütün mahlûkat ıstırap ve heyecan içinde bulundukları bir sırada bunların hesap-

ları biran evvel görülmek için şefâat edecek olan yalnız Peygamberimiz Hazret-i Muhammed *aleyhi's-selâm*'dır. İşte buna büyük ve umûmî şefâat denir.

Mü'minlerin günahkâr olanları bir müddet azap gördükten sonra Allah'ın lûtuf ve inâyetiyle Cennet'e girerler. Müşrikler, Cehennem'de ebedî kalırlar. Cennet ve Cehennem yaradılmış ve şimdi mevcutur, fânî olmazlar.

4 — ÖLÜNÜN KABİRDEKİ HÂLİ :

İnsan ölür ölmez, bir de kabir suâli, kabir azabı veya istirahati vardır. Peygamberimiz : *"Kabir, Cennet bahçelerinden bir bahçe, yâhud Cehennem çukurlarından bir çukurdur."* buyurmuşlardır. Binâenaleyh, insan öldükten sonra ya Cennet bahçelerinden bir bahçede, yâhud Cehennem çukurlarından bir yerde demektir. İnsanın teni çürür, fakat rûhu ölmez. Her kim neye ehil olarak ölürse nasîbi kendini bulur. Öyle ise, kabir azâbı veya istirahati, Kıyâmet, Âhiret, öldükten sonra dirilmek, Haşir ve Neşir, Mîzan, Havz-ı Kevser, Sırat, Peygamberlerin şefâati, Peygamberimizin ayrıca umûmî şefâati, Cennet ve Cehennem hepsi haktır. Bunların hepsi aklen mümkün olan şeylerden olup doğru söyliyenler, yâni peygamberler haber vermişlerdir. Kıyâmet ve Âhiret ahvâli, *Kur'ân-ı Kerîm*'de uzun uzadıya zikir ve beyân olunmuştur. Biz bunların hepsine îmân ederiz. Olacaklarına tereddütsüz inanırız. Âhirete inanmıyan, mü'min ve Müslüman değildir.

5 — MÜHİM BİR İHTAR :

Âhirete âid meseleleri sakın hâ dünyâdakilerle ölçmeğe kalkışmayın!.. Âhiret âlemi başka bir âlemdir. Âhirette olan şeylerin dünyâda ancak adları vardır. Oradaki vücûdlar o âleme lâyık bir vücûddur. *"İsrâfil, Sûr'u üfürecek, insanların amelleri tartılacak; herkesin defteri ortaya çıkacak; Sırat Köprüsünden geçilecek; Cennette şöyle ni'metler var."* dediğimiz zaman, hatırımıza dünyâda bildiğimiz bir boru, bir terâzi, bir köprü, kâğıttan bir defter gelmesin! O âleme âid bulunanların hepsi o âlem cinsinden, bakaa âlemine lâyık şeylerdir. Onların hakîkatını, nasıl olduklarını Allah'dan başka kimse bilmez. Cennet meyveleri, Cehennem ateşi de böyledir. Onlar bizim bildiğimiz, gördüğümüz şeyler değildir. Biz bunların yalnız asıllarına îmân eder ve hakikatını Allah'a bırakırız. İşte bu nokta mühimdir. Bunu anlamıyanlar, Cennetin duvarlarını muhallebiden, palûzeden, ni'metlerini de dünyâdakilerin aynı gibi görmek hatâsına düşmüşlerdir.

6 — ÂHİRET GÜNÜNE İNANMANIN AMELÎ HAYATTA KIYMETİ :

Şimdi bir de Âhiret i'tikaadının insanı amelî hayatta nerelere kadar yükseltebileceğini düşünelim: Âhirete îmân demek, daha yüksek ve ebedî bir hayâta îmân demektir. Bu dünyâya, ilim ve fazîlet kazanarak bulunduğu hayattan daha ulvî ve ebedî bir hayata yükselmek için geldiğine ve o âlemdeki saâdetin burada

kazanacağı yüksek ilim ve faziletlere bağlı olduğuna îmân etmiş olan bir insan için, dünyâda ilmin ve ahlâkî faziletlerin en yüksek basamağına çıkmaya çalışmak en birinci vazîfe olmuş olur. Bu îmân ve i'tikaadın gösterdiği yolu tutarak aklını, ahlâkını hakikî ve müsbet ilimlerle parlatır ve temizler. Çünkü, cehâletin doğuracağı noksanlar, maksat ve gayeye erişmesine mânî olacağından korkar. Yaradan Allah tarafından kendisine verilen aklî kuvvetleri, insânî hasletleri yaratıldıkları gayelere sarfeder; hiç durmaksızın dâimâ ahlâkını güzelleştirir; ahlâksızlığın doğuracağı fenâlıklardan kendisini temizlemiye çalışır; bu sûretle kendisine vâdedilmiş olan o yüksek kemâli elde etmeğe var kuvvetiyle çalışır.

Böyle bir i'tikaada sâhip olan insan, her işinde istikametten ayrılmaz: Para kazanıp zengin olmak isterse kazancını meşrû yollarda arar; hile ve aldatma, irtikâp ve irtişâ yollarına yaklaşmaz. İlmî ve mâlî kazancını dâimâ yerine ve faydalı işlere sarfeder. Kendi hakkını bilir, başkalarının haklarını gözetir, kendisine lâyık görmediği bir şeyi başkalarına da lâyık görmez. Vazifelerini tam tamına, vakti vaktinde yapar. Çünkü, bir mükâfat ve mücâzat gününün varlığına, herkesin bu dünyâdaki işinden dolayı Allah'ın huzûrunda sorguya çekilecekleri, onun kalbinde yer etmiştir. Buna îmân etmiş olan bir insan doğruluktan ayrılamaz. Binâenaleyh, hiç tereddüt etmiyerek diyebiliriz ki: Hakikî bilgi ve yüksek faziletler üzerine kurulmuş sâbit bir medeniyete doğru yol almıya insanı götüren en büyük mürşid, en doğru kılavuz ancak bu i'tikaddır. Adâletten ibâret bulunan doğru yolda hiç sapmadan gitmek, herkesin kendi haklarını bilerek başkalarının haklarını gözetmek esâsına dayanan içtimâî heyetin devam ve bakaası da bu i'tikaadın varlığına bağlıdır.

Milletler arasındaki bağların ve münâsebetlerin sağlam bir hâle gelmesini kolaylaştıracak olan en büyük vâsıta da bu i'tikaddır. Bu i'tikaad, ferdlerin kalbinde ne kadar kuvvetli olursa, cemiyetler arasındaki münâsebetler de o derece sağlam olur. Çünkü, herkesi kendi sınırında durdurup başkasının hudûduna geçirmez.

Bu i'tikaad, insanların kalbine müsâlemet (barış) hisleri saçan ezelî bir ruhtur. Çünkü, müsâlemet hissi, adâlet ve muhabbetin meyvesidir. Bunlar ise güzel ahlâkın husûle getirdiği şeylerdir. Güzel ahlâk da, bu i'tikaadın aşılamış olduğu bir şeydir.

Bu i'tikaadın ehemmiyetini anlamak, güç bir şey değildir: Bir sınıf insanlar tasavvur ediniz ki, onlar bu i'tikaaddan tamâmiyle mahrum bulunsunlar! Bu i'tikaad onların kalbine bulaşmamış olsun! Göreceksiniz ki, yalan, hile, münâfıklık, irtikâb, irtişâ, zulüm, haksızlık, cana ve nâmusa tecâvüz gibi ne kadar kötü huylar varsa hepsi onlarda mevcud! İnsanı hayrette bırakacak bütün fenâlıklar onlardan fışkırmakta.

Öyle ya, ilim ve irfan yoksulu, cehâletin verdiği körlükle, i'tikaad bozukluğu ile inlemekte olan kimselerden, başka ne beklenir?

SEKİZİNCİ DERS

KADERE İMÂN

1 — KADER NE DEMEKTİR? :

İmânın esas temelinden biri de *"Kadere îmân"* dır. Allahu Teâlâ Hazretlerinin, ezelden ebede kadar olacak şeylerin zaman ve mekânını, evsâfını, havâssını, elhâsıl ne şekil ve ne zamanda olacaklarsa onların hepsini ezelde —daha onlar meydanda yok iken— bilip o sûretle tahdît ve takdîr buyurmuş olmasına Kader denir ki, ilim sıfatına râci'dir.

2 — KAZÂNIN MÂNÂSI :

Cenâb-ı Allah'ın ezelde irâde ve takdîr buyurmuş olduğu şeylerin zamânı gelince herbirisini ezeldeki ilim ve irâde ve takdîrine uygun bir sûretle îcâd ve halk buyurması da *Kazâ*'dır ki, Tekvin sıfatına râci'dir. İşte M â t ü r î d î ' den menkul olan asıl ta'rîf bunlardır.

Şöyle de ta'rîf edilir: Kazâ, ezelen bütün eşyânın vücûduna taallûk eden ilm-i ilâhî (1), yâhud ilmine mutabık bir sûrette kâinâtta ezelen taallûk eden İrade-i İlâhiyye (2) dir. Yâni Allahu Teâlâ'nın sonradan olacak şeylerin hepsini, nasıl olacaklarsa öylece, ezelde bilmiş ve ilmine mutabık bir sûrette dilemiş olması Kazâ'dır. Vakti gelince her şeyi ilim ve irâde-i Ezeliyyesine mutâbık bir sûrette îcâd buyurması da Kader'dir.

3 — KAZÂ VE KADERE İMÂN, İLİM, İRÂDE VE TEKVİN SIFATLARINA İMÂN DEMEKTİR :

Her ne sûretle ta'rîf edilirse edilsin, Kazâ ve Kader'e îmân demek; Allahu Teâlâ'nın İlim, İrâde, Kudret ve Tekvin sıfatlarına, bunların, umûm ve şümûlüne ve taallûkat-ı ezeliyyelerine îmân etmek demektir. Şu halde, daha açık bir ifâde ile anlatmak lâzım gelirse şöyle deriz: Kazâ ve Kader'e îmân demek; hayır ve şer, iyi ve kötü, acı ve tatlı, canlı ve cansız her ne varsa onların hepsi Allah'ın bilmesi, takdîri, dilemesi ve yaratması ile olduğuna; bunların sonradan alacakları şekil ve evsaf ne ise hepsini evvelden bilmiş ve öylece yaratmış olduğuna ve Allah'dan başka yaradan olmadığına inanmak demektir. Allah'ın kemâl sıfatlarına îmân eden her Müslüman, şüphe yok ki Kazâ ve Kader'e de îmân etmiş olur. Şu kadar ki, husûsî bir ehemmiyeti olduğundan Kazâ ve Kader'e îmân farz ve zarûrî olması ayrıca tasrîh olunmuştur.

---

(1) M â t ü r î d î 'ye göre.
(2) E ş ' a r î 'ye göre.

4 — YARADAN YALNIZ ALLAH'DIR :

Evet, her şeyi yaradan yalnız Allahu Teâlâ'dır. Ondan başka yaradan yoktur. Allahu Teâlâ, vukua gelen ve gelecek olan ne varsa önceden onları biliyordu ve bildiği gibi diledi ve takdîr etti ve zamânı gelince İlmine, İrâde ve Takdîrine uygun olarak yarattı.

5 — İNSANIN KENDİ DİLEMESİ VE İSTEMESİ İLE İŞLEDİĞİ İŞLERİ VARDIR :

Kâinatta Allah'ın ilminden, irâdesinden, takdîr ve hâlkından hâriç bir şey yoktur. Bütün hâdisât, insanların her iş ve hareketleri Allahu Teâlâ'nın takdîri ve yaratmasiyle meydana gelmektedir.

İnsanların irâde ve ihtiyar sâhibi (dilediğini yapar) bir mahlûk olması da Cenâb-ı Hakk'ın dilemesi ve takdîr buyurması ile olmuştur. Allah insanın istediğini yapabilir bir sûrette olmasını dilemiş ve öylece bir kudrette yaratmıştır. Bunun içindir ki, insanlar kendi istek ve ihtiyârı ile bir şey yapmak veyâhud yapmamak iktidârına maliktirler. İki cihetten birini tercih ve ihtiyâr edebilirler. Sevab ve ikaaba ve mes'uliyete de, ihtiyârî olan bu işlerine göre istihkak kazanırlar. Allahu Teâlâ Hazretleri ihtiyâra bağlı olan bu işleri insanların dilemelerine ve ihtiyârlarına uygun olarak irâde ve îcâd buyurur. Âdât-ı İlâhiyye bu yolda cereyân etmektedir.

6 — KUL, İRÂDESİNİ HANGİ TARAFA SARFEDERDE ALLAH ONU YARATIR :

Her şeyi takdîr edip yaradan Allahu Teâlâ Hazretleridir; fakat çalışıp kazanan, işi yapan, kulun kendisidir. İyi veyâhud kötü, iki cihetten birini beğenerek seçip almak kula âit bir iştir. Kul irâde ve ihtiyârını hangi cihete sarfeder, hangi tarafı tercîh ederse, Allahu Teâlâ da ona mutâbık bir şekilde yaratır. Meselâ Allahu Teâlâ herkesin rızkını takdîr buyurmuştur. Fakat mukadder olan rızkını arayıp bulmak kulun vazîfesi olduğunu da söylemiştir. Aramak kuldan, yaratmak Allah'dandır. Allah'ın kendisine vermiş olduğu irâde ve ihtiyâr ile herhangi mümkün olan bir şeyi yapıp yapmamakta insan hür ve serbesttir. Bunun içindir ki, her insan işlediği şeyden sorulur. Hayır işlemiş ise mükâfatını, kötü bir şey yapmış ise cezâsını görür.

7 — KAZÂ VE KADER İLE İHTİCÂC OLUNAMAZ :

Kazâ ve Kader'e îmân farzdır. Fakat insanlar, bununla ihticâc ederek kendilerini mes'ûliyetten kurtaramazlar. Yâni bir insan: *"Allah böyle takdîr etmiş, ben ne yapabilirim"* deyip de günâh olan bir şeyi yapmıya kalkışamıyacağı gibi, böyle bir fenâlığa irtikâb ettikten sonra da: *"Ben ne yapayım, Allah'ın takdîri böyle imiş."* diye kendisini mâzur gösteremez. Çünkü, insanların işleri, ne vukuundan

evvel, ne de vukuundan sonra, Kazâ ve Kader'e isnâd olunamaz. Zîrâ Allah'ın takdiri ne veçhile olduğu, tarafımızdan irtikâb olunan işin vukuu zamânına kadar bizce belli değildir. Evet, Kader'in mâhiyeti, bir sırdır; Cenâb-ı Hak'dan başkası ona muttali olamaz. Binâenaleyh, kendi arzu ve ihtiyârımızla yapmış olduğumuz bir işi, bizce ne yolda olduğu belli olmayan takdir-i ezeliye nasıl isnâd edebiliriz? Belki biz, ihtiyâr ve irâdemizi o cihete sevkelmek sûretiyle takdîr-i ilâhînin bu şekilde tecellî etmesine kendimiz sebep olduğumuzdan dolayı mes'ûl oluruz. Biz irâdemizi o cihete sarfetmeseydik, takdîr-i ilâhî öyle tecellî etmiyecekti.

8 — KAZÂ VE KADER DEYİP DE ÇALIŞMAYI BIRAKMAK CÂİZ OLUR MU? :

Kazâ ve Kader'e güvenip de çalışmayı bırakıvermek, herhangi bir işin sebebine yapışmamak, esbâba sarılmayı, tevekküle mâni saymak da câiz değildir. Allahu Teâlâ her şeyi birtakım sebeplere bağlamıştır. Her insanın rızkını takdîr etmiş, fakat o rızkın ele geçmesi için birtakım sebepler yaratmıştır. O sebeplere başvurmazsak mukadder olan rızık gelmez. Âdât-ı ilâhiyye bu yolda cereyan etmektedir. Ona uymak, herhalde lâzımdır. *"Kader ne ise öyle olur, insan biraz Allah'a mütevekkil olmalıdır."* demek câiz değildir.

9 — TEVEKKÜL NE DEMEKTİR? :

Tevekkül; maksada erişmek için lâzım gelen maddî ve mânevî sebeplerin hepsine yapıştıktan ve başka hiçbir şey kalmadıktan sonra Allah'a i'timat etmek ve ondan ötesini Allah'a bırakmak demektir. Meselâ: Bir çiftçi, evvelâ vakti vaktinde tarlasını güzelce tımar eder, adamakıllı emek verir. Tam zamânı gelince sürer, tohumunu tarlaya atar, kendisi için yapılması îcâbeden ne varsa hepsini yapar. Bundan sonra da Allah'a tevekkül eder. *"Artık mukadder ne ise o olur."* der. Yoksa bunların hiçbirisini yapmadan: *"Adam sende, biraz da mütevekkil olmalıdır, kader ne ise öyle olur."* demek câiz değildir. Buna son derece dikkat lâzımdır.

10 — HAYIR VE ŞER :

Allah'dan başka yaratıcı olmadığı cihetle hayır ve şer sûretinde tecellî eden her şey Allah'dandır. ve O'nun yaratmasiyle vücut bulmuştur. Onların hepsi Allâhu Teâlâ'nın Kazâ ve Kader'ine tâbi', birer hikmet ve maslahatı hâvîdir. Allâhu Teâlâ'nın her işinde birtakım hikmetler, âlemin nizam ve intizâmına, halkın faydasına müteallik çok mühim maslahatlar vardır. O'nun yarattığı şeyler arasında abes ve faydasız bir şey yoktur. Çünkü; ilim ve hikmetle muttasıf, yegâne yaratıcıdır. Binâenaleyh, bizim şer fenâ gördüğümüz şeyleri yaratmasında da, bizim bilmediğimiz bir hikmet vardır. Bâzı insanlar hakkında zararlı ve fenâ görülen bir şey, başkalarına ve umûma nisbetle faydalı olabilir. Öyle ise, şer ve fenâ gördüğümüz birtakım şeyleri Allahu Teâlâ'nın yaratması kabih ve çirkin değildir. Onların şer olması bize nisbetle olduğundan, biz insanların o gibi şeyleri yapmak çirkin ve mes'ûliyeti mûciptir. Biz onu yapmıyacak olursak, onun varlığı bize bir zarar vermez. Şu halde hayrı ve şerri yaratan Allahu Teâlâ'dır. Fakat onlardan birini kendi isteğimizle, irâde ve ihtiyârımızla işliyen, meydana getiren biziz. Şerrin Hak'dan olması, onun hak olmasını müstelizm değildir. Allahu Teâlâ Hazretleri hayra râzıdır, fakat şerre râzı değildir. Bunun için, Allâh'ın rızâsı olmayan bir şeyi yapmak meşrû olamaz; mes'ûliyeti mûcib olur.

11 — İNSANLARDAN VUKUA GELEN İŞLER VE NETİCESİ :

İnsanların işleri iki sûretledir. Birisi kendi dilemesi ve isteğiyle yaptığı işler, diğeri de kendi isteğiyle olmıyan işler. Birincisi ihtiyârî, ikincisi ıztırârîdir. Yazı yazarken, bir şey yaparken elimizi kımıldatırız, bunu isteyerek yaparız. Bâzı adamlarda —Allah vermesin— bir rahatsızlık olur, eli dâimâ sallanır, istemediği halde yine sallanır, onun sallanmasına mâni' olamaz. İşte bu, onun kendi elinde olmıyan bir şeydir. Uyurken bilmiyerek birisine vurmak da böyledir. Her ne sûretle olursa olsun, bizi de, yaptıklarımızı da yaratan Allahu Teâlâ'dır. Lâkin bilerek; irâde ve ihtiyârımızı sarfederek yaptıklarımız bizim işimizdir. İrâdemizi o cihete sarfetmekle husûle gelmiştir. Biz yaptık, diyebiliriz. Bundan dolayı onlardan mes'ûlüz. Fakat ötekilerden, irâdemizi sarfetmediğimiz için mes'ûl değiliz.

Bir kimsenin zorlaması ile değil, kendi arzumuzla yapmış olduğumuz ibâdetler, hayır ve iyilikler; günâh ve fenâlıklar Allah'ın ilmi, kazâsı, takdîr ve meşiyyetiyledir. O'nun dilemediği bir şey olamaz. Bununla berâber tâat, ibâdet, hayır ve hasenat O'nun emridir. Onları yapmamızı emretmiş ve söylemiştir. Onları sever ve onları yapmamıza râzı olur. Halbuki, günâh ve fenâ olan şeyleri yapmayı emretmeyip, bilâkis onlardan uzak olmamızı söylemiştir. Binâenaleyh, onları sevmez ve onları yapmamıza râzı olmaz. Allâhu Teâlâ'nın râzı olmadığı bir şeyi yapmak, bizim için câiz değildir.

12 — RIZIK MESELESİ :

Her canlının yaşayabilmesi için lâzımgelen rızkını takdîr buyuran da, Allâhu Teâlâ Hazretleridir. *"Rezzâk-ı Âlem"* yalnız O'dur. Rızıklarımız da O'nun ilmi, takdîr ve irâdesiyledir. Ancak rızkını arayıp bulmak insana âittir. Bir insan helâl ile beslendiği gibi, harâm ile de beslenebilir. İnsan öz irâdesiyle nasıl isterse, Allâhu Teâlâ o sûretle yaratır ve verir. Bununla berâber, harâm ile beslenmeye râzı değildir. Helâl yolunu bırakıp da harâm sûretlerle kazanmalarına rızâsı yoktur. İşte bunun içindir ki, Allâh'ın rızâsına uygun iş yapanlar mükâfatlandırılır. Râzı olmadığını işleyenler de cezalandırılır. Allah onlara işlerine göre ceza verir. Binâenaleyh harâm yiyen bir insan da mutlaka cezâsını görür.

13 — ECEL MESELESİ :

Her şeyi yaratan ve hepsinin rızkını veren yalnız Allâhu Teâlâ olduğu gibi, onları yok edip öldüren de O'dur. Diriltmek ve öldürmek O'nun işidir; O'nun

takdiri ve yaratmasiyledir. Canlı olan her mahlûkun, Allah yanında belli ve takdîr olunmuş bir eceli vardır. Ecel demek; hayâtın sonu, yâni ölüm için muayyen ve mukadder olan vakit demektir. Her ne sûretle olursa olsun, ecel denilen vakit gelince, ölüm denilen hâdise vukua gelir, bir dakika bile sonraya kalmaz. Binâenaleyh, ecel birdir. *Ehl-i Sünnet* i'tikaadı budur. Hakîkat da bundan ibârettir. Öldürülmüş olan bir insan, Allah yanında mukadder olan eceli ile ölür. İnsan, Kazâ ve Kaderi, İlm-i İlâhî'nin ezelde ne sûretle taallûk ettiğini bilmez. Ona düşen vazîfe Allah'ın emrettiği şekilde hayâtını muhâfaza edip kendi ecelinin gelmesine sebep olmamak ve başkasının hayâtına tecâvüz etmemektir. Allah'ın verdiği canı almak, yine Allâh'a âittir. Bunun içindir ki, bir insanın canına kıymış olan adam cezâsını görür. Çünkü, kendi irâde ve ihtiyâriyle onun ecelinin gelmesine, o adamın ölmesine sebep olmuş ve Allâh'ın istemediği, râzı olmadığı çirkin bir işi yapmış ve Allâh'ın emrine karşı gelmiştir. İşte *Ehl-i Sünnet* i'tikaadı budur.

DOKUZUNCU DERS

KELİME-İ TEVHİD'İN MA'NÂSINDAKİ ŞÜMUL

Buraya kadar izâh etmiye çalıştığımız akâid-i esâsiyenin hepsi *"Lâ ilâhe illâ'llâh, Muhammedün Resûlu'llah"* kelâmında toplanmıştır. Kelime-i Tevhid nâmını alan bu iki cümlenin ma'nâsı İslâm dîninin i'tikaad esaslarını tamâmen ihtivâ edecek kadar genişlir. Bunu biraz izâh edeyim: Evvelâ, *"Lâ ilâhe illâ'l-lah = Allah'dan başka hiçbir Tanrı yoktur."* cümlesini ele alalım. Bu cümle, şüphe yok ki, Bir Allâh'ın varlığını ve O'ndan başka ibâdet olunacak bir Tanrı olmadığını haber veriyor. Allah demek, varlığı zâtının muktezâsı olup, başka hiçbir şeye ihtiyâcı olmıyan ve her şey kendisine muhtâc olan bir Vâcibü'l-vücûd demektir. Bizâtihi mevcûd olan bir şeyin kadîm, bâki, ezelî olması, hiçbir şeye benzememesi, yâni zâtında, sıfâtında, ef'âlinde şeriki ve benzeri olmaması lâzımdır. Binâenaleyh, *"Lâ ilâhe illâ'llâh"* demek, bizâtihî mevcûd olup hiçbir şeye benzemiyen ve ihtiyâcı olmıyan ebedî ve ezelî bir Allâh'ın varlığını tasdîk etmek demektir. Her şeyin Allâh'a muhtâc olması, Allah'dan başkasının sonradan ve ancak Allâhu Teâlâ Hazretlerinin yaratmasiyle vücûda geldiklerini istilzâm eder. Her şeyi yok iken yaratıp meydana getiren Vâcibü'l-vücûdun ilim, hayat, irâde, kudret, tekvin, kelâm, semi' ve basar sıfatlariyle muttasıf olması vâcibdir. Binâenaleyh *"Lâ ilâhe illâ'llâh"*. Allâhu Teâlâ Hazretleri hakkında isbâtan ve nefyen îmân ve i'tikaadı lâzım olan şeylerin hepsini câmi'dir. Ma'nâsını düşünerek *"Lâ ilâhe illâ'llâh"* diyen bir adam, bütün bunlara îmân etmiş olur.

"Muhammedü'n - Resûlu'llâh = Muhammed - Aleyhi's-selâm - Allâh'ın Resûlüdür." cümlesine gelince: Bunda bütün Peygamberlere, Meleklere, Semâvî kitaplara, Âhiret Gününe ve Âhiret ahvâline îmân dâhildir. M u h a m m e d *Aleyhi's-selâm*'ın Allâh'ın Resûlü olduğunu tasdîk etmek, bunların hepsine inanıp îmân etmektir. Çünkü, *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* bunları tasdîk eden bir şerîat ile gelmiştir.

Onun Peygamber olduğunu tasdîk, söylediklerinin hepsini tasdîkı müstelzemdir. Daha ileri giderek diyebiliriz ki: *"Muhammedü'n - Resûlu'llâh"* demek, Allâh'a, Peygamberlere, Meleklere ve diğer esaslara îmân etmeyi müstelzimdir. M u h a m m e d *Aleyhi's-selâm*'ın Peygamberliğini candan kabûl eden bir adam, O'nun haber verdiği her şeye îmân etmiş demektir.

Enbiyânın emîn ve doğru olmalarının vâcib, ulüvv-ü şanlarını kirletmiyecek beşerî hallerle muttasıf olmalarının câiz olması da buradan anlaşılır.

Görülüyor ki: *"Lâ ilâhe illâ'llâh, Muhammedü'n - Resûlu'llâh"* cümlesi, kısa olmakla berâber, usûl-i i'tikaadiyyenin hepsini câmi'dir. Bundan dolayıdır ki, Peygamberimiz: *"Lâ ilâhe illâ'llâh... diyen Cennete girdi, Cennete girmeyi hak etti."* buyurmuştur. Yine bunun için olmalıdır ki, bu, kalbde olan îmân ve İslâma alâmet kılınmış, bunu dili ile söyleyen fertler îmân ile hükmolunmuştur. Binâenaleyh aklı başında olan bir müslümanın bütün îmân esasları kendisinde toplanmış olan *Lâ ilâhe illâ'llâh'ı* dilinden bırakmayıp her vakit söylemesi ve bunun ma'nâsını düşünmesi lâzımdır. Buna devâm edenlerin rûhan yükselerek kendilerine pek çok hikmetler zuhûr ettiği de şüphesiz bir hakikattir.

Allâhu Teâlâ Hazretleri cümlemizi, *"Lâ ilâhe illâ'llâh, Muhammedü'n - Resûlu'llâh"* Kelime-i Tevhîd'inin ihtivâ eylediği akaaid-i îmâniyeden ayırmayıp, bu i'tikaad üzere ölmemizi ve son sözümüzün de, *"Eşhedü en lâ lâhe illâ'llâh ve eşhedü enne Muhammede'n - Abdühu ve Resûlüh"* olmasını ve bunların muhtevî olduğu ma'nâyı dâimâ derhâtır etmemizi nasîb eylesin, âmin.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂMIN BEŞ DİREĞİ (ŞARTLARI)

ONUNCU DERS

İ B Â D E T

Peygamber E f e n d i m i z buyuruyorlar ki:

"Müslümanlık beş şey (temel) üzerine kurulmuştur: Allah'dan başka hiçbir Tanrı, ibâdet olunacak hak mâbut olmadığına ve Muhammed (S.A.) O'nun kulu ve Resûlü olduğuna şehâdet etmek; namazı kılmak; zekâtı vermek; Ramazan orucunu tutmak; hacca gitmek." (1).

Bu hadîs-i şerîfden açık olarak anlaşılıyor ki, İslâmın şartı beştir. Müslümanlık binâsı bu beş şey üzerine kurulmuştur. Müslümanlığı büyük bir binâya benzetirsek, bu beş şey o binânın esas direkleri ve temelleridir. Bir insanın Müslüman olduğunu, tam ma'nâsiyle Allâh'a bağlandığını gösteren bunlardır.

İslâm'ın şartları dediğimiz bu beş esas direğin birincisi Allah'ın birliğini ve M u h a m m e d 'in Peygamber olduğunu i'tirâf etmek; dili ile söylemektir (2). Bu, İslâmın i'tikad esaslarını dil ile de ikrâr etmek demektir. Bunu kitabımızın ikinci kısmında uzun uzadıya anlatmış idik. Diğer dördü sâdece i'tikad işi olmayıp, onlar insanın işine taallûk eden, işlenmesi lâzım olan şeylerdir. Binâenaleyh, onları yapmak farz, yapmamak haramdır. Îmânın kemâli, sağlamlaşması bunları yapmakla olacaktır. Bu direklerden her biri dünyâ ve âhiret saâdeti için bir esas, cemiyetin bünyesini ıslah ve kuvvetlendirmek için en sağlam bir temeldir. Evet, Yaradanın birliğine inanmak, ahlâkı yükseltmek, fertlere ve cemiyetlere saâdet kapılarını açmak için Allah tarafından me'mur edilmiş olan M u h a m m e d 'in Peygamberliğini kabûl ve i'tirâf etmek, hiç şüphe yok ki, beşerin saâdeti için en birinci esastır.

---

(1) Bu Hadîs-i Şerîf'i B u h â r î ile M ü s l i m, İ b n - i Ö m e r'-den rivâyet etmişlerdir.

(2) Yâni, **"Kelime-i Şehâdet" dir ki, "Eşhedü en lâ ilâhe illâ'llah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Resûlüh." dür.**

Diğer dört temelden birincisi olan namaz, dînin direği ve diğer üçünün en faziletlisidir. Din, yüksek ve kutsî bir binâ, îmân onun temeli, namaz direğidir. Evet, din ve Müslümanlık denilen büyük binânın temeli, kalblerin derinliklerinde atılacak ve ağızlardan taşacak tam ve şeksiz bir îmân ile ikrardır, direği de namazdır. Şu kadar ki, bu binâ bir defa dikilerek bırakılacak bir binâ değildir. Belki her gün yapılıp işlenecek, her gün inkişâfına çalışılacak ve yaşanacak bir binâdır. Bu temeli atan ve bu direği dikenler, ahlâkan en yüksek bir mevkie namzettirler. İçi ve dışı temiz ve muntazam olarak dosdoğru namaz kılmak, kalbdeki îmânın parlaması ve bütün bedenden fışkırması demektir. Bununla insanın içi ve dışı mümkün olduğu kadar temizlenir, kalb ve beden kuvvet bulur, hayata muntazam ve doğru bir cereyan verilir.

Filhakika, dürüst namaz kılan kimsenin hayatta hiç olmazsa dört kazancı vardır:

1) Her ma'nâsiyle temizlik,
2) Kalb kuvveti,
3) Vakitlerini intizâma koymak,
4) İçtimâî salâh.

Bu faydalar, namaza devâm etmek şartiyle, en resmî (1) bir namazda bile vardır.

Bunları inkâra sebep yoktur. Oruç da böyledir. Onda da maddî ve mânevî ne kadar hikmetler vardır. Namaz ile oruç da, mükellef, yâni erginlik yaşına gelmiş her akıllı insana farzdır. Zekât ve Hacda akıl ve bülûğ şart olmakla berâber, ayrıca zengin olmak da şarttır. Allâh'ın birliğine ve Muhammed *Aleyhi's-selâm*'ın Peygamberliğine ve Peygamberliğinin umûmî olduğuna îmân etmiyen kimse Müslüman değildir. Bunlara îmân ettiği ve Namaz, Oruç, Zekât ve Hac, farz ve Allâh'ın emirleri olduğuna da inandığı halde, bunları yapmıyan bir adam yine Müslüman sayılır. Fakat böyle olanların îmânı, kâmil değildir. Bundan sonraki derslerde İslâmın beş şartını uzun uzadıya îzâh edeceğiz. Bunları bellemek ve yapmak her Müslüman üzerine farzdır.

---

(1) Dikkatsiz ve gaflet içinde kılınan namaz demektir.

ONBİRİNCİ DERS

MÜKELLEF VE ONUN İŞLERİ; ŞER'Î HÜKÜMLER

1 — MÜKELLEF NE DEMEKTİR? :

Âkil ve bâliğ olan insanlara mükellef denir ki, şer'î hitapları, Allâh'ın yap, yapma tarzındaki emirleri ve nehiyleri kendisine teveccüh etmiş, onlarla mükellef tutulmuş, yaptığı şeylere şer'î bir hüküm terettüp etmiş erkek ve kadın demektir. Âkil demek, aklı başında, sözü sohbeti yerinde, ne yaptığını bilir insan demektir. Bâliğ, kendisine gelmiş, çocukluktan çıkıp, erkeklik veya kadınlığa ermiş erkek ve kadın demektir. Bu her insanda bir olmaz.

Erkek çocukda oniki ile onbeş, kız çocukda dokuz ile onbeş yaş arasında olur. Bu sırada bâliğ olmıyan erkeğe mürâhik, kadına mürâhika denir. Onbeş yaşını doldurunca velevki kadınlık veyâhud erkeklik hâline ermese bile, bâliğ olmuş (erginlik yaşına gelmiş) sayılır.

2 — MÜSLÜMANLIĞIN HÜKÜMLERİ KİMLEREDİR? :

Müslümanlık bütün ilâhî hükümlerinde akla bakar ve ona hitâb eder. Onun içindir ki, sözü ve işi yerinde olmıyan delilerle, bâliğ olmamış insanlar şeriatın hükümleri altına girmezler. Onların yaptıkları işlere şer'î bir hüküm terettüp etmez. Onlara şeriatin yapınız, yapmayınız, hitâbı teveccüh etmez. Fakat âkil ve bâliğ olan her insana Allâhu Teâlâ'nın yapınız, yapmayınız tarzındaki hitâbı teveccüh ve bunların işlerine hitâb-ı İlâhînin eseri olan hükm-i şer'î terettüb eder.

3 — İNSANLARIN İŞİNE TERETTÜBEDEN ŞER'Î HÜKÜMLER :

Bir şeyin hükmü demek, onun eseri, onun üzerine terettüp eden netice ve semere demektir. Şu halde şer'î hüküm demek, mükellef olan insanların işlerine müteallik olan hitâb-ı İlâhînin eseri, onun üzerine terettüp eden netice demektir. O hitâb ile sâbit olan bir şeydir ki, *"Teklîfî hükümler"* de denir. Şimdi bunu bir misâl ile gösterelim :

"Namazı kılınız!" emri, ilâhî bir hitaptır. Bir emir tarzında olan ve bizden bir şeyin yapılmasını istiyen bu hitâb-ı İlâhî, âkil ve bâliğ olan insana teveccüh ediyor, bununla ondan bir şey taleb ediyor: *Namaz kılmak.* Binâenaleyh, bununla, âkil ve bâliğ olan her mü'minin namaz kılması farz oldu. Burada namazın farz olması, şer'î bir hükümdür. Bu hüküm, mükellefin işi olan namaza müteallik, hitâb-ı İlâhînin eseridir, onunla sâbit olmuştur.

"*Namazı kılınız!*" gibi, mükellefin işlemesine taallûk eden hitâb-ı İlâhî emirdir. "*Cana, mala tecâvüz etmeyiniz.*" gibi, mükellefin işlememesine taallûk eden hitâb-ı İlâhî de, nehiydir. Emir ile sâbit olan şer'î hüküm "*farz olmak*", nehiy ile sâbit olan şer'î hüküm de "*haram olmak*" dır. Kezâlik, kat'î bir emir ile mükelleften bir şey istenildiği vakit, bunu yapmamaktan kat'î delil ile menediliyor demektir. Binâenaleyh, "*Namazı kılınız*", "*Orucu tutunuz*" emirleriyle mükellef üzerine namaz kılmak, oruç tutmak farz oluyor. Şariin bu hitâbından böyle bir eser ve netice, yâni şer'î bir hüküm vücûda geliyor. Mükellef olan mü'min, namaz kılmak ve oruç tutmak sûretiyle, yapılması üzerine farz olan bir vazîfeyi yapmış ve dünyâda borçtan kurtulmuş oluyor. "*Namazı kılınız, orucu tutunuz*" emirleri kat'î olduğu için bunları yapmamak haramdır.

4 — NAKLÎ VE SEM'Î DELİLLERİN AKSÂMI :

Şer'î hükümlerin istinâd ettikleri deliller kat'iyet noktasından dört kısımdır:

1) Hem sübûtu, hem ma'nâya delâleti kat'îdir: Müfesser yâhud muhkem olan, yâni hiçbir veçhile te'vîle ihtimâli olmıyan *Kur'ân* Âyet'leri ile sarih ve mefhumları kat'î olan mütevâtir sünnet ve hadîs gibi (1). Bunların hem Peygamberden sübûtu kat'îdir, hem de bir hükm-i şer'î üzerine delâletleri kat'îdir. Her ikisinde de en ufak bir şüphe yoktur.

2) Sübûtu kat'î, delâleti zannîdir: Müevvel olan Âyât-ı Kur'âniyye ve hadîsler gibi. Sübûtu kat'î olan bu gibi nusûs-ı müevvelenin şer'î ve muayyen bir hüküm üzerine delâletleri kat'î olamıyacağından bunların delâleti zannî oluyor. Bu gibi delillerde tamâmiyle kat'iyyet olmadığından şüpheli delil denir. Fakat şüphe, sübût cihetiyle değil, aynı ma'nâya delâlet noktasındandır (2). Esâsen sübût i'tibâriyle *Kur'ân*'ın bütün Âyetleri kat'îdir. Çünkü tevâtüren sâbittir.

3) Sâbit olmak bakımından zannî, ma'nâya delâleti kat'îdir. Mefhum ve ma'nâsı yâni, bir ma'nâya delâleti kat'î olan ve fakat âhâd tarîkiyle rivâyet olunan haberler, hadîsler gibi. Bunların Peygamberden sübûtu, mütevâtir ve meşhûr hadîsler kadar kuvvetli ve kat'î değilse de ma'nâya delâletleri kat'î olan bu gibi hadîslerin bir hüküm üzerine delâleti kat'îdir.

4) Sübûtu da, delâleti de zannîdir: Birkaç ma'nâya ihtimâli bulunan ve âhâd tarîkiyle rivâyet edilmiş olan haberler ve hadîsler gibi.

Birinci kısım deliller her sûretle kat'î olduğundan, onlarla sâbit olan hükümler farz, yâhud haramdır. İkinci ve üçüncü kısım delillerle sâbit olan hükümler vâcib, yâhud tahrîmen mekruhtur. Dördüncü kısım ile sâbit olan hükümler de sünnet veya müstehabdır.

(1) Namazın rek'atları bu kabildendir; sünnet-i mütevâtire ile sâbittir.
(2) Meselâ, **Kur'ân**'da **(kurû')** kelimesi var. Bu kelime hem (hayız), hem de (tuhur) ma'nâlarına gelir; ikisi beyninde müşterektir. Birine delâlette kat'î değildir.

Binâenaleyh, mükellefin işlerine taallûk eden hitâb-ı İlâhînin eseri olan şer'î hükümler sekiz kısımdır: Farz, Vâcib, Sünnet, Müstehab, Mübah, Haram, Mekruh, Müfsid. Şimdi bunları ayrı ayrı târif ve îzâh edeceğiz.

5 — FARZ VE HÜKMÜ :

Hem sübûtu, hem de ma'nâya delâleti kat'î ve mükelleften bir şeyin yapılmasını istiyen bir delil ile sâbit olan hükme, Farz denir. Şöyle de diyebiliriz: Farz, işlenmesi istenen, işlenmemesi yasak olunan bir şeydir ki; bu cihet her yönden kat'î bir delil ile belli olmuştur: "*Namazı kılınız, Orucu tutunuz, Zekâtı veriniz.*" gibi emirleri her veçhile kat'î olduğu için bunlarla sâbit olan hükümler de farzdır. Binâenaleyh, bunları işlemek her mükellef için farz olur.

Farzın hükmü, işlenmesine sevab ve özürsüz olarak terkine de ikab terettüp eder. Farz olduğunu inkâr eden, din dâiresinden çıkar.

6 — FARZ-I AYIN, FARZ-I KİFÂYE :

Farz iki türlü olur: Farz-ı ayın, Farz-ı kifâye.

Farz-ı Ayın: Her mükellef üzerine farz olup bir takımlarının işlemesiyle diğerlerinden sâkıt olmıyandır. Beş vakit namaz ile Ramazan Orucu gibi. Farz-ı kifâye, yalnız işlenmesi farz olandır ki, bir mahalde bulunan insanların bâzıları yapınca diğerleri günahtan kurtulur. Cenâze namazı gibi. Cenâzeye namaz kılmak, cenâze olan mahaldeki insanların ayrı ayrı hepsine değil, topuna farzdır. Fakat cenâze olan yerdeki insanlardan bir kısmı bu vazîfeyi yaparsa, diğerleri de günahtan kurtulmuş olurlar. Eğer bir memlekette cenâze olduğu zaman onun namazını kimse kılmazsa o memleket ahâlîsinin hepsi günahkâr olurlar. Farz-ı kifâyenin sevâbı yalnız işleyene, terkinin günâhı terkedenlerin hepsinedir (1).

(1) Diğer bir sûretle farz iki nevîdir:
1 — Hem ilim ve i'tikad bakımından, hem de işlenmek cihetinden farz olan,
2 — Yalnız işlenmesi farz olan.

Birincisi beş vakit namaz gibi. Beş vakit namazı kılmak farzdır. Bunu terketmek helâl değildir. Amel cihetinden farz olduğu gibi, ilim ve i'tikad bakımından da farzdır. Yâni namazın farz olduğunu i'tikad etmek de farzdır. Binâenaleyh, farz olduğunu inkâr etmek küfrü mûcibdir.

İkincisi, vitir namazı gibi. Vitir namazı amelen farzdır; terki câiz değildir. Terk eden âsim ve günahkâr olur. Kazâsı vâcibdir. Fakat ilmen farz değildir, yâni i'tikadı farz olmayıp vâcibdir. Binâenaleyh, bunu inkâr etmek küfrü mûcib olmaz. Çünkü, delili kat'î olmayıp zannîdir.

Abdest alırken başının dörtte birini meshetmek de böyledir. Başa meshetmek delîl-i kat'î ile sâbit ise de, dörtte birini meshetmek zannî delîl ile sâbittir. Fakat

7 — VÂCİB VE HÜKMÜ :

Sübût veyâhud delâlet cihetlerinden birisi kat'î olmayan ve mükelleften bir şeyin yapılmasını isteyen bir delil ile sâbit bir hükme vâcib denir. Binâenaleyh, vâcib, yapılması istenen, işlenmemesi yasak olan ve bu cihet zannî delil ile belli olan bir şeydir. Vitir ve Bayram namazlarını kılmak, Kurban kesmek, yakın hısımlarından muhtaçlara bakmak gibi.

Vâcibin hükmü, amel noktasından farz gibidir. İşleyene sevab, özürsüz olarak terkedene ikab terettüp eder. Fakat i'tikad bakımından, farzın hükmü gibi değildir. Bunun içindir ki, vâcibin vücûdunu inkâr eden bir adam dinden çıkmaz. Abdest alırken başının dörtte birine meshetmek de böyledir. Başa meshetmek, delil-i kat'î ile sâbit olduğundan meshin aslı farzdır.

Fakat dörtte biri kadar olması, delil-i zannî ile sâbit olduğundan vâcibdir (1).

8 — SÜNNET VE HÜKMÜ :

Sünnet : Farz ve vâcib olmıyarak Peygamber *Aleyhi's-selâm*'ın ibâdet sûretiyle her dâim işleyip pek az terkettikleri şeylerdir. Biz bunlara sünnet-i müekkede deriz. Sabah namazının sünneti, Öğle ve Akşamın sünnetleri, Yatsının son sünneti, Cumâ namazından evvel ve sonra kılınan sünnetler, Terâvih namazı, ezan ve kaamet, cemâatle namaz gibi. Sünneti yapanlar, farz ve vâcibden az sevap kazanırlar, bile bile terk edenler de itâba, Peygamberin tekdirine uğrarlar.

9 — MÜSTEHAP NE GİBİ ŞEYLERDİR ? :

Peygamberimizin bâzan işleyip, bâzan da terk buyurduklarıdır ki, işlenmesi matlûb olup, işlenmemesi yasak olmıyan şeylerdir. Bunlara mendup, nâfile, âdâb ve tatavvû da denir. Nâfile namazlar ve oruçlar ve fukarâya sadaka vermek gibi. Bu iyi bir şey olduğu cihetle işleyen sevâbını bulur. İşlemiyen itab görmez. Müstehab, sünnetin müekked olmıyan kısmıdır.

---

zannî olan bu delîl müçtehitler nazarında o kadar kuvvet bulmuş ki, hemen hemen kat'î olan delîle yaklaşmıştır.

Onun için bu gibi şeylere farz-ı amelî denilmiş. Binâenaleyh, başın dörtte birine meshetmek farz gibidir. Bunu yapmayıp da az bir yerine saçının bir teline meshedivermesi câiz olmaz. Fakat dörtte birinin meshini ifâde eden delil zannî olduğu için bunu inkâr eden bir adam, asıl meshi inkâr etmedikçe tekfir olunmaz.

(1) Vâcib de iki kısımdır: Delîl-i kat'î olmıyan farz-ı amelîye vâcib ıtlak olunduğu gibi, amelde bunun dûnunda ve sünnetin fevkinde olan şeye de vâcib ıtlak olunur ki, fevti ile cevaz fevt olmıyan şey, demektir. Namazda Fâtiha okumak, vitirde kunut tekbîri, bayram tekbîrleri ve secde-i sehiv ile ikmâl edilen vâciblerin birçoğu gibi. Bunlar unutulsa bile, namaz yine câizdir. Fakihlerin ıstılahından bazan farz-ı kat'îye de vâcib ıtlak olunduğu vardır. O gibi yerlerde vâcib farz ma'nâsınadır.

10 — MÜBAH NE DEMEKTİR ? :

Yapılması istenmiş, yapılmaması da yasak edilmiş olmayan şeylerdir. Oturup kalkmak, yiyip içmek ve uyumak gibi, bunların işlenmesine sevap, yapılmamasına da itab terettüp etmez. İnsan yerine göre oturur, istediği zaman uykuya yatar, dilediği vakit yemek yer. Ancak bunda sıhhatini muhâfaza etmek gerekir. Yaptığı şeyler zararlı olmamalıdır.

11 — HARAM VE HÜKMÜ :

Sübût ve delâleti kat'î olan ve mükellefin yapmamasını istiyen bir delîl ile sâbit bulunan şer'î bir hükümdür. Şöyle de târif edebiliriz : Haram, işlenmemesi istenen, işlenmesi yasak olan öyle bir iştir ki, bu ciheti kat'î bir delîl ile belli olmuştur. *"İnsan öldürmeyiniz", "Hırsızlık etmeyiniz", "Yalan şâhitliği yapmayınız", "Nâmusa tecâvüz etmeyiniz", "Anaya, babaya karşı gelmeyiniz", "Yeryüzünde fesat çıkarmayınız"* gibi, insanları bir şey yapmaktan kat'î sûrette yasak eden delillerle sâbit olan hükümlere hürmettir. Binâenaleyh, bunlardan birini yapmak haramdır. Böyle bir delil ile işlenmesi yasak edilmiş bir şeyi yapmak nasıl haram ise, yapılması kat'î sûrette emredilmiş olan bir şeyi yapmamak da haramdır. Haramı irtikâb edene ikab, cezâ terettüp eder. Haramı terkeden de, sevap ve mükâfâtını görür.

12 — MEKRUH NE DEMEK VE KAÇ KISIMDIR ? :

Terki râcih olan, yâni işlenmemesi, delil-i zannî ile istenen bir iştir. Böyle bir şeyin yapılmasındaki kerâhet, zan ifâde eden bir delilin eseridir.

Mekruh iki kısımdır. Biri *"tahrîmen mekruhtur"*, yâni harama yakındır. Böyle bir işin yapılması yasak ise de, bu yasak kat'î olmayan bir delil ile belli olur. İkinci kısım, *"tenzîhen mekruhtur"*. Helâle yakındır. İşlenmesi yasak edilmemiştir.

Vâcib olan bir işi yapmamak tahrîmen mekruhtur. Tahrîmen mekruh olan bir şeyi yapmamak da vâcibdir. Sünnet ve müstehapları yapmamak, tenzîhen mekruhtur. Tenzîhen mekruh olan şeyleri işlememek, sünnet ve müstehaptır.

Durup durup da tam güneş batarken namaz kılmak tahrîmen mekruhtur. Sağ eliyle sümkürmek, burnunu temizlemek tenzîhen mekruhtur.

13 — MÜFSİD NE DEMEK VE NERELERDE KULLANILIR ? :

Başlanmış bir ibâdeti bozan işe müfsid denir : Namaz ve oruç hakkında kullanılır. Namaz kılarken lâkırdı etmek, oruçlu iken bile bile yiyip içmek, abdestli iken bir yerinden kan akmak gibi. Bunlar namazı ve orucu bozar.

ONİKİNCİ DERS

İ B Â D E T

1 — İBÂDETİN MÂNÂSI VE LÜZÛMU :

İbâdet, Allâhu Teâlâ'ya saygı ve ta'zim göstermektir. Allâhu Teâlâ'ya karşı yalvarıp kulluğunu göstermenin son derecesidir. İbâdetle hem kalbdeki îmân kuvvet bulur, hem de Allâh'a karşı borçlu olduğumuz kulluk vazifesini yapmış oluruz. Bizi Yaradan ve bize bunca nîmetler veren Allâh'ımıza karşı ta'zim ifâde eden hareketlerde bulunmak, verdiği nîmetlerden dolayı şükretmek elbette bir vazifedir, borçtur.

Allâhu Teâlâ birtakım dînî hikmet ve maslahatlar için bize, *"İbâdet ediniz."* diye emretmiştir. Binâenaleyh, ibâdet ancak dînî bir vazifedir. Allâh'a âit bir haktır. Onu Allah tamamlamıştır. Bundan ötürüdür ki, ibâdet, ne artar, ne eksilir. Zamânın değişmesiyle de değişmez. Allah nasıl emretmiş, Peygamber nasıl göstermiş ise öyle yapılır. Fakat muâmelât (insanlar arasındaki işlere müteallik olan hükümler) böyle değildir. İçtihâdî olup da nass olmadığı yerlerde örfe müstenid iseler onlar zaman ile, mekân ile, örf ve âdetle değişebilir.

2 — İBÂDET ÜÇ MAKSATLA, ÜÇ DÜŞÜNCE İLE YAPILIR :

A) Allâh'a ancak Allah olduğu için, yâni ibâdet ve ta'zime müstehak olduğu için ibâdet etmek. Cennet ümidi ve Cehennem korkusu gibi başka hiçbir şey düşünmemek, ibâdetin en yüksek derecesi budur. Allâh'a ancak zâtından dolayı ibâdet edilir.

B) Allah emrettiği için ibâdet etmek. Vazifeyi, vazife olduğu için yapmak.

Bunun derecesi evvelkinin derecesinden biraz aşağıdır. (Bu evvelki ile birleştirilebilir.)

C) Cennet ümidi veya Cehennem korkusu ile ibâdet etmek. Yâni sonradan ele geçecek bir menfaat düşüncesiyle ibâdet yapmak.

Bu ikinci derecededir. Bu sûretle de ibâdet yapılırsa yine farzlar yapılmış ve Allâh'ın emri yerine getirilmiş olur. Fakat insan, ibâdeti, hiçbir şey düşünmiyerek sırf Allah için yapmıya çalışmalıdır. İbâdetin rûhu budur. Mademki biz kuluz, O Allah'dır ve bizi O yaratmıştır, bizim O'na karşı ta'zim etmemiz, O'na karşı boyun eğmemiz, O'nun huzûrunda yerlere kapanmamız lâzımdır. Bunu yapmakla sâdece vazîfemizi yapmış oluruz. O'nun bundan dolayı sevap vermesi, bizi Cennetlerine koyması, bizi azaptan koruması bir lûtuftur, bir ihsandır.

D) Bir de dünyâ için, ibâdetin dünyevî faydaları olduğu için, ibâdet yapmak vardır. Bu, ibâdetin dördüncüsü ve en aşağı derecesidir. Buna ibâdet demek bile câiz olmaz. T a h t â v î , birinci derecenin en yüksek derece olduğunu, Cennet ümîdi ve Cehennem korkusu ile yapılanın vasat, en aşağı derecenin de dünyâ işleri için yapılan olduğunu söylüyor.

3 — İBÂDET NE SÛRETLE OLUR? :

İslâmda ibâdet iki sûretle olur : Beden ile olur, mal ile olur. Birincisi namaz ve oruç gibi. İkincisi de zekât gibidir. Beden île yapılan ibâdetlerde başka birini vekil yapmak câiz değildir. Allâh'ın emreylemiş olduğu namazı herkesin kendisi kılması lâzımdır. Oruç da böyledir. Başka birinin yerine namaz kılmak, oruç tutmak câiz olmaz.

Mal ile yapılan ibâdetlerde başka birini vekil etmek câiz olur. Zekâtını vermek için başka birini vekil yapabilirsin.

Hac, hem bedenî bir ibâdet, hem de mal ile olan bir ibâdettir. Parası olduğu halde Hacca gitmekten âciz olan veya herhangi bir özründen dolayı Hac vazîfesini yapamıyan bir adamın, başka bir Müslümanı kendi yerine göndermesi câizdir. Namaz, Oruç, Zekât, Hac farz-ı ayın olan birer ibâdettir. Bu ibâdetlerden birincisi ve en şereflisi namaz olduğunu yukarıda söylemiştim. Namazın birinci şartı (Tahâret) temizliktir. Binâenaleyh, evvelâ tahâret (Temizlik) in ne sûretle ve ne ile yapılacağını öğrenmeliyiz.

ONÜÇÜNCÜ DERS

TAHÂRET (TEMİZLİK)

Müslümanlığın esâsı temizlik üzerine kurulmuştur. Temiz olmayan bir insanın îmânı yarı yarıya eksiktir; îmânı, kâmil değildir. Müslümanın her şeyi temiz olacaktır. Oturup yatacağı yer, namaz kılacağı mahal, bedeni, elbisesi temiz olacaktır. Namaza mâni' olan pislik iki kısımdır: Hakîkaten pis, hükmen pis. Binâenaleyh dînimizin emreylediği tahâret iki türlü olur:

1) Hadesten temizlenmektir ki, yalnız bedene mahsus hükmî bir pislik,
2) Dinde pis sayılan ve göze görülen şeylerden temizlenmek.

1 — HADES:

Namaz kılmak, *Kur'ân* okumak ve Kâbe'yi tavaf etmek gibi ibâdetlere mâni' olan ve abdest, gusûl veya teyemmüm etmedikçe bedende duran şer'î bir mâni'dir. Meselâ küçük veyâhud büyük abdestini yapmış olan bir insanda şer'an hades vâki' olmuştur. Saydığımız bu şeyleri yapmıya mâni' olan mânevî kir ve pislik vardır. Bu adam tekrar abdest almadan namaz kılamaz, Kur'ân'a yapışamaz, Kâbe'yi tavâf edemez. Kezâlik; cünüp olmak (1), yâhud kadının âdet görmesi, lohusalık hâli de büyük bir hadestir. Böyle olan bir adamın boy abdesti alması; yâni bütün vücûdunu yıkaması lâzımdır. Binâenaleyh, *"Hadesten Tahâret"* demek; abdestsiz olan bir insanın abdest alması; su iktizâ etmiş olan bir adamın, veyâ âdetini görüp bitirmiş veyâhud lohusalığı bitmiş olan bir kadının yıkanması demektir. İbâdet için bu şarttır. Şu halde hadesten temizlenmek üç sûretle olur:

1) Abdest almakla,
2) Gusletmekle,
3) Abdest ve gusûl mümkün olmadığı zaman bunlara bedel teyemmüm etmek.

2 — NECİS, YÂHUD NECES (2):

Şer'an pis sayılan ve göze görünen şeylerdir. Bu da ya elbisede, ya bedende olur, yâhud namaz kılacağı yerde olur. Bunların birinde böyle bir şey olursa bundan temizlenmek, onu gidermek şarttır. Hadesi veyâhud necisi gidermek umûmî sûrette su ile olur. Öyle ise, ne gibi sularla temizlik yapılabileceğini de bilmemiz lâzımdır.

---

(1) Bir insanın cünüp olması için muâmelede bulunmakla, ihtilâm ile, yâni düşü azmakla veyâhud her ne sûretle olursa olsun, meninin şehvetle yerinden ayrılıp dışarı çıkmasiyle olur. Böyle olan kimseye su iktizâ etmiş denir.

(2) **Necis,** alelıtlak, temiz olmayan demektir. Pislik, ister zâtî, ister ârızî olsun üzerinde pislik olan elbise gibi. **Neces,** pisliği ârızî olmayan, insan tersi gibi.

3 — SULARIN AKSÂMI:

Su dediğimiz zaman akla gelen şunlardır: Yağmur suyu, kar ve dolu suyu, dere ve ırmak suyu, kuyu suyu, göl suyu, pınar suyu. İşte *Mutlak su* denilen bunlardır. Su denildiği zaman hatıra yalnız bunlar gelir. Bunları bir adama gösterip de, bu nedir? diye sorarsak, su diye cevap verir. Bunlara *"Mutlak su"* denir ki, başka bir şey karışmamış demektir.

Gül suyu, üzüm suyu, asma suyu, çiçek suyu gibi başka bir kelime katılarak söylenen sulara *"Mutlak su"*, yâni arı, duru su diyemeyiz.

Belki yanına bir kelime ilâvesiyle (gül suyu), (çiçek suyu) diye her birisinin ismini söyleriz. İşte bu çeşit sularla abdest alınmaz, gusledilemez; fakat pislik yıkanır.

4 — TEMİZLİK BAKIMINDAN "MUTLAK SU" BEŞ KISIMDIR:

1) Hem pâk, hem de pâkleyici olup kullanılması mekruh olmıyan,
2) Hem pâk, hem de pâkleyici ve fakat kullanılması mekruh olan,
3) Kendisi pâk olup başka bir şeyi pâklemiyen,
4) Pâk olmıyan,
5) Pâk olup olmaması şüpheli olan.

Şimdi bunları birer birer izâh edelim. Mutlak suyun bu sûretle taksimi, durgun ve az olan sular hakkındadır.

5 — HEM PÂK HEM DE PÂKLEYİCİ VE MEKRUH OLMIYAN SULAR:

Vasf-ı aslîsi ve yaradılışı nasıl ise öylece temiz kalmış ve tadı, kokusu, rengi gibi suya mahsus olan üç vasıftan biri bozulmamış ve aynı zamanda kullanılmamış olan sulardır. Bunlar hem pâktir, hem de pâkleyicidir. Bu sularla mekruh olmıyarak her türlü temizlik yapılır, içilir, yemek pişirilir, abdest alınır, gusledilir.

İnsanın ve atın, deve, sığır, koyun ve keçi gibi eti yenen hayvanların ve kuşların artığı olan sular da hem pâk, hem pâkleyicidir. Şu kadar ki, insanın ağzı temiz olmak, o sırada ağız dolusu kusmuş veyâhud başka bir sûrette ağzı pislenmiş olmamak ve bu hayvanların da cellâle, yâni necâset yiyen takımından olmamaları şarttır. Böyle olanların artığı olan sular pâk değildir.

6 — HEM PÂK, HEM DE PÂKLEYİCİ VE FAKAT MEKRÛH OLAN SULAR:

Kedi, sokaklarda gezen tavuk gibi ehlî hayvanlarla, atmaca, şâhin, doğan ve çaylak gibi yırtıcı kuşların ve evlerde bulunup da kendilerinden korunmak mümkün olmıyan fare vesâirenin artığı olan su, hem pâktir, hem de onlarla başka şeyler temizlenir.

Fakat başka su var iken böyle olan suyu abdest veya gusûlde kullanmak, bununla yemek pişirmek, bundan içmek, esah olan kavle göre, tenzîhen mekruhtur. Kullanacağı, içeceği suların ağzını dâima kapalı bulundurmak, hâriç-

ten başka bir şeyin dokunmamasına çalışmak lâzımdır. Şeriat dâima kolaylık cihetini gösterip güçlük teklîf etmediği cihetle kendilerinden korunulmak zor olan bu hayvanların artığını temiz su saymıştır; bir dereceye kadar zarûret var demektir. Başka su yok ise kullanılmasında kerâhet de yoktur. Başka su var iken bunları kullanmak mekrûh olarak câizdir. Binâenaleyh kullanılmaması daha iyidir.

7 — KENDİSİ PÂK OLUP BAŞKA BİR ŞEYİ PÂKLEMİYEN SULAR :

Abdest ve gusûl gibi şer'î temizlikde kullanılmış olan sular, hadd-i zâtında pâk ve maddî olan pislikleri temizlerse de, onunla tekrar abdest alınmaz, gusledilmez (yâni abdest âzâlarını yıkarken veyâhud guslederken bedenine dokunarak akan suları biriktirip de onunla tekrar abdest almak veyâhud gusletmek câiz değildir. Ancak böyle olan su ile bir pislik yıkanabilir). Böyle olan suya *"Mâ-i Müsta'mel = Kullanılmış su"* denilir.

Bu sular temizdir ve pisliği temizler. Bedenden sıçrayan bu sular dokundukları şeyleri pislemez, fakat bir kere abdest veya gusûlde kullanılmış olan bu gibi sularla tekrar abdest ve gusûl câiz olmaz. Böyle olan suyu içmek ve bununla hamur yuğurmak tenzîhen mekrûhtur. Abdest alır iken sıçrayan sulardan sakınmak için yüksek bir yerde bulunmak gereklir.

8 — PÂK OLMAYAN SULAR :

İçine pislik gittiği belli olan ve akıcı olmıyan az sular pâk değildir. Su, akıcı *(Akar Su)* veyâhud çok ve bununla berâber pisliğe dokunur ve pisliğin rengi, tadı ve kokusundan biri suda hissedilirse, böyle olan su da pâk değildir. Herhangi cinsten olursa olsun köpeğin, domuzun, canavarın, maymunun vesâir yırtıcı hayvanların artıkları olan sular pâk değildir. Bunlarla temizlik yapılmaz. Muztar kalmadıkça pâk olmıyan suları her ne sûretle olursa olsun kullanmak haramdır.

9 — PÂK OLUP OLMAMASI ŞÜPHELİ OLAN SULAR :

Ehlî eşek ile ondan doğan katırın artığı olan su temiz ise de abdest ve gusûlde kullanılmasının cevâzı şüphelidir. Bu babtaki şer'î deliller birbirine zıt olduğundan temizleyici olması fukahâca kestirilememiştir. Başka su var iken onlarla abdest alınmaz, gusûl yapılmaz. Fakat, böyle olan sular ile pislik yıkanır. Şâyet başka su yok ise onunla abdest alınır, gusûl yapılır, sonra da teyemmüm edilir. (Yâni bu su ile abdest alındıktan sonra bir de toprakla teyemmüm edilir.)

10 — DURGUN VE AKAR SULARIN HÜKMÜ :

Durgun suya *Mâ-i Râkid*, akan suya da *Mâ-i Cârî* denir. Durgun suların sathı yüz arşın murabbaında ise ona çok su denir. Sathı az ise *"Mâ-i Kalîl = Az Su"* denir. Akar su, çok su hükmündedir. Çok su, ister durgun olsun, isterse akıcı olsun, içine pis bir şey atıldığı veya düştüğü veyâhud artığı temiz olmıyan köpek vesâire gibi hayvanlar bu suyu yaladığı zaman suya mahsus olan tad, koku ve renginden biri bozulmadıkça su yine temizdir. Fakat az ve akmıyan suya pis bir şey atılsa, veyâhud karışsa tad, koku ve renginden biri bozulmasa dahi yine o su pistir. (Şâfiî ve Mâlikî mezheplerine göre su bozulmadıkça yine temizdir.) İster çok olsun, ister az olsun böyle suyu köpek yalar, içine bir damla kan ve idrar düşerse pislenir. Temiz olmıyan su ile bir pislik yıkanmaz, abdest alınmaz, gusledilmez. Fakat bahçe sulamak, tarla ve yer sulamak câizdir.

Temiz bir suyun içine yaprak vesâir temiz bir şey düşerek suyun içinde çürümüş veya suyun tabiatı olan seyyâliyet gitmiş ve koyulmuş ise, böyle olan bir su ile abdest almak, gusletmek sahîh değildir. Suyun bulanık olması, yosun tutması, yâhud uzun zaman durmakla renk ve kokuca bozukluk bulunması veyâhud suya meyve ve yaprak karışması, suyun tabiatı olan seyyâliyeti değiştirmedikçe, o suyun temizliğini bozmaz. Mütemâdiyen pislik içinden akan ve pisliğe temâs eden bir su, rengini, tadını, kokusunu bozmasa bile, yine temiz sayılamaz.

11 — BÜYÜK HAVUZ VE HÜKMÜ :

Dört köşe olan bir havuz her taraftan onar arşın olur ve su avuçlandığı vakit dibi açılmazsa buna büyük havuz denir. Bunun içindeki su çok sayılır. Ağzı yuvarlak olan bir havuzun çevresi otuzaltı arşın gelirse o da böyledir. Çok akar suyun hükmü ne ise bunun hükmü de odur. Bu büyüklükte olmıyan veyâhud bu kadar büyük olan ve fakat içindeki su avuçlandığı vakit dibi açılan havuzların suyu az su i'tibâr olunur. Az ve akmıyan suyun hükmü ne ise, onun hükmü de odur. Bu hükümler, *"Dînde güçlük yoktur"* esâsına dayanır.

ONDÖRDÜNCÜ DERS

KUYULARIN TEMİZLENMESİ

Suyun sathı yüz arşın genişliğinde olmıyan bir kuyunun suyu ne kadar çok olursa olsun, yine o kuyu *"Havz-ı Sağîr = Küçük Havuz"* i'tibar olunur. Böyle bir kuyunun içine şer'an pis sayılan bir şey düşerse kuyunun suyu pislenmiştir. Onu temizlemedikçe kullanmak câiz değildir.

Sual — Pislenmiş olan bir kuyunun temizlenmesi kaç sûrette olur?

Cevap — Üç sûretle olur.

Sual — Üç sûret nelerdir?

Cevap — Kuyunun suyu tamâmen boşaltılmak, yâhud kırk veya yirmi kova su çıkarmak sûretlerinden biriyle kuyu temiz olur.

Sual — Kuyuya ne gibi birşey düşerse suyunu tamâmen çıkarmak lâzımdır?

Cevap — Kan veya idrar gibi akıcı bir pislik, yâhud kaz, ördek, tavuk, insan; kedi ve köpek gibi eti yenmiyen hayvanların tersleri kuyunun suyuna karışır veyâhud kuyuya domuz düşerse —velevki ölmeden ve ağzı suya değmeden çıkarılsa bile— kuyunun suyunu tamâmen boşaltmak lâzımdır.

Sual — Kuyuya insan veyâhud başka bir hayvan düşerse suyunu tamâmen çıkarmak lâzım gelir mi?

Cevap — İnsan yâhud koyun ve keçi gibi büyük cüsseli bir hayvan kuyuya düşer ve ölürse; serçe ve fare gibi ufak bir hayvan kuyuya düşüp öldükten sonra şişer veya dağılır veyâhud tüyleri dökülürse, yine kuyunun suyunu tamâmen çıkarmak lâzımdır.

Sual — Bunların kuyuda ölmesi şart mıdır?

Cevap — Hayır, ister kuyuda ölmüş olsun, ister hâriçte ölüp de kuyuya atılmış olsun, hepsi birdir.

Sual — Suyun tamâmen çıkarılması ne demektir?

Cevap — Kuyunun içindeki pislik çıkarıldıktan sonra dibinde bir kovayı dolduracak kadar su kalmayıncaya kadar boşaltınca hem kuyu, hem suyun içine girip çıkan kova, hem kovanın ipi vesâiresi temizlenmiş sayılır.

Sual — Kuyu gözlü olur ve bir taraftan çıkarıldıkça, diğer taraftan yine su gelirse ne yapmak lâzımdır?

Cevap — Böyle olup da suyu tamâmen çıkarılması mümkün olmazsa, ikiyüz kovadan üçyüz kovaya kadar su çıkarmak kâfidir. Maamâfih, hiç şüphe kalmamak için kuyudan anlıyan iki adama kuyunun içinde bulunan suyun miktarı evvelce keşfettirilerek o kadar su çıkarılır. Meselâ, kuyunun içinde beşyüz kova su var derlerse, beşyüz kova çıkarılır.

Sual — Kuyudan çıkarılacak suyu bir günde bir başlayışta çıkarmak şart mıdır?

Cevap — Hayır, bir miktârı bir gün, diğer bir miktârı da başka bir günde çıkarılabilir.

Sual — Kuyuya ne gibi bir şey düşerse kırk kova su çıkarmakla temizlenmiş olur?

Cevap — Kuyuya tavuk, kedi, veyâhud bu büyüklükte bir hayvan düşüp ölür ve şişmeden kuyudan çıkarılırsa kırk kova su çıkarmakla kuyu temizlenmiş sayılır. Bu kadar su çıkarmak vâcibdir. Elli veyâhud altmış kova çıkarılırsa müstahabdır, daha iyi olur.

Sual — Kuyuya ne gibi şeyler düşerse yirmi kova çıkarılır?

Cevap — Fare, serçe veya bu büyüklükte bir hayvan düşüp ölür, lâkin şişmeden evvel çıkarılırsa yirmi kova su çıkarılmak vâcibdir. Otuz kova çıkarılırsa daha iyidir. Bunların hepsinde düşen şeylerin evvelâ çıkarılması lâzımdır.

Sual — Deve ve koyun tersleri kuyunun suyunu pisler mi?

Cevap — Deve, koyun, at, katır, eşek ve sığır tersleri kuyunun suyunu pislemez. Eğer kuyuya bakıldığı vakit bunlar çok görülür veyâhud kuyuya salınan her kovada bunlardan çıkarsa o zaman su pis sayılır ve kuyunun suyu çıkarılır.

Sual — Güvercin ve serçe gibi eti yenen kuşların tersleri suyu pisler mi?

Cevap — Pislemez. Fakat tavuk, kaz ve ördek böyle değildir. Bunların tersi pistir. Kuyunun suyunu tamâmiyle boşaltmak lâzımdır.

Sual — Hangi hayvanların ölüsü kuyuyu pislemez?

Cevap — Arı, sinek, balık ve kurbağa gibi kanı olmayan hayvanlarla, alelûmum suda yaşayan hayvanların suda ve kuyuda ölmesiyle kuyu ve su pislenmez. Temiz bir insan, yâhud öküz ve koyun gibi eti yenen hayvanlardan biri veyâhud eti yenmeyen bir hayvan; katır, eşek, yırtıcı kuşlar ve kurd, köpek, kaplan, çakal, canavar gibi; kuyuya düşer ve ölmeden çıkarılırsa kuyunun suyu yine sahîh kavle göre pis sayılmaz. Eğer bunların salyaları suya karışırsa, suya vereceğimiz hü-

küm, hayvanın salyasına göre değişir. Eğer kuyuya düşen ve salyası suya karışan ve ölmeden çıkarılan hayvanın salyası —köpekte olduğu gibi— pis ise suyu da pislemiş i'tibâr olunur. Ve kuyunun suyu tamâmen çıkarılır. Salyası mekrûh ise su da mekrûhtur. Yirmi kova su çıkarılıp atılır. Temiz ise, su da temizdir. Her hayvanın teri, salyası hükmündedir.

Kuyuya domuz düşerse, ölmeden çıkarılsa yine kuyunun suyunu tamâmen çıkarmak lâzımdır.

Sual — İçine pislik düşmüş olan bir kuyudan pislik görülünceye kadar abdest alınmış ve namaz kılınmış ise nasıl olacaktır?

Cevap — Kuyuya düşüp de ölen ve ne zaman düştüğü belli olmıyan hayvan şişip dağılmamış ise bir gün bir gece evvel düşmüş farzedilerek kuyunun suyu yirmidört saattenberi pis i'tibâr olunur. Eğer düşen hayvan şişmiş ve vakti de belli olmamış ise, üç gün, üç gece evvel düşmüş sayılarak o zamandan i'tibâren su pis i'tibâr olunur. Binâenaleyh, o müddet zarfında o kuyudan alınan abdest ile kılmış olduğu namazları tekrar kılar. O kuyunun suyu ile gusletmiş yâhud necâset bulaşık bir çamaşırı yıkamış ise yeniden gusleder ve çamaşırı yıkar.

Sual — Geniş kuyulara bir pislik giderse hükmü nasıldır?

Cevap — Yüzünün genişliği yüz arşın, yâhud daha ziyade olan kuyular, sarnıçlar ve su hazneleri *"Havz-ı Kebîr = Büyük Havuz"* i'tibâr olunur. Bunların içine büyük hayvanlar dahi düşüp ölse, renk, tad ve kokusundan biri bozulmadıkça suyu pis sayılmaz. Maamâfih, su meselesinde en mühim şey, pek ziyâde dikkat olunacak cihet, sıhhate muzır olmamak ve temizliğine kanâat gelmiş olmaktır.

ONBEŞİNCİ DERS

HAKİKÎ PİSLİK VE ONDAN PÂKLENMEK

BEDENDE VE ELBİSEDE BULUNAN PİSLİKLER VE ONLARDAN TEMİZLENMENİN USÛLÜ

1 — MÜSLÜMANLIĞIN TEMİZLİĞE VERDİĞİ EHEMMİYET :

Müslümanlık temizliğe çok ehemmiyet vermiştir. Vücûdumuza bir pislik bulaşırsa, onu yıkamadan abdest ve namaz sahîh olmaz. Binâenaleyh, ister küçük, ister büyük abdest yapıldığı vakit tamâmen pâklenmek lâzımdır. Buna tahâretlenmek denir. Sâdece küçük abdest yapılacak olursa, abdest yaptığı yerde tamâmen kurulanmadan kalkmamak lâzımdır. Kalktıktan sonra tekrar yaşlık gelmemek için âdeti veçhile iyice kurulanarak yaşlığın arkası tamâmen kesildiğine ve kalkıp yürüyünce hiçbir yaşlık eseri gelmiyeceğine kanâat hâsıl oluncaya kadar bekler ve kurulanır. Böyle kanâat getirmeden abdest almak câiz değildir. Bu tarz temizlenme bilhassa erkeklerde olur.

Büyük abdest yapıldığı vakit mümkün ise, yâni su varsa, avret yerini su ile iyice pâkleyip kurulamak lâzımdır. Su ile temizlendikten sonra kurulanmadan kalkıvermek de doğru değildir. Şâyet su olmıyan bir mahalde ise temiz ve düz taşlarla temizlenir. Taş yerine kemik, tezek, kireç, kömür, bez, kâğıd ve pamuk kullanmak mekruhtur.

Ufak abdestten sonra kalkıp da insanların gelip geçtikleri yerde, çeşme başlarında kurulanmak asla doğru değildir. Onlar ahlâka uygun olmıyan hallerdir. Müslüman ahlâkına Müslüman içtimâiyyâtına yakışmaz.

Su içine, kuyu, çay ve havuz kenarlarına, gölgeliğe, yola, ağaç altına abdest etmek mekruhtur. Bir özrü yok iken ayakta abdest yapmak da mekruhtur. Tahâretlenir iken bir özrü olmadıkça dâima sol el kullanılmak lâzımdır.

2 — NAMAZA MÂNİ' OLAN VE OLMAYAN MİKDAR İ'TİBÂRİYLE PİSLİĞİN AKSÂMI :

Pislik iki kısımdır : 1) Yalnız az miktârı namaza mâni' olmayıp fazlası mâni' olan pislik : Az i'tibâr olunan ve namaza mâni' olmayan pislik; mâyi ve akıcı olan pisliklerde, parmak diplerinden i'tibâren avuç içi kadar olan miktardır. Mâyi olmıyanda dirhem miktârıdır. 2) İsâbet eylediği yerin veya elbisenin dörtte birinden fazla olmıyan miktârı namaza mâni' olmıyan pislik. Birincisi Galîz, ikincisi Hafîf'tir.

İnsanın, eti yenmiyen hayvanların idrârı ve tersi, eti yenmiyen hayvanların salyası, eti yenen hayvanlardan tavuk, kaz ve ördek gibi tersini havada bırakanların tersleri, insandan çıkmakla abdesti bozan veyâhud guslü icâbeden şeyler, lâşe, akmış kan, irin ve sarı su... İşte bunların hepsi pistir. Bunlardan idrâr ve kan gibi akıcı olanlarında avuç içi kadarı, katı olanlarında dirhem miktârı namaza mâni' değilse de, fazlası mâni'dir. Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî mezheblerinde ve Hanefî imâmlarından İ m â m - ı Z ü f e r 'e göre böyle olan bir pislik her ne kadar az da olsa yine namaza mâni'dir. Binâenaleyh, az bir pislik bulaşan elbiseyi yıkamadıkça onunla namaz sahîh olmaz. Bedeninde, yâhud elbisesinde ve namaz kılacağı mahalde, yâni namazda alnını, burnunu, ellerini, dizlerini, ayaklarını koyduğu yerde böyle bir pislik varsa evvelâ onları temizlemek farzdır.

Pis olan kan, akmış olan kandır. Gerek insan kanı, gerek hayvan kanı olsun; gerekse aktıktan sonra donmuş bulunsun. Boğazlanan hayvanın damarlarında ve etlerinde kalan kan, ciğer ve dalak ve yürek kanı, çekirge ve balık kanı; pire ve tahtakurusu gibi korunulması müşkil olan şeylerin kanı necis sayılmaz. Bunlar namazın sıhhatine mâni' değildir.

Atın; deve ve koyun gibi eti yenen ehlî ve vahşî hayvanların ve eti yenen kuşların idrârı ve tersi; eti yenmiyen kuşların tersi gibi şeyler bulaştığı mahallin veya elbisenin dörtte birinden fazla değilse namaza mâni' değildir. Yâni şâri', o kadar bir pislikle namazı fâsid olmaktan affetmiştir. Yoksa tamâmen affedilmiş değildir. Bir mâni' yok iken bu kadar pislikle namaz kılmak tahrîmen, daha azı ile kılmak da tenzîhen mekrûhtur. Bunun içindir ki, her ne sûretle olursa olsun, vücûdu ve elbîseyi pislikten temizlemek vâcibdir. Çünkü Hazret-i Peygamber E f e n d i m i z : *"Kabirde ilk sual, temizlikten sorulacaktır. Kabir azâbının sebeplerinden en büyüğü ve en çoğu, tahârete ehemmiyet vermemek, pislikten ve bilhassa idrârdan korunmamaktır."* buyurmuşlardır.

Cadde çamurları, hamam ve helâ gibi pis mahallerin damlaları, bunlardan korunmak güç olduğu için affolunmuştur.

3 — PİS OLAN ŞEYLER NE SÛRETLE PÂKLENİR? :

Bu gibi pislikler, abdest ve gusûlde olduğu gibi, su ile temizlenir. Maamâfih, bunlar bulaştırıcı olmayıp, pisliği gideren (gülsuyu, sirke, çiçek suyu gibi) sularla, kullanılmış su ile de yıkanabilir. Kuruduktan sonra göze görünen pislik ile pislenmiş olan bir elbîse, o pisliğin, sarılık veya kırmızılık gibi eseri gidinceye kadar yıkanır. Eğer pisliğin eseri gitmek güç ise kalsa da olur. Eğer bunu akar bir suda, yâhud üzerine su dökülerek yıkamış ise —pisliğin eseri gitmek şartiyle— bir defa yıkayıp sıkmakla da pâklenmiş olur. Eğer bir kap içinde ise herhalde üç defa yıkamak ve her yıkayışta sıkmak şarttır.

İdrar gibi kuruduktan sonra görünmiyen bir pislik, pâklendiğine kanâat gelinceye kadar yıkanıp sıkılır. Temizlendiğine kanâat gelmek üç defa yıkamak sûretiyle olur. Eğer sıkılabilen bir şey ise her defa yıkayışta gücü yettiği kadar ve üçüncüsünde damlası kesilinceye kadar sıkmak lâzımdır.

Bir kap içerisinde yıkanırsa, üç defa yıkanıp gücü yettiği kadar sıkmak, her defasında suyu değiştirmek ve kabı su ile çalkalamak lâzımdır. Eğer sıkılamıyacak bir şey ise her yıkayışta damlası kesilinceye kadar kurutmak lâzım oluyor. Maamâfih, damlası iyice kesildikten sonra kurumasa da olur. Mutlaka kurutmak şart değildir.

Pis olan bir şey; akar su, veyâhud akar su hükmünde olan çok su içinde ıslanmak sûretiyle temizlendiğine kanâat hâsıl olunca onu sıkmağa, damlası kesilinceye kadar bırakmağa hâcet kalmaz. Yâni pis olan bir şey, büyük bir suyun içinde yıkanır veyâhud akar suya bırakıp üzerinden su akmak, veyâhud üzerine birçok su dökülerek ona dokunan sular gibi başka su gelmek sûretiyle yıkanırsa üç defa sıkmak veya kurutmak lâzım değildir.

Murdar olan ayakkabı, temiz yerde sürtülmekle; hayvan keserken kan ile pislenmiş olan bıçak hayvanın boynuna silinmekle; kurumuş olan meni, ovalanmakla; pislenmiş olan zeytinyağı, sabun yapılmak, yâhud üç defa su dökerek her defâsında suyun yüzüne geleni almakla; temiz olmıyan toprak, zemin kuruyup üzerinde pislik eseri kalmamakla temizlenmiş olur.

Bakırdan veyâhud billûrdan olan bardak, tabak ve tencere gibi şeyler; üç defa yıkanıp pislik eseri kalmayınca pâk olur.

Hamamda yıkanırken hamam kurnasına elinin girip çıkmasiyle su pis olmaz. Temiz olmıyan elini kurnaya sokar ve aynı zamanda üzerinden su akıtıp kurnayı taşırırsa —suyun içinde necâset eseri görülmedikçe— su yine temizdir. Kurnanın suyunu tamâmen çıkarmak lâzım değildir.

Pis bir yatak, uyuyan kimsenin teriyle ıslanır ve necâsetin eseri vücûdunda görülürse, onun vücûdu da pis olur. Eğer vücûdda eseri görülmezse pis olmaz. Yaş ayağıyla pis bir toprağa basarsa yine hüküm böyledir.

Pis ve yaş, fakat damlamıyacak derecede sıkılmış olan bir elbisenin içine temiz ve kuru bir elbise konulsa bu elbise pis olmaz. Pislenmiş olan toprak zemin, yeryüzü ve duvar, güneş veyâhud ateş veya rüzgâr ile kuruyup üzerinde olan pisliğin eseri giderse temizlenmiş olur.

ONALTINCI DERS

KADINLARA MAHSUS BÂZI HALLER

Hayız, nifas, istihâza denilen üç çeşit hâl vardır ki, bunlar kadınlara mahsus olup erkeklerde olmaz.

Hayız demek, kadının rahminden, yâni döl yatağından kan gelmesi demektir. Gebeliği veyâhud kan çıkmasını icâbeden bir hastalığı olmıyan ve bülûğa ermiş ve ellibeş yaşını geçmemiş bulunan bir kadının rahminden akan kana hayız ve kadının bu hâline hayız görme (âdet görme) denir.

Şeriat, kadınların bülûğa ermesinin iptidâsını dokuz yaş, hayızdan kesilmesinin sonunu da ellibeş yaş i'tibâr etmiştir. Binâenaleyh, dokuz yaştan evvel, yâhud ellibeş yaşından sonra kadının rahminden gelen kan, hayız kanı değil, belki başka bir hastalıktan ileri gelmiş ve başka hükme tâbi'dir. Şimdi bunları ayrı ayrı îzâh edelim.

1 — HAYIZ KANI VE HÜKMÜ :

Dokuz yaşına giren ve kendisinde rahminden kan çıkmasını mûcib bir hastalık bulunmıyan bir kızın rahminden gelen kan, hayız kanıdır.

Hayız kanının görülmesinden i'tibâren o kız, bülûğa ermiş sayılır. Buna kadınlar, âdet görme derler. Kadınların âdet görmeleri en aşağı üç gün üç gecedir. Ortası beş, en çoğu on gün, on gecedir. Üç günden eksik, on günden ziyâde olmamak üzere bülûğa ermiş kadından gelen bu kan, her ay, âdet ettiği günlerde gelir. Bâzan da âdetini değiştirir. Nihâyet ellibeşine kadar bu hâl devam eder. Bazan ellibeşden evvel de kesilir. Âdet günlerinde kanın hiç durmadan akması da şart değildir.

2 — NİFASTAN SONRA LOHUSALIK :

Kadın gebe olduktan sonra âdetini görmez olur. Çocuğun doğmasından i'tibâren kırk gün içinde gelen, lohusalık kanıdır. Kırkından daha evvel de kesilebilir. Fakat kırk günden fazla sürmez, sürerse hastalıktır.

3 — HAYIZ VE NİFÂS'IN HÜKMÜ :

Kadın âdet gördüğü veyâhud lohusa olduğu zaman, namaz kılamaz; oruç tutamaz; eline *Kur'ân-ı Kerîm*'i alamaz; *Kur'ân* okuyamaz; câmiye giremez; Kâbe'yi tavâf edemez; kocası ile bir araya gelip muâmele-i zevciyede bulunamaz.

Bunların hepsi haramdır. Âdetini ve lohusalığını bitirdikten sonra gusletmesi farzdır. Bu müddet zarfında geçirdiği namazları sonradan kılmaz. Allah onları affetmiştir. Fakat oruçları varsa onları sonradan tutması lâzımdır, farzdır.

4 — İSTİHÂZA VE ÖZÜR KANI :

Hayız görmekte olan bir kadından üç günden eksik veyâhud on günden fazla veyâhud lohusa kadından kırk günden ziyâde gelen kan, istihâza kanıdır. Bu hal kadın için mâzûrelik sayılır. Mâzûrelik kanı devâm ederken namazını kılar, orucunu tutar. Dokuz yaşından evvel, ellibeş yaşından sonra veya gebe iken gelen kan da istihâzadır; bir özür ve hastalıktır. O kan rahimden değil, bir damardan gelmektedir. Bunun kokusu da yoktur. Binâenaleyh, böyle bir kadın da namazını ve orucunu terketmez. Bu hâl devâm ederken yine abdestini alıp namazını kılar. *Kur'ân*'ını okur, câmiye gidebilir.

Kadının iki hayız arasında olan temizliği en aşağı onbeş gündür. Fazlası için bir had yoktur. Bâzan bir kadın bir seneden ziyâde temiz bir halde bulunabilir.

5 — ÖZÜR NE DEMEKTİR VE MÂZUR OLANLAR HAKKINDAKİ HÜKÜM :

Böyle bir hastalık sebebi ile kendisinden kan gelen kadın, özür sâhibi olduğu gibi, idrârı dâimâ durmayıp damla damla gelen, burnu kanıyan kimseler de özür sâhibi sayılırlar. Gözünde yara ve hastalıktan dolayı gözü dâimâ sulanan, kulağından, memesinden, veyâhud göbeğinden, ağrı ile bir şey gelen kimseler de özür sâhibidirler. Çünkü bunlar yaradan geldikleri için abdesti bozarlar (1).

Abdesti dâimâ bozulmıya müptelâ olan adam mâzur olmak için, özrü bütün bir namaz vaktini kaplamış olmak ve bir namaz vaktinin içinde abdest alıp namaz kılacak kadar bir zaman kesilmemek lâzımdır. Böyle olmadıkça mâzur sayılmaz. Meselâ, burnu kanayan bir insanın, bir namaz vakti çıkıncaya kadar abdest alıp namaz kılabilecek kadar bir müddet olsun kanı durmazsa o adam, sâhib-i özürdür.

Böyle bir adam, özrünü, zorluk çekmeden tıkamak, veyâhud namazı oturarak veya îmâ ederek kılmak sûretiyle durdurmaya gücü yetmezse, her farz olan namaz vaktinde yeniden abdest alıp, kanı veyâhud idrârı akarken namazını kılar. Özrü dâim olmak için, bir namaz vakti tamâmen böyle geçtikten sonra her namaz vaktinde bir kere olsun bulunmak lâzımdır.

Mâzur olmaktan kurtulmuş olmak için bir namaz vakti kâmilen kesilmiş ve gelmemiş olmak şarttır. Özür devâm ettikçe bulaşan elbiseyi yıkamak vâcib değildir.

---

(1) Tahtâvî.

ONYEDİNCİ DERS

HADESTEN TAHÂRET
(ABDEST ALMAK VEYA GUSLETMEK)

Hades demek, hükmen pis sayılan şeyler demektir. Bu da ikidir: *Hades-i asgar* (küçük pislik), *Hades-i ekber* (büyük pislik). Bunlardan pâklenmek için abdest almak, yâhud gusletmek lâzımdır. Binâenaleyh, namaz kılmak isteyen bir adamın evvelâ abdest alması farzdır. Abdestsiz namaz câiz değildir.

1 — ABDESTİN TÂRİFİ:

Abdest, yüzü ve dirsekleriyle berâber elleri yıkamak, başının dörtte birini meshetmek, topuklariyle birlikte ayakları yıkamaktır. İşte abdest dediğimiz budur.

2 — USÛL VE ÂDÂBINA MUVÂFIK ABDEST ALMANIN ŞEKLİ:

Abdest şöyle alınır: Evvelâ mümkünse, Kıble'ye karşı yüksek bir yere oturup kolları dirseklere kadar sıvar, çemrenirsiniz. Abdeste niyet ederek *Eûzü-Besmele* çeker, elleri bileklere kadar üç defa güzelce yıkarsınız. Parmakların arasını hilâllar, yüzük varsa onu öteye beriye oynatırsınız. Bundan sonra sağ avuçla üç defa ağzınıza su alır ve her defâsında güzelce çalkarsınız. Misvak ve fırça varsa onunla, yoksa sağ elin baş ve şahâdet parmaklariyle dişleri güzelce oğuşturursunuz. Sonra sağ elinize su alıp, üç defa burnunuza su çeker ve sol el ile sümkürüp güzelce temizlersiniz. Sonra yüzün her tarafını üç defa yıkarsınız. Bundan sonra evvelâ sağ kolunu dirseklerine kadar, sonra da sol kolunu yine dirseklerine kadar üçer defa yıkarsınız. Bundan sonra sağ eli ıslatıp başın dörtte birini mesheder, yâni elin iç tarafiyle başınızın dörtte birini sığarsınız. Bundan sonra ellerinizin küçük veya şahâdet parmaklarını kulaklarınıza sokar ve baş parmaklarınızla kulakların dışını ve geriye kalan üç parmağın dış taraflariyle de boynunuzun arkasını meshedersiniz. Bundan sonra evvelâ sağ ayağı ve sonra sol ayağı topuklariyle berâber üçer defa yıkar ve ayak parmaklarınızın arasını güzelce temizlersiniz.

İşte dörtbaşı tekmil, farzları, sünnetleri, âdâbı yerinde abdest bu şekilde olacaktır. Abdest âzâsında kurumuş hamur vesâir, suyun geçmesine mâni' bir şey varsa, onu evvelâ gidermek lâzımdır. Yağsız kir ve pire tersi gibi şeyler suyun geçmesine mâni' değildir.

3 — ABDESTİN FARZLARI:

Abdestin farzları dörttür:

1) Yüzünü bir kere yıkamak,
2) Ellerini (dirseklere kadar) dirsekleriyle berâber bir kere yıkamak,
3) Başın dörtte birini meshetmek,
4) Ayakları topuklariyle berâber bir kere yıkamak.

Bu farzlardan biri eksik olursa abdest sahîh değildir. Bunlara rükün de denir. Bu rükün ve farzlar yerine getirilince abdest sahîh olur. Fakat abdestin mükemmel olması için sünnetlerine, diğer âdâbına riâyet etmek de lâzımdır.

4 — ABDESTİN SÜNNETLERİ:

Abdestin sünnetleri şunlardır:

1) Abdest almıya niyet etmek,
2) Eûzü ve Besmele-i şerîfe ile başlamak,
3) Evvelâ ellerini bileklerine kadar yıkamak,
4) Ağzını misvâk ve fırça ile yıkamak veyâhud dişlerini baş ve şahâdet parmakları ile oğmak,
5) Bir uzvu kurumadan diğerini yıkamak,
6) Yıkadığı âzâlarını güzelce oğmak,
7) Ağzına üç kere su alıp her defâsında çıkarmak,
8) Oruçlu olmadığı vakit, suyu ağzına doldurup çalkalamak,
9) Burnuna üç defa su çekmek, her defâsında sol eli ile sümkürüp bu suyu çıkarmak, oruçlu olmayınca, suyu fazla çekmek,
10) Abdesti yukarıda ta'rif edilen şekilde yapmak ve sırayı gözetmek. Evvelâ elini ve yüzünü, sonra kollarını yıkamak, sonra tekmil başını bir kere meshetmek, sonra ayaklarını yıkamak,
11) Yıkanan her âzâyı üçer kere yıkamak,
12) Elleri ve ayakları yıkamağa parmak uçlarından başlamak,
13) Parmak aralarını aralamak (hilâllamak),
14) Sakalı sık olan kimse, parmaklariyle sakallarını aşağıdan yukarıya doğru aralamak, (sakalı çok ve sık olan, yalnız sakalının yüzünü yıkamak, seyrek sakal olursa altına suyu geçirmek vâcibdir),
15) Parmağında yüzük varsa ve dar ise onu oynatmak vâcibdir. Geniş ise menduptur.
16) Kulaklarını meshetmek: En küçük parmağını veyâhud şahâdet parmağını kulaklarının içine sokup baş parmağiyle de dışını mesheder.

5 — ABDESTİN MEKRUHLARI:

Abdest alan kimseler için şunlar mekruhtur:

1) Suyu, lüzûmundan fazla kullanmak,

2) Suyu, bir mûcib yok iken, gayet az kullanmak, yâni mesheder gibi yapmak,

3) Suyu abdest âzâlarına ve yüzüne hızlı çarpmak,

4) Abdest alırken lüzumsuz yere lâkırdı etmek,

5) Hiç ihtiyâcı yok iken başkasından yardım istemek, su döktürmek,

6) Pis bir mahalde abdest almak,

7) Sünnetlerini terketmek.

Yukarıda târif ettiğimiz şekilde abdest alan bir adam abdestin bütün erkân ve âdâbına riâyet etmiş olur.

6 — ABDESTİN FAZİLETLERİ :

Abdest almakta dünyevî ve uhrevî çok büyük fayda ve fazîletler vardır. Peygamberimiz M u h a m m e d *Salla'llâhu aleyhi ve sellem* bir hadîs-i şerîfinde şöyle buyurmuşlardır : *"Bir Müslüman abdest alıp yüzünü yıkarsa, yüzüne âit bütün günahları; ellerini ve ayaklarını yıkarsa, bunlar ile işlediği bütün hatâ ve günahları suyun damlalariyle berâber akıp gider ve kendisi tertemiz kalır. Hattâ tırnak ve kirpik diplerindeki günahlardan bile eser kalmaz. Âdâb ve erkânına riâyet ederek abdest alıp da sonra Kıble'ye dönerek : 'Eşhedü en lâ ilâhe illâ'llâhü vahdehu lâ şerîke leh ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Resûlüh.' diyen bir kul için şüphe yok ki, Cennet kapıları açılmıştır; dilediğinden girer."*

Abdestin maddî ve görünür temizlik ve faydaları herkesin görüp bildiği bir şey olduğundan onları söylemiye lüzum yoktur. Abdestin hükm-i dünyevîsi, abdestsiz helâl olmıyan şeylerin ancak onunla mübâh olmasıdır. Hükm-i uhrevîsi de, âhiretde sevaptır.

7 — ABDESTSİZ HELÂL OLMAYAN ŞEYLER :

Abdestsiz namaz kılmak; *Kur'ân-ı Kerîm*'e el sürmek; *Kur'ân* okurken secde etmek; Cenâze namazı kılmak; âyet-i kerîmeye el sürmek helâl olmaz. Bunlardan biri yapılmak istenildiği zaman, abdest almak farzdır. Kâbe'yi tavâf için abdest vâcibdir.

Uykuya yatarken, uykudan kalktığı zaman, abdesti varken, ölü yıkadıktan sonra, *Kur'ân* veyâhud hadîs okurken abdest almak menduptur.

Şu halde abdest almak bâzan farz, bâzan vâcib, bâzan da menduptur.

8 — ABDESTİ BOZAN ŞEYLER :

Abdestli olan bir adamda şunlardan biri bulunursa abdesti bozulur :

1) Ön ve arka avret mahallinden çıkan pislik ve yel,

2) Vücûdün bir tarafından akan kan, irin ve sarısu, kan ile karışık su,

3) Ağız dolusu kusmak (balgamdan bozulmaz). Ağız dolusu kustuğu şey, ister yemek, ister safra, ister kan pıhtısı olsun, bunlar abdesti bozar.

4) Ağızdan tükrüğe müsâvî veya daha fazla kan gelmek, yâni tükürdüğü vakit tükrüğünün yarısı veyâhud yarıdan fazlası kan olmak,

5) Yatarak, veyâhud dayanarak (dayandığı şey alındığında düşecek derecede) uyumak. Diz üstü oturup yâhud kaynaklarını yere getirip sağlam bir vaziyette uyumak abdesti bozmaz.

6) Bayılmak,

7) Sarhoş olmak,

8) Bâliğ olan kimsenin rükû' ve sücûdu olan bir namazı kılar iken yanındakilerin işiteceği kadar gülmesi,

9) Erkekle kadının tenâsül âzâları birbirine (arada başka bir şey olmıyarak) dokunmak. İşte bunlardan birisi olursa yeniden abdest almak lâzımdır. Ağlamakla gözden çıkan yaş abdesti bozmaz. Vücûdun bir tarafından çıkan kan ve irin etrâfına yayılmıyarak çıktığı yerde kalmış ise, abdesti bozmaz. Kan akmaksızın vücûdun bir tarafından kopup düşen et parçası da abdesti bozmaz. Namaz kılarken ayakta ve rükû'da uyumak da abdesti bozmaz.

MEST (AYAKKABI) ÜZERİNE MESHETMEK

1 — MEST NE DEMEKTİR ? :

Mest, *"Ayakları topukları ile berâber örten ve âdî yürüyüşle birbiri ardınca oniki bin adım veyâhud daha ziyade yürüyebilen, içine kolayca su almıyan ve herbirinin topuklarından aşağısında ayak parmaklarının küçüğü ile üç parmak kadar delik, sökük, yırtık bulunmıyan, bağsız olarak bacakta duracak kadar kalın olan ayakkabı"* demektir.

Böyle olan ve abdestli iken ayağa giyilmiş bulunan bir meste tekrar abdest alınırken mesholunur. Söz temsili : Bugün sabah, abdest alıp ayağınızı yıkadınız, abdestiniz bozulmadan evvel ayaklarınıza böyle bir mest giydiniz; bir saat sonra abdestiniz bozuldu. Tekrar abdest alacaksınız; şimdi abdest alırken ayaklarınızdan o mestleri çıkarmıyarak ıslak elinizle, yalnız üstlerine, birer meshedersiniz. Sonraki gün sabaha kadar geçen yirmidört saat içinde, yâni bugün abdestle mesti giyip de meselâ saat onbirde bozulmuş ise sonraki gün saat onbire kadar her abdest aldıkça mest üzerine meshetmek câizdir. Üzerine meshetmek câiz olan ayakkabı, yalnız mest değildir. Lâpçin, fotin, çizme, kalçın, konçlu aba, terlik gayet katı ve yukarıda anlattığımız şekilde dayanıklı çorap da mest gibidir. Temiz olmak şartiyle bunlara da meshetmek câizdir.

Dağda, tarlada ve bağda giyilen çizmelere ve askerin giydiği ayakkabılara da böyle mesholunur ve onlarla da namaz kılınır.

2 — YOLCULAR İÇİN MESHİN MÜDDETİ :

Yolcu olmıyanlar böylece yirmidört saat mest üzerine, mesh yapabilirler. Yolcu olanlar üç gün üç gece, yâni yetmişiki saat ayaklarını hiç çıkarmadan sâde mest üstüne meshederler.

Mest şöyle olur: Abdest âzâlarını yukarıda gördüğümüz şekilde yıkadıktan sonra sıra ayağa gelince, evvelâ sağ elini su ile ıslatıp, sağ ayağının ucundan başlıyarak inciğine doğru topukları aşmak üzere mestin üzeri ıslak üç parmakla, parmaklar açık olarak ve el ayası dokunmıyarak yukarı doğru sığanır. Sonra sol el ıslatılıp sol ayak da böyle mesholunur.

3 — MESHİN CÂİZ OLMASININ ŞARTLARI:

Dikkat ediniz! Mest üzerine meshin câiz olması için şu şartların bulunması lâzımdır:

1) Mestler abdestle giyilmiş olmalı,

2) İskarpin gibi olmayıp, topuklar kapanmış olmalı ve ayağın topukları görünmemeli,

3) Ayağa giyilen bu ayakkabı yukarıda anlattığımız kadar bir yol yürünebilecek derecede dayanıklı olmalı ve aynı zamanda içinde ayak yürümeğe tahammül etmeli (ağaç ve demir gibi bir şey olursa bittabi olamaz).

4) Her bir mestin topuklarından aşağıda ayak parmaklarının küçüğü ile üç parmak kadar delik, yırtık ve sökük olmamalı. Birinde bir parmak, diğerinde iki parmak olursa zarar vermez. Yırtıldığı halde açılmaz ve ayak görünmezse yine zarar vermez, yâni yine mesheder.

5) Bağsız ayakta durabilecek kadar katı olmalı,

6) Ayağa su almamalı, suyu emerek ayağa vüsûlüne mâni olmalı,

7) Her ayağının ön tarafında, hiç olmazsa, elin küçük parmağiyle üç parmak kadar mahal hilkaten mevcut olmalıdır.

Eğer ayağında bu kadar bir şey yok ise, yâni ayağının ön tarafını kaybetmiş ise, mest üzerine meshetmeyip ayağını yıkamak lâzımdır. Hattâ sağlam ayağına da mesih yapmayıp onu da yıkaması lâzımdır. Eğer ayağının biri topuktan yukarıdan kesilmiş ise onu yıkamak lâzım değildir. Diğer ayağı mevcut ise ona giymiş olduğu meste meshedebilir.

Abdest alıp mestleri giydikten sonra abdesti bozulur ve ondan sonra mestlerden birini ayağından çıkarır veyâhud mest ayaktan çıkıverirse mesih bozulur. Eğer abdestle mestleri giydikten sonra abdesti bozulur ve tekrar abdest alıp mest üzerine meshettikten sonra ve abdesti varken mestlerini çıkarmış ise, yalnız ayaklarını yıkar; abdesti yok iken çıkarmış ise, abdest alınırken, ayakları da yıkamak lâzımdır. Meshin müddeti bitince mesih yine bozulur.

4 — SARGI VE YARA ÜZERİNE MESHETMEK:

Abdest âzâlarından birinde, kırık çıkık, yara ve çıban gibi bir şey olup da üstü tahta ve bez ile sarılı olursa, o vakit bakarız, eğer sargı âdî bir şey ise, yâni onu çözüp altını yıkamakta bir zarar yoksa, kolayca ve zararsızca çözülüp yıkanacaksa, sargı çözülerek altı yıkanır ve yaranın üstü meshedilir. Fakat yara ehemmiyetle ve sargı çözüldüğü vakit zarar gelecek olursa, o zaman çözülmiyerek, sâde sargının üzerinden bir defa meshedilir. P e y g a m b e r i m i z *Salla'llâhu aleyhi ve sellem* Uhud Gazâsında aldıkları yaranın sargısına meshetmişler ve A l i *radiya'llâhu anh*'in Hayber Gazâsında bileği kırıldığı vakit meshetmesini emretmişlerdi.

Abdest âzâsından birinde ilâç bulunur da üzerinde sargı almazsa, o da böyledir. Yâni ilâcın üzerinden yıkamak zarar vermezse, ilâcın üzerinden su akıtılır. Zarar verirse, ilâcın üstü meshedilir. Mesh de zarar verirse terkolunur. Eğer sargının her tarafına meshedemezse çoğuna meshedip gerisini bırakır. Bu hüküm gusûl hakkında da böyledir.

ONSEKİZİNCİ DERS

GUSÜL (BOY ABDESTİ)

1 — GUSÜL NE DEMEKTİR? :

Hiç kuru bir yer kalmamak üzere, tepeden tırnağa kadar bedenin her tarafını yıkamağa, *gusül* (boy abdesti) denir.

Gusül, bâzan farz, bâzan sünnet, bâzı def'a da mendup olur. Cünüb olanın, hayız ve nifastan temizlenmiş olan kadının gusletmesi farzdır. Cuma ve Bayram namazları, Hac veyâhud Umre için İhrâm'a girerken gusletmek sünnettir.

2 — GUSLÜN FARZLARI :

Guslün farzları üçtür :

1) Ağıza su alıp boğazına kadar çalkalamak,
2) Burnuna su çekmek ve yıkamak (1),
3) Tepeden tırnağa kadar (iğne ucu kadar kuru bir yer kalmamak şartiyle) bütün bedeni yıkamak.

İşte guslün farzları ve erkânı bunlardır. Suyu kaşlarının, bıyıklarının ve sakalının altına kadar vardırması şarttır. Sakalın yalnız üstünü yıkamak kâfi değildir. Eğer erkeğin çok ve örülmüş saçı varsa, onu çözüp her tarafını yıkaması şarttır. Kadının saçının dipleri tamâmiyle yıkanmak kâfidir.

3 — GUSLÜN SÜNNETLERİ :

1) Gusle evvelâ Besmele ile başlamak,
2) Gusle niyet etmek (2),
3) Bedenin bir tarafında pislik varsa onu önceden güzelce temizlemek,
4) Avret yerini, velevki pis olmasın ayrıca yıkamak,
5) Gusülden evvel abdest almak,
6) Bedenine üç defa su dökmek ve her defâsında su bedenini kaplamak, suyu bedeninin her tarafına ulaştırmak,
7) Su dökünmeğe baştan başlamak, sonra sağ omuzuna, sonra sol omuzuna dökmek,

---

(1) Mezhebimiz olan Hanefî mezhebiyle Hanbelî mezhebine göre ağızla burunun içi de zâhirî bedendendir. Binâenaleyh, yıkamak farzdır.

(2) Şâfiî ve Mâlikî mezheblerinde başlarken niyet farzdır.

8) İlk defa döktüğü zaman bedeni oğmak ve suyu bedenin her tarafına ulaştırmak (1),
9) Ayağının olduğu yere su birikirse abdest aldığı zaman ayak yıkamasını sonraya bırakmak.

4 — BÜTÜN ERKÂN VE ÂDÂBINA RİÂYET EDİLEREK GUSLETMEK :

Gusletmek istiyen bir adam önce Besmele-i Şerîfe-okur; sonra gusletmeye niyet eder. Ellerini bileklerine kadar yıkar ve üzerine yapışıp kurumuş bir şeyler varsa onları temizler; sonra avret mahallinde veya uyluklarında bir pislik varsa onları yıkar, olmasa da yıkar. Bundan sonra sağ avucuna su alarak onu ağzına alır ve boğazına kadar ağzının içini ve dişlerinin arasını üç kere su ile çalkalar. Oruçlu değilse, ağzına her su aldığında fazla alır ve ağzının her tarafını, tâ boğazına kadar, iyice çalkaladıktan sonra döker. Sonra yine sağ eliyle burnuna su çekip üç defa yıkar. Burnunun içinde kurumuş kir-pas kalmasın diye her defasında sol eliyle sümkürür. Bundan sonra tıpkı namaz abdesti gibi bir abdest alır. Şâyet bastığı yere su toplanırsa, ayağını abdest alırken yıkamayıp, gusléttikten sonra, çıkarken yıkar. Abdest aldıktan sonra, evvelâ başına, sonra sağ, sonra sol omuzlarına üçer defa su döker ve vücûdunu yıkar. Suyu ilk dökküşte elinin erebildiği yere kadar vücûdunu güzelce oğuşturur. Sonra her döktükçe yine oğuşturur. İğne ucu kadar kuru yer kalmaksızın bedenini yıkar. Göbeğinin ortasını ve kapanmış olan küpe deliklerini de yıkar. Sakalını, saçını oğuşturur, suyu onların diplerine geçirir. Eğer vücûdunda bir yara olup da üstünde ilâç varsa o ilâcı çıkardığı takdirde zararı olacaksa suyu ilâcın üstünden geçiriverir. Geçirmesi zararlı ise orasını mesheder, meshetmek de zararlı ise, onu da terkederek yalnız sargı üzerine meshediverir.

5 — GUSLETMEK KİMLERE FARZDIR? :

Âkil ve bâliğ olan, kadın ve erkek bir Müslüman, her ne sûretle olursa olsun, cünüp olduğu vakit, onun gusletmesi, üzerine farzdır. Âdet gören bir kadının kanı kesilip de âdeti tamam olduktan, lohusa olan kadınların lohusalığı geçtikten sonra gusletmeleri farzdır. Böyle gusletmek iktizâ eden bir insan gusledip yıkanmadıkça namaz kılamaz, *Kur'ân* okuyamaz, eline *Kur'ân-ı Kerîm*'i alamaz, Kâbe-i Muazzama'yı tavâf edemez. Yıkanıp temizlenmedikçe bunların hepsi de o adama haramdır.

Gusûl iktizâ etmemiş olan, temiz bir adamın Cuma ve Bayram namazları için gusletmesi sünnettir. P e y g a m b e r i m i z *Sallâ'llâhu aleyhi ve sellem : "Cumâları gusletmek her Müslümana lâzım."* buyurmuşlardır. Bir adam-

---

(1) Suyu dökerken, yâhud döktükten sonra kurumadan hemen bütün bedeni oğuşturmak, Mâlikî mezhebinde farzdır. Eğer bir özrü varsa o zaman olmaz.

dan, her ne sûretle olursa olsun, menî gelirse, o adam şerîat nazarında cünüptür. İster rüyâsında olsun, isterse vücûdunun bir tarafı kadına dokunmakla, yâhud başka sûretle olsun, ne ile olursa olsun, şehvetle menî çıktı mı, cünüp sayılır. İşte o zaman gusletmesi üzerine farzdır. Bir de mümkün ise her Cuma günü yıkanmak Müslümanlıkta çok mühim bir vazifedir. Bunu da yapmalıyız. Peygamberimiz M u h a m m e d *aleyhi's-selâm* her Cuma günü Cuma namazından evvel guslederlerdi. Bayram namazlarından evvel de guslederlerdi. Bizi de bu husus için pek çok tergip ve teşvik etmişlerdir. Bunun için biz de böyle yapmalıyız, bunun pek çok sevabı vardır. Haftayı geçirmeyip her hafta vücûdumuzu güzelce yıkamalıyız.

Gusûl meselesine çok dikkat etmeliyiz. Su iktizâ edince gusletmek, Allâh'ın emri ile boynumuza borç olduğunu unutmamalıyız. Öyle pis pis gezmenin günâhı pek çoktur. İnsanın *Kur'ân* okumasına ruhsat verilmeyen şu halde devam etmesi ne kadar fenâ bir şeydir. İnsan cünüp oldu mu, hemen gusletmeli, biran evvel yıkanıp üzerinden pisliği atmalıdır. İslâm Dînini kabûl eden bir insan, *Kur'ân*'ın her söylediğini, dînin her dediğini kabûl etmelidir. Bu onun boynuna borçtur. *Kur'ân-ı Kerîm*; cünüp olunca vücûdunuzun her tarafını güzelce yıkayınız, demiş. Mâdemki Müslümanız; bunu böyle yapmak borçtur.

Büyük hekimler diyorlar ki :

İnsanın başına gusledecek bir hal gelince, bütün damarlarda büyük bir sarsıntı olur. Vücûdda bir yorgunluk, bir gevşeklik hâsıl olur. Damarlardaki bu sarsıntıyı, vücûddaki yorgunluk ve gevşekliği teskin için, vücûdun her tarafını yıkamak lâzımdır. Vücûda ârız olan bu gevşeklik ve durgunluğun en büyük, en iyi, en mukavvi ilâcı gusüldür.

Şimdi hekimlerin bu sözünün ne kadar doğru olduğunu hepimiz biliriz. Herkes dikkat etmiştir ki, insan su iktizâ eden bir hâl karşısında kalınca, üzerine bir ağırlık çöker. Halbuki, abdest bozduğu vakit böyle midir? Bilâkis o zaman insana bir genişlik gelir. Onun için, insanda su iktizâ eden bir şey olunca, vücûdunun her tarafını yıkamak ve abdest yapınca, yalnız avret mahallini (ut yerini) temizlemek lâzım gelir.

TEYEMMÜM

Sual — Teyemmüm nedir?

Cevap — *Farzdır, Kitâb* ve *Sünnet* ile sâbittir.. Abdeste ve gusle bedeldir.

Sual — Teyemmüm neye derler?

Cevap — Teyemmüm, temiz toprak yâhud taş, kum ve kireç gibi toprak cinsinden bir şeye, niyetle ellerini vurup yüzünü ve kollarını meshetmeye derler. Şeriat lisâniyle teyemmümün ma'nâsı budur.

Sual — Teyemmüm nasıl olur?

Cevap — Evvelâ ne için teyemmüm edecekseniz ona niyet edersiniz. Sonra kollarınızı sıvarsınız, (Eûzü - Besmele) çekip parmağınızı açar ve toprağa bir defa vurduktan sonra, yüzünüzü mesheder, tekrar elinizi toprağa vurup sol elinizin içi ile sağ kolunuzu, sağ elinizin içi ile de sol kolunuzu dirsekleriyle birlikte meshedersiniz.

Sual — Teyemmümde niyet nedir?

Cevap — Farzdır.

Sual — Toprağa vurup meshetmek nedir?

Cevap — O da farzdır.

Sual — Öyle ise teyemmümün farzı kaçtır?

Cevap — İkidir : Biri niyet, diğeri temiz toprağa veya toprak cinsinden bir şeye vurup meshetmek. (Yüzü ve kolları ayrı sayarsak, farzı üç olmuş olur.)

Sual — Teyemmüm ne zaman yapılır?

Cevap — Abdest alacak veyâhud gusledecek kadar temiz su bulunmaz, yâhud su bulunur amma bir sebeple suyu kullanamıyacak olur veya suyu kullanmak pek güç gelirse, o zaman, abdest ve gusül niyetine teyemmüm ederler. Bedeninin kısm-ı âzamı veyâhud hepsi yara içinde olan bir adam vücûdunu yıkamıyarak teyemmüm eder. Eğer vücûdunun çok tarafı sahih olursa oraları yıkayıp yara olan yerleri mesheder. Gusül ile teyemmüm bir araya getirilmez.

Sual — Teyemmümü ne gibi şeyler bozar?

Cevap — Abdesti bozan bir şey teyemmümü de bozar. Su ile abdest almıya yâhud gusletmeye ma'ni olan şeyler ortadan kalkınca teyemmüm yine bozulur. İslâm Dîni temizlik dînidir. Dînin temeli temizlik üzerine kurulmuştur. Bunun için abdest ve gusül farzdır; abdestsiz namaz kılınmaz. Su iktizâ edince cünüp gezilmez. Dînimiz böyle şeylere müsâade etmez; icâb edince herhalde abdest alacağız, gusledeceğiz, temizleneceğiz. Su varsa su ile abdest alırız, gusletlederiz.

Su yoksa ne olacak?

Söz temsili : Namaz vakti olup abdest almak veyâhud su dökünmek iktizâ eyledi. Lâkin o yakınlarda su yok, yâhud su var amma öyle bir soğuk var ki, orada su dökünüp yıkanacak olsa, büyük tehlike var. İşte o vakit abdest ve gusül yerine teyemmüm ederiz. Abdest farz olan şeyler için teyemmüm de farzdır. Vâcib olanlar için vücûp, sünnet olanlar için sünnettir.

2 — TEYEMMÜMÜN SAHÎH OLMASININ ŞARTLARI :

Teyemmümün sahih olması için sekiz şart vardır :

1) Niyet etmek. Elini toprağa vururken ya temizlenmiye, yâhud namaz, secde-i tilâvet ve cenâze namazı gibi maksud olan bir ibâdete niyet etmiş olmak şarttır.

2) Teyemmümü mübah kılacak bir özür bulunmak. Su bulunmamak veyâhud suyu kullanmaya mâni' olacak bir hastalığı ve özrü bulunmak; soğuktan ve düşmandan korkmak, yanındaki su, içeceğinden fazla olmamak, suyu çıkaracak bir şeyi bulunmamak, su ile abdest alacak olsa cenâze veyâhud bayram namazının geçmesi korkusu olmak. İşte bunlar teyemmümü mübah kılan özürlerdendir.

3) Taş, toprak, kum gibi yeryüzü cinsinin temizi ile veya temiz tozu ile, hiç necâset dokunmamış olanı ile olmak,

4) Yüzü ve kolları kaplarcasına meshetmek,

5) Meshi, elin hepsi veyâhud ekserîsiyle yapmak,

6) Elin içi ile iki kere vurmuş olmak, yâni yeryüzü cinsinden olan bir şeye iki kere elini koymak,

7) Abdest almıya veya gusûl yapmıya, münâfi olan haller (meselâ hayız ve nifas gibi) kesilmiş ve kalmamış olmak,

8) Meshedeceği uzuvlarında meshe mâni' bir şey varsa evvelâ onları gidermek. Meselâ, kollarında, yüzünün bir tarafında sakız vesâire gibi bir şey yapışmış ise evvelâ onları kaldırmak lâzımdır.

3 — TEYEMMÜMÜN SÜNNETLERİ :

Teyemmümün sünnetleri yedidir :

1) Evvelâ Besmele-i Şerîfe çekmek,

2) Sırayı gözetmek,

3) Birbiri ardınca yapmak,

4) Elleri yere koyarken evvelâ ileri sürmek,

5) İleri sürdükten sonra tekrar geri ve kendine doğru çekmek,

6) Parmaklarını açık bulundurmak,

7) Ellerini yerden kaldırdığı vakit, şâyet tozlu ise, ellerini birbirine vurarak silkelemek.

ONDOKUZUNCU DERS

NAMAZ VE NAMAZ VAKİTLERİ

1 — NAMAZ NE ZAMAN FARZOLUNMUŞTUR VE KİMLERE FARZDIR? :

Kelime-i Şahâdet'ten sonra İslâm'ın birinci temeli namazdır. Beş vakit namaz Mekke-i Mükerreme'de ve Nübüvvet'in onbirinci senesinde, yâni Hicret'ten bir buçuk sene evvel Mi'râc gecesinde farz kılındı. Namaz bütün farz olan işlerin aslı ve bu i'tibarla dînin direğidir. Bir insana namaz farz olması için üç şartın bulunması lâzımdır : İslâm, bülûğ, akıl. Binâenaleyh, âkil ve bâliğ olan her Müslüman üzerine günde beş vakit namaz borçtur. Namazın farziyeti, *Kitâb (Kur'ân), Sünnet* ve *İcma'* ile sâbittir. Namaz kılan dünyâda borcunu öder, âhirette sevâba nâil olur. Yedi yaşından sonra çocuklar namaz ile emrolunur ve yavaş yavaş namaza alıştırılır.

2 — NAMAZIN AKSÂMI :

1) Rükû' ve secdeleri olmıyan namaz,

2) Rükû' ve secdeleri olan namazlar.

Birincisi Cenâze namazı (1), ikincisi de diğer namazlardır. Bu da üç kısımdır : Farz namazlar, Vâcib namazlar, Nâfile namazlar ki, Sünnetler ve mendupları şâmildir.

Farz da ya farz-ı ayındır : Beş vaktin farzı ile Cum'a namazı gibi. Yâhud farz-ı kifâyedir : Cenâze namazı gibi (2). Vâcib namazlar, ya insanın kendi işinden dolayı vâcib olmuştur; yâni üzerine vâcib olmasına kendisi sebep olmuştur; adak namazı, bozulan sünnetin kazâsı, Tavâf namazı gibi. Secde-i sehiv de böyledir. Bir insan şu kadar namaz kılacağım, diye adamış ise, o kadar namaz kılmak o adamın üzerine vâcib olur. Nâfile namaz kılarken bozuverse, onun kazâsı üzerine vâcib olur. Bunların vâcib olması kendi işiyle olmuştur.

Yâhud vâcib olması insanın kendi işinden ötürü değildir. Vitir namazı, Bayram namazları gibi. Secde-i tilâvet (okuma secdesi) de böyledir.

Nâfile namazlar, Farz ve Vâcib olmıyan (yâni Farz ve Vâcibden fazla olan) namazlardır. Terâvih namazı ile beş vaktin sünnetleri ve kuşluk namazı gibi.

---

(1) Mâlikî ve Hanbelî'lere göre sücûd-ı tilâvet de kendisinde rükû' bulunmıyan bir namazdır; namazın bu kısmında dahildir.

(2) Cenâze namazının burada tekrar sayılması farz-ı kifâye olmak i'tibâriyledir.

3 — FARZ OLAN NAMAZLARIN VAKİTLERİ :

Her mükellef Müslüman üzerine farzolan namaz, günde beştir: Sabah, Öğle, İkindi, Akşam, Yatsı. Farz olan bu namazların muayyen birer vakitleri vardır. O vakitler, namazların sebebidir. Her namazın kendi vaktinde kılınması şarttır. Namazı vaktinden evvel kılmak câiz ve sahîh olmadığı gibi, bir özrü yok iken vaktinden sonraya bırakmak da haram ve günahtır. Uyku gibi, unutma gibi sebeple kılamamış olduğu bir namazı uyandığı veyâhud hatırına geldiği zaman kılmak lâzımdır.

4 — SABAH NAMAZININ VAKTİ :

Sabaha karşı, doğu cihetinde yayılan beyazlık ile göğün etrafından karanlık açıldığı zamandan güneş doğmasına kadar olan, yâni tan yeri ağardıktan güneş doğuncaya kadar uzayan zaman, Sabah namazının vaktidir. İşte Sabah Namazı bu arada kılınır. Bunu biraz daha izâh edelim: Sabaha karşı evvelâ doğu tarafına yukarıdan aşağıya bir beyazlık gelir; sonra o beyazlık giderek tekrar karanlık gelir. Ondan sonra ufkun her tarafına yayılır. İkinci beyazlık ile Sabah namazının vakti girer. Güneş doğmasiyle namazın vakti de çıkar.

5 — ÖĞLE NAMAZININ VAKTİ :

Güneş tam ortaya geldikten biraz sonra başlar ve her şeyin gölgesi, iki misli veyâhud bir misli oluncaya kadar devâm eder. İzâh edelim: Güneş tam ortaya geldiği vakit yeryüzünde her dikili şeyin gölgesi batı tarafından doğu tarafına dönüp kısalmakta nihâyet bulur. Ne uzar, ne de kısalır; o anda sâbit olan gölgeye *"Fey'-i zevâl"* denir. Bundan sonra gölge doğu tarafına uzamıya başlar. İşte bu zamandan i'tibâren her şeyin gölgesi —fey'-i zevâl hâriç olmak üzere— iki misli veyâhud bir misli oluncaya kadar Öğle namazının vaktidir. Yâni her şeyin gölgesi iki misli oluncaya kadar Öğle namazı kılınabilir.

Bu kavillerin ikisi de İmâm-ı A'zam'dan menkul ise de, birincisi son kavli ve mezhebidir. Ve ekser-i ulemânın muhtârı ve ihtiyâta muvâfık olanı da budur. İmâm-ı Yûsuf ile İmâm-ı Muhammed, İmâm-ı A'zam'ın ikinci kavlini, yâni *"bir misli oluncaya kadar"* dediği kavli almışlardır. İmâm-ı Züfer de bunu almış. Tahâvî de bunu ihtiyâr etmiştir. İmâm-ı Mâlik, Şâfiî, Ahmed bin Hanbel ve Sevrî'nin mezhebleri de budur.

Hülâsa: Bu mesele hakkında İmâm-ı A'zam'dan üç rivâyet vardır: Bu meselenin müstenedün-ileyhi olan ve bu babda umde olarak kabûl edilen ve İmâm-ı Buhârî tarafından: *"Vakitlerde en sahih şey budur"* denilen meşhûr Cibrîl hadîsidir. Namaz vakitlerini göstermekte esas olan o hadîs-i şerîf, bu babdaki genişliğin ve kolaylığın en açık bir delîlidir. Müçtehitlerin ihtilâfı, ümmet için rahmet olduğu da şüphesizdir.

Binâenaleyh, İkindi namazını asr-ı sânîde, yâni her şeyin gölgesi iki misli olduğu vakitte kılan ve Öğle namazının vaktini oraya kadar uzatmış bulunan bir adama, ne için Öğleyi bu zamana kadar uzattın, denilemiyeceği gibi, İkindiyi asr-ı evvelde kılanlar için de böyle birşey aslâ vârid olamaz. Her ikisine de hem hadîs-i şerîf, hem de müctehitlerin içtihatları müsâittir.

Şu halde bunu yalnız bir cihete hasretmek ve meselâ: *"Asr-ı evvelde ikindiyi kılmak câiz değildir."* demek, Sâhib-i şeriat *sallâ'llahu aleyhi ve sellem*'in göstermiş olduğu geniş hudûdu bırakıp da dar bir çerçeve ile ümmeti tazyik etmek demektir. Bilhassa her iki vakitte kılınacağına dâir İmâm-ı A'zam'dan rivâyetler vardır. İkindi'nin vakti, asr-ı sâniden başlamak İmâm-ı A'zam'ın son kavli ve mezhebi deniyorsa da; asr-ı evvelde kılınacağına dâir olan kavli de İmâm-ı Ebû Yûsuf, İmâm-ı Muhammed, Züfer ve hattâ İmâm-ı Mâlik, Şâfiî, Ahmed bin Hanbel ve Sevrî gibi büyük müçtehidler tarafından da kabûl edilmiş ve İmâm-ı Tahâvî de *(ve bihi ne'huzü)* demekle bu ciheti kuvvetlendirmiştir.

Binâenaleyh, her ikisi ile amel câizdir (1).

6 — İKİNDİ NAMAZININ VAKTİ :

Öğle namazının vakti çıktığı zaman İkindi namazının vakti girer ve güneş batıncaya kadar devâm eder. Yâni İkindinin vakti her şeyin gölgesi iki mislini geçmesinden veyâhud bir misli üzerine olan ziyâdenin iptidâsından başlar.

Evvelki kavle göre, Öğlenin vakti tamâm olunca giren zamana asr-ı sâni, ikinci kavle göre, Öğlenin vakt-i tamâmında giren zamâna asr-ı evvel denir. Şu halde İkindiyi asr-ı evvelde kılmak, İmâmeyn kavline; asr-ı sânîde kılmak, İmâm-ı A'zam kavline göredir. Yukarıda söylediğimiz veçhile, esâsen İmâmeyn mezhebi olan kavil de yine İmâm-ı A'zam'ındır.

7 — AKŞAM NAMAZININ VAKTİ :

Güneş tamâmen battıktan sonra akşam namazının vakti girer ve güneşin battığı tarafa gelen kızıllık veya aklık kayboluncaya kadar devâm eder. Akşam namazı bu arada kılınır. Kızıllık kaybolunca akşamın vaktinin çıkması İmâm-ı Ebû Yûsuf ve İmâm-ı Muhammed kavlidir. İmâm-ı A'zam'a göre güneşin batmasiyle ufka gelen kızıllıktan sonraki beyazlık kayboluncaya kadar Akşamın vakti çıkmaz (2). Maamâfih ihtilâfı nazar-ı dikkate

(1) Bir sual münâsebetiyle bu mesele hakkında yazmış olduğum risâlede uzun izahat vardır. Eser basılmamıştır.

(2) Güneş battıktan sonra ufk-u garbîde birbirini müteâkib üç hâl görülür: Kırmızılık, beyazlık, siyahlık. Kırmızılıktan sonra gelen beyazlık gidip de onun yerine siyahlık gelince; İmâm-ı A'zam'a göre Akşamın vakti çıkmış, Yatsının vakti girmiştir. İmâm-ı Ebû Yûsuf ve İmâm-ı Muhammed'e göre beyazın gelmesiyle Yatsının vakti girmiştir.

alarak akşam namazını güneş gurûb ettikten sonra geç bırakmayıp kılmak daha müstahabdır. Buna dâir hadis-i şerif de vardır.

8 — YATSI VE VİTİR NAMAZININ VAKTİ :

Akşam namazının vakti çıktıktan sonra Yatsının vakti girer ve Sabah namazının vakti girinceye kadar devâm eder. İşte Yatsı namazının vakti bu aradadır. Bu arada ne zaman istenilirse kılınabilir. Fakat câmide, vakit girince hemen kılmak lâzımdır. Vitir, Yatsı namazından sonra kılınır.

9 — CUMA NAMAZININ VAKTİ :

Öğle namazının vaktidir.

İşte, beş vakit namazın her birleri için ayrılmış olan vakitler bunlardır.

10 — NAMAZ KILMAK MEKRUH OLAN VAKİTLER :

İçinde namaz kılmak mekruh olan vakitler de vardır. Bâzı vakitler vardır ki, o zaman, her ne sûretle olursa olsun, hiçbir namaz kılınamaz. Bâzı vakitler de var ki, onlarda kazâ namazları kılınırsa da, nâfile namaz kılınmaz.

Hiçbir namaz câiz olmıyan vakitler üçtür :

1) *Güneş doğarken,*

2) *Güneş tam zevâlde iken,* yâni tam ortaya ve başımızın üstüne gelip de henüz batı tarafına geçmeden,

3) *Güneş batarken :* Bu zamanda güneş epeyce sararır veya kızarır ve gözleri kamaştırmaz, artık batmak üzeredir.

Namaz kılmak mekruh olan bu vakitlerin birinde hazırlanmış olan cenâze namazı ve okunan âyetin secdesi ve başlanmış olan nâfile, mekruh olarak câizdir. Nasıl ki o günün İkindi farzı da, eğer o zamâna kadar kılınmamış ise kılınabilir.

Nâfile kılınması mekruh olan vakitler şunlardır :

1) Sabah namazının vakti girdikten sonra. Burada sabah namazının sünnetlerinden başka nâfile kılınmaz.

2) Sabah namazı kılındıktan sonra, Sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar vakit olsa bile, yine bu arada nâfile namazı kılmak mekrûhtur.

3) İkindi namazı kılındıktan sonra,

4) Akşam namazının farzından evvel,

5) Bayram namazlarından evvel, velevki evinde dahi olsa,

6) Bayram namazından sonra câmide veya musallada nâfile kılmak,

7) Hac zamânı Arafat ile Müzdelife'de birlikte kılınan namazların arasında. Birinde Öğlenin sünneti, diğerinde Akşamın sünneti kılınmaz.

8) Vaktin darlığı dolayısiyle farz için vakit pek dar kaldığı zaman,

9) Farza durulmak üzere kaamet getirilirken (Sabah namazının sünneti başka),

10) Cum'a günü Hatib'in Hutbe'ye çıktığı zamandan Cum'a namazının bitmesine kadar,

11) Abdesti sıkışmış bir halde iken,

12) Gönlünün arzu ettiği bir yemek ortaya konduğu zaman veyâhud kalbini işgal edecek herhangi bir hal ile.

Son ikisinin kerâheti, vaktin dar olmasiyle mukayyettir. Vakit dar olursa namaz te'hir olunmaz.

YİRMİNCİ DERS

BEŞ VAKTİN NAMAZLARI İLE VÂCİB VE NÂFİLE NAMAZLAR

1 — FARZ NAMAZLAR :

Sabah iki. Öğle dört. İkindi dört. Akşam üç. Yatsı dört rek'at olmak üzere günde onyedi rek'at namaz kılmak her mükellefin üzerine farz-ı ayındır.

Vâcib namazlar : Yatsı namazından sonra üç rek'at Vitir namazı ile Bayram namazları vâcibdir.

2 — NÂFİLE NAMAZLAR :

Yukarıda da söylediğimiz veçhile, farzdan ve vâcibden fazla olarak kılınan namazlara Nâfile namaz denir. Nâfile namazlar. Revâtib ve Regaaib diye ikiye ayrılır. Beş vaktin farz namazlarından evvel, yâhud sonra kılınmakta olan sünnetlere Revâtib denir ki, bunlar da : Sabah namazının farzından evvel iki; Öğlenin farzından evvel dört. farzından sonra iki; İkindinin farzından evvel dört: Akşamın farzından sonra iki; Yatsının farzından evvel dört ve sonra iki rek'at olmak üzere günde yirmi rek'attır. Cum'adan evvel ve Cum'adan sonra kılınan dörder rek'ata da Revâtib denir.

3 — MÜEKKED VE GAYRİ MÜEKKED SÜNNET :

Bu sünnetlerin hepsi Revâtibden ise de, kuvvetçe hepsi bir değildir. Sabah, Öğle, Akşam, Cum'a namazlarının sünnetleri ile Yatsı namazının son sünneti müekked, yâni kuvvetlidir. P e y g a m b e r i m i z *aleyhi's-selâm* bu sünnetleri devamlı bir sûrette kılmışlardır. Vakit geniş iken bunlar terkolunmaz. Fakat bunların en kuvvetlisi Sabah namazının sünnetidir. Bunun ehemmiyeti ve kuvveti hakkında pek çok âsâr ve hadîsler vardır. Onun için vâcib diyenler bile olmuştur. Bundan sonra Akşamın, daha sonra Öğle'nin son sünnetidir. Sabah namazının sünnetini Peygamberimiz bâzan *"Kul yâ eyyühe'l kâfirûn..."* ve İhlâs Sûresiyle, bâzan da başka âyetlerle kılardı.

İkindi namazının sünneti ile Yatsının ilk sünneti gayr-ı müekked sünnettir, arasıra terkolunabilir. Bunlara mendup olan sünnetler de denir.

Maamafih, bunlar hakkındaki âsâr çoktur. Bunları da kuvvetli bir özrü yok iken bırakmamak lâzımdır. Öğle ve Yatsının son sünnetlerine iki rek'at daha ilâve ederek dört rek'at kılmak, Akşam namazının sünnetini altı rek'at kılmak da menduptur. Buna *"Evvâbîn"* denir.

4 — REGAAİB NAMAZLARI :

Bunlardan başka kuşluk vakti ve gece yarısından sonra kılınan teheccüd namazı gibi diğer nâfile namazlara da Regaaib denir.

5 — FARZ NAMAZLARA TÂBİ OLAN VE TÂBİ OLMIYAN NÂFİLE NAMAZLAR :

Nâfile namazlar şu sûretle taksim olunur. Nâfile namazlar iki kısımdır :

1) Farz namazlara tâbi' olanlar.
2) Farz namazlara tâbi' olmıyanlar.

Farz namazlara tâbi' olan nâfile de iki kısımdır : Mesnun. Mendub. Mesnun beştir :

1) Sabah namazından evvel iki rek'at. Bu. sünnet namazların en kuvvetlisidir.
2) Öğle namazından evvel dört rek'at. Bâzı rivâyete göre sabahtan sonra en kuvvetlisi budur.
3) Öğle namazından sonra iki rek'at.
4) Akşam namazından sonra iki rek'at.
5) Yatsı namazından sonra iki rek'at.

Mendup da dörttür :

1) İkindi namazından evvel dört rek'at,
2) Akşam namazından sonra altı rek'at,
3) Yatsı namazından evvel dört rek'at,
4) Yatsı namazından sonra dört rek'at.

6 — FARZLARA TÂBİ' OLMIYAN NÂFİLE NAMAZLAR :

Bunlardan başka kuşluk vakti ve gece yarısından sonra sabaha karşı kılınan teheccüd namazı gibi daha bâzı nâfile namazlar da vardır. Farzlara tâbi' olmıyan bu namazlara Regaaib denir.

Kuşluk namazının vakti, güneş bir mızrak boyu yükseldikten sonra başlar, zevâl vaktine kadar devâm eder. En aşağı iki rek'at, en çok oniki rek'attır.

Gece yarısından sonra kılınacak olan teheccüd namazları da böyledir. Bunlardan başka. *Tahiyyetü'l-Mescid, Husuf ve Küsûf* namazları da farzlara tâbi' olmıyan mendub ve regaaibdendir.

Namaz kılmak mekruh olan vakitler hâriç olmak üzere gece ve gündüz istenildiği kadar nevâfil kılınabilir. Bunlarda, ikide veyâhud dörtte bir selâm verilir. Gündüz nevâfilinde dört, gece nevâfilinde sekiz rek'attan ziyâdesini bir selâm ile kılmak mekruhtur.

Şâban'ın on beşinci gecesini, Ramazan'ın yirmisinden sonra geceleri, Kadir ve Bayram gecelerini, arefe gecelerini ibâdetle geçirmek, Peygamberimize salât ve selâm getirmek ve *Kur'ân* veya hadîs okumak, yâhud bunları dinlemek mendubdur. Hiç olmazsa o gecelerde Yatsıyı cemâatle kılmalı ve Sabah namazını da cemâatle kılmaya azmetmelidir.

Dört rek'atlı "Sünnet-i Müekkede" ler müstakildir. İki rek'attan sonraki oturuşta yalnız "Et-Tehiyyâtü..." okunarak üçüncü rek'ata kalkılır ve Besmele ile Fâtiha'ya başlanır. Dört rek'atlı "Gayr-i Müekked" sünnetler böyle değildir. Onlarda iki rek'attan sonraki ilk oturuşta *"Et-Tehiyyâtü..."* den sonra *"Allahümme salli, Allahümme bârik..."*, üçüncüye kalkıldığı zaman da evvelâ *"Sübhâneke"* okunur. Ondan sonra Eûzü Besmele ve Fâtiha...

Bâzıları mendub olan sünnetlerden, İkindinin sünnetinin iki rek'at olarak kılınabileceğini söylemişlerse de, *Cevhere*'de ve *Bahr-ı Râık*'da 4 rek'at olarak kılmanın efdâl olduğu tasrih olunmuştur. Yatsı namazının ilk sünneti de böyledir.

Eğer vakit darlaşarak, yalnız farz kılınabilecek az bir vakit kalırsa, farzdan evvelki sünnetler terk olunarak yalnız farz kılınır. Câmide cemâate yetişebilmek için Sabah namazının sünneti ile İkindi namazının sünneti terkolunur. Meselâ: Sabah câmi-i şerîfe vardınız; sünnet kılınmış, cemâatle namaza başlanmış; eğer sünnet kılacak olursanız imama hiç yetişemiyeceksiniz, imam selâmı verecek. İşte ancak böyle bir zamanda Sabah namazının sünneti terkolunur ve farzdan sonra da kılınmaz.

Eğer imama Tahiyyat'ta yetişebileceğinizi aklınız keserse, sünneti yine kılarsınız, terk etmezsiniz. Fakat İkindinin sünneti böyle değildir. İmamın namaza durduğunu gördüğünüz vakit ilk rek'atta dahi olsa, yine sünneti kılmıyarak doğruca imama tâbi' olursunuz. Sonra sünnet kılınmaz. Cemâate yetişmek için öğlenin sünneti farzından sonraya bırakılır.

Şimdi sünnetleriyle berâber Sabah namazı dört, Öğle namazı on, ikinci namazı sekiz, Akşam namazı beş, Yatsı namazı Vitir ile birlikte onüç rek'attır. Tamamı günde kırk rek'at olur.

7 — EZAN VE KAAMET:

Ezan, namaz vakitlerini herkese bildirmektir. Bunun için vakit girmeden evvel ezan okunmaz. Ezan vakti, namaz vaktidir. Ezan, sünnet-i müekkededir; dînin şiârındandır. Beş vakit namaz için meşrû' kılınmıştır. Vaktin sünneti değildir; namazın sünnetidir. Ezan yüksek sesle, ağır ağır okunur. Kaamet de ezan gibidir. Yalnız kaamet, ezanda olduğu gibi ağır ağır ve yüksek sesle okunmaz. Namaz kılınan yerde ayakta ve kıbleye karşı okunur ve hemen namaza durulur. Kaamet, ezan gibi farz olan namazların sünnetlerindendir. Binâenaleyh, namazların hem edâsında, hem de kazâsında meşrû' olur. Akşam namazında ezanın arkasından kaamet getirilirken câmiye giren kimse oturur. Ayakta durması mekruhtur. Ezan okunurken, *"Hayye alâ's-salât"* derken müezzinin yüzünü sağa, *"Hayye ale'l-felâh"* derken sola çevirmesi müstahabdır, minârede sağa ve sola dolaşır.

Müezzinin ahlâklı, namaz vakitlerini, ezânın âdâbını bilir kimselerden olması lâzımdır. Ezan okurken müezzinin söz söylemesi ve selâm alması mekruhtur. Müezzinlikte şart olan akıllı ve müslim olmaktır.

YİRMİ BİRİNCİ DERS

NAMAZIN ŞARTLARI VE RÜKÜNLERİ

1 — NAMAZIN ŞARTLARI VE RÜKÜNLERİ NE DEMEKTİR VE KAÇTIR? :

Namazın şart ve rükünleri demek, namazın sahîh olması için lâzım olan şeyler demektir. Bunlar namazın farzlarıdır. Şu kadar ki, şart bir şeyin hâricinde olandır. Yâni o şeyin hâricinde ise de onlarsız o şey bulunamaz. Rükün ise, bir şeyin mâhiyetinde, esâsında dâhildir. Ondan ayrı değildir.

Yedisi hâricî şartları; beşi dâhilî rükünleri olmak üzere namazın farzları onikidir (1). Namaza başlamadan evvel yapılması lâzım olan ve onlar olmadan namaz sahîh olmayan şeylere namazın şartları denir. Namazdan evvel bulunması lâzım olan şartlar şunlardır :

---

(1) Namazın farzları kolayca bellenmek ve hıfzolunmak için onikide toplanmış ise de Şürünbilâlî merhum Nûrü'l-İzâh metninde namazın sahîh olması için lâzım olan şeyleri şu sûretle yirmi yediye çıkarmaktadır:

1 — Hadèsten tahâret,
2 — Namaz kılacak adamın bedeninde, elbisesinde ve namaz kılacağı yerde pislik olmamak,
3 — Namaz kılacak adamın namazda ayak bastığı yerde namazın sıhhatına mâni' bir pislik olmamak.
4 — El ve dizlerin geleceği yerde de, sahîh kavle göre pislik olmamak,
5 — Alnını koyacağı yer temiz olmak, İmâm-ı A'zam'dan menkul olan iki rivâyetten esah olan da budur. İmâm'ın kavli de böyledir.
6 — Avret yerini örtmek (Bunun farziyyeti mücmeun-aleyhtir),
7 — Kıble'ye dönmek,
8 — Beş vakit namaz için vaktin girmesi,
9 — Vaktin girdiğini yakînen bilmek,
10 — Cenâb-ı Allâh'a hulûs ve ibâdet kasdiyle namaz kılmıya niyet etmek,
11 — Tahrîme, yâni iftitah tekbîrini almak,
12 — Nâfile namazların gayrısında ayakta olmak,
13 — Farz olan namazların ikişer rek'atında **Kur'ân**'dan hiç olmazsa bir âyet okumak,
14 — Nâfile namazların her rek'atında **Kur'ân**'dan bir âyet okumak,
15 — Vitir namazının her rek'atında okumak,
16 — Rükûa varmak,
17 — Secde etmek,
18 — Secdede başını koyduğu yer katı olmak ve başı aşağıya doğru inmemek,
19 — Secde yeri ayak bastığı yerden yarım arşından ziyâde yüksek olmamak. (Bir câmide cemâat kalabalık olur da secde edecek yer bulunmazsa arka saftakiler öndekilerin sırtına secde etmek câizdir.)
20 — Secdede iken iki ayağının parmaklarından bir miktarının iç tarafını, sa-

1) *Hadesten tahâret* (Hades yukarıda görüldüğü veçhile namaz gibi ibâdetlere mâni' mânevî bir pislik demektir).
2) Göze görülür pislikten tahâret (pâklenmek).
3) Avret yerini örtmek,
4) Namazda Kıble'ye dönmek,
5) Vakit.
6) Niyet.
7) Tahrîme (İftitah Tekbîri) (1).

Bunlar, namaza başlamanın sahih olabilmesinin şartlarıdır. Bunlar olmadıkça namaza başlamak sahîh olmaz.

Hadesten tahâret : Namaz kılacak olan bir adam şâyet gusül icâp etmiş ise gusletmek, abdesti yok ise abdest almak; şâyet su yok ise gusül ve abdest için teyemmüm etmek demektir.

İşte hadesten tahâret dediğimiz budur. Cünüblük ve abdestsizlik hâline, şeriat dilince *"hades"* denir. Gusletmek ve abdest almak da hadesten pâklenmektir.

Necâsetten tahâret demek : Namaz kılacak olan bir adamın bedenini, elbisesini, namaz kılacağı yeri pislikten pâk eylemek demektir. Namaz kılınacak yer mutlaka temiz olmak ve namaza mâni' bir şey olmamak lâzımdır. Üst yüzü temiz, alt tarafı temiz olmıyan bir keçe, yâni ikiye ayrılacak kadar kalın olan bir şey üzerinde namaz kılmak sahih olur. Kendisi temiz astarı pis olan bir elbise, veyâhud başka bir şey, eğer astar her tarafından dikilmiş değilse, üzerinde namaz kılmak sahihtir. Yaygının bir ucunda bir pislik olur, diğer taraflarında ol-

---

hîh kavle göre elleriyle dizlerini Kıble'ye çevirmek. (Ayak parmaklarının dış tarafını Kıble'ye çevirmek, yâni yere dış tarafını yapıştırmak, secdenin sahîh olması için kâfi değildir.)

21 — Rükû' ve sücûdun sıhhati için rükûu secdeden evvel yapmak,
22 — Birinci secdeden, oturacak bir vaziyette başını kaldırmak,
23 — Tekrar ikinci secdeye varmak,
24 — Namazın sonunda oturmak,
25 — Son oturuşu namazın rükünlerinin en sonunda yapmak,
26 — Namazın rükünlerini ve rükün olmıyanı uyanık iken edâ eylemek,
27 — Beş vakitte kıldığı namazların farz ve sâirelerini bilip ayırmak (Sabah namazının iki rek'atı, Öğlenin dört rek'atı gibi), bunların içinden dördü bilittifak rükündür.

Kıyam, Kırâet, Rükû, Sücûd, namazın sonunda teşehhüd mikdârı oturmak da rükündür. Maamâfih, buna şart ve tahrîmeye rükün diyenler de olmuştur. Bunun için dördünün rükün olduğunda ittifak vardır; diğerlerinin bâzısı namaza başlamak sahîh olması için, bâzısı da namazın sıhhatinin devâmı için şarttır. Ş ü r u n b i l â l î bu sûretle tafsil etmiş ise de on ikide hülâsa etmek hıfzetmeğe daha kolaydır.

(1) Sahîh olan, tahrîme yâni, iftitah tekbîri rükün olmayıp şarttır. İ m â m - ı A ' z a m ve İ m â m - ı E b û Y û s u f kavli budur. İ m â m - ı M u h a m m e d , rükün olduğuna kaaildir.

mazsa, temiz olan tarafta kılmak, sahîh kavle göre, câizdir. Yalnız ayak bastığı, dizlerinin, ellerinin ve alnının geleceği yerde, yâni bunların birinde pislik olmamak şarttır.

Setr-i avret demek : Açılması ayıp olan yerlerin örtülmesi demektir. Erkeklerin göbek ile diz kapağı arası (göbek ile dizkapağı örtülecek), kadının yüzlerinden, el ve ayaklarından maâda her tarafının namaz kılarken örtülmüş olması farzdır. Örtülmesi farz olan âzâdan birinin, bir rüknün edâsı kadar zaman, dörtte biri namazda açılsa namaz sahîh olmaz.

İstikbâl-i kıble : Kıbleye dönmektir. Namaz kılacak olan kimsenin, namazını Kıble'ye yâni Kâbe'ye karşı dönerek kılması farzdır. Kâbe, Mekke-i Mükerreme'de vâki' mübârek bir binâdır. Müslümanların Kıblesi odur. Her Müslüman oraya döner; yönünü Kıble'ye çevirir; kalbini Allâh'ına bağlar ve namazını öyle kılar.

Vakit : Farz veya vâcib namazlar için kendilerine mahsus olan vaktin girmesi şarttır. Vaktinden evvel kılınan namazlar sahîh olmaz. Vaktin girdiğine kanâat gelmiş olması da lâzımdır.

Niyet : Hangi namaza duracağını zihnen hatırlamaktır. Eğer cemâatle kılıyorsa, imama uyduğunu da zihnen hatırlamak lâzımdır. Ağzı ile de söylemesi sünnettir. İmam da kendisinin namazına niyet ettiği gibi, cemâatin namazını kılmağa da niyet etmesi gerektir.

Tahrîm tekbîri : Buna İftitah Tekbîri (Başlama Tekbîri) denir (1). Niyetten

---

(1) İftitah tekbîri sahih olmak için bazı şartlar vardır :

1 — Tekbîr ile niyet arasına yemek, içmek ve söz söylemek gibi namaza aykırı bir şey girmemek. Niyetten sonra namaza durmak için yürümek mâni' değildir.

2 — Tekbîri ayakta iken, yâni rükûa eğilmeden evvel almak. (İmama rükûda yetişmek için acele eden adam belini eğerek tekbîr alacak olursa, eğer elleri diz üzerine ermeyip ayakta durmıya yakın ise namaza başlaması sahîh olur. Velevki aldığı tekbîr rükû' niyetiyle de olsa. Esâsen imama rükû'da yetişen bir adamın iki kere tekbîr almıya ihtiyâcı yoktur. Fakat tekbîr alırken çok eğilip elleri dizlerine ermiş, yâni rükûa yaklaşmış ise namaza başlaması sahîh olamaz. Şâfiî ve Mâlikî mezheblerinde de böyledir.)

3 — Niyeti evvel yapıp tekbîri sonra almak ve niyeti tekbîrden sonraya bırakmamak,

4 — Tekbîri kendi duyacağı derecede söylemek. (Eğer duymaya mâni' bir özür yoksa demektir.)

5 — İmâm ile birlikte namaz kılan adam, namaz kılmıya niyet ile berâber imama uymaya da niyet etmek,

6 — Kılacağı farzı önce, başlarken tâyin etmek,

7 — Vâcib olan namazı da niyetde tâyin etmek,

8 — **"Allâhu Ekber"** derken (Allah) kelimesinin (A) sını ve (Ekber) in (b) sini uzatmamak. Namaz içindeki tekbîrlerde de bunlara dikkat etmek lâzımdır.

9 — **"Allâhu Ekber"** derken ikinci (a) yı tabiî bir şekilde uzatmalı ve fazla uzatmamalıdır.

10 — Cemâatle kılarken imam tekbîr aldıktan sonra tekbîr almak. Bilhassa buna çok dikkat etmek lâzımdır. Acele veya dikkatsizlik edip de imamdan evvel tekbîr almamalıdır; alırsa iktidâ fâsittir.

sonra "*Allâhu - Ekber*" diyerek namaza başlanır. İşte bu yedi şeye namazın şartları denir.

Bunlardan biri noksan olursa namaz sahîh olmaz. Şu beş şey de namazın rükünleridir :

1) Kıyam,
2) Kırâet,
3) Rükû,
4) Sücûd,
5) Ka'de-i ahîre.

Şimdi bunları da birer birer îzâh edelim :

Kıyam : Namazda ayakta durmak demektir. Ayakta durmıya iktidârı olan bir adamın farz namazları, Vitir namazını, Adak namazlarını kılarken ayakta başlaması ve ayakta kılması farzdır. Buna kıyam denir.

Kırâet : Namazda *Kur'ân* okumaktır. Yalnız başına namaz kılan insanın, kıyamda iken *Kur'ân* okuması farzdır. Velevki bir âyet olsun *Kur'ân* okumadan namaz sahîh değildir.

Rükû : Kırâetten sonra eller dizlere erişecek kadar eğilmekdir.

Sücûd : Rükû'dan sonra ayak, diz, ellerle berâber alnını yere veyâhud yere bitişik olan bir şeye koymaktır. Her bir rekâtta iki kere secde etmek farzdır. Secdede alın, yerin katılığını bulmalıdır. Secdede yalnız burnunu yere koymakla iktifâ ederse tahrîmen mekruh olup namazını iâde etmesi vâcib olur. Meğer ki bir özrü ola... Secde ettiği yer ayak bastığı mahalden yarım arşından yüksek olmamak lâzımdır. Şu kadar ki, kalabalık bir cemâatte arka saftakilerin ön safta olanların arkalarına secde etmeleri câiz olur. Buradaki yarım arşından maksat, oniki parmak yükseklik demektir ki, takriben yirmi üç santimdir. Binâenaleyh aslolan ayak bastığı yer ile başını secdeye koyduğu yer bir seviyede olmalıdır. Fakat secde yeri ayak bastığı mahalden en çok yirmi üç veyâhud yirmi dört santim yükseklikte olmak namazın sıhhatine mâni' değildir; bundan ziyâdesi mâni'dir.

Ka'de-i Ahîre : Namazın sonunda "*Et-tehiyyâtü*" yü okuyacak kadar oturmaktır. Bu da farzdır.

YİRMİ İKİNCİ DERS

NAMAZ NASIL KILINIR?

1 — SABAH NAMAZI :

Bu ders, namazın nasıl kılınacağını öğretir. Evvelâ Sabah namazından başlıyalım. Söz temsili : Sabah namazının sünnetini kılacağız. Şimdi bunu ben size bir târif edeyim de dikkat ediniz. Önce elbisemin, bedenimin, namaz kılacağım yerin temiz olmasına, bunların birinde namaza mâni' olacak mikdar pislik olmamasına bakarım.

Yukarıda anlattığım gibi bir abdest aldıktan sonra Kıble'ye dönüp kılacağım namazı kalbimde tutarım. Dilim ile de yavaşçacık, "*Niyet ettim Allah rızâsı için bugünkü Sabah namazının sünnetini kılmaya*" diyerek ellerimi kulaklarımın aşağı sarkan yumuşak yerine kadar kaldırıp "*Allâhu-Ekber*" derim. Sonra sağ elimin avucunu, sol elimin üstüne koyup ve sağ elimin küçük ve baş parmaklariyle sol elimin bileğini tutup, böylece göbeğimin altına korum. Kadınlar ellerini omuzları hizâsına kaldırırlar ve göğüslerine korlar. "*Sübhâneke Allahümme ve bihamdik ve tebâreke'smük ve teâlâ ceddük ve lâ ilâhe gayrük.*" (1) duâsını okuduktan sonra Eûzü-Besmele çekerek Fâtiha-i Şerîfe'yi âhirine kadar okuyup "*Âmin*" derim. Sonra bir sûre, yâhud üç kısa âyet veyâhud uzunca bir âyet okurum, sonra ellerimi yanlarıma salıverip "*Allâhu-Ekber*" diyerek rükûa varırım. Rükû'da ellerimle diz kapaklarımı tutup sırtımı ve belimi dümdüz yaparım. Topuklarım da birbirine yanaşır. O halde iken üç defa "*Sübhâne Rabbiye'l-azîm*" dedikten sonra "*Semia'llâhü limen hamideh*" diyerek başımı kaldırıp "*Rabbenâ leke'l-hamd*", "*Allâhu-Ekber*" der ve secdeye kapanırım. Secdeye inerken önce dizlerimi, sonra ellerimi korum, başımı da ellerimin arasına koyarak alnımı ve burnumu yere dokundururum. Secdede el ve ayak parmaklarımı Kıble'ye doğru çeviririm. Dirseklerimi yanlarından açıp, uyluklarımı karnımdan uzakça tutarım, yâni karnımı içeriye çekerim, kollarımı yere yapıştırmam, ayak parmaklarımın altını Kıble'ye doğru yere yapıştırırım, yerden kaldırmam. Secdede üç defa "*Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ*" dedikten sonra "*Allâhu-Ekber*" diyerek secdeden başımı kaldırıp bir defa "*Sübhâna'llah*" diyecek kadar oturduktan sonra "*Allâhu-Ekber*" diyerek yine tıpkı demin anlattığım gibi secde edip üç kere "*Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ*" derim.

(1) Allâh'ım, Seni noksan sıfatlardan, Sana lâyık olmıyan şeylerden tenzih ve hamd ü senâ ile takdîs ederim. Senin pâk ismin sâbit ve ebedîdir. Senin azamet ve celâlin yücedir ve Senden başka ibâdete lâyık hiçbir ilâh yoktur.

Bundan sonra *"Allâhu-Ekber"* deyip ayağa ve ikinci rek'ata kalkar ve ellerimi evvelki gibi bağlarım. Yalnız *"Besmele"* çekerek Fâtiha okuduktan sonra bir sûre veya bir âyet okuyup evvelki rek'atta yaptığım gibi rükûa ve secdeye varırım. İkinci secdeden sonra sol ayağımı yere döşeyerek üstüne oturur ve sağ ayağımın parmaklarının altını yere yapıştırıp dikerim. Bu vaziyette sağ ayağımın altını Kıble'ye çevirmiş olurum. Ellerimi uyluklarımın üzerine korum. İki secde arasında da böyle yaparım. Bu vaziyette şunları okurum :

"Ettehiyyâtü li'llâhi ve's-salevâtü ve't-tayyibât. Es-selâmü aleyke eyyühe'n-nebiyyü ve rahmetu'llâhi ve berekâtüh. Es-selâmü aleynâ ve alâ ibâdi'llâhi's-sâlihîn. Eşhedü en lâ ilâhe illâ'llah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Resûlüh." (1).

"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed. Kemâ salleyte alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîm, inneke hamîdün mecîd."

"Allahümme bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed. Kemâ bârekte alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîm, inneke hamîdün mecîd."

"Allahümme Rabbenâ âtina fi'd-dünyâ haseneten ve fi'l-âhireti haseneh, ve kınâ azâbe'n-nâr bi-rahmetike yâ erhame'r-râhimîn." (2).

"Rabbenâ'ğfirlî ve li-vâlideyye ve li'l-mü'minîne yevme yekûmü'l-hisâb." (3).

Bu duâları okuduktan sonra evvelâ sağ tarafıma dönerek *"Es-selâmü aleyküm ve rahmetu'llâh"*; sonra da sol tarafıma dönerek, *"Es-selâmü aleyküm ve rahmetu'llâh"* derim. İşte Sabah namazının sünneti böyle kılınır.

Sabah namazının farzı da tıpkı sünneti gibi kılınır. Şu kadar ki, farz kılarken *"Bugünkü Sabah namazının farzına"* diye niyet ederim. Bir de niyetten evvel *"kaamet"* getiririm. Kadınlar farzda kaamet getirmezler. Uzun sûreler bilenler Sabah namazının farzında daha uzun sûre okurlar.

2 — ÖĞLE NAMAZI :

Şimdi bir de Öğle namazını târif edeyim :

Önce, *"Niyet ettim bugünkü Öğle namazının sünnetini kılmıya"* diye niyet edip tıpkı Sabah namazının sünneti gibi iki rek'at kıldıktan sonra oturur ve *"Et-tehiyyâtü"* yü sonuna kadar okurum. Ondan sonra başka bir şey okumıyarak *"Allâhu-Ekber"* deyip tekrar üçüncü rek'ata kalkarım, üçüncü ve dördüncü

---

(1) Dil ile, beden ve mal ile olan bütün ibâdetler yalnız Allâhu Teâlâ Hazretlerinedir. Ey mertebesi yüksek olan Peygamber! Selâm ve Allâh'ın rahmet ve bereketleri Senin üzerine olsun. Selâm bizim üzerimize ve Allâh'ın bütün iyi kulları üzerine olsun. Şahâdet ederim ki, Allâh'tan başka ibâdete lâyık hiçbir ilâh yoktur, yine şahâdet ederim ki, Muhammed O'nun Resûlü ve kuludur.

(2) Allâh'ım! Bize dünyâda iyilik ve güzellik (iyi ve güzel şeyleri), âhirette de iyilik ve güzellik ver. Bizi rahmetinle nârın azâbından koru, yâ erhame'r-râhimîn.

(3) Ey bizim Rabbimiz! Beni, anamı ve babamı ve bütün mü'minleri hesap görüldüğü, herkes sorguya çekildiği gün mağfiret edip yarlığa. Günahlarımızı affet.

rek'atları tıpkı evvelki gibi kıldıktan sonra otururum. *"Et-tehiyyâtü"*, *"Allâhümme salli"*, *"Allâhümme bârik"*, *"Rabbenâ âtinâ"* dualarını sonuna kadar okuyup selâm veririm. Öğle namazının sünneti dört rek'at olduğundan ikinci rek'attan sonra oturduğumuz vakit yalnız *"Et-tehiyyâtü"* yü sonuna kadar okur, selâm vermeden üçüncü rek'ata kalkarız.

Öğle namazının farzı da sünneti gibi kılınır. Yalnız niyet ederken : *"Niyet ettim bugünkü Öğle namazının farzını kılmıya"* diye niyet edilir. Bir de üçüncü ve dördüncü rek'atlarda yalnız *"Fâtiha"* okunur. Başka bir sûre veyâhud başka bir âyet okunmaz. Yalnız Öğlenin farzı değil, diğer farz namazlar da böyledir. Üç veya dört rek'atlı olan farzların üçüncü ve dördüncü rek'atlarında yalnız Fâtiha okunur. Fâtiha'dan başka bir şey okumadan rükûa varılır.

Öğlenin son sünneti de tıpkı Sabah namazının sünneti gibi kılınır. Yalnız niyet ederken : *"Bugünün Öğle namazının son sünnetini kılmıya"* diye niyet edersiniz.

3 — İKİNDİ NAMAZI :

Önce dört rek'at sünnet kılınır.

"Bugünkü İkindi namazının sünnetini kılmıya" diye niyet edilir. Bu da Öğlenin sünneti gibidir. Yalnız ikinci rek'atta *"Et-tehiyyâtü"* yü okuduktan sonra selâm verecekmiş gibi *"Allâhümme salli, Allâhümme bârik"* ler de okunur. Ondan sonra *"Allâhu-Ekber"* deyip tekrar üçüncü rek'ata kalkılır ve namaza yeniden başlar gibi *"Sübhâneke, Eûzü-Besmele"*, sonra Fâtiha ve bir sûre okunur. İkindinin farzı, tıpkı Öğle namazının farzı gibi kılınır. Yalnız niyetleri ayrı ayrıdır. *"İkindinin farzına"* diye niyet ederiz.

4 — AKŞAM NAMAZI :

Akşam namazında farz evvel, sünnet sonra kılınır. Önce kaamet edip : *"Bugünkü Akşam namazının farzını kılmıya"* diye niyet ederek üç rek'at farz kılarız. Birinci ve ikinci rek'atları diğer namazların farzı gibi kıldıktan sonra, oturup *"Et-tahiyyâtü"* yü okur, tekrar üçüncü rek'ata kalkarız. Üçüncü rek'atı yalnız bir Fâtiha ile kılarak oturur, Et-tehiyyâtü, Allâhümme salli, Allâhümme bârik, Rabbenâ âtinâ, gibi salâvat ve duâları okuduktan sonra selâm veririz.

Farzdan sonra tıpkı Sabah namazının sünneti gibi iki rek'at sünnet kılarız. Yalnız niyet başkadır. Yâni : *"Bugünkü Akşam namazının sünnetini kılmıya"* diye niyet ederiz.

5 — YATSI NAMAZI :

Yatsı namazında, önce tıpkı İkindinin sünneti gibi dört rek'at sünnet, ondan sonra Öğle ve İkindinin farzı gibi dört rek'at farz, farzdan sonra Akşam namazının sünneti gibi iki rek'at sünnet kılarız. Bunların farkı yalnız niyetlerindedir. Başka fark yoktur.

VİTİR NAMAZI

Vitir namazı, amelen farz, i'tikaaden vâcib, sübûten sünnettir. Yâni farz namazları kılmak farz olup da terketmek helâl olmadığı gibi, Vitir namazını kılmak da böyledir. Kazâsı da vâcibdir. Yalnız bunun vücûbunu i'tikaad farz değil, vâcibdir. Çünkü bunun sübûtu *Kur'ân* ile değil, Sünnetle Ebû Dâvud, Hâkim ve Müslim taraflarından rivâyet olunan hadîslerledir. İmâm-ı Ebû Hanîfe'den, biri farz olduğu, biri vâcib, biri de sünnet olduğunu gösteren üç muhtelif rivâyet varsa da, onların arası bu sûretle tevfîk olunarak: *"İmâm-ı Ebû Hanîfe'ye göre sahîh olan Vitir vâcibdir."* denilmiştir. Esâsen İmâm'ın son kavli ve mezhebi de budur.

Vitir namazı üç rek'attır. Bunun vakti Yatsı'nın vaktidir. Binâenaleyh, Yatsı namazından sonra üç rek'at *"Vitir namazı"* vâcibdir. Her rek'atta Fâtiha ve sûre okunur. Vitir namazı şöyle kılınır: İlk önce, *"Bu gecenin Vitir namazını kılmaya"* diye içimden niyet ederim. Dilimle: *"Niyet ettim bu gecenin Vitir namazını kılmıya"* dedikten sonra *"Allâhu-Ekber"* deyip el bağlar ve namaza dururum. Sabah namazının sünneti gibi iki rek'at kıldıktan sonra oturup *"Et-Tehiyyâtü"* yü okurum. Sonra ayağa, üçüncü rek'ata kalkarım; Besmele çekip Fâtiha, sonra bir sûre veya üç âyet okurum. Bundan sonra rükûa eğilmiyerek ellerimi kulaklarıma kaldırıp İftitah Tekbîri gibi bir tekbîr alır ve *"Allâhu-Ekber"* derim. Sonra yine ellerimi bağlar ve şu duâyı okurum:

"Allâhümme innâ nestaînüke ve nestağfirüke ve nestehdîke ve nü'minü bike ve netübû ileyke ve netevekkelü aleyke ve nüsnî aleyke'l-hayra küllehû neşkürüke ve lâ nekfürüke ve nahleu ve netrükü men yefcürük." (1).

"Allâhümme iyyâke na'büdü ve leke nusallî ve nescüdü ve ileyke nes'â ve nahfidü nercû rahmeteke ve nahşâ azâbeke inne azâbeke bi'l-küffâri mülhık." (2).

(Vitir namazı, Ramazan'da cemâatle kılındığı vakit, bu duâları, hem imam, hem de cemâat içinden okurlar.) Bundan sonra ellerimi bırakıp diğer namazlarda olduğu gibi rükûa, sonra secdeye varırım. Secdeden sonra oturup *"Et-Tehiyyâtü"*, *"Allâhümme salli"*, *"Allâhümme bârik"*, *"Rabbenâ âtinâ"* duâlarını okur ve selâm veririm.

Vitir namazını kılarken bu duâları unutup rükû'da iken veyâhud rükû'dan doğrulunca hatırlarsa duâları okumaz. Eğer rükû'dan doğrulunca okursa rükûu tekrar etmiyerek her iki sûrette sehiv secdesi yapar. Cemâatle kılarken imam kendisinden evvel duâları bitirip rükûa varır ve kendisi rükûa varmazdan evvel imamın doğrulacağından korkarsa, duâyı bitirmeden imam ile rükûa varır.

---

(1) Allâh'ım! Senden yardım isteriz. Râzı olduğun şeylere hidâyet etmeni isteriz. Günahlarımızı örterek bizi rüsvay etmemeni isteriz. Sana tövbe ederiz. İşlerimizi Sana bırakır ve Sana güveniriz. Bize lûtf'u ihsân eylediğin bütün ni'metlerini i'tirâf eder ve Seni hayır ile öğeriz. Verdiğin bütün ni'metleri yerine sarfederek Sana şükrederiz. Sen yücesin, hiçbir ni'metini inkâr etmez ve onları başkasından bilmeyiz; ni'metlerini inkâr ve Sana isyân edeni bırakır ve ondan ayrılır; onunla olan râbıtamızı keseriz.

(2) Allâh'ım! Biz yalnız Sana kulluk (ibâdet) ederiz. Namazı yalnız Senin için kılarız; ancak Sana secde ederiz. Yalnız Sana koşar ve Sana yaklaştıracak şeyleri kazanmıya çalışırız. İbâdetini sevinçle yaparız, rahmet ve ihsânının devâmını ve ziyâde olmasını dileriz. Yasak ettiklerini yapmaz ve azâbından korkarız. Şüphe yok ki, azâbın kâfirlere ve münkirlere ulaşır.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ DERS

NAMAZIN İÇİNDEKİ FARZLAR (1), VÂCİBLER VE SÜNNETLER

Namaz nasıl kılınacağını anladık. Görülüyor ki Namaz, erkân-ı ma'lûme ve ef'âl-i mahsûsadan ibârettir. Muayyen rükünleri olan husûsî bir iştir. Yapılan bu işin içinde farz var, vâcib var, sünnet var. Bu işin esas rükünleri, farzlarıdır. Şimdi namazın farzlarını, vâciblerini, sünnetlerini de ayrı ayrı gösterelim :

1 — NAMAZIN FARZLARI :

Namazın farzları demek, onsuz namaz sahîh olmıyan şeyler demektir. Bunları yukarıda da anlatmıştık. Bunların bir kısmı, namaza durmadan evvel bulunması lâzım gelen şeylerdir; bunlara namazın şartları denir. Bâzıları da namaza başladıktan sonra namazın sıhhatinin devâmı için lâzım olan şartlar olup, bunlara da namazın rükünleri denir. Bunlar da farzdır. Biri noksan olursa namaz sahîh değildir. Buraya kadar namazın şartlarını ve rükünlerini gördük.

2 — NAMAZIN VÂCİBLERİ :

Namazın içindeki vâcibler şunlardır :

1) Namaza *"Allâhu-Ekber"* lâfziyle başlamak,

2) Fâtiha'yı tamâmiyle okumak,

3) Nâfile namazların her rek'atında, farz namazların ilk evvelki iki rek'atında Fâtiha okumak,

4) Farz namazların iki rek'atında Fâtiha'dan sonra bir küçük sûre, yâhud üç kısa veya bir uzun âyet okumak. En küçük sûre *"İnnâ a'taynâ..."* sûresidir. En kısa âyet de *"Sümme nazara"*, *"Müdhâmmetâni"* âyetleridir. Bunlar, kırâetin en azını bildirir. Yâni hiç olmazsa Fâtiha'dan sonra böyle kısa bir sûre veyâhud bu kısa sûre kadar üç kısa âyet veyâhud bu kısa sûre kadar bir âyet okumalı demektir. Uzun okumak istiyen, istediği kadar okuyabilir.

5) Fâtiha'dan sonra okunacak sûre veya âyetleri, üç veya dört rek'atlı farz namazların ilk iki rek'atında, Vitir namaziyle nâfile namazların her rek'atında okumak,

(1) Burada farz, namazın hâricî şartlariyle rükn-i dâhilîsinden eamdır. Her ikisine şâmildir.

6) Fâtiha'yı sûreden evvel okumak,

7) Secdede burnunu alnı ile berâber yere koymak,

8) İki secdeyi birbiri ardınca yapmak,

9) Ta'dîl-i erkân, yâni kıyamda iken dosdoğru, rükû'da iken dümdüz durmak; rükû'dan kalktığı zaman belini iyice doğrultmak ve *"Sübhâna'llah"* diyecek kadar öylece durmak; secdeden kalktığı zaman da iki secde arasında *"Sübhâna'llah"* diyecek kadar oturmak (1).

10) Üç ve dört rek'atlı namazlarda ikinci rek'attan sonra oturmak,

11) Gerek ikinci rek'attan sonra ve gerek selâm vereceği zaman oturduğunda *"Et-Tehiyyâtü"* yü okumak, (dört rek'atlı namazların ikinci rek'atından sonra oturmak ve *"Et-Tehiyyâtü"* yü okumak sahîh kavle göre vâcibdir).

12) Üç ve dört rek'atlı farz namazlar ile Vitir namazında ve Öğle namazının ilk sünnetinde ikinci rek'attan sonra *"Et-Tehiyyâtü"* yü okur okumaz hemen üçüncü rek'ata kalkmak,

13) Cemâatla kılındığı vakit Sabah, Akşam, Yatsı namazlarının birinci ve ikinci rek'atlarında, Cum'a ve Bayram namazlarında, imam Fâtiha ve sûreleri açıktan okumak,

14) Terâvih namazında ve Ramazan'da, Terâvih'ten sonra kılınan Vitir namazında da yine imamın Fâtiha ve sûreyi açıktan okuması,

15) Öğle ve ikindi namazlarında içinden okumak,

16) İmam'a uyan kimse bu namazların hepsinde Fâtiha veya sûre okumıyarak susmak,

17) Vitir namazında *"Kunut"* duâlarını okumak, cemâatle kılarken hem imam, hem cemâat Kunut duâsını içinden okur.

18) Bayram tekbîrleri, (Bayram namazına mahsus olan fazla tekbîrlerle, Bayram namazının ikinci rek'atının rükû' tekbîri vâcibdir.)

19) Namazın sonunda selâm vermek,

20) Namazda yanılırsa sehiv secdesi yapmak,

21) Namazda secde âyeti okursa secde etmek.

Namaz içindeki vâciblerden biri unutulursa namaz yine sahîhtir. Fakat sevâbı noksandır. Bu noksânı tamamlamak için *"Secde-i sehiv"* yapmak vâcibdir.

3 — SECDE-İ SEHİV NEDİR VE NE ZAMAN YAPMAK LÂZIMDIR? :

Secde-i sehiv : Vâcib'in sehven, unutularak terkinde lâzımgelir. Vâcib'in sehven terki, vâcibin yerini değişerek evvel veyâhud sona bırakmak, veyâhud ziyâde ve eksik yapmak sûretlerinden biri ile olur. Farzın te'hiri de, vâcibin terki demektir.

(1) Ta'dîl-i erkâna farz diyenler de vardır. Binâenaleyh, buna çok dikkat etmelidir.

Namazın içindeki vâciblerden biri bu sûretle terkolunup da yine namazda iken hatırına gelirse, namazı kılıp imam sağ tarafına ve yalnız kılan kimse iki tarafına selâm verdikten sonra, sol tarafına selâm vermeden tekrar *"Allâhu-Ekber"* diyerek birbiri ardısıra iki defa secdeye varır; ikinci secdeden sonra oturup *"Et-Tehiyyâtü, Allâhümme salli, Allâhümme bârik, Rabbenâ âtinâ..."* duâlarını okuyarak her iki tarafına selâm verir. İşte buna secde-i sehiv denir ki unutma secdesi demektir. Eğer selâm verdikten sonra secde-i sehiv yapmayı da unutur ve yüzünü Kıble'den çevirip yerinden kalkar, yâhud konuşursa namaz yine namazdır. Fakat dediğim gibi sevâbı noksandır.

Eğer selâmı verdikten sonra hatırına gelmiş ve yüzünü Kıble'den çevirmemiş ve konuşmamış ise yine secde-i sehiv yapar (1).

---

(1) Görülüyor ki, sehiv secdesinin sebebi, namazın aslî olan vücublarından birinin unutulmak suretiyle terkolunması, yâhud sonraya bırakılması veyâhud evvel yapılmış olmasıdır. Yâhud bir vâcibin ziyâde edilmesidir. Bir rüknün te'hir veyâ takdîmi de bunlardan birinde dâhildir. Şimdi sehiv secdesini îcâb eden şeyleri hülâsa edelim :

1) Farz namazların ilk evvelki iki rek'atında, nâfile namazlarla, Vitir namazının herhangi bir rek'atında Fâtiha'nın hepsini yâhud yarıdan ziyâdesini okumayı unutmak. (İ m â m - ı A ' z a m 'a göre Fâtihadan bir âyet dahi unutsa, sehiv secdesi vâcibdir.)

2) Sûreyi, Fâtihadan evvel okumak.

3) Fâtiha'dan sonra bir süre veyâhut üç kısa veya bir uzun âyet okumayı unutmak,

4) Fâtiha'yı yâhud Fâtiha'dan sonra bir sûre veya âyet okumayı unutur ve rükû'da iken hatırlarsa, tekrar doğrulup unutmuş olduğu şeyi okur. Eğer unuttuğu Fâtiha idiyse Fâtiha'yı okuduktan sonra sûreyi de tekrar okur ve tekrar rükû' ederek sonunda sehiv secdesi yapar.

5) Vitir namazının tekbîrini veyâhud Kunut'unu unutarak rükû'a eğilir ve rükû'da iken hatırlarsa doğrulup da Kunut yapmaz. Sonunda sehiv secdesi yapar.

6) Unutarak Fâtiha'yı iki defa okumak; çünkü sûreyi yerinden sonraya bırakmak oluyor,

7) Fâtiha'yı farzların son rek'atlarında yâhud ikinci ve üçüncü rek'atlarda okumak,

8) Dört rek'atlı namazlarda ikinci rek'attan sonra oturmayı unutarak, üçüncü rek'ata kalkmak.

"Eğer üçüncüye iyice doğrulup kalkmış ise tekrar yere oturmayıp namazını kılar ve sonunda sehiv secdesi yapar. Böyle iyice kalktıktan sonra oturacak olursa, namazı fâsid olur. Eğer tamâmen kalkmamış ve oturma hâline yakın bir halde iken hatırlarsa oturması vâcibdir. Sonra secde de etmez. Eğer tamâmen kalkmamış ve fakat kalkmış hâle yakın idiyse kalkar ve sonra secde-i sehiv yapar."

9) Gerek selâm verecek vakit oturduğunda ve gerek dört rek'atlı namazların ikinci rek'atından sonra oturduğu vakit **"Et-Tehiyyâtü"** yü unutmak,

10) İkinci rek'attan sonra oturup **"Et-Tehiyyâtü"** yü okuduğu zaman hemen üçüncüye kalkmıyarak salâvatı okumaya başlamak. **"Allahümme salli alâ Muhammed ve alâ âli Muhammed"** dedikten sonra hatırlamış ise, sonunda sehiv secdesi

Vâciblerden birini bile bile terketmiş ise namazı yeniden kılmak lâzımdır. Kılınmazsa kerâhet-i tahrîmiye ile mekruhtur. Vâcibi, bile bile terketmekle ikaaba müstahak olur.

Namaz içinde iken kaç rek'at kıldığında şüpheye düşer ve evvelden böyle bir şey olmamış ise namazı bâtıl olur. Yeniden kılmak lâzımdır. Selâm verdikten sonra şüphe etmiş ise bu şüpheye i'tibâr yoktur. Meğer ki noksan kıldığına dâir keldisinde kanâat hâsıl olsun. Böyle olursa yeniden kılar.

Eğer çok defa şüphe ârız olursa, zann-ı galib ile amel eder. Bir cihetini kestiremezse az tarafını alıp her rek'attan sonra oturur ve en sonra secde-i sehiv yapar.

Meselâ : Bir rek'at mı, iki rek'at mı kıldığında şüphe ederse bir kıldığına hükmederek farz veyâhud vâcib olan oturmayı terketmiş olmamak için ondan sonra sonu zannettiği her rek'atta oturur ve *"Et-Tehiyyâtü"* okur. Meseleyi tasvir edelim : Dört rek'at olan namazda secdeye vardığı zaman bir rek'at mı, iki rek'at mı kıldığından şüphe edip bir tarafı kestirememiş olan kimse, bir rek'at kıldığına i'tibâr eder. Fakat iki rek'at kılması da muhtemel olduğundan oturup *"Et-Tehiyyâtü"* yü okuduktan sonra kalkıp bir rek'at daha kılarak tekrar oturup *"Et-Tehiyyât"* dan sonra bir rek'at daha kılıp yine oturur. Bundan sonra, bir rek'at daha kılıp oturur. Şimdi dört rek'at kıldığında asla şüphe kalmadı. Yalnız beş rek'at kılmış olması ihtimâli vardır. Her rek'at başında oturduğu için öyle de olsa sahihtir. Sonra *secde-i sehiv* yapar.

4 — NAMAZIN SÜNNETLERİ :

Namazın sünnetleri şunlardır :

1) Namaza başlarken alınan tekbîrde, Vitrin Kunut tekbîrinde ve bayram tekbîrlerinde el kaldırmak. (Erkekler ellerini kulaklarının aşağı sarkan yu-

---

lâzımdır. **"Allahümme salli"** deyince, hemen hatırlar ve kalkarsa sehiv secdesi lâzım değildir.

11) Kunut'u veya tekbîrini unutmak.

12) Bayram namazında imamın ikinci rek'atın rükû' tekbîrini unutması.

13) İmamın açık okuması vâcib olan yerde içinden, içinden okuyacağı yerde dışından okuması, (Bu duâ ve senânın gayrisinedir; bunlardan birini açıktan okumak secde-i sehvi îcâb etmez.)

14) Rükû' ve sücûdda tumânîneti (ta'dil-i erkânı) terkederse sahîh kavle göre sücûd-ı sehiv vâcibdir.

"Namazda sehiv secdesi îcâb eden birkaç şey yaptıysa hepsi için târif edilen şekilde bir defa sehiv secdesi yapmak lâzımdır."

(Namazda okurken âyet ve sürelerin tertibi namazın vâcibât-ı asliyesinden olmayıb nazm-ı **Kur'ân**'ın vâciblerindendir. Binâenaleyh sücûd-ı sehiv lâzım gelmez. Zâhir mezhebe göre Besmele'yi unutmaktan da lâzım gelmez; Z e y l â î ; vâcib demiş ise de.)

muşak mahalli hizâsına, kadınlar omuzlarının hizâsına kaldırırlar; kaldırırken elleri açık, parmaklar hâl-i tabiisinde olacak, yâni parmaklarını ne büsbütün birbirine bitiştirmiş ve ne de açmış olmayıp hâli üzerine bırakmak. El ile parmakların iç yüzü Kıble'ye karşı olacak.)

2) İmama uyan kimsenin iftitah tekbîri, imamın iftitah tekbîrinden sonraya kalmak ve imamın tekbîrine yakın olmak,

3) İftitah tekbîrini alır almaz el bağlamak. (Yukarıda târif ettiğimiz veçhile erkek göbek altına, kadın göğüs üstünden el bağlar. Erkek sağ elinin küçük parmağı ile baş parmağını sol bileğin iki tarafına halkalar, kadın halkalamaz, sâde sağ elini sol elinin üstüne kor.)

4) Sübhâneke okumak,

5) İlk rek'atta Sübhâneke okuduktan sonra Eûzü-Besmele çekmek,

6) Diğer rek'atların başında Fâtiha'dan evvel yalnız Besmele çekmek,

7) Sübhâneke ve Eûzü-Besmele'yi, içinden okumak,

8) Fâtiha'nın sonunda, okuyan ve işiten içinden *"Âmin"* demek,

9) Sabah, Öğle namazlarında Fâtiha'dan sonra uzunca, İkindi ve Yatsı namazlarında kısa, Akşam namazında daha kısa sûre okumak, (Bu, misafir olmayanlar hakkındadır. Yolcu veya vakti dar ise dilediği âyet ve sûreyi okur.)

10) Rükûa eğilirken *"Allâhu-Ekber"* demek,

11) Rükû'da üç kere *"Sübhâne Rabbiye'l-azîm"* demek,

12) Rükû'dan kalkarken *"Semiallahu limen hamideh"* demek,

13) Bunun arkasından *"Rabbenâ leke'l-hamd"* demek,

14) Kıyam'da iken ayak arası dört parmak kadar açık olmak,

15) Rükû'da dizlerini elleriyle tutmak,

16) Rükû'da elleriyle dizlerini tutarken el parmakları açık olmak,

17) Rükû'da dizlerini, dirseklerini dik tutup bükmemek,

18) Rükû'da arkasını dümdüz yapmak,

19) Başını, sağrısını bir doğrulukta bulundurup yukarıya dikmemek ve aşağıya eğmemek. (El ile dizlerini tutmak kadınlara sünnet değildir. Kadınlar rükû'da iken el parmaklarını birbirinden ayırmıyarak ellerini dizleri üstüne koyarlar. Rükû'da iken dizlerini bükük ve ayaklarını biraz meyilli bulundururlar.)

20) Rükû'dan doğrulduğu zaman *"Sübhânallah"* diyecek kadar durmak. (Buna vâcib ve farz diyenler de vardır. Binâenaleyh çok dikkat lâzımdır.)

21) Secdeye varırken yere evvelâ dizlerini, sonra ellerini, daha sonra yüzünü koymak,

22) Secdeden yukarı kalkarken evvelâ yüzünü, sonra ellerini, daha sonra dizleri üstüne ellerini koyarak dizlerini yerden kaldırmak. (Bittabi bunlar özrü ve bir mânii olmıyanlar içindir. Zâif veyâhud başka bir mânii olanlar nasıl kolaylarına gelirse öylece oturup kalkarlar.)

23) Secdelere varırken ve secdelerden kalkarken *"Allâhu-Ekber"* demek,

(Rükû'a gider ve rükû'dan kalkarken, secdeye giderken ve secdeden kalkarken alınan bu tekbîrlere intikaalât tekbîrleri denir. Bunların yerinde olmasına çok dikkat etmek lâzımdır. Meselâ : Rükû'a giderken *"Allâhu-Ekber"* diyerek, eğilmiye başlanacak ve rükû'a varırken bitecektir. Rükû'dan kalkarken de belini doğrultmadan *"Semiallahü..."* diyerek bel doğrulacaktır. Bâzı imamlar rükû'a vardıktan sonra tekbîr alır ki, doğru değildir. Secdeye giderken de, secdeye varmazdan evvel *"Allâhu-Ekber"* demiye başlayıp tam kafa yere değerken bitirmek, secdeden kalkarken de, kafayı kaldırmaya başlarken tekbîre başlamak lâzımdır. Hülâsa, rükû' tekbîrinin yeri ne rükû'dur, ne de kıyamdır. Ayakta tekbîr alıp da ondan sonra rükû'a varmak, yâhud tam rükû'a vardıktan sonra tekbîr almak olmaz. Sücûd tekbîrleri de böyledir. Tekbîr secdede iken, yâhud secdeden kalkıp oturduktan sonra değil, secdeye varırken ve secdeden kalkarken alınacaktır. Bunlara ehemmiyet vermek lâzımdır.)

24) Secdelerde yüzünü iki elleri arasına almak ve eller yüzden geri ve uzakta bulunmamak; el ayası yere ve parmaklar birbirine yapışık ve Kıble'ye karşı olmak,

25) Secdelerde üç kere *"Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ"* demek,

26) Secdelerde karnını uyluklarından, dirseklerini yanlarından ve kollarını yerden uzak tutmak, (yâni kolunu yere yapıştırmamak; kadın secdede kollarını yanlarına ve karnını uyluklarına yapıştırır ve yere doğru alçalır ve yapışır.)

27) İki secde arasında *ka'de-i ûlâ* ve *ka'de-i sâniye*'de otururken ellerini uylukları üzerine koymak,

28) Otururken sol ayağını yere yayıp üstüne oturmak ve sağ ayağının parmakları Kıble'ye doğru gelmek üzere, dikmek. (Kadınlar kaynağı üzerine oturur ve ayaklarını sağ tarafına yatık olarak çıkarırlar. Onlar için sünnet budur.)

29) *"Et-Tehiyyâtü"* yü içinden okumak, *Et-Tehiyyâtü*'yü mutlaka okumak vâcibdir. Binâenaleyh, yanlışlıkla cehren okuyuverse, vâcibi terketmiş olmaz; yalnız sünneti terketmiş olur.

30) Selâm vereceği vakit *"Et-Tehiyyâtü"* den sonra *"Allâhümme salli"*, *"Allâhümme bârik"* ve bunlardan sonra duâ okumak,

31) Selâm verirken başını evvelâ sağa, sonra sola çevirmek,

32) Selâmda *"Es-selâmü aleyküm ve rahmetu'llâh"* demek,

33) İmam sol tarafa selâm verirken sesini biraz yavaşlatmak,

34) Cemâatla namaz kılınırken bir veya daha ziyâde rek'ata yetişememiş olan kimsenin imamın ikinci selâmını beklemesi. (Kıyamda secde yerine bakmak, rükû'da ayaklarının üzerine, otururken kucağına bakıp Allah'dan başkasiyle meşgul olmamak ve selâm verirken omuz başlarına bakmak namazın âdâbındandır.)

YİRMİ DÖRDÜNCÜ DERS

NAMAZI BOZAN ŞEYLER

Namazı bozan şeyler şunlardır:

1) Namazda lâkırdı etmek. (Yanılarak, unutarak, uyuklayarak ve bilmeyerek az veyâhud çok her ne sûretle olursa olsun, namazda insan sözü namazı bozar.)

2) Namazda bir şey yemek, veyâhud içmek. (Hâriçten susam tanesi kadar bir şey, veyâhud dişleri arasında kalmış nohut tanesi kadar bir şeyi yutmak, namazı bozar. Ağzına bir şey alıp çiğnemek ve gevelemek veyâhud namaza dururken ağzına şeker almak ve eridikçe yutmak da namazı bozar.)

3) Kendi işiteceği kadar gülmek. (Yanındakiler işitecek kadar gülerse abdesti de bozulur.)

4) Kıble'den göğsünü çevirmek.

5) Namazda iken bir iş yapmıya çalışmak. (Elbisesi ve bir tarafı ile uğraşır ve hariçten bakanlar namazda değil zannederlerse bunun namazı bozulur.) Söz temsili: Paltosunu, pantolonunu veyâhud şalvarını düzeltir ve geride bakan insan; bu adam namazda değil, namazda olan bu kadar uğraşmaz, derse, bu iş namazı bozar. Hiçbir özrü yok iken birbiri ardınca üç adım yürümek de namazı bozar. Başındakini çıkarıp giymek, tarak ile başını, sakalını taramak da böyledir. Namazı bozan işe *Amel-i kesîr* denir ki, ma'nâsı, çok iş demektir.

6) Namazda iken birine selâm vermek, veyâhud selâm verenin, her ne sûretle olursa olsun selâmını almak.

7) Dünyâya âit bir işi hatırlıyarak sesle ağlamak, ağrı ve sızıdan dolayı veya bezginlikle "*ah!*", "*of!*" demek, inlemek.

8) Öksürüğü yok iken öksürmeye çalışmak, boğazını hırıldatmak.

9) Bir şeyi üflemek.

10) Birine cevap vermek maksadiyle bir âyet okumak.

11) Teyemmüm etmiş bir adamın namazda iken suyu görmesi.

12) Sabah namazını kılarken güneşin doğması. (Kazâ namazı kılarken evkaat-ı selâse-i mekrûhadan birinin girmesi de böyledir.)

13) Mest üzerine yapılan meshin müddeti, namazda iken bitmek.

14) Âyeti yanlış okuyarak ma'nâsını bozmak. (Bunu biraz îzâh edelim: Namazda âyeti yanlış okumak birkaç sûretle olur. Eğer yanlışlık kelimelerin hareke veyâ sükûnunda ise namaz fâsit olmaz. Meselâ: "*Ve tevâsav bi's-sabri*" diyeceği yerde "*bi's-sabiri*" demek gibi. Eğer bir harf yerine başka bir harf okursa bununla ma'nâ değişmiş olur ve *Kur'ân*'da o kelimenin misli de bulunursa bilittifak namaz fâsid olmaz. "*Müslimîn*" diyeceği yerde "*Müslimûn*" demek gibi. Eğer harfin değişmesiyle ma'nâ değişmez ve fakat okuduğu kelimenin *Kur'ân*'da misli de bulunmazsa, İ m â m - ı A ' z a m ile İmâm-ı Muhammed'e göre yine namaz fâsid olmaz. İ m â m - ı E b û - Y û s u f 'a göre fâsid olur. "*El-Hayyü'l-Kayyûm*" yerine "*El-Hayyü'l-kıyâm*" demek gibi. Eğer harfin değişmesiyle hem ma'nâ bozulur, hem de o kelimenin *Kur'ân*'da misli olmazsa bilittifak namaz fâsid olur. Binâenaleyh namazda okuyacağı âyetleri ve harflerin mahreçlerini güzelce bellemek ve her hakkını vermek lâzımdır.)

15) Erkekle kadın yanyana bir hizaya namaza durmak. (Câmilerde erkekle kadın namaz kılarken, kadınların arkadaki saflarda durmaları, erkeklerin önünde veya hizâlarında bulunmamaları lâzımdır.)

Namazda eğer kadın erkeğin yanına veyâhud erkekden ileri durursa, erkeğin namazı fâsid olur. Kadının, namazda yanına durduğu erkek, imam ve kadın da cemâatten ise kadının namazı da bozulur. Namazdaki erkeğin yanına duran kadın namazda değilse, erkeğin de namazı bozulmaz. Maamâfih bu meseleyi ehemmiyetine binâen biraz îzâh edelim:

Erkekle kadın bir hizâya durdukları zaman bilhassa erkeklerin namazı fâsid olması hilâf-ı kıyas olup birtakım şurût ile mukayyettir. Şöyle ki: 1) Namaz kılanların her ikisi de mükellef olmalı. 2) İkisi de namaz içinde olmalı. 3) Namaz, rükû'lu ve sücûdlu olmalı. 4) İkisi de bir imama uymuş veyâhud kadın, muhâzî olduğu erkeğe iktidâ etmiş olmak. 5) Arada hâil olmamak. Biri bir adam boyu yükseklikte, biri alçakta olursa fâsid olmaz. Arada en az bir arşın yüksekliğinde bir hâil olursa yine fâsid olmaz. 6) İmam, muhâzî olan kadının da imâmetine niyet etmiş olmak. 7) İmam, kadınlara imâmeti niyet etmiş olmak. 8) Namaz kılan erkeğin, geriye durmaları için kadınlara söylemiş olması. Muhâzî olan kadının ecnebî olması lâzım değildir. Vâlide, hemşiresi ve zevcesi dahi olsa yine namazı ifsâd eder.

16) Namazda âyeti, *Mushaf*'ın yüzünden okumak.

17) Namaz içinde iken unutarak olsa da bir rüknü eda edecek zaman devam etmek şartiyle avret mahalli açılmak veya üzerine, namaza mâni' bir pislik düşmek.

18) İmama iktidâ etmiş olan bir muktedî, bir rükünde imam ile birleşmiyerek ondan evvel yapmak. (Meselâ: İmamdan evvel kendisi rükû' ederek başını kaldırmak ve onu imam ile berâber yâhud imamdan sonra tekrar etmiyerek namaza devam edip imam ile selâm vermek gibi.)

19) İmama birinci rek'attan sonra uymuş olan kimse, imam selâm verdikten veyâhud "*Et-Tehiyyâtü*" yü okuyacak kadar oturduktan sonra imam ile kılamadığı rek'atı tamamlamıya kalkar ve rek'atı bitirip secde yaptıktan sonra imamın namazda secde-i sehvi icâbeden birşey yaptığını hatırlıyarak yaptığı sehiv secdesine iştirâk ederse onun namazı fâsid olur.

(Böyle bir zamanda, imam selâm vermeden, geçen rek'atları tamamlamaya kalkmamak namazın sünnetlerindendir. İmamla birlikte son Tehiyyâta oturduğu vakit yalnız "*Et-Tehiyyâtü*" yü okuyup salâvâtı ve duâları okumayarak imamın selâmını beklemek ve imam sağ tarafına selâm verdikten sonra kalkmak ve imamla kılamadığı rek'atları yalnız başına tamamlamak lâzımdır. İmamın selâmını beklemek sünnettir.)

YİRMİ BEŞİNCİ DERS

NAMAZIN MEKRUHLARI

1 — NAMAZIN MEKRUHLARI :

Yukarıda namazın vâciblerini, sünnetlerini saydık. Vâciblerinden birini bilerek yapmamak mekruhtur, hem de harama yakın bir mekruhtur. Sünnet veyâhud müstehablardan birini yapmamak da mekruh ise de, harama yakın olmıyan mekruhtur. Şimdi namazın mekruhlarını da hülâsatan yazıyorum :

1) Namazda beden ve elbisesiyle oynamak, veyâhud rüzgârlanmak,

2) Parmak çıtlatmak,

3) Esnemek, gerinmek,

4) Zihnini, hatırını meşgul edecek bir halde namaza durmak, (Meselâ : Abdesti sıkışık iken namaza durmak; ortaya çok sevdiği bir yemek sofrası hazırlanmış iken namaza durmak, câmiye gittiği vakit emniyet olmıyan bir yerde ayakkabılarını arkaya koyup da kendisi ön tarafa namaza durmak mekruhtur. Çünkü namazda iken zihni dâima bunlarla meşgûl olur.)

5) Kılıksız, kıyâfetsiz bir halde, başkasının yanına çıkamıyacağı bir kıyâfetle namaza durmak,

6) Namazda parmaklarını birbirine geçirmek,

7) Namazda elini böğrüne koymak,

8) Kolu sıvanmış olduğu halde namaza durmak, (kadın, kolu sıvalı namaza durursa namazı sahih olmayıp fâsid olur.)

9) Özrü yok iken namazda bağdaş kurmak veya çömelmek,

10) Kaynaklarını yere koyup dizlerini dikerek oturmak, erkekler ağız ve burunlarını örtmek,

11) Secdeye varırken esvabını, elbisesini önünden veya arkadan kaldırmak,

12) Paltosunu veyâhud ceketini sırtına giymiyerek arkasına almak, veyâhud içine bürünüp durmak,

13) Kırâeti, rükû'da tamamlamak, yâni kırâeti bitirmeden rükû'a eğilmek,

14) İkinci rek'atta; ilk rek'atta okuduğu sûrenin veyâhud âyetin üstündeki sûre ve âyeti okumak. (Bir rek'atın içinde olursa da böyledir. Meselâ : Birinci rek'atta Fâtiha'dan sonra iki sûre okumak ister ve evvelâ "*Li îlâfi*" sûresini, ondan sonra da "*Elemtere*" sûresini okursa, namaz mekruhtur; yâhud birinci rek'atta Fâtiha'dan sonra "*Li îlâfi*" sûresini okuyup o rek'atı kıldıktan sonra ikinci

rek'atta Fâtiha'dan sonra *"Elemtere"* sûresini okursa yine mekruhtur. Okurken ister sûre olsun, ister âyet olsun yukarıdan aşağıya doğru okumak lâzımdır.)

15) İki rek'atta okuduğu iki sûre arasını bir sûre ile ayırmak. (Meselâ : Birinci rek'atta Fâtihâ'dan sonra *"Elemtere"* sûresini; ikinci rek'atta *"Eraeyte"* sûresini okumak gibi. Şâyet aradaki sûre uzun olursa o zaman mekrûh değildir.)

16) Bir rek'atta iki sûre arasını bir veya daha ziyâde sûre atlayarak cemetmek. Meselâ : Fâtiha'dan sonra hem *"Elemtere"* sûresini, hem de *"Eraeyte"* veya *"Kul Hüva'llâhü..."* sûresini bir rek'atta okumak gibi.

17) Bile bile âyet atlamak,

18) Kıyâmda sağ eli sol eli üstüne, rükû'da ellerini dizi üstüne, otururken de uylukları üstüne koymamak,

19) Namazda gözlerini yummak,

20) Gözlerini yukarıya dikmek,

21) Yol üzerinde, mezar üstünde, hamam içinde, gübrelikte, pisliğe yakın bir yerde, sâhibinin gönlü, rızâsı olmıyan bir yerde namaz kılmak,

22) Secdede yalnız alnını yere koyup burnunu yere koymamak. Şâyet bir özrü varsa mekrûh değildir.

23) Canlı bir şeyin sûreti üzerine secde etmek. Ağaç vesâire gibi cansız sûretler hariçtir.

24) Câmide ön safta açık bir yer var iken arkaya namaza durmak,

25) Namaz kılacağı yerde Kıble tarafında, yan taraflarında canlı sûreti, canlı resmi bulunmak. (Yerdeki sûret, ayakta duran insanın göremiyeceği kadar küçük ise mekrûh olmaz.)

26) Kor hâlindeki ateşe karşı namaz kılmak. (Önünde mum, kandil, lâmba bulunmasında kerâhet yoktur.)

27) Namazda iken kaşınmak, terini silmek. (Eğer kaşınmadığı ve terini silmediği vakit kendisine zahmet verecek ve zihnini meşgûl edecek olursa o zaman mekrûh olmaz.)

28) Önünden insan geçmesi ümit edilen bir yerde namaz kılarken önüne bir sütre koymamak. (Sütre, hiç olmazsa bir arşın uzunluğunda bir ağaç veya başka bir şeydir. Önünden insan gelip geçebileceği zannedilen bir yerde namaza durmuş olan bir insanın, secde edeceği yerin biraz ilerisine bir şey dikmesi lâzımdır. Dikmemek mekruhtur. Böyle bir yerde cemâatle namaz kılınacağı zaman imâmın önüne sütre dikmek kâfidir.)

29) Namazda iken etrâfa bakınmak. (Bakarken göğsünü Kıble'den çevirirse namazı bozulur.)

30) Namazda bir şeye dayanmak (farz namazlarda).

31) Namazda insan yüzüne karşı durmak. İnsan arkasını dönmüş ise mekrûh değildir.

32) İkinci rek'atta birinciden uzun okumak,

33) Rükû'da başını dosdoğru uzatmayıp yukarıya dikmek yâhud aşağıya eğmek,

34) Hiçbir özrü yok iken secde yerindeki taşları ayıklamak, düzlemiye çalışmak,

35) Secdeye varırken ellerini dizlerinden evvel yere koymak, secdeden kalkarken dizlerini ellerinden evvel kaldırmak, (şâyet hastalık gibi bir özrü varsa mekrûh değildir.)

36) Ezberinde başka bir sûre var iken bir sûre'yi, bile bile iki rek'atta tekrâr etmek.

2 — NAMAZDA MEKRUH OLMIYANLAR :

Beline bağlamış olduğu bir şey namazda iken çözülür ve avret mahalli açılacak olursa onu bağlamak mekrûh değildir. Kılınç gibi, boynuna veyâhud beline takılı olan bir şey, rükû' ve sücûduna mâni' olmazsa, onunla namaz kılmak mekrûh değildir.

Mushaf'a, kılınca, yanan muma, kandile, fenere karşı namaz kılmak mekrûh değildir. Üzerinde canlı sûreti olan bir yaygı üzerinde namaz kılmak —eğer sûret üzerine secde edilmiyorsa— mekrûh değildir. Namazda yılan ve akrep öldürmek de mekrûh değildir. Maamâfih, bunların mekrûh olmaması onların zararından korkulduğu ve ayağını basıvermekle öldürülebileceği takdire göredir. Eğer bunları öldürmek amel-i kesir ile olur, yâhud öldürürken göğsünü Kıble'den çevirirse namazı fâsid olur. Elbisesi rükû'da vücûduna yapışıp da vücûdu belli olmamak için elbiseyi silkmek; elbisesini topraktan sakınmak; alnına yapışan toprak ve çöp parçalarını —kendisine zarar verir yâhud meşgul ederse— ter siler gibi silivermek de mekrûh değildir. Lâkin ihtiyaç görülmedikçe bunları yapmasa daha iyi olur.

YİRMİ ALTINCI DERS

CEMÂATLA NAMAZIN HÜKMÜ

1 — NAMAZI CEMÂATLE KILMAK NEDİR? :

Beş vakit namazı yalnız olarak kılabileceğimiz gibi, cemâatla da kılarız. Hattâ cemâatla kılmak erkekler için sünnet-i müekkededir; vâcib demektir. Bunun farz olduğunu söyliyen fakîhler de vardır.

Cemâatla kılınan namazın sevâbı, yalnız başına kılınan namazlardan yirmi beş ve bir rivâyete göre yirmi yedi derece fazladır. Onun için iki veya daha ziyâde insan bir araya gelince namazı cemâatla kılmalıdır. Bir evde cemâatla namaz kılmak istenildiği takdirde —ev sâhibi ehil ise— imamlığa onun geçirilmesi ve câmide olduğuna göre vazifeli imamın geçmesi lâzımdır. Şâyet bunlar başkasını geçirirse o zaman onlar geçer.

2 — İMAMDA ARANILACAK EVSAF :

Cemâatla namaz kılmak için herhalde bir imam lâzımdır. İmam kendisine uyan cemâattan hâlen iyi olmak lâzımdır. Binâenaleyh, imamlık sahîh olabilmek için birtakım şartlar vardır :

1) İmam olacak zâtın tam bir Müslüman olması lâzımdır. (İ'tikaadı bozuk olanın imâmeti sahîh olamaz.)

2) Âkil ve bâliğ olacak. (Akıllı olmıyanın imâmeti sahîh değildir; akıllı olup da bâliğ olmamış ise yine onun imâmeti sahîh olmaz. Çünkü çocuk üzerine namaz farz olmadığından onun kıldığı namaz nâfiledir. Cemâatin namazı ise farzdır, farz kılan nâfile kılana uyamaz.)

3) Erkek olmak (kadın erkeğe imam olamaz).

4) Namaz sahîh olacak kadar *Kur'ân-ı Kerîm* ezberlemiş olmak,

5) Vücûdunda bir özrü olmamak. (Özürlü bir adam özürsüz kimselere imam olamaz.)

Bu beş şart bulunduktan sonra bir imamda en ziyâde aranılan evsaf ve imam olmıya en ziyâde lâyık olan şunlardır :

Her şeyden evvel namaza âid meseleleri iyi bilecek. İmam olacak adamda ilk evvel bu aranılacaktır. Bundan sonra sıra ile şunlar aranılır :

Kur'ân okumayı daha iyi bilen, *Kur'ân*'ı daha ziyâde ezberlemiş olan, daha ziyâde haramdan sakınan, daha yaşlı olan, ahlâkı güzel ve herkesin rağbetini kazanmış olan ve cemâati çoğaltan, haseb ve neseb sâhibi ve sesi güzel olan. Şu halde birinci şart, i'tikaadı düzgün olmak ve namaz meselelerini iyi bilmektir.

Birinci sebeb-i tercih budur. Bu bulunmadıkça diğerleri para etmez. Bundan sonra da sıra ile diğer vasıflar aranılacaktır. Birinci şartta müsâvi, müteaddit kimseler bulunursa, esbâb-ı tercih olmak üzere, sıra ile diğerlerini aramak îcâbeder. İ m â m - ı E b û Y û s u f 'a göre *Kur'ân*'ı güzel okuyan diğerlerine takdim olunur. Fakat namaz meselelerini gayet iyi bilmesi şarttır. Biri çok âlim ve fakat *Kur'ân*'ı pek güzel okuyamıyan, diğeri de namaz meselelerini lâzım olduğu kadar bilen ve *Kur'ân*'ı da çok iyi okuyan iki kimse olursa, *Kur'ân*'ı iyi okuyan tercih edilmek lâzımdır. İmam olacak adam, *Kur'ân-ı Kerîm*'i herhalde iyi bilen bir zâttan tâlim etmelidir.

Hülâsa : İmam olacak zât; i'tikaadı düzgün, *Kur'ân-ı Kerîm*'i güzel okur, haram ve şüpheli şeylerden korunur, güzel huylu, güzel yüzlü, aslı nesli belli, sesi güzel, elbisesi temiz olmak lâzımdır. Halkın önüne geçerek namaz kılacak zevâtın elbiselerinin son derece temiz ve pâk olmasına çok dikkat etmeleri, halkı kendilerinden soğutacak ahval ve harekâttan, sû-i zan ve töhmeti mûcib hallerden çekinmeleri îcâbeder. İmamlıkta aranılan şartlardan, esbâb-ı tercihden biri de budur.

İmamın her sûretle temiz ve pâk olması cemâatin çoğalmasına da sebep olur. Herkesi tiksindirecek kokar elbise ve çorap ile câmi-i şerîfe girmemeye çalışmalı. Hele çorapların temiz olmasına çok dikkat etmelidir. P e y g a m b e r i m i z ; *"Soğan ve sarmısak yiyenlerin"* bile, bunların kokusunu gidermeden cemâata gelmemelerini söylemiştir. Binâenaleyh, gerek imam ve gerek cemâat, câmi-i şerîfe gelirlerken ayaklarına giyecekleri çorabın temiz olmasına pek ziyâde dikkat etmeleri îcâbeder. Eski olsun, fakat pis ve kokar olmasın! Pis ve kokar bir çorap ile cemâata gelmekten ise, çorapsız gelmek daha iyidir.

Kör olan bir insanın imam olması mekrûh değildir. Fakat ondan daha iyisi bulunursa o zaman körün kıldırması kerâhet-i tenzîhiye ile mekrûhtur.

Başka bir ehli var iken henüz tüyü bitmemiş olan gencin, câhil, ahlâksız ve babası belli olmıyanların imam olmaları mekrûhtur. İmamın, namazı, cemâati bıktıracak kadar fazla uzatması da mekrûhtur. Elhâsıl : İmam, arkasındaki cemâati bıktıracak, kendisinden nefret ettirecek hallerden uzak olmalı; temiz soyu, temiz huyu, temiz elbisesi ve güzel okuması ile herkesin rağbetini, sevgisini kazanmıya ve cemâati çoğaltmıya çalışmalıdır.

3 — SAFLARIN TERTÎBİ VE EHEMMİYETİ :

Cemâat çok olup da cemâatle namaz kılınacağı zaman safların tertîbine son derece dikkat olunmak lâzımdır. Buna en ziyâde imam dikkat edecektir. Safların tertîbi şu sûretle olacaktır : Evvelâ erkekler, sonra erkek çocuklar, daha sonra kadınlar.

İmamdan başka bir tek erkek olursa, imamın sağına ve birkaç parmak gerisine durur. Soluna ve arkasına durmak mekrûhtur. Cemâat, bir kadın, bir erkek olursa, erkek imamın sağına, kadın arkasına durur. Birden ziyâde erkek olursa imamın arkasına dururlar.

Cemâatin tertibi bu sûretle olması lâzım geldiği gibi safların düzgün, bir çırpıda olmasına ve bir safta bulunanların sık ve birbirlerine iyice yakın durmalarına dikkat edilmek lâzımdır.

P e y g a m b e r i m i z *aleyhi's-selâm*, safların düzgün ve sık olmasına dikkat hususunda çok sıkı emirler vermiştir: *"Saflarınızı güzel, düzgün yapınız, omuzlarınızı bir hizâda tutunuz, aranızda açıklık bırakmayınız, açık yer görünce yavaşçacık, oradaki kardeşlerinizin omuzlarını sığayarak safa sokulun."* buyurmuştur. Binâenaleyh, imamın bu ciheti dâima cemâate hatırlatması, namaza dururken; safları düzeltin, demesi lâzımdır. Araya girmek için yanımıza gelen din kardeşimize hemen yer açmak ve ona mâni' olmamak da bir vecibedir. Namazda iken aramıza girmek istiyen bir adama yavaşçacık yer açmak namazı ifsâd etmez. Saf meselesi o kadar mühimdir ki, ikinci safta açık yer bulamayıp da birinci safta açık gören bir adam o açığı kapatmak üzere ikinci safı, saftakileri incitmemek üzere yarıp geçebilir. Bundan dolayı bir günah da yoktur.

4 — CÂMİYE GİDEREK CEMÂATLA NAMAZ KILMAĞA MÂNİ' OLAN, CEMÂATA GİTMEMEYİ MÜBAH KILAN ÖZÜRLER :

Şu sebeplerden birisi bulunursa, cemâata çıkmaya mâni' sayılır ve cemâata gitmemekte mâzur olur :

1) Hastalık,
2) Körlük,
3) Ayağı kesik olmak,
4) Kötürüm olmak,
5) Topal olmak,
6) Fazla düşkün ihtiyar olmak,
7) Yağmur ve çamur olmak,
8) Pek sıcak veya pek soğuk olmak,
9) Pek karanlık olmak,
10) Mal veya can korkusu olmak,
11) Yolculuk üzere bulunmak,
12) Hasta bakıcı olmak, (Hastanın başından ayrıldığı takdîrde hasta rahatsız olacaksa, onun başından ayrılıp da cemâatle namaz kılmaya gitmez.)
13) Yemek sofrası hazır olmak,
14) Abdesti sıkışmak. İşte bu gibi özür ve sebep olmadıkça cemâatle namazı terketmemek lâzımdır. Bu sebeplerden biri bulunursa o zaman cemâate gitmiyerek evinde kalır.

Cemâat, farz namazların kazâsında da meşrûdur. Namazı vaktinde kılamamış olanlar o namazları sonra cemâatle kazâ edebilirler. Fakat imamla cemâatin namazı bir olmak şarttır.

5 — İMAMIN ARKASINDA NAMAZ KILANLARIN HÂLİ :

İmama uyup da onun arkasında namaz kılan kimselere *"Muktedî"* derler. İmama iktidâ sahîh olmak için şu şartların bulunması lâzımdır :

1) Muktedî namaza başlarken hem namaza, hem de imama iktidâya niyet etmek,

2) Muktedî, imamın gerisinde bulunmak, imamın ökçesi muktedînin ökçesinden ilerde olmak. Cemâat bir kişi olursa imamın sağına ve imamın ökçesi, cemâat olanın ökçesinden ileri olmak üzere, imamın sağına durur. Arkasına veya soluna durmak mekrûhtur.

3) İmam cemâattan, hâlen yüksek olmak. (Meselâ abdest almış olan bir adam teyemmümle namaz kıldıran imama, ayakta durabilen bir adam, oturarak namaz kıldırana, bir yara veya sargısı olmıyan, sâhib-i özür olmıyan, sargısı veya özrü olana, farz namaz kılan, nâfile kılana iktidâ edemez. Ederse sahîh olmaz.) (1).

4) İmam ile cemâatin kıldıkları farz başka olmamak ,(Meselâ : Birinin namazı edâ, diğerinin namazı kazâ olursa, iktidâ sahîh olmaz; her ikisininki edâ veyâhud aynı vaktin kazâsı olmak lâzımdır. Maamâfih nâfile olarak sahîh olur.)

5) İmam ile cemâatin arasına kadın saffı ayırmamak. İmam ile erkek cemâat saffı arasında kadın saffı bulunduğu vakit iktidâ sahîh olmadığı gibi, iki erkek arasında olursa yine böyledir.

6) İmam ile cemâat arasında kayık geçebilecek dere, nehir; araba geçebilecek kadar bir yol veyâhud iki saf sığacak kadar açıklık olmamak lâzımdır. Namazgâhlar bundan hâriçtir.

7) İmam bir gemide, cemâat da başka bir gemide bulunmamak.

8) İmama uymuş olan muktedî, imam tekbîr aldıktan sonra tekbîr alarak yalnız *"Sübhâneke"* okuyup sükût eder. Fâtiha ve başka bir âyet okumaz. İmam ile birlikte rükûa vardığı zaman *"Sübhâne rabbiye'l-azîm"* der. İmam *"Semia'l-lâhü limen hamideh"* dedikten sonra muktedî *"Rabbenâ leke'l-hamd"*, secdeye yattığı zaman *"Sübhâne rabbiye'l-a'lâ"* der.

Dört rek'atlı namazların iki rek'atından sonraki oturuşta yalnız *"Et-Tehiyyâtü"*, son oturuşta, *"Et-Tehiyyâtü"* ve *"Allâhümme"* leri okur. İmam ile birlikte selâm verir.

9) İmama uymuş olan bir adam, tekbîr alırken, rükû'a varırken, rükû'dan kalkarken, secdeye varırken, secdeden kalkarken, selâm verirken dâimâ imamdan sonraya kalacaktır.

---

(1) Müellif, bu hükümde ihtiyat olduğundan, İ m â m - ı M u h a m m e d'-in kavli ve içtihâdını tercih etmiştir. İ m â m - ı A' z a m ile İ m â m - ı E b û Y û s u f 'un içtihâdına göre ayakta duranın oturan imama iktidâsı ve namazı sahîhtir. **(Diyanet İşleri Başkanlığı notu.)**

10) İmamdan evvel rükû'dan başını kaldırmak veyâhud secdeye gitmek, secdeden başını kaldırmak olamaz. Bunlardan P e y g a m b e r i m i z *aleyhi's-selâm* menetmiştir.

11) İmama uymuş olan bir adam rükû'da üç defa *"Sübhâne rabbiye'l-azîm"* demeden imam rükû'dan doğrulursa kendisi de hemen imam ile başını kaldırır. Tesbihleri tamamlamayı beklemez. Secde de böyledir.

12) Dört rek'atlı namazın birinci oturuşunda *"Et-Tehiyyâtü"* yü bitirmeden imam üçüncü rek'ata kalkarsa, cemâattan olan zât, isterse imamla birlikte kalkar, dilerse *"Et-Tehiyyâtü"* yü tamamladıktan sonra kalkar.

13) Son oturuşta *"Et-Tehiyyâtü"* yü bitirmeden imam selâm verecek olursa, cemâattan olan zât *"Et-Tehiyyâtü"* yü bitirir, ondan sonra selâm verir.

14) Eğer salâvat ile duâları bitirmeden imam selâm verecek olursa, onları tamamlamadan hemen imam ile selâm verir.

15) İmam, namazın herhangi rek'atında olursa olsun, bir secde ziyâde edecek olursa, yâhud selâm vermek üzere oturduktan sonra unutarak ayağa kalkarsa, cemâat imama uymaz. İmamın yanıldığını hatırlatmak için *"Sübhâna'llâh"*, yâhud *"Allâhu-Ekber"* denir. Eğer imam hemen oturursa cemâat imam ile birlikte selâm verir ve sonra sehiv secdesi yaparlar.

16) İmam namazın sonunda oturduktan sonra kalktığı rek'at için rükû' ve sücûd yaparsa, cemâat imamı beklemiyerek kendi kendilerine selâm verirler; imam namazın sonunda oturmayarak kalktığı vakit, zâit rek'atı secde ile kayıtlamazdan evvel, selâm verirlerse namazları fâsid olur. Secde ile kayıtlarsa hem imamın namazı hem de cemâatin namazı fâsid olur.

17) İmam okurken tutulursa imamın arkasında bulunan cemâattan birinin açması lâzımdır. Yâni, Sabah, Akşam, Yatsı, Cuma, Bayram ve Terâvih gibi cehrî (Fâtiha ve âyetlerin açıktan okunduğu) namazlarda okurken tutulur ve alt tarafı hatırına gelmezse; imamın arkasında bulunan cemâattan biri onu, yâni âyetin alt tarafını okuyup imama hatırlatması lâzımdır. Cemâattan biri bu sûretle hatırlatınca imam hemen alıp okur. Eğer bunu hatırlatan hâriçten biri olur ve imam da onu okursa, namaz fâsid olur.

Eğer imam okurken tutulduğu vakit vâcib olan miktarı okumuş idiyse, hemen rükû'a gitmelidir. Vâcib olan miktârı okumamış ise, okuduğu âyetin aşağısında olan ve ezberinde bulunan başka bir âyete geçmeli ve cemâati hatırlatmıya mecbur etmemelidir. İmam durur durmaz cemâat söylemeye acele etmemelidir. İmam tekrar edip de hatırına getiremez ve rükû'a da gitmezse o zaman söylemek lâzımdır.

18) İmam Fâtiha'yı açıktan okuduğu yerlerde Fâtiha bitince cemâat yavaşça *"âmin"* der.

19) Muktedî, imama her rek'atta tamâm tamâmına yetişmiş ise imam ile berâber namazı bitirir selâm verir. Bir rek'atın rükû'unda (yâni imam rükû'dan doğrulmadan) imama uymuş olan, o rek'ata yetişmiş olur.

20) İmama birinci rek'atın rükû'unda bile yetişememiş olan adam, o rek'ata yetişmemiştir. Binâenaleyh, son oturuşta yalnız *"Et-Tehiyyâtü"* (salâtları da okuması evlâdır) okuyarak imamın selâmını bekler. İmam sağ tarafa selâm verince kendisi selâm vermiyerek, *"Allâhu-Ekber"* deyip ayağa kalkar. Yetişemediği rek'atı yalnız başına kılar. Sübhâneke, Fâtiha, sûre okuyarak o rek'atı kıldıktan sonra oturup tekrar *"Et-Tehiyyâtü, Allâhümme"* leri ve diğer duâları okuyup selâm verir.

21) İmama üçüncü rek'atta yetişmiş olan bir adam da yine böylece, imam selâm verdikten sonra kalkarak, evvelki iki rek'atı yalnız başına kılıyormuş gibi Fâtiha ve sûre okuyarak kılar.

22) Dördüncü rek'atta gelerek imama uymuş olan bir adam, imam selâm verdikten sonra ayağa kalkar, Sübhâneke, Besmele, Fâtiha ve bir sûre veya âyet okuyarak bir rek'at kılıp oturur. *"Et-Tehiyyâtü"* okuyup tekrar kalkar; Besmele, Fâtiha, sûre ve âyet okuyarak rükû' ve sücûttan sonra tekrar kalkar. Besmele ve yalnız Fâtiha ile üçüncü rek'atı da kılarak rükû' ve sücûttan sonra oturur. Et-Tehiyyâtü, Allâhümme salli, Allâhümme bârik, Rabbenâ Âtinâ... duâlarını okuyarak selâm verir.

23) Üç rek'atlı olan akşam veyâhud vitir namazlarının üçüncü rek'atında imama uymuş olan bir adam, imam selâm verdikten sonra kalkarak Fâtiha ve sûre veya âyetle bir rek'at kıldıktan sonra oturur. *"Et-Tehiyyâtü"* yü okur. Bundan sonra kalkıp yine böylece ikinci rek'atı da kılarak oturur. *"Et-Tehiyyâtü"* ve diğer duâları okuyup selâm verir.

24) İmama rükû'da yetişmek istiyen bir adam tekbîr aldıktan sonra "Sübhâneke" yi okumıyarak hemen rükû'a varır. Ayrıca rükû' tekbîrine de ihtiyaç yoktur.

Şayet imam ile namaza başladığı halde, namaz esnâsında otururken uyur ve namaz bittikten sonra uyanırsa geçirdiği rek'atı imamın arkasında duruyor gibi Fâtiha ve sûre okumaksızın tamamladıktan sonra selâm verir.

25) Safta yer var iken saf ardında yalnız durmak mekrûhtur. Yukarıda îzâh olunduğu üzere safta sıkışık durup, açık bırakmamak, safları düz yapmak sünnettir. Namazın sonunda imamın cemâata yönelmesi de sünnettir.

26) Yalnız başına veyâhud cemâatla namaz kılarak namaz bitip de selâm verdikten sonra : *"Allâhümme! Ente's-selâmü ve minke's-selâm."* der ve H a z r e t - i P e y g a m b e r 'e Salât-ü selâm getirir. Yâni : *"Allâhümme! Salli alâ Seyyidinâ ve Nebiyyinâ Muhammedin ve alâ âli Seyyidinâ Muhammed."* der. Bundan sonra : *"Sübhâne'llâhi ve'l-hamdü li'llâhi ve lâ ilâhe illâ'llâhu va'llâhü ekber ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi'llâhi'l-aliyyi'l-azîm."* der. Bundan sonra Eûzü-Besmele ile Âyetü'l-kürsî'yi okuyup sıra ile otuz üç defa *"Sübhâne'llâh"*, yine otuz üç kerre *"El-Hamdüli'llâh"*, otuz üç def'a *"Allâhu-Ekber"* dedikten sonra *"Lâ ilâhe illâ'llâhu vahdehû lâ şerîke leh. Lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr."* deyip elleri göğüs hizâsına kaldırır; göğe doğru aça-

rak ve avuçları yüzüne doğru biraz meyilli tutarak şu duâları veyâhud bildiği başka bir duâyı okur :

"El-hamdü li'llâhi Rabbi'l-âlemîn. Ve's-salâtü ve's-selâmü alâ Seyyidinâ Muhammedin ve âlihî ve sahbihî ecmaîn".

"Allâhümme! İnnâ neûzü bike min cehdi'l-belâi ve derki'ş-şekaai ve sûi'l-kazâi ve şemâteti'l-a'dâ."

"Allâhümma'ğfirlenâ ve'rhamnâ ve'rdâ' annâ ve tekabbe'l-minnâ ve edhil-na'l-Cennete ve neccinâ mine'n-nâr. Ve aslih lenâ şe'nenâ külleh!"

"Allâhümme! Einnâ alâ zikrike ve şükrike ve hüsni ibâdetik."

"Allâhümme! Ahsin âkıbetinâ fi'l-umûri küllihâ. Ve ecirnâ min hizyi'd-dünyâ ve azâbi'l-âhireh."

"Allâhümme! İnnâ nes'elüke mûcibâti rahmetike ve azâimi mağfiretike ve's-selâmete min külli ismin ve'l-ganîmete; min külli birrin ve'l-fevze bi'l-Cenneti ve'n-necâte mine'n-nâr."

"Allâhümme! Lâ teda' lenâ zenben illâ gaferteh; ve lâ hemmen illâ ferecteh; ve lâ deynen illâ kadayteh; ve lâ hâceten min havâici'd-dünyâ ve'l-âhireti hiye leke rıdan illâ kadayteh; yâ Erhame'r-Râhimîn!"

"Allâhümme! Rabbenâ! Âtinâ fi'd-dünyâ haseneten ve fi'l-âhireti haseneh; ve kınâ azâbe'n-nâr, bi-rahmetike yâ Erhame'r-Râhimîn."

"Rabbenâ'ğfirlî ve li-vâlideyye ve li'l-mü'minîne, yevme yekumü'l-hisâb; bi-Rahmetike, yâ Erhame'r-Râhimîn."

"Ve selâmün alâ cemîi'l-Enbiyâi ve'l-mürselîn; ve'l-Hamdü li'llâhi Rab-bi'l-âlemîn." (1).

Şu da me'sûr duâlardandır. Sabah ve Akşam ve her namazın arkasında okumak müstehabdır :

"Allâhümme! İnnî es'elüke mine'l-hayri küllihî âcilihî ve âcilih. Mâ alimtü minhü ve mâ lem a'lem. Ve eûzü bike mine'ş-şerri küllih, âcilihî ve âcilih mâ alimtü minhü ve mâ lem a'lem. Ve es'elüke Cennete ve mâ karrabe ileyhâ min kavlin ve amel. Ve eûzü bike mine'n-nâri ve mâ karrabe ileyhâ min kavlin ve amel. Ve es'elüke min hayri mâ seeleke Abdüke ve Resûlüke Muhammedün sallâ'llâhü

---

(1) Bu duâlar H a z r e t - i P e y g a m b e r 'den sahîh olarak naklolunmuştur. Hadîs kitaplarındaki sahîh hadîslerdendir. Ma'nâlar çok geniş ve cemiyetlidir. Peygamberimiz bunların okunmasını çok tavsiye etmişlerdir. Bunların Türkçe meâllerini de kısaca yazıyorum :

Öğmek ve öğülmek Rabbü'l-âlemîn Allâh'a; Selât-ü selâm, ulumuz M u h a m m e d aleyhi's-selâm'a ve bütün âl ve ashâbınadır. **"Allâh'ım! Tâkat getiremiyeceğimiz, geriye çevirmeye muktedir olamıyacağımız şeylerden; dünyâ ve âhiret işlerimizde darlıktan, gam ve keder verecek mukadderattan, düşmanı sevindirecek şeylerden Sana sığınırız. Bunları bizden ırak eyle yâ Rab..."**

"Ey kalbleri çeviren Allâh'ım! Kalblerimizi tâatına çevir."

"Allâh'ım! Günahlarımızı ört ve bizi esirge, bizden râzı ol, ibâdet ve tâatlarımızı kabûl et; Cennet ve cemâlinle müşerref kıl, nârdan (Cehennem'den) kurtar. Dün-

Teâlâ aleyhi ve sellem. Ve esteîzüke min müsteâzi Abdike ve Resûlike Muhammedin sallâ'llâhü Teâlâ aleyhi ve sellem. Ve es'elüke mâkadayte-lî min emrin en tec'ale âkıbetehû rüşden bi-rahmetike yâ Erhame'r-Râhimîn!" (1).

---

yâ ve âhirete âit bütün işlerimizi düzelt. Seni hatırlamak, Sana şükretmek ve iyi ibâdet yapmak için bize yardım et Allâh'ım!".

"Allâh'ım! Bütün işlerde sonumuzu güzel yap ve bizi dünyânın gam ve kederlerinden; âhiretin azâbından emîn eyle, sâlim kıl!".

"Bizi rahmetinle yarlığamaya sebep olacak, mağfiretine götürecek şeyleri ve bütün günahlardan uzak kalmamızı; her iyiliği, hayır ve tâatın hepsini elde etmemizi ve nihâyet Cennete girmek ve nârdan kurtulmakla saâdete kavuşmamızı Senden ister ve niyâz eyleriz Allâh'ım!".

"Ey yüce Tanrım! Bizim için bir günah bırakmayıp hepsini afv ü mağfiret et! Bize gam ve keder verecek hiçbir şey bırakmayıp bizi ferahlandır. Bütün borçlarımızı ödeyecek kudret ve kuvvet ihsân eyle, dünyâ ve âhiret için sevdiğimiz şeylerden (Senin râzı olacağın) ne varsa hepsini lûtf u kereminle ihsân eyle. Ey, Erhame'r-râhimîn olan Allâh'ım!".

"Allâh'ım! (Ey bizi yaratan ve terbiye eden Ulu Tanrımız). Bize dünyâda ve âhirette dirlik, düzenlik, iyilik ve güzellik ver; ve bizi rahmetinle yarlığayıp nârın azâbından koru; Ey Erhame'r-râhimîn!...".

"Beni, anamı ve babamı ve bütün mü'minleri hesap görüleceği gün rahmetinle yarlığa, ey rahmeti bol Allâh'ım! Salât ü selâm, bütün Peygamberler üzerine, hamd ü senâ da yalnız Rabbü'l-âlemîne'dir".

(1) P e y g a m b e r i m i z aleyhi's-selâm'ın zevcesi Â i ş e 'ye ta'lim buyurdukları duâdır. Ma'nâsı çok cem'iyyetlidir. Bu duâyı okuyan dünyâ ve âhirette gerek şahsına ve gerek başkalarına iyilik getiren ne kadar hayırlı şeyler varsa onların hepsini Allah'dan istemiş ve her çeşit kötülükten Allâh'a sığınmış olur. Aynı zamanda dünyâ ve âhiret saâdeti için Peygamberin Cenâb-ı Hak'dan istemiş olduğu ne kadar şey varsa onları da istemiş, dünyâ ve âhiret saâdetine engel olan şeylerden de Allâh'a sığınmış olur. Bunun Türkçesi de kısaca şu demektir :

"Allâh'ım! Cismânî ve rûhânî, mâlî ve bedenî görünür ve görünmez, dünyâya ve âhirete âit, bildiğim ve bilemiyeceğim ne kadar hayır ve iyilik varsa onların hepsini Senden isterim. Dünyâya yâhud âhirete müteallik bildiğim ve bilmediğim ne kadar şer varsa onların hepsinden Sana sığınırım; onları benden uzak etmek için Sana yalvarırım yâ Rab! Ey her şey'e kaadir Allâh'ım! Senden Cennet'i ve onun bütün ni'metlerini ve beni ona yaklaştıracak sözlerde ve işlerde bulunmamı Senden dilerim yâ Rab!

Dünyevî, uhrevî, hissî ve ma'nevî ateşten ve ona yaklaştıracak olan sözden ve işden Sana sığınırım, beni bunlardan koru ey kudret sâhibi olan Yüce Tanrım! Kulun ve Resûl'ün Muhammed Sallâ'llâhu aleyhi ve sellem'in Senden istemiş olduğu hayrın hepsini ben de isterim; O'nun, Sana sığındığı her şeyden ben de Sana sığınırım. Yâ ilâhe'l-âlemîn! Dünyâ ve âhirete âit benim için takdîr buyurduğun şeylerin sonunu hayır ve salâh kılmaklığını Senden dilerim. Ey rahmeti bol, Erhame'r-râhimîn olan Allâh'ım!".

YİRMİ YEDİNCİ DERS

CUMÂ NAMAZI

Cumâ namazı farz-ı ayn-ı müekkeddir ve iki rek'attır. Farziyyeti *Kitap, Sünnet* ve *İcma'* ile sâbittir. Öğle namazı vaktinde ve cemâatla kılınır. Dördü farzdan evvel, dördü farzdan sonra olmak üzere sekiz rek'at sünneti vardır. Vakit girdikten sonra evvelâ dört rek'at sünnet kılınır. Ondan sonra ikinci defa olmak üzere câminin içinde, yâni namaz kılınan yerde, bir ezan okunur. Ezandan sonra hatip minbere çıkarak hutbe okur. Hutbeden sonra hatip mihrâba geçerek imam olur ve cemâatle iki rek'at Cumâ namazı kılınır. Bu iki rek'at farzdan sonra dört rek'at daha sünnet kılınır. Bu dört rek'attan sonra isterse dört rek'at zuhr-u âhir (1) ile iki rek'at da vakit sünneti kılar.

1 — CUMÂ NAMAZI FARZ OLMASININ ŞARTLARI :

Cumâ namazı herkese farz değildir. Cumâ'nın farz olması için, namazın yukarıda yazdığımız şartlardan fazla olarak, birtakım şartlar daha vardır ki, şunlardır :

1 — Erkek olmak, (Kadınlara farz değildir. Fakat Cumâ'da bulunur ve Cumâ'yı imamla kılarlarsa Öğle namazı yerine geçer.)
2 — Cumâ'ya gitmek için hür ve serbest olmak,
3 — Yolcu olmayıp mukim olmak,
4 — Hasta olmayıp, sıhhati yerinde olmak,
5 — Kör olmamak,
6 — Ayakları olmak,
7 — Namaza gitmeğe mâni' ve gitmemeyi mübah kılan bir özrü bulunmamak.

Kendisinde bu şartlar mevcut olanlara Cumâ namazı farzdır. Bu şartlar bulunmıyanlara farz değildir. Binâenaleyh, kadınlara, hastalara, Cumâ'ya gitmekle hastalığı artacak olanlara, hastabakıcılara, düşkün ihtiyarlara, yolculara,

(1) Cumâdan sonra Cumânın son sünneti niyetiyle dört rek'at sünnet-i müekkedeyi kıldıktan sonra âhir zuhur niyetiyle kılacağı dört rek'ata şu sûretle niyet eder : **"Vaktine yetişip hâlâ edâ edemediğim, üzerimde sâbit olan âhir zuhuru kılmaya niyet ettim"**. Bu dört rek'atın her rek'atında Fâtiha'dan sonra sûre veya âyet okumak, iki rek'attan sonra ilk oturuşta yalnız **"Et-Tehiyyâtü"** yü okuyarak üçüncüye kalkmak evlâdır. Bundan sonra **"Vakit Sünneti"** niyetiyle iki rek'at kılmak da evlâdır.

gözsüzlere, kötürümlere, hürriyeti kendi elinde olmayanlara, Cumâ'ya gittiği vakit muhakkak sûrette, her ne şekilde olursa olsun bir zarar görecek olanlara Cumâ namazı farz değildir. Böyle olanlara şeriatin müsâadesi vardır. İsterlerse evlerinde oturup Öğle namazını kılarlar. İsterlerse Cumâ'ya giderler. Kendilerine Cumâ farz olmıyanlar eğer Cumâ'ya giderek Cumâ namazını kılarlar ise o günün Öğle namazı yerine geçer.

2 — CUMÂ NAMAZININ SAHÎH OLMASININ ŞARTLARI :

Cumâ namazının farz olması için bâzı şartlar olduğu gibi, sahîh olması için de birtakım şartlar vardır :

1) Cumâ'yı Öğle namazının vaktinde kılmak,
2) Namazdan evvel hutbe okunmak,
3) Cumâ kılınan yer herkese açık olmak,
4) İmamdan başka en aşağı üç erkek cemâat bulunmak,
(İ m â m - ı E b û Y û s u f 'a göre iki erkek dahi olsa yine sahîhtir.)
5) Cumâ namazını kıldırmak için vazife sâhibi, yâni Cumâ kıldırmaya resmen izin verilmiş, müsâade edilmiş bir kimse bulunmak. Cumâ namazı kıldırmaya resmen me'zun olanlar kendi yerlerine başkasını koyabilirler.
6) Cumâ kılınacak yer, şehir veyâhud şehir hükmünde olmak.

Şehir ne demek olduğunda dört mezhebin müçtehid ve imamları ihtilâf etmişlerdir. Maamâfih, bu şartın vücûd ve adem-i vücûdu, farz-ı kat'î olan ve farziyyeti *Kitâb*, Sünnet ve İcma' ile sâbit olan Cumâ'nın sıhhatinde hâiz-i te'sîr değildir. Binâenaleyh, kat'î olan bu farzı edâ etmek için şehir veyâhud büyük bir köy olmak lâzım değildir. En ufak bir köyde dahi bu farz edâ edilir. Nasıl ki Diyânet İşleri Reisliği'nden edilen istizâna 16.2.1933 de şu yolda bir cevap verilmiştir :

"Cumâ namazı farz ve bunun farziyyeti Kitap, Sünnet ve İcmâ' ile sâbittir. Bütün mezhep imamlarınca da kat'î olan cihet, onun farz ve şerâit-i islâmiyeden olmasıdır. Cumâ'nın sıhhat-i edâsı için serdedilen şerâit-i sâirenin edillesi kat'î olmadığından onlar müçtehidler arasında muhtelefün fihtir. Mısır ve izn-i hâkim gibi şartların vücûd ve adem-i vücûdu, farz olan Cumâ'nın cevâzına hâiz-i te'sir değildir. Binâenaleyh ufak bir köyde bile bu farzı edâ edecek cemâat bulunur ve müsâade için mürâcaat vuku' bulursa onlara izin verilmesi iktizâ edeceği...".

3 — HUTBENİN RÜKNÜ :

Hutbenin rüknü Cenâb-ı Hakk'ı zikirden ibârettir. Binâenaleyh, bir tesbih veya tahmid veya tehlîl ve tekbîr gibi, Cenâb-ı Hakk'a mahsus olan bir zikir ile iktifâ etmek sahîh ise de, sünnet terk olunduğundan mekruhtur. Hattâ E b û Y û s u f ve M u h a m m e d 'e göre buna hutbe denmez. Hutbe, hutbe denecek kadar uzun bir zikirdir.

Hutbe ikidir. Birinci hutbe Müslümanlara va'z ve nasihat, ikinci hutbe Müslümanlara duâdır. Her birinde Allâh'a hamd-ü senâ, Allâh'ın Birliğine, M u h a m m e d *aleyhi's-selâm*'ın Peygamberliğine şahâdet ve Peygambere salâvat vardır.

4 — HUTBENİN ŞARTLARI :

Hutbenin şartları şunlardır :

1) Vakit içinde olmak,

2) Namazdan evvel okunmak,

3) Hutbe niyetiyle okunmak,

4) Cemâat huzûrunda okunmak (yâni hutbe okunurken üzerine Cumâ farz olanlardan, velevki bir adam olsun, cemâat bulunmak),

5) Hutbe ile namaz arası başka bir şey ile kesilmemek.

5 — HUTBENİN SÜNNETLERİ :

1) Hatîb, hutbeye başlamazdan evvel minber tarafında bulunmak,

2) Minbere çıktığında cemâata dönüp oturmak ve okunacak ezanı dinlemek,

3) Hatîbin huzûrunda ezan okunmak,

4) Ezandan sonra hatîb, cemâat karşısında her iki hutbeyi ayakta okumak, (Mâlikî ve Şâfiî mezheblerine göre hatîbin hutbede ayakta durması vâcibdir.)

5) Birinci hutbeye Allâh'a hamd-ü senâ, *"El-Hamdü li'llâh."* ile başlamak,

6) Şehâdeteyni *"Eşhedü en lâ ilâhe... ve eşhedü enne Muhammeden..."* okumak ve Peygambere salâvat getirmek,

7) Müslümanlara dünyâ ve âhiretlerine yarıyacak, onları dünyâ ve âhirette saâdete kavuşturacak va'z ve nasihatlarda bulunmak,

8) Eûzü-Besmele ile bir âyet okumak,

9) Hutbeyi ikiye ayırmak ve iki hutbe arasında az bir miktar oturmak. Zâhir rivâyete göre üç âyet okuyacak kadar oturur.

10) İkinci hutbeye de, evvelki hutbe gibi, hamd ile, salât ile başlamak,

11) İkinci hutbede Müslümanlara mağfiretle, âfiyet ve nusrat ile duâ etmek,

12) Her iki hutbeyi uzatmayıp hafif yapmak, (hutbe-i sâniyyede sesini biraz kısmak, yavaşlatmak),

13) Hutbeyi, cemâatin işiteceği bir sesle okumak, hutbe okunur iken cemâat başka bir şey ile meşgul olmayıp yalnız hutbeyi dinliyecektir. Bu sırada söz söylemek veya söyliyene sus demek, veyâhud namaz kılmak tahrimen mekruhtur. Hutbede hazır bulunanların iki tarafa bakmaları da mekrûhtur.

Her ne sûretle olursa olsun Cumâ'ya gidemiyen kimselerin o gün şehir dâhilinde cemâatla namaz kılmaları tenzîhen mekrûhtur. Fakat Cumâ namazı kılınmıyan köylerde ve bâdiyelerde bulunanların Cumâ günü Öğle namazını cemâatla kılmaları kerâhetsiz olarak câizdir.

Özrü olanların Cumâ günü Öğle namazını Cumâ namazı kılındıktan sonraya bırakmaları sünnettir. Cumâ namazı kılınmazdan evvel kılarlarsa tenzîhen mekrûhtur.

İmama teşehhütte veyâhud sehiv secdesinde yetişebilmiş olanlar, imam selâm verdikten sonra Cumâ'yı tamamlarlar. Cumâ namazının herhangi bir cüz'ünde, velevki secdesinin teşehhüdünde olsun, imama yetişebilenler Cumâ namazına yetişmiş sayılırlar, sahîh olan budur. Birinci ezanı işitenlerin alış verişi bırakıp Cumâ'ya koşmaları vâcibdir.

Cumâ günü, Müslümanlar için bir bayramdır. Binâenaleyh, Perşembe günü akşamdan i'tibâren Cumâ hazırlığı yapmak, çoluğunu, çocuğunu yıkayıp temizlemek, tırnaklarını kesmek, Cumâ için yıkanmak İslâm âdâb ve ahlâkındandır. Câmiye giderken temiz elbiselerini giymek, güzel kokular sürünmek de böyledir. Bunlara çok dikkat etmek lâzımdır. P e y g a m b e r i m i z *aleyhi's-selâm* bunlara çok ehemmiyet vermişlerdir. Her Cumâ günü Cumâ için gusletmenin fazîleti hakkında Peygamberimizin pek mühim emirleri ve tavsiyeleri vardır.

Mühim bir ihtar :

Peygamberimizin şu hadîs-i şerîflerine çok dikkat olunmak lâzımdır : *"... İmam, kendisine uyulsun diye imam edilir. Öyle olunca (ona muhâlif iş görmeyiniz) o, rükûa vardığı vakit rükûa varınız; başını kaldırdığı vakit siz de kaldırınız. 'Semiallâhü limen hamideh.' dediği vakit 'Rabbenâ leke'l-Hamd.' deyiniz..."*

"İmamdan evvel başını indiren (yere koyan) kimsenin alnı ancak şeytan elinde bulunur."

"Namazın güdük olanından sakınınız. İmam rükûa vardığında rükûa varınız. Başını kaldırdığında başınızı kaldırınız..."

İ b n - i M e s ' u d , imamından evvel davranan (başını kaldırıp indiren) bir muktedîye bakarak : *"Sen, ne yalnız kıldın, ne imama uydun."* demiştir.

YİRMİ SEKİZİNCİ DERS

BAYRAM NAMAZLARI

1 — BAYRAM NAMAZI NEDİR? :

Cumâ namazı farz olanlara senede iki bayram namazı kılmak da, esah olan kavle göre, vâcibdir. E b û D â v u d 'un E n e s 'den rivâyet eylediği bir hadîs-i şerîfden anlaşıldığına göre, hicretin birinci senesinde meşrû' kılınmıştır. Cumâ için lâzım olan şartlar, Bayram namazları için de lâzımdır. Şu kadar ki: Bayram için hutbe sünnettir ve namazdan sonradır. Hutbe okunmasa da Bayram namazı sahîh olur. Fakat günahtır.

Bayram namazı iki rek'attır. Bu da cemâatla kılınır. Güneş doğup da iki mızrak kadar yükseldikten sonra Bayram namazının vakti girer. Vakit girince cemâat saf olarak, *"Niyet ettim vâcib olan Bayram namazını kılmaya, uydum imama."* diye niyet edilir. İmam *"Allâhu-Ekber"* deyince cemâat da ellerini kaldırıp tekbîr alırlar. Bu, iftitah tekbîridir; ve her namazda vardır. Ondan sonra herkes içinden *"Sübhâneke"* yi okur. Sonra imam biraz fâsıla ile, birbiri ardısıra ellerini kulaklarına kaldırıp açıktan üç kere tekbîr alır. Cemâat da öyle yapar. Birinci ve ikinci tekbîrlerde eller yan tarafa salınır ve üçüncüden sonra göbeğin üstüne bağlanır. Bunlara zevâid tekbîrleri denir.

Bundan sonra imam içinden yavaşça *"Eûzü-Besmele"* çeker. Sonra açıktan Fâtiha ve sûre okur. Bundan sonra imam ile rükû' ve sücûd yapar ve ikinci rek'ata kalkarız. İkincide imam içinden besmele çekerek Fâtiha ve sûreyi açıktan okur. Sûre bitince birinci rek'atta olduğu gibi üç kerre tekbîr alınır. Bunlara da zevâid tekbîrleri denir. Üçüncüden sonra eller bağlanmadan rükû', sonra secde yapılır. Secdeden sonra oturulup *Et-Tehiyyâtü, Salâvat*, duâ okunarak selâm verilir. Selâmdan sonra hatîb, Bayram hutbesini okur. Ramazan Bayramı ise, hutbede sadaka-i fıtrın ahkâmını beyân eder. Kurban Bayramı ise, kurbanın ahkâmını, teşrik tekbîrlerini söyler.

İmam, birinci rek'atta zâid tekbîrlerini unutarak Fâtiha okurken veyâhud Fâtiha'yı bitirdikten sonra hatırına gelirse tekbîrleri alıp tekrar Fâtiha okur. Eğer kırâatini bitirdikten yâni hem Fâtiha ve hem sûreyi okuduktan sonra hatırına gelirse tekbîrleri alır; fakat kırâatini çevirmez.

Rükû'da hatırına gelirse ellerini kaldırmadan rükû'da tekbîr alır; rükû'dan sonra hatırına gelirse tekbîr almaz. Bu sûretle vâcib olan tekbîrleri terketmiş olacağından, secde-i sehiv lâzım gelirse de Cumâ ve Bayram namazlarında kalabalık çok olacağından karışıklık olmamak için secde-i sehiv yapılmaz. İmam birinci rek'atın zâid tekbîrlerini alarak okumıya başladıktan sonra imama uymuş olan kimse iftitah tekbîrinden sonra *"Sübhâneke"* okumıyarak üç tekbîr alır. Eğer imama birinci rek'atın rükû'ünda yetişir ve imam rükû'dan doğrulmadan imama erişebileceğini aklı keserse, Bayram namazının zâit tekbîrlerini ayakta alarak sonra rükûa gider. Ayakta tekbîr aldığı takdirde imama rükû'da erişemiyeceğinden korkarsa ayakta yalnız iftitah tekbîrini alarak hemen rükûa varır. Rükû'da tesbihleri okumıyarak, *"Sübhâne Rabbiye'l-azîm"* demiyerek ve ellerini kaldırmaksızın imam rükû'dan kalkmazdan evvel üç tekbîr alır. Yâni Bayram namazının zâid tekbîrlerini rükû'da alır. Eğer Bayram namazının tekbîrlerini rükû'da tamâm etmezden evvel imam rükû'dan doğrulursa tekbîri bırakıp imama uymak lâzımdır. Rükû'da da yetişemezse kendisinden tekbîr sâkıt olur.

Eğer imama birinci rek'atta yetişemeyip ikinci rek'atta yetişirse imam selâm verdikten sonra ayağa kalkıp birinci rek'atı kılar.

Şu kadar ki, zâid tekbîrleri, Fâtiha ve sûreyi okuduktan sonraya bırakır. İmama teşehhüdde yetişmiş ise, yine imama uyar. İmam selâm verdikten sonra ayağa kalkarak tekbîrleriyle berâber her iki rek'atı kılar.

Teşehhüdde cemâata yetişememiş olan adam yalnız olarak Bayram namazı kılamaz, isterse dönüp gider, isterse dört rek'at nâfile kılar.

2 — BAYRAM NAMAZININ GERİYE KALMASI :

Bayram namazı hiçbir özür yok iken ikinci güne bırakılmaz. Eğer Bayram olduğu ancak öğleden sonra anlaşılırsa ve bundan dolayı birinci gün namaz kılınamazsa ikinci günü kılınır. Kurban Bayramı namazı bir özür dolayısiyle üçüncü günü öğleye kadar bırakılabilir. Fakat özürsüz bırakmak mekrûhtur. (Şimdi bilhesap Bayram günleri evvelden ilân edildiği için Bayram günü evvelden mâlûm olmuş olur.)

3 — TEŞRİK TEKBÎRLERİ :

Zilhicce ayının dokuzuncu, yâni Kurban Bayramı arefe günü Sabah namazından i'tibâren, on üçüncü günü, Bayramın dördüncü günü İkindi namazına kadar her farz namazın selâmından sonra teşrik tekbîrleri almak vâcibdir.

Bu tekbîr, cemâate, yalnız kılana, şehirliye, köylüye, mukim olana, yolcu olana, erkeğe ve kadına vâcibdir. Müftâbih olan budur. Selâmdan sonra unutarak söz söyler yâhud namaz kıldığı yerden ayrılıverirse tekbîr almaz. Teşrik tekbîrinin aslı şudur: *"Allâhu-Ekber, Allâhu-Ekber. Lâ ilâhe illâ'llâhu va'llâhu Ekber. Allâhu-Ekber ve li'llâhi'l-Hamd."*

Bayramlarda şunlar mendubdur: Erken kalkmak, gusletmek, ağzını misvak ile yıkamak, güzel koku sürünmek, güzel ve temiz elbiselerini giymek, sevinçli bulunmak ve Allâh'a şükretmek, yüzüğü varsa takınmak; Ramazan Bayramında

câmiye gitmeden hurma veyâhud tatlı bir şey yemek; Kurban Bayramında kurban kesecek olan kimse birşey yemeyip kurban etinden yemek, namaza erken davranıp Sabah namazını mahalle mescidinde kılmak ve Bayram namazı için —varsa— namazgâha ve büyük câmiye gitmek, namaza giderken Ramazan Bayramında içinden, Kurban Bayramında açıktan tekbir almak, namazdan dönüşte —mümkün ise— başka yoldan gelmek, mü'min kardeşlere rast geldikçe güler yüz göstermek ve tatlı sözlerde bulunmak, gücü yettiği kadar çok sadaka vermek, muhtaçlara yardımda bulunmak.

Tenbîh : Hatib, Ramazan Bayramı hutbesinde sadaka-i fıtrın ahkâmını, Kurban Bayramında, kurbanın ahkâmını beyân etmelidir. Filhakîka fıtra vermek mutlak me'mûrun-bihtir. Binâenaleyh onu Ramazanın hangi gününde verse câizdir. Hattâ oruç tutamıyanların dahi bayramdan evvel vermeleri lâzımdır. Bayram çıktıktan sonra vermek de câizdir. Lâkin böyle bayramdan sonraya bırakmak mekrûhtur (1).

Maamâfih efdal ve müstahab olanı, fıtrayı Bayram namazından evvel vermektir. Bunun içindir ki, hatib, Bayramdan bir hafta evvel Cumâ hutbesinde fıtranın ahkâmını, kimlere borç ve kimlere verilebileceğini, fıtranın mikdârını cemâata söylemelidir. Teşrik tekbîrlerini de bir hafta evvel söylemelidir. Kurban hutbesinde kurbanın ahkâmını da güzelce beyân eder.

---

(1) Dâmâd'da mekrûh değil denilmiş ise de, Ş ü r ü n - B i l â l î Nûrû'l-Îzâh şerhinde mekrûh olduğunu tasrih etmiştir.

YİRMİ DOKUZUNCU DERS

TERÂVİH NAMAZI VE BUNA ÂİT HÜKÜMLER

Farzlara tâbi' olmıyan sünnetlerden biri de Terâvih namazıdır. Terâvih namazı, erkek ve kadın her ikisi için sünnet-i müekkededir. Orucun değil, Ramazanın sünnetidir. Binâenaleyh, oruc tutamayan hasta ve yolculara da Terâvih kılmak sünnettir.

Terâvih namazının sünnet olması, Peygamberimizin işi ve sözleriyle sâbittir. Kendileri kılmışlar ve bizim de kılmamızı emir buyurmuşlardır.

Terâvih namazını cemâatla kılmak sünnet-i kifâyedir. Binâenaleyh, bir memlekette yâhud bir mahallede oturan insanlardan bir kısmı toplanıp mescitlerinde cemâatla kılar ve diğer bir kısmı evlerinde kendi başlarına kılacak olurlarsa, sünneti terketmiş sayılmazlar.

Terâvih namazının cemâatla sünnet olması da Peygamberimizin işi ile sâbittir. B u h â r î ve M ü s l i m 'in rivâyet ettiklerine göre, Peygamberimiz, Ramazanın 23 üncü, 25 inci ve 27 nci geceleri Mescid-i Şerîfe gelerek Sahâbe'leriyle birlikte Terâvih namazı kılmışlardır. Vitir ile birlikte mescitte onbir rek'at kıldırdıkları ve gerisini de yalnız başına evlerinde kıldıkları ahâdîs-i şerîfenin sarâhatinden anlaşılmaktadır. Sonra farz olur korkusiyle buna devâm etmemişlerdir. Terâvih'in yirmi rek'at olduğunda Sahâbe'nin icmâı vardır.

Peygamberimiz'in, Mescid-i Şerîf'de sekiz rek'at kıldıklarına bakarak Terâvih'in sekiz rek'attan ibâret olduğunu söylemek doğru değildir. Filhakika Peygamberimiz Sahâbe'lerle birlikte sekiz rek'at kılmışlardır. Fakat bundan sonra evlerinde oniki rek'at daha kılarak yirmi rek'atı tamamlamışlardır. H a z r e t - i Ö m e r de bunun yirmi rek'at olduğunu beyân etmiş ve mescitte cemâatla kılınmasını muvâfık bulmuş ve buna karşı Sahâbe'den hiçbirisi bir şey söylememiştir.

İşte bunun içindir ki : Terâvih, yirmi rek'at olarak her Müslümanın üzerine sünnet-i müekkededir. Peygamber dâimî olarak cemâatla kılmadığı için cemâatla kılmak sünnet-i kifâyedir. Terâvih namazını cemâatle evde kılanlar, sahîh kavle göre, cemâatin fazîletini kazanırlarsa da, mescidde kılanın fazîletini elde edemezler, diğer farzlarda da böyledir. Evet, cemâatla kılınan bir namazın fazîleti, yalnız başına kılınan bir namazdan yirmi yedi derece fazladır. Evinde cemâatla namaz kılan bir adam cemâatin bu sevâbını kazanır. Fakat mesciddeki cemâatin fazîletini kazanamaz. Cemâatle kılınması meşrû' olan her namaz hakkındaki hüküm böyledir.

Terâvih namazının vakti, Yatsı namazından sonra, Sabah namazının vakti girinceye kadar olan vakittir. Muhtar olan kavle göre, Yatsı namazından sonra kılınır. Evvel kılmak câiz değildir. Terâvih namazı Yatsı namazına tâbi' olduğundan Vitir namazı Terâvihten sonra kılındığı gibi Terâvihten evvel kılmak da sahîhtir. Yatsı namazını bir imam ile, Terâvihi ve Vitri de başka bir imam ile kılan bir adam, arkasında Yatsı namazını kıldığı imamın Yatsıyı abdestsiz kıldırmış olduğunu veyâhud herhangi bir sebepten dolayı yalnız Yatsı namazının fâsid olduğunu sonradan anlarsa fâsid olan Yatsı namazını yeniden kılacağı gibi, fâsid olmamış olan Terâvihi de yeniden kılar. Çünkü Terâvih Yatsıya tâbi'dir.

Bu gibi yerde Vitiri yeniden kılmak lâzım değildir. Sahîh olan da budur. Terâvihin bir kısmında imama yetişememiş olan kimse, sonunda imam Vitir kılmıya kalkıverirse, imamla berâber Vitiri kılarak Terâvihden kılamadığı rek'atları sonradan kılması câizdir.

Terâvih bi'l-icmâ' yirmi rek'attır. Seleften mütevâris olan, Terâvihi on selâm ile kılmaktır. Bu cihet İ m â m - ı A ' z a m E b û H a n î f e'den de rivâyet olunmuştur. Her dört rek'at başında biraz oturulur. İsterse bu esnâda salevât ile, tekbîr ve tehlîl ile meşgul olur.

İki rek'atta bir selâm vermiyerek, rek'atları birbirine ekler ve yirmi rek'atı kıldıktan sonra selâm verir ve bunu bilerek yaparsa —her iki rek'atta oturmuş olmak şartiyle— esah olan Terâvih tam olarak sahîh ve fakat mekrûhtur. Eğer her iki rek'attan sonra oturmıyarak dört rek'attan sonra oturmuş ve en sonunda selâm vermiş ise kıldığı her dört rek'at —sahîh kavle göre— iki rek'at sayılır.

Eğer yirminci rek'ata kadar hiç oturmıyarak yirminciden sonra oturup selâm vermiş ise, yalnız iki rek'at kılmış sayılır. Dokuz selâm ile onsekiz rek'at mı, yoksa on selâm ile yirmi rek'at mı kıldıklarında cemâat ve imam şüpheye düşerse, sahîh olan, cemâat olmıyarak ayrı ayrı iki rek'at daha kılarlar.

Cemâattan bir kısmı yirmi kılındığını, bir kısmı da onsekiz kılındığını iddiâ eder ve her iki taraf kat'iyyen böyledir derse, imam hangi tarafta ise o tarafın dediği tercîh olunur. İmam bir taraf, cemâat bir taraf olur ve imam kaç kılındığını kat'î olarak bilirse cemâatin sözüne bakılmaz. Bu sûrete göre, eğer imam da şüpheye düşerse, o zaman cemâatin dediği olur. Eğer cemâat kaç kıldıklarında ihtilâfa düşer ve imam da bir tarafı kestiremezse, doğru söylediklerine kanâati olan tarafın dediğini kabûl eder. Hiçbir tarafı tercîh edemezse ihtilâf ettikleri kısmı ayrı ayrı kılarlar.

Eğer bir selâm ile dört rek'at kılar ve fakat ikinci rek'attan sonra oturmayı unutursa muhtar olan kavle göre yalnız iki rek'at yerine geçer.

İkinci rek'at başında oturmayı terkettiği cihetle ilk iki rek'at kıyâsen fâsittir; son iki rek'at da istihsânen câizdir. Terâvih namazını hatim ile kılmak sünnettir. Eğer hatim ile kıldırmak cemâatin tenfîrini ve dağılmalarını mûcib olacaksa, muhtar olan kavle göre, imam bundan vaz geçerek Fâtiha'dan sonra üç kısa âyetten veya üç kısa âyet kadar uzun bir âyetten daha kısa okumak mekrûhtur.

Cemâatin bıkkınlığını mûcib bile olsa Terâvihin her teşehhüdünde Salevât-ı Şerîfeyi okumaktan imam vazgeçmez. Çünkü Salevât-ı Şerîfe okumak bizce sünnet-i müekkededir. Bâzı müctehidlere göre de farzdır.

Terâvih'de pek acele edilip de harflerin ve kelimelerin hakkını vermemek, ta'dîl-i erkânı bırakmak, Eûzü-Besmeleyi terketmek gibi hallerden son derece çekinmek lâzımdır. Her iki rek'attan sonra Sübhâneke okumayı da terketmemelidir. Rükû' ve sücûd ve tesbihlerini de terk veya üçten eksik etmemelidir. Rükû' ve sücûd tesbihleri de bizce sünnet-i müekkededir. Cemâata bıkkınlık değilse, bunları, cemâatin keyfi için terketmemek lâzımdır.

Vaktinde kılınmamış olan bir Terâvih, sonradan kazâ olunmaz. Esah olan budur. Eğer kazâ ederse Terâvih değil, müstehab bir nâfile olmuş olur.

Yatsı namazının farzında cemâati terketmiş olanlar, Terâvihi cemâatle kılamazlar. Çünkü Terâvih, Yatsıya tâbi'dir. Terâvihi imam ile kılamıyan Vitiri kılabilir.

Terâvihi bir imam ile Vitiri başka bir imam ile kılmak, sahîh kavle göre câizdir. Uyku iyice bastırdığı bir sırada Terâvih kılmak mekrûhtur. (Başka namazlar da böyledir.)

Şâyet iki rek'atta selâm vermeyip de dört rek'atta verecek olursa, tıpkı Yatsının sünneti gibi, ikinci rek'attan sonra Et-Tehiyyâtü, Allâhümme salli ve bâri'k'i okuyarak üçüncü rek'ata kalkar, "*Sübhâneke, Eûzü-Besmele*" den sonra Fâtiha ve sûre okuyarak rek'atları bitirir. Vitir ile Terâvih arasında biraz oturmak da müstehabdır. Terâvih cemâatla kılınırsa Vitir de cemâatla kılınır. Vitri yalnız kılmak da câizdir.

OTUZUNCU DERS

MİSÂFİR (YOLCU) NAMAZI

Orta yürüyüşle, en az kısa günlerde üç günlük (yâni 18 saatlik) bir yere gitmek için niyet edip köyünden, kasabasından, obasından çıkan kimselere misâfir (yolcu) denir. Bu onsekiz saat, karada deve ve yaya yürüyüşü ile; denizde, orta ve mûtedil havada giden bir yelken gemisi ile ölçülür. (Deveden maksat, kafile devesinin düz yerde yürüyüşüdür.)

Yâni bunlarla onsekiz saatlik veya daha ziyade olan bir yere gitmeye niyet ederek yola çıkanlara misâfir denir. Bu kadar olan bir mesâfeye trenle, tayyâre ile bir saatte gidilecek olsa, yolcular yine misâfir sayılır. Bu niyetle köyünden çıkan bir adam, köyünden çıktığından i'tibâren misâfirdir.

O adam vardığı yerde onbeş gün veya daha ziyâde oturmaya niyet ederse o zaman misâfirlikten çıkar, eğer onbeş günden az oturacaksa misâfirlikten çıkmaz. Bugün gideceğim, yarın gideceğim, derken on sene dursa yine misâfirlikten çıkmaz. Bunu bir misâl ile anlatalım : Farzediniz ki, askersiniz, köyünüzden çıkarken gideceğiniz yolun 18 saatten fazla olduğunu biliyordunuz; misâfirliğe niyet ettiniz. Şimdi misâfir oldunuz. Geldiğiniz yerde onbeş gün veyâhud daha ziyâde oturacağınız belli ise ikamete niyet edersiniz; misâfirlikten çıkarsınız. Fakat askerlik bu, orada kaç gün oturacağınız belli değilmiş. Ha bugün, ha yarın, derken üç sene, beş sene oturdunuz. Mademki kaç gün duracağınız belli değildi, durduğunuz müddetçe yine misâfir olursunuz, misâfirlikten çıkamazsınız. Velevki on sene orada kalsanız da, esâsen askerin ikamete niyeti de kumandana tâbi'dir. Bunu bir misâl diye söyledim. Asker dâr-ı harbde misâfirlikten çıkmaz.

Yolculukta az çok zorluk bulunduğundan şeriat yolcular hakkında birtakım kolaylıklar göstermiştir.

Yolcu dört rek'atlı farzları herhalde iki rek'at kılar. Üç ve iki rek'atları üç ve iki kılar. Yolda emniyet ve konak yerlerinde geniş vakit bulduğu zaman sünnetleri olduğu gibi kılar. Bir korku veyâhud yolculuk hasebiyle darlık ve güçlük (meşakkat) bulunursa sünnetleri kılmaz. Farzları cemâat hâlinde de ikişer rek'at kılarlar. Şu kadar ki, yolcu olan bir adam, misâfir olmıyan bir imama uyarsa imam ile berâber farzı dört kılar. Eğer misâfir olmıyan, misâfir olana uyarsa, imam iki rek'atta selâm verdikten sonra misâfir olmıyan, ayağa kalkıp iki daha kılarak dört rek'atı tamamlar. Esah olan, bu iki rek'atta Fâtiha ve âyet okumaz.

Kırâet mikdârı durup rükû' ve sücûd yapar. Misâfir, yolculuğu esnâsında namazı geçirmiş ise, yolculuktan sonra da iki rek'at olarak kazâ eder.

Misâfir, abdest ile giydiği mest ve ayakkabıları üzerine üç gün, üç gece meshedebilir. Ramazanda ise, ister oruc tutar, dilerse oruc tutmıyarak sonradan (memleketine döndüğü zaman) kazâ eder.

Cumâ ve Bayram namazı ile ve kurban kesmekle de mükellef değildir. Bunları isterse yapar, isterse yapmaz. Misâfirliğe niyet ederek yola çıkmış olan bir adam, memleketine dönmedikçe, yâhud vardığı yerde (15) günden ziyâde oturmıya niyet etmedikçe hep misâfirdir. Onbeş günden az oturmıya niyet ederse, yâhud hiç niyet etmiyerek iki sene (meselâ) oturacak olursa yine böyledir. Gerek gidip gelirken ve gerek gittiği yerde oturduğu müddetçe hep misâfirdir.

Misâfirliğe niyet sahîh olmak için reyinde müstakil olmak, bâliğ olmak ve gideceği yer üç günden aşağı olmamak şarttır. Bunlardan biri bulunmazsa niyet sahîh olmayıp yolculuk ahkâmı da cârî olmaz.

OTUZ BİRİNCİ DERS

GEÇMİŞ NAMAZLARIN KAZÂSI

1 — NAMAZIN SUKUTUNU MÜBAH KILAN ÖZÜRLERLE, YALNIZ SONRAYA KALMASINI MÜBAH KILAN ÖZÜRLER :

Hayız ve lohusalık hâli, namazın sukutunu mübah kılan özürlerdir. Böyle olan kadınların bu halde iken kılamadıkları namazları sonradan kazâ etmeleri vâcib değildir. Allah muhâfaza buyursun, sar'aya tutulmuş veyâhud cinnet geçirmiş bir insan da, eğer bu hâli beş namaz vakti devâm etmiş ve muntazam bir sûrette ayılmamış ise, sonradan o namazları kazâ etmesi vâcib değildir. Sekir hâlinde geçirmiş olduğu namazların kazâsı vâcibdir. Bu özürler namaz vaktinin sonunda kalkar ve iftitah tekbîri alacak kadar bir vakit varsa o namazı kazâ etmek vâcib olur.

2 — NAMAZIN BÜSBÜTÜN SUKUTUNA DEĞİL, VAKTİNDEN SONRAYA KALMASINI MÜBAH KILAN ÖZÜRLER; UYKU, UNUTMAK VE GAFLETTİR :

Namazı bile bile ve hiçbir meşrû sebep yok iken vaktinden sonraya bırakmak büyük bir günahtır. Yaptığı bu günahtan hem tevbe ve istiğfâr etmeli, hem de geçirmiş olduğu namazları yeni baştan kılmalıdır. Çünkü bu günah yalnız kazâ etmekle onun üzerinden kalkmaz. Onun için hem kazâ hem de tevbe etmelidir.

Beş vaktin edâsı nasıl farz ise, kazâsı da farzdır. Vitir namazının kazâsı vâcibdir. Vakit çıktıktan sonra sünnet kazâ olunmaz. Yalnız o günün Sabah namazını vaktinde kılmamış ise öğleye kadar hem farzı ve hem de sünneti kazâ edilir. Maamâfih uyku veyâhud unutmak ile vaktinde kılınmamış olan namazlar ne zaman hatıra gelir veyâhud uykudan uyanırsa onlar o zaman edâ olarak kılınır diyenler de vardır. Bu babda vârid olan hadis-i şerîf de bu cihetten buna delâlet eder.

Kazâ namazlar için muayyen bir vakit yoktur. Fakat tertip lâzımdır. Bir namazı geçirince ondan sonra vakit namazını kılmadan evvel geçirdiği namazı kazâ etmesi lâzımdır. Bir insanın üzerindeki kazâ namazı altıdan az ise hem kazâ ile vakit namazları arasında, hem de kazâ namazları arasında tertip lâzımdır. Beş vakit namaz ile Vitirin hem edâsı, hem de kazâsı tertip üzere kılınır.

Üzerinde altıdan ziyâde kazâ namazı olan bir insan için bunları kılarken tertîbe riâyet etmek lâzım değildir. Şimdi bunu biraz îzâh edelim : Bir adamın Vitirden başka altı veyâhud daha ziyâde geçmiş namazı olursa bunlarda tertip

lâzım değildir. Meselâ: Öğle namazını vaktinde kılamamış ve bundan başka üzerinde hiç kazâ namazı da olmıyan bir adam, Öğlenin geçtiği hatırında ve İkindinin vakti de geniş olduğu halde Öğle namazını kazâ etmiyerek İkindiyi kılarsa İkindi namazı da fâsid olur.

Çünkü tertip lâzım idi. Geçtiğini hatırlamış olduğu namaz velevki Vitir dahi olsa, hüküm yine böyledir. Eğer bundan sonra Öğleyi kazâ ederse, tekrar İkindiyi de kılması lâzım gelir. Eğer Öğleyi kazâ etmeden Akşam, Yatsı, Sabah ve sonraki gün Öğle namazlarını da kılmış ise, onlar da fâsittir. Fâsit, metrûk hükmünde olduğundan, şimdi terkedilmiş namaz altı olmuş oluyor. Hükmen altıncı olan beşinci namazın vakti çıktıktan i'tibâren tertip kalmamış olduğundan fesat kalkar, kılmış olduğu vakit namazları sahih olur.

Meseleyi bir de şu sûretle tasvir edelim : Sabah namazını uyku ile geçiren ve üzerinde başka kazâsı da olmıyan bir adam, Öğle namazını kılmadan evvel onu kazâ etmek lâzımdır. Sabah namazını kazâ etmiyerek Öğleyi, İkindiyi, Akşamı ve Yatsıyı da kılar ve bundan sonra Sabah namazını kazâ ederse, tertibi bozmuş olduğundan bu namazların hepsi de fâsiddir. Binâenaleyh, sıra ile bunların hepsini kazâ etmek lâzımdır. Eğer geçirmiş olduğu Sabah namazını kazâ etmiyerek, Öğle, İkindi, Akşam, Yatsı ve sonraki günün Sabah namazını da kılmış ve güneş doğmuş ise fâsid olan namaz hükmen altıyı bulmuş olacağından, tertîb sukut ederek kılmış olduğu dört vaktin fesâdı da kalkarak kıldığı farzlar sahîh ve yalnız ilk günün Sabah namazlarının kazâsı vâcib olur. Binâenaleyh, böyle üzerinde hiç kazâ namazı olmıyan bir adam (ki buna sâhib-i tertip denir) namazı geçirirse, onu başka bir namaz kılmadan hemen kazâ etmelidir. Eğer onu kazâ etmeden vakit namazı kılarsa, bundan başka dört vakit namazı daha kılmadan ve en son kıldığı namazın vakti çıkmadan onu kazâ etmemesi lâzımdır. Binâenaleyh, tertip üç şeyin biriyle bozulur ve lüzumsuz kalır :

1) Geçirdiği namazı hatırlamıyarak vakit namazı kılmak,

2) Vakit daralmış olup hem kazâyı, hem de vakit namazını kılmaya kâfi gelmemek. Böyle bir zamanda tertîbe riâyet etmiyerek vakit namazını kılar.

3) Geçmiş namazları altıdan ziyâde olmak. Geçmiş namazların altıdan ziyâde olması, isterse hükmen, yâni kazâya kalmış bir namazı hatırlıyarak, beş vakit olmak sûretiyle olsun ikisi de birdir. Geçmiş namazları altı veya daha ziyâde olan bir adam için kazâ namazlarla vakit namazları arasında tertîbe riâyet lâzım olmadığı gibi, kazâ namazları arasında da tertîb lâzım değildir. Sahîh olan budur. Üzerinde bu sûretle altıdan ziyâde geçmiş namazı olan bu adam onları, namaz kılmak mekrûh olan üç vaktin mâadâsında, istediği zaman kazâ edebilir. Üzerinde böyle çok geçmiş namazı olan bir adam, kazâ ederken her namazı ayrı ayrı, "Meselâ, 1353 sene-i hicrîsinin Zilka'de ayının 2 nci Cum'a gününün Sabah namazı" diye tâyin lâzım denilmiş ise de, bunda külfet olduğundan işi ko-

laylaştırmak isterse şöyle niyet eder: Vaktine yetişip de kılamadığım ilk Öğle (meselâ) namazını yâhud son Öğle namazını Allah rızası için kılmıya niyet ettim (1). Bu sûretle niyet ederse her kılışta ilk, yâhud son kalanı kazâ etmiş olacağından tâyin hâsıl olmuş olur. Geçmiş namazları kazâ ederek beşten aşağıya indirdiği zaman, tertip tekrar geriye gelmez. Birkaç Ramazandan oruç kazâsı olan da kazâ ederken son veyâhud ilk Ramazanın orucuna diye niyet eder. Tâyin etmiyerek kazâ ederse yine câizdir. Kazâsı yalnız bir Ramazandan ise tâyin lâzım değildir. Farz namazların kazâsı farz, vâcib namazların kazâsı vâcib, (kazâsı lâzım gelen) sünnet namazların kazâsı da sünnettir.

GEÇMİŞ NAMAZLARIN KAZÂSINI GERİYE BIRAKMAMAK

Namaz her ne sûretle geçmiş olursa olsun, mâni' olan özür kalmayınca hemen kazâ etmek lâzımdır. Mâlikî mezhebine göre üzerinde kazâ namazı olan bir adamın nâfile namaz ile meşgûl olması haramdır.

Yalnız bulunduğu günün Sabah namazının sünneti, Vitir namazını ve Bayram namazlarını kılar, bunlardan başka nâfile namazları, Terâvih namazını kılarsa namazla meşgûl olması i'tibâriyle me'cûr olursa da, kazâ namazını geriye bırakmış olduğundan âsim olur. Şâfiî mezhebine göre de, üzerinde acele kılması vâcib olan kazâ namazları olan bir insanın —bu namazları kılıp borcundan kurtuluncaya kadar— revâtibden olsun, revâtibden olmasın, mutlak sûrette nâfile ile iştigâli haramdır.

Hanbelî mezhebine göre de, üzerinde geçmiş namazlar olan bir adamın nâfile kılması haramdır. Vitir ile revâtibi kılarsa câizdir. Fakat kazâları çok ise bunları da kılmıyarak kazâ namazlarla meşgûl olması evlâdır. Yalnız Sabah namazının sünneti bunlardan hâriçtir, onu kılmak lâzımdır.

---

(1) Me'hazlarımızdan biri olan **Nûrü'l-Îzâh** şerhinde müellif merhum, gün ve târih tâyinine bir misâl olmak üzere 1054 senesi Cemâziye'l-âhir'in 18 inci Pazartesi gününü göstermiştir. T a h t â v î merhum burayı tahşiye ederken: **"Bunda, bu bahsin te'lîfi tarihine işâret gibi bir nükte vardır."** diyor. Yâni müellif bu bahsi o tarihte yazdığını anlatmak istemiş diyor. Ben de geçmiş namazların kazâsı bahsini evvelce umûmî olarak yazmıştım. Kitap basılırken bu bahsi biraz daha îzâh etmeği münâsip gördüm. Bu sûretle üzerinde kazâ namazları altıdan ziyâde olursa ne sûretle kazâ ve niyet edileceğini gösteren bu bahsi (1353) sene-i hicriyesi 12 nci Cumâ günü sabahında ve Cumâ namazından iki saat evvel yazdım. Onun için misâl olarak böyle gösterdim. Cenâb-ı Hak bütün işlerimizi rızâ-yı ilâhîsine muvâfık bulup ümmet-i Muhammed'e **(sallâ'llâhu aleyhi ve sellem)** dünya ve âhirette saâdet ve selâmetler ihsan buyursun.

NAMAZI KESMEK VE FARZA YETİŞMEK

Başlamış olan namazı bilerek ve hiçbir özrü yok iken bozmak câiz değildir. Fakat ikmâl için, cemâat fazîleti kazanmak için bozmak câizdir. Bu, âdetâ yenilemek için bir mescidi yıkmağa benzer. Şimdi başlanmış olan bir namazı bozmak, hangi vakitler câiz olduğunu gösterelim: Bir adam yalnız başına farz namazı kılmaya başladıktan sonra yanında cemâatle namaz kılmıya başlanır ve yalnız başına namaz kılan kimse de henüz birinci rek'atın secdesine varmamış ise, hemen namazını kesip imama uyar. Eğer ilk rek'atın secdesini yapmış ve kıldığı farz da dört rek'atlı ise, bir rek'at dahâ kılarak iki rek'atı tamamlar ve ondan sonra selâm verip imama uyar ve o farzı imamla kılar. Kendi başına kıldığı iki rek'at nâfile namaz olmuş olur. Eğer cemâat olduğu sırada yalnız başına üçüncü rek'atı bitirmiş idi ise, namazı kesmeyip dört rek'atı tamamladıktan sonra, cemâat sevâbı için imama uyar ve onunla da kılar. Fakat bu defa asıl farz, yalnız başına kıldığı olup imam ile kıldığı namaz nâfile olur. Şu kadar ki: Bu namazın ikindi namazı olmaması lâzımdır. Çünkü İkindi namazından sonra nâfile namazı kılınmaz. Binâenaleyh böyle bir namazda kendi başına farzı tamamladıktan sonra tekrar bir de imamla kılamaz. Eğer üçüncü rek'atın secdesini yapmamış ise, esah olan, ayakta iken selâm verip imama uyar.

Kıldığı namaz dört rek'atlı bir farz değilse, ikinci rek'atı bitirmiş olmadıkça, her neresinde olursa olsun hemen namazı kesip imama uyar. Şâyet ikinci rek'atı bitirmiş ise namazı kesmeyip tamamlar ve imama da uymaz. Çünkü bu takdîre göre kıldığı namaz ya Sabah namazı, ya Akşam namazı olacaktır. Sabah namazından sonra nâfile kılınmadığı gibi, Akşam namazından sonra da imama uyarak üç rek'atlı nâfile kılınmaz. Şâyet sünnete başladıktan sonra cemâatla farz kılınmıya başlanır, veyâhud Cumâ günü hatib hutbeye çıkarsa, iki rek'at başında selâm verip imama uyar; hatîbin hutbesini dinler, iki rek'atı bitirmeden namazı kesip de imama uymaz. Eğer iki rek'atı tamamladığı takdirde orada bulunan cenâze namazını geçireceğini anlarsa o zaman diğer rek'atı tamamlamıyarak hemen nâfileyi kesip cenâze namazına yetişir. Eğer kıldığı sünnet, Öğlenin sünneti idiyse, farzından sonra ayrıca dört rek'at sünnet kıldığı gibi son sünneti de kılar. Hatib hutbeye çıktığı zaman, kılmakta olduğu Cumânın ilk sünnetini, iki rek'atta kesecek olursa, farzından sonra bunu da ayrıca kılar. Fakat hatib henüz hutbeyi okumıya başlamamış ise, sünneti çabucak kılıp dört rek'atı tamamlamalıdır. Kıldığı İkindi veyâhud Yatsının sünneti idiyse farzından sonra kılınmaz.

Eğer câmiye geldiği zaman farza durmuşlar ise sünnete durmıyarak doğrudan doğruya imama uyar. Hattâ müezzin kaamete hazırlanırken sünnete durmak mekruhtur. Ancak kılınan Sabah namazı ise, imama yalnız teşehhüdde yetişebileceğini bilse, yine evvelâ sünneti kılıp, ondan sonra imama uyar. Eğer imama "Et-Tehiyyâtü" okurken dahi yetişemiyeceğinden korkarsa sünneti kılmıyarak hemen imama uyar ve sonra sünneti kılmaz. Çünkü Sabah namazının sünneti an-

cak farziyle berâber geçerse kılınır. Eğer öğle namazı ise yine sünnete durmıyarak hemen imama uyar ve imamla selâm verdikten sonra evvelâ farzdan evvelki dört rek'at sünneti kazâ ederek sonra da iki rek'at son sünneti kılar. Sahih ve müftâbih olan kavil budur.

İşte farza yetişmek ve farzı imamla birlikte kılmak için namaz bu sûretle kesilir. Yukarıda da söylediğimiz gibi cemâatla kılınan namazın sevâbı, yalnız başına kılınan namazdan, bir rivâyete göre yirmi beş, diğer rivâyete göre yirmi yedi derece ziyâdedir. Onun için mümkün oldukça cemâatle kılmağa çalışmak lâzımdır. Cemâatin faziletine yetişmekle cemâate yetişmiş olmak ayrı ayrı şeylerdir. Bir adam teşehhüdde bile imama yetişmiş olursa, cemâatin faziletine nâil olur. Fakat dört rek'atlı farzın bir veya iki rek'atında imama ve üç rek'atlı namazların iki rek'atına yetişmiş olan bir adam cemâate yetişmiş ve namazı cemâatle kılmış sayılmaz. Binâenaleyh, Akşam namazını cemâatle kılmıya yemin eder ve ancak iki rek'atına yetişirse yemini yerine gelmiş olmaz.

İmama bir rek'atın rükû'unda yetişmiş olan adam o rek'ata yetişmiş sayılır. Kendisi rükû'a eğilmeden evvel imam rükû'dan doğrulursa o rek'ata yetişmiş sayılmaz. Farzın geçeceğinden korkarsa, farzdan evvelki sünnetleri kılmaz, korkmazsa kılar.

Birtakım özürler daha vardır ki, onlar bulunduğu vakit namazı kesmek câiz ve bâzan vâcib olur. Meselâ: Kadın, namazda iken çocuğunun haykırmasiyle, ateş üzerinde pişen yemeğin taşması, veyâhud parasının —velevki bir dirhem gümüş mikdârı ve başkasının dahi olsa— çalınması korkusiyle imdat için edilen feryat ile namaz kesilir.

Bir adam herhangi bir sûretle tecâvüze uğrıyarak, yâhud suya düşerek haykırır ve namazdakiler de onu işitirlerse namazı bozmaları ve ona koşmaları vâcib olur.

Kezâlik, bir körün, veyâhud bilmiyen bir adamın kuyuya düşmek tehlikesi olursa, sürüye canavar gelirse namazdaki bir adamın namazı bozması ve o tehlikeleri defetmiye koşması vâcibdir.

Bir ebe, çocuk doğurtmakla meşgûl iken namazlarını sonraya bırakır. Hattâ çocuk için veya anası için ufak bir tehlike melhûz ise, ebenin namazları sonraya bırakması vâcibdir. Çocuğun anası da böyledir. Kırda olan bir kimse hırsızlardan veyâhud yol kesicilerden veyâhud kurt ve sel tehlikesinden korkarsa namazını sonraya bırakabilir. Yukarıdanberi söylediğimiz sebeblerden birisi bulunmadıkça kılmakta olduğu namazı kesmek veyâhud vaktinden sonraya bırakmak câiz olamaz.

Câmide iken namaz vakti girerse, namazı kılmadan çıkıp gitmek tahrîmen mekrûhtur. Meğer ki, başka bir câmide imam veyâhud müezzin olsun.

SECDE-İ TİLÂVET (OKUMA SECDESİ)

Namazda secde âyetlerinden biri okunduğu veyâhud ehil bir okuyandan işitildiği vakit hem okuyana, hem de işitene secde etmek vâcibdir. Secde edenin hadesten ve pislikten temiz olması lâzımdır.

Secde-i tilâvetin rüknü, secde âyetini okuyan veyâhud işiten kimsenin bir defa secde etmesi, yâni alnını yere koymasıdır.

Secde-i tilâvetin hükmü; dünyâda vâcibin sukutu, âhirette sevâba nâil olmaktır. Secde-i tilâvetin sebebi, üç şeyin biri bulunmaktır:

Secde âyetini ya kendi okumak, yâhud başkasının okuduğunu işitmek, veyâhud okuyanı işitmese dahi muktedî bulunmaktır. İşte bu üç şeyden biri bulunursa secde vâcibdir. Maamâfih, hakikî sebep, secde âyetinin okunmasıdır. Okuyan hakkında böyle olduğu gibi, işiten hakkında da, sahih kavle göre, secde âyetinin okunmasıdır.

İşitmek, sahih kavle göre, okuyan ile namaz kıldırmakta olan imama iktida edenin gayrısı hakkında şarttır. Binâenaleyh, sağır olup da okuduğunu işitmeyene de secde etmek lâzımdır. Fakat muktedî olmıyan bir adam üzerine, başkasının okuması ile —her ne kadar onu secde ederken görse bile onun okuduğunu duymadıkça— secde etmek vâcib olmaz.

Kur'ân-ı Kerîm'in ondört sûresinde secde âyeti vardır ki, şunlardır: 7, 13, 16, 17, 19, 22, 25, 27, 32, 38, 41, 53, 84, 96 ncı sûreler; onlardan birini okuyan, veyâhud işitene, secde etmek vâcibdir. Çünkü bu secde âyetleri üç kısımdır:

1) Açıktan açığa secde ile emreden âyetler,

2) Kâfirlerin Cenâb-ı Hakk'a secde etmekten yüz çevirmelerini mutazammın âyetler,

3) Peygamberlerin secde ile vuku' bulan emre imtisallerini gösteren âyetler.

Şüphe yok ki, emre itâat, Peygamberlere iktidâ ve kâfirlerin yaptıkları gibi yapmamak vâcibdir. İşte bunun içindir ki, bu âyetler okunduğu, yâhud işitildiği vakit secde etmek vâcibdir. Böyle bir halde secde etmek kendisi için mümkün olmıyan bir adamın *"Gufrâneke Rabbenâ ve ileyke'l-masîr"* demesi müstehabdır. Secdeyi sonradan kazâ eder.

Secde âyeti namaz hâricinde okunduğu vakit okunur okunmaz secde etmek vâcib değildir. Sonra yapsa da olur. Fakat unutmak ihtimâli olduğundan sonraya bırakmak tenzîhen mekrûhtur. Namaz içinde okunduğu zaman secde âyetinden sonra üç âyetten ziyâde okumadan secde etmek lâzımdır. Çünkü namazda secdenin vücûbu fevrîdir. (Yâni okunur okunmaz üç âyetten sonraya bırakılmamak üzere yapılması lâzım.) Secde âyetini tercüme olarak okuyana da secde vâcibdir. Secde âyetinden secdeye delâlet eden kelimeyi, evvelinden veya sonradan bir kelime ile berâber okumak, sahih kavle göre, secde âyetini tamamen okumak gibidir.

Secde vâcib olmak için okuyanın anlaması, dinleyenin de dinlemiye niyet etmiş olması şart değildir. Okuyan onun secde âyeti olduğunu ister bilsin, ister bilmesin, secde ile mükelleftir. İşiten de, işitmek maksadı olsun, isterse olmasın işitince secde ile mükellef olur. Secde âyetini okumıyarak yazmak veya secde âyetine bakmakla secde vâcib olmaz. Hecelemek de böyledir.

Secde âyetini okuyan veya işiten ayakta ise doğrudan doğruya *"Allâhu-Ekber"* diyerek secdeye gidip secdede üç defa *"Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ"* dedikten sonra doğrulur. Bunda tekbîr ve tesbih sünnettir. Tilâvet secdesi, sehiv secdesi gibi iki olmayıp birdir. Teşehhüd ve selâm da yoktur. Oturan bir adam ayağa kalkarak ondan sonra secde etmek müstehabdır. Üzerinde birkaç secde toplanmış olan kimse her secde için ayağa kalkar.

Secde âyeti bir cemâat içinde okunduğu vakit secde yapılırken okuyanın ileride ve cemâatin saf olması lâzım değildir. Herkes olduğu yerde, Kıble'ye karşı olarak secde ederler. Şu kadar ki, işitenlerin okuyandan evvel secdeden kalkmamaları menduptur.

Tilâvet secdesi, namaz kılmakla mükellef insanlara vâcibdir. Binâenaleyh âdeti içinde, veyâhud lohusa olan bir kadın okur veya işitirse onun kendisine secde vâcib olmaz. Fakat bu halde olan bir kadından, yâhud aklı başında ve iyiyi, kötüyü ayırdeden çocuktan secde âyetini işiten adama secde vâcibdir. Mecnun veyâhud uykuda bulunan bir adamdan secde âyetini işitene, sahih olan, secde vâcib değildir. Çünkü bunlarda temyiz ve sıhhat-i tilâvet yoktur. Yıkanmak iktizâ etmiş olan bir adamın secde âyetini okuması veya işitmesi ile üzerine secde vâcib olur. Temizlenince secde yapar. Sarhoş, secde âyetini okumakla hem kendisine, hem de işitene secde vâcib olur.

Secdenin vâcib olması için okuyan ve işitende temyiz (yaptığı şeyleri, iyiyi, fenâyı ayırabilmek) şart olduğundan muallem kuştan veyâhud aks-i sedâ sûretiyle işitilen secde âyetinden secde lâzım gelip gelmiyeceğinde fukahâ ihtilâf etmişlerse de ben, ihtiyâten secde etmek vâcib, diyenlerin kavlini tercih ediyorum. Buna kıyâsen gramofon ve radyodan işitilen secde âyetlerinde de secde etmek lâzım olacağına kailim (1). Çünkü işitilen *Kur'ân*'dır ve bunda şüphe yoktur. Mahall-i sudûru ne olursa olsun. Kaldı ki, radyo büsbütün başkadır.

Namaz kılan bir adam, namazda okuduğu secde âyetinin secdesini namazda yapmak lâzımdır. Eğer secde âyetini okuduktan sonra âyetin alt tarafına geçerek devâm edecekse, secde âyetini okuyunca hemen secde-i tilâvet kasdiyle secde yaparak tekrar kalkar ve alt tarafına devâm eder.

Eğer fazla okumıyacak ise secde âyetinden veya onu müteakip iki ve en çok üç âyet (2) sonra namaz için yapacağı rükû' (eğer niyet ederse) ve alelıtlak

(1) Bu mesele hakkında ayrıca bir kitap yazarak, gramofon plâklarına **Kur'ân** okumanın hükmü ile plâktan işitilen **Kur'ân** hakkında uzun uzadıya izahat verdim.

(2) Namazda okunan secde âyetinin secdesi fevrî olduğu cihetle secde âyeti okunduktan üç âyet sonra secde yapılmak lâzımdır.

sücûd, âyetin de secdesi yerine geçer. Secde etmiyerek ondan sonra uzun uzadıya okumak tahrîmen mekrûhtur. Çünkü namaz içindeki secdenin vücûbu fevrîdir.

Terâvih namazlarında, yâhud diğer namazlarda hatim ile kılınırken imam secde âyetini okuduğu vakit alt tarafına devâm edecek ve üç âyetten ziyâde okuyacaksa hemen secde eder, cemâat da onunla berâber secde ederler. Fakat kalabalık cemâatte kargaşalığı mûcip olacağından namaz secdesini secde âyetlerine muvâfık getirmek daha iyidir. Namaz içinde ayrıca secde yapmıya çalışmak bilmiyenleri şaşırtır. İmam olanlar bu cihete dikkat etmelidir.

Namaz içinde olan imam veyâhud cemâat namaz haricinde birinin okuduğu secde âyetini işitirlerse namazı kılıp bitirdikten sonra secde etmeleri vâcibdir. İmamın namazda secde âyetini okumasiyle cemâate de secde vâcib olur. İmam secde yapınca cemâat da velevki işitmeseler bile, secde ederler. İmam secde yapmazsa cemâat da yapmaz.

Cemâattan biri secde âyetini okuyuverir, yanındakilerle imam bunu işitirlerse ne kendisine, ne de diğer işitenlere secde etmek vâcib olmaz. Ne namaz dâhilinde, ne de hâricinde. Fakat bunu namazda olmıyan biri işitirse ona vâcib olur. Rükû' ve sücûdda okunmuş olan secde âyetinden de secde lâzım gelmez. Çünkü kırâetin yeri orası değildir.

Namazda olmıyan, namazda olandan işittiği secde âyetinin secdesini namaz hâricinde yapacağı gibi, namazda olan, olmıyandan işittiği âyetin secdesini de namaz hâricinde yapar. Namazda yaparsa namazı ifsâd etmezse de, secde-i tilâvet yerine de geçmez.

Namazda okunan secde âyetinin secdesi; namaz haricinde olmaz. Namaz hâricinde olan kimse, imamın secde âyetini okuduğunu işitir ve imama da iktidâ etmezse, yâhud imam o rek'atın secdesini yaptıktan sonra diğer rek'atta imama uymuş ise secdeyi namazın hâricinde yapar. Eğer imam secde yapmadan evvel uymuş ise imam ile birlikte secde eder; eğer imam secde-i tilâveti yaparak âyetin mâbâdine devâm için kalktıktan sonra aynı rek'atta imama uymuş ise, hükmen o rek'atta yetişmiş sayılacağından, ne namaz içinde ve ne de namaz hâricinde secde etmez.

Namaz hâricinde secde âyetini okuyarak secde ettikten sonra aynı âyeti namazda tekrar okursa yine secde eder. Eğer namaz hâricinde okuduktan sonra secde etmiyerek hemen namaza durur ve aynı âyeti tekrar okursa zâhir rivâyete göre, bir secde kâfidir.

OTUZ İKİNCİ DERS

HASTALARIN NAMAZI NASIL KILACAKLARI VE İSTİSKA NAMAZI

İslâm Dininde hiç güçlük yoktur. Bütün ahkâmı kolaylık üzerine kurulmuştur. Tâat ve ibâdet de herkesin kudretine göredir. Onun için hasta olan bir adamın namazı da kendi kudretine göre olur. Meselâ : Namazı ayakta kılamıyan yâhud ayakta güçlükle kılabilecek olan, veyâhud ayakta kıldığı takdirde hastalığı ve ağrıları ziyâdeleşeceğinden, yâhud geç iyi olacağından korkan bir adam istediği gibi (yâni nasıl kolay ve zararsız olursa öylece) oturup rükû' ve sücûd ile namazını kılar. Rükû' ve sücûddan âciz ise oturduğu yerden başı ile işâret ederek kılar. Rükû'da başını biraz eğer, sücûdda ondan biraz daha fazla eğer. Secdede başını rükû'dan biraz fazla eğmezse namazı sahîh olmaz. Yüzüne doğru yüksekçe birşey koyarak onun üzerine secde etmemelidir. Eğer böyle yapar ve secdede başını rükû'dan daha aşağıya eğerse sahîhtir. Bunun da îmâ değil secde olduğunu söyliyenler de vardır. Eğer ayakta durmıya gücü yettiği halde rükû' ve sücûda ve hattâ yalnız sücûda kaadir olmazsa yine oturur ve başı ile işâret ederek namazını kılar.

Hülâsa : Hasta veya mâzur olan bir adam ayakta, otururken, yarısını ayakta, yarısını otururken, işâretle, gücü ne kadar yeterse o sûretle kılar. Başı ile işârete de kaadir olamazsa namazı sonraya bırakır. Onları kazâ eder. İmâya da kaadir olamıyan kimse, iyi olarak kazâ edecek vakit bulamayınca mâzurdur. Borçlu sayılmıyacağından bunun için vasiyet lâzım değildir.

2 — ISKAAT-I SALÂT :

Iskat, üzerindeki borcu düşürmek demektir. Ölmüş bir adamın farz ve vâcip olarak üzerinde olan namazları ödemektir. Bir günün gece ve gündüzünde, Vitir de dâhil olmak üzere, altı vakit namaz vardır. Namazla mükellef olan bir adam bunları îmâ ile olsun kılabilmiye kaadir iken edâ edemediği gibi kazâ da etmiyerek ölüverirse, bunlar için vasiyet etmesi lâzımdır. Ölen adam vasiyet etmemiş ise velîsi veyâhud bir başkası onun tarafından teberrü edebilir.

Ölünün iskaat-ı salât ve savm için olan vasiyyeti, malının üçte birinden verilir. Arkasında bırakmış olduğu malının üçte birinden, her günlük altı namazdan her biri için bir fakirin akşamlı, sabahlı yiyeceği çıkarılıp fakire verilir. Bunun hepsi bir fakire verilebileceği gibi, ayrı ayrı fakirlere de verilir. Vasiyyet eylediği mal, üzerinde olan Hakku'llâh'a kâfi gelmediği, yâhud onun malının üçte biri iskatına kâfi olmadığı takdirde devir usûlüne mürâcaat olunur.

Tahtâvi'de ve *Dürrü'l-Münteka*'da mezkûr olduğu veçhile, ölünün ömrü mikdârınca iskat yapmak isterlerse müddet-i ömrünü hesâb edip, erkekte onun oniki senesi ve kadında dokuz senesi, çocukluk müddeti olmak üzere çıkarılarak geriye kalan için iskat olunur. Parası kâfi gelirse ne âlâ, gelmezse devir yapılır.

Gerçi, bu mahsus değildir. Lâkin ibâdet bâbında bir ihtiyattır. Umulur ki, fukarânın sevinçleriyle Cenâb-ı Allah fazl-u kereminden o kulunu affeder.

3 — İSTİSKA NAMAZI :

İstiskaa, kuraklık olup da yağmur ihtiyâcı fazlalaştığı zamanlarda Allâhu Teâlâ Hazretlerinden yağmur istemektir. Buna türkçemizde yağmur duâsına çıkmak denir. Yağmursuzluktan sıkıntıya düşüldüğü bir zamanda içecek ve kullanacak, hayvanları, tarla ve bahçeleri sulayacak büyük kuyu ve çayları olmıyan, olsa da ihtiyâca kâfi gelmiyen memleket ahâlîsinin, yağmur vermesi için Allâhu Teâlâ Hazretlerine yalvarmaları, duâ ve niyâzda bulunmaları câiz ve sünnettir. Hazret-i Peygamber ihtiyaç zamanlarında yağmur duâsı yaptıkları gibi ondan sonra Hulefâ-yı Râşidîn de duâya çıkmışlardır.

Yağmur duâsında birbiri arkasına üç gün cemâatla sahrâya, memleket dışına çıkıp duâ etmek müstehabdır (1).

Duâya çıkmazdan evvel fukaraya sadakalar vermek, herkes günahlarına tövbe ve istiğfar eylemek, dargınların barışması, haksız olarak alınmış olan şeyler varsa onlar sâhibine verilerek helâllaşılması lâzımdır. Yağmur duâsına giderken kibirli ve mağrur olarak değil, mütevâzi, başlar aşağı eğilmiş, muhtaç bir adam vaziyetinde gitmek lâzımdır. Mümkün olursa çocukları ve ihtiyarları, yavrulariyle birlikte hayvanları da götürmek ve duâ yapılırken hayvanların yavrularını analarından ayırmak müstehabdır.

Yağmur duâsında İmâm-ı A'zam'ın müftâbih kavline göre cemâatsız, İmâm-ı Muhammed ile Ebû Yûsuf kavline göre cemâatle ve cehren (yâni açıktan okuyarak) iki rek'at namaz kılmak câiz ve mendup tur. Diğer mezheplerde sünnet-i müekkededir. Yağmur duâsında imam ve cemâat Kıble'ye döner ve imam ayağa kalkıp duâ eder. Cemâat oturdukları yerden *"Âmin"* derler.

(1) Mümkün olursa demektir. Bir mâni'den dolayı mümkün olmazsa câmide duâ ederler.

Duâ edilirken imam ve cemâat ellerini göğe doğru kaldırıp öyle duâ olunur (1). Duâ ederken de son derece mütezellilâne yalvarmak ve emreder gibi bir vaziyette olmamak lâzımdır.

Bu hususta me'sûr olan duâlardan bâzılarını aşağıya yazıyorum. Peygamberimizin zevcesi Â i ş e radiya'llâhu anhâ'dan rivâyet olunduğuna göre, bazı kimseler H a z r e t - i P e y g a m b e r 'e gelerek yağmursuzluktan pek ziyâde sıkıldıklarını söylemişler, P e y g a m b e r i m i z de: *"Yağmursuzluktan şikâyet ediyorsunuz; halbuki Cenâb-ı Hak : 'Sıkıldığınız zaman duâ ediniz.' buyurmuş ve duânızı kabûl edeceğini de haber vermiştir."* dedikten sonra ellerini göğe doğru açarak şöyle duâ etmiştir :

"El-Hamdü li'llâhi Rabbi'l-âlemîn. Er-Rahmâni'r-Rahîm. Mâliki yevmi'd-dîn. Lâ ilâhe illâ'llâhü yef'alü mâ yürîd. Allâhümme! Ente'llâhü lâ ilâhe illâ ente. Ente'l-ğaniyyü ve nahnü'l-fukara'. Enzil aleyne'l-ğayse vec'al mâ enzelte lenâ kuvveten ve belâğan ilâ hîn...".

Yağmur duâsına çıkıldığı zaman, H a z r e t - i P e y g a m b e r 'den me'sûr olan şu duâyı okumak da müstehabdır :

"Allâhümme! Eskınâ ğaysen, muğîsen, henîen, merîen, mâen, ğâdekan, mücellelen, sahhan, âmmen, tabakan, dâimâ.

Allâhümme! Eskıne'l-ğayse ve lâ tec'alnâ mine'l-kaanitîn.

Allâhümme! İnne bi'l-bilâdi ve'l-ibâdi ve'l-halkı mine'l-levâi ve'd-danki, mâ lâ teşkû illâ ileyk.

Allâhümme! Enbit lene'z-zer'a ve edir lene'd-dar'a ve eskınâ min berekâti's-semâi. Ve enbit lenâ min berekâti'l-ardi.

Allâhümme! İnnâ nestağfirüke inneke künte ğaffârâ, fe-ersili's-semâe aleynâ midrârâ."

---

(1) Duâ ederken ellerini yüzlerinin hizâsına kaldıracak ve avucunun içini göğe doğru tutmayıp yüzüne karşı tutacaktır.

(Diyanet İşleri Başkanlığı notu.)

OTUZ ÜÇÜNCÜ DERS

CENÂZE NAMAZI

Cenâze, asıl namaz olmayıp, ölü için duâdır. Mü'min kardeşinin affolunmasını ummaktır; ona son bir vazifeyi yapmaktır. Günahlarının, kusurlarının affolunmasını Allah'dan istemektir.

Cenâze namazı farz-ı kifâyedir. Orada bulunanlardan bir kısmı bu vazifeyi yaparsa diğerleri borçtan kurtulurlar. Eğer cenâzenin yanında bir mükellef bulunursa, başka kimse olmazsa ona farz-ı ayın olur.

Cenâze namazında cemâat şart değildir. Yalnız bir kadın dahi kılsa, namaz sahîhtir. Birçok cenâzenin hepsine bir namaz kılmak sahîh ise de, ayrı ayrı kılmak evlâdır.

Cenâze namazı kıldıracak imamda yukarıda geçen imamlık şartlarının bulunması lâzımdır. Cemâatin üç saf olması müstehabdır. Namazlarda şart olan, tahâret, setr-i avret, istikbâl-i Kıble, niyet'den başka cenâze namazı için altı şart daha vardır :

1) Ölü, Müslüman olmak,

2) Ölü, temiz olmak, (yâni yıkanıp, temiz kefene sarılmak, yıkanmadan kılınan namaz tekrar kılınır.)

3) Ölü, cemâatin önlerinde olmak,

4) Ölünün tamâmı, yâhud bedeninin çoğu veyâhud hiç olmazsa başı ile beraber nısfı mevcut olmak. Bedenin çoğu gitmiş, veyâhud başsız olarak yarısı varsa, yıkanmaz, kefen sarılmaz, üzerine namaz kılınmaz. Bir beze sarılarak gömülür. Bunun gibi gaibe de namaz kılınmaz. Fakat Şâfiî ve Hanbelî mezheblerine göre gaibe namaz kılınır. Binâenaleyh, başka bir memlekette ölmüş olan büyük bir zâta diğer memleket ahâlisi gıyâben cenâze namazı kılabilirler.

5) Cenâze namazını kılacak kimse bilâ-özr râkip ve kaaid bir halde bulunmamak,

6) Cenâze yere konulup elde, omuzda veya hayvan üzerinde bulunmamak.

Namaz kılmak mekrûh olan üç vakitten maâdâ her zaman cenâze namazı kılınır.

Cenâze namazının rükünleri, dört tekbîr ile kıyamdır. *Kur'ân* okumak, rükû', sücûd yoktur. Cenâze namazı şu sûretle kılınır: İmam, ölünün göğsü hizâsına durur. Niyet ile tekbîr alınır. İlk tekbîr alınırken namazda olduğu gibi eller kulağa kalkar ve göbeğin altına bağlanır.

Sonra *"Sübhâneke"* okunur. Cenâze namazında *"Ve celle senâüke"* cümlesi

ilâve olunur. Bundan sonra imam açıktan ve elini kaldırmıyarak ikinci bir tekbîr alır. Cemâat de içlerinden tekbîr alırlar. *"Allâhümme salli, bârik"* duâları okunur.

Bundan sonra yine eller kalkmıyarak üçüncü bir tekbîr daha alınarak gizlice duâ okunur. Bundan sonra dördüncü bir tekbîr daha alınarak iki tarafa selâm verilir.

İmamın ölünün göğsü hizâsında durması, ilk tekbîrden sonra *"Sübhâneke"*, ikinci tekbîrden sonra salâvat, üçüncü tekbîrden sonra duâ okuması sünnettir; selâm vâcibdir.

Cenâzede okunacak duâ şudur:

"Allâhümma'ğfir li-hayyinâ ve meyyitinâ ve şâhidinâ ve ğâibinâ ve kebîrinâ ve sağîrinâ ve zekerinâ ve ünsânâ.

Allâhümme! Men ahyeytehû minnâ fe-ahyihi ale'l-İslâmi. Ve men teveffeytehu minnâ feteveffehu ale'l-îmâni. Ve hussa hâze'l-meyyite (1) *bi'r-ravhi ve'r-râhati ve'r-rahmeti ve'l-mağfireti ve'r-rıdvân.*

Allâhümme! İn kâne muhsinen fezid fî ihsânihi. Ve in kâne musîen fetecâvez anhü (2). *Ve'l-akkıhi'l-emne ve'l-büşrâ ve'l-kerâmete ve'z-zülfâ bi-rahmetike yâ Erhame'r-Râhimîn."*

Bu duânın Türkçesi şudur: *"Allâh'ım! Bizim dirimizi, ölümüzü, burada bulunanımızı, bulunmıyanımızı, küçüğümüzü, büyüğümüzü, yâhud küçük günâhımızı, büyük günâhımızı yarlığa. Mağfiretini bütün Müslümanlara şâmil kıl! Hepsinin günâhlarını affet. Allâh'ım! İçimizden yaşattıklarını İslâm üzere yaşat. Öldürdüğünü de îmân üzere öldür. Bu ölüyü Cennet kokusu ile, istirahat ile, esirgemek, yarlığamak ile, kendisinden hoşnut olmak ile mümtaz kıl!*

Allâh'ım! Bu ölü iyilik işlemiş ise ona mükâfâtını arttır, kötülük işlemiş ise ondan vaz geç, affet. Ona esirgemekle emn ü selâmeti, müjdeyi, yüksek mertebeyi ihsân et. Ey esirgiyenlerin esirgeyicisi olan Allah."

Cenâze erkek çocuk ise *"Ve hussa"* dan aşağısı okunmayıp şu okunur:

"Allâhümmec'alhü lenâ feratan, vec'alhü lenâ ecren ve zuhrâ. Allâhümmec'alhü lenâ şâfian ve müşeffean." (3).

Eğer cenâze kız çocuğu ise *"Allâhümmec'alhâ"* denir. Bu uzun duâyı bilmiyenler *"Allahümma'ğfirli ve lehu ve li'l-mü'minîne ve'l-mü'minât = Allâh'ım! Beni ve onu, erkek ve kadın bütün îmân edenleri yarlığa."* duâsını okurlar.

---

(1) Kadın ise: **"Hâzihi'l-meyyite"** denir.

(2) Kadın ise: **"İn kânet muhsineten fe-zid fî ihsânihâ ve in kânet müsîeten fe-tecâvez anhâ ve lekkıhâ."** denir.

(3) Türkçesi: **"Allâh'ım! Bu çocuğu bizim için gönderilmiş bir ecir ve âhiret azığı kıl! Allâh'ım! Bu çocuğu bizim için hem şefâatçı kıl, hem de şefâatini makbûl et!"**

Cenâze namazının evvelinde yetişemiyen kimse hemen iftitah tekbîrini alıp imama uyar. Diğer tekbîrleri imam ile birlikte alarak geçirmiş olduğu tekbîrleri imam selâm verdikten sonra ve cenâze kalkmazdan evvel birbiri ardınca kazâ eder. Düşüğe, ölü doğan çocuğa namaz kılınmaz. Sâde ad takılarak yıkanır ve bir beze sarılarak gömülür.

Ölü doğmıyarak, doğar doğmaz ölen çocuk yıkanır ve namazı kılınır. Her ne sûretle olursa olsun kendisini öldüren, hadden veya kısâsen îdam olunan kimseler yıkanır, kefenlenir, namazı da kılınır. Bile bile ve zulüm sûretiyle anasını veyâhud babasını öldüren kimsenin, öldürülen yol kesici ve eşkiyânın namazı kılınmaz. Namazı bozan şeyler cenâze namazını da bozar. Cenâze namazını kabristanda kılmak mekrûhtur.

2 — ÖLÜ TEÇHÎZİ:

Ölünün yıkanmasından gömülmesine kadar son hazırlığa teçhîz (hazırlamak), denir. Ölüyü teçhîz etmek farz-ı kifâyedir.

Ölmek üzere olduğu anlaşılan bir adamı —hastaya güç gelmezse— Kıble'ye doğru sağ tarafına çevirmek sünnettir. Ayakları Kıble'ye doğru çevrilmek üzere ve yüzü Kıble'ye karşı gelmesi için başı altına bir şey koyarak arka üzeri yatırmak da câizdir. Yanı başında *"Lâ ilâhe illâ'llâh Muhammedün Resûlu'llâh"* diyerek hastaya bunu telkîn etmek ve hatırlatmak da sünnettir. Hattâ yalnız *"Lâ ilâhe illâ'llâh"* demek kâfidir. Bunu hastanın sevdiği bir adam yanı başında söyliyerek hastaya hatırlatır, sen de söyle diye isrâr etmez. Hısım ve akrabalarının yanında bulunmaları ve hakkını yerine getirmeleri, Yâsin-i şerîf ve Ra'd sûrelerini okumaları sünnettir. Öldükten sonra teçhîz ve defni acele yapmak müstehabdır. Ölen bir adam çirkin görünmemek için ölür ölmez çenesi enlice bir tülbent ile çekilerek başının üstünden bağlanır. Gözleri yumulur, elleri yanına konur. —Göğsüne koymak câiz değildir.— Ayakları uzatılır, elbisesi soyulur, üzeri örtülür, yanında güzel kokulu şeyler bulundurulur, tütsü yakılır. Şişmemek için karnının üstüne demir parçası veyâhud ayna gibi bir şey konulur. Öldükten sonra, yıkanıncaya kadar ölünün yanında Kur'ân okumak mekrûhtur. Teneşir denilen tahta üzerine konup yıkanır.

3 — CENÂZEYİ YIKAMAK:

Ölü şu sûretle yıkanır: Evvelâ teneşir üzerine arka üstü yatırılır. Dizinden göbeğine kadar bir örtü ile örtülerek elbisesi çıkarılır. Biri su döker, diğer biri yıkar. Yıkayacak olan adam eline bir bez sararak evvelâ önünü, avret yerini yıkar. Bez bulunmazsa üstünden yıkar. Bundan sonra ölüye bir abdest aldırılır. Ellerini ayrıca bileklerine kadar yıkamaya hâcet olmayıp yüzünden başlar. Ağzına ve burnuna su vermek zor olduğu için parmağa sarılan bir bez parçasiyle dudaklarının içi, burun delikleri ve göbek çukuru silinir. Yüzü, elleriyle birlikte kol-

ları yıkanır. Başı meshedilir ve ayakları da yıkanır. Bu sûretle mümkün olduğu kadar abdest tamâm olduktan sonra üzerine mümkün ise, ısıtılmış tatlı su dökülür. Başı ve —varsa— sakalı hatmi ile veyâhud sabun veya sabun yerini tutan bir şey ile yıkanır. Baş ve beden temizlendikten sonra ölü sol tarafına çevrilerek evvelâ sağ tarafı üç kere yıkanır. Dökülen sular sırtının tahtaya gelen yerlerine kadar vardırılır. Bundan sonra sağ tarafına çevrilerek sol tarafı da böylece üç kerre yıkanır. Bundan sonra cenâzeyi oturtur gibi kaldırıp, yıkayan, kendisine doğru yaslıyarak karnını yavaşça mesheder; bir şey çıkarsa sâde onu yıkayıp yeni baştan abdest aldırmaz ve her tarafını yıkamaz.

Her âzâyı yıkarken üçten aşağı yapmamak sünnettir. Şişmiş olup dağılmak üzere bulunan ve dokunulması mümkün olmıyan ölü üzerine hemen su dökmek kâfidir. Cenâze yıkandıktan sonra kurulanıp kefenlenir. Erkeğin, yensiz, yakasız, etrafı dikişsiz bir gömlek, biri don ve eteklik, biri de sargı ve bürgü yerini tutmak üzere üç kat bezdir. Gömlek boyun kökünden ayağa kadar olur. Diğerleri baştan ayağa kadar olur. Bürgü ve en üste geleceği ve baş, ayak taraflarında düğümleneceği için diğerlerinden daha uzun olur.

Kadının kefeni, bunlardan başka bir baş örtüsü, bir de göğüs örtüsü olmak üzere beş kat bezdir. Sünnet olan kefen işte budur. Kefenin beyaz olması da sünnettir.

Zarûret zamânında kadına ve erkeğe her ne bulunursa sarılır. Cenâze kefenlendikten sonra musallaya konularak yukarıda anlattığımız şekilde namazı kılınır. Ölüyü yıkayan kimse Besmele ile başlayıp sonuna kadar *"Gufrâneke yâ Rahmân"* demelidir. Yıkayan adamın, ölünün güzel kokması, yüzünün nurlanması, kolaylıkla çevrilmesi gibi, hoşa gidecek şeyleri söylemesi müstehabdır. Fenâ kokması, kararması ve korkunç bir şekil alması gibi hoşa gitmiyecek bir hal görürse onları söylemek haramdır. Bunları kimseye söylememesi lâzımdır. Ölüyü yıkamak sağ olan mükellefler üzerine farz-ı kifâyedir, hukuk-u İslâmiyedendir.

Ölüyü kendisine en yakın birisi veyâhud ahlâkı en iyi olan ve cenâze yıkamasını iyi bilen bir zât yıkamalıdır. Erkeği erkek, kadını kadın yıkar. Su bulunmadığı vakit de teyemmüm ettirilir.

Kadın kendi kocasını yıkayabilirse de, erkek karısını yıkayamaz. Binâenaleyh, bir yolculuk esnâsında erkeklerle bulunan bir kadın vefât eder ve içlerinde yıkacak bir kadın da bulunmazsa kocası tarafından teyemmüm ettirilerek gömülür. Kocası da yoksa teyemmüm ettirecek olan erkek eline bez sarar. Maamâfih, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheblerine göre kocasının karısını yıkaması câizdir. Kadınlar arasında ölmüş olan bir erkeğe, eğer kendi kadını yoksa kadınlardan birisi eline bir bez sararak teyemmüm ettirir. Eğer kendi kadını var ise kocası yıkar.

Cenâze götürmek bir ibâdettir. Hem de bizden ayrılmış olan bir din kardeşimize son bir vazifeyi yapmaktır. Binâenaleyh, onu bırakıvermek lâyık değildir.

Cenâze götürmekte sünnet olan, tabutun dört tarafından dört adam omuzlamaktır. Evvelâ baş tarafından başlıyarak tabutun sol tarafına geçip sağ omuzuna tabutun baş tarafında olan sol kolunu alır; bir müddet gittikten sonra ayak tarafına geçip sağ omuzuna tabutun sol kolunu, ondan sonra tabutun sağ tarafına geçerek evvelâ sol omuzuna baş tarafında olan diğer kolu ve daha sonra da ayak tarafında olan kolu alır. Bu sûretle dört tarafından onar adım götürmek müstehabdır. Peygamberimiz : *"Bir kimse, cenâzeyi kırk adım götürürse din kardeşine âit hakkını ifâ etmiş, vazifesini yapmış olur; kendisinin kırk büyük günâhı affolunur."* buyurmuşlardır.

Cenâzeyi biraz acele götürmek müstehabdır. Cenâzenin arkasında yürümek önünde yürümekten efdaldir, daha sevabdır. Cenâze arkasında giderken dünyâdakilerin sonunu ve götürülen ölünün karşılaşacağı halleri düşünerek Allâhu Teâlâ Hazretlerini hatırlamak ve lüzumsuz yere lâf etmemek lâzımdır. Cenâzeyi gündüz gömmek müstehabdır. Cenâze ile kabre varıldığı vakit cenâze omuzdan indirilmeden oturmamalıdır. Yere konulduğu zaman işi olmıyanlar oturur. Kabir bir adam boyu yâhud göğüse kadar kazılmak ve yer katı ise kabrin içi Kıble tarafından biraz çukurlaştırılmak lâzımdır.

Cenâze kabre konulacağı zaman birkaç kimse kabre inerek kabrin Kıble tarafından cenâzeyi tabuttan olduğu hal üzere, alarak Kıble'ye doğru kabre indirip sağ tarafına yatırırlar. Yatırırken : *"Bismillâhi ve bi'llâhi ve alâ millet-i Resûli'llâhi"* derler. Kefen baş ve ayak tarafından bağlanmış ise çözerler, kadını kabre kendi mahremi indirmek evlâdır. Bundan sonra kabir örtülerek, güzel *Kur'ân* okuyan birisi Yâ-sîn, Tebâreke, İhlâs, Muavvizeteyn, Fâtiha okuyup ölünün ve geçen ehl-i îmânın ruhlarına hediye edilir. Bundan sonra herkes işine, gücüne dağılır. Gemide ölen kimse, kara uzak ve karaya gelinceye kadar durduğu takdirde bozulup kokacağından korkulursa, yıkanarak kefene sarıldıktan sonra namazı kılınıp denize bırakılır.

Kabir ziyâreti : Âhireti hatıra getirdiği için erkeğe ve kadına mendubdur; esah olan budur. Kabirde Yâ-sîn okumak müstehabdır. Okumak maksadiyle kabrin üstüne oturmak mekrûh değildir. Okumak maksadı olmıyarak kabir üzerine oturmak, kabri çiğnemek, üstünde uyumak, abdest yapmak, ağaçlarını kesmek veya kökünden çıkarmak mekrûhtur. Kurumuş otları yolmak ve kuru ağaçları kesmekte beis yoktur.

4 — CENÂZE BAHSİNE TAALLÛKU OLAN BÂZI MESELELER :

1) Ölmek üzere olan kimseye az az su verilir, mümkün ise Kıble'ye çevrilir ve yanında Yâ-sîn okunur. Çenesi bağlanır ve gözleri yumdurulurken :

"Bismi'llâhi ve alâ millet-i Resûli'llâhi. Allâhümme! Yessir aleyhi emrehu

ve sehhil aleyhi mâ ba'dehu ve es-ıdhü bi-likaaike vec'al mâ harece ileyhi hayren mimmâ harece anhü." (1) denir.

2) Ölü yıkanarak temiz bir şey ile kurulandıktan sonra kefene şu sûretle sarılır: En üste gelecek olan, temiz bir yere döşenip üzerine gül suyu veyâhud güzel kokulu bir şey saçılır. Onun üzerine diğeri serilip o da böylece yapıldıktan sonra içine gömlek döşenir. O da böylece kokulanarak ödağacı veya buhur gibi güzel kokulu şeylerle tütsülenip tabuta döşenir. Cenâze teneşir tahtasından kurulanma ile örtülü olarak kaldırılıp tabuta konur; evvelâ gömlek örtülerek kurulama bezi altından alınır. Kadınların saçları iki bölük edilerek gömleğin üzerine göğsüne konur; baş örtüsü ile başı ve yüzü örtülür. Sonra sol tarafı üstüne gelmek üzere ikinci katı, ondan sonra üçüncü ve en uzunu örtülür. Kadınların göğüs sargısı ikinci kat kefenden sonra sarılır. Memelerden göbeğe veya diz kapaklarına kadar enlice olur.

5 — TELKİN:

Ölüyü kabre gömdükten sonra mezarın başında oturularak cemâatten ve iyi *Kur'ân* okuyanlardan biri yukarıda söylediğimiz veçhile *Kur'ân* okuyup sevâbını ölünün rûhuna bağışlarlar, af ve mağfireti için duâ ederler. İşte asıl telkin bu demektir. Fakat sonraları ayrıca bir telkin daha ilâve edilmiştir ki, o da şu şekilde olur:

Ölü gömülerek *Kur'ân* okunduktan sonra herkes dağılıp orada sâlih ve ahlâklı biri kalır ve kabrin baş tarafına ve ölünün yüzüne karşı durarak onu anası ve kendi adı ile (Meselâ: Yâ Fatma oğlu Mehmet! gibi) üç defa çağırdıktan sonra: *"Üzkür mâ künte aleyhi min şehadeti en lâ ilâhe illâ'llah ve enne Muhammeden Resûlu'llâh ve enneke radite bi'llâhi Rabben ve bi'l-İslâmi dînen ve bi-Muhammedin sallâ'llâhu Teâlâ aleyhi ve selleme nebiyyen ve bi'l-Kur'âni imâmen."* (2) der.

6 — TÂZİYE:

Ölü gömüldükten sonra ölünün hısım ve akrabalarını tâziye etmek de müstehabdır. Tâziye üç gündür. Hariçte olanlar sonradan tâziye yapabilirler. Tâziye: *"Allah sabır ve ecir versin, hüküm Allâh'ındır, Cennete kavuştursun."* gibi sözlerle teselli vermektir. Böyle bir zamanda mü'min kardeşini teselli eden kimselerin âhirette pek büyük ecir ve sevâba nâil olacaklarını P e y g a m b e r E f e n d i m i z haber vermişlerdir.

Ölünün hısım ve akrabâları o gün ve o gece yemek getirip onları yemeklemeleri müstehabdır.

7 — ŞEHİD:

Şehitlik, en büyük mertebedir. Âhirette en yüksek rütbe, peygamberlikten sonra şehitlik rütbesidir; şehitlikten yüksek bir mertebe yoktur. Bunun için dünyâda bu yüksek mertebeyi kazanmış olan şehidin üzerinde bulunan kul hakkından maâdâ, bütün kusurları ve günâhları Allâhu Teâlâ tarafından affolunur, yarlığanır. Bu şerefli mertebeyi kazanmış olan şehid, yıkanmıyarak sırtındaki elbise ve vücûdundaki kan bereleriyle gömülür; onun kefeni, sırtındaki elbisedir. Yalnız, kürk, palto, mest, çizme, hırka gibi şeyler çıkarılarak yalnız diğer elbiseleriyle gömülür.

Şehid; muhârebede öldürülen, yâhud âsîler veyâhud yolkesiciler veya evinde hırsızlar tarafından öldürülen bir Müslümandır. Daha kısası: Şehid, zulmen ve haksız yere öldürülen bir Müslümandır. İster harb meydanında, isterse âsîler tarafından, isterse yolkesici ve hırsız tarafından olsun şu altı şart kendisinde bulunan şehit yıkanmıyarak kaniyle ve elbisesiyle gömülür: Müslim, bâliğ, hayızdan, nifasdan, cenâbetten hâlî ve ölüme sebeb olan yarayı aldıktan sonra hayâta âit menfaatlarla faydalanmıyarak ölmüş olmak. Bu şartlardan biri noksan olursa yıkanır ve kefene sarılır. Eğer harb meydanında yaralanan; harb bittikten sonra tedâvî olunmak üzere başka bir yere nakil olunduktan, yâhud yedikten ve içtikten veya uyku uyumak, lâkırdı veya alışveriş etmek gibi bir şey ile faydalandıktan veyâhud aklı başında olarak üzerinden bir namaz vakti geçtikten sonra vefât ederse son şart bulunmamış sayılır.

Ö m e r, O s m a n ve A l î *(Rıdvânu'llâhi Teâlâ aleyhim)* hep şehid olarak öldüler. Fakat Ö m e r ile A l î 'de son şart bulunmadığından yıkandılar. O s m a n yıkanmadan gömüldü.

---

(1) Türkçesi: **"Allâh'ın adı ile Resûlün ümmeti üzerine. Ey Allâh'ım! Onun işini kolay kıl, bundan sonrasını ona kolaylaştır; onu mülâkatında mes'ûd et; gittiği yeri, çıktığı yerden hayırlı kıl!".**

(2) Ey Fatma oğlu Mehmet! Dünyâda iken üzerinde sebât ettiğin dînini, Allâh'ın Birliğine ve M u h a m m e d aleyhi's-selâm O'nun hak Peygamberi olduğuna îmân ve ikrârını hatırla. Sual melekleri Rabbinden sordukları vakit; **"Rabbim olarak yalnız Allâh'ı, din olarak İslâm'ı ve Peygamber olarak Muhammed aleyhi's-selâm'ı, mürşid olarak Kur'ân'ı kabûl ettim."** de.

OTUZ DÖRDÜNCÜ DERS

O R U Ç

1 — ORUCUN FARZ OLMASI :

İslâmın şartlarından, beş temelinden biri Ramazân-ı Şerîf'de oruç tutmaktır. Oruç da, namaz gibi bir ibâdettir, farz-ı ayındır. Medîne'de hicretin ikinci senesi farz kılınmıştır. Oruç demek; niyetlenip tan yeri ağarmağa başladığı zamandan tâ akşam güneşi batıncaya kadar hiçbir şey yememek, içmemek ve mukarenette (yâni karı koca muâmelesinde) bulunmamak demektir. Buna "*İmsâk* = *Tutmak*" denir. İmsâkın mukaabili "*İftar* = *Oruç bozmak*" dır.

2 — ORUCUN AKSÂMI :

Oruc, altı kısımdır : Farz, vâcib, mesnun, mendub, nâfile, mekruh. Üzerimize farz olan oruc Ramazân-ı Şerîf orucudur. Ramazan orucunun edâsı da, kazâsı da farzdır. Ramazan günleri özürlü, özürsüz oruç tutmayanlara, oruç tutması yasak olmıyan diğer günlerde oruç tutmak (yâni tutmadığı o günleri kazâ etmek) farzdır.

Ramazan orucunun sebebi, Ramazan'a yetişmektir. Ramazan ayının iptidâsı ayı görmekle veyâhud hesapla sâbit olunca o günden i'tibâren bir ay yâni Şevvâlin iptidâsına kadar oruç tutmak farzdır. Ramazan ayı bâzan yirmi dokuz, bâzan da otuz gündür.

3 — RAMAZAN ORUCUNUN FARZ OLMASININ ŞARTI :

Farz olmasının şartı; âkil, bâliğ ve Müslüman olmaktır. Binâenaleyh, âkil ve bâliğ olan kadın ve erkek her Müslümana Ramazanda oruç borçtur, farzdır. Bâliğ olmıyan çocuklara borç değildir. Lâkin onları da yavaş yavaş oruca alıştırmak, oruca heveslendirmek lâzımdır.

Misâfir veya hasta olanlara da oruc farzdır. Lâkin herhalde Ramazan'da tutmaları vâcib değildir, onlara izin vardır. İsterlerse oruclarını Ramazan'da tutarlar, isterlerse tutmıyarak (hastalar) iyi olduktan sonra, misâfirler de seferden döndükten sonra gününe gün kazâ ederler. Emzikli kadınlara da izin vardır. Eğer zaif olup da oruc tutunca vücûddan düşecek, yâhud süt azalıp çocuğa zarar gelmek korkusu olursa onlar da oruclarını sonra tutarlar.

Lohusalar ile ay başında âdet gören kadınlar o hallerinde iken namaz kılamaz, oruc da tutamazlar. Namaz ve oruc sahîh değildir. Lâkin o halleri geçtikten sonra oruclarını gününe gün tutarlar, fakat namazı kazâ etmezler.

Oruc bir ibâdet olduğundan niyetsiz oruc olmaz. Oruca geceden tâ kuşluk vaktine kadar niyet edilebilir. İftardan sonra ertesi günün orucuna hemen niyet etse de olur. Herhalde gündüz kuşluk vaktine kadar o günün orucuna niyet etmiş olmak lâzımdır. Bu müddet içinde ne vakit niyet olunursa sahîh olur. Oruc tutmak üzere sahura kalkıp yemek ve içmek de niyettir. Ramazan orucunun kazâsına niyet akşamdan i'tibâren tan yeri ağarıncaya kadardır. Ondan sonra niyete i'tibâr yoktur. Başka günlerde Ramazan orucu kazâ edilirken, Ramazan orucunun kazâsı diye tâyin etmek lâzımdır. Nâfile olarak başlayıp da bozduğu orucun kazâsı ile keffâret ve adak orucları da böyledir.

Niyet, asıl insanın kalbindedir. Yarın oruc tutacağını bilmek ve içinden geçirmektir. Şu kadar ki, dil ile söylemek de sünnettir. Onun için hem içinden yarının orucuna niyet eder, hem de dili ile, "*Niyet ettim Ramazân-ı Şerîfin yarınki orucuna*" derse daha iyi olur.

4 — VÂCİB OLAN ORUC :

Vâcib olan oruc şunlardır : Keffâret ve nezir orucları, (bunlara farz diyenler de vardır; azhar olan da budur.) nâfile olmak üzere tutularak bozulan orucun kazâsı, nezrolunan itikâf orucu, keffâret orucu ne demek olduğunu ayrıca söyliyeceğiz.

Nezir, adamak demektir. Meselâ, "*Şu, şöyle olursa şu kadar gün oruc tutacağım.*" diye adamış olan bir adamın dediği olduğu zaman adanan orucları tutması vâcibdir.

Nâfile orucu demek, farz veyâhud vâcib olmıyan ve kendi arzusu ile tuttuğu oruc demektir. Böyle bir oruca başlarsa onu tamamlamak vâcib olur. Binâenaleyh, sabahtan böyle bir oruca niyet eder de sonradan bozuverirse onu başka bir günde kazâ etmesi vâcibdir.

İtikâf, ibâdet niyetiyle durmak demektir. Erkek, cemâat ile beş vakit namaz kılınan bir câmi içinde, kadın da namaz kıldığı odasında oturur ve ibâdet eder. Ramazan-ı Şerîfin son on gününde itikâf kifâye olarak sünnet-i müekkededir. Cemâatten biri itikâfa girince o vazîfe diğerlerinden sâkıt olur. Burada esâsen oruc vardır, fakat Ramazan'dan gayrı da itikâfa gireceğini adamış olan bir adamın itikâf günlerinde oruc tutması vâcibdir.

Muharremin dokuz ve onuncu veya onuncu, onbirinci günü oruc tutmak mesnundur. Zilhicce'nin dokuzuncu günü ile Pazartesi ve Perşembe günleri ve her ayın onüç, ondört ve onbeşinci günleri ve Ramazan'dan sonra giren Şevvâl ayından altı gün oruc tutmak mendubdur. D â v u d aleyhi's-selâm'ın yaptığı gibi, Ramazan'ın gayri de bir gün oruc tutup bir gün yemek de mendubdur. Buna "*Savm-ı Dâvûd*" denir.

Hiçbir vakit ile mukayyet ve muhassas olmıyan ve kerâheti de bulunmıyan oruclar nâfiledir. Muharremin yalnız onuncu günü, veyâhud Nevruz günü oruc tutmak tenzîhen mekrûhtur. Cumâ veya Cumartesi günü yalnız bir günü tâyin edip, sâde o günlerde tutmak da mekrûhtur. Eğer gelişi güzel o günlerde tutmuş olursa mekrûh değildir. Ramazan bayramının birinci günü ile Kurban bayramının dört günü oruc tutmak haramdır. Kocasının izni yok iken kadının nâfile oruc tutması da mekruhtur.

5 — ORUC BOZMANIN CEZASI :

Oruc, başlamakla mükellefin üzerine borç olmuştur. Bunun için her ne sûretle olursa olsun oruca başladıktan sonra onu bozmak günâhtır. Farz olunan Ramazan orucunda fazla olarak bir de dünyevî ceza vardır ki, ona *"keffâret"* denir. Binâenaleyh oruc nelerden bozulur, nelerden bozulmaz, ne zaman keffâret lâzım gelir, ne zaman gelmez, bunları birer birer beyân edeceğiz. Evvelâ orucu bozmıyanları gösterelim.

6 — ORUCU BOZMAYAN ŞEYLER :

Şunlardan oruc bozulmaz :

1 — Oruclu olduğunu unutarak yemek, içmek ve muvâkaada bulunmak,

2 — Kadının iştihâ olunan (malûm) mahalline şehvetle bakmak veya düşünmek sûretiyle inzâl vâki' olmak,

3 — Uyurken ihtilâm olmak,

4 — Zevcesini sâdece öpmek,

5 — Sabaha kadar gusletmiyerek, sabah yıkanmak,

6 — Ağzına gelen balgamı yutmak,

7 — Kafasından burnu içine inen akıntıyı içine çekip yutmak,

8 — Denize veyâhud başka bir suya dalıp kulağına su kaçmak,

9 — Kendi isteğiyle olmıyarak boğazına duman girmek,

10 — Boğazına toz girmek, veya sinek kaçmak,

11 — Ağzına aldığı ilâcın tadı boğazına varmak,

12 — Dişleri arasında sahur yemeğinin artığı olarak kalan ve nohut tanesinden küçük olan şeyi yemek,

13 — Hâriçten susam tânesi kadar bir şey alarak ağzının içinde yavaş yavaş çiğneyip yok etmek ve tadı boğazına varmamak. Eğer çiğnemeden hâriçten böyle bir şeyi yutarsa oruc bozulur.

14 — İhlile ilâç veya su akıtmak (İmâm-ı A'zam ve İmâm-ı Muhammed'e göre mesâneye vâsıl olsun olmasın bozmaz, İmâm-ı Ebû Yûsuf'a göre mesâneye vâsıl olursa bozulur.)

15 — Bıyık yağlamak,

16 — Kendi dilemesi ve istemesi olmıyarak kusmak, (çok dahi olsa yine orucu bozmaz.)

17 — Kendiliğinden içeriden gelen kusuntu, yine kendiliğinden içeriye gitmek, (ağız dolusu dahi olsa, sahih olan, orucu bozmaz.)

18 — Parmak salıp (ağız dolusu olmıyarak) azıcık kusmak,

19 — Kusmak istiyerek ağıza az miktarda getirilen kusma kendiliğinden geri gitmek veya geri alınmak,

20 — Kan aldırmak,

21 — Sürme çekmek.

Bu saymış olduğumuz şeylerin hiçbirisi ile oruc bozulmaz. Oruclu olduğunu unutarak yemek yiyen bir adam eğer oruc tutmaya kudreti olan sağlam bir kimse ise görenler, oruclu olduğunu hatırına getirmelidir. Eğer öyle bir adam olmayıp zaif ve âciz ve orucu tamamlamıya kudreti yok ise, oruclu olduğunu hatırlatmamalıdır. Böyle unutarak yiyip içmek orucu bozmaz. Yalnız bir şart ile ki, yiyip içerken oruclu olduğunu hatırlayınca hemen bırakıp ağzını yıkamalı ve akşama kadar oruclu olarak durmalıdır. Eğer böyle yapmaz da yerken oruclu olduğu aklına gelir ve yine yemesine devâm ederse o zaman oruc bozulur.

7 — ORUCU BOZAN ŞEYLER :

Orucu bozan şeylerin bir kısmı hem kazâyı, hem keffâreti icâb eder. Bir kısmı da yalnız kazâyı icâb eder. Bunları aşağıda göstereceğiz. Onları saymazdan evvel bir esâsa bağlamak çok faydalı olur. Şimdi şu esaslara dikkat olunsun :

1) Oruc bozma tam tamına vâki' ise, hem kazâ, hem keffâret lâzımdır. Oruc bozma tastamam olmayıb da eksik kalmış ise yalnız kazâ lâzımdır.

2) Yemede, içmede hem sûreten, hem mânen oruc bozma vâki' ise, hem kazâ, hem keffâret lâzımgelir. Yalnız sûreten, yâhud yalnız mânen oruc bozma vâki' ise yalnız kazâ lâzımgelir.

3) Sûreten oruc bozma, ağız ile yutmak; mânen oruc bozma, kendisinde gıdâ veya devâ veya telezzüz gibi bir menfaat bulunan bir şeyi içine (midesine) veya dimağına iletmektir.

4) Şu halde kendisinde gıdâ, devâ, telezzüz gibi bir menfaat bulunan bir şeyi yutmak, hem kazâ, hem keffâreti mûciptir. Çünkü bunlarda sûreten ve mânen oruc bozma vardır. Oruc bozma tastamam vâki'dir. Fakat böyle bir menfaat bulunan bir şeyin, yutulmaksızın içeriye, mideye, yâhud dimağa varması yâhud menfaati bulunmıyan bir şeyin yutulması yalnız kazâyı mûciptir. Bunun için sulfata yutmak hem kazâ ve hem de keffâreti mûcip olur. Fakat yaraya akıtılan bir ilâç mideye veyâhud dimağa varsa dahi yalnız kazâyı mûcip olur.

5) Muvâkaa (1); kendisinde kemal bulunursa; yâni şehvetle muâmele-i zevciyede bulunursa kazâ ve keffâreti mûciptir. Çünkü bu tastamam oruc bozmadır; kemal bulunmazsa yalnız kazâyı mûciptir.

(1) Erkek ile kadının zevcî muâmele ve münâsebette bulunmalarıdır.

Bir de keffâret, dünyevî bir cezâdır. Binâenaleyh, onda eksiklik bulunmamak, özürsüz olmak, orucu zor ile değil kendi isteğiyle, yanılarak değil, bile bile bozmuş olmak, oruca geceden niyetlenmiş bulunmak, oruc bozduktan sonra kendisine şer'î bir özür ile iftar mübah olmamak şarttır. Çünkü, şüphe keffâreti defeder.

İşte kazâ ve keffâret hakkında bilinmesi lâzım gelen umumî kaide ve esaslar bunlardır. Aşağıdaki yazacağımız şeyler bu esaslara göre tahlil edilirse kolayca anlaşılır.

8 — ORUCU BOZUB DA HEM KAZÂYI, HEM DE KEFFÂRETİ ÎCÂBEDEN ŞEYLER :

1) Oruclu olduğunu bilerek, karı koca muâmele-i zevciyede bulunmak,

2) Oruclu olduğunu bilerek yemek veya içmek, (ister gıda cinsinden olsun, ister devâ nev'inden.)

3) Ağzına giren yağmuru, doluyu, karı yutmak,

4) Tütün içmek, ödağacı veya anber ile tütsülenip dumanı içine veya ciğerine çekmek,

5) Enfiye çekmek, (adamına göre, enfiye ve tütün, yemekten ziyâde keyif ve zevk verir ve âdeta yemek gibi bir ihtiyaçtır.)

6) Çiğ et yemek,

7) İç yağı ve pastırma yemek,

8) Buğday tânesi, kavrulmuş veyâhud başağından tâze çıkarılmış arpa tânesini yemek, yâni yutmak, yâhud çiğneyip tadını almak,

9) Hâriçten bir susam tânesi veyâhud o kadar başka bir yenecek tâne alıp yutmak, (muhtar olan kavle göre orucu bozar ve keffâreti de îcâbeder.)

10) Kil vesâire gibi yemesini âdet eylediği bir çamuru yemek, (bâzı aş yeren kadınlarda böyle seve seve kömür, kül, kil ve çamur yiyenler vardır. Bunlardan keffâret lâzımgelir.)

11) Az miktarda tuz yemek, (muhtar kavle göre hem kazâ, hem de keffâreti mûciptir.)

12) Karısının veyâhud başka sevdiği kimsenin tükrüğünü yutmak, (bundan hoşlanıp lezzet alacağı için arzusu yerini bulmuş olur. Başkalarının tükrüğü insana iğrenç geleceği cihetle mûcib-i keffâret değildir.)

13) Kan aldırdıktan, yâhud gıybet ettikten veyâhud kemal-i hâheş ve şehvetle karısını öptükten sonra oruc bozuldu zanniyle, bile bile orucu bozmak. İşte Ramazan'da oruclu iken bunlardan birini bile bile yapmış olan kimseye hem kazâ, hem de keffâret lâzımgelir.

Kazâ; orucu günü gününe tutmaktır. Keffâret; eğer vakti varsa bir köleyi âzâd etmektir. Ondan âciz ise, yâhud şimdi olduğu gibi öyle bir şey yok ise, bozduğu bir gün orucun yerine iki ay veya altmış gün birbiri ardınca oruc tutmaktır.

Yaşlılıktan yâhud zaiflik ve hastalıktan dolayı oruc tutmadan âciz ise altmış fakîri sabahlı akşamlı doyurmaktır. Doyurmak, yedirmek ile de olur; yemek-parasını eline vermek ile de olur. İşte keffâret budur. Bu üç sûretin birisi ile olur. Bunların hiçbirisine gücü yetmezse Allah'dan afiv ve mağfiret ister. Birkaç defa keffâreti îcâb eder şekilde oruc bozmuş olan kimseye eğer evvelkilerin keffâreti yapılmamış ise hepsine bir keffâret yetişir. (Sahîh olan budur.)

Üzerine keffâret orucu borç olan bir adam, bu iki ay orucu hiç kesmeden tutmak lâzımdır. Binâenaleyh, araya Ramazan veya oruc tutmak haram olan günler gibi başka bir mânî' girerse yeniden başlamak lâzımdır. Meselâ : Elli beş gün tuttuktan sonra Ramazan girerse, Ramazan orucunu tutup bitirdikten sonra gerek kendi irâdesiyle, gerek mecbûren misâfir olmak keffâreti kaldırmaz, yerine geçmez. Şu kadar ki, kadın, âdet günleri araya girerse o günlerde tutmıyarak, sonra evvelki günlere ekleyip ikmâl eder.

9 — KEFFÂRETİ İSKAAT EDEN ŞEYLER :

Kazâ ve keffâreti îcâbeden bir şey ile orucunu bozmuş olan bir adama o gün, orucu bozduktan sonra oruç bozmayı mübah kılan bir hastalık gelir, yâhud kadın âdetini görür veya lohusa olursa keffâret sâkıt olur; yâni lâzım gelmez. Fakat hastalığa kendisi sebep olmamak şarttır. Bile bile oruc bozduktan sonra gerek kendi irâdesiyle, gerek mecbûren misâfir olmak, keffâreti kaldırmaz. Bozduktan sonra misâfir olmakla, misâfir olduktan sonra bozmak arasında fark vardır.

10 — ORUCU BOZUP, YALNIZ KAZÂYI ÎCÂBEDEN ŞEYLER :

1) Çiğ pirinç yemek,

2) Sâde un yemek,

3) İçine yağ gibi bir şey koymadan yalnız yoğurulmuş hamur yemek, (İmâm-ı Muhammed'e göre bundan keffâret de lâzım gelir.)

4. Birden, çok miktarda tuz yemek, azından keffâret de lâzım gelir,

5) Yenmesi mûtad ve devâ kabîlinden de olmıyan bir toprağı yemek,

6) Zeytin çekirdeği ve sâir buna benzer bir şeyi yemek,

7) Pamuk ve kâğıt gibi yenmesi mûtâd olmıyan bir şeyi yutmak,

8) Ayva gibi, olmadan evvel yenmiyen şeyi ham ve çiy olarak ve tuzlamıyarak yemek, (olmuş, pişmiş ve tuzlanmış olursa keffâret lâzım gelir. Meyva-

nın olup olmaması kestirilemiyeceğinden ve bâzı insanlar ham şeyleri de yediklerinden bunların tefrîki güçtür. Binâenaleyh, bunlardan sakınmak lâzımdır.)

9) Henüz içi olmıyan tâze cevizi yutmak,

10) Kuru ceviz veya fındık ve fıstık ve bâdemi katı kabuğiyle yutmak,

11) Taş, demir, bakır, altın, gümüş veyâhud toprak yutmak,

12) Hukne etmek (arkasından ilâç akıtmak),

13) Burnuna ilâç çekmek, (enfiyekeşlerin enfiye çekmeleri böyle değildir. Onlarda tam lezzet ve iftar vardır.)

14) Boğazına huni ile bir şey akıtmak, (bu üçü, sahîh olan, kazâyı icâb edib keffâret lâzım gelmez. Fakat İ m â m - ı E b û Y û s u f 'a göre keffâret de lâzım gelir.)

15) Kulağının içine yağ veyâhud su damlatmak,

16) Ağzına aldığı boyalı ibrişim gibi bir şeyin boyasiyle rengi bozulmuş olan tükrüğünü yutmak,

17) Karnında veyâhud başında olan bir yaraya akıtılan ilâç mîdeye veyâhud dimağa vâsıl olmak. (*Şürünbilâli*'de, *Mültekaa* ve *Dürr-i Muhtar*'da orucun bozulması mîdeye veya dimağa vâsıl olmakla mukayyettir. Mülteka şerhi *Mücmaü'l-Enhür*'de zikrolunduğuna göre bu sûretle orucun bozulması İ m â m - ı A ' z a m 'a göredir. İ m â m - ı E b û Y û s u f ve İ m â m - ı M u h a m m e d 'e göre oruc bozulmaz. Binâenaleyh, herhangi bir şırınga ile de oruc bozulmaz...).

Sual — Ramazan'da sâim olan kimse tedâvî veya kuvvet için beşeresinden cilt altına veya damara içi boş iğne ile bir madde zerkettirse hükm-i şer'isi nedir?

Cevap — *Bedâyi'* ve *Hidâye* şürûhu ve emsâli kütüb-i fıkhiyye-i mûteberede muharrer olduğu veçhile, sıyam, mıftırât-ı selâse-i ma'lûmenin biriyle fâsid olduğu gibi dimağa, ya cevf-i batna, buruna, kulak ve emsâli menâfiz-i tabîiyyeden veya cerhle açılan gayr-i tabiî menfezlerden bir şeyin dühûl ve vüsûlü ile de fâsid olur. Lâkin istiftânâmede zikrolunduğu veçh üzere, tedâvi veya kuvvet için mücerret derinin altına veya damara âlet-i mahsûsa ile mâyi bir madde zerketmekle, aynı o maddenin cevf-i batna vüsûlü ma'lûm olmadıkça, dâhilde eseri hissolunsa bile, oruc fâsid olmaz (1).

---

(1) **"Muhtelif hastalıkların tedâvisinde doktorlarca oruc hâlindeki hastanın vücûduna zerk olunan iğnenin içindeki madde dimağa dâhil olduğu veyâhud cevf-i batna girerek karaciğer ve böbrekler ve mesâne vâsıtasiyle bedenden çıktığı takdirde bu iğneyi yaptıran oruclu şahsın orucu bozulup yalnız kazâ lâzım geldiğinin; İğne içindeki maddenin te'siri yalnız vücûd derisinin altında kalıp da dimağ veya cevf-i batna vâsıl olmadığı sûrette o oruclu şahsın orucuna bir gûna zarar vermiyeceği...".**

(Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere Heyeti kararı. Tarih: 9.11.1956, Sayı: 630.)

18) Boğazına yağmur veyâhud kar kaçıp onu kendi sun'iyle yutmamış olmak, (eğer kendi sun'iyle yutarsa keffâret de lâzımgelir.)

19) Ağzına almış veya burnuna çekmiş olduğu su, yâni mazmaza veya istinşâk suyu, hatâ olarak boğazına veyâhud genzine gitmiş olmak,

20) Zorla oruc bozmak, (velevki zorlamak karısı tarafından muvâkaa üzerine olsun. Karı kocasını, veyâhud koca karısını zorlayarak muâmele-i zevciye vuku' bulursa, zorlayana hem kazâ, hem de keffâret, zorlanana, esaslı ve müftâbih olan, yalnız kazâ lâzımgelir. Zorlıyan erkek olursa kadına keffâret lâzım gelmiyeceğinde icmâ vardır. Zorlıyan kadın ise, esah olan, erkeğe keffâret lâzım gelmez. Fetvâ da bunun üzerinedir. İkrah-ı gayr-i mülcı, haramı mübah kılmazsa da, şüpheye binâen keffâreti def' eder.)

21) Dişleri arasında nohut tânesi kadar kalan şeyi yemek,

22) Uyurken birisi tarafından boğazına su dökülmek,

23) Unutarak yedikten sonra orucu bozuldu zanniyle bilerek yemek ve içmek,

24) Ağız dolusu kusmak, (kendisi kusmak. Ağız dolusunun şart olması E b û Y û s u f 'a göredir. Sahîh olan budur. Fakat zâhir rivâyete göre kendi kusması ağız dolusu olmasa da orucu bozar. Çünkü hadîs-i şerîf mutlaktır.)

25) Ağız dolusu gelen veyâhud getirilen kusmayı mîdeye çevirmek,

26) Kendi isteğiyle mîdesine veyâhud genzine duman sokmak,

27) Sabah olmuş iken (sabah olup olmadığında) şüphe üzerine sahur yemek,

28) Güneş batmadan evvel —battı zanniyle— iftar etmek,

29) Ramazan orucundan gayri bir orucu bozmak, (Ramazan orucunun edâsından başka bir orucu, bile bile herhangi bir sûretle bozduğu vakit yalnız gününe gün kazâ etmek lâzımdır.)

30) Cimâ'dan başka, kadının bir tarafına temas ettirmek veyâhud öpmek sûretiyle inzâl vâki' olmak,

31) Ramazan orucuna niyet etmiyerek gündüz yiyip içmek, Ramazan gününde oruc tutarken bir gün oruca niyetlenmez ve o gün yerse Ramazan orucunu bozmak kastı olmadığından yalnız o günü kazâ etmek lâzımdır (1).

İ m â m - ı M u h a m m e d ile İ m â m - ı E b û Y û s u f 'a göre, öğleden evvel yemiş ise keffâret de lâzım gelir. Maamâfih İ m â m - ı S e v r î ve Ş â f i î 'ye göre geceden niyet olunmıyan bir oruc sahîh bile değildir. Binâenaleyh, geceden niyet olunmamış bir orucda bile —gündüz niyet vakti dâhilinde niyet bile yapsa— velevki bir müctehidin kavlince olsun, orucsuzluk şüphesi vardır. Şüphe ile keffâret sâkıttır.

---

(1) Zeyd-i mukîm, Ramazân-ı Şerîfte savma niyet etmeden sabaha dâhil olup ba'dehû ekil ve şürb eylese Zeyde keffâret lâzım olur mu? El-cevab: Olmaz **Behcetü'l-Fetâvâ.**

32) Oruclu iken misâfirliğe niyet edip olduğu memleket hâricine çıktıktan sonra orucu bozmak,

33) Hukne mahalline parmak veya sâir vâsıta ile su, yâhud yağ îsâl etmek, bez veya pamuk sokmak.

İşte bu sûretlerden birini yapan bir adamın orucu bozulur. Ancak keffâret lâzım gelmeyip günü gününe kazâ etmek îcâbeder.

Bu sebeplerden herhangi biriyle orucu bozulmuş olan bir insanın, güneş doğduktan sonra âdeti kesilmiş veyâhud lohusalığı kalmıyarak temizlenmiş olan bir kadının, akşama kadar oruc bozacak bir şey yapmayıp durması, sahîh kavle göre vâcibdir. Sonra da o günleri ayrıca yine kazâ eder.

11 — ORUCLUYA ŞUNLAR MEKRÛHTUR :

1) Bir şey tadmak. (Kadının kocası yemeğin tuzundan dolayı huysuzluk ediyorsa kadın yemeğin tuzuna bakabilir.)

2) Lüzumsuz yere bir şey çiğnemek. (Kadın ufak çocuğu için bir şey çiğnemek îcâbeder ve çiğniyecek bir orucsuz kimse bulamazsa çocuğu muhafaza için çiğniyebilir.)

3) Sakız çiğnemek. (*Tahtâvî*'de beyan olunduğuna göre, sakız çiğnemenin sâdece mekrûh olup da orucu bozmaması şu şartlarladır : Ağzın yaşlığiyle sakızdan mîdeye bir şey gitmemek, sakız, çiğnenmemiş olmamak; eczâsı birbirine gâyet yapışkan olup dağılmamak, binâenaleyh eğer kara sakız gibi çiğnemekle eriyip içeriye gider; yâhud sakız beyaz ve fakat çiğnenmemiş, veyâhud eczâsı yekdiğerine yapışmamış olursa, oruc yalnız kerâhetle kalmayıp fâsid olur, bozulur. Şu halde sakız çiğnemek orucu bozmaz demek, bu meseleyi tamâmen bilmemektir. Bu kayıtları herkes kolayca tefrik edemiyeceğinden ve sakız çiğnerken mutlaka tadı vesâiresi içeriye gideceğinden, sakız orucu bozar tarafını iltizâm edip çiğnememek lâzımdır. Esâsen kerâhet mutlak olduğu için tahrîmiyyeye mahmul olmak lâzımdır.

4) Nefsinden emin olmıyanlar için öpmek, boynuna sarılıp kucağına almak. (İnzâl vukua gelmemek şarttır. O zaman sâde kerâhetle kalmaz, oruc da bozulur.)

5) Tükrüğünü ağzında biriktirip yutmak,

6) Kan aldırmak ve hacamat olmak ve meşakkatli bir işte bulunmak gibi kendisini zaif düşüreceğini zanneylediği bir işi yapmak. (Zaif düşürmiyeceğini bilirse mekrûh değildir.)

12 — ORUCLUYA MEKRÛH OLMIYAN ŞEYLER :

1) Misk veya gül gibi bir şey koklamak,
2) Gözüne sürme çekmek,
3) Bıyığına yağ sürmek,

4) Zaif düşmiyecek ise kan aldırmak veya hacamat olmak,
5) Misvak kullanmak, ağzını fırça ile yıkamak,
6) Ağzına su alıp gargara yapmak,
7) Burnuna su çekmek.

13 — ŞUNLAR MÜSTEHABDIR :

1) Sahurda kalkıp bir şey yemek,
2) Sahuru biraz geç yemek,
3) Güneşin battığı tamâmen anlaşıldıktan sonra iftarda acele etmek, iftar vaktinde : "*Allâhümme leke sumtu ve bike âmentü ve aleyke tevekkeltü ve alâ rızkıke eftartü.*" demek sünnettir.

14 — ORUC TUTMAMAYI VEYÂHUD TUTTUKTAN SONRA BOZMAYI MÜBAH KILAN ŞER'Î ÖZÜRLER :

Hiçbir özrü yok iken oruc yemek günahtır. Hem de cezâsı vardır. Oruc yemeği mübah kılan şer'î özürler şunlardır : Hastalık, yolculuk, mecburluk, gebelik, emziklilik, açlık ve susuzluk, düşkünlük, ihtiyarlık. Şimdi bunları îzah edelim :

1) *Hastalık* : Ramazan'da sahîh ve sâlim iken hastalanmış olan bir adam oruca devâm ettiği ve oruc tuttuğu takdîrde hastalığının şiddetlenmesinden veyâhud çok sürmesinden korkarsa onu sonra kazâ etmek üzere iftar etmesi ve oruc tutmaması câizdir. Hastaya bakan da hasta gibidir.

2) Ramazan'da yolcuların (misâfirlerin), oruc tutmayıp da sonra tutmaları câizdir. Şu kadar ki, zayıflığı ve güçlüğü mûcib değilse, yolculukta oruc tutmak efdal ve hayırlıdır.

3) *Mecburluk* = zor görmek. Dediğini yapmıya kaadir olan bir adam tarafından orucu bozması, bozmadığı takdîrde kendisini öldüreceği veyâhud vücûduna bir zarar getireceği söylenirse orucunu bozması câizdir.

4) Gebe veyâhud emzikli olan bir kadın oruc tuttuğu takdîrde kendisine veyâhud çocuğuna bir zarar geleceğinden korkarsa oruc tutmayıp sonra kazâ eder. Emzirdiği çocuk başkasının olsa yine böyledir.

5) Oruca dayanamamak; açlığa veya susuzluğa dayanamayıp, âdetâ aklının ve havassının bozulmasından korkan kimse orucunu bozar ve oruc tutmaz.

6) *Düşkünlük ve ihtiyarlık;* vücûdca günden güne düşmek ve aşağılamak üzere iyice ihtiyarlamış olan bir adama düşkün ve ihtiyar denir. Böyle olan kimsenin oruc tutmaması câizdir. Böyleleri oruc tutamıyacakları gibi sonra kazâ da edemiyeceklerinden oruc tutmayıp fidye verirler.

Nâfile oruc tutanlar hakkında (ziyâfet) bir özürdür. Binâenaleyh, gündüz ziyâfete çağırılmış olan bir kimsenin böyle oruclu bulunmasından hâne sâhibi hoşnut olmazsa, orucunu bozup sonra kazâ etmesi câizdir. Bir güne bir gün kazâ eder. Hâne sâhibinin oruclu olması da böyledir. Fakat dikkat edilsin, (nâfile oruc) olursa! Farz veya vâcib oruclar için ziyâfet özür olamaz.

15 — FİDYE :

Takatsızlığı sonuna kadar devâm eden düşkün ve geçkin ihtiyarlar farz veya vâcib olan oruc borçlarından her bir oruca bedel bir fidye verirler. Bir fidye, bir sadaka-i fıtırdır. Yalnız bir fakîre verse de olur. İsterse akşamlı, sabahlı bir fakîri bir ay doyurur, isterse eline para verir; isterse toptan, isterse ayrı ayrı verir. Fidye, herhangi bir fakîre verilebilir. Böyle olan bir adam fidye vermeye de kaadir değilse Allâhu Teâlâ Hazretlerinin yarlığamasını, afiv ve mağfiretini diler.

16 — ADAMAK (NEZİR) :

Bir şeyi adamak, vâcib olmıyan bir şeyi kendisine vâcib kılmaktır.

Nezir ve adamak, bir ibâdettir. Binâenaleyh, (Allah) için nezir sahîhtir. Fakat nezir sahîh olmak için şu üç şartın bulunması lâzımdır :

1) Adamış olduğu şeyin cinsinden bir vâcib, bir farz bulunmak : Namaz, oruc, zekât gibi.

2) Adamış olduğu şey esâsen vâcib olmamak : Beş vakit namaz, Ramazan orucu gibi. (Binâenaleyh, bunları yapacağını adamak sahîh değildir. Bunlar esâsen borçtur.)

3) Nezrolunan şey, bizzat maksut bir ibâdet olup ibâdete vesile olmamak. (Meselâ : Câmiye girmek bizzat ibâdet olmayıp ibâdete vesiledir. Abdest almak bizzat ibâdet olmayıp ibâdete vesiledir. Binâenaleyh, bunları adamak sahîh değildir.)

Aynı zamanda geçmiş olan bir şeyi adamak, kendi malından fazla bir şey adamak, kendi mülkünde olmıyanı adamak da sahîh değildir.

17 — NEZRİN HÜKÜMLERİ :

Adak, ya hiçbir şeye bağlı olmıyarak mutlak olur, yâhud bir şeyin olmasına veyâhud olmamasına bağlı olur. Meselâ : Bir gün oruc tutmayı adamak mutlaktır. Onu tutması lâzımdır. Filân işim olursa bir gün oruc tutacağım, yâhud on fukarâyı sevindireceğim, demek, o işin olmasına bağlı bir adaktır. O işi ne zaman olursa o zaman adağı yerine getirmesi borçtur. O işi olmadan yaparsa sahîh olmaz. Hırsızlık ve diğer günâh olan bir şeyi yapmayı nezretmiş olan bir adama o nezrini yerine getirmek haramdır. Adakta vakit, yer, para, fakir tâyinine i'tibâr yoktur. Meselâ : Bu ayda oruc tutmayı adamış olan kimse diğer ayda tutabilir. Sultan Ahmed'de iki rek'at namaz kılmayı adamış olan kimse diğer ayda tutabilir. Sultan Ahmed'de iki rek'at namaz kılmayı adamış olan, başka câmide kılabilir.

Şu on lirayı filân fakîre vereceğim, dediği halde, başka on lirayı başka bir fakîre verse sahîh olur. Mahlûk için nezretmek aslâ câiz değildir. Binâenaleyh, türbelere mum, yağ ve kurbanlık adamak sahîh değildir. Eğer orada bulunan fukarâ için, yâhud filân zâtın câmi veya mescidine hasır almayı, kandillerinin yanması için zeytinyağı almayı veyâhud bu gibi işlere bakanlara para vermeyi adarsa, o zaman hem Allah için, hem de fukarâya menfaati olacağından sahîh olur.

18 — İSKAAT-I SAVM :

İskaat-ı savm da, iskaat-ı salât gibi farz ve vâcib olarak borç kalmış olan oruclara taallûk eder. Her günlük oruca, her namaz için olduğu gibi bir fidye verilmek lâzımdır. Kazâ olunacak Ramazan oruçlarının günleri belli olduğu gibi adanmış olan oruçların kaç gün olduğu da bâzan bellidir. Keffâreti varsa onun da belli olması lâzımdır. Vasiyeti de ona göre olur.

OTUZ BEŞİNCİ DERS

ZEKÂT

1 — ZEKÂTTA BELLENMESİ LÂZIM MESELELER :

Zekât da, namaz ve oruc gibi farz-ı ayındır. Mâlî bir ibâdettir. Hicretin ikinci senesi ve orucdan evvel farz olmuştur. Zekât *Kur'ân-ı Kerîm*'de muhtelif isimler altında ve namaz ile birlikte otuz yedi yerde zikrolunmuştur. Müslümanlıkta bunun ehemmiyeti çok büyüktür. Şimdi zekât ne demek ve bunun kimlere farz olduğunu ve kimlere verilebileceğini beyân edelim.

Zekât, şer'an zengin olan Müslümanın seneden seneye malından kırkta birini Müslüman olan fakîre vermesidir.

Zekât bahsinde bellenecek meseleler şunlardır : Zekâtın hakikati, sıfatı, hükmü, rüknü, sebebi, şartı, müteallâkı, masrafı.

Zekâtın hakikati, hususî bir malı, yâni malının kırkta birini masraf-ı zekâtta görülecek olan kimselere vermektir.

Zekâtın sıfatı, farz-ı kat'î olmasıdır.

Zekâtın rüknü, temlîktir, yâni Müslüman ve zekât alması câiz olan kimseye malının kırkta birini ayırıp vermektir. Zekât verilmek ile dünyâda borç ödenmiş, âhirette azâbdan kurtularak sevâba istihkak kazanılmış olur; zekâtın hükmü işte budur.

Zekâtın sebebi, nisâbdır. Nisâbın şer'î ma'nâsı, malın zekâta taallûk eden miktârı demektir. Yâni o miktar birşey olur ve diğer şartlar da bulunursa ondan zekât lâzım gelir demektir. Aşağıda îzâh edileceği veçhile bu miktar, gümüşde ikiyüz dirhem, altında yirmi miskal; devede beş, sığırda otuz, koyunda kırktır. Bunlardan az olana zekât lâzım gelmez.

2 — ZEKÂTIN ŞARTI VE KİMLERE BORÇ OLDUĞU :

Zekât, âkil, bâliğ ve hür olup borcundan ve *"hâcet-i asliyye"* sinden başka alış verişle veyâhud doğurmakla artmıya kaabil *"nisab"* mikdârı ve yıllanmış malı olan Müslümana borçtur. Zekâtın şartı budur. İşte böyle bir Müslüman şer'an zengin sayılır. Şimdi bunu îzâh edelim :

Evvelâ deliye, çocuğa, bunamış olan kimseye, zekât borç değildir. Bunlar namaz, oruc, hac ve zekât ile mükellef değildirler.

(Fakat; Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheblerine göre bunlara da zekât vâcibdir. Velîleri bunların mallarından zekâtlarını verirler.)

Sonra zekât vermek için kul borcundan fazla parası olmak lâzımdır. Borç eski ve yeni, şahsî ve resmî, isterse kefâlet sûretiyle olsun, her türlü kul borcuna şâmildir. Hattâ geçen seneler üzerine vâcib olup da edâ edemediği zekât borcu da kul borcudur. Borçlarından fazla olmazsa zekât vâcib değildir.

"Hâcet-i asliyye" demek; hayatta oldukça insanın muhtâç olduğu şeyler demektir. Binâenaleyh, mesken, ev (dükkâna, mağazaya şâmildir); nafaka, (yânı iâşeleri üzerine vâcib olanların bir senelik masrafları, ev eşyası, yazlık, kışlık elbise —velevki kifâyetten ziyâde olsa bile— avadanlık, binek hayvanları, ticâret için olmıyan kitapları, silâhları - hep hâcet-i asliyyedendir. İşte borcundan ve bunlardan artan ve nisâb miktârına veya daha ziyâdeye bâliğ olan maldan zekât vermek farzdır.

Zekât lâzım gelmek için nisâbın borçdan ve hâcet-i asliyyeden fazla ve üzerinden sene geçmiş olması ve ticâret için bulunması şart olduğu gibi, artmıya ve büyümiye kabiliyeti olmak da şarttır. Binâenaleyh, nefs-i akara zekât lâzım gelmez.

3 — ZEKÂTI LÂZIM OLAN MALLAR :

Zekâtı lâzım olan mallar; altın gümüş, koyun, keçi, sığır, manda, deve gibi şeylerle hangi çeşit olursa olsun alıp sattığı mallardır. İşte bunların her sene zekâtını vermek farzdır.

Borcundan ve hâcet-i asliyyesinden artmış bu nevi maldan, nisâb mikdârı veyâhut daha ziyade malı olur ve üzerinden bir sene geçmiş bulunursa onun üzerine zekât borçtur.

4 — AÇIKTA OLAN MALLAR (1), GİZLİ MALLAR :

Görülüyor ki, zekâtı verilecek mallar iki kısımdır : Bir kısmı koyun ve keçi gibi meydanda olanlardır. Bunların nisâbı şu şekildedir :

KOYUN VE KEÇİ İÇİN ZEKÂT NİSÂBI

40 dan 120 ye kadar bir koyun veya keçi,
121 " 200 e kadar iki koyun veya keçi,
201 " 399 a kadar üç koyun veya keçi,
400 de dört koyun veya keçi verilir.

Bundan sonrası için her yüz koyun veya keçide bir koyun veya keçi verilir. Yâni (500) de (5), (600) de (6), (700) de (7) ve ilââhirih...

(1) Bu kısım Diyânet İşleri Başkanlığınca ilâve edilmiştir.

SIĞIR VE MANDA İÇİN ZEKÂT NİSÂBI

30 dan 39 a kadar bir yaşını ikmâl etmiş bir aded erkek veya dişi dana,
40 " 59 a kadar iki yaşını ikmâl etmiş bir aded erkek veya dişi dana,
60 " 69 a kadar bir yaşını ikmâl etmiş iki aded erkek veya dişi dana,
70 " 79 a kadar birisi bir yaşını, diğeri iki yaşını ikmâl etmiş iki dana,
80 " 89 a kadar iki yaşını ikmâl etmiş iki dişi dana,
90 " 99 a kadar bir yaşını ikmâl etmiş üç dana,
100 " 119 a kadar bir yaşını ikmâl etmiş iki ve iki yaşını ikmâl etmiş bir dişi dana olmak üzere üç dana,
120 de bir yaşını ikmâl etmiş dört veya iki yaşını ikmâl etmiş üç dana verilir. Bu hususta zekât sâhibi muhayyerdir.

Bundan sonrası için her 30 da, bir yaşını ikmâl etmiş veya her 40 da, iki yaşını ikmâl etmiş bir erkek veya dişi dana ilâve olunur.

DEVELER İÇİN ZEKÂT NİSÂBI

5 den 9 a kadar bir koyun veya keçi,
10 " 14 e kadar iki koyun veya keçi,
15 " 19 a kadar üç koyun veya keçi,
20 " 24 e kadar dört koyun veya keçi,
25 " 35 e kadar iki yaşında bir dişi deve,
36 " 45 e kadar üç yaşında bir dişi deve,
46 " 60 a kadar dört yaşında bir dişi deve,
61 " 75 e kadar beş yaşında bir dişi deve,
76 " 90 a kadar üç yaşında iki dişi deve,
91 " 120 ye kadar dört yaşında iki dişi deve,
121 " 144 e kadar dört yaşında iki dişi deve ile berâber ayrıca her beş deve için de bir koyun veya keçi verilir.
145 " 149 a kadar iki aded dört yaşında ve bir aded de iki yaşında dişi deve,
150 " 174 e kadar dört yaşında üç aded dişi deve ile berâber ayrıca her beş deve için de bir koyun veya keçi verilir.
175 " 185 e kadar dört yaşında üç ve iki yaşında bir dişi deve,
186 " 195 e kadar dört yaşında üç ve üç yaşında bir dişi deve,
196 " 200 e kadar dört yaşında dört dişi deve verilir.

Bundan sonrası için her elli adedine mukaabil dört yaşında bir dişi deve ilâve olunur.

Açıkta olmıyan malların hesâbı ve zekât lâzım olan mikdârı —ki nisâb dediğimiz budur— bilmek mal sâhiplerine âiddir. Onları bilmek, zengin olan her mükellefe lâzım mesâildendir. İşte biz de bunları beyân edeceğiz.

Meydanda olmıyan mallar başlıca üç çeşittir:

Altın, gümüş, ticâret malı. Altın ile gümüşün nisâbı vardır: Nisâb demek, bir malın zekât taallûk eden, kendisinden zekât lâzımgelen mikdârı demektir. Zekât için o mikdârın bulunması lâzımdır. Altının nisâbı yirmi miskal, gümüşün nisâbı ikiyüz dirhemdir. Binâenaleyh, borcundan ve hâcet-i asliyyesinden fazla yirmi miskal külçe altını, yâhud sikkeli olarak onüç buçuk altını ile bir altın çeyreği, veyâhud ikiyüz dirhem gümüşü veya yirmi altı buçuk mecidiyesi olan bir adama, bunlar yıllanmış ise, bunun kırkta birini zekât olarak vermek lâzımdır. Bu kadar parası olan bir adama bu paranın üzerinden bir sene geçince zekât borç olur.

Eğer böyle sikkeli veya sikkesiz altın ve gümüşü olmaz da onların tutarı kadar kayme, banknot veya başka para bulunursa, onların da zekâtı verilecektir. Altın ve gümüşten yapılmış olan gerdanlık, bilezik, yüzük, kulak küpesi gibi ziynet; yâhud ibrik, kaşık vesâire olursa onlara da zekât lâzım gelir. Ancak bunlarda mu'teber olan, vezinleri olup kıymetleri değildir. Bir altın veya altından bir küpe, yâhud gümüş bir ibrik antika olarak çok para edebilir. Zekâtta itibâr ona olmayıp tartısınadır. Altın ile gümüş, bakır veya kurşun gibi bir mâdenle karışık olursa fazlasına i'tibâr olunur. Hâlis olmıyan altın ve gümüşte altın ziyâde ise hâlis hükmündedir.

Alım ve satım mallarının kıymeti de, altın veya gümüş hesâbiyle hesâb edilip zekâtı verilir. Bir kimsenin mülkünde bir mikdâr altın, bir mikdâr gümüş; biraz da ticâret malı bulunur ve hepsinin mecmûu altın veya gümüş nisâblarına bâliğ olursa, o sûretle verilmek lâzımdır.

Elmas yüzük ve küpesi gibi ziynetlerin etrafında bulunan altın veya gümüş, nisâb miktarına bâliğ olursa, onlara da zekât lâzım gelir. İnci ve elmas gibi kıymetli taşlardan yapılan ziynetlere zekât lâzım gelmezse de etrafındaki altın ve gümüşe lâzımdır. Bir adamın incisi, elması, zümrüt, yâhud bunlara benzer cevâhiri olsa; yâhud evi, hanı, hamamı, tezgâhı veyâhud ev eşyâsı bulunsa eğer bunların satıcısı değil de kendisi için almış ise, zekât lâzım değildir. Alıcı ve satıcı ise lâzımdır.

Başka birinde alacağı olan adam, onu aldığı vakit, geçen seneler için zekâtını verir. Zekâtı verirken veyâhud vermek üzere vekîline teslim ederken veyâhud malının zekâtını ayırırken, zekât olduğuna niyet etmek şarttır. Zekâtı alan fakîrin zekât olduğunu bilmesi şart değildir. Hattâ zekât niyetiyle, "*Bağışladım, borç verdim*" dese sahîh olur. Akrabasının fakir çocuklarına verdiği bayram bahşişi bile niyet ile zekât yerine geçer.

5 — ZEKÂT VERİLECEK KİMSELER:

Zekât verilecek kimseler şunlardır:

1) Züğürtler; yâni şer'an zengin olmayan, nisab miktârı malı bulunmıyan fakirler. Böyleleri iş güç sâhibi de olsa zekât verilmesi câizdir.

2) Yoksullar, hiçbir şeyi olmıyan biçâreler,

3) Kölelikten kurtulacak kimseler, yâhud köle satın alıp, âzâd edecek kimseler. Kölelik gibi bir zillet olmadığından onları hürriyete kavuşturmak için Müslümanlık gayet mühim esaslar vaz'etmiştir.

4) Borçlular. Borçlu olmak insanın kısmen hürriyetini kaybettirir. Bir borçluyu alacaklılarının tâkibinden kurtarmak için ona zekât verilir.

5) Allah yolunda kalmış olanlar. Meselâ : Hac için, cihad için memleketinden çıkıp parasızlıktan dolayı yolda kalmış olanlara, fakir askerlere zekât vermek câizdir. Levâzım-ı harbiyye almak için gaazilere, kendilerini ilme vermiş, iş ve güçden âciz olan talebeye zekât vermek câizdir.

6) Yanında kendisini memleketine götürecek kadar parası olmıyan yolculara. Bir insan kendi memleketinde malı, parası çok olsa da gurbet elinde parasız kalsa, öylelerine de yoldan kalmamak ve memleketine gitmek üzere zekât verilir. Ana ve baba, büyük ana ve büyük babaya, kendi çocuk ve torunlarına zekât vermesi sahîh değildir. Lâkin kardeşlerine, amcasına, dayısına, teyzesine ve sâir akrabâlarına zekâtını verebilir. Hattâ böyle zekât almaları câiz akrabâsı varsa, evvelâ onlara vermesi daha münâsiptir. Zengin bir adamın kocada olan fakir kızına veyâhud büyümüş olan oğluna başkaları zekât verebilir.

6 — ZEKÂT VERMEKTE EFDAL OLAN CİHET :

Zekât vermekte en ziyâde gözetilecek cihet, zekât verilecek olan adamın hâlidir. Evvelâ sıra ile kardeşler, kardeş çocukları, amca ile hala, dayı ile teyze, sonra diğer akraba; bunlardan sonra komşular, meslekdaşlar, mahalle veya memleket fukarâsıdır. Aynı zamanda aldığı parayı günah ve israf yolunda sarfedecek kimselere vermemek, fukarânın işine yarıyacak sûrette vermek, borçlu olanları borçlu olmıyanlara tercih etmek de efdaldir. Zekât veren insanın zekât verdiğini başkasına söylemesi de efdaldir. Fakat farz olmıyan sadakalarda gizlemek efdaldir.

"Havâic-i asliyyesinden ziyâde on miskal altın bileziğe mâlik olup ondan gayri altın ve gümüş bir şeye mâlik olmıyan bir kadına o bilezik için zekât vermek vâcib olmaz." *—Behce'ye bak.—*

OTUZ ALTINCI DERS

SADAKA-İ FITIR

SADAKA-İ FITIR KİMLERE VE NE ZAMAN VÂCİBDİR? :

Sadaka-i fıtır; Ramazan bayramını geçirmemek üzere verilecek olan bir sadakadır ve vâcibdir. Edâsı vâcib olmasının vakti de bayram günü sabahıdır. Binâenaleyh, o günden evvel ölen veyâhud Ramazan içinde zengin iken o gün fakir düşen kimseye sadaka-i fıtır vâcib olmaz. Bayram gecesi güneş doğmazdan evvel doğan çocuğun fıtrasını vermek vâcib olur.

Sadaka-i fıtrın vücûbuna sebep; mükellefin kendi nefsiyle, vilâyet-i kâmilesi altında bulunan kimselerdir. Binâenaleyh, Bayram namazının vaktinden evvel borcundan ve hâcet-i asliyyesinden başka olarak, gerek ticâret malı olsun, gerek olmasın, nisab mikdârı mala veya onun kıymetlerine mâlik olan bir adama kendisi için, bâliğ olmıyan malsız çocuklar için, hizmetinde bulunanlar için sadaka-i fıtır vermek vâcibdir. Zevcesinin ve âkil bâliğ olan çocuklarının fıtralarını vermesi vâcib değildir. Yanında bulunan büyük evlâdı ile zevcesinin fıtralarını kendilerine sormadan veriverirse câiz olur. Anası ve babası için vermesi de vâcib değildir. Yalnız, taraflarından teberruan edâ ediverse câiz olur. Malı olan küçük çocuğun fıtrasını da çocuğun kendi malından verir.

Hür ve nisâba mâlik olan her Müslümana, velevki bir özre mebnî oruc tutamamış bile olsa, fıtra vâcibdir.

Sadaka-i fıtır, Bayram sabahından evvel ve sonra her ne zaman verilse sahîh ve edâ olur. Onun kazâsı yoktur. Ancak müstehab olan vakit, Bayram namazına çıkılmadan ve hattâ Bayramdan bir iki gün evvel verilmesidir. Sadaka-i fıtır, zekât gibi değildir. Âkil ve bâliğ olmıyan çocuklarla, deli, bunak da sadaka-i fıtır ile mükelleftir. Şu kadar ki, velileri veya vasileri onların malından verir. Farz olan zekât, malın zekâtıdır. Sadaka-i fıtır ise baş zekâtıdır. Bunun içindir ki, sadaka-i fıtırda nisâbın büyüyücü olması, yıllanması ve ticâret malı olması şart değildir. Bayram sabahı nisâba mâlik olana da vâcibdir. Binâenaleyh, oturacağı evinden fazla evi olan bir adama, ev ticâret için olmasa da, fıtra vâcib olur. Hattâ oturduğu evde ihtiyâcından fazla odalar olup da onların kıymeti (200) dirhem gümüş değerinde olsa, yine sadaka-i fıtır vâcib olur. Sadaka-i fıtır dört cins şeyden verilir :

Buğday, arpa, kuru hurma, kuru üzüm; buğday ile undan 520 dirhem, diğerlerinden 1040 dirhem verilir. Bunların kendileri verildiği gibi kıymetlerini vermek de câizdir. Zamânın ihtiyâcına göre fakîrin menfaati hangisinde ise onu gözetmek efdâldir.

Sadaka-i fıtrın rüknü, onu ehline vermektir. Zekât kimlere verilirse sadaka-i fıtır da onlara verilir. Müftâbih olan budur. (Bu, İ m â m - ı E b û Y û s u f kavlidir. Eimme-i selâsenin kavli de budur. Bâzıları gayr-i müslim tebaaya da fıtra verilebilir demişlerse de, müftâbih olan İ m â m - ı E b û Y û s u f kavli olduğunu T a h t â v î tasrih ediyor.)

Bir sadaka-i fıtrı yalnız bir fakîre vermek lâzımdır. Bir fıtra iki fakîre ayrılmaz. Müftâbih olan budur.

Sadaka-i fıtır niyetle verilir. Bununla berâber fakîre verirken sadaka-i fıtır olduğunu bildirmek lâzım değildir.

Sadaka-i fıtrı şunlar vereceklerdir:

1) Zengin (nisâba mâlik) olan hür müslim,
2) Zengin olan çocuk,
3) Zengin olan deli veya bunak,
4) Oruc tutamıyan düşkün ihtiyarlar, (Bunlar oruc için verecekleri fidyeden başka olarak sadaka-i fıtır da vereceklerdir. Üzerlerine vâcibdir.)
5) Nisâba mâlik olan kimse tarafından verilmek üzere malı olmıyan küçük çocuk ile hizmetinde bulunanlar. İşte sadaka-i fıtır bunlar için vâcibdir.

Bayramdan evvel herkes fukarâya sadaka-i fıtrasını vermek sûretiyle bayramda fakirlerin de yüzü gülecek; onların da eline birkaç kuruş para geçecek, o günün bayram olduğunu anlıyacaklardır. Binâenaleyh, hal ve vakti yerinde olan her Müslüman, sahihden fakir olanlara, Ramazân-ı şerîfde fıtrasını vermeli, fukarâyı sevindirmelidir. Bu sûretle hem borcunu ödemiş, hem de âhirette sevap kazanmış, azabdan kurtulmuş olur. Çünkü sadaka-i fıtrı vermek, orucun kabûlüne, dünyâ ve âhiret selâmetliğine, sekerât-ı mevtden ve kabir azâbından kurtulmıya sebep olduğu beyân olunmaktadır.

OTUZ YEDİNCİ DERS

HAC VE KURBAN

1 — HAC KİMLERE FARZDIR? :

İslâmın beşinci temeli Hacc'a gitmektir. Hac, zamânında Kâbe-i Muazzama'yı ziyâret etmek ve Arafat'ta vakfe (durmak) dir.

Hac, vücûdca ve malca iktidârı yerinde olan âkil, bâliğ ve hür olan Müslümanlara farzdır. Böyle olan Müslümanın ömründe bir defa haccetmesi üzerine borçtur.

Bir insanın üzerine Hac borç olmak için o adamın borçlarından, evinden ve ev eşyasından, tezgâhından, avadanlığından, Hacc'a gidip gelinceye kadar evlât ve ıyâlinin nafakasından fazla parası olmak lâzımdır. Evini, barkını, malını, mülkünü satarak Hacc'a gitmek, Hacı oldu desinler diye, çoluğunun çocuğunun nafakasını alıp gitmek câiz değildir.

Üzerine Hac farz olan her insana o anda hemen edâsı farz değildir. Hacc'ın edâsı farz olmak için birtakım şartlar vardır.

Bir kere, yollarda emniyet ve âsâyiş bulunmak lâzımdır. Kadın ise zevci veyâhud bir mahremi olmalıdır. Âzâsı sâlim olup kötürüm olmamalıdır. Hac sahih olmak için niyet edip ihrâma girmek, Zilhicce ayının dokuzuncu günü öğle vaktinden, onuncu, yâni Bayram gününün tan yeri ağarmazdan biraz evveline kadar *"Arafat"* denilen mahalde bulunmak, bir de Bayram günü Arafat'dan dönüşte *"Kâbe-i Muazzama"* yı tavâf etmek, yâni ibâdet kasdiyle Kâbe'nin etrafında yedi defa dönmek lâzımdır.. İşte Hacc'ın farzı :

"İhram, Arafat'da vakfe, Tavâf-ı ziyâret" den ibârettir.

2 — KURBAN :

Kurban; ibâdet niyetiyle, vakt-i mahsûsunda muayyen hayvanı kesmektir. Kendisine fıtra vâcib olan kimseye kurban kesmek vâcibdir. E b û Y û s u f ile İ m â m - ı M u h a m m e d 'e, M â l i k, Ş â f i î ve A h m e d *(Rahmetu'llâhi aleyhim)*'e göre Sünnet-i Müekkededir. Vâcib olan, kurbanı kesmek ve kan akıtmaktır. Binâenaleyh, diri diri kurban tasadduk edilmekle, vâcib olan borç ödenmiş olmaz. Kestikten sonra etini tasadduk etmek müstehabdır; etmese de olur. Kurban kesen kimse, kurbanın etinden hem yer, hem yedirir. Yedirdiği kimselerin fakîr olması lâzım değildir. İsterse bir kısmını da kavurma yaparak saklar; bir kısmını da fukarâya verir. Efdal olan fukarâya dağıttığı, üçte birinden az olmamalıdır. Kurbanın etini üçe taksim ederek birini fukarâya sada-

ka vermesi; birini eşe dosta hediye etmek, onlara ziyâfet vermek; diğerini de nafakaları kendi üzerine vâcib olan evlâd ü ıyâline bırakmak efdâl ve müstehabdır. Hepsini vermek de câizdir.

Eğer kurban kesen kimsenin evinde çoluğu çocuğu çok olup hâli vakti de geniş değilse, sadaka ve hediye etmiyerek ev halkına bol bol yedirir. Kurbanın derisini de sadaka eder. Fakat onu hükûmetin gösterdiği yere verirse daha iyi yapmış olur. Onun için kurban kesilir kesilmez derileri toplıyarak vermek lâzımdır. Bu sûretle memlekete âit çok mühim bir iş görülmüş olur. Kurbanı kesmeden evvel tüyünü kırpmak mekrûhtur. Şâyet kırpmış ise onu da tasadduk, yâni bir hayra sarfetmelidir.

Kurban kesmenin sebeb-i vücûbu, vakittir. Binâenaleyh, vakit tekerrür ettikçe kurban kesmenin vâcib olması da tekerrür eder. Kurban kesmenin vakti, Kurban Bayramının birinci, ikinci, üçüncü günleridir. Efdâl olan da Bayramın birinci günüdür. İsterse üç gün de ayrı ayrı kurban kesebilir. Bayram namazı kılınan yerlerde Bayram namazından sonra, Bayram namazı kılınmayan köy ve göçebelikte Sabah namazının vakti girdikten sonra kurban kesilir.

Kurban, hür ve mukim ve nisâba mâlik, yâni şer'an zengin Müslüman üzerine, ancak kendi nefisleri için vâcib olur. Esah olan budur. Binâenaleyh, zengin olmıyan küçük çocukları için kurban kesmek babası veya velîsi üzerine vâcib değildir.

Hidâye sâhibi, küçük çocuklar için de vâcib olduğuna kaail olmuş ise de, esah olan vâcib olmamaktır. Zâhir rivâyet de budur. Fetvâ da zâhirî mezhebe göredir (1). Zengin olan ufak çocukları için kendi mallarından babası veyâhud velîsi üzerine kurban vâcib olup olmadığında ihtilâf olunmuş ise de *"Mebsut"* ta îzâh olunduğu veçhile kendi mallarından da vâcib olmadığı ve esah olan da bu olduğudur. Sadaka-i fıtra kıyas ederek küçük çocuğu için ebeveynine kurban vâcib olduğuna kaail bulunmak o kadar yerinde bir kıyas değildir. Eğer vâcib olsa idi, sadaka-i fıtırda olduğu gibi bunu da Peygamberimiz emreder ve naklolunurdu. Esah olan : Ne velîsine, ne de çocuğun kendi malından vâcib değildir (2).

Nisâbın büyüyücü (ziyâdeleşmek) ve yıllanmış olması şart değildir. Kurbanın nisâbı, sadaka-i fıtrın nisâbıdır. Bu da ikiyüz dirhem gümüşten veya onun tutarından ibârettir. Kurbanın nisâbında, yıllanmış, yâni üstünden sene geçmiş olmak şart olmadığı gibi, büyüyücü ve artıcı olmak da şart değildir. Binâenaleyh, borcundan ve hâcet-i asliyyesinden fazla ikiyüz dirhem gümüşe veyâhud onun tutarına mâlik olan bir adama kurban kesmek vâcib olur. Altına göre nisâb yirmi miskaldir.

(1) **Dürr-i Muhtar,** İbn-i Âbidin, **Kenz, Kâfi, Mültekaa, Dürer.**
(2) **Mebsut :** Cilt 12, sahife 12.

Kurbanın nisâbında, yıllanmak ve büyüyücü olmak şart olmadığından, kurban günleri, nisâba mâlik olan bir adamın kurban kesmesi vâcib olur. Kendi oturduğundan başka bir evi olursa, ticâret ve kirâ için olmasa bile, yine onun için kurban vâcibdir. Hattâ oturduğu evin ihtiyâcından fazla odaları olup da kıymetleri nisâba bâliğ olursa, kurban vâcib olur.

Kurbanın rüknü, kesilmesi câiz olan hayvanı kesmektir. Kurban olması câiz olan hayvanlar da şunlardır : Deve, sığır, manda, koyun, keçi. Devenin beş seneliği, sığır ve mandanın iki seneliği, koyun ve keçinin bir seneliği, (altı ayı geçmiş olanı) kurban olur. Koyun gösterişli olursa altı aylığı da olur. Koyun ile keçi yalnız bir adam için kurban olur. Diğerleri bir adamdan yediye kadar müşterek kurban olur. Yedi kişi bir deveyi veyâ bir sığırı alıp müşterek kurban yapabilirler. Şu kadar ki, her biri kurban kasdiyle iştirâk etmiş olmak şarttır. Kurban olacak hayvan boynuzlu ve boynuzsuz, veya biraz boynuzu kırık, dişi veya erkek olmak câizdir. Arık olmıyan uyuz bile kurban olur. Şu kadar ki, koyun ile keçinin erkeği, sığır ile manda ve devenin dişisi efdaldir.

3 — KURBANA MÂNİ' OLAN HALLER :

Kör, bir gözlü, kulaksız doğmuş, dişsiz, kesilecek yere kadar yürüyemiyecek derecede topal veya hasta, kemikleri içinde iliği kalmamış derecede zayıf, kulağının yâhud kuyruğunun çoğu (nısfı) veyâhud meme başları kopuk olan hayvanlar kurban olmaz. Kulağının biri olup biri olmazsa, esah olan, yine câiz değildir.

Burnu kesilmiş hayvanı kurban etmek câiz değildir. Dişlerinin çoğu duruyorsa kurban kerâhetle câizdir. *(Dürr-i Muhtar.)*

Deli ve sersem olan hayvan, karnını doyurabiliyorsa, kurban edilir. Değilse câiz olmaz *(Dürr-i Muhtar).* Dâimâ necâset yiyen hayvan, hapsedilmeden kurban edilmez. Böyle olan deve ile sığır on gün, koyun ve keçi dört gün hapsedilmelidir.

Boynuzu kırılmış ve kırığı kemiklerin başına kadar varmış, yâni içindeki beyaza kadar gitmiş ise, kurban olmaz. Eğer böyle olmayıp da ucundan ve siyah yerinden kırılmış ise câizdir.

Kulağın küçük veya delik ve damgalı olması kurbana mâni değildir. Eğer kulağı, ortasından kesilip delinmiş, yâhud uzunluğuna veya enine yarılmış ve bu sûretle kulağının yarısı veyâhud çoğu gitmiş olursa, câiz olmaz. Kulağı ön tarafından veya arka tarafından yırtık ve her ikisi de çok olursa câiz fakat tahrîmen mekrûhtur. Az ise tenzîhen mekrûhtur *(Dürr-i Muhtar).*

Hastalığı ziyâde olup ölmesi galib olan hayvanı kurban etmek câiz olmaz. Kulak ve kuyruğunun ve göz nûrunun nısfından fazlası gitmiş olan bir hayvanı kurban etmek câiz değildir. Hattâ ihtiyâten, nısfı gitmiş olanı da kurban etmemeli denilmiştir.

Eğer kurbanı alırken bu gibi ekşiklik olmayıp, aldıktan sonra meydana gelmiş ve kurban sâhibi de zengin olup diğer birini daha almıya gücü yeterse, onun yerine başkasını kurban eder. Fakir ise, onu kurban eder. Kurban alındıktan sonra ölürse, zengin ise bir daha almak lâzım, fakir ise lâzım değildir *(Dürr-i Muhtar)*. Kurban, fakîrin almasiyle taayyün eder. Binâenaleyh, kurban için alınan hayvan kaybolur veyâhud hırsız tarafından çalınır ve yerine bir kurbanlık daha alındıktan sonra evvelki kurbanlık meydana çıkarsa, fakîre her ikisini de kesmek lâzımdır. Zengin yalnız birini keser. Kurbanı elinden gelirse kendi eliyle kesmek mendubdur. Elinden gelmezse, yanında bulunarak, başkasına kestirir. Müslim olmıyana kestirmek mekrûhtur. Kurbanı kendisi kesmiyecekse bir kimseyi vekil edip kendisi yanında bulunmak müstehabdır. Hayvanı yatırıp hazırladıktan sonra: *"Allâhu Ekber, Allâhu Ekber, lâ ilâhe illâ'llâhu val'lahu Ekber, Allâhu Ekber ve li'llâhi'l-hamd, bismi'llâhi, Allâhu Ekber."* deyip hemen durmadan hayvanı boğazlamalıdır. Besmele ile boğazlamak arasına başka bir iş veyâhud söz girmemelidir.

Kurbanı kesmek şu sûretle olur: Hayvanın çene altını bıçaklıyarak, boğazın iki tarafında olan şah damarlariyle gırtlağını; yem ve su oluğu olan kızıl-üyüğünü (meriyi) kesip kanını akıtmaktır. Bunların ya dördü birden, veyâ gırtlak, kızıl-üyük ile iki şah damardan biri kesilir. Hayvana eziyet vermek mekrûhtur. Deve, göğsü üstünden boğazlanır.

4 — KURBANIN HÜKMÜ:

Kurban kesmenin hükmü, dünyâda vâcib olan vazîfeyi yerine getirmek, borçtan kurtulmak, âhirette sevâb kazanmaktır.

5 — ÖLÜ İÇİN KESİLMEK İSTENİLEN KURBAN NE GÜN KESİLMELİDİR?:

Kurban; vakt-i mahsûsunda kesilen hayvan-ı mahsûsun ismidir. Binâenaleyh, ölüye bir kurban keseceğini söylemiş olan adama, onu bayram günlerinde kesmek vâcib olur. Çünkü vakit, kurbanın mâhiyetinde dâhildir. Eğer kurban niyetiyle olmaz da, bir hayvan keserek fukarâya dağıtmaya niyet ederse istediği günde keser (1).

---

(1) İbn-i Âbidin.

OTUZ SEKİZİNCİ DERS

İSLÂM İBÂBETİNDEKİ FAZİLETLER

Dîn-i İslâmın ibâdetlerinde, ahlâkî ve insanî çok yüksek fazîletler vardır. Günde beş defa vakti vaktinde, saati saatinde namaza durmak; yılda bir ay sıcak ve soğuk, uzun ve kısa demiyerek oruc tutmak, nefsinin bütün arzularına mukavemet etmek; canı gibi sevdiği malını, hiçbir ivaz mukabili olmıyarak fukarâya taksîm etmek; yolculuk sıkıntılarına katlanarak havasına alışmadığı uzak memleketlere gidip orada birçok kayıd altına girmek, elbette nefsinin isteklerine uygun düşmiyen şeylerdir. Bunları, yalnız Allâh'ın emri olduğu için seve seve yapan bir Müslüman, hiç şüphe yok ki, hevesât-ı nefsiyesini yenmiş, ondan yakasını kurtarmış, büsbütün hür bir adam demektir. Böyle olan bir insan yalnız, Allâh'ın kuludur; onunla Allâh'ı arasına başkası sokulamaz. Böyle olan bir kul nazarında her insan muhteremdir.

Her insanın canı, malı, nâmusu ve bütün hakları muhteremdir. Bunlardan birine tecâvüz etmeği Allâh'ın haklarına tecâvüz sayar. Bunun içindir ki, Allâh'ın emirlerini tutan ve Allah'dan korkan bir mü'min, insanların hukukuna riâyet eder, cemiyet-i beşeriyyeye gayet menfaatli olur.

Binâenaleyh, namaz ve İslâmın meşrû' kıldığı bütün ibâdetler, ahlâkı yükseltir; kalbi ve rûhu temizler; insanlarda intizam ve temizlik fikirlerini canlandırır; muâmelât-ı beşeriyenin hüsn-ü sûretle cereyân etmesini te'min eder; ihtirâsâtı bağlar; şefkat ve merhamet duygularını artırır; içtimâî muvâzenesizlikleri kaldırır; birlik hislerini kuvvetlendirir.

Binâenaleyh, *"İslâm Dîni"* nin göstermiş olduğu ibâdetleri yoluyla yaparak kendimize hem dünyâda, hem de âhirette yüksek bir mevki temin etmiye çalışmalıyız. Bu ibâdetler, bizim için en büyük bir ni'mettir.

Hamd ü senâ, bu ni'metleri bize veren Allâhu Teâlâ Hazretlerine, salât ü selâm da, onları bize tebliğ eden R e s û l - ü E k r e m 'ine (1).

---

(1) İslâm ibâdetlerindeki yüksek fazîlet ve hikmetler, vaktiyle basılmış olan **Dinî Dersler İkinci Kitab**'da uzun uzadıya izah olunmuştur. Arzu edenler müracaat ederler.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂM AHLÂKI

OTUZ DOKUZUNCU DERS

AHLÂKÎ VAZİFELER

1 — İSLÂMDA AHLÂKA VERİLEN EHEMMİYET :

Bu kısımda biraz da İslâm ahlâkından bahsedeceğim. İslâmda ahlâka verilen yüksek pâye başka bir dinde veyâhud herhangi felsefî bir meslekte kat'iyyen görülemez. Peygamberimiz M u h a m m e d *aleyhi's-selâm*'ın : *"Ben ancak ahlâkî fazîletleri tamamlamak için gönderildim."* buyurması Müslümanlıkta ahlâkın ne büyük ve ne mühim bir mevki olduğunu isbâta kâfidir. Maamâfih, İslâm ahlâkı da, İslâmın diğer hükümleri gibi *Kitab* ve *Sünnet*'e istinâd eder. Müslümanlıkta dînî emirlerle ahlâkî vazîfeler kaynakları i'tibâriyle birdir. Yukarıda da biraz söylediğimiz gibi, hiçbir ahlâkî emir yoktur ki emr-i dînî olmasın! Bir Müslümana göre namaz, oruc, hac ve zekât nasıl birer dînî vazîfe ise; sıhhatini korumak, âilesine bakmak, memleket ve milletinin faydasına ve herkesin iyiliğine çalışmak da dînî bir vazîfedir. İnsan öldürmek dinde haram olduğu gibi, bir adamın arkasından gıybetini yapmak da haramdır. Şu halde ahlâkî olan şahsî ve içtimâî vazîfelerimizi bellemek de dînin emirleri iktizâsındandır. Bunun içindir ki, ahlâkî vazîfelerimizin ne olduğunu ve kaç kısma ayrıldığını, şer'î ve dînî esaslara tevfîkan tafsîl edeceğiz.

2 — AHLÂKÎ VAZİFELERİN AKSÂMI :

Bâzı âyet ve hadîslere istinâden ahlâkî vazîfeleri beş kısımda toplıyabiliriz :

1) İnsanın, Allâh'ına ve Peygamberine karşı vazîfeleri,
2) İnsanın, kendi şahsına karşı vazîfeleri,
3) İnsanın, âilesine karşı vazîfeleri,
4) İnsanın, memleket ve milletine karşı vazîfeleri,
5) İnsanın, bütün insanlara karşı vazîfeleri.

3 — İNSANIN ALLÂH'INA KARŞI VAZİFELERİ :

Her nîmet külfete ve külfet ni'mete göre olmak, umûmî ve tabiî bir kaaidedir. Her nîmet bir külfet doğurur. Her hak, bir vazîfe karşılığı olarak bulunur.

Her kim bir hak elde ederse, karşılığında mutlak sûrette bir vazîfe ile mükellef tutulur. Mâdemki böyledir, Allâhu Teâlâ'nın bize lûtfettikleri birçok nîmetlere karşı, o nîmeti vereni tanımak, O'nun söylediklerini tutmak, O'nun gösterdiği yoldan hiç çıkmamak lâzımdır. Akıl, vicdan bunu emretmektedir. İnsanlığın îcâbı da budur. İşte bunun içindir ki, her insan Allâh'ını tanımak ve O'na ibâdet etmek vazîfeleriyle mükellef tutulmuştur. Biz buna, dînî vazîfeler deriz.

Din, bu vazîfelerle mükellef tutmasa bile, yine aklı olan bir insan için bu kadar sayısız nîmetleri veren Allâh'ını tanımak ve O'na lâzım gelen ta'zîmâtı yapmak bir vazîfe olurdu. Bu kitabın ikinci ve üçüncü kısımlarında dînî olan bu vazîfelerden uzun uzadıya bahsettik. Allâh'a karşı ibâdet ettikçe îmânımız sağlamlaşır ve ahlâkımız da o derece yükselir.

4 — ALLÂH'A KARŞI AHLÂKÎ VAZÎFELERİMİZ :

Şüphe yok ki, bizi yaratan Allâhu Teâlâ'dır. Binâenaleyh, O'nun Birliğini ve O'ndan başka ibâdete lâyık hiçbir ilâh olmadığını, O'nun en yüksek sıfatlarla muttasıf ve noksan sıfatlardan münezzeh bulunduğunu tasdîk ve îtiraf etmek bir vazîfedir. Bununla berâber, O'na karşı dâimâ edeb ve terbiyeli bulunmak, ismini hürmet ve ta'zîmle anmak; O'nun yapın, dediklerini yapmak; yapmayın dediklerinden uzak kalmak; O'na cân ü gönülden ibâdet etmek, O'nun sevgisini kalbimize yerleştirmek, O'na olan sevgi ve duygumuzu dünyânın her işinden üstün tutmak; sevdiğini sevmek, yerdiğini yermek lâzımdır, ahlâkî vazîfedir. Allâh'a ibâdet ederken, Allâh'ı görüyormuşuz gibi ibâdet edeceğiz; bütün âzâlarımız ve kalbimiz O'na bağlı olacak. Biz O'nu görmüyorsak da O bizi görüyor ve bütün kalbimizden geçenleri biliyor. Eğer Allah korkusunu ve Allah sevgisini kalbimize yerleştirir ve O'nun gösterdiği geniş yoldan sapmazsak, ahlâken en yüksek bir mertebeye yükseliriz; Allah kusurlarımızı ve günahlarımızı affeder.

5 — PEYGAMBERE KARŞI AHLÂKÎ VAZÎFEMİZ :

Allâhu Teâlâ'dan sonra en çok hürmet ve ta'zîme lâyık olan Peygamberimiz M u h a m m e d *aleyhi's-selâm*'dır. Beşeriyeti zulmet ve dalâlet çukurundan çıkaran, bütün dünyâyı ilim, adâlet, medeniyet ve fazîlet ışıklariyle aydınlatan, putperestliği kökünden deviren, mâbetlere hakikî mâbudu sokan, insanlığın şerefini yükselten, dünyâ ve âhiret için saâdet kapılarını açan Odur. Onun bütün hayâtı, beşeriyetin saâdeti uğrunda çalışmakla geçmiştir. Binâenaleyh, Onun bütün cihâna Peygamber gönderilmiş olduğunu ve Allah tarafından getirip söylediği şeylerin hepsinde doğru olduğunu tasdik ve îtiraf etmek bir vazîfedir. Ona karşı en yüksek bir ta'zîm ve hürmet hisleriyle mütehassis olmamak insanlığın şiârına yakışmaz. O'na hürmet etmek, adını hürmetle anmak, adı anıldığı vakit *"Sallâ'llâhu aleyhi ve sellem"* yâhud *"Aleyhi's-selâtü ve's-selâm"* demek; O ne söylemiş ise tereddütsüz kabûl etmek; Onu herşeyden, hattâ kendi

öz canından da fazla sevmek ahlâkî bir vazîfedir. O Allah'dan ne getirip haber vermiş ise, onları öğrenmek; Onun emreylediği ibâdetleri noksansız olarak yapmak; yasak ettiklerinden uzak kalmak; Onun ahlâkiyle ahlâklanmak ve herkesi de bu yola götürmeye çalışmak üzerimize borçtur. Dünyâ ve âhirette saâdete ermek ancak bu sûretle olacaktır. Çünkü O, ahlâkı yükseltmek ve beşeriyeti evvelâ bu dünyâda, sonra âhirette saâdete kavuşturmak için gelmiştir. Onun asıl gayesi budur. Böyle yüksek bir ülkünün tahakkukuna çalışmak, şüphe yok ki, en büyük ve şerefli bir vazîfedir.

6 — KUR'ÂN'A KARŞI AHLÂKÎ VAZÎFEMİZ :

Kur'ân'a karşı vazîfemiz, her şeyden evvel Onun, Peygamberimiz M u h a m m e d *aleyhi's-selâm* vâsıtasiyle gönderilmiş bir Kelâm-ı İlâhî, Allah sözü olduğunu, cihan bir araya gelseler Onun en küçük bir sûresi gibi sûre yapamıyacaklarını; Onun hem lâfzı, hem de ma'nâsı mûcize olduğunu tasdîk ve i'tirâf etmektir. Sonra O'nun lâfzını güzelce okumak; ma'nâsını anlamaya çalışmak; okurken veya dinlerken son derece edep ve terbiyeli bulunmak; hürmet ve ta'zîm göstermek; *Kur'ân*'ın söylediklerini yapmak; anlamadığı cihetlerde kendi akliyle hareket etmeyip ma'nâsını Allâh'a havâle etmek; *Kur'ân*'ın haber verdiği tarihî vak'aları ibretle düşünmek; kıssalarından hisse almak ve *Kur'ân*'a karşı en ufak bir hürmetsizlikte bulunmamaktır.

PEYGAMBER EFENDİMİZ

Yaradanın kadri yüce Elçisi
Gönüllerin hiç solmayan sevgisi.
Vasfında tek, kelimeye yetişmez,
Yeryüzünün, yâkut, zümrüt, incisi...

E. Ali

KIRKINCI DERS

NEFSİMİZE VE ŞAHSIMIZA KARŞI VAZİFEMİZ

Şüphe yok ki, gerek Allâh'a gerek O'nun yarattıklarına karşı her türlü vazifeyi yapacak olan insanın şahsıdır. Bunun içindir ki, insan her şeyden evvel nefsine bakmalı, ona karşı vazifesi ne ise onları yapmalıdır. Peygamberimiz hadîs-i şeriflerinde bunu çok açık olarak bildirmişlerdir. Binâenaleyh, nefsî ve şahsî olan vazifeler nelerden ibârettir, evvelâ bunları kısaca bir gözden geçirelim.

1 — VAZİFE-İ NEFSİYYENİN TÂRİFİ :

Bunu gayet şümullü bir sûrette anlatmak lâzım gelirse şöyle deriz : "*Nefsi muhâfaza ve yükseltmektir.*" İşte her insan, evvelâ nefsini her türlü maddî ve mânevî hastalıklardan korumak ve sonra da onu inkişaf ve tekemmül ettirmek, onu yükseltmek ile mükelleftir. Demek ki, her insan için en büyük ahlâkî vazife, nefsini muhâfaza ve terbiye ederek diğer vazifelerini lâyıkiyle yapabilecek bir dereceye yükseltmektir.

2 — İNSAN DEDİĞİMİZ NEDİR? :

İnsan dediğimiz zaman, iki şey hatıra gelir : Göz ile görülen maddî cisim, göz ile görülmeyip varlığında akl-ı selîmin aslâ şüphe etmediği ruh. Cisim ile ruh mâhiyetleri i'tibâriyle ayrı ayrı şeyler oldukları halde, öyle şâyân-ı hayret bir şekilde birleşmişler, öyle kaynaşmışlar ki, birinin te'sîrinden öteki de müteessir olur. Cisme mahsus hastalıklar ve hastalığın kendine göre bir ilâcı olduğu gibi, rûhun da kendine mahsus hastalıkları ve bunların da ilâcı vardır. Şu halde kendimize karşı olan vazifelerimiz iki kısım olmuş oluyor : Cismî vazifeler, rûhî vazifeler.

İnsanın bedenine hücûm ederek onu zaif düşüren, onun şeklini değiştiren bir takım hastalıklar olduğu gibi, rûha ârız olarak onu hastalandıran, onun mânevî sûretini biçiminden çıkaran mânevî hastalıklar ve marazlar vardır. Bunda hiç şüphe yoktur.

Bununla berâber te'sîrli bir nasihatla, yâhud bir tehdit ile aklını başına almış serseriler, azgınlığından vazgeçmiş sefihler de görülmektedir. Bunlardan da anlıyoruz ki, bedene ârız olan hastalıklar gibi, hakikî ilâcı bulunursa, rûha ârız olan mânevî hastalıkların izâlesi de kaabildir. Esâsen insanın rûhu ve kalbi, yaradılış i'tibâriyle temizdir ve her kalıba dökülmeye istidâdı olan bir çocuk

gibidir. Eğer aklı başında bir mürebbî elinde büyürse her türlü mânevî hastalıklardan uzak, ulvî ve yüksek bir ruh olarak ortaya çıkar. Kayıtsız mürebbiler elinde ve fenâ te'sîrler altında bırakılırsa, sâhibinin başına belâ olacak kötü bir ruh olur.

3 — RÛHÎ KUVVETLER VE HÂDİSELER :

Rûha âit hastalıkları tanıyabilmek için, rûhî hâdise ve kuvvetleri tanımak lâzımdır. Çünkü "*hulk ve ahlâk*" denilen şey, rûha mahsus bir hey'et ve şekilden, ruhda yerleşmiş bir melekeden ibârettir ki, o hey'et ve meleke sebebiyle insandan iyilik veya kötülük kolayca, düşünmeden ve yorulmadan çıkıverir. İnsan vardır ki, cömerttir, yeri gelince elinde avucunda olan parasını sarfetmekten çekinmez. Bunu kimsenin zoru veya bir fayda karşılığı olarak değil, kendi arzusiyle yapar. Yine insan vardır ki, ötekinden yüz misli fazla zengin olduğu halde beş para vermez.

Bâzı insanlar yalanı su gibi içer, ağızlarına bile dokundurmazlar; insan vardır ki, asılsız bir şeyi mümkün değil ağzına alamaz. İşte bunlar hep ruhda olan o hey'etin, o melekenin te'sîridir. Görülüyor ki, huy ve ahlâk, menşei i'tibâriyle rûhî bir kuvvettir.

4 — İNSANIN AHLÂKÎ MÂHİYETİNİ GÖSTEREN NELERDİR? :

Nefsî ve rûhî haller iki kısımdır : Birisi ruhta sâbit ve yerleşmiş bir şey olmayıp gelici ve geçici olan şeylerdir. Gerçi bu âdeta bir tabiat, bir huy olmuştur. Fakat bir anda gelir gider. Utanmaktan yüzü kızarmak, korkudan benzi sararmak, herhangi bir sebepten ötürü ikide bir gülmek gibi. Ruhta yerleşip meleke hâlini almamış olan bu gibi şeyler bir insanın ahlâkî mâhiyetini gösteremez. Böyle geçici hâlât ile bir insanın ahlâkı hakkında bir hüküm verilemez.

Bir de, ruhta yer etmiş, kökleşmiş, kolay kolay değişmiyen şeyler vardır. Cömertlik, cesurluk, doğruluk, afif olmak, fenâlıktan utanmak gibi. İşte insanın ahlâkî mâhiyetini tâyin edecek olan bunlardır, çünkü ahlâk denilen şey, esas i'tibâriyle budur. Her şahıs, kendine mahsus olan bu rûhî melekeler sâyesinde irâdî ve hissî kuvvetlerini istediği bir tarzda kullanabilir. Bunları bozmadan inkişâf ettirenler iyi işler yapmıya muvaffak olurlar.

İnsanın göze görünen şekli güzel olmak, güzelliğini muhâfaza etmek için yalnız bir cihetinin güzel olması kâfi değildir. Meselâ, burnu olmıyan veyâhud ağzında veya yüzünde bir eksikliği olan bir insanın en güzel gözlere malik olması onun güzelliğini tamamlamaz. Her sûretle güzel olması için güzel ve eksiksiz olması lâzımdır. İnsan şekli i'tibâriyle, yüz güzelliği ile, böyle olduğu gibi, ruh i'tibâriyle de böyledir.

İnsanın rûhunda dört esas, dört kuvvet vardır. İnsanın ahlâkı güzel olabil-

mek için bunların hepsinin güzel olması şarttır. Eğer bunların hepsi mütesâvi-yen güzelleşir, aralarında i'tidâl ve münâsebet husûle gelirse insanda güzel ahlâk, güzel huy dediğimiz şey meydana gelir: Eğer bunların biri eksik olursa o zaman insanın ahlâkı fenâlaşır, işi ve sözü de kötü olur. Öyle ise şimdi bu ciheti tetkik etmemiz lâzımdır.

5 — RUH VE RÛHUN KUVVETLERİ :

Yukarıda da söylediğim gibi, insan denilen şey; yalnız etten, kemikten, kan ve sinir gibi görmüş olduğumuz maddî unsurlardan ibâret değildir. Çünkü bunlar, sâde insanlarda değil, en basit bir hayvanda da vardır. Bu i'tibârla insan ile hayvan arasında bir fark da yoktur. İnsanı diğer hayvanlardan ayıran, onlardan üstün kılan şey "*Ruh*" denilen ilâhî bir sırdır. Ruh, nefis, kalb, akıl gibi adlar verilen ve her insanın benliğini gösteren bu sırr-ı İlâhînin varlığında şüphe olmamakla berâber bizim için onun hakikatını anlamak da mümkün değildir. Rûha âit bizim bildiğimiz bir şey varsa o da, rûhun kuvvetleri ve hâdiseleridir. Biz onu, yalnız bunlarla tanırız. Binâenaleyh, şahsımıza karşı, ahlâkî vazifelerimizi lâyıkiyle yapabilmemiz için bunları tetkik ve tâyin etmek ve bu kuvvetlerin nelerden ibâret olduğunu anlamak lâzımdır (1).

6 — ESKİ AHLÂK ULEMÂSINA GÖRE RÛHUN KUVVETLERİ :

Eski ahlâk ulemâsı rûhun kuvvetlerini : 1) *Kuvve-i akliyye* (kuvve-i mümeyyize veya kuvve-i ilmiyye de denir), 2) *Kuvve-i gazabiyye*, 3) *Kuvve-i şeheviyye* diye üç kısma ayırırlar; iyi ve kötü huyları da bu kuvvetlere çevirirlerdi. Şimdi bunların ne demek olduğunu birer birer izah edelim :

İnsanda dâimâ kendisine faydalı olan şeyleri almak, zararlı olanlara karşı durmak ve onları itmek isteyen iki kuvvet vardır. Bu kuvvetlerin tabiî ve hakikî olan vazifeleri budur. İnsanda bu iki kuvvet olmasa, insan yaşayamaz. Allah bunları bunun için yaratmıştır. Maamâfih, insan yalnız bunların te'sîri altında kalırsa, her ne sûretle olursa olsun kendisine faydalı olanları çekip almaya, zarar sandıklarını def' etmiye savaşır. Bu kuvvetlerin te'sîri altında kaldıkça insan dâimâ bu yolda hareket etmek ister. Fakat insanda bir de, hayrı şerden, iyiyi kötüden, hakkı bâtıldan ayırdeden kuvvet vardır. Öteki kuvvetler tuğyân edip vazifeleri hâricine çıkar ve her ne sûretle olursa olsun kendisine faydalı gibi gördüğü bir şeyi —sonunu düşünmeyerek başkasının zararına dahi olsa— çekip almak, zararlı gördüğünü de def' edip atmak isterler. Bu kuvvet ise, diğerlerinin istedikleri şeyleri tedkik ederek, onların iyi veya kötü, hak veya bâtıl olduklarını anlar ve diğer kuvvetleri itidâle getirir; onları kendi sınırlarından dışarıya çıkarmamaya çalışır. Bunların birincisi *kuvve-i şeheviyye;* ikincisi *kuvve-i gazabiyye;* bunların arasındaki kuvvet de, *kuvve-i âkıle* (akledip düşünen), veya *kuvve-i âlime* (bilen), *kuvve-i mümeyyize* (ayıran kuvvet) dir. Bu kuvvetlerin aşırı ve geri olan cihetleri ayrı ayrı düşünülerek onlar, rezîlet ve kötü huyluluğun, fazîletin ve iyi huyluluğun; i'tidâl noktaları da fazîletin ve iyi huyluluğun esâsı itibâr olunmuş ve bu sûretle "*Fazâil-i Erbaa = Dört Fazîlet*" nazariyesi meydana gelmiştir.

(1) 17-18 sene evvel ruh hakkında yazmış olduğumuz müstakil bir kitapta, şark ve garp filozoflarının ruh hakkındaki nazariyeleri uzun uzadıya tetkik ve münâkaşa edilerek, rûhun varlığı ve ebediyeti en yeni delîllerle isbat edilmiştir.

7 — FAZÎLETİN DÖRT TEMELİ :

Rûhun kuvvetlerini böyle üç kısma ayıran eski ahlâk ulemâsı bütün fazîletlerin rüknü, temel direği olmak üzere şu dört esâsı kabûl ediyorlar : Hikmet, şecâat, iffet, adâlet. Bu dört temel; kuvve-i akliyye, kuvve-i gazabiyye ve kuvve-i şeheviyyenin itidâl noktası sayılır. Demek ki, rûhun kuvvetleri hastalıktan sâlim bir halde olursa, bu fazîletler meydana geliyor. İnsan fazîlet sâhibi oluyor. Kuvve-i akliyyenin bir aşırı, bir de geri derecesi vardır. Kuvve-i akliyyenin "*Cerbeze*" adı verilen aşırı derecesi, başıboş ve şeytânet derecesi demektir. Bu derecede olan bir adam kendi aklından başka ne bir mürşit tanır, ne de nasihat kabûl eder. Bunun geri ve aşağı derecesi de bönlük ve hamâkattır ve her ikisi de kötü ve mezmumdur. Bu kuvvetin güzelleşmesi ve salâhı demek : Doğruyu yalandan, hakkı bâtıldan, iyiyi kötüden, güzeli çirkinden kolayca ayırdedebilmesi demektir. Kuvve-i akliyye bu derece terbiye ve ıslâh edilince ondan hikmet denilen fazîlet husûle gelir. Binâenaleyh, hikmet, kuvve-i akliyyenin hadd-i itidâlde olması demektir. Kuvve-i akliyyesi hadd-i itidâlde olmıyan bir adam, rûhan hastadır ve "*hakîm*" değildir. Halbuki ahlâkın ve iyiliğin başı hikmettir. Hakîm olan bir insan, bütün fazîletlere sâhip demektir. Kuvve-i gazabiyyenin aşırı derecesi tehevvür, düşünmeden saldırma, aşağı derecesi de korkaklıktır. Her ikisi de kötü huylardan olup mezmumdur. Bunun salâh ve güzelliği, hikmetin iktizâ eylediği haddi muhâfaza etmesi demektir ki, bundan "*şecâat*" denilen fazîlet doğar. Şecî olan ne mütehevvir olur, ne de korkak.

Kuvve-i şeheviyyenin çok ileri ve bir kayd ile mukayyet olmıyan derecesi sefâhat ve fuhşiyattır. Geri ve aşağı derecesi de durgunluk ve uyuşukluktur. Bunun her ikisi de kötü ve mezmum bir huydur. Bu kuvvetin akıl ve şer'in hudut ve işâretinden dışarıya çıkmamasından "*İffet*" denilen fazîlet husûle gelir. Hikmet, şecâat ve iffetin bulunduğu yerde adâletin bulunması pek tabiîdir. İşte rûhun üç kuvvetinin mûtedil bir halde bulunmasından fazîletin erkân-ı asliyesi bu sûretle husûle gelir. Adlin iki tarafı olmıyacağı cihetle bunun bir mukabili vardır ki, o da zulümdür. Binâenaleyh, ruh terbiyesi demek, bu kuvvetleri hâl-i itidâlde tutarak bunları ifrat ve tefrite düşürmemek demektir. Rûhu mânevî hastalıklardan korumak ancak bu sûretle olacaktır.

8 — RÛHÎ HÂDİSELER VE RÛHUN KUVVETLERİ :

Ahlâk ulemâsı, bilhassa son asırdakiler, rûhî hâdiseleri şöyle tasnîf etmişlerdir :

1) Hissî hâdiseler,

2) Zihnî hâdiseler,

3) İrâdî hâdiseler.

Şimdi bunları da biraz îzah edelim : Büyüklerimizden birine karşı bir kabahat yaptığımız, daha doğrusu yaptığımız şeyin kabahat ve ayıp olduğunu anladığımız zaman ondan müteessir olur, utanır ve kederleniriz. İyi bir şey yaptığımız vakit de bundan sevinç duyarız. İşte sevinç ve keder, zevk ve elem gibi bizde zaman zaman hâsıl olan bu rûhî hâdiselere *"hissî hâdiseler"* denir. Bunları anlıyan ve duyan kuvvete de *"his kuvveti"* denir. Binâenaleyh, his kuvveti rûhun bir takım hallerden zevk veya elem, sevinç veya keder duymak üzere hâiz olduğu kaabiliyet demektir. Rûhumuz böyle bir kuvvet ve kaabiliyete mâliktir.

Yapmış olduğumuz şeyin fenâ ve münâsebetsizliğinden müteessir olarak onun fenâlığını anlayınca bu hareketimizi nasıl tâmir edebileceğimizi, nasıl özürler dileyeceğimizi düşünürüz. İşte *"zihnî hâdiseler"* denilen de budur. Buna sâdece *"tefekkür"* de diyebiliriz.

Bu hâdisenin merbut olduğu kuvvet *"zihin"* veya *"mütefekkire"* dir. Bu düşüncelerden sonra yapmış olduğumuz münâsebetsizliği düzeltmeye ve bir daha böyle bir münâsebetsizlik yapmamaya karar veririz ki, buna da *"irâdî hâdiseler"* denir.

Demek oluyor ki, rûhun üç kuvveti, üç hassası vardır : Duymak, anlamak, karar vermek. His kuvveti, duymak kuvvet ve hassasıdır. Zihin kuvveti; yalnız duymak değil, onun iyi veya kötü olduğunu anlamak, iyiyi kötüden ayırmak kaabiliyetidir. İşlerimizde müessir olan bu kuvvetin ehemmiyeti pek büyüktür. Binâenaleyh, bunu terbiye etmek, iyi ve doğru düşünmeye alışmak, düşünce ve muhâkemeyi itiyad etmek lâzımdır. Düşündükten sonra : Olur, yâhud olmaz kararını veren de *"irâdî kuvvet"* dir.

9 — RUH KUVVETLERİNİN KARŞILIKLI TE'SİRLERİ :

İşte bu rûhu, bu kuvvetler ve hâdiselerle tanıyoruz. Bunların yekdiğeri üzerinde karşılıklı te'sirleri de vardır. Ahlâk meseleleri de bu te'sirlere tâbi' olur. Şimdi bunları da tahlîl edelim.

10 — İŞİN HİS VE DUYGUYA TE'SİRİ :

Hep biliriz ki, insan alıştığı şeye karşı fazla bir sevgi duyar, yapmadığı veyâhud bırakıverdiği şeylerden de gittikçe soğur. Alışmadığımız bir işe başladığımız zaman evvelâ güç gelir, birdenbire bizi yıldırır. Fakat onun üstünde sebât edersek, yavaş yavaş ona kalbimiz ısınır, onu sevmiye başlarız. Bundan anlaşılıyor ki, işin duygu üzerinde te'siri vardır. Binâenaleyh, iyi ve ahlâklı insanlar arasında yaşar, onlarla düşüp kalkar, güzel ve meşrû' işlerle ülfet edersek, his ve duygularımız yükselir, âdî duygu ve düşüncelerden uzak kalırız. Felsefedeki *"teattuf kanunu"* da bunu göstermektedir. Öyle ise, işlerimize, konuştuğumuz insanlara, bulunduğumuz muhîte iyi dikkat etmemiz icâbeder. Peygamberimiz, *"Kişi, dostunun dîni ve gidişi üzerindedir. Binâenaleyh, sizden biriniz dost edineceği kimseye iyi dikkat etsin."* demekle bu kanunu ve te'siri çok güzel anlatmıştır.

11 — DUYGUNUN İŞE TE'SİRİ :

Bir insanın severek ve isteyerek yapmış olduğu şeyler iyi, istemiyerek yaptıkları da fena olur. Yüksek bir duygu ile yapılan vazîfe ile, istemiyerek yapılan vazîfeler bir olmaz. Para ile tutulmuş bir askerin, göreceği iş ile; dînine, milletine ve memleketine kalben bağlı olan bir askerin göreceği iş de bir olamaz. Bunlar ve bunlara benziyen birçok misâllerden anlıyoruz ki, duygunun iş üzerinde te'siri vardır. Bir adamın herhangi bir işi, o iş hakkındaki duygusu nisbetinde olur. Yüksek duygular, yüksek işler doğurur. Binâenaleyh, duygularımızı yükseltmek, kalbimizde mukaddesâta ve vazîfeye karşı yüksek duygular husûle getirmiye çalışmak lâzımdır.

12 — İŞİN DÜŞÜNCEYE TE'SİRİ :

İşin duyguya te'siri olduğu gibi, düşünceye de te'siri vardır.

Öyle insanlar vardır ki, ahlâka uygun olmıyarak yapmış oldukları işlerde, gerek insanlara karşı ve gerek kendi vicdânı önünde, haklı olduklarını isbât edebilmek için bir takım özürler, sebepler ararlar. Halbuki, bir insanın yapmış olduğu fenâ işleri doğru göstermek için garip sebepler, bâtıl kıyaslar tertib etmiye kalkışması, fikir ve muhâkemesinin bozulmasını tevlit eder. Binâenaleyh, fikir ve muhâkemenin bozulmaması için harekâtımızın iyi, hak ve hay olmasına çok dikkat etmek, ahlâkî ve şer'î emirlerin dışına çıkmamak lâzımdır. Tâ ki yanlış muhâkemelere saparak kendimizi felâkete sürüklemiş olmıyalım.

13 — DÜŞÜNCE VE MUHÂKEMENİN İŞE TE'SİRİ :

İşin düşünce üzerine te'siri olduğu gibi, düşüncenin de iş üzerine te'siri vardır. İyi düşünülürse iyi; fenâ ve noksan düşünülürse fenâ karar verilir ve şüphesiz ki, o sûretle de harekete geçilir. Binâenaleyh, yaptığı iyi ve doğru olabilmek için, her şeyi iyi ve bütün etrâfı ile düşünmeye alışmak ve kendisini o yolda terbiye etmek lâzımdır. İnsanda fikir ve muhâkeme ne kadar yükselirse, vazîfe aşkı, Allah sevgisi de o nisbette ziyâdeleşir. Bu ise en büyük fazîletlerin kaynağıdır.

14 — DUYGUNUN DÜŞÜNCEYE TE'SÎRİ :

Düşüncenin duygulara te'sîri olduğu gibi, duygunun da düşünceye te'sîri vardır. Hattâ insanın düşüncesi, çok zaman duygularının te'sîri altındadır. Pek fazla sevdiğimiz bir arkadaşımızın kötülüklerini iyi görmemiz, bâzan görmemek için, göz yumuvermemiz; bir ananın, kötülük içinde büyümüş ve yapmış olduğu fenâlıklarla öğünen bir evlâdını sevmesi ve onu her türlü lekelerden temiz görmesi, his ve duygunun düşünce üzerindeki te'sîrinden ileri gelen bir şeydir. Peygamberimizin, *"Bir şeyi aşırı derecede sevmeniz sizi kör ve sağır yapar."* buyurması bu hakîkata işârettir.

15 — DÜŞÜNCENİN HİS VE DUYGUYA TE'SÎRİ :

Hisler ve duygular düşünceye te'sîr ettiği gibi, düşünce de his ve duyguya te'sîr eder; düşüncedeki bozukluklardan duygu da müteessir olur. Binâenaleyh, fikir ve muhâkemelerimiz yükseldikçe his ve duygularımız da yükselir ve bu sûretle birtakım hatâlar düzeltilir.

KIRK BİRİNCİ DERS

RÛHUN TERBİYESİ

1 — RÛHUN YARDIMCILARI :

Buraya kadar verdiğimiz îzâhattan anlaşıldı ki; ruh terbiyesi demek, rûhun kuvvetlerini ıslâh ve terbiye etmek demektir. Rûhu, kendisine mahsus olan hastalıklardan koruyabilmek ancak bu sûretle olacaktır.

Bunun için herşeyden evvel şu esaslara riâyet etmek lâzımdır :

1) Rûhu, evham ve hurâfat denilen pislikten temizlemek,
2) Sahîh ve esaslı bilgilerle parlatmak ve bezemek,
3) İyi huylarla ülfet ettirmek, ahlâkî fazîletlere alıştırmak,
4) Sahîh ve nezih bir îtikaada sâhip kılmak.

Evvelce de işâret olunduğu veçhile rûhun yardımcıları iki kısımdır : Birincisi, hem insanda, hem de hayvanda bulunanlar; ikincisi, yalnız insanda bulunur. Birinci kısımda insanla hayvan müşterektir. Bu da üçtür :

1) Görme, işitme, tatma, dokunma, koklama gibi his ve duygu kuvvetleri; hâfıza ve hayâl kuvvetleri de bunlara ta'bîdir.

2) Şehvet ve gazab kuvvetleri. Bunlar akla karşı en tehlikeli kuvvetlerdir. Akıl, bunları lâyık oldukları şekilde kullanamıyacak olursa, o adam için dünyâ ve âhirette felâket muhakkaktır.

3) Vücûdun her tarafına yayılmış olan hayat kuvveti.

İşte bunların her üçü hayvanlarla insanlarda müştereken bulunmaktadır.

İkinci kısım yalnız insanda bulunup hayvanda bulunmaz. Bu (kuvve-i ilmiyye) dir. Yâni dünyâ ve âhirete âit şeyleri, aklî ve irâdî hakikatleri bilen ve muhâkemeler yapan kuvvettir. Bu, yalnız insanın hassasındandır. Hayvan ne kadar öğretilirse öğretilsin, akl-ı beşerin anlamış olduğu ince ve küllî olan mânâları anlamıya muktedir olamaz.

Hayvanın bütün bildikleri, his kuvvetlerinden ileriye geçemez. Nazarî olan mukaddimelerden bir netice çıkarmak, onun için mümkün değildir. Bu, yalnız insana mahsustur. Dünyâ ve âhiret hayâtında kendisine faydalı ve hayırlı olan şeyleri öğrenib de her şeyin hakikatine vâkıf olan insan, şehvet ve gazab kuvvetlerini aklın emirleri hâricine çıkarmaz. Meselâ : Namuzsuzluğun dünyâ ve âhirette insanı nerelere kadar sürükleyip götüreceğini bilen bir adam, şehvânî kuvvetine değil aklına tâbi' olur. Bir şeyi yemek veya içmek kendisine zarar verece-

ğini bilen bir hasta da, aklına tâbi' olarak şehvânî olan arzularına mukavemet ve zararlı şeyleri yememeğe gayret eder. Kuvve-i gazabiye de böyledir. Ne zaman alevlenecek, taşkınlık yapacak olursa, ilim kuvveti onun karşısına dikilerek, kendisine mahsus olan sınırı aşmamasını söyler ve onu durdurur. Bu sûretle birine zulm etmesine, kötülük yapmasına, haset, gıybet, koğuculuk gibi şeylere meydan vermez. Çünkü bu gibi kötü huyların hepsi kuvve-i gazabiyyenin tuğyân edip tabiî yolunu bırakmasından ileri gelir. Binâenaleyh, insanda celb-i menfaat ve def'-i mazarrata hizmet eden kuvve-i şehvâniyye ile kuvve-i gazabiyyeyi kendi vazîfeleri hâricine çıkarmamak için rûhun en kuvvetli silâhı, ilim ve düşünce kuvvetidir.

Hülâsa : İnsanda kuvve-i âkıle ve mümeyyize, bir ayna gibidir. Bu ayna, hâl-i tabiîsinde kaldıkça, ruh onunla her şeyi olduğu gibi görür ve bu sûretle insan ahlâkın en yüksek derecelerine yükselebilir.

Fakat, kuvve-i gazabiyye ile kuvve-i şeheviyye tuğyân ederek kara bir duman gibi o yana doğru yükselir ve onu kapatarak kendilerine tâbi' kılarlarsa, o zaman insan hayvanlık derekesine düşer. Onun nazarında hak ve vazîfenin hiçbir kıymeti kalmaz. Şahsî menfaatından başka bir şey düşünemez olur. Böyle olan insanlarda her nevi' ahlâksızlık ve kötülük toplanır. Çünkü bütün ahlâksızlıklar, bu kuvvetlerin, tabiî vazîfeleri hâricine çıkmalarından doğar.

Eğer akıl kuvveti, ilim ve fazîlet silâhı ile diğer kuvvetleri hadlerinde tutarsa, o zaman insanda en yüksek fazîletler meydana gelir. Demek oluyor ki : Şehvânî ve hayvanî kuvvetlerin tuğyân etmesiyle, şeytanlara, iblislere bile kılavuzluk edecek bir derekeye yuvarlanan insan, akıl ve idrâk kuvvetinin galebe etmesiyle, melek mertebesine kadar yükselebilecektir. Şu halde, bu his ve kuvvetleri terbiye ve ıslâh etmek vazîfemizdir.

Bu kuvvetleri en mükemmel bir sûrette ıslâh ederek itidâlin kemâline vâsıl olabilmek, şüphe yok ki, insanlığın en yüksek ve melekiyet mertebesidir. Buna ancak bütün insanların akılca en mükemmeli, ahlâkça en yükseği olan Peygamberimiz M u h a m m e d *aleyhi's-selâm* erişebilmiştir. Bu hususta Peygamberimize ne kadar yaklaşılırsa, Allâh'a da o nisbette yaklaşılmış demektir. Peygamberimizin ahlâkı ise *Kur'ân*'dan ibârettir. Onu bu yüksek makama çıkaran ancak Vahy-i İlâhîdir, *Kur'ân*'dır. Binâenaleyh, ahlâkın yükselmesi için *Kur'ân*'ın gösterdiği yollardan gitmek lâzımdır.

Rûhî kuvvetlerin terbiyesi ve insanın ahlâkan yükselmesi için Kur'ân'ın gösterdiği yollar :

1 — SAHÎH VE SAĞLAM BİR İTİKAD :

Ahlâk ve fazîletin en sağlam kuvve-i müeyyidesi hiç şüphe yok ki, mes'ûliyete inanmaktır. Binâenaleyh, ahlâkan yükselmek için evvelâ Allâh'ın birliğine

ve uhrevî mes'ûliyete ve bunları en doğru bir şekilde insanlara haber vermiş olan peygamberlere inanmak lâzımdır. Bunun içindir ki, *Kur'ân-ı Kerîm* her şeyden evvel bunu emretmektedir.

2 — DUYGULARIMIZI İŞİMİZLE KUVVETLENDİRMEK :

Allâh'a ve Peygambere inandıktan sonra, rûhumuzun hakkı, doğruluğu, hayır ve fazîleti sevmesi gibi yüksek duygularını, işimizle de takviye etmek, her fırsattan istifâde ederek bunların daha ziyâde yükselmesine çalışmak da lâzımdır.

Çünkü, iş ile kuvvetleştirilmiyen bir duygu, bir itikad, gittikçe kuvvetten düşer ve hiçbir fazîlet doğuramıyacak bir hâle gelir. Binâenaleyh, Allâh'ın emreylediği tarzda ibâdet ve Allâh'ın emirlerine göre hareket etmek sûretiyle, Allâh'a ve Peygambere olan itikadlarımızı kuvvetleştirmek ve duygularımızı yükseltmek bir vazîfedir.

Bununla berâber kötü duyguların ruh üzerindeki te'sîrlerini, fenâ meyilleri kaldırıp atmak da lâzımdır. Bunun için de, kendimizi tanımalı, nefsimizin arzularını iyi tetkik etmeli, kötülükten dâimâ uzak kalmıya çalışmalı, hatâ ve kusurlarımızı i'tirâf etmeğe alışmalı, aleyhimize de olsa doğruyu söylemekten çekinmemeliyiz. Bu yolda hareket etmeye alışırsak rûhî kuvvetlerimiz hastalıktan sâlim kalır ve vazîfelerini tam yaparlar.

3 — KUVVE-İ ÂKILENİN HÂKİM OLMASI İÇİN BİLGİ LÂZIMDIR :

Kuvve-i âkılenin diğer kuvvetleri hükmü altında bulundurması için, sahîh ve sağlam bilgiye sahip olmak lâzımdır. Evham ve hurâfat denilen ve şer'î, ilmî hiçbir delîle dayanmıyan esassız şeylerden dimâğı temizledikten sonra sahîh ve hakikî ilimlerle tezyîn etmek, bezemek lâzımdır. Müslümanlık, ilim dîni, akıl dîni, hikmet ve hakikat dînidir. Bunun içindir ki, aklî, fikrî ve ahlâkî tekâmüle hazırlıyan ilmi, kadın ve erkek her ferdin üzerine farz kılmış, dünyâ ve âhiret saâdetinin ancak ilim ile mümkün olabileceğini söylemiştir. İslâmın, tahsilini farz kıldığı ilimden maksad şu veya bu ilim olmayıp, mutlak ilimdir. Hayatta lâzım olan hakikî ilimlerin hepsini bilmek lâzımdır. Şu kadar ki, dînî zarûretlerden olan itikad ve ibâdetleri her şeyden önce öğrenmek, ilmihâlini en evvel bellemek, her Müslüman üzerine farz-ı ayn'dır.

Hülâsa : Bedene göre gıda ne ise, rûha göre sahîh ve müsbet ilimler de öyledir. İlim sâyesinde, kuvve-i âkıle iyiyi ve fenâyı anlıyarak, diğer kuvvetlere tuğyân etmek istediklerinde, onları ilzâm ve iskat edecektir (1).

4 — İRÂDENİN TERBİYESİ :

Bir insanın başkaları üzerine üstün olması, ancak işi iledir. İnsanın ölçüsü işidir. İşi, iradeye tâbi'dir. İrâde kuvvetinin terbiyesi demek, ahlâkî fazîletlerle

---

(1) **Ahlâk Dersleri** adlı kitabımızda bu meseleler uzun uzadıya anlatılmıştır.

muttasıf olmak demektir. İnsanı insan eden ne zekâdır, ne de yalnız ilimdir. Çünkü ilim, iki tarafı keskin bir silâh demektir. İyiliğe de, kötülüğe de yarar. İnsanın ahlâkan mükemmel olabilmesi için, ilim ile berâber irâdenin de, ahlâkî fazîletle terbiye edilmiş olması lâzımdır.

5 — İRÂDENİN HASTALIKLARI NASIL ANLAŞILIR? :

Rûhumuzu mânevî hastalıklardan koruyabilmek için, *"irâde"* nin hastalıklarını da tanımak ve ona göre tedâvisine bakmak lâzımdır. İrâdemizin hasta olup olmadığını birkaç sûretle anlıyabiliriz :

1) İçinden kopup gelen bir arzuya mukaavemet husûsunda aciz göstermektir. Bir insanın içinden gelen bir fikre, bir arzuya mukaavemet göstermemesi onun irâdesinin hasta olduğuna birinci delildir. Böyle olan bir kimse, bâzan içinden gelen bir arzuya haberi olmaksızın uyarak hemen îcâbını yapıverir. Bâzan da mevkiini gözönüne alarak, onu yapmamak için yapmıyacak vâsıtalara mürâcaata mecbur olur.

2) Bir işe karar vermek husûsunda (ehliyet-i mutlakası olmaması) dır. Böyle olan kimseler için, zihin ve muhâkeme mükemmel, maksat ve gaye açık, vesâit de hazır olduğu halde, işe geçmek âdetâ muhâl olur. Maksada vusûl için lâzımgelen çareleri düşünebilir, fakat bir türlü iş sâhasına geçemez. İşte böyle olan adamların irâdesi gevşektir. *"İrâdesizlik"* dedikleri budur. Böyle olanlar bir kitap okudukları zaman, fikirler silsilesini zapt ve tâkip için herhalde lâzım olan dikkatin yokluğundan ötürü, okuduklarından bir şey anlayamazlar.

3) *İrâdenin noksanları :*

Bu marazî hallerden başka irâdenin daha bâzı noksanları vardır.

Meselâ : Bir şeye karar vermeyi üzerine almıya cesâret edememek, yâhud birbirine benzemiyen sebeplerle karardan karâra geçmek, *"kararsızlık"* denilen noksandır. Böyle bir insan için de, iş sâhasında muvaffakiyet yoktur.

İrâdesizlik gibi kararsızlık da, insan için rûhî bir hastalıktır. Bu hastalıklarla ma'lûl olanlardan dosdoğru bir iş beklenemez. Mükemmel bir şahsiyet ve seciyeye mâlik olabilmek için irâdelerimizi bu hastalık ve noksanlardan korumak lâzımdır. *"Etrâfiyle düşünüp muhâkeme ederek kararını verdin mi, artık Allâh'a mütevekkil ol, işine devâm et!"* mânâsında olan âyet-i kerîme bu hususta büyük bir mürşittir. İrâdeyi bu hastalıklardan ve bu noksanlıklardan korumak için ahlâkî fazîlete rûhumuzu ve irâdemizi alıştırmak lâzımdır.

6 — YEMEDE, İÇMEDE TEHZİB VE ISLAHI :

Rûhî kuvvetlerin ıslâh ve terbiyesi için en mühim şeylerden biri, çocuğun daha ufak iken terbiyesinde dikkat etmek, kemâl ile ahlâklanmasını alıştırmaktır. Çünkü çocuk doğarken temiz bir ahlâk ile, lekesiz bir kalb ile doğar. Onu kirletecek, yâhud daha ziyâde parlatacak olan âilesi ve muhitidir.

Eğer hayra alıştırılırsa, o sûretle büyür, dünyâ ve âhirette mes'ûd olur. Bunun sevâbına ebeveyni (anası ve babası) ile, ona bu güzel terbiyeyi verenler de iştirâk ederler. Eğer çocuk ihmâl edilir ve kötülüğe alıştırılırsa onun için dünyâ ve âhirette felâket muhakkaktır. Bunun içindir ki, Allâhu Teâlâ, *"Kendinizi, evlât ve ıyâlinizi ateşten koruyunuz."* buyurmuştur.

Bir babanın çocuğunu dünyâ ve âhiret ateşinden koruyabilmesi için, herşeyden evvel ağzından içeriye girecek olan şeyi düşünerek, yemesini ve içmesini meşrû' bir şekle sokması, her bulduğunu, kıtık yastık doldurur gibi, mîdeye doldurmaması lâzım olduğunu, helâl ve harâmı öğretmeni, gönlünün her arzu eylediği şeyi yiyip içmek meşrû' olmadığını anlatmalıdır. Cenâb-ı Hak, *Kur'ân-ı Kerîm*'de bu âdâb ve ahlâkı gayet beliğ bir sûrette beyan buyurmuştur. İnsan her şeyden evvel buna dikkat etmeli, helâl kazanmanın, helâl yiyip içmenin yollarını öğrenmeli, haramdan uzak durmalı, boğazından gidecek olan bir lokmanın helâl ve temiz olmasına çalışmalıdır. Fazîlet sâhibi olmak için buna ehemmiyet vermeyenler, diğer hususlarda da aslâ fazîlet sâhibi olamazlar ve kendilerini yükseltemezler.

7 — YEMEDE VE İÇMEDE EDEB VE TERBİYE :

Bu münâsebetle yemek içmek husûsunda riâyeti lâzım olan şeyleri de söyliyelim : Peygamber Efendimiz bunları da beyan buyurmuşlardır. Bunların bir kısmını aşağıya yazıyorum :

1) Yemekten evvel ve sonra elini yıkamak,
2) Yemeğe başlarken *"Bismillâh"*, yemeğin sonunda *"El-hamdü li'llâh"* demek,
3) Yemeği kendi önünden almak,
4) Sağ eliyle yemek,
5) Lokmayı ağza göre almak ve iyice çiğnedikten sonra yutmak (lokmayı dişleriyle koparmamalı),
6) Lokmayı yutmadıkça ikinci lokmaya el uzatmamak (ağzında lokma ile konuşmamak),
7) Önündeki yemeği soğutmak için, yemeğin içine üflememek,
8) Suyu içmeden evvel bardağa bakmak,
9) Suyu bir solukta içmemek,
10) Bardağın içine nefes vermemek,
11) Başkalarını tiksindirecek, iğrendirecek harekette bulunmamak,
12) Başkasının lokmasına ve yediğine bakmamak,
13) Elini yemek kabına silkmemek ve lokmayı ağzına korken kafasını çanağa doğru uzatmamak,

14) Yemekte isrâf etmemek, lokmasını ve aldığı yemeği bitirmek,

15) Ağzından bir şey çıkarmak icâbederse, yüzünü sofradan çevirmek ve sol eli ile almak,

16) Dişleriyle koparmış olduğu lokmayı çorbanın içine sokmamak (diğer yemekler de böyle),

17) İğrenç ve tiksindirici şeyler söylememek,

18) Helâlinden ve temiz yemek ve Allâh'a şükretmek (kaşığını ekmek üstüne koymamalı),

19) Toplu yemek yenirken herkes yeyip bitirmedikçe sofradan el çekmemek ve kalkmamak (yemeği az yiyen bir adam ise ağır yemeli ve yine yer gibi görünmeli), diğerlerini utandırmamak içindir,

20) Yemeğe evvelâ yaşça veya mevkîce büyük olan zâtın başlaması.

21) Sokaklarda yemek hoş görülmez.

8 — DİLİNİ TERBİYE VE ISLAH ETMEK :

Şahsımıza karşı vazîfelerimizden biri de, dilimizi terbiye ve ıslah etmektir Ağzımızdan içeriye girecek olana dikkat etmek ne kadar lâzımsa, ağzımızdan çıkana dikkat etmek de lâzım ve ahlâkî bir vazîfedir. İnsan iyi ve fenâ, ne bulursa dilinden bulur. Ne kadar adamlar vardır ki, bunun âfâtından, bunun gailesinden, bunun tuzaklarından kurtulamamışlardır. Çok kimseler dilinin yüzünden en büyük musîbetlere uğramışlardır. İnsanları cehenneme sürükleyip götüren de dilleri olduğunu Peygamberimiz haber vermiştir.

Hülâsa : İnsanın dünyâ ve âhirette çektiği hep dilindendir. İşte bunun içindir ki, Müslümanlık bize konuşmanın, söz söylemenin âdâbını, dilin nezih kalmasının yollarını da göstermiştir. Onları şu sûretle hülâsa edebiliriz :

1 — Ağzından çıkanın sonunu, söylediği sözün nereye varacağını, dâimâ düşünerek söylemek,

2 — Dünyâ ve âhiret için faydası olmıyan sözleri söylememek,

3 — Sözleriyle kimsenin gönlünü kırmamak,

4 — Yakında veyâhud gelecekte bir musîbet ve felâket getireceğinden korktuğu şeyi söylememek,

5 — Konuşurken başkasının sözünü kesmemek,

6 — Her insana lâyık olduğunu söylemek; makamına, şahsiyetine göre görüşmek,

7 — Bir insanı öğer veyâhud yererken haddinden ziyâde aşırı gitmemek,

8 — Büyüklerin yanında yüksek sesle söylememek,

9 — Boşboğazlık, gevezelik etmemek,

10 — Söylerken ağzını eğip büzmemek, avurt çatlatmamak; ustalık, bilgiçlik satmamak,

11 — Konuşurken karşısındakini hiçe sayarak ukalâlık yapmamak, onun sözlerinde ayıp ve kusur aramamak,

12 — Dilini lâ'nete ve her ne sûretle olursa olsun sövmeye ve kaba lâkırdıya alıştırmamak,

13 — Kendisine tevdi' edilmiş olan bir sırrı başkasına söylememek,

14 — Yalan yere bir söz vermemek, yapamıyacağı bir şeyi söylememek,

15 — Yalan söylemekten, yeminden, gıybet etmekten, koğuculuktan sakınmak,

16 — Başkalariyle alay etmemek, kimseye kötü bir ad takmamak.

Hülâsa : Söz söylerken güzel güzel söylemek, kabalık yapmamak, karşısındakilerin hâlini gözetmek, dokunacak sözlerden ve tasavvurlardan sakınmak gerekir. Dilini ve konuşmasını böylece terbiye ve ıslah etmek her insan için şahsî bir vazîfedir. Müslümanlık bu yolda emretmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm yedi sınıf insanın peşinden gitmeyi, onları dinlemeyi yasak etmiştir ki, şunlardır :

1) Doğruya ve yalana çok yemin eden,

2) Fikir ve düşüncesi düşük olan (fikir ve tedbîrinde asâlet ve yükseklik olmıyan),

3) Şuna buna söğen, lâ'net eden, dâimâ kusur ve ayıp araştıran,

4) Bir yerde konuşulan şeyleri başkalarına taşıyan (yâni insanların arasını koğuculukla açmak için söz gezdiren),

5) Bahil (cimri) ve son derece sıkı olan ve insanları iyilikten çeviren,

6) Hakkı tanımıyan ve mütecâviz olan,

7) Günâha dadanan ve bununla berâber şerefsiz ve soysuz olan.

Bu gibi adamlarla, servet sâhibi olsalar da, görüşmemek, onları dinlememek, onların dediğini tutmamak *Kur'ân*'ın emirlerindendir. Elinden gelirse bunları ıslah etmek, kötü huylardan vazgeçirmek için çalışacaktır. Fakat bu huyda olanlara tâbi' olmıyacaktır. Çünkü vara yoğa yemin edip duran bir adam, dâimâ hatâya ve yalan söylemiye mahkûmdur. Böyle insanların sözlerine itimad edilmez. Bunlarla düşüp kalkanlar, bunların peşinde koşanlar da onlar gibi olmıya mahkûmdurlar. Fikir ve düşünceleri aşağı ve hâkir olan insanlardan fayda yerine zarar görülür. Herkesin ayıplarını araştıran rezil kimselerle düşüp kalkmak ve onların dediklerini tutmak, en büyük bir felâkettir. Koğuculukla insanların arasına fitne ve fesad sokan bir kimse ile görüşmek, onunla dost olmak da fesâd-ı ahlâka sebeptir.

Kendisi hayır yapmıyan ve insanı hayırdan alıkoyan cimrilerle görüşüp konuşmakta, onları dinlemekte hayır ve menfaat nâmına hiçbir şey yoktur; belki zarar vardır. İşte bu gibi insanlarla düşüp kalkmak, duygusunu, fikir ve irâdesini bozacağından, bunlardan uzak kalınması tavsiye olunmuştur.

9 — YALANCILIK VE BUNUN KÖTÜLÜĞÜ :

Yalan, bildiğinin aksini söylemektir. Yalancılık, insanlar nazarında çok çirkin bir şeydir.

Çünkü bu, karşısındakini aldatmaktır. Halbuki, insan ihtiyaçlarını defedebilmek için diğerlerinin yardımına ve doğru sözlerine muhtaçtır. Yalancı olan insanlar arasında geçim olamaz. Efrâdı yalancı olan bir âile içinde i'timad ve emniyet kalmaz. Böyle bir âilede ne muntazam sûrette içtimâî bir hayat teessüs eder, ne de bir âhenk vücûda gelebilir. Şurası da muhakkaktır ki; yalan, herhalde meydana çıkar, sonuna kadar gizli kalamaz. *"Yalancının mumu yatsıya kadar yanar."* meseli büyük bir hakikati ifade etmektedir. Kendi inanmadığı bir şeyi başkalarına inandırmıya çalışmak kadar alçaklık tasavvur olunmaz. Yalanın en kötü olanı yalan yere yemin ve şahâdet etmektir. Bu Müslümanlıkta en büyük günahtır. Yalan, herhalde rûhî bir hastalıktır. Bu hastalıktan kendisini korumak her insan için bir vazîfedir. Müslümanlık yalanı haram kılmış ve bunu şiddetle menetmiştir. Hakikî bir Müslüman, aleyhine de olsa, yine doğrudan ayrılmaz, yalan irtikâb etmez. Yalan söylemekte dünyâ ve âhiret için felâket, doğru söylemekte selâmet ve saâdet vardır.

10 — YALANIN CÂİZ OLDUĞU YERLER :

Yalanı şiddetli bir sûrette yasak etmiş olan Müslümanlık bâzı yerlerde yalan söylemeği câiz görmüştür :

1) Zulüm ve haksızlığa uğramış olan bir adamın canını veya malını, yâhud ırzını teleften kurtarmak için,

2) Yekdiğerine küsmüş olan karı ile kocayı veyâhud iki adam veya iki kavmi barıştırmak ve bir fitnenin önüne geçmek için,

3) Harbde düşmanı alt etmek için.

İşte bu gibi yerlerde doğru söylemekle maksat hâsıl olmayacağını bilirse, o zaman doğru söylemez. Bildiğinin aksini söyler. Çünkü bunda büyük bir maslahat ve zarûret vardır. Maslahatla maksat, karşı karşıya gelmiştir. Esâsen böyle olan yerlerde yalan, mâhiyetinden çıkmıştır. Bunun içindir ki Peygamberimiz: *"İki adam arasını ıslâh eden üçüncü bir adam yalancı değildir."* buyurmuşlardır.

11 — GIYBET :

Gıybet : Bir adamın arkasından —işittiği zaman hoşlanmıyacağı şeyleri— söylemektir. Söylenen bu şeyler ister onun ahlâkına, ister yaradılışına taallûk etsin; söyleneni işitsin, isterse işitmesin. Gıybet dört türlü olur :

1) Diliyle bir adamın açıktan açığa ayıplarını söylemek,

2) El ile, göz ve kaşla işaret etmek sûretiyle söylemek,

3) Ayıplarına delâlet eden ibâreleri umûma veyâhud bir adama yazmak,

4) Başka bir sûretle ayıplarını hikâye etmek.

Gıybet, ne sûretle olursa olsun haramdır ve insanın ahlâkî yükselmesine mâni' olan kötü bir şeydir. Müslümanlık bunu da pek şiddetli bir sûrette yasak etmiştir. Mü'min kardeşinin arkasından çekiştirmek, onun ölüsünü çiğneyip yemek gibidir. Binâenaleyh, bundan da kendimizi çekmek ve dilimizi buna alıştırmamak lâzımdır.

12 — KOĞUCULUK (ONDAN ONA LÂF TAŞIMAK) :

Birinden lâf alıp diğerine götürmek de ahlâksızlıktır. Çünkü bu huyda olanlar, insanlar arasına nifak saçarak kardeşlik bağlarını gevşetirler, cemiyetin âhengini bozarlar, birçok âilelerin perişan olmasına da sebep olurlar. Binâenaleyh, ahlâkın yükselmesi için Müslümanlık bunu da yasak etmiştir. Bu fıtratta olan insanlar, ahlâkan en menfur insanlardır. Koğuculuk birkaç çeşit olur :

1) Mevki sâhiplerine, mâdunlarını gözden düşürmek için koğulamak. Bu en fenâ bir harekettir.

Çünkü bu yüzden birçok âilelerin başına büyük felâketler gelir.

2) Dostları, ahbapları koğulamak,

3) Karı-koca, akrâba ve hısımları, baba ile oğul ve kardeşler arasını açmak için gammazlık yapmak,

4) Cemâatları veyâhud san'at ve ticâret erbâbını birbirine koğulamak,

5) Bir insanı mevkiinden düşürmek için onun aleyhinde bulunmak, ondan söz taşımak.

Her ne sûretle olursa olsun koğuculuk en fenâ ve şeytanî bir huydur. İnsanların vazîfesi ara açmak, ortalığa fitne ve fesat tohumları saçmak değil, ara bulmak ve insanları birbirine yaklaştırmaya çalışmaktır. Bunun içindir ki, *Kur'ân-ı Kerîm* bu kötü huydan şiddetle menetmiştir. Koğuculuk haramdır.

13 — KOĞUCULUĞUN İLÂCI :

İnsanları birbirine düşüren bu tehlikeli hastalığın bir ilâcı vardır ki, o da böyle olan kimselerden halkın yüz çevirmesi, bunların sözlerine aslâ kulak vermemeleri ve bunların koğularından müteessir olmamalarıdır. İşte bu hastalığı kökünden kurutmak için başlıca ilâç budur. Bir gammazın sözlerine kıymet vermek akıllılık değildir. Koğucunun her söylediğini hemen kabul edenler sonra eyvah derler.

14 — İFTİRÂ ETMEK :

İftirâ, bir adama muttasıf olmadığı bir fenâlığı isnâd etmektir. İftirâ da, gıybet de, bâzı kere hırsızlıktan daha cinâîdir. Çünkü iftirâ, bir kere insanlar arasına yayılınca onun aslı olmadığını anlatmak çok güçtür. Her ne de olsa duyanların kalbinde bir şüphe, bir iz bırakır. Bunun içindir ki, bir insana iftirâ etmek, onun hayâtına, mânevî şeref ve haysiyetine en çirkin bir sûrette tecâvüz etmek demektir. Bâzen dikkatsizlik eseri olarak söylenilen bir söz, hattâ bir işâret, açığa çıkarılıveren bir sır, insanı gülünç bir hâle koyan bir şaka da insanın şeref ve haysiyetine karşı çirkin bir tecâvüz sayılır. Bunun içindir ki, insanın şeref ve haysiyetine karşı bir tecâvüz şeklinde olan her şey ahlâk kanunlarına mugayirdir. Böyle insanlar, Müslümanlık nazarında en aşağı ve alçak birer mahlûktur. Binâenaleyh, dilimizi böyle bir şeye alıştırmamak ahlâkî bir vazifedir.

15 — MECLİSLERDE, TOPLANTILARDA RİÂYETİ LÂZIM OLAN ŞEYLER (ÂDAB) :

Toplantıların da edebleri vardır. Bir mecliste otururken onlara riâyet etmek ahlâkî bir vazîfedir. *Kur'ân-ı Kerîm* ve H a z r e t - i P e y g a m b e r bunu da bize târif etmiştir. Bunları da hülâsa edelim :

1) Bir toplantıya herkesi iğrendirecek elbise ile, fenâ kokularla gitmemek,

2) Mecliste dâimâ güler yüzlü olup, ekşi suratlı ve geveze olmamak,

3) İleri geçip oturmamak, hakkı olmadıkça ileriye geçmemek,

4) Kendisinden yaşça ve bilgice yüksek olanlara hürmet etmek,

5) Anası, babası veya hocasına daha çok hürmetli olmak,

6) Oturanlara sıkıntı verecek hallerden sakınmak, (oturanlar tarafından yer gösterilirse oraya, gösterilmezse en geniş göreceği yere oturur.)

7) İki adam arasına oturmak lâzım gelirse, onların müsâadesini istemek,

8) Sonradan gelene yer göstermek.

9) Kendisinden büyük olanların yanında ayağını ayak üstüne koymamak,

10) Ev sâhibi, misâfiri uğurlamak,

11) Oturanlar üç kimse olursa, ikisi gizlice konuşmamak, (bilmediği bir dil ile konuşmak da böyledir.)

12) Oturanları iz'âc etmemek için mümkün mertebe yanlarında esnememek, esnemeğe mecbûr olursa elini ağzına koymak.

13) Öksürme veya geğirmeyi gürültüsüz yapmak.

Meclis ve toplantıların edeblerine riâyet etmek, oturanlar arasında sevgi ve saygının ziyâdeleşmesine, kin ve fesâd gibi şeylerin bırakılmasına sebeb olur. Yanındakilere sıkıntı vermemek, onları kendisinden nefret ettirecek hallerde bulunmamak İslâmda çok mühimdir. İslâm ahlâkının bu hususta hâiz olduğu yüksek mevki', *Kur'ân-ı Kerîm*'de tafsil olunmuştur.

16 — GÖZ, KULAK VE SÂİR ÂZÂLARIN TERBİYE VE ISLAHI :

Müslümanlık, insanları maddeten ve rûhan yükseltmek gayesini tâkib eden bir dindir. İslâmın bütün ahkâm ve âdâbında bu cihet pek açık olarak gösterilmektedir. Ağızdan giren ve ağızdan çıkan için nasıl bir had göstermiş ise, diğer âzâların ıslah ve terbiyesi için de birtakım usuller koymuştur. Müslümanlığın hükümlerine göre her Müslümana başkalarının kanı, ırz ve nâmusu, malı haramdır. Kendisinin olmıyan herhangi bir şeye kötü gözle bakmamak, kendi canı, nâmusu, malı nasıl mukaddes ise, başkalarınınkini de aynı sûretle tanımak; elini, eteğini, gözünü ve kulağını haramdan ve kendisine âit olmıyan her şeyden çekmek...

Kur'ân'ın şu emirlerine dikkat buyurulsun :

1) Âdab ve erkânına riâyet ederek namaz kılınız.

2) Herkesi iyiliğe ve hayra götürmiye, fenâlıktan çevirmiye çalışınız.

3) Bu uğurda karşılaşacağınız eziyetlere sabrediniz.

4) Kibirlenerek, kendinizi büyük görerek, halktan yüz çevirmeyin.

5) Yolda kibirli ve azametli yürümeyin.

6) Bağırarak konuşup karşınızdakilere ezâ vermeyin, onları hiçe saymayın.

7) Hiç bilmediğin bir şeyin ardına düşme; çünkü kulak, göz, gönül, bunların her birinden dolayı insan mes'uldür.

Bunlar her Müslüman için dînî ve ahlâkî bir borçtur. Gözümüzle başkalarının kusur ve ayıplarını görmiye çalışmamalı, kulağımızla da bunlardan çekinmelidir.

KIRK İKİNCİ DERS

RÛHUN FAZİLETLE TEHZİBİ

Rûha göre bir nevi hastalık demek olup, onun yükselmesine ve inkişâfına mâni olan şeylerden bir kısmını yukarıda söyledik. Şimdi de rûhumuzun muttasıf olması lâzım gelen fazîletlerden bahsedeceğiz.

Fazîlet demek, kendisiyle muttasıf olan iki vücud arasında bir âhenk husûle getiren rûhî seciyeler demektir. Bunun zıddı rezîlettir. Fazîletin usûllerini yukarıda görmüştük. Şimdi o usûllerden çıkan ve kuvâ-yı rûhiyenin herbirerlerine ayrı ayrı taallûku olan bâzı fazîletlerle onların zıdlarını hülâsaten göreceğiz.

1 — SEBAT VE METÂNET :

"Bütün etrâfiyle düşünerek, muhâkeme edilerek verilen karardan dönmemeye" sebat ve metânet denir. Bu, insanlar için bir fazîlettir. Rûhunu bu yolda terbiye etmiş olan bir adam, yapacağı şeyi evvelâ iyice düşünür, lehinde ve aleyhinde ne kadar ihtimâlât varsa hepsini etrâfiyle ve sebepleriyle tetkik eder. Nihâyet kararını verir ve bu kararında sebât eder. Çünkü onun vermiş olduğu karar, kuvvetli ve ilmî bir sebebe dayanıyor demektir. Onun için buradan dönemez. İrâdeye taallûk eden bu fazîlete sâhip olan böyle bir adamı ne haz, ne menfaat, ne de teheyyüç... hiçbir şey karârından çeviremez. Dünyada en müşkül işler bu fazîlete sâhib olan insanlar tarafından başarılır. Bunun içindir ki, dînimiz bununla emrediyor.

2 — İNAT VE TELEVVÜN-İ MİZÂC :

Sebâtın aşırı ve ifrat derecesi inat, aşağısı da *"televvün-i mizac"* denilen şeydir. İnat; düşünmeden bir karar vermek ve onda ısrâr etmektir ki, cehâletten ileri gelir. Böyle olan adamlar, ekseriyetle dikbaşlı olurlar. Televvün-i mizac demek, düşüncesinde ve harekâtında kararsızlık olmak demektir. Böyle olan adamlar, esaslı bir fikre sâhip değillerdir. Dâimâ renkten renge girerler, bugün bir türlü, yarın bir türlü olurlar. Bunlar dosdoğru bir karar veremiyecekleri gibi, verdikleri karârı da kolay kolay tatbik edemezler. Bunların irâdeleri zaiftir. Bunun her ikisi de en kötü huylardandır. İnsan, azim ve sebat sâhibi olmalıdır. İnatç ve mütelevvin olmamalıdır.

3 — NEFSİNE HÂKİM OLMAK :

Yüksek fazîletlerden biri de nefse hâkim olmaktır. Bunun mânâsı : İnsan; sözlerinin, işlerinin sâhibi olması demektir. Sözüne ve işine sâhib olanlar nefsine hâkim ve irâdesine sâhip demektir. Böyle olan bir adam, heyecâna kapılamaz, her şeyde irâdenin hâkimiyetine mürâcaat eder.

Bu sıfatla muttasıf olmayanlar, ya fevkalâde heyecanlı ve hiddetli, yâhud son derece yumuşak tabiatlı olurlar. Halbuki, bunların ikisi de mezmum ve kötü huylardandır. Hiddet ve gazap, âni bir cinnettir. Son derece yumuşaklık da meskenettir.

4 — ŞECÂAT :

Ahlâkî bir fazîlet olan şecâat : Kalbde olan bir kuvvet, irâdede olan bir sebattır. Bu fazîletle muttasıf olanlar, lüzûmunda ve ihtiyaç zamânında, tehlikeler karşısında aslâ yılmaz ve ölümü hiçe sayarlar. Hayat kavgasında muvaffak olmanın asıl âmili şecâattır. Bunun içindir ki, her fırsattan istifâde ederek bunun kuvvetlenmesine çalışmak lâzımdır. Şecâatin aşırı ve ifrat derecesi tehevvür, en aşağısı da *"cebânet = korkaklık"* dır. Bunun her ikisi de kötü huylar ve rûhî bir hastalıktır.

Tehevvür, bir şeyin ilerisini ve gerisini düşünmeden heyecan ile birdenbire ortaya atılmaktır. Bu sûretle hareket edenler, çok defâ kendilerini tehlikeye atarlar.

Cebânet, son derece korkaklık demektir. Korkak olan insanlarda sabır ve sebat da olmıyacağından, hiçbir işte muvaffak olamazlar. Şecâat Peygamberin en büyük vasıflarındandır. P e y g a m b e r i m i z : *"Korkaklıkta ar, ileri gitmekte şeref vardır. İnsan korku ile, hükm-i kaderden kurtulamaz."* buyurmuşlardır.

5 — TEVÂZU', VAKAR :

Tevâzu' demek, kendisinden küçük olanları hâkir görmemek ve akranları arasında kendine büyük süsü vermemek, herkesle görüşüp konuşmaktır. Vakar dediğimiz de mevki ve haysiyetinin icabatını korumak, hafif-meşrep olmamaktır. Bir insan mütevâzi' olmakla başkalarının sevgisini, vakarlı olmakla da hürmet ve saygılarını kendisine çeker. Onun içindir ki, bu yüksek ahlâk ve fazîletle muttasıf olanlar çok sevilir ve sayılır. Bunun zıddı, kibir ve meskenettir. Binâenaleyh, insan, ne yalnız mütevâzi' ne de yalnız vakur olmayıp her ikisi birden bulunmalıdır. Yâni alçak gönüllülüğü meskenete, vakarlılığı kibir ve azamete vardırmamalıdır. Çünkü bunun her ikisi de mezmum ve kötü huylardandır.

Bunun içindir ki : Müslümanlık, bir taraftan mütevâzi' olmayı teşvik ederken, diğer taraftan onun insanı zillete düşürecek olan derecesinden şiddetle menediyor. Hattâ tevâzu' göstermeğe lâyık olanlarla kendilerine karşı vakur davranmak îcâb edenleri de ayırıyor.

Tevâzu' ile vakar ne kadar güzel bir huy ise, kibir ile haysiyetsizlik de o nisbette kötüdür. Kibir, kendini büyük görmek, başkalarının üstünde tutmaktır ve çok kötü maraz-ı rûhîdir. Bu hastalıkla mâlûl olanlar konuşmalarında, oturup kalkmalarında ve hattâ yürüyüşlerinde başkalariyle denk olmak istemezler. Ruhlarında kibir denilen mühlik hastalık olanlar, her türlü kötü huyları kendilerinde toplamış demektir. Bunlar başkalarını dâimâ hâkir görürler, hakkı kabul etmek istemezler. Çünkü ruhlarına ağır gelir.

Peygamberimizin şu hadîs-i şerîflerine de dikkat olunsun :

"Mütevâzi' olan bir adam, kuyunun dibinde olsa Allâhu Teâlâ bir rüzgâr gönderip onu çıkarır."

"Müslim kardeşine karşı alçak gönüllü olanı Allah yükseltir; azamet ve kibir göstereni de zelîl kılar."

"Tevâzuun kadrini bilenlere karşı mütevâzi', bilmiyenlere de kibirli olun (yâni vakarınızı muhâfaza edin); *kibirliye karşı kibir, sadakadır."*

6 — İZZET-İ NEFİS :

İnsanlığın şeref ve haysiyetini ve kendisindeki yüksekliği lâyıkiyle anlıyarak, onun ulviyetini muhâfaza etmiye *"izzet-i nefis"* denir. Bu yüksek fazîlete sâhib olan bir adam, âdî ve süflî kimselere lâyık her türlü kötü sözlerden ve işlerden çekinir, bu gibi şeyleri kendisine lâyık ve nefsindeki yükseklik ile kaabil-i te'lif görmez. Nefsindeki ulviyeti anlamıyanlar da, insanlığın şerefiyle mütenâsip olmıyan en kötü şeyleri yapmaktan çekinmezler. İzzet-i nefis sâhibi olanlar, ne kibirli, ne de mutabasbıs ve dalkavuktur.

7 — HİLİM :

Son derece hiddetli ve öfkeli olduğu bir zamanda —gücü yetmekle berâber— kendisini zaptederek öfkesini yenmek ve intikam fikrinden vazgeçmeğe *"hilim"* denir. Bu sebepten dolayı, son derece öfkeli olduğu bir zamanda nefsine sâhib olarak öfkesini yenebilmek, kendisini hiddet ve öfkenin alevine kaptırmamak en büyük fazîlettir. Câhile karşı merhametle; intikam almıya kaadir bulunduğu düşmanına afivle muâmele etmek "hilim" denilen fazîletten ileri gelir.

Esâsen hilim demek, alelıtlak yumuşak tabiatlı olmak değildir. Belki intikam almak elinde olduğu bir vakitte, öfkesini yenebilmek demektir. Binâenaleyh, âciz iken yumuşak tabiatlı görünüb de, eline fırsat geçtiğinde intikam sevdâsına düşenlere *"halîm"* denemez.

Hilmin zıddı; gazap ile son derece yumuşak tabiatlı olmaktır. Gazap, ne kadar mezmum ve kötü bir huy ise, haklarını müdâfaa edemiyecek kadar yumuşak ve halim olmak da kötü bir huydur. Her ikisi de rûhî bir hastalıktır. Binâenaleyh, ne öfkesini yenemiyecek kadar hiddetli olmalı, ne de haklarını koruyamıyacak kadar yumuşak tabiatlı olmalıdır.

8 — EDEP VE HAYÂ :

Edep her hususta haddini bilip onu tecâvüz etmemektir. İnsanlar için gerek Allâh'a, gerek insanlara karşı haddini bilmek kadar büyük bir fazîlet yoktur. Edeb, ahlâk-ı İslâmiyyedendir. Bu fazîlete mâlik olmak dünyânın en büyük hazînesini elde etmekten daha kıymetlidir. Bu yüksek fazîlete sâhip olmıyanlar, insanlığın kemâline yükselemezler. Edepli olmamak, haddini bilmemek, öyle bir hastalıktır ki, bununla mâlûl olanlar, en büyük hatâlara düşebilirler. Mahlûkatın en kâmili olan Peygamberimiz M u h a m m e d *aleyhi's-selâm*'ın sahâbelerine, *"Siz dünyâ işlerini daha iyi bilirsiniz."* buyurmaları, bizim için ne büyük bir hakîkattir. Binâenaleyh, haddini bilip ondan ileriye geçmemek ahlâkî bir vazîfedir; rûhumuzu bu yolda terbiye etmek lâzımdır.

Hayâ, ar ve tekdîri mûcib olan bir kötülükten nefsinin son derece sıkılması, şiddetle müteessir olması demektir. Buna utanmak deriz. Böyle bir şeyden sıkılmak, en büyük bir fazîlettir.

İnsanın en güzel, en sahih ve en ciddî ölçüsü, edeb ve hayâsıdır. Haddini bilmek, ar ve tekdîri îcâb eden bir şeyden teessür duymak, şüphe yok ki, en büyük bir fazîlettir. İnsanlarda bu hissin yerleşmesi, her işin iyi olmasını te'min eder.

Göster Allâhım, bu millet kurtulur, tek mu'cize :
Bir utanmak hissi ver gaip hazînenden bize (1).

Bu seciye kimde bulunursa, onu şehvânî arzulardan uzaklaştırır, fazîlet sâhipleriyle düşüp kalkmıya sevkeder. Doğruluğun, emniyetin, yükselmenin menşei de budur. Gafilleri uyandırmak, tenbelleri harekete getirmek, çılgınları durdurmak da bu seciyenin varlığına bağlıdır. İnsanı ahlâk kanunlarına uygun olmıyan hallerden alıkoyan da budur.

Utanmak, iki kısımdır : 1) Allah'dan utanmak, 2) Halktan utanmak.

(1) Balkan harbinin kötü eller ve ihtiraslarla en fenâ bir vaziyete sokulduğu zamanlarda Şâir M e h m e t Â k i f tarafından söylenen uzun bir manzûmeden alınmıştır.

İnsanları dünyâ ve âhirette saâdete kavuşturacak olan bütün fazîletlerin esâsı Allah'dan utanmaktır. Çünkü Allah'dan utanan adam, farzları terk ve münkerâtı irtikâb etmez ve edemez.

Halktan utanmak da iki sûretle olur :

a) İnsanlardan utanarak yapmadığı bir kötülüğü insanların görmiyeceği bir yerde de —Allah'dan korkarak ve utanarak— yapmıyacağına kat'iyyen emin olmak. Bu, netîce i'tibâriyle Allah'dan korkmaya ve utanmıya varır.

b) İnsanlardan utandığı için kötülük yapmıyor, maamâfih, görmiyecekleri bir yerde olsa yapacak. Bu tam bir fazîlet değildir. Fakat mâdemki bir utanmak hissi vardır, bunu öğütle yavaş yavaş yola getirmek ve Allah korkusunu kalbinde yerleştirmek mümkündür. Bu histen büsbütün mahrum olmak insan için en büyük bir felâkettir. Öyleleri için her türlü ahlâksızlığı yapmak işden bile değildir.

Edeb ve hayâ bu derece mühim olduğu içindir ki Müslümanlık bunun mevkiini pek ziyâde yükseltmiştir. Peygamberimiz M u h a m m e d aleyhi's-selâm : *"Utanması olmıyanın îmânı noksandır."*, *"Utanmak îmândan gelir"*, *"Utanmak hayırdan başka bir şey doğurmaz."*, *"Utanmak insanın ziynetidir."* buyurmuşlardır.

Görülüyor ki : Utanmamazlık pek kötü ve insanlığa yakışmıyan hayvânî bir haslettir. Maamâfih, utanmak lâzım olmıyan yerde haklarını müdâfaa edemiyecek derecede utangaç olmak, iyi ve fazîlet olan bir şeyi yapmamak da, iyi bir huy değildir. Bunun içindir ki, P e y g a m b e r i m i z , *"Utanmak rızka mânî olur."* buyurmuşlardır.

9 — SÖZÜ VE ÖZÜ DOĞRU OLMAK :

Müslümanlığın rûhu doğruluktur. İtikaadında, ibâdetinde, her işinde ve her sözünde doğru olmaktır. Doğru sözlü olmak demek, i'tikaad ettiği, düşündüğü ve bildiği gibi söylemek demektir. Bu, ne derece yüksek bir fazîlet ise, yalan söylemek, yâni, bildiğinin aksini söylemek de, o kadar kötü bir huydur.

Sözü ve özü doğru olmanın içtimâî hayat üzerinde çok mühim bir te'sîri vardır. Binâenaleyh, çocuklarımıza en evvel bunun iyiliğini, şeref ve fazîlet ve hayattaki kıymetini belletmek lâzımdır. Müslümanlık yalancılığı, münâfıklık alâmetinden sayar. Doğru sözlü olanlar hem Allah yanında, hem de insanlar nazarında şerefli insanlardır. Bu yüksek fazîletle muttasıf olmak her insan için bir vazîfedir.

10 — SIR VE GİZLİ OLAN ŞEYLERİ SÖYLEMEMEK :

Açığa çıkmayıp gizli kalması lâzım olan şeyleri (ister kendi şahsına müteallik, isterse başkasına âit bulunan bir sırrı) içinde saklamak büyük bir fazîlettir.

İnsanın kendisine âit birtakım şeyler olur ki, onların açığa çıkmasını istemez. Bâzan da başkaları tarafından kendisine güvenilerek tevdi' olunmuş gizli şeyler olur. Bunlar da birer sırdır ve kimseye söylememek lâzımdır. İnsan, kendisine âit olub da alana çıkmasını ve yayılmasını istemediği şeyleri başka birine söylememelidir. Çünkü kendisinden çıkarak başkasına geçen bir sır, ondan ona derken herhalde yayılacaktır. P e y g a m b e r i m i z : *"Sırrını, gizli kalması lâzımgelen bir şeyi saklıyan, işine mâlik olur."* buyurmuşlardır.

Peygamberimizin dâmâdı A l î *radiya'llâhu anh*'in : *"Sır, yâni içinde sakladığın şey, senin esîrindir. Onu alana çıkardığın vakit sen ona esîr olursun."* buyurmaları büyük bir hikmeti ifâde eder.

Yine sahâbeden A m r İ b n - i Â s : *"Kalbler, sırların muhâfaza olunduğu kaplardır, dudaklar o kapların kilidi, diller de anahtarıdır. Binâenaleyh, her insan, sırrının anahtarını saklamak lâzımdır."* buyurmuşlardır ki, çok ibretli ve yüksek bir hakîkattir. Açığa çıkarılmaması lâzımgelen bir sır, ya ferdlere müteallıktir, yâhud umûma âittir. Memleket ve millete âit olup da gizli kalması lâzım olan her şey, bu ikinci kısımdandır. Bilhassa bu ikinci kısma dâhil bulunan bir sırrı başkalarına söylemek ve bunu alana çıkarmak, Müslümanlık nazarında en büyük bir cinâyet ve hiyânettir. Müslümanlık bu gibiler hakkında : *"Emânete riâyeti olmıyanın îmânı yoktur."* buyurmuştur.

Hülâsa : Kendi husûsî sırlarımızı saklamak ne derece lâzım ise, bize tevdi olunmuş bir sırrı saklamak ve kimseye açmamak da, dînî ve ahlâkî bir vazîfedir. Çünkü bunlar bize emânet edilmiştir. Bizim vicdânımıza emânet edilmiş bir şeyi saklamamak ahlâksızlığın en büyüğüdür. Hele memleket ve millete âit gizli kalması lâzımgelen böyle bir şeyi, en yakın ve hattâ mahrem olanlara da söylememek lâzımdır. Millet ve memlekete âit kendisine tevdi' edilmiş bir sırrı başkalarına söylemek, bütün memleket aleyhinde bir cinâyettir. Peygamberimizin şu hadis-i şeriflerine dikkat buyurulsun : *"Birisi sana bir şey söylerken etrâfına bakınırsa, o söz emânettir; başkasına söylenmemesi için tenbîh etmese de onu muhâfaza et."* Mutlak bırakılan sözler de emânettir. En ehemmiyetsiz olan ve söylenmesinde ferdî ve içtimâî bir zarar olmıyan sırları bile saklamıya alışmalı ve rûhumuzu bu yolda terbiye etmelidir. İşte İslâm ahlâkı budur.

11 — İFFET :

Nefsin meşrû' olmıyan arzularına inkıyad etmemiye *"iffet"* denir. Bu seciyeye sâhip olanlar; hayatta en büyük düşmânlardan biri olan ve bizi esâreti altında bulunduracak bir mâhiyette bulunan şehvânî arzuların hepsine galebe ederek nefislerine hâkim olurlar. Arzularını, dâimâ akıl ve hikmetle tartarlar. Şeref ve haysiyet, nâmus ve i'tibar sâhibi olmak için afif kalmak lâzımdır. İffetini kaybedenler en büyük ümitlerini mahvedebilirler. Bilhassa tahsilde bulunan genç-

lerin şehvânî arzulara son derece mukaavemet etmeleri lâzımdır. Afif ve nefsine hâkim olmak için dört şey lâzımdır:

1) Kuvvetli ve metin bir irâdeye sâhib olmak,

2) Şehvânî arzulara muvâfık düşünceler üzerinde dâimâ bir tenkit yapmalı, bunlara uyulduğu takdirde, ileride: maddî ve mânevî göreceği zararları gözönüne getirmeli,

3) Dâimâ yüksek düşüncelerle dimağı meşgûl etmeli, (çünkü şehvâniyetin bütün kuvveti tasavvurdadır.)

4) Kötü arkadaşlardan uzak kalmak, (çünkü insanı en evvel sefâhete, şehvânî arzulara uymıya sevkeden, kötü arkadaşlar olduğu gibi, bu yolda devâm edip gitmesine de bunların te'siri çoktur.)

Hülâsa : Nefsânî ve şehvânî arzularımıza karşı gelerek nefsimizin esiri değil, hâkimi olmıya çalışmak ve kendimizi bu yolda terbiye etmiye alıştırmak lâzımdır.

12 — EMÂNET VE HIYÂNET :

Emânet, saklanmak üzere bırakılan bir haktır. Bu, ister Allâh'a âit olsun, ister kullara âit bir hak olsun; maddî olsun, mânevî olsun, hepsine şâmildir. Binâenaleyh, muhâfaza etmek üzere bize tevdi' edilmiş bir para emânettir. Bize emniyet edilen ırz ve namus, şahsî veya içtimâî sır bir emânettir. Her ne sûretle olursa olsun bize tevdi' edilmiş olan bir emâneti muhâfaza etmek ve onları yerine edâ etmek bir vazîfedir. Onlara riâyet etmemek hıyânettir. Allâh'ın emirleri ve teklifleri de bize birer emânettir; onları da güzelce edâ etmek lâzımdır. Üzerimize aldığımız herhangi bir vazîfe de emânettir; onları lâyıkiyle yapmamak emânete hıyânettir.

Millet ve hükûmet malı da bir emânettir. Az olsun, çok olsun bize tevdi' edilmiş olan böyle bir şeyi muhâfaza etmek dînî ve ahlâkî bir vazîfedir. Müslümanlıkta emânetin mevkii çok yüksektir. Emânete hıyânet etmek, hey'et-i içtimâiyenin nizâmını altüst edecek kadar büyük felâketler doğurabilir. Emânet ehline verilmeli ve kendimize verilen bir emânete de hıyânet etmemelidir.

Hülâsa : Bir insan için en büyük meziyet "*emin*" bir şahsiyet olmaktır. Her mânâsiyle güvenilir bir insan olmak ve çocuklarımızı da bu yolda terbiye etmek, şahsımız için en büyük bir vazîfedir.

Müslümanlık, emânete hıyânet edenlerin îmânı olmadığını, böyle adamların münâfık gürûhundan bulunduğunu, hele millî ve içtimâî olan emânetlere hıyânet etmenin büyük felâketler doğuracağını çok beliğ bir ifâde ile anlatmıştır.

13 — SABIR :

Sabır, şer'in ve aklın iktizâ eylediği şey üzerine nefsi tutmaktır.

Sabır, müteallıkı i'tibâriyle üç kısımdır :

1) Allâh'ın emirlerini yapmak üzerine nefsi ilzâm etmek, durdurmak,

2) Aklın ve şer'in fenâ gördüğü şeyleri yapmaktan nefsi alıkoymak, nefsinin meşrû' olmıyan arzû ve iştiyaklarına mukaavemet etmek,

3) Tabiat-ı beşeriye'ye uygun olmıyan zarûrî haller, hayatta insana elem ve keder veren büyük musîbetler karşısında heyecan ile teessüre kapılmaktan nefsini menetmek, tutmak.

Sabır, rûhun öyle bir meleke ve seciyesidir ki, hak yolunda, tahammülü müşkül olan ve nefse ağır gelen şeylere katlanmak ancak bu sâyede olabilir. Bir hakkı müdâfaa ve muhâfaza husûsunda gösterilen sebat ancak bu seciye ile olur. İnsan, şeref ve haysiyetini, nâmus ve istiklâlini muhâfaza uğrunda karşılaşacağı müşkillere bu sâyede tahammül edebilir. Evet Allâh'ın emirlerini tamâmen yerine getirmek ve nefse hoş gelen fenâ arzularla, tahammülü güç musîbetlere mukaavemet edebilmek için rûhun böyle bir kuvvete mâlik olması lâzımdır. İyi düşünülecek olursa her muvaffakiyetin, her kemâlin, bütün faziletlerin anası, sabır denilen bu güzel huydur. Her türlü rezâletin sebebi de bunun azlığı veyâhud yokluğudur. Başka hiçbir fazilet bununla boy ölçüşemez. Bunun içindir ki, bu seciye *Kur'ân*'ın yetmişten ziyâde yerinde medh ve senâ edilmiştir.

Fakat nedense, bu derece mühim olan bu fazîlet bizde yanlış anlaşılmıştır. Bizde sabretmek deyince, çok defâ meskenete ve zillete yakın bir şey anlaşılır. Sabretmeyi mahkûmiyete, meskenete, hakarete, haklı haksız üzerimize yükletilen, insanî şerefimizi lekeliyecek olan tecâvüzlerin hepsine katlanmak ve bunlara ses çıkarmamak sananlar ve böyle şeylere katlanmakla ileride mükâfat göreceğini ümîd edenler çoktur. Halbuki, bunlar sabretmek değil, zillete katlanmaktır ve en mezmum bir şeydir. Evet bâzı musîbetler vardır ki, onların ne gelmesi, ne de kaldırılması insanın kendi elinde değildir. Allah cümleyi muhâfaza buyursun, böyle bir felâket geldiği vakit kendisini teessür ve heyecâna kaptırmıyarak mukadderâta râzı olup sabretmek lâzımdır. Böyle zamanlarda bağırmak, çağırmak fâidesizdir, belki de zararlıdır.

Bâzı musîbetler de vardır ki, onların önüne geçmek, onları tamâmen ortadan kaldırmak veyâhud azaltmak mümkündür. İşte böyle bir zamanda bir taraftan o felâkete sabretmek ve ondan dolayı ye'se kapılmamakla berâber diğer taraftan ondan kurtulmak için fikrî, bedenî ve mâlî bütün varlığiyle çalışmak da şüphe yok ki, sabır ile olacaktır. Şimdi ferdî ve içtimâî hayatta bunun ehemmiyetini ve hâiz olduğu yüksek mevkii bâzı misallerle anlatalım :

1) Tedâvîsi mümkün bir hastalığa tutulmuş olan bir adamın, onun çaresine hiç bakmıyarak, oturup da, *"Ben Allah'dan gelen belâya sabredenlerdenim; mü'minin silâhı sabırdır."* demesi doğru bir şey olmaz. Çünkü burada sabır, bir taraftan sebebine yapışmakla beraber, diğer taraftan da âcizlik göstermemek ve elinden geldiği kadar çalışmaktır.

2) Düşman esâretine düşmüş olanların ona razı olup oturmaları da sabır değil, belki meskenete boyun eğmektir. Asıl sabır, o esâretten kurtulmak için her türlü mahrûmiyete katlanabilmektir.

3) Müslümanlığın en mühim tekliflerinden biri *"ilim"* sahibi olmaktır. Bunun için, şüphe yok ki, senelerce didinmek ve zamânına göre mahrûmiyetlere katlanmak, yâni sabır denilen seciyeye mâlik olmak lâzımdır. Bu seciyeye mâlik olmıyanlar nefse güç gelen meşakkatlere ve nefislerinin arzularına mukaavemet edemiyeceklerinden tahsillerini yarı yolda bırakıverirler.

4) Bahil bir adamın hayırlı işlere para vermemesinin başlıca sebebi, kendisinde sabır denilen kuvvetin zaifliğinden başka bir şey değildir. Bu zavallı adam, günün birinde üzerine çökebileceğini tahayyül eylediği zarûrete karşı durabilecek bir sabra, bir metânete mâlik olsaydı bu hastalıkla mâlûl olmazdı.

5) Müsrif bir adamın, nefsânî arzuları için birçok paraları mahvetmesi, şehvânî arzularının esiri olan bir adamın kötülük içine dalarak, elinde, avucunda olanı bitirmesi, sabırsızlıktan başka bir şey değildir. Eğer bu adam, nefsinin fenâ arzularına mukaavemet ederek, kendisini çekip çevirebilecek bir sabra mâlik olsaydı, ne serveti elinden gider, ne de böyle felâketlere düşerdi.

Hülâsa : Sabır, îmânın, ibâdetin, ilim ve hikmetin ve bütün faziletlerin başıdır. Aklın ve şer'in emirlerine hakkiyle tâbi' olmak, yasak ettiklerinden uzak kalabilmek için sabır lâzımdır. Böyle olduğu gibi, kötü huyların menşei de sabırsızlıktır.

İslâm mütefekkirlerinden G a z a l î merhum *"El Erbain"* adlı kitabında şöyle diyor :

"İnsan bütün ahvalde sabır denilen seciyeye muhtaçtır. İnsan, sağlamlık, servet, yüksek mevki ve mansıp gibi hoşa giden şeylerde de sabra muhtaçtır. Çünkü bu şerâit içinde kendini zaptedemiyecek olursa, azar; geldiği ve gideceği yeri unutur. Böyle zamanlarda sabretmek demek; bunların hiçbirine güvenmemek, azıp sapıtmamak, hepsinin emânet olduğunu hatırlamak, sefâhete dalmamak, Allâh'ın lûtfuna şükürden geri durmamak demektir."

"Sonra namaz, oruc, zekât gibi tekâlif-i şer'iyyeyi yapmak için de sabır lâzım. Çünkü ne kadar kolay olsa yine nefse tekliftir. Onun için bu gibi şeylerden nefis hoşlanmaz. Tenbelliği bırakıp da vakti vaktinde namaz kılmak, pintiliği ayak altına alıp da malının zekâtını vermek, hayırlı yere para ile yardımda bulunmak; nefsinin en büyük arzularına karşı gelerek oruc tutabilmek az fedakârlık mıdır? Bunlar için az sabır mı lâzım? Sonra nefsin meşrû' olmıyan birtakım arzularına karşı gelmek, nefsi, onları yapmaktan alıkoymak elbette sabır ile olur. Ahbap ve yârânın ölümü, müzmin bir hastalık, malın ziyâı, bedenindeki âzâlardan birinin mühim bir sûrette musîbete dûçâr olması gibi evvel ve âhir insanın irâde ve ihtiyârında olmıyan bir takım kaza ve musîbetler karşısında ah vah etmeyip sabretmek de, Kur'ân'ın öğdüğü sabırdır ve yüksek bir fazîlettir. Bir insanın hiddetine mağlûp olmaması, yorucu bir vazîfenin üzüntülerine katlanması, âile efrâdının, insanlık icâbı, can sıkıcı hallerine tahammül etmesi; bir ananın, bir babanın hasta yavrusunun eziyetlerine katlanması, bir insanın, birlikte yaşadığı insanların birtakım kusur ve kabahatlerine göz yumması, hep sabır denilen bu seciyeye bağlıdır."

Düşman karşısında muzaffer olmak için de, mutlaka sabırlı olmak lâzımdır. Bunun içindir ki, P e y g a m b e r i m i z : *"Sabır ve sebat sâhipleri herhalde muzafferdir; hiçbir zaman onlar zaferi kaybetmezler."* buyurmuştur.

14 — CÖMERTLİK :

Cömertlik, rûhun öyle bir melekesidir ki, insanı, muhtaç olanlara veya herhangi hayırlı bir işe para ile yardım etmiye sevkeder. Bu haslete mâlik olanlar, ferdî ve içtimâî her hayırlı ve her lüzumlu şeye yardım ederler. Hiçbir kimsenin zorlaması olmıyarak yedirmesini de severler; bunların kalbleri pek zengin olur. Cömert olan, aynı zamanda iktisad ve tasarruf sâhibi de olur. Çünkü iktisad ve tasarruf demek, hiç sarfetmemek, yâhud vara yoğa saçmak değil, içtimâî mevkiinin icâbâtına göre sarfetmek demektir. İşte cömertlik de aşağı yukarı bu demektir. Bunun zıddı israf ile bahillik (cimri, pinti demek) tir. Cömertlik ne kadar iyi bir huy ise, bunlar da, o derece kötü ve şer'an mezmumdur.

Maddî ve mânevî servetini beyhûde yere telef eden, içtimâî hal ve mevkii ile mütenâsip olmıyan, gelirini giderini bilmiyen, lüzumsuz masraflara giren her adama müsrif denir. Bu, gayet kötü bir huydur. Müslümanlık bundan şiddetle menetmiştir.

Bahillik de tamamen bunun aksidir. Şer'an ve aklen para ile yardım etmek lâyık olan hayırlı işlere para vermemek demektir.

Pinti olan bir adam, kendi içtimaî mevkiine lâyık sarfiyatta bulunamaz. Bu huyda olanlar, yalnız biriktirmek isterler. Bunların, nazarında para, lüzûmunda sarfetmek için değil, biriktirmek için kazanılır. Pintilik gitgide hısset ve denâete kadar ilerler. Bu sûretle kendi zarûrî ihtiyaçları için de para sarfetmez bir hâle gelir. Bunun içindir ki, bu gibi adamların birçoklarının sofrasında bir fakirin sofrasından ziyâde bir şey bulunmaz.

Kur'ân-ı Kerîm, isrâfın da, pintiliğin de en kötü ve insana yakışmayan bir huy olduğunu söylemiştir. Binâenaleyh, her ne olursa olsun cömert olmalı, zen-

gin kalbli olmalı, muhtaçlara ve hayırlı işlere kendi hâlinc göre, velevki çok az da olsa, yardım etmiye alışmalıdır. Müsrif olmaktan, cimrilikten uzak kalmalıdır.

15 — ULÜVV Ü HİMMET:

Rûhumuzu ülfet ettireceğimiz faziletlerden biri de ulüvv ü himmettir. Ulüvv ü himmet demek, maksat ve arzuları, niyet ve emelleri yüksek olmak demektir. Böyle olan insanlar meslek sâhibi ve seciyeli insanlardır. Bunlar herhangi bir işe girişseler orada kendi şahsî menfaatlarını değil, umûmun menfaatini düşünürler. Dünyâda en çok muvaffak olanlar da böyle olanlardır. Ufak bir menfaat elde etmek için okuyan bir insan ile memleket ve millete yüksek işler görmek için çalışanlar elbetde bir olmaz. Ulüvv ü himmet sâhibi olanlar, birçok insanları arkasına takıp götürür, rehberlik ve mürşitlik vazîfesini yapar. Maksat ve gayesinin yüksekliği nisbetinde her yerde öğülür. Onun vücûdu memleketin her tarafını kaplar. Binâenaleyh, rûhumuzu bu yolda terbiye lâzımdır.

Velhâsıl : Sebat ve metânet, nefse hâkim olmak, hilim, izzet-i nefis, doğru söylemek, sırrı muhâfaza etmek, iffet, cömertlik, alçak gönüllü olmak, şecâat, sözünde durmak, şefkat ve merhamet sâhibi olmak, kusurları affetmek, öfkesini yenmek, edeb ve hayâ, emâneti korumak, temiz kalbli olmak gibi ne kadar güzel huylar varsa onlarla ülfet etmek, rûhumuzu onlara alıştırmak bir vazîfedir.

Sonra birdenbire hiddet etmek, korkaklık, inad, renkten renge girmek, lüzumsuz yere öfkelenmek, büsbütün yumuşak tabiatlı olmak, utanmamak, ağzı pis olmak, müsrif ve sefih olmak, ahmaklık, aşağı tabiatlı olmak, kin tutmak, hased etmek, kibirlenmek, kendini beğenmek, başkalariyle eğlenmek, yalan söylemek, iftira etmek, gıybet yapmak, haksızlık etmek, hiyânet etmek, insanlar arasına nifak ve fesad saçmak, pintilik gibi bir kısmı kuvve-i hissiyyeye, bir kısmı da kuvve-i zihniyeye, bir kısmı da kuvve-i irâdiyeye taallûk eden kötü huylardan ve nefsânî marazlardan rûhumuzu temizlemek lâzımdır.

16 — FAZİLETİN VE GÜZEL HUYLARIN İSLÂM'DA MEVKİİ:

Rûhî hastalıkların ilâcı demek olan güzel huyların İslâm'da çok mühim bir mevkii olduğunu söylemiye hâcet yoktur. İslâm'ın gayesi ahlâktır. Böyle olmasaydı P e y g a m b e r i m i z : *"Ben ancak mekârim-i ahlâkı tamamlamak için gönderildim."* buyurmazlardı. P e y g a m b e r i m i z Allâh'a yalvarırken : *"Yâ Rab! Ahlâkın en güzellerine varmak için bana yol göster. Zîrâ en güzel ahlâkı bildirecek ve gösterecek ancak Sensin! Yâ Rab! Fenâ ahlâkı benden uzak tut. Çünkü ahlâkın kötüsünü benden uzaklaştıracak ancak Sensin."* buyururlardı. Sıhhat ve âfiyet isterken güzel ahlâkı da berâber isterlerdi. *"Bir Müslüman, ahlâkını güzelleştire güzelleştire Cennete gireceğini, kötü ahlâk sahiplerinin de nihâyet Cehennemi boylayacaklarını, ahlâkı güzel olan bir adam uyurken de Allâh'ın rahmetine nâil olacağını"* söylemişlerdir.

Güzel ahlâk hakkında Peygamberimizin sözlerinden birkaçını buraya yazıyorum :

1) *Güzel huy, Allâhu Teâlâ'nın yarattığı en büyük şeydir.*

2) *Güzel huylar, Cennet amellerindendir.*

3) *Ahlâk, dînin kabıdır; bir kimsedeki dînin derece ve mâhiyeti, ahlâkının derecesiyle ölçülür.*

4) *İnsanın, terâziye konulacak işlerinde güzel ahlâktan daha ağır hiçbir şey yoktur. Zîrâ ahlâkı güzel olan kimse güzel huyu ile nâfile oruc tutup namaz kılanın derecesini elbette bulur.*

5) *Dinden sonra aklın başı, halka kendini sevdirmek ve herhangi iyi veya kötü bir adama karşı hayır yapmaktır.*

6) *Güzel ahlâktan ayrılma! Zîrâ insanın ahlâkı iyi olanı, dünyâda en güzel olanıdır.*

7) *İslâm, güzel ahlâktan ibârettir.*

8) *Allâhu Teâlâ bir kulunun hem sûretini, hem ahlâkını güzel yaratıp da sonra onu ateşe yedirmez.*

9) *Siz bütün halka, mallarınızla iyilik etmiye yetişemezsiniz; öyle ise güler yüzlülükle, güzel ahlâk ile yetişiniz.*

10) *İçinizde en ziyâde sevdiklerim ve kıyâmet gününde bana en yakın olanlarınız, ahlâkı en güzel olanınızdır.*

11) *Mü'minlerin îmânca en mükemmel olanları, ahlâkça en iyi olanlarıdır ki: bunlarla hoş geçinilir; nâs ile ülfet eder ve kendileriyle ülfet olunur.*

12) *Allâhu Teâlâ yüksek ahlâkı sever, rezâili sevmez.*

13) *Bir kimsede Allâh'ın yasak eylediği şeyi yapmaktan alıkoyacak bir takvâ, bir korku, sefihe karşı gelebilecek bir hilim, insanlar arasında kendilerini hoş geçindirecek bir ahlâk, yâhud hiç olmazsa bunlardan bir tânesi bulunmazsa, o kimsenin işlerinden hiçbirisine i'tibâr etmeyiniz.*

14) *İstikaamet üzere olan, özü ve sözü dosdoğru olan bir Müslüman, güzel ahlâkı ve yüksek seciyesi sâyesinde, her vakit fazla oruc tutmak ve namaz kılmakla meşgûl olan kimsenin derecesini bulur.*

15) *Şüphe yok ki, bir kul, ibâdeti az olduğu halde güzel ahlâkı sâyesinde, âhiret derecelerinin en büyük, en şereflilerine erişir. Kötü ahlâkı ile de, âbidler zümresinden olduğu halde Cehennemin en aşağı derekelerini boylar.*

16) *Sirke balı bozduğu gibi, kötü huy da insanın işini, ibâdetini bozar. Güneş karı nasıl eritirse, güzel huy da günahları böylece eritir.*

17) *Bir insan, ahlâkı fenâlaştığı müddetçe, Allâhu Teâlâ'dan hep uzaktır.*

18) *Bir gün Peygamberimizin yanında bir kadından söz açıldı : "Her gün oruc tutar, bütün gece namaz kılar, fakat ahlâkı iyi değildir; diliyle komşularını incitir." dediler. Peygamberimiz de : "O kadında hayır yoktur; Cehennemliktir." buyurdu. Artık güzel ahlâkın İslâm'da ne derece mühim olduğunu anlamalıdır.*

19) *Bir kul ahlâkını güzelleştirmedikçe, gayzını yenmedikçe, kendi nefsi için istediğini başkaları için de arzu etmedikçe imânını kemâle erdiremez. A'mâl-i sâliha işlemediği halde yalnız İslâmların hayrına çalışmakla Cennete girmiş nice kimseler vardır.*

20) *Bir kimsenin kalbi, dili ile berâber, dili de kalbiyle berâber olup sözü işine uygun olmamaktan kurtulmadıkça, komşusu kendisinin şerrinden emîn olmadıkça mü'min olamaz.*

21) *Halkın gelip geçeceği yerden ezâ verecek bir şeyi kaldırıp bir yere atmak da îmândan bir cüz'dür.*

22) *İmânın en şereflisi, nâsın senden emîn olmasıdır. İslâm'ın en şereflisi, eliyle ve diliyle halka ezâ etmiyendir.*

23) *Allâh'a ve âhiret gününe îmânı olan, komşularına iyilik yapsın; Allâh'a ve âhiret gününe îmânı olan, misâfirlerine ikrâm etsin; Allâh'a ve âhiret gününe îmânı olan, hayr söylesin, yâhud bir şey söylemesin.*

24) *Allâh'a ve âhiret gününe îmânı olan komşularını incitmesin.*

25) *Allâh'a ve âhiret gününe îmânı olan, Müslümana korku vermesin; onu telâşa vermesin.*

26) *İntikam almıya muktedir iken öfkesini yenenlerin kalbini Allah îmân ve emniyetle doldurur.*

27) *Öfkesini yenenlerin ayıplarını Allah örter.*

28) *Yalandan sakının, çünkü yalan bir tarafta, îmân bir taraftadır. Yalan ile îmân bir arada bulunamazlar.*

29) *Doğrudan ayrılmayınız. Çünkü doğruluk, iyilikle berâberdir. Bunların her ikisi Cennettedir. Yalandan uzak kalınız. Çünkü yalan, kötülükle berâberdir. Bunun ikisi de Cehennemîdir.*

30) *Hakikî müslim; eliyle diliyle komşularına ezâ etmiyendir. Mü'min de; nâsın emniyetini kazanan, kendisine can ve mal emniyet edilebilendir.*

31) *Komşuları, şerrinden emîn olmıyan, tam mü'min değildir.*

17 — MADDÎ VE CİSMÂNÎ VAZÎFELERİMİZ :

Şahsımıza karşı rûhî ve cismî olmak üzere iki türlü vazîfemiz olduğunu söylemiştik. Buraya kadar birinci kısım hakkında biraz ma'lûmat verdik. Şimdi ikinci kısımdan da kısaca bahsedeceğiz. *"Sağlam akıl, sağlam vücûtta olur."* Binâenaleyh sıhhatin kıymetini zamânında takdir ederek onu korumaya çalışmak lâzımdır. P e y g a m b e r i m i z : *"Kıyâmet gününde insan en evvel sıhhatini koruyup korumadığından sorulacak."* buyurmuşlardır. Yine bir hadîs-i şerîflerinde şöyle buyurmuşlardır : *"Beş şey gelmeksizin beş şeyin kıymetini biliniz : Ölüm gelmezden evvel hayâtın, hastalıktan evvel sıhhatin, meşgûliyetten evvel boş vakitlerin, ihtiyarlıktan evvel gençliğin, fakirlik gelmezden evvel zenginliğin."*

Bu hadîs-i şerîf, hayatta her geçen dakikanın ne kadar kıymettar olduğunu çok beliğ bir sûrette tasvir etmiştir. Müslümanlıkta ruh terbiyesi gibi beden terbiyesine, sıhhati korumaya da çok ehemmiyet verilmiştir. P e y g a m b e r i m i z buyuruyorlar ki : *"Allâh'dan âfiyet isteyiniz. Çünkü hiçbirimize kuvvetli bir îmândan sonra âfiyet kadar büyük bir nîmet verilmemiştir."* Peygamberimizin, yemekten evvel ve yemekten sonra ellerin yıkanmasını, dişlerin misvak ile sık sık temizlenmesini ve her sûretle nezâfeti emretmeleri, *"Nezâfet îmândan bir cüz'dür."* buyurmaları hep sıhhatle alâkadardır.

Binâenaleyh, sıhhatimizi korumak ve bir hastalık zamânında tedâvisine bakmak, üzerimize borçtur. Yalnız korumakla kalmıyarak vücûdumuzun inkişaf ve terakkîsine çalışmak da lâzımdır. P e y g a m b e r i m i z : *"Ey Allâh'ın kulları, tedâvi olunuz; zîrâ Cenâb-ı Hak hiçbir hastalık vermemiştir ki, onun ilâcını da yaratmış olmasın. At ve ok yarışları yapınız, zaman zaman kalblerinizi rahatlandırınız."* buyurmuştur. Aynı zamanda Müslümanlık; vebâ, kolera, tâûn, cüzzam vesâir gibi bulaşık hastalıklara tutulmamak için hastalık olan bir yere girilmemesini, olduğu yerde hastalık çıkmış ise oradan kaçmak sûretiyle, başka tarafa gidilmemesini emretmiştir. İşte bunların hepsi sıhhati korumak içindir. Binâenaleyh, vücûdumuzu her türlü hastalıklardan korumak, sıhhatimiz üzerinde zararı olacak her şeyden sakınmak vazîfemizdir. Hele bulaşık hastalıklara pek çok dikkat etmek lâzımdır. Peygamberimiz, bulaşıcı bir hastalığı olan bir adama, bir cüzzamlıya (1) elini vermemiş, oturduğu yaygının üzerine oturtmamıştır. Peygamberin bu kadar sıkı emirlerine karşı, *"Adam ne olacak, hastalığı da, sağlığı da veren Allah'tır; biraz da mütevekkil olmalıdır."* demek doğru değildir. Bu gibi sözler câhilliktir. Allah her şeyi bir sebebe bağlamıştır; bize, *"Sıhhatinizi koruyunuz; kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayınız."* buyurmuştur. Senin vazîfen korunmaktır. Kendini ateşe at sonra da : *"Ne yapalım, Allah böyle istemiş."* de; her şeyi O'na yüklet. Hiç böyle şey olur mu?

Hülâsa : Sıhhatımıza zararı olan her şeyden kendimizi çekmek, dînimizin yasak ettiği şeyleri yeyip içmemek lâzımdır.

---

(1) Cüzzam hastalığı kötü ve bulaşıcı bir hastalıktır. Buna miskinlik illeti denir. Vücudda yaralar çıkar ve derileri dökülür.

KIRK ÜÇÜNCÜ DERS

ÂİLE VAZÎFELERİ

1 — ÂİLE NE DEMEKTİR VE BUNUN EHEMMİYETİ :

Şahsî vazîfelerden sonra âile vazîfeleri gelir. Âile, her ferdin mensub olduğu ufak bir cemiyettir. Bunun âzâlarını; karı, koca, ana, baba, çocuklar, hısım ve akraba teşkil etmektedir.

Ne kadar mütemeddin cemiyetler varsa, ilk şekilleri âilelerdir. Âilelerin bir araya gelmesinden cemiyet doğar. Âilenin ehemmiyeti pek büyüktür. İnsan memleketine, milletine karşı borçlu olduğu vazîfe hislerini en ziyâde burada öğrenir. Bütün sevgilerin, her türlü faziletlerin kaynağı âiledir. İnsan, büyüklere hürmet ve itâati, küçüklere şefkat ve merhameti, bütün insanlara karşı faydalı olmayı, hülâsa hem Yaradan'a, hem de O'nun yarattıklarına karşı vzîfelerini hep ana kucağında, baba ocağında öğrenir; esas orasıdır. Orada verilen terbiyenin te'siri çok büyüktür. Bunun içindir ki, âzâları karşılıklı vazîfelerini yapan muntazam bir âileden husûle gelen bir cemiyet de o nisbette sağlam olur.

2 — ÂİLE VAZÎFELERİNİN AKSÂMI :

Âile vazîfelerini şu sûretle hülâsa edebiliriz:

1) Karı ve kocanın birbirlerine karşı vazîfeleri,
2) Ana ile babanın çocuklarına karşı vazîfeleri,
3) Çocukların ana ve babalarına karşı vazîfeleri,
4) Kardeşlerin birbirlerine karşı olan vazîfeleri,
5) Akraba arasındaki vazîfeler.

Şimdi bunlar hakkında biraz îzâhat verelim :

Evlenme, meşrû' bir vazîfedir. Evlenmek şartları kendilerinde mevcut olduğu halde bundan kaçanlar, dînin de emreylemiş olduğu bir vazîfeyi îfâ etmemiş ve aynı zamanda milletine, beşeriyetin bekaa ve tekemmülüne hizmet etmekten de kaçmış sayılırlar.

3 — KARI İLE KOCANIN BİRBİRLERİNE KARŞILIKLI VAZÎFELERİ :

Müslümanlıkta kadının da, erkeğin de ayrı ayrı hakları ve vazîfeleri vardır. Biraz da bunlardan bahsedeceğiz: Karı ile koca arasında her şeyden evvel, karşılıklı ve samîmî bir sevgi olmalıdır. Her birisi yekdiğerini ölünceye kadar hayat yoldaşı ve sır arkadaşı bilmek lâzımdır. Evlenmiş olan bir erkek evinden başka bir şey düşünmemeli, kurmak istediği yuvayı sağlamlaştırmak için dâimâ çalışmalıdır. Evine yan bakarak, âileye vereceği kuvvet ve servetin, muhabbet ve meveddetin bir kısmını hârice götürmek ve bu sûretle âile râbıtasını gevşetmek çok çirkin bir harekettir. Müslümanlık bunu yasak etmiştir. Erkek, âile reisi olduğu cihetle bütün hâricî işleri düşünmek, evin ve âilenin her türlü ihtiyaçlarını tamamlamıya çalışmak kendisine âit bir vazîfedir. Sonra karısının i'tikaad, ibâdet ve ahlâkını yoklayarak bu hususda bir eksiği varsa, onu da öğretmek erkeğin vazîfesidir. Aynı zamanda, kadınlara karşı dâimâ nezâketle ve yumuşaklıkla muâmelede bulunmalıdır. Kadının olurolmaz sözlerinden müteessir olup da onunla gürültü yapmıya kalkışmamalı, onun asabiyetine karşı erkek ağırbaşlılık göstermeli ve işi çığırından çıkarmamalı. Aradaki bağın daha ziyâde kuvvetlenmesi için böyle yapmak lâzımdır. Peygamber Efendimiz, *"Mü'minlerin îmânca en kâmil olanları ahlâkı güzel ve âilesine nezâketle muâmele edenleridir. Sizin hayırlınız, karısına hayırlı olandır. Ben âileme karşı sizin en hayırlınızım."* buyurmuşlardır.

Diğer bir hadîs-i şerîflerinde şöyle buyuruyorlar: *"Kadınlara kerîm olanlardan başkası ikrâm etmez; onlara ihânet ve hürmetsizlik edenler de ancak leîm yâni kötü adamlardır."* İşte Müslümanlık, kadın hakkında bu derece yumuşak ve nâzik muâmelede bulunmayı emretmektedir.

Karı-koca arasındaki bağın her gün bir kat daha kuvvetleşmesi için kadın da kocasını evin reisi tanımak, ona sevgi ve saygı ile bağlanmak, ev idâresine ve çocuklarının terbiyesine çok dikkat etmek, kocanın kazandıklarını isrâf etmekten korumak ve evine sâhib olmak lâzımdır. Peygamberimiz Muhammed *aleyhi's-selâm* buyuruyor ki : *"Kıyâmet gününde kadın evvelâ namazından, sonra da kocasına itâat edip etmediğinden sorulacaktır."* Namazını kılan, orucunu tutan, nefsini haramdan saklayan, kocasına itâat eden kadının gideceği yer doğruca Cennet'tir.

Hülâsa : Müslümanlıkda âilenin ehemmiyeti büyüktür. Bunun temeli olan karı ile koca, kendi vazîfelerini ve haklarını bilir ve her birisi vazîfesine sâdık, hakkına râzı olursa bu teşkilât en kuvvetli bir sûrette devâm edib gider. Buna çok dikkat lâzımdır.

4 — ANA VE BABANIN ÇOCUKLARINA KARŞI VAZÎFELERİ :

Ana ile babanın vazîfesi yalnız dünyâya çocuk getirmek değildir. Çocuklarının mensûb olduğu cemiyete hattâ bütün beşeriyete en faydalı bir uzuv olmasına çalışmaları da lâzımdır. Çocukların beşeriyete faydalı olarak yetişmeleri için en büyük âmil, ana ile baba olduğu gibi, insâniyete karşı muzır bir mikrop olmalarına da yine onlar sebeb olabilirler. Çünkü çocuklar, içtimâî, sıhhî, ahlâkî, maddî ve

mânevî bir çok hastalıkları da ana ve babadan alırlar. Onların hayırlı veya hayırsız bir insan olabilmeleri her şeyden ziyâde aldıkları terbiyeye bağlıdır. Bunun içindir ki, P e y g a m b e r i m i z : *"Çocuklarınıza iyi bakınız. Onları güzel terbiye ediniz."* buyurmuşlardır. Bir insanın dünyâya gelmesine sebep olmak iş değil, asıl iş, onu hem kendisine, hem de mensûb olduğu millete ve bütün bir beşeriyete faydalı bir adam olarak yetiştirebilmektir.

Binâenaleyh, çocukları yaşayacakları istikbâle göre hazırlamak, onların tahsil ve terbiyelerine son derece dikkat etmek, ana ve baba için bir borçtur. Esâsen çocuğu sevmek demek, onun gelecekdeki saâdet ve selâmetini te'mîn etmek demektir. Bunları düşünmeden kuru kuruya sevmek, belki çocuğun bugün için hoşuna gidebilir. Fakat zavallının istikbâli için fayda yerine zarar doğuracağında şüphe yoktur. Çocuklarımızın yaşayacakları zaman, ne gibi bir hizmet bekliyorsa onu anlamalı ve ona göre hazırlamalıdır. Her devrin kendine göre bir ihtiyâcı olduğunu unutmamalıdır.

5 — HAYÂTIN DEVİRLERİ VE HER DEVRE ÂİT ANA İLE BABANIN VAZÎFELERİ :

Çocuk doğduktan i'tibâren altı yedi yaşına kadar devâm eden ilk devirde ana ile babanın ilk ve en mühim vazîfesi sıhhati koruma kaidelerine göre çocuğun sıhhatini korumak ve onun her sûretle inkişâfına çalışmaktır. Bununla berâber ahlâkî olan birçok cihetlerde çocuğa güzel nümûne olmağa da çalışmak lâzımdır.

Asıl terbiye devri bundan sonra on iki ve on dörde kadar devâm eden devirdir. Bu devirde ana ile babanın vazîfeleri çok ehemmiyetlidir. Çocuğun istikbâli asıl bu devirde başlıyacaktır. Bu devirde ana ile baba arasında mevcut sevgi veya uygunsuzluk hislerinden çocuk da pek ziyâde müteessir olur. Bunun içindir ki, ana, baba dâimâ güzel bir misâl olmıya çalışmalıdır.

Bu devirde gördüğü şeyleri zaptetmek husûsunda çocuğun dimağı âdetâ bir fotoğraf kılişesine benzediği gibi, işittiklerini zaptetmek husûsunda hâfızası da gramofon plâğına benzer. Ana ve babanın ahlâk esaslarına uygun olmıyan en ufak hareketleri çocuğun dimağında mühim izler bırakır. Bu devirde çocuklara yavaş yavaş dînî ve ahlâkî vazîfeleri öğretilmeli, i'tikaad ve ibâdet esasları belirtilmelidir. Bu, baba ve ana için en mühim ve başlıca vazîfelerdendir. P e y g a m b e r i m i z : *"Yedi yaşından sonra çocuklarınıza namaz ile emrediniz."* buyurmuştur.

Bu devirde, iyi ve kötü, kazandıklarını bundan sonra gelecek olan gençlik ve delikanlılık denilen devirde tatbik etmiye başlar. Binâenaleyh, çocuklarının terbiyesine dikkat etmek, onun tavırlarını ve gidişlerini, arkadaşlarını murâkabe etmek, onları doğruya ve fazîlete irşâd eylemek, onların iyi yetişmeleri için icâbeden şeyleri söylemek ve yaptırmak, fenâ muhit ve arkadaşların te'sirlerini anlatmak,

fıtrî istidatlarını anlıyarak onun daha ziyâde inkişâfına çalışmak lâzımdır. "*Çocuklar; bâzı ahvalde nefsânî arzu ve tahriklere kapılmamanın ihtiyat, akıl ve hikmet muktezâsı olduğunu, bu tahriklerden kaçmak lâzım geldiğini, meselâ: dostlarımızın bize zarar verebileceklerini anladığımız zaman onlarla münâsebeti kesmek, zihnimize fenâ fikir verecek kitapları, manzaraları bırakmak muvâfık olacağını, hattâ icâbederse mahalleyi ve şehri değiştirmiye kadar ileri varmayı öğrenmelidir.*" (1).

Çocukları severken birini diğerinden üstün tutmamak lâzımdır. Çocuklara beddua etmekten son derece kaçınmak lâzımdır. Hülâsa: Çocuğun iyi veya fenâ olmasından ana ve baba hem cemiyet nazarında, hem de Allah yanında mes'uldür. Onların verdiği terbiye ile, onların iyi veya kötü işleriyle çocuk da iyi veya fenâ olabilir. Binâenaleyh, çocuğun dünyâ ve âhiret saâdeti için ana ile babanın çalışmaları bir vazîfe ve çocuğun onlar üzerinde hakkıdır.

6 — ÇOCUKLARIN ANA VE BABALARINA KARŞI VAZÎFELERİ :

Çocukların ana ve babalarına karşı vazîfeleri *Kur'ân-ı Kerîm* ile Peygamberimizin hadîslerinde beyân olunmuştur. Onları da şu sûretle hülâsa edeceğiz:

1) Anasına, babasına ihsân etmek, (sözü, işi varsa malı ile iyilikte bulunmak),

2) Ana ile babaya (üf) bile dememek; onlara karşı gerek dili, gerek tavır ve hareketiyle en ufak bir hürmetsizliği, bıkkınlığı andıracak hiçbir şeyde bulunmamak,

3) Anaya ve babaya sert söylememek ve gönüllerini kıracak bir lisan kullanmamak, öyle bir harekette bulunmamak,

4) Yüzlerine sert ve öfkeli bakmamak, onlara karşı ekşi ve asık suratlı olmayıp, dâima güler yüzlü, yumuşak sözlü olmak,

5) Çağırdıkları vakit hemen koşmak, yumuşak ve tatlı sözle cevap vermek; her ne söylerse "Peki" diye cevap vermek,

6) Ana ve babamızın her söylediklerini, —Allâh'a itaatsizlik olmadıkça— ciddiyetle dinlemek ve kabûl etmek lâzımdır. Çünkü onların düşünceleri ve sözleri bizim selâmet ve saâdetimiz içindir. Hattâ onlar acı sözlerde bulunsalar bile, onların bu sözlerine gayet mütevâzî ve yumuşak bir sûrette mukabele etmeli ve hemen onların gönlünü almalıyız,

7) Her hususta onların rızâsını almak, onları kendimizden memnun etmiye çalışmak,

---

(1) Filix Toma.

8) Onların hizmetlerini kendi hizmetlerimizin üstüne geçirmek. Onları yardıma muhtac bir vaziyette görünce, bütün varlığımızla onların yardımına koşmalı ve bu vazifeyi yaparken onların izzet-i nefislerini asla kırmıyarak seve seve yapmıya çalışmalıdır. Çünkü bizim yardıma muhtâc olduğumuz zamanlarda onlar bizim için her türlü fedakârlığa katlanmışlar, bu uğurda şahsî haysiyetlerine açılan yaralara bile ehemmiyet vermemişlerdi. Onlar vaktinde bizim nelerimize katlanmadılar! Hem de onlar vazifelerini seve seve yaptılar, bizi dâimâ sevdiler. Bize zamânına göre acı söylemişlerse, onu da yine sevdiklerinden söylemişlerdir. Eğer bunları düşünecek olursak, onlara karşı yapacağımız yardımlar ne kadar yüksek olsa yine hiçtir.

9) Bir yerde otururken anamız veya babamız gelecek olursa hemen ayağa kalkmalı ve onlar oturmadıkça ve müsâadelerini almadıkça oturmamalıdır. Peygamberimiz süt anasının geldiğini görünce hemen ayağa kalkmışlar ve sırtlarındaki abayı çıkarıp altına sermişlerdir.

10) Yolda giderken önlerine geçmemek,

11) Onlardan müsâade almadan bir yere misâfirliğe gitmemek,

12) Öldüklerinde onları dâimâ rahmetle anmak, dâimâ hayır duâ etmek; onlar için hayır yapmak, onların vasiyyetlerini yerine getirmek, dostlarına ikrâm etmek, onlara başkasının fenâ ve kaba sözler söylemesine sebep olmamak.

İşte bunlar hep Müslümanlığın bize öğrettiği ahlâkî vazîfelerdir. Bunları yapmak husûsunda kusur göstermemek lâzımdır. Ana ve babamıza iyilik yaparsak, onları kendimizden memnun edersek, çocuklarımızdan iyilik görürüz.

Şimdi şu Âyet-i Kerîme'ye dikkat ediniz: *"Rabbin, şunları kat'î olarak ferman buyurdu: İbâbeti ancak kendisine ediniz ve babaya anaya ihsan ve iyilik yapın; birisi yâhud ikisi de yanında* (eline baktıkları bir sırada) *ihtiyarlık hâline gelirse, sakın onlara "üf" deme* (bıkkınlık gösterme), *onlara darılma ve yüzlerine bağırma, ikisine de ikramlı ve tatlı söz söyle. İkisine de merhametten düşünerek, acıyarak, kanat indir ve de ki: Rabbim! İkisine de merhamet buyur, onlar beni küçük iken nasıl terbiye etmiş* (merhametle besleyip büyütmüşlerse) *Sen de her ikisine merhamet buyur, Rabbiniz gönüllerinizdekini* (ananıza, babanıza karşı gelmek veya iyilikte bulunmak istediğinizi) *daha iyi bilir. Ana, baba haklarında iyilik ederseniz, Allah sizi yarlığar, çünkü O, günaha tevbe edenlere muhakkak gafûrdur."* (1).

Bir de P e y g a m b e r i m i z ' in şu hâdislerine bakınız :

1) *Allâh'ın rızâsı, ana ve babayı kendisinden memnun ve râzı etmekle kazanılır.*

(1) İsrâ sûresi, âyet: 23, 24, 25.

2) *Anaya, babaya itâat, Allâh'a itâattir; onlara karşı gelmek Allâh'a karşı gelmektir.*

3) *Cennet, anaların ayakları altındadır.*

4) *Anasına, babasına herhangi bir sûretle, hüzün ve keder veren, büyük günah kazanır.*

5) *Şunlar, en büyük günahlardır: Allâh'a şerik koşmak, anaya, babaya karşı gelmek, insan öldürmek, yalan yere yemin etmek.*

6) *Ey Müslümanlar! Allah'dan korkun ve hısımlarınızı arayıp sorun, çünkü bundan daha çabuk görülen bir sevap yoktur. İsyândan sakınınız. Çünkü bunun cezâsı her şeyden çabuktur. Sakın anaya, babaya karşı gelmeyin, çünkü Cennetin güzel kokuları dörtyüz yıllık yoldan duyulduğu halde Allâh'a yemin ederim ki anaya, babaya âsî onlarla hısım ve akrabasını tanımıyanlar, bu kokuyu duyamıyacaklardır.*

7) *Allâhu Teâlâ her günahtan istediğini Kıyâmet gününe bırakır. Ancak anaya, babaya âsî olmanın cezâsını dünyâda iken vermekte acele eder, bunun cezâsını dünyâda iken de gösterir.*

8) *Allâhın en sevdiği amel, vaktinde kılınan namaz ile anaya, babaya yapılan iyiliktir.*

9) *Hiç şüphe yok ki: Üç kimsenin duâsı kabûl olur: Babanın çocuklarına duâsı, misâfirin duâsı, mazlûmun duâsı.*

10) *Yazıklar olsun o adama, yazıklar olsun o adama, yazıklar olsun o adama ki: yanında anası, yâhud babası veya her ikisi de ihtiyarlıyor da, sonra o adam da Cennete giremez.* (Yâni bunlara hizmet ederek Allâh'ın rızasını kazanıp da Cennete nâil olamıyor. Demek istiyor ki, ihtiyar ana veya babasının rızâsını almış olan bir adam Cennete girer. Böyle ana ve babası olup da bunların gönlünü almamış olanlara yazıklar olsun.)

11) Kime iyilik edeyim diye soran bir Sahâbeye P e y g a m b e r i m i z şu cevâbı vermiştir: *Ananıza, (üç defa bunu tekrarlamıştır..) babanıza, daha sonra en yakın olanlara.*

12) *Ana ve babasına iyilik yaparak onların gönlünü alanlara müjdeler olsun, Allah onların ömürlerini bereketlendirir.*

Ana, baba haklarına dâir daha birçok âyet ve yüzlerce hadîs-i şerîf vardır ki, onları burada saymak mümkün değildir. Biz bu kadarla bırakacağız. Kur'ân'da; *"Allâh'a ibâdet ediniz"* emrinden sonra *"Anaya, babaya iyilik ediniz"* denilmesi bunun ehemmiyeti hakkında kâfidir. Bir kere düşünürsek, ana ile babanın çocukları üzerindeki haklarının ne derece büyük olduğunu anlamakta güçlük çekmeyiz. Biz dünyâya geldikten sonra onlar ne emekle bizi besleyip büyütmüşler, bu hâle getirmişlerdir.

Anamız ne zahmetlerle bizi dokuz ay karnında taşımış, bin türlü eziyetle doğurmuş, bizim için aylarca, yıllarca uykusuz kalmış, sabahlara kadar beşiklerimizin üstünde durup meme vermiş, hep bizim rahatımızı düşünüp, kendisi rahat yüzü görmemiştir. Babamız da kışın soğuklarında, yazın sıcaklarında dışarıda çalıştı; bir gün evde oturup rahat rahat dinlenmedi. Hep bizi düşündü. Hep bizim için çalıştı. Uykusunda bile bizi düşündü. Onlar bizim için çalışırken, günde birkaç defâ pisliğimizi yıkar, yatağımızı yaparken hiçbir kere burun kıvırmadılar, yüz ekşitmediler. Hep sevdiler, okşadılar. "Aman, evlâdım bir şey olmasın" diye üstümüze titrediler. "Yavrum" dedikçe ağızlarından bal akıyordu. Şâyet darıldıkları, surat ettikleri olmuş ise, yine aşırı derece sevdiklerinden ileri gelmiştir.

Hülâsa: Biz muhtaç iken onlar bize baktılar, bizim için her acıya katlandılar. Her şeye göğüs gerdiler ve onların hiç birisini başımıza kakmadılar. Şunu yaptım, şunu yedirdim demediler. İşte bunun içindir ki; ana ve baba hakkı pek büyüktür. Onların haklarını ödemek pek güçtür. Mâdemki üzerimizde onların bu kadar hakkı vardır; bu hizmetlerini, bu iyiliklerini bilip de ona göre hizmetlerinde bulunmak bize borçtur. Biz onlara hiçbir sûretle itâatsizlik etmiyeceğiz, onların sözünden çıkmıyacağız. Onların râzı olmadığı şeylerden vaz geçeceğiz. Onların gönlünü yıkmıyacağız. En büyük günah Allâh'a şirk, ondan sonra anaya ve babaya itâatsizlik olduğunu, anasına, babasına itâatsiz olan bir adamın işlediği iyiliğin, hayr ve hasenâtın Allah yanında bir kıymeti olmıyacağını unutmıyalım. Hele onlar bize muhtâç olurlarsa kendi hizmetimizden evvel onların hizmetine koşacağız. Onlara karşı şefkatli, merhametli ve alçak gönüllü, edebli ve terbiyeli olacağız. Yaptığımız iyilikleri başlarına kakmıyacağız, sözlerini güzel güzel dinliyeceğiz, ayrı evde oturursak sık sık ziyâretlerine gitmek, uzak memlekette iseler mektupla, hediye ile hatırlarını sormak vazîfemizdir. İşte böylelikledir ki, onların haklarını bir dereceye kadar ödeyebiliriz. Anasına, babasına surat edenler, onların kalbini kıranlar, dünyâ ve âhirette rahat ve saâdet yüzü görmezler. Ettiklerinin cezâsını herhalde görürler.

Anaya, babaya dünyâda iyilik yapmak nasıl borç ise, öldükleri vakit onlar için hayır ile duâ etmek, onlar için Allah'dan rahmet ve mağfiret istemek, onların borçları varsa ödemek, onlar nâmına hayır yapmak, vasiyetlerini yerine getirmek, dostlarını ve ahbablarını her vakit arayıp sormak da vazîfemizdir. Bu vazîfelerimizi eksiksiz bir sûrette yapmalıyız.

7 — KARDEŞLERİN BİRBİRLERİNE KARŞI VAZÎFELERİ :

Kardeşler yekdiğerinin cüzleridir. Hiçbir sebep kardeşleri birbirinden uzaklaştırmamalıdır. Para, servet ve miras gibi herhangi maddî bir şey ile kardeşlik bağını gevşetmemiz ahlâkî kaidelere uygun değildir. Kardeşlerimizin menfaatleri kendi menfaatlerimiz kadar kıymetli olmalıdır. Kardeşler arasındaki sevgi ne kadar samimî ve kuvvetli olursa, âile ocağının kuvvet ve samimiyeti de o derece sağlam olur.

Büyük kardeşlerimiz, babamız ve anamız demektir. Binâenaleyh, küçük kardeşler büyüklerine karşı çok saygılı olmak, yüzlerine gelmemek, büyükler de küçükleri himâye etmek, onlara karşı müşfik ve merhametli olmak dînî ve ahlâkî bir vazîfedir.

8 — HISIM VE AKRABALARIMIZA KARŞI VAZÎFELERİMİZ :

Hısım ve akrabalarımıza karşı âile hisleriyle mütehassis olmak, derecelerine göre şefkat ve saygı göstermek, yardıma muhtâç olanlara yardım etmek, onları aslâ unutmamak, vakit vakit ziyâretlerine gitmek, uzakta bulunanların hediye ve mektuplarla hatırlarını sormak ve böylelikle âile bağlarını sağlamlaştırmak ahlâkî bir vazîfedir. Dînimiz böyle emretmiştir. Hısımlarını sevmeyenler ahlâkan iyi bir insan sayılmazlar. Olurolmaz şey, bizi akrabalarımızdan uzaklaştırmamalıdır. Âile yuvası, hısım ve akrâba ile kuvvetleşir. Teyzelerimiz, halalarımız, dayılarımız ve amcalarımız bizim anamız ve babamız makamındadırlar. Haklarında bu sûretle hürmet ve tâzimde bulunmamız lâzımdır. Müslümanlık bu yolda tâlim etmektedir. Peygamberimizin şu hadîs-i şerîflerine dikkat ediniz: *"Neseblerinizi, soylarınızı bilip öğrenin, hısımlarınızı arayıp sorun; akrabanızı aramıyacak olursanız, her ne kadar yakınınızda bile olsalar, onlarla hiç yakınlığınız yok demektir. Onları arayıp sorduğunuz zaman, uzakta bile olsalar, uzaklık kalmaz. Teyzeler ana makamındadır."*

9 — HELÂL OLMAYANLAR :

Kendileriyle evlenmek dînen helâl olmıyanlar, *Kur'ân-ı Kerîm*'in dördüncü sûresinin (22) nci âyet-i kerîmesinde beyan buyurulmuştur. Âyetin türkçesi şudur:

"Sizlere şunlar haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları ve sizi emziren süt analarınızla süt kız kardeşleriniz; kaynanalarınız; kendileriyle zifâfa girdiğiniz kadınlarınızdan yanınızda bulunan üveyi kızlarınız, —şayet analariyle zifâfa girmemiş iseniz almakta beis yoktur— ve kendi sulbünüzden gelmiş öz oğullarınızın karıları, iki kız kardeşi cemetmeniz."

Şimdi bu âyet-i kerîme ile nikâhı haram kılınmış olan şeyleri şöyle bir sıraya koyalım:

1) Analarınız (kendi anası ile babaların ve anaların anaları ve onların anaları, yâni büyük analar!.. Öz veyâhud üveyi, her ne sûretle olursa olsun..).

2) Kızlarınız (ister doğrudan doğruya kendi kızlarınız, gerek oğullarınızın veya kızlarınızın kızları olan torunlarınız ve torunlarınızın torunları),

3) Kız kardeşleriniz (gerek ana baba bir, gerek baba bir veyâhud ana bir, bütün kız kardeşleriniz),

4) Halalarınız, (babalarınızın, dedelerinizin her ne sûretle olursa olsun kız kardeşleri),

5) Teyzeleriniz (analarınızın ve ninelerinizin kız kardeşleri olan büyük, küçük bütün teyzeleriniz),

6) Erkek kardeşlerinizin veyâhud kız kardeşlerinizin kızları (kardeşlerinizin kendi kızı veyâhud torunları, bütün yeğenleriniz),

7) Sizi emzirmiş olan analarınız (yâni süt analarınız ve nineleriniz),

8) Süt kız kardeşleriniz (süt-ana, süt-hemşire, süt-baba, süt-kızlar, süt-halalar, süt-teyzeler, süt-birâder ve kızlar da yukarıdaki hükümdedir),

9) Nikâhlı karılarınızın anaları (kayın-analarınız ve kayın-nineleriniz),

10) Kendileriyle zifâfa girdiğiniz kadınlarınızdan olan üvey kızlarınız (yâni aldığınız kadının başka kocadan olan kızları demektir ki, umûmiyetle yanlarında bulunur ve terbiyeleri altında büyür. Başka yerde olsalar, hüküm yine böyledir),

11) Gelinler (yâni oğullarınızın ve bütün torunlarınızın karıları).

İşte bunlarla evlenmek dînen câiz değildir. Hattâ gayrimeşrû bir sûrette münâsebette bulunduğu bir kadının kızı ile evlenmek de câiz değildir.

10 — BÜYÜKLERE HÜRMET, KÜÇÜKLERE ŞEFKAT VE MERHAMET :

Müslümanlık, Allâh'ın emirlerine ta'zim; yarattıklarına şefkat demektir. Bunun içindir ki, bizden büyük olanlara hürmet etmek, küçüklerimize de şefkat göstermek ahlâkî vazîfelerimizdir. Peygamberimiz buyuruyor ki: *"Büyüklerine hürmet, küçüklerine şefkat göstermiyen bizden değildir."*

11 — EVİMİZDE HİZMET EDENLERE KARŞI VAZÎFELERİMİZ :

Hizmetçilerimiz âile efrâdından olmamakla berâber, fazîlet ve insanlık dîni olan dînimiz, onları da hakir bir vaziyete düşürmemiş, onlara da tıpkı âile efrâdı gibi muâmele yapılmasını emreylemiştir. Hizmetçilerine kendi yediğinden yedirmek, giydiğinden giydirmek, onlara tahammüllerinden fazla hizmet yüklememek, işlerinde yardım etmek, onları tahkir edip kalblerini kırmamak, edeb ve terbiyelerine son derece dikkat etmek lâzımdır. İslâmın şiârı budur.

12 — KOMŞU HAKKI :

Âile ve akrabamızdan sonra bize en yakın olanlar komşularımızdır. Komşu hakkını son derece gözetmek, eliyle ve diliyle komşularına ezâ verecek bir hareket-

te bulunmamak, dînimizin emreylediği bir vazîfedir. Eliyle, diliyle, tavır ve hareketleriyle komşularını inciten, komşuları aç iken kendi rahat rahat vakit geçirip onları arayıp sormayanlar, hakîkî mü'min sayılamazlar. Müslümanlıkta komşu hakkına pek ziyâde ehemmiyet verilmiştir. P e y g a m b e r i m i z ' in şu hadîs-i şerîflerine dikkat buyurunuz: *"Komşuları, şerrinden emin olmıyanlar, hakîkî mü'min değildir."* Yanındaki komşuları aç iken evinde rahat rahat karnını doyurup onlara bakmıyan dahi mü'min değildir.

KIRK DÖRDÜNCÜ DERS

MEDENÎ VE İÇTİMÂÎ VAZÎFELER

1 — MEMLEKET VAZÎFELERİ :

Medenî vazifeler, bir milletin hükûmete, hükûmetin millete, millet efrâdının birbirlerine olan vazifeleridir. Her insan için millet ve memleketini sevmek, onun refah ve saâdetine çalışmak, hükûmetin emirlerine itâat etmek bir vazîfedir. *Kur'ân-ı Kerîm* bu yolda emretmiştir. Hükûmetin de fertlere karşı bir vazifesi vardır ki, o da, onların her türlü haklarını, şerefini, nâmusunu muhâfaza ederek, dâhilde sükûn ve rahatı te'min, hâricin tecâvüzlerini menetmek ve memleketi yükseltmiye çalışmaktır.

2 — FERDLERİN HÜKÛMETE KARŞI VAZÎFELERİ :

Ferdler her şeyden evvel hükûmetin emirlerine ve kanunlarına itâat vazîfesiyle mükelleftirler. Bundan sonra hükûmetin istediği vergileri vermekle mükelleftir. Bu vergi başlıca ikidir: Mal vergisi, can vergisi, yâni askerlik. Milletler, kendi haklarını muhafaza edebilmek için, bu iki vergiyi herhalde vereceklerdir.

Memleketi düşman tecâvüzünden korumak ve memleket dâhilinde sükûn ve rahatı te'min eylemek için birşey lâzımdır: "Kuvvetli olmak". *Kur'ân-ı Kerîm* memleketi düşman hücûmundan koruyabilmek için zaman iktizâsına, hücûmundan korkulan düşmanların hâline göre, tâkatin müsâadesi nisbetinde, yâni düşmanın bütün kudret ve kuvveti gözönüne getirilerek, onlara üstün gelmek için son derece çalışmamızı kat'î olarak emrediyor. Binâenaleyh zamânına göre düşmanı korkutabilecek kuvvet ne ise mutlaka onu hazırlamak ve bu yolda bütün kuvvetimizi sarfetmek gerektir. Kur'ân'ın emri budur. Bu uğurda her türlü fedakârlığa katlanmak bir vazifedir.

3 — MUHAREBEDEN KAÇMAK VE BUNUN CEZÂSI :

Her ferd borcunu ve askerliğini seve seve yapmak lâzımdır. Asker Allâh'ına ve Peygamberine kuvvetli bir îmân ile memleket ve millet vazifesini yapmıya koşmalı ve bu yüksek vazîfeden aslâ kaçmamalıdır. Müslümanlık nazarında en büyük günahlardan biri de askerlikten kaçmaktır. Düşman karşısında bulunan bir İslâm askeri, ancak bir maksada mebnî geriye çekilebilir: "Tekrar hücûm" veyâhud diğer bir fırkaya iltihak etmek yâni kumandanın düşmanı yenmek için kurduğu plânın tatbiki için. Böyle yüksek bir maksat olmıyarak düşmana arka çeviren, en büyük bir günahı irtikâb etmiştir. (1).

4 — İÇTİMÂÎ HAK VE VAZÎFELER :

1 — İçtimâî vazîfelerin tarih ve aksâmı :

Her insanın başkalarına karşı îfâsiyle mükellef olduğu karşılıklı vazîfeler demektir. Bu vazîfeler, iki kısımdır:

1) Başkalarının haklarını tanımak ve hiç kimseye zarar yapmamak, (adâlet üzere bulunmak).

2) Başkalarına iyilik yapmak, (ihsan).

İslâmda içtimâî vazîfeleri tâyin eden birçok âyât-ı kerîme ve ahâdîs-i şerîfe vardır. Bunlardan bir - iki tânesini burada yazıyorum : *"Allah, adâletle, ihsan ve iyilikle emreder. Adâlet ediniz.. İyiliğe yardım ediniz."* (2).

"Kendi nefsin için arzu eylediğin şeyi başkaları için de iste; kendi nefsin için istemediğin şeyi başkaları için de arzu etme." (3). Bu âyât-ı kerîmede evvelâ adâletle emrolunuyoruz. Adâlet, her şeyi yerli yerinde yapmak, herkesin hakkını tanımak ve hiçbir kimseye hiçbir sûretle zarar yapmamaktır. İhsân etmek demek, iyilik yapmak, maddî ve mânevî yardım etmek demektir. Binâenaleyh, bu âyet-i kerîme ile hadîs-i şerif, bütün aksâmiyle içtimâî vazîfe ve hakların en açık düsturlarındandır.

Müslümanlığın bu esasları, her Müslümana başkalarının hayâtına, nâmusuna ve haysiyetine, hürriyetine, tasarruf haklarına, meskenlerine taarruz etmemeği kat'î olarak emrediyor. Her Müslüman başkalarının bu haklarına taarruz ve tecâvüz etmemekle mükelleftir. Sâde bukadar da değil, diğer insanlara, yerine göre yardımı da emrediyor. Çünkü adâletle emir; başkalarının hayâtına, haklarına tecâvüzü yasak ediyor. İhsân ile emir de, başkalarının hayâtını kurtarmayı, onlara malımızdan bir hisse ayırmayı emreder. Sonra bir insan olmak i'tibâriyle, benim mâlik olduğum haklara başka insanlar da mâliktir. Yaşamak benim için nasıl tabiî bir hak ise, diğer insanlar için de böyledir. Benim bu hakkıma kimsenin dokunduğunu istemem. Sâde bu kadar değil, ben başkalarının, icâbında bana yardım etmelerinden de hoşlanırım. Öyle ise yukarıdaki hadîs-ı şerîf mûcibince başkalarının hayâtına ve bütün haklarına hürmet ve yerine göre muhtelif sûretlerle onlara yardımda bulunmak benim için de bir vazîfedir.

---

(1) Bu bahisler Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisliğinin emirleriyle tarafımdan yazılarak Diyanet İşleri Reisliğince bastırılıp parasız dağıtılmış olan **(Askere Din Dersleri)** adındaki kitabımızda uzun uzadıya yazılmıştır.

(2) Âyet.

(3) Hadîs.

Hülâsa : Müslümanlığın şu esaslarına göre her Müslüman için içtimâî vazifelerin en birincisi "şahsa ihtiram" dır. Şahıs demek; kendisi gibi olan diğer insanların bedenî ve şahsî kuvvetleri, aklî ve rûhî melekeleri, hayatı, şeref ve nâmusu, meşrû' ihtirasları, hürriyeti, mu'tekadâtı, emlâk ve emvâli demektir. *Kur'ân-ı Kerîm* adâletle emretmekle bütün bunlara hürmet etmeyi farz kılmıştır.

5 — YAŞAMAK HAKKI VE BUNA TECÂVÜZ EDENLERİN CEZÂLARI :

İnsanın tabiî haklarından birincisi, yaşamak hakkıdır. Bu her ferd için tabiî bir hak olduğundan her can sâhibinin ilk işi, varlığını devâm ettiren hayâtî ihtiyaçlarını te'min eden birtakım çalışmalardan ibârettir. Yaşamak hakkı, her ferd için tabiî hakların birincisi olduğu gibi, içtimâî vazifelerin birincisi de bu hakka ihtiramdır. İşte bunun içindir ki *"hayât-ı beşeriyye taarruzdan masundur"* esâsı bütün ahlâk ulemâsınca en tabiî bir kaide olarak kabûl edilmiştir. Yine bunun içindir ki : Haksız yere insanı öldürmek, ahlâk kanunlarına göre de en şenî bir cinâyettir. Müslümanlık her ferd için tabiî olan hakkın muhâfazası için şiddetli esaslar koymuştur. Müslümanlık, bir insanın hakkına tecâvüzü, bütün beşeriyete tecâvüz mâhiyetinde telâkki eder. Müslümanlığın bu gibilere tâyin eylediği cezâ pek ağırdır. Bunları dünyâda ölüm cezâsına, âhirette de Cehennem âzâbına mahkûm etmiştir.

6 — İNTİHAR MEŞRÛ' VE AHLÂKÎ DEĞİLDİR :

Hayat, insan için tabiî bir hak olması esâsından ikinci bir netice daha çıkıyor ki, o da intihârın meşrû' olmamasıdır. İnsanda başkalarının bu haklarına tecâvüz etmek selâhiyeti olmadığı gibi, kendi hayâtına tecâvüz etmek selâhiyeti de yoktur. Ahlâk kanunları insana, başkasının hayâtına tecâvüz etmek hakkını vermediği gibi, kendi hayâtına tecâvüz etmek hakkını da vermemiştir. Müslümanlıkta intihar memnû' ve yasaktır.

İntihar eden adam : "Ben yalnız kendime karşı cinâyeti irtikâb ediyorum. diyemez. Çünkü bu, şahsî ahlâkı inkârdan başka bir şey değildir. Zîrâ biz, yalnız kendimiz için değil, ancak içinde bulunduğumuz insanlar için yaşarız. Cemiyete faydalı olmak bizim için içtimâî bir vazifedir. Evet, bir adamın kendi nefsinde tasarrufa hakkı vardır. Fakat cemiyete hizmetten kaçmamak şartiyle; halbuki intihar eden bir adam vazifeden kaçıyor demektir. İşte bunun içindir ki, intihar meşrû' bir hareket değildir. Bıçak ile intihar eden bir Sahâbe'nin cenâze namazında Peygamberimiz bulunmamış ve onun cenâze namazını kılmaktan çekinmiştir.

7 — MÜDÂFAA-İ NEFİS MEŞRÛ' BİR HAKTIR :

Allâhu Teâlâ tarafından kendisine verilmiş olan hayâtı muhâfaza etmek için çalışmak her ferdin esas vazifelerindendir. Onun içindir ki, üzerine hücûm ederek hayâtına kasteden bir kimseye karşı hayâtını muhâfazaya çalışırken, başka sûretle müdâfaadan âciz kalan bir adamın, hücûm edeni öldürmesi, ahlâk kanunlarına mugayir sayılmamıştır. Böyle bir vaziyette kalan kimse için ahlâk kanununu ayak altına aldı denilemez. Çünkü bu adam tecâvüz etmemiş, yalnız tecâvüzü defetmek mevkiinde bulunmuştur.

8 — İNSANIN MÂNEVÎ HAYÂTI VE BUNA KARŞI TECÂVÜZÜN ÇİRKİNLİĞİ :

İnsan denildiği zaman onun birçok levâzımı vardır. Onlardan biri eksik olunca insanın yaşaması ile yaşamaması arasında bir fark kalmaz. Evet, insanın maddî hayâtından başka bir de mânevî hayâtı vardır ki, o da; ırzı, nâmusu, şeref ve haysiyetidir. Hattâ hayât-ı mâneviyye, maddî hayâtından daha muhterem ve mukaddestir. Çünkü insan bunları muhâfaza uğrunda seve seve maddî hayâtını fedâ etmekten çekinmez. İşte bunun içindir ki : *"Irz, nâmus, haysiyet-i beşeriye taarruzdan masundur."* esâsı, tabiî bir kaide olarak kabûl edilmektedir. Binâenaleyh, herhangi bir insanın namus ve şerefine tecâvüz etmek, ahlâk kanunlarına mugayir bir harekettir.

9 — MÜSLÜMANLIKTA HAYÂT-I MÂNEVİYYENİN EHEMMİYETİ :

Müslümanlık, herhangi bir insanın hayât-ı mâneviyesine tecâvüzü, kat'î sûrette yasak etmiştir. *"Her Müslümanın diğer Müslümana karşı, kanı, ırzı, malı haramdır; hiçbir Müslüman için diğerlerinin ırzına, kanına tecâvüz etmek câiz değildir."* meâlinde olan hadîs-i şerif, hayât-ı mâneviyeye tecâvüzü yasak etmiştir. Buradaki müslim kaydı tecâvüzün çok kerre müslime karşı olduğu için olup i'tirâzî bir kayıd değildir. Binâenaleyh, bu hususta bütün insanlar birdir. Müslümanlık insanların hayât-ı mâneviyesine o kadar kıymet vermiştir ki; nâmuslu bir insana iftirâ etmek sûretiyle onun nâmusunu lekeliyen kimselerin şehâdetleri bile kabûl değildir.

10 — HAYÂT-I MÂNEVİYYEYİ, ŞEREF VE HAYSİYETİ LEKELİYECEK ŞEYLER :

İnsanın nâmus ve haysiyetini, şeref ve şöhretini lekeliyecek olan şeylerin başlıcaları şunlardır : İstihzâ (eğlenmek), sövmek ve tahkir etmek, ayıplarını söylemek, iftirâ etmek.. gıybet, koğulamak.. Bunların bâzıları hakkında geçen bahislerde izahat verilmiştir.

11 — İSTİHZÂ, ALAY ETMEK :

İstihzâ demek, sözü ile veyâhud hareketleriyle bir insanı eğlence yapmak, onunla alay etmektir. Bir insanı karşısına alarak onunla alay etmek, onu hiçe sayarak kendisini çok yüksek görmektir. Aynı zamanda bu, kurnazca sövmektir.

Bunu yazı ile yapmak da aynı şeydir. Her ne sûretle olursa olsun başkalariyle eğlenmek, onu, kötü ve sevmiyeceği lâkaplarla çağırmak, ahlâk bakımından pek kötü bir şeydir. Çünkü bu, insana çok ıstırap veren bir yaradır. İnsanlar istihzâ ve alay olunmaktan başka her şeyi kolay unutabilirler. Bunun içindir ki, Müslümanlık bu kötü huydan şiddetle ve kat'î olarak menetmiştir (1).

Müslümanlık istihzâyı meneylediği gibi insanlara açıktan açığa sövüp saymayı, onları tahkir etmeyi de yasak etmiştir. Çünkü bu sûretle bir insanın hayât-ı mâneviyesine tecâvüz etmek de ahlâk yokluğundan, terbiye noksanlığından ileri gelen bir şeydir. Böyle olan kimseler ahlâkî faziletlerden, insânî meziyetlerden soyulmuş sayılırlar. Müslümanlıkda, değil insanlara, hayvanlara da kaba ve çirkin lâkırdılar söylemek yasaktır.

12 — İNSANIN AYIPLARINI ARAMAK VE ONLARI ORTAYA DÖKMEK :

Çok kötü ve insanların haysiyetine dokunan huylardan biri de, başkalarının ayıplarını aramak ve onları şurada burada söylemektir. Kendi kusur ve ayıplarını görmeyip de başkalarının ayıplarını, eksiklerini aramıya kalkışanlar ahlâklı insanlar değildir. Hiçbir insanın ayıplarını, eksiklerini araştırmamalı, açığa çıktığını istemediği hallerini anlamıya, öğrenmiye çalışmamalı. Şurası muhakkaktır ki, insanların ayıp ve kusurlarını araştıranları Allâhu Teâlâ rüsvây eder, onun da gizli hallerini, meydana çıkmasını istemediği şeyleri meydana çıkarır.

Peygamberimizin şu mühim sözlerine dikkat olunsun: "*Her kim, bir müslim kardeşinin ayıplarını, kusurlarını, kimsenin görmesini ve işitmesini istemediği şeylerini örterse, Allâhu Teâlâ da kıyâmet gününde onun ayıplarını örter. Her kim müslim kardeşinin, meydana çıktığını istemediği bir şeyini ortaya çıkarır ve dile verirse, Allâhu Teâlâ da onun ayıplarını, kimsenin bilmesini istemediği hallerini meydana çıkarır ve bu sûretle kendi evi içinde de olsa onu rüsvây eder. Müslüman kardeşinin ayıplarını örten, bir ölüyü diriltmiş gibidir.*"

13 — BAŞKALARINI KÖTÜ SANMAK :

Başkaları hakkında kötü fikirlerde bulunmak da iyi bir huy değildir. Çünkü bu, onların gizli hallerini araştırmıya sebep olur. Bir kerre insan öyle her duyduğuna inanıvermemeli, yalan yanlış her işittiğini de başkalarına söylememeli, ahvâlini iyice bilmediği, yakından görüp işitmediği kimseler hakkında fenâ bir fikir taşımamalı. Çünkü insan birçok şeyler işitir ki, onların yarısı bâzan yalan olur. Kat'î bir bilgi ifâde etmeyip de bir zandan ibâret olan şeylerden sakınmak, bu böyledir diye, kat'î bir hüküm vermemek lâzımdır. Hiçbir kimsenin duruşundan, gidişinden ve gelişinden şüpheye düşüp de onun kötü olduğuna hüküm vermemelidir. *Kur'ân-ı Kerîm*'in bize kat'î olan emir ve tavsiyeleri budur.

(1) Sûre 49, Âyet 10, 12.

14 — HİCVETMEK :

Çok defâlar alay etmenin, birini gülünç bir hâle koymanın şâirâne olan kısmına hiciv denir. Şiirler ve manzûmelerle birini tahkir etmek, onun haysiyetine dokunmak da, ahlâk kanunlarına uygun bir hareket değildir. Bilhassa bunun insanlar arasında bıraktığı te'sir daha çabuk intişâr eder ve uzun zaman yaşar. Onun için bu, daha kötü bir huydur. Bunlardan da vazgeçmek lâzımdır. Maamafih, ahlâk kanunlarının bizden beklediği vazîfe, yalnız başkalarının herhangi bir şeref ve haysiyetine tecâvüz etmemek değil, belki yanımızda böyle bir şey vuku' bulduğu vakit onlara karşı sükût etmiyerek —yapabilirsek— haysiyetine tecâvüz olunan kardeşimizi müdâfaa etmektir. Eğer nefsimizi bu yolda terbiye edebilmiş isek ahlâkan yükselmişiz demektir.

15 — HASET ETMEK = ÇEKEMEMEK :

Bir kısmını buraya kadar saymış olduğumuz kötü huyların başlıca sebebi hased denilen ahlâksızlıktır. Şimdi bunu da biraz îzâh edelim: "*Hased; bir kimsenin maddî ve mânevî hâiz olduğu mevkii ve şöhreti çekemeyip, onun —kendisine gelmesini istesin, isterse istemesin— zevâlini ve ondan gitmesini arzu etmek*" demektir. Hased kalbî olan hastalıklardandır. Müslümanlıkta, bu da büyük günahlardandır. Çünkü bu, her türlü kötülüklere sebeptir. Başkalarının eline geçen nîmetleri çekememek, o nîmetleri onlarda gördükçe kabına sığamamak ve bundan ötürü o nîmetlerin ondan gitmesini istemek hastalığına yakalanmış olan bir adam, onun hakkında her türlü fenâlığı söylemekten ve elinden gelen kötülüğü yapmaktan çekinmez. Onun şeref ve şöhretini lekelemek için her türlü alçaklığı yapmak ister.

Hülâsa : Hased, her türlü ahlâksızlığa sebep olacağından Müslümanlık bunu nehyetmiştir. Hased denilen huyun ne kadar fenâ olduğunu anlamalıdır ki; *Kur'ân-ı Kerîm*, hased edenin zararından Allâh'a sığınmak lâzım geldiğini haber vermiştir. Hased denilen kötü hastalığın, milletlerin içtimâî hayatlarında çok fenâ te'sirleri görüleceğini, bu illetin, milletleri inkırâza doğru sürükleyebileceğini P e y g a m b e r i m i z çok beliğ bir ifade ile anlatmış ve bundan kurtulmak için yekdiğerimizle sevişmek ve selâmlaşmak lâzım geldiğini söylemiştir.

16 — GIPTA = İMRENMEK :

"*Gıpta, başkalarında gördüğü nîmetlerin, onların çıktıkları mevkiin zevâlini arzu etmiyerek, sâdece onlara imrenmek ve onun bir misli kendisinde de bulunmasını istemektir.*" Bu, hased değildir. Çünkü insanı çalışmaya teşvik eder. Bu-

nun içindir ki, terbiye mütehassısları şahsî meyiller arasında gıptaya hususî bir yer verilmesine taraftar oluyorlar. Yalnız bunu hasede vardırmamak şarttır. Binâenaleyh çocuklarda da bu fikri uyandırırken, bunun hasede vardırılmamasına çok dikkat etmek lâzımdır.

17 — MESKENE, EVLERE TECÂVÜZ ETMEMEK :

Mesken demek, insanın oturduğu yer (evi, obası veya odası) demektir. İnsanın hayâtı, nâmusu, şeref ve haysiyeti, malı "mesken" ile muhâfaza olunur. Binâenaleyh, *"meskenlere taarruz edilemez"* esâsı da en tabiî bir şeydir. Bir kimsenin evine, odasına tecâvüz etmek, yâhud izin almadan bunlara girmek, yâhud içindeki şeyleri görmiye çalışmak ayıp ve çirkin bir harekettir.

Başkasının mülküne böyle habersizce girmek hukukan ve kazâen haram olduğu gibi, kendi mülkü olan bir ev içinde dahi olsa kendinden başkasına mahsus olan odalara habersiz ve selâmsız girivermek de diyâneten, edeben ve ahlâkan menhî ve yasaktır.

Müslümanlık bunları yasak etmiştir. *"Ey îmân edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, kendi odalarınızdan gayri odalara sâhiplerinden izin alıp selâm vermeden girmeyiniz."* meâlinde olan âyet-i kerîme ile, bu meâlde olan birçok hadîs-i şerîf, evlere taarruz ve tecâvüzü değil, izinsiz bile girilemiyeceğini, içeriye bakılamıyacağını en açık bir sûrette bildirmiştir. Binâenaleyh, kendi evinden gayri bir eve, yâhud başkasına mahsus bir odaya girileceği vakit, evvelâ gelmekte olduğunu anlatmak ve sâhibinin müsâadesini isteyip selâm vermek İslâmın emirlerindendir.

18 — BÂLİĞ OLMAYAN ÇOCUKLARIN DA İZİNSİZ GİREMİYECEĞİ VAKİTLER :

Bâliğ olmayan küçük çocuklar şu üç vakitte anaların, babaların ve başkasının odalarına izin ile gireceklerdir :

1) Sabah namazından evvel, yâni yataktan kalkılıp elbise giyileceği zaman.

2) Öğle vakti uyuyacağı zaman, yâni öğle vaktinde istirahat için elbiselerini çıkardıkları zaman ki, gündüz uykusu vakti demektir, diğer saatte de böyledir.

3) Yatsı namazından sonra (soyunulduğu zaman). Bu üç vakitte haber verilmeksizin, izin alınmaksızın çocuklar da, memlûkler de başkasının odasına giremezler. Çünkü bu vakitler halvet saatleridir; açık saçık oturulabilecek vakitlerdir. Görülmesini istemediği yerleri açık olabilir. Allâhu Teâlâ erkek ve kadın bütün mü'minlerin, çocuklarına bu yolda tâlim ve emretmeleri lâzım olduğunu *Kur'ân-ı Kerîm*'de bildirmiştir (1).

(1) Sûre: 24, Âyet: 58.

Bu üç vaktin gerisinde çocuklarla hizmetçiler izin almadan girebilirler. Maamâfih yine izin almaları iyidir. Fakat bâliğ olanlar her vakit izin ile girerler. Bir gün P e y g a m b e r i m i z 'e Sahâbe'den biri gelerek : *"Yâ Resûlâllah! Anamın odasına girmek istediğimde kendisinden izin alayım mı?"* diye sordu. P e y g a m b e r i m i z : *"Evet, her ne zaman girmek istersen izin ile gireceksin."* buyurdu.

Tekrar sordu : *"Anama benden başka hizmet edecek kimse yoktur. Bu halde yine her vakit odasına izin ile mi gireceğim?"* P e y g a m b e r i m i z sordu : *"Ananı çıplak bir halde görmek ister misin?"*

— *"Hayır, istemem."*

— *"Öyle ise ananın odasına her ne zaman girmek istersen izin alacaksın. İzinsiz kapısını açıp da içeriye girmiyeceksin."*

Hülâsa : Başkasına âid bir eve veya odaya girileceği vakit mutlaka içerdekilerden izin almak lâzımdır. İzin almadan içeri girmek câiz ve ahlâkî bir şey değildir. Müslümanlık bu yolda emretmektedir.

Görülüyor ki, bu kaideyi vaz'eden de Müslümanlık olmuştur. Kapı vurmak, usûl-i terbiye-i islâmiye icâbıdır.

19 — İSLÂMDA ZİYÂRETİN EDEBLERİ :

İnsanların birbirlerini ziyâret etmeleri, aradaki sevgi ve ahbablık bağlarının en kuvvetlisi, sevginin devâm etmesinin de en mühim sebebidir. Ziyâreti bırakmak, sevgi ve muhabbetin unutulmasına sebebdir. Bunun içindir ki, Müslümanlık ziyâret için de birtakım edebler göstermiştir :

1) Ziyâreti münâsib bir vakitte yapmak lâzımdır. Uyku, yemek, tam iş zamanlarında bir yere ziyârete gidilemez.

2) Ziyârete ve misâfirliğe gidileceği zaman temiz şekil ve kıyâfetle gitmek, kirli ve paslı gitmemek.

3) Bir eve veyâhud bir odaya girmek için her şeyden evvel, kapı açık dahi olsa, yine kapıyı vurarak sâhibinin iznini almak lâzımdır. Ev sâhibi bulunmaz, veyâhud içeri girilmesine izin verilmezşe eve girmek câiz değildir. P e y g a m b e r i m i z : *"Üç defâ izin istendiği halde izin verilmezse, yâni içeriden ses gelmezse, geriye dönün."* buyurmuştur.

4) İzin aldıktan sonra içeriye girerken güler yüzle selâm verilir.

5) Kapıyı çaldıktan sonra kapının açılmıyacak tarafına çekilmeli, kapı aralığından içeriye bakmamalıdır.

6) İzin ile eve girildikten sonra evin köşesine bucağına bakılmaz, deliğinden, bucağından gözetlenmez.

7) Ziyâretine gittiğiniz ev sâhibinin sevincine ve kederine iştirâk etmek, ev sâhibi neş'eli ise neş'eli görünmek, kederli ise kendisi onun kederine iştirâk etmek ve ona tesellî verecek sözlerde bulunmak.

8) Ziyâretine gidilen evde, sâhibinin meşgûl olduğu, yâhud başka bir tarafa gitmek üzere hazırlanmakta olduğu görülürse, yâhud otururken tekrar tekrar saatına bakmıya başlarsa hiç sezdirmeden ev sâhibinden izin alarak dönmelidir.

20 — MİSÂFİRLERE KARŞI VAZÎFELERİMİZ :

Misâfirlere ikramlı bulunmak da Müslümanlığın emirlerindendir; Allâh'ın emri, Peygamberin sünnetidir. Misâfirleri ağırlamak, onları güler yüzle, tatlı sözle karşılamak, her birini mertebelerine göre ağırlamak, bulunan ile yemeklemek lâzımdır. Misâfiri kendi üstümüze geçirmek, yemeğe teşvîk ve tergîb etmek de lâzımdır. Misâfirin yanında gizli görüşmek, söylemeyip durmak, yüz ekşitmek, hizmetçilerine sert söylemek, çocuğunu dövmek ayıptır, edebe uygun değildir. Misâfire birşey emretmek, mürüvvete yakışmaz. Misâfir gideceği zaman kapıya kadar çıkarak son derece edeb ve saygı ile ağırlamalı, kusurlarının affını dilemeli, karşılık beklememeli.

Misâfir, ev sâhibinin gösterdiği yere oturur. Umduğunu değil, bulduğunu yer ve yemeği ayıplamaz. Misâfir, ev sâhibinden izinsiz sofradan bir şey kaldırmamalıdır, kimseye bir şey vermemelidir.

21 — İÇTİMÂÎ VAZÎFELERİN İKİNCİ KISMI :

İçtimâî vazîfelerin başlıca iki kısım olduğunu söylemiştim. Birinci kısım, adâletin iktizâ eylediği vazîfelerdir ki, buna menhî yâhud selbî vazîfeler denir. Yapılmaması istenen şeyler demektir. Hayâta, şeref ve nâmusa, mala, meskene tecâvüz etmemek; verdiği sözden dönmemek hep bu kısım vazîfelerdendir. Adâletle emirden doğan bu vazîfelere riâyet vâcibdir. Aksine hareket muhtelif derecelerde cezâyı îcâbeder. Buraya kadar onları ve onlara âit bulunan ve yapılması lâzım gelen şeyleri de söyledik. Şimdi de ihsan ile emirden doğan ikinci kısım vazîfeleri anlatacağız. Bunlar yapılması istenilen şeylerdir.

Adâletin muktezâsı olan birinci kısım vazîfeler, mutlak ve mecbûrîdir. İhsan ile emirden doğan ikinci kısım vazîfeler böyle olmayıp her insanın kendi isteğine bırakılmıştır, başkalarına hiçbir garaz ve karşılık düşünmeksizin iyilik etmekten ibâret bir fazîlettir. Buna kerem ve şefkat de denir.

Bu vazîfeleri yapmak için cebreden bir kanun yoktur. Bunun en büyük kanunu, "kendine yapılmasını arzu eylediğin, sevdiğin şeyi başkalarına yap!" düstûr-ı ahlâkîsidir. Binâenaleyh, kendimize yapılmasını sevdiğimiz her nevi iyiliği, başkaları için de istemek içtimâî bir vazîfedir.

Allâhu Teâlâ Hazretleri adâletle emrettiği için başka insanlara hiçbir sûretle zarar yapmamak kat'î bir vazîfedir. Fakat yalnız bundan dolayı iftihar edemeyiz. Bununla berâber insanların iyiliğine koşmak, onların saâdeti için de çalışmak ahlâkî bir vazîfedir. Bu kısım vazîfemizi de yaparsak, işte o vakit tam vazîfemizi yapmış sayılırız.

22 — ADÂLETİN MUKTEZÂSI OLAN VAZÎFELERLE, İHSANDAN DOĞAN VAZÎFELER ARASINDA FARK :

1) Adâletin iktizâ eylediği vazîfeler mutlak ve mecbûrîdir. Ona riâyet etmeyenler, cezâlarını bulurlar. İhsandan doğan vazîfeler insanın isteğine, irâdenin ihtiyârına bırakılmıştır.

2) Adâletin îcâbı olan vazîfeler bir hakka mukaabildir. Ben vazîfe olarak başkalarının hayâtına hürmet ederim. Buna mukaabil kendi hayâtıma da hürmet etmelerini bir hak olarak isterim. İhsandan doğan vazîfeler böyle değildir. Yardıma muhtâç olanlara yardım ettiğimden dolayı karşılıklı olarak onlardan bir şey beklemiye hakkım yoktur.

3) Adâletin belli bir hudûdu vardır. Aşağısı ve yukarısı yoktur. Halbuki diğer vazîfeler böyle değildir. İhsan ve iyiliğin birçok dereceleri vardır. İnsan istediği kadar iyilik yapabilir. Bunun hudûdu ne kadar genişlerse o nisbette yükselir.

4) Adâletin emreylediği vazîfeler, bütün insanlar hakkında birdir. İhsânın emreylemiş olduğu vazîfeler böyle değildir. O, irâdenin serbest intihâbına tâbidir. Şahsa göre değişebilir. Bir insanın her şahıs hakkındaki iyiliği bir olmıyabilir. Bundan dolayı da niçin böyle yaptın demiye hakkımız yoktur.

23 — BAŞKALARINA YARDIM ETMEK VE İSLÂMDA BUNUN MÜHİM MEVKİİ :

Başkalarının bize yerine göre yardım etmelerinden hoşlanırız. Şu halde bizim de yeri gelince onlara yardımda bulunmamız içtimâî bir borçtur. Müslümanlık, *"Allâh'ın emirlerine ta'zîm ve itâat, yarattıklarına şefkat"* demektir. Bunun içindir ki, Müslümanlık nazarında başkalarına ihsân ve iyilik de mecbûrî olan diğer vazîfeler kadar mühim bir vazîfedir. Bundan ötürüdür ki adâletle emrettikten sonra ihsân ile de emretmiştir. Zekâtı, zarûrî olan esasları arasına aldıktan ve onun muayyen miktârını bildirdikten sonra ayrıca umûmî muâvenetle de emreylemiş ve bunu herkesin irâdesine bırakmıştır. Müslümanlık, bütün insanların hayrına çalışmayı, her canlıya şefkat ve merhamet göstermeyi en hayırlı işlerden saymıştır.

24 — YARDIMIN EN FAYDALI ŞEKİLLERİ :

Beşeriyete yardımın muhtelif şekilleri vardır. Bunun en basit şekli, muhtâç olan fertlere elinden geldiği kadar yardım ederek, onların ihtiyaçlarının bir dere-

ce azalmasına çalışmaktır. Bu i'tibarla muhtaçlara, yetimlere, maddî ve mânevî yardımda bulunmak, onları korumak ve gözetmek ahlâkî bir borçtur. Müslümanlık bu yolda emretmiştir.

Bununla berâber, memlekette fakirliğin, hastalığın, ahlâksızlığın, cehlin önüne geçmek, yetimleri korumak ve lüzûmunda bütün memlekete şâmil büyük yardımlarda bulunmak için hayır ve şefkat yuvaları kurmak ve bu yuvaların ilerlemesi için para ile yardımda bulunmak en faydalı şekillerdir. Bugün memleketimizde bu yolda kurulmuş yuvalar ve müesseseler vardır. En sıkışık zamanlarımızda çok büyük hizmetler yapmış ve dâimâ yapmakta olan Kızılay da bunlardan biridir. Binâenaleyh bunlara yardım etmek de içtimâî bir borçtur.

Her şey nihâyet bulur, tükenir. Fakat umûmun faydası için sarfedilen gayretler, bu uğurda verilen paralar, sâhibini kıyâmete kadar yaşatır ve âhiret saâdetine de kavuşturur.

25 — YARDIMIN BAŞKA BİR ŞEKLİ :

Para ile başkalarına yardımda bulunmak belki herkese nasîb olmaz. Fakat yardım her vakit para ile olmaz, başka sûretle de olur. İşini göremiyecek olan bir adamın, işinin görülmesine vâsıta olmak, onun işini görüvermek, maddî ve mânevî yolunu şaşırmışlara yol göstermek, tehlikede olan bir adama tehlikeyi haber vermek, fikren ve kalben zayıf olanlara kuvvet ve cesâret vermek, insanlara karşı güler yüzlü, tatlı sözlü olmak... İşte bunların hepsi birer yardımdır; içtimâî vazîfelerimizdendir. Bunların hiçbirisini yapmak iktidârında olmıyanlar da da herkes hakkında hayır dilesinler, hayır yapmak niyetini beslesinler. Görülüyor ki : İçtimâî vazîfelerin bu kısmı ne keseye, ne de fedakârlığa bağlı değildir. Demek ki, her insan, isterse başkalarına karşı faydalı olabilecektir. Bunun içindir ki, Müslümanlık dâimâ her Müslümanı beşeriyete karşı faydalı olmıya teşvik ediyor.

26 — SUÇLULARI AFFETMEK :

Paraya bağlı olmıyan yardımların en büyüğü ve en yüksek derecesi, suçluları affetmek, suçlarına göz yummaktır. Bize fenâlık yapmış olanlara, biz de ayniyle mukabele edebiliriz. Fakat kalbimizi, gördüğümüz kötü muâmelenin üstüne yükselterek onu affedivermemiz, o kötülüğü unutur gibi olmamız, en büyük bir meziyettir.

Bununla da kalmıyarak, kötülüğe karşı bir de iyilik yapmak var ki, bu artık insanlığın ve ahlâkın en yüksek basamağına çıkmak demektir. Gördüğü kötülükten dolayı nefsinde husûle gelen hiddet ve galeyânı yenerek nefsi tutmak, nefsine hâkim olmak, şüphe yok ki, en büyük fazîlettir.

27 — BÜTÜN HAYVANLARA KARŞI ŞEFKAT :

Müslümanlık şefkat dînidir, fazîlet dînidir. Onun içindir ki, P e y g a m b e r i m i z bütün mahlûkata şefkat ve merhamet göstermemizi emreylemiştir. Her türlü işlerimizde kullandığımız hayvanlara karşı müşfik olmak lâzımdır. Onların yedirilmesine, içirilmesine, yatırılmalarına, tımarlarına dikkat etmek, tâkat getiremiyecekleri işlere koşmamak, onlara eziyet etmemek, işkence yapmamak bizim için bir vazîfedir. En büyük hayvandan tutunuz da karıncaya kadar bütün canlı mahlûkata şefkat lâzımdır. Peygamberimizin şu hadîs-i şerîfleri çok mühimdir : *"Şefkat ve merhamet sâhibi olanlar, Allâh'ın rahmetine mazhar olurlar. Yer yüzündekilere merhamet ediniz ki, göktekiler de size rahmet etsinler. Bir serçeyi boğazlarken bile merhamet gösterenlere, Allah kıyâmet gününde rahmet eder. Acımıyan esirgenmez, affetmiyen yarlığanmaz."* P e y g a m b e r i m i z 'in yine bir hadîs-i şerîflerinde : *"Susuzluktan yanıp da kuyu başında dönen bir köpeğe, pabuçlarının tekiyle su alarak sulayan bir fâhişeyi, Allâhu Teâlâ'nın affedip Cennete koyduğunu"* haber vermişlerdir. İşte Müslümanlık, hayvanâtı da bu derece himâye etmiştir. Binâenaleyh, hayvanlara eziyet etmek, onlara sövmek, lânet okumak aslâ câiz değildir. Zararlı hayvanlar, şüphe yok ki, öldürülür ve zararlarının önüne geçilmiye çalışılır.

28 — İÇTİMÂÎ VAZÎFELERİMİZİN BİR HÜLÂSASI :

Şimdi Müslümanlığın her Müslümana tâlim eylemiş olduğu içtimâî vazîfeleri kısaca bir hülâsa yapalım :

Her Müslüman diğerinin kardeşidir. Diğer Müslümanlara ve hattâ bütün beşeriyete karşı kardeş muâmelesi yapmak, başkalarının, canını, malını, ırz ve nâmusunu, şeref ve haysiyetini, hürriyetini... elhâsıl bütün haklarını kendisininki gibi muhterem ve mukaddes tanımak ve bunlara hiçbir sûretle tecâvüz etmemek, mü'min kardeşini herhangi bir sûretle telâşa düşürmemek, rahatsız etmemek; hiçbir kimseyi eliyle, diliyle incitmemek; herkese elinden geldiği kadar yardımda bulunmak, mü'min kardeşlerinde, ahlâkî ve içtimâî gördüğü eksikliği, onun gönlünü kırmıyarak hatırlatmak, daha kısası, kendisi için sevdiği, istediği şeyi başkaları için de sevmek ve istemek, hoşlanmadığı ve istemediği şeyi başkaları için de arzu etmemek...

29 — KUL HAKKI :

Elhâsıl ; İçtimâî hak ve vazîfelerimizi tamâmen saymak için yüzlerce sahife yazı yazmak lâzımdır. Halbuki bu eserin ona müsâadesi yoktur. Ancak şu cihete pek çok dikkat etmek lâzımdır : Başka insanlara karşı vazîfemizi yapmıyarak üzerimize onların haklarını geçirmemeliyiz. Çünkü kul hakkı çok zordur. Allâhu Teâlâ'ya karşı borçlu kalacak olursak O'nun rahmeti boldur, kuvvetle umarız ki,

haklarından vaz geçer, bizi affeder, bize merhamet eder. Fakat üzerimizde kul hakkı olursa ondan kurtulmak çok zordur.

Peygamber Efendimiz bir gün yanındaki Sahâbe'lerine: "*Müflis kimdir?*" diye sormuş. Onlar da: "*Elinde, avucunda malı ve parası kalmıyandır.*" diye cevap vermişler. Bunun üzerine Peygamberimiz buyurdular ki: "*Bilemediniz, asıl müflis şu adama derler ki, dünyâda iken yapmış olduğu birçok ibâdetler ve tâatların sevab ve hasenâtı ile kıyâmet gününde Allâh'ın huzûruna gelir. Bu adam dünyâda birçok ibâdetler, hayırlar yapmış. Diğer taraftan da başkalarına zulmetmiş, kimini döğmüş, kimini söğmüş, kiminin canına tecâvüz etmiş, kiminin malını almış, gönlünü kırmış, şuna buna eliyle ve diliyle eziyet etmiş... İşte bu hak sâhiblerinin hepsi o adamın etrâfına toplanacaklar, haklarını istiyecekler; (bana dünyâda iken şöyle yaptı, hakkımı al yâ Rab) diye da'vâcı olacaklar. Allâhu Teâlâ bunun hayrat ve hasenâtından husûle gelen sevabları bunlara taksim edecek, fakat yine borcu kapanmıyacak, nihâyet onların günahlarını bunun üzerine yükliyerek Cehenneme gönderecek. İşte asıl müflis böyle olan adamdır.*" Öyle ise biz de gözümüzü dört açalım. Dünyâda iken hem Allâh'a olan vazifelerimizi hakkiyle yapalım, hem de insanlara karşı borçlu olduğumuz vazifelerimizi yerine getirelim. Hiçbir ferdi hiçbir sûretle incitmiyelim. Şurası da muhakkaktır k; Müslümanlık, ferdî olmaktan ziyâde içtimâî bir dindir. İnsan yalnız kendisini değil, başkalarını da düşünecektir. Bunu düşünemiyenler vazifelerini tam yapmış sayılmazlar.

KIRK BEŞİNCİ DERS

İSLÂMIN HARAM VE YASAK EYLEDİĞİ ŞEYLER VE BUNLARDAN BİRİNİ YAPMANIN CEZÂSI

Allâhu Teâlâ Hazretlerinin yasak eylediği şeylerde herhalde bir hikmet, bunları yapmamakta, insanların dünyâ ve âhiretine â'it bir fayda ve maslahat vardır. Binâenaleyh, bunlardan birini irtikâb etmek, Allâh'ın emirlerine karşı gelmek demektir. Bu emirlere karşı gelmekte, bâzan doğrudan doğruya onu irtikâb edenlere, bâzan da diğer ferdlere veyâhud cemiyete birer zarar da vardır. İşte bunun içindir ki, bunlardan birini yapmak haramdır, bunu yapanlar günah işlemiş olurlar. Bunların dünyevî ve uhrevî muhtelif derecede cezâları vardır. Bunlardan bâzılarını aşağıya yazıyorum:

1) Allâh'a şerik koşmak ve küfretmek (affedilmiyecek kadar büyük bir günahtır),

2) Anaya ve babaya itâatsiz olmak, karşı gelmek (bu da mühlik ve büyük günahlardandır),

3) Peygamberlerin bâzısına îmân edip bâzısına etmemek (böylesi Müslüman değildir),

4) Haksız yere insan öldürmek, zulüm yapmak,

5) Yalan şahitliği ve yalan yere yemin ederek bir kimsenin zararına sebep olmak,

6) Kötülük ve hayâsızlığın (fuhşiyâtın) gizli ve aşikâr her türlüsü,

7) İnsanı sarhoş eden, akla ve mala zararı olan her çeşit içki vesâir şeyler kullanma,

8) Kumarbazlık, tefecilik ve fâizcilik,

9) Hırsızlık, dolandırıcılık, sahtekârlık, yankesicilik, hakkı var iken inkâr etmek, yalan şâhidi bularak birinin malını almak, alışverişte hâinlik etmek ve bunlara benzer meşrû' olmıyan bir sûretle başkasının malını almak,

10) Allah'dan başkasının nâmına boğazlanan (kesilirken üstüne Allah'dan başkasının ismi çekilen) hayvan, böyle bir hayvan mânevî haysiyetle pistir.

11) Boğularak ölen (yâni gerek takıldığı iple ve gerek kement ile ve gerek el ile; gerek ağaç ve taş arasına sıkışarak ne sûretle olursa olsun) hayvan,

12) Kendiliğinden veyâhud bir tarafına vurularak öldürülmüş olan hayvan,

13) Yüksekten veya bir kuyuya düşmek sûretiyle veyâhud bir hayvanın süsmesi veya çiftesi ile ölen,

14) Akmış kan ve domuz eti (bunlar *Kur'ân*'daki muharremâtın en sarihlerindendir),

15) Dikili taşlar ve putlar üzerinde kesilen kurban,

16) Yırtıcı bir hayvan tarafından telef edilen, parçalanan hayvan,

17) Sıhhatına zararı olan şeyleri yemek, veyâhud içmek,

18) Zinâ veya livâta etmek,

19) Dili ile birinin nâmusuna tecâvüz etmek, nâmuslu bir kadına iftirâ edip nâmusunu lekelemek,

20) Büyü yapmak ve büyücülerin sözlerini kabûl ve tasdik etmek,

21) Başkasının arkasından —duyduğu zaman hoşlanmıyacağı ayıp ve eksiklerini— söylemek,

22) Başkalariyle her ne sûretle olursa olsun, istihzâ ve alay etmek; onlara kötü lâkab takmak,

23) Başkasına iftirâ etmek (yâni yapmamış ve söylememiş olduğu bir şeyi, yaptı veya söyledi diye isnad ve bühtanda bulunmak),

24) Hased etmek, kin gütmek, dargın durmak,

25) Yalan söylemek, yalan yere yemin etmek,

26) Askerlikten kaçmak, harb meydanında düşmandan yüz çevirmek ve kaçmak,

27) Eliyle veyâhud diliyle başkalarına zarar yapmak,

28) Yetimlerin mallarını korumıyarak yemek veya isrâf etmek,

29) Tartıları ve ölçüleri alırken fazla, verirken noksan yapmak,

30) Allâh'a, Peygambere ve emânetlere hiyânet etmek,

31) Ahdinde durmamak,

32) Kendisine tevdî olunan bir sırrı ifşâ etmek, dile vermek,

33) İnsanlar arasına nifak saçmak,

34) Yeryüzünde bizzat veya bilvâsıta fesad çıkarmak, ortalığı karıştırmak,

35) Komşularına ezâ ve cefâ yapmak,

36) Başkalarının ayıp ve eksiklerini araştırmak,

37) Elinde olan malını uluorta saçmak veyâhud büsbütün pinti ve cimri olmak,

38) Başkasının evine, obasına ve odasına tecâvüz etmek, veya habersiz girmek,

39) Kendisini büyük görüp başkalarını hiçe saymak ve halktan yüz çevirmek (kibirli ve mağrur),

40) Mal ve evlâdın çokluğuna güvenip Allâh'ı unutmak,

41) Kur'ân âyetlerini zâhir ma'nâsından çıkararak kendi arzusuna göre te'vîl etmek (Allâh'a iftirâ),

42) İyice bilmediği bir şey hakkında hüküm vermek,

43) Sû-i zanda bulunmak (başkaları hakkında iyice bilmeden, görmeden şüpheye düşmek, onu kötü sanmak),

44) İki yüzlü olmak (içi bir türlü, görünüşü başka türlü olmak, birine bir türlü, diğerine başka türlü söylemek),

45) Kötü, günahkâr, karıştırıcı ve yalancı insanlarla düşüp kalkmak,

46) Başkasının anasına, babasına lânet okuyarak kendi ana ve babasına lânet ettirmek,

47) İbâdetini, yâhud yaptığı iyilikleri Allah için değil, gösteriş için yapmak,

48) Zulme ve fenâlığa yardım etmek.

İşte bunlar ve bunlara benzer birtakım şeyler vardır ki, Müslümanlık onları yasak etmiştir, haram kılmıştır.

Müslümanlığın yasak eylediği bu gibi şeylerden birini yapmak, yâhud söylemek, Allâh'ın emirlerine karşı gelmek olduğu için günahtır. Bunlarda, ferdî ve içtimâî, maddî ve mânevî zararlar da bulunacağı şüphesizdir. Bununla berâber, bu yasakları tanımamanın, derecelerine göre, dünyâ ve âhirette cezâları da vardır. Şüphe yok ki, iyiliğin de, fenâlığın da dereceleri vardır. Faydası büyük olan bir iyiliğin Allâh yanında ecir ve sevâbı, mükâfatı da büyüktür. Faydası böyle olmıyanın sevâbı da elbette bundan az olur. Zararı âm ve şümûllü olan kötülükler de, insanı helâke sürükleyen büyük günahlardandır. İşte bunun içindir ki, bu saydığımız şeylerden bâzıları diğerlerine nisbetle hafif veyâhud ağır olabilir. Meselâ: Her ne sûretle olursa olsun yalan, ahlâk ve terbiyeye uygun olmıyan bir harekettir. Müslümanlık bunu yasak etmiştir. Fakat ferdi veyâhud cemiyeti zarara sokacak olan bir yalan, böyle bir zarar getirmiyecek olan yalandan daha büyük günah ve cezâsı daha ağırdır. Maamâfih ahlâkan yükselebilmek için Müslümanlığın yasak eylemiş olduğu şeylerin hepsinden sakınmak ve uzak kalmak üzerimize farzdır. Şurası da muhakkaktır ki; küçük bir günah, onu işlemekte ısrar edildikçe, küçüklükte kalmıyarak büyük günahlar sırasına geçer. Tevbe ve istiğfar ile, yaptığına pişman olmak ile de büyük günahlar affolunur. Ancak kul hakkı olursa sâhibiyle helâllaşmak lâzımdır.

KIRK ALTINCI DERS

HAKİKİ VE KUR'ÂN AHLÂKIYLE AHLÂKLANMIŞ BİR MÜSLÜMAN NASIL OLMALI?

Kur'ân-ı Kerîm'den öğrendiğimize göre, hakîkî ve *Kur'ân* ahlâkı ile tam ahlâklanmış bir Müslümanın başlıca vasıfları şunlardır:

1) Allâh'ın Bir'liğine ve O'ndan başka tanrı olmadığına, Allâh'ın Meleklerine, Peygamberlerine, H a z r e t - i M u h a m m e d *(aleyhi's-selâm)* Allâh'ın kulu ve Peygamberi olduğuna, Peygamberlere kitap gönderildiğine, Âhiret gününe, tekrar dirilmeye, hayır ve şer Allâh'ın yaratmasiyle olduğuna şüphesiz sûrette inanır ve dili ile de bunları ikrâr eder.

2) Allâh'ın emreylediği ve H a z r e t - i M u h a m m e d *aleyhi's-selâm*'ın gösterdiği şekilde namazını kılar, orucunu tutar, malının zekâtını verir, bundan başka olarak yetimlere, yoksullara, muhtaçlara, hısım ve akrabalarına, yolda kalmışlara mal ile seve seve yardımda bulunur.

3) Mühim ve tehlikeli vaziyetlerde aslâ sarsılmaz, gevşeklik göstermez, Allâh'a i'timâd eder.

4) Felâketleri metânetle karşılar, bunları muvaffakiyetle atlatabilmek için bütün kudretini sarfeder ve nihâyet çâresizliğe karşı sabır ve tahammül gösterir. Allah'tan ümîdini kesmez.

5) Ana ve babaya itâat eder, onların kalblerini kıracak en ufak sözlerde ve işlerde bulunmaz.

6) Sözünde durur, ahdinde sâdık kalır.

7) Her ne sûretle olursa olsun emânete hiyânet etmez.

8) Üzerine aldığı her türlü vazîfelerini en iyi bir sûrette yapmıya çalışır.

9) Üstünü, başını, oturup yattığı yeri, kabını kacağını kirden, pasdan, kafasını kötü fikirlerden, kalbini fenâ huylardan, dilini çirkin ve kaba sözlerden temizler. Cismen ve rûhan temizliğiyle herkese örnek olmaya çalışır.

10) Allâh'ın ve Peygamberin emirlerine itâat eder ve ahlâkî vazîfelerini eksiksiz olarak yapar.

11) İnsanlar arasında fesad çıkarmaz, insanları birbirine düşürecek sözlerden ve işlerden sakınır.

12) Kimsenin ayıplarını, gizli hallerini araştırmaz ve ortaya dökmez.

13) Kumarcı, içkici, düzenci, oyuncu, atlatıcı, dalkavuk ve hilekâr değildir.

14) Bilmediği bir şey hakkında hüküm vermez.

15) Başkalarına karşı kibirlenmez, büyüklük satmaz.

16) Kötülüğün, hayâsızlığın her türlüsünden, gizlisinden ve açığından, büyüğünden, küçüğünden sakınır. Halkın iyiliğine çalışır.

17) Özü sözüne, içi dışına uygun ve dosdoğru olur.

18) Her nerede olursa olsun, velevki kendi aleyhinde bile olsa, hak ve adâletten ayrılmaz.

19) Düşmanlarına karşı da adâleti, insâfı bırakmaz, onların düşmanlıkları dolayısiyle adâleti çiğnemez.

20) Yalan söylemez, yalan yere yemin etmez, yalan şâhitliği yapmaz. Haksızlığa karşı nefret duyar.

21) Alçak ve süflî arzulara uyarak doğru yoldan sapmaz, kötülerle düşüp kalkmaz.

22) İsraftan ve cimrilikten sakınır.

23) Ne eliyle, ne diliyle hiçbir kimseyi incitmez.

24) Komşularını çok sayar ve onları hiçbir sûretle gücendirmez.

25) Varlık zamânında da, darlık zamânında da başkalarına elinden geldiği kadar yardımda bulunur.

26) Öfkelerini yenerek kusur ve kabahatleri affeder, intikam sevdâsına düşmez.

27) Bir kötülük işlemek ister veya bir haksızlık yapacak olursa, hemen Allâh'ı hatırlayarak O'ndan af ve mağfiret diler, yaptığına pişmân olur.

28) Her iyi işe arka çıkar, maddî ve mânevî yardımda bulunur, insanlara iyiliği tavsiye eder, fenâlığa ve zulme asla yardımcı olmaz, kötüleri korumaz ve herkesi kötülükten çevirmeğe çalışır.

29) Dargınları barıştırmak için çalışmayı vazîfe bilir, kin gütmez, kimseye hased etmez, umûma faydalı bir insan olmağa özenir.

30) Başka milletlerin nasıl yükseldiklerini, nasıl gerilediklerini ve nasıl düştüklerini, ahlâkî düşkünlüğün doğuracağı elîm âkıbetleri tetkik ederek onlardan ibret alır ve bu sûretle başkalarının düştükleri hatâlara düşmemiye çalışır.

31) Kim söylerse söylesin, hakkı kabûl eder, ilim ve hüneri, hikmet ve hakikati nerede bulursa alır ve bunda taassup göstermez.

32) Müslüman tenbel değildir. Dünyâ için hiç ölmiyecekmiş gibi çalışır, yarın ölecekmiş gibi de âhirete hazırlanır; her iki vazîfesini eksiksiz yapar.

33) Allah yolunda, millet ve memleket uğrunda elinden gelen fedakârlıktan, yerine göre canını fedâ etmekten çekinmez.

34) Yapacağı bir işin önünü sonunu düşünmeden hatırına gelir gelmez hemen yapmaya kalkışmaz, ibâdetinde acele ederek eksik bırakmaz, hayırlı işlerde geriye kalmayıp dâimâ ileri koşar.

35) Müslümanların derdini kendisine derd edinir ve onların iyiliğine çalışır. Hastalarını arayıp sorar, sıkıntılarını gidermiye özenir, cenâzelerine gider, kendisinden büyük olanları, hele ihtiyarları sayar, küçüklere acır ve her canlıya karşı şefkatli olur, azamet ve kibir göstermez.

36) Mü'minleri ve bütün insanları kardeş bilir ve başkalarının hayatlarını, haklarını kendisininki gibi muhterem tutar.

37) Kimse ile alay etmez. Başkalarına kötü bir lâkab takmaz. Dilini gıybetten, iftirâ etmekten, yalan söylemekten ve her türlü kaba ve çirkin lâkırdılardan muhafâza eder.

38) Herkesle hoş geçinir, dargınları barıştırmaya çalışır; üç günden ziyâde dargın durmaz.

39) Sevdiğini Allah için (yâni bir karşılık beklemiyerek) sever, sevmediğini de Allah için sevmez.

40) İşlerinde mütereddit ve mütevehhim olmaz, bir işin husûlü için zarûrî olan her türlü sebeplerine yapıştıktan sonra Allâh'a tevekkül eder.

41) Allah ve Peygamber sevgisini her şeyden üstün tutar. Allah sevgisi ve Allah korkusu onun bütün vücûdunu kaplar.

42) Her ne sûretle olursa olsun, şüpheli şeylerden sakınır.

43) Bir Müslüman için en büyük gaye, hakikî bir Müslüman olmaya çalışmak, Müslümanlığın tâyin ve telkin eylediği fazîletleri yaşamak ve yaşatmak ve bu sûretle bütün insanlara örnek olmaktır.

Artık bunu da bu kadarla bırakalım. Maamâfih kitabımızı bütün İslâm esaslarını ve kemâlât-ı insâniyeyi câmi' olan bâzı âyetlerle bitirmeyi muvâfık buluyoruz :

"Yüzlerinizi kâh doğu, kâh batı tarafına çevirmeniz iyilik ve erginlik değildir. Kemâle eren o kimselerdir ki; Allâh'a, Âhiret gününe, Meleklere, Kitab'a ve bütün peygamberlere îmân edip inanır; hısımlarına, öksüzlere, yoksullara, yolda kalmışa, ihtiyâcından dilenenlere ve esirleri esâretten kurtarıp hürriyete kavuşturmak uğrunda seve seve mal verir, namazını doğru kılar, zekâtı verir, bir de andlaştıkları vakit ahitlerini yerine getirenler, hele sıkıntılı ve hastalıklı hallerinde ve harbin şiddetli zamânında sabır ve sebât edenler, işte sâdık olanlar bunlardır, Allah'dan korkanlar da bunlardır." (1).

---

(1) Bakare Sûresi'nin, yâni ikinci sûrenin 177 nci âyetidir. Bu âyet-i kerîme, İslâmın en mühim hakîkatlarını tâlim buyurmaktadır. Âyet-i kerîmeden anlaşılıyor ki; bir insan yalnız abdest almak, yalnız şöyle böyle bir namazı kılmak ve oruc tutmakla îmânını kemâle erdirmiş, tam Müslüman olmuş sayılamaz. Tam ve hakîkî bir Müslüman olmak, îmânın ve insanlığın kemâline ermek için her şeyden evvel sahîh ve sağlam bir îmâna, mükemmel ve sarsılmaz bir i'tikada sâhib olacak; yâni yukarıda îzâh eylediğimiz i'tikad esaslarına îmân edip inanacak. Allah nasıl emretmiş, Peygamber ne sûretle kılmış ise namazını öylece kılacak, orucunu tutacak, malının —varsa— zekâtını verecek, daha sonra ahlâkî vazîfelerini de tamâmiyle yapacak. İşte bu sûretledir ki, bir insan tam Müslüman sayılır. En büyük İslâm düşmanlarının da i'tirâf ettikleri veçhile bu âyet, beşerî ve insânî bütün kemâlâtı câmi'dir. Çünkü insanlığın kemâli, hülâsatan üç şey ile kaimdir; sahîh ve sağlam bir i'tikad, nefsini güzel ahlâk ile tehzîb, insanlarla güzel geçinmek. İşte bu âyet, sarahatiyle, delâletiyle, işâretiyle bütün bunları ihtivâ etmektedir. Bunun içindir ki Peygamberimiz: **"Her kim bu âyetle amel eder, bunun gösterdiği gibi olursa îmânını kemâle erdirmiş olur."** buyurmuşlardır.

"Rabbin şunları kat'î ferman buyurdu: İbâdeti ancak O'na ediniz, babaya ve anaya iyilik yapınız. Birisi yâhud ikisi de yanında ihtiyarlık hâline gelirse, sakın onlara üf deme ve onlara darılma. İkisine de ikramlı söz söyle, ikisine de merhametten döşenerek kanad indir (şefkat kanadını yay) *ve de ki: "Rabbim! İkisine de merhamet buyur, nasıl ki, beni küçük iken terbiye ettiler." Gönüllerinizdekini Rabbiniz daha iyi bilir, eğer siz ehl-i salâh iseniz, O da, çok mürâcaat edenlere* (kendisine dönenlere) *muhakkak gafûrdur, onları yarlığar; yakın hısımlara da, miskine de, yolda kalmışa da hakkını ver; bununla berâber saçıp savurma. Şüphesiz saçıp savuran şeytanın kardeşidir. Şeytan ise Rabbine nankördür. Eğer Rabbinden ümid ettiği bir rahmeti aramak için onlardan sarfınazar etmek mecbûriyetinde isen, o vakit de onlara yumuşak bir söz söyle; hem elini bağlayıp boynuna asma, hem de onu büsbütün açıp saçma ki, peşîmân olur, açık kalırsın. Hakîkat, Rabbin, dilediğine rızkı genişletir, dilediğine darlaştırır. Herhalde O, kullarının yaptıklarından haberdardır, onları görür; hem züğürtlük korkusuyla evlâdınızı öldürmeyin, onlara da, size de rızkı biz veririz. Şüphe yok ki, onları öldürmek bir cinâyettir. Zinâya da yaklaşmayın, şüphe yok ki, o pek çirkin ve pek fenâ gidiştir. Allâh'ın haram eylediği nefsi öldürmeyin, meğer ki hak sebebiyle olsun ve her kim mazlûm olarak öldürülürse, onun velîsi için biz bir tesellüt hakkı verdik, o da öldürmekte ileri gitmesin, çünkü, o, yardım görmüştür. Yetim malına da yaklaşmayın, meğer ki rüşdüne erinceye kadar en güzel olan sûretle olsun, Ahdi de yerine getirin, çünkü ahitten mes'uliyet muhakkaktır. Ölçtüğünüz vakit de tam ölçün ve doğru terâzi ile tartın, bu hem hayırlı, hem de âkıbetce daha güzeldir. Hiç bilmediğin bir şeyin ardına da düşme, herhalde kulak, göz, gönül, bunların her biri ondan mes'ûldür. Hem yeryüzünde azametle yürüme. Çünkü sen ne tabanınla yeri yarabilirsin, ne boyca dağlara yetişebilirsin. İşte bütün bunların menhî ve yasak olanı Allah yanında mebguzdur. İşte bunlar Rabbin sana vahyettiği hikmetlerdendir. Sakın Allah ile berâber diğer ilâh uydurma, sonra mel'un ve matrut olarak Cehenneme atılırsın."* (1).

"Onlara de ki: Geliniz size Rabbiniz neleri haram kıldı okuyayım: Allah'a şerik koşmayın, babanıza, ananıza iyilikten ayrılmayın; yoksulluk yüzünden çocuklarınızı öldürmeyin; sizin de, onların da rızkınızı biz veririz. Hayâsızlığa (fuhşiyâta) *açığına da, gizlisine de yaklaşmayın; Allâh'ın haram* (muhterem) *kıldığı nefsi haksız yere öldürmeyin* (yâni haksız yere adam öldürmeyin); *işittiniz ya, işte size, O, bunları tavsiye etti, ferman buyurdu* (kuvvetli bir sûrette emredip ahid verdi); *tâ ki akledip düşünesiniz. Düşünerek haram olan bu şeylerin fenâlığını an-*layasınız.

Yetim malına da yaklaşmayın, meğer ki, kendilerine gelinceye kadar en güzel bir sûrette (yâni mallarını korumak maksadiyle) *ola; ölçeği ve tartıyı tam ve denk tutun; biz hiçbir kimseye elinden gelenden başkasını teklif etmeyiz; söz sâhibi ol-*

---

(1) İsrâ Sûresi, âyet 22 - 39.

duğunuz vakit (bir mesele hakkında hüküm vermek yâhud şâhitlik yapmak mevkiinde bulunduğunuz vakit) *hısım ve akrabâ da olsa, adâleti gözetin; Allâh'ın ahdini de yerine getirin; işittiniz ya işte O, size bunları ferman buyurdu, gerektir ki, düşünür tutarsınız.*

Bir de şu (yâni yukarıdanberi îzâh edilen îmân ve tevhid esasları ile bu iki âyette Allâh'ın tavsiye ettiği) *emirler ve nehiyler benim dosdoğru yolumdur, dinimin esâsıdır. Öyle ise siz de hep benim gösterdiğim bu yolu takip edin, başka yollara gitmeyin ki, sizi O'nun "Allâh'ın" yolundan saptırıp da parçalamasınlar. İşte O "Allah" size bunu tavsiye ve ferman buyurdu ki, fenâlıklardan korunarak tevhid dâiresinde bulunabilesiniz."* (1).

Bakare, En'am ve İsrâ Sûrelerinden, mealleıini yukarıya yazmış olduğumuz bu âyetler, ahlâkî faziyetlere teşvik ve bedene, mala, ırza, akla ve dîne zararı olan her türlü kötülüklerden meneden âyetlerin en büyüklerinden ve en cem'iyetlilerindendir. Hayatta bu âyetleri rehber edinenler, hiç şüphe yok ki, dünyâ ve âhirette saâdet ve selâmete erişeceklerdir. Nasıl ki, Allâhu Teâlâ şu âyet-i kerîmede bunu va'd buyurmuşlardır: *"Ey mü'minler! Allah'dan ittikaa ederseniz O, size* (hayır ve şerri, faydalı ve zararlı şeyleri ayırdeden) *bir nur verir, kötülüklerinizi de örter, sizi de yarlıgar, muhakkak ki, Allah büyük bir inâyet sâhibidir."* (2).

Bu âyet, takvâ ile olan vasiyetlerin en şümullüsüdür. Çünkü mühim esasları câmi' bir asıldır. Buradaki Furkan kelimesi, takvâ kelimesi gibi pek geniş ma'nâları ihtivâ eden bir kelimedir. Âyetin ma'nâsı şu demektir: *"Ey mü'minler! Eğer siz, Allâh'ın vaz' eylemiş olduğu din ve şeriatın, kâinatta cârî olan kavânîn-i ilâhiyyenin muktezâsına göre sakınılması vâcib olan şeylerin hepsinde Allah'dan korunur ve ittikaa üzerinde bulunursanız, nefsinize ve kendi cinsiniz olan insanlara zararı olan şeylerden sakınır, kemâl mertebesine yükselmenize, dünyâ ve âhiret saâdetine mâni' olan her türlü sebeplerden çekinir, küçük büyük bütün günahlardan sakınır ve kudretinizin yettiği kadar ibâdet ve tâatla meşgul olursanız, bu takvânız ve bu korunmanız ile Allah sizde ilim ve hikmetten mürekkep bir nur, bir meleke yaratır; siz o nûrun aydınlığı ile hakkı bâtıldan, zararlı olanı faydalı olandan, nûru zulmetten ayırdedersiniz. Böylelikle dâimâ haktan ayrılmazsınız; Allah da yapmış olduğunuz kötülükleri siler, o nûrun te'siriyle böyle kötülük yapmak sevdâsı gelemez, yaptıklarınızdan ötürü de Allah size azâb etmeyip fazl u keremiyle onları örter."* Demek oluyor ki, insan sahîh ve sağlam bir itikadla dînî ve ahlâkî vazîfelerini devamlı bir sûrette yaptıkça rûhan yükselecek, Allâh'ın inâyeti ile onun kalbi parlıyacak ve bu parlak kalb ki, vicdan dediğimiz iste asıl budur, mikna-

(1) En'am sûresi'nin, yâni altıncı sûrenin 152, 153 ve 154 üncü âyetlerindeki bu on vasiyyet, emirler ve nehiyler bütün enbiyânın şeriatlarında muhkem olarak vardır. Bu teklif ve vasiyyetlerin beşi emir, diğer beşi de nehiy sûretindedir.

(2) Enfâl Sûresi, âyet: 29.

tisi bir ibre gibi ona dâimâ doğruyu gösterecek ve böylelikle bu insan haktan ayrılmıyacaktır. İşte bu son âyet de bize bu yüksek hakîkati göstermiş bulunuyor.

Biz, Allâh'ın lûtuf ve inâyetiyle buraya kadar İslâmın i'tikaadını, ibâdetini ve ahlâkını, elimizden geldiği kadar anlatmaya çalıştık. Eser, Önsözde söylediğimizden ziyâde uzun o'muştur. Bununla berâber, yine noksan cihetler kaldığını biliyorum. Bunu yazan, her sûretle âciz ve aczini kendisi de mu'terif bir insandır. Bu i'tibarla hatâları ve unuttukları da olabilir. Binâenaleyh, okuyanlarca görülecek eksikler ve hatâlar tarafıma bildirilirse kendilerine çok teşekkür eder ve bir daha basıldığı zaman onların ikmal ve ıslâhına çalışırız.

"Allah hiçbir kimseye elinden geldiğinden ötesini teklif etmez, herkesin kazandığı (hayır) *kendi lehine, yüklendiği* (şer) *de aleyhinedir. Rabbimiz! Eğer unuttuk veyâhud kastımız olmıyarak yaptıksa bizi muâheze etme!*

Rabbimiz! Bizden evvelkilere yüklediğin ağır yükü bizlere yükleme; Rabbimiz! Tâkat getiremiyeceğimiz yükü de bizlere yükleme; günâhlarımızdan vaz geç, onları sil! Bizi yarlığa, bizi esirge; Sen'sin Mevlâmız. Kâfirlere karşı bize yardım et!" (1). "Rabbimiz! Bizi doğru yola götürdükten sonra kalblerimizi oradan ayırma, bize kendi yanından bir rahmet de bağışla, çünkü, istemeden bağışlayan ancak Sen'sin." (2).

Hamd ü senâ ancak Rabbü'l-âlemîn olan Allâh'a; Salât-ü selâm ulumuz ve peygamberimiz M u h a m m e d *aleyhi's-selâm*'adır.

---

(1) Bakare sûresi, âyet: 287.

(2) Âl-i İmrân sûresi, âyet: 8.

İÇİNDEKİLER

Sahife

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TAHLÎLÎ FİHRİST

A

Ç

Sahife

Sahife

Sahife

Sahife

LÛGATÇE

A

Abes — Saçma, boş, faydasız.
Âdab — Edebler, bütün hareket ve sözlerinde terbiyeli davranışlar.
Âdât-ı İlâhiyye — Allâh'ın âdetleri.
Adem — Yokluk.
Âfât — Büyük felâketler.
Afif — İffetli, nâmuslu, temiz.
Âfiyet — Sıhhatte, selâmette olmak.
Ahd — Söz verme.
Âhâd — Birler.
Âheng-i ittisal — Yaklaştırıcı düzen.
Âhir — Son.
Ahkâm — Hükümler.
Ahkâm-ı dîniyye — Dîne âit hükümler.
Ahval — Haller.
Ahvâl-i rûhiyye — Rûha âit haller.
Akaaid ilmi — Bir dînin inançlarını ve ibâdet kaidelerini toplayan ilim.
Akaad-i imâniyye — İnanılması lâzım gelen mes'eleler.
Akaaid-i esâsiyye — İnanılması lâzım gelen mes'elelerin temeli.
Âkıbet — Son.
Akîde — Îmân, i'tikad, inanç.
Kuvve-i âkıle — Akıl kuvveti.
Akl-ı selîm — İyi düşünüp isâbetli kararlara ulaşabilen akıl.
Aksâm — Bir bütünün parçaları, bölükleri.
Akvâm — İnsan toplulukları.
Âl — Âile, evlât ve torunlar.
Âlet-i mahsûsa — Husûsî bir âlet.
Allâhu - Ekber — Büyüklük Allâh'a mahsustur.
Âm — Umûmî, genel.
A'mâl-i sâliha — Bir kimsenin din bakımından yaptığı iyi işler.
Amel — Bir kimsenin din bakımından yaptığı iyi veya fena iş. Çoğulu: A'mâl.
Amel-i kesir — Çok hareket.
Amel-i sâlih — Yararlı işler.
Âmil — İşleyen, yapan.
Âmme-i nâs — İnsanların avam tabakası, halk kitlesi.
Anarşi — Karışıklık, nizamsızlık.
Arık — Zayıf.
Ârız olmak — Bir şeyin aslında olmayıp sonradan hâsıl olan.
Arşın — Eskiden kullanılan 68 santimetrelik uzunluk ölçüsü.
Âsâr — Eserler.
Âsâr-ı ahîre — Son asırlar.
Âsim — Suçlu, günahkâr.
Ashâb — Hz. Peygamberi görmüş ve onunla konuşmuş olan mü'minler.
Avadanlık — Dülger ve marangoz gibi esnafın âlet takımı.
Azhar — Daha açık.

B

Bâdehû — Bundan sonra, ondan sonra.
Bâdiye — Çöl, kır, sahrâ, ova.
Bekaa — Sonu olmamak.
Bâkî — Yaşayan, yok olmıyan, devamlı.
Bâliğ — Erişmiş, ulaşmış olan. Bülûğ çağına girmiş olan.
Bânî — Kuran, binâ eden.
Batî — Yavaş, ağır.
Bâtıl — Hükümsüz, doğru olmıyan, hakikate uymayan.
Bedenî — Bedene âit.
Bedihî — Besbelli, delîle ve isbâta muhtâc olmayacak kadar açık, anlaşılır.
Bedihiyyat — Delîl ve isbâta muhtâc olmayacak kadar açık, anlaşılır bilgiler.
Beliğ — Merâmını düzgün ve san'atlı şekilde söyleyen, böyle anlatılmış olan.
Beyân — Bildirme, söyleme.
Beyân etmek — Açıklamak.
Bid'at — Dînin aslında olmıyan, ona sonradan katılan.
Bilhesap — Hesapla.

Bil-icmâ — Aynı asırda yaşayan İslâm müctehidlerinin dînî bir mes'ele hakkında verdikleri kararda birleşmeleriyle.

Bilittifak — Söz birliği etmekle.

Bittetkik — İnceleme ile.

Bizâtihî — Kendiliğinden, kendi kendine mevcûd olan.

Bünye — Yapı, kuruluş.

Bürhan — Kuvvetli delîl.

C

Câiz — Yapılmasında din bakımından mahzûr olmayan şeyler.

Câmi' — Toplayan, içine alan.

Cârî — Yürüyen, geçen, yürürlükte olan.

Cây — Yer.

Cây-i iştibah — Şüphe edilecek yer.

Cebrâil — Büyük meleklerden biridir, peygamberlere Allâh'ın emirlerini getirir.

Cehren — Açıktan ve yüksek sesle okumak.

Cemâat — Topluluk, namaz kılmak için bir yere toplanan halk.

Cemal — Güzellik.

Cemiyetli — Etraflı, aynı zamanda birkaç fikir ve maksadı anlatan dolgun söz.

Cereyân etmek — Geçmek, meydana gelmek, yürümek.

Cerh — Yaralama.

Cevaz — İzin, müsaade, şerîatın yapılmasına izin verdiği şey, yapılmasında mahzûr olmıyan.

Cevf-i batn — Karın boşluğu.

Cihad — Din uğrunda savaş.

Cihangir — Dünyânın büyük bir kısmına hâkim olan.

Cismânî — Cisimle, bedenle münasebetli.

Cismî — Cisme âit.

Cüz' — Parça, kısım, bir bütünün parçalarından her biri.

Cüz'î — Az miktarda. Bir şeyin bütününe âit olmayıp bir kısmına ait olan.

Ç

Çemrenmek — Elbise kollarını, paçaları sıvamak veya etekleri toplayıp tutturmak.

Çırpı — Hizâ.

D

Dalâlet — Doğru yoldan çıkma, sapkınlık.

Dâr-ı harb — Harb yeri.

Def'-i mazarrat — Zararı savma, giderme.

Defn — Gömmek, mezara koymak.

Dem vurmak — Bir şeyden gelişi güzel bahsetmek.

Denâet — Alçaklık, çok kötü hareket.

Dereke — Aşağıya inen basamak.

Derhâtır etmek — Hatırlamak.

Devâ — İlâç.

Dıl' — Kenar.

Dirhem — Eski bir ağırlık ölçüsü olan okkanın dörtyüzde biridir.

Duhûl — Girmek.

Dûn — Aşağı.

Düstûr — Kanun, kaaide.

Düstûr-ı ahlâkî — Ahlâkî kaaide, ahlâkî nizam.

E

Eâm — Daha umûmî, hepsini kaplayan ve saran.

Ebed — Sonu olmayan gelecek zaman.

Ebediyyet — Sonsuzluk.

Ecir — Âhirete âit sevap, mükâfat.

Ecrâm-ı semâvî — Gök cisimleri.

Eczâ — Bir bütünü meydana getiren parçalardan her biri.

Edâ — Ödeme.

Edeb — İyi hal ve hareketler, terbiye, nezâket.

Edille — Deliller, bir dâvâyı isbât etmek için gösterilen şeyler.

Edyân-ı bâtıla — Hak olmıyan dinler.

Edyân-ı münzele — Allah tarafından gönderilen dinler.

Ef'âl — Fiiller, işler.

Ef'âl-i beşer — İnsanların yaptıkları işler.

Ef'âl-i mahsûsa — Husûsî haller, hareketler.

Efdal — Çok fazîletli, üstün.

Efdaliyyet — Daha üstün olma, daha fazîletli olma.

Efrâd — Fertler, kişiler.

Eğleşmek — Bir yerde oturmak.

Ehl-i salâh — İyilik sâhibi.

Eimme-i selâse — Üç imam. (İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Şâfiî ve İmâm-ı Ahmet b. Hanbel).

Ekl — Yeme.

Ekmel — En mükemmel, kusursuz, eksiksiz.

Eflâz-ı Kur'âniyye — Kur'ândaki sözler.

Elim — Acınacak, acıklı.

Emlâk — Ev, dükkân gibi gelir getirip nakledilemiyen mallar.

Emsâl — Benzerler, eşler.

Emvâl — Mallar.

Enbiyâ — Nebîler, peygamberler.

Erkân — Rükünler, bir bütünün parçaları.

Erkân-ı asliyye — Esas bölümler.

Erkân-ı esâsiyye — Müşterek olan ilk esaslar.

Esâtir — Efsâneler, eski kavimlerin uydurma dinlerine âit uydurma hikâyeler.

Esbâb — Sebepler.

Esbâb-ı tercih — Üstün tutma sebebi.

Es-selâmü aleyküm ve rahmetullah — Dünyâ ve âhiret selâmeti ve Allâh'ın rahmeti üzerinize olsun.

Eş'ariyye — İmâm-ı Ebü'l - Hasen-i Eş'arî'nin Akaaid mezhebine tâbi' olanlar.

Eşhas — Şahıslar, kişiler.

Etbâ' — Taraftarlar, birine uyanlar.

Evham — Vehimler, kuruntular, şüpheler.

Evâmir-i ahlâkiyye — Ahlâkî emirler.

Evkaat-ı selâse-i mekrûha — Namaz kılınması mekruh olan üç vakit.

Evlâ — Daha iyi.

Ezel — Öncesizlik, başı olmayan geçmiş zaman.

F

Fakih — Allâhu Teâlâ'nın emirlerinden çıkarılmış amelî hükümleri bilen, bu hükümlerle uğraşan.

Fâsid — Bozuk olan, bozuk şey.

Fazâil-i ahlâk — Ahlâkî faziletler, meziyetler.

Fazl — Fazîlet, ihsan.

Ferman — Emir, buyruk.

Fetânet — Zihin açıklığı, tez anlayış, çabuk kavrayış.

Fetvâ — Dînî ilgilendiren mes'eleler hakkında Müftünün verdiği hüküm.

Fevrî — Hemen, derhal.

Fevt — Geçirmek, kaçırmak.

Fıkıh — İslâm dîninde amelî hükümleri bildiren ilim.

Fıtrat — Yaratılış.

Fıtrî — Yaratılıştan olan, tabiî.

Fiilî — İşlemeğe âit.

Fukahâ — Fıkıh ilmini bilenler.

Fücceten — Ansızın, birdenbire.

Fürû' — Bir asıldan ayrılan kolların her biri, ikinci derecede ehemmiyette olan.

Fürûât — Bir aslın kolları, ikinci derecede ehemmiyetli olan şeyler, teferruat.

G

Gafûr — Allâhu Teâlâ'nın sıfatlarındandır; affedici, bağışlayıcı, mağfireti çok demektir.

Galiz — Çirkin ve ağır.

Gammazlık — Ara bozuculuk, çekiştiricilik.

Gariziyyat — İnsanın yaratılışında bulunan kuvvetli meyiller.

Gayz — Kızgınlık, öfke, hiddet.

Bir gûnâ — Hiçbir sûretle.

H

Hadden — Müslümanlıkta bir kabahat işliyen kimseye şer'an verilen cezâ bakımından.

Hâdim — Hizmet eden.

Hâil — Engel, mâni'.

Hâiz — Taşıyan.

Hâiz-i te'sir — Te'sirli.

Hâlât — Haller.

Hâlet — Hal.

Hâlî — Berî, uzak, boş.

Hâl-i tabiî — Tabiî hal.

Hâlik-ı hakîkî — Gerçek yaratıcı (Allâhu Teâlâ).

Halvet — Tenhâ bir yere çekilmek, yalnız kalmak.

Hamâkat — Ahmaklık.

Hamd — Şükür, teşekkür.

Hâmi — Himâye eden, koruyan.

Harekât — Hareketler.

Hasâis — Bir şeye mahsus olan haller.

Hasenât — İyi işler, güzel hareketler.

Haseb — Soyluluk, asâlet, babalardan ve dedelerden gelen şeref ve haysiyet.

Hasîsa — Bir şeye mahsus olan haller.

Hatib — Cemiyet karşısında söz söyleyen kimse, câmilerde hutbe okuyan hoca.

Havâdis — Olan şeyler. (Hâdisenin çoğuludur).

Havâic-i asliyye — Hayatta oldukça insanın muhtâc olduğu şeylerdir. Ev, ev eşyâsı, giyecek, bir senelik yiyecek, binek hayvanı, kitaplar, silâhlar, âlet, hizmetçi v.s. gibi.

Havas — Duyular, hassalar.

Havass-ı selîme — Sağlam, kusursuz hassalar, duyular.

Hay — Diri, (Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarındandır).

Helâk — Mahvolma.

Hengâm — Zaman.

Hevesât-ı nefsiyye — Nefsin arzuları, istekleri.

Hısset — Hasislik, cimrilik.

Hidâyet — Doğru yola girme, Hakk'a erme, ulaşma.

Hilâf-ı kıyas — Benzetme ile verilen hükümlere aykırı.

Hilim — Yumuşak huyluluk ve akıllılık, sabır.

Hilkaten — Doğuştan.

Hilkat — Yaratılış.

Hîn — Zaman, vakit.

Hitâbât-ı İlâhiyye — İlâhî hitaplar.

Hukne — Şırınga yapılan mahal.

Hulk — Huy.

Hulûl — Tenâsühe inananlara göre bir ruhun bir cisme girmesi, girme.

Hurâfat — Hurâfeler, uydurma inançlar.

Hurâfî — Eski dinlerin asılsız inançlarından kalma garip hikâyelere benziyen.

Hutbe — Cum'a ve bayram namazlarında hatîbin minberde okuduğu dua ile karışık din öğüdü (Cum'a hutbesi namazdan evvel, bayram hutbesi namazdan sonra okunur).

Hüsn-i isti'mal — İyi ve güzel kullanma.

Hüsn-i sûret — İyi veya güzel bir şekilde.

I

Ikab — Ceza, azab.

Inkıyâd etmek — Boyun eğmek, itâat.

Iskaat-ı salât — Ölmüş olan bir kimsenin, kılmadığı namazlar yüzünden hâsıl olan günâhını giderir ümidiyle verilen sadaka.

Iskaat-ı savm — Oruç borcunu fidye vermek sûretiyle ödeme.

Islah — İyi bir hâle koyma.

Itlak — İsim verme, umûmîleştirme.

Ittırat — Birbiri arkasından uygun ve intizamlı şekilde olma.

Iyâl — Âileler.

Iztırârî — Mecbûrî, isteğe bağlı olmayan.

İ

İbâret — Meydana gelmiş.

İbkaa — Bırakma.

İbraz — Gösterme, meydana koyma.

İbtâl — Çürütme, hükümsüz bırakma.

İbzâl — Esirgemeyip bol bol verme.

İcâbet — Kabul etme, uyma.

İcma' — Aynı asırda yaşayan İslâm müçtehitlerinin bir şer'î hüküm üzerinde birleşmeleri.

İcmâl — Bir mes'elenin kısa şekli, hülâsa.

İcmâlen — Kısaca, kısa olarak, toplu olarak.

İctihâd — Dînin esaslarını bilen din âlimlerinin âyet, hadîs ve kıyâsa uyarak Müslümanlığa âit mes'eleleri tâyin için güçlerinin yettiği kadar çalışmaları.

İctihâdî — İctihâda âit.

İdrâk — Anlayış, akıl erdirme.

İfrat — Aşırılık, pek ileri varma.

İftiraz — Farz edilen şey, faraziye, hypothése, varsayım.

İhâta — Kavramak, anlamak.

İhlâs — Karışıksız, riyâsız ve samimî inanç.

İhlîl — Erkeğin idrar yolu, tenâsül âleti.

İhticâc etmek — Delil göstermek.

İhtilâf — Uyuşmamak, anlaşmamak.

İhtiram — Saygı, hürmet.

İhtivâ — İçine alma, kavrama.

İhtiyârî — İsteğe bağlı, mecbûrî olmayan.

İhtiyâr etmek — Seçmek, beğenmek.

İkmâl — Tamamlama, mükemmelleştirme, bitirme, olgunlaştırma.

İkrâh — Kötü görme, tiksinme, iğrenme.

İkrâh-ı gayr-i mülcî — Yaralamak, öldürmek ve âzâsından bir yeri kesilmekle tehdit karşısında kendisinden istenilen bir şeyi yapmaktan başka çâresi olmayan kimse.

İkrâr — Kabul ve tasdik edilen şeyi saklamayıp açıktan söyleme.

İktidâ — Uyma, birini örnek alıp hareketlerini ona benzetme.

İktifâ — Var olanı yetişir sayma, kâfî görme, yetinme.

İktizâ — Gerekme, lâzım gelme.

İlgaa — Kaldırma, hükümsüz bırakma.

İlhâm — Allah tarafından insanın kalbine bir hayrın doğması.

İlkaa — Bırakma, koyma.

İlelebed — Sonsuzluğa kadar.

İltizam — Bir tarafı kayırma, tutma.

İlzâm etmek — Susturmak.

İmâ — İşâret etme.

İmtisal — Uyma.

İnâyet — İyilik etme, bağışlama.

İnâyet-i İlâhiyye — Allâh'ın görüp gözetmesi.

İnhilâl — Çözülme, dağılma.

İnhitat — Gerileme.

İnkıraz — Bozulma, batma, yok olmaya yüz tutma.

İnkıyâd — Boyun eğme, itâat, uyma.

İnsicam — Düzgün, birbirini tutan.

İntâç — Neticelendirme, husûle getirme.

İntikal — Geçme.

İntişar — Yayılma, çıkma.

İnzal — İndirme.

İrâde-i teşriiyye — Şerîat kurmayı dileme.

İrşâd — Doğru yolu gösterme.

İrtihâl eylemek — Göçmek, ölmek.

İrtikâb — Rüşvet alma, kötü iş işleme.

İrtişâ — Rüşvet alma.

İsâl — Ulaştırma, eriştirme, yetiştirme.

İskat — Susturma, düşürme.

İsnâd — Bir kimseye veya bir şeye dayanma, atfetme.

İstiftânâme — Kendisiyle fetvâ istenilen yazı.

İstihâle — Bir zattan, sıfattan veya halden başka bir zâta, sıfata veya hâle girme.

İstihdaf — Bir şeyi hedef edinme.

İstihrac — Çıkarma.

İstihsânen — Kıyâsa aykırı görülüp, diğer bir delil ile sâbit olan.

İstilzam — Gerektirme.

İstikamet — Doğruluk.

İstikrâ — Hâdiselerdeki müşterek vasıflara dikkat ederek umûmî bir netice çıkarmak, tümevarım.

İsti'mal — Kullanma.

İstinâd — Dayanma.

İstinatgâh — Dayanacak, güvenecek yer.

İstinbat — Bir söz veya işten, saklı olan mânâyı çıkarmak. Bir mes'eleyi kaynaklardan, çalışarak, gayret sarfederek anlamak.

İstitâat — Güç, kudret.

İstîzân — İzin isteme, danışma.

İştigal — Meşgul olma.

İştihâr etmek — Yayılmak.

İştiyak — Pek çok isteme.

İ'tibâr olunur — Sayılır.

İ'tidâl — İki tarafı müsâvî hâle getirme, lüzûmu kadar olma.

İ'tikad — İnanma, kalben tasdik etme.

İ'tikaadî — İnanmaya âit.

İ'tiyad — Alışkanlık, âdet.

İtmi'nân — Birine emniyet etme, şüphe ve tereddüd etmeme, kalben emniyet hâsıl etme.

İttikaa — Allah'dan korkma, sakınma, çekinme.

İttisâl — Dayanma, varma.
İvaz — Karşılık.
İz'ac etmek — Rahatsızlık vermek, sıkıştırmak.
İzâle — Giderme, yoketme.
İzhâr — Açığa vurma, belirtme.

K

Kabih — Çirkin, yakışıksız.
Kabîl — Çeşit, gibi.
Kaabil — İstidâdı olan.
Kaabil-i te'lif — Uzlaştırılabilir.
Ka'de-i sâniye — Namazda ikinci oturuş.
Ka'de-i ûlâ — Namazda birinci oturuş.
Kadîm — Başlangıcı olmayan, ezelî.
Kâfil — Bir işi üstüne alan, yüklenen.
Kaail — Söyliyen, inanan.
Kaaim — Başka bir şeyin yerini tutan.
Karîha — Düşünme kudreti.
Kavânîn-i ahlâkiyye — Ahlâk kanunları.
Kavânîn-i İlâhiyye — İlâhî kanunlar.
Kavânîn-i tabiiyye — Tabiî kanunlar.
Kavlî sünnet — Peygamberimizin buyurdukları sözler.
Keffâret — Bir günâhı Allâh'a affettirmek için verilen sadaka veya tutulan oruc.
Kelime-i tevhîd — Allâh'ı birleme sözü, yâni, Lâ ilâhe illâllah demek.
Kemâlât-ı İlâhiyye — Allâh'ın noksansızlıkları, mükemmellikleri, kemâl sıfatları.
Kemâlât-ı insâniyye — İnsanların olgunlukları.
Kerâhet — Şer'an yapılması hoş görülmeyen şey.
Kerâhet-i tahrîmiyye — Harama yakın kerâhet.
Kerâhet-i tenzîhiyye — Mubâha yakın olan kerâhet.
Kerem — Cömertlik, lûtuf, ihsan, merhamet.
Kısas — Cinâyette ve yaralamalarda misliyle cezâ vermek sûretiyle ödeşme.
Kısâsen — Karşılaştırma. Öldürme ve yaralama suçlarında suçlunun, yaptığının aynı ile cezâlandırılması.
Kıtık — Kendir telleri, lifleri.
Kıyâs — Bir veya daha çok noktalarda birbirine benzeyen şeyleri birbirlerine ölçmek.
Kutsî — Mukaddes, ilâhî.
Kuvve-i âkile — Akıl kuvveti.
Kuvve-i hissiye — His kuvveti.
Kuvve-i irâdiyye — İrâde kuvveti.
Kuvve-i mümeyyize — İyiyi fenâdan, eğriyi doğrudan ayıran kuvvet.
Kuvve-i müeyyide — Destekleyici kuvvet, birşeyin yapılmasını sağlayan kuvvet.
Kuvve-i te'yidiyye — Gerçekleştirici kuvvet.
Kuvve-i zihniyye — Zihin kuvveti.
Külfet — Sıkıntı, zahmet, yorgunluk.
Küllî — Bütün, umûmî, tam. Çok, pek çok.
Kütüb-i fıkhiyye-i mûtebere — İnanılır fıkıh kitapları.

L

Lâyuhtî — Yanılmaz.
Levâzım — Lâzım olan, gerekli şeyler.

M

Mâbâd — Bundan sonraki, gerisi.
Mâdûn — Aşağı, altta bulunan, başkasına bağlı bulunan.
Mağfiret — Örtbas etmek. Cenâb-ı Hakk'ın kulların günahlarını af buyurması, bağışlaması.
Mahall-i sudûr — Çıkış yeri.
Mahfûz — Saklı, yok olmaktan kurtarılmış, korunmuş.
Mâhiyet — Asıl, bir şeyin neden ibâret olduğu.
Mahlûk — Yaratılmış her varlık.
Mahmûl — Yorma, yüklenmiş, yüklü.
Mahrem — Haramda yer alan, kendileriyle evlenilmesi şer'an haram olan kimseler, yakınlar.
Mahz-ı adâlet — Sırf adâlet.
Maksûd — Asıl istenen, arzu edilen.
Mâlî — Mal ile ilgili.
Mâlûl — Hasta, sakat.
Mansûs — Açıklanan, Kur'ân-ı Kerîm'de açık olarak bildirilen.
Maraz-ı rûhî — Ruh hastalığı.
Marazî — Hastalıkla ilgili olan.
Ma'rûf — Herkesce bilinen, tanınan, belli.

Ma'rûz — Bir şeyin te'sîrine uğramış veya uğrayacak olan.
Maslahat — İyilik yolu, barış yolu, fayda, yararlılık.
Masun — Korunmuş, korunan.
Matrut — Kovulmuş.
Mazbut — Yazılı, kaydedili.
Mâzur — Mâzereti olan, özürlü.
Meâl — Bir yazının öz fikri, vardığı mânâ ve netîce.
Mebâdî — İlk zamanlar.
Mebguz — Sevilmeyen.
Mebnî — Bir şeye dayanan, ... den dolayı, ötürü.
Me'cûr — İşlediği sevab veya iyiliğin mükâfatını gören, ecirlenen.
Me'hâz — Bir müellifin bir eser yazmak için baş vurup içlerinden bilgi aldığı kitapların her biri, kaynak.
Mekârim-i ahlâk — Övülmeye lâyık olan ahlâk.
Mekruh — İslâm dininde haram derecesinde şiddetli olmayan yasak.
Melekât — Tecrübe ve çok uğraşma ile elde edilen kolay yapabilme kabiliyetleri, alışkanlıklar.
Melekût — Melekler ve ruhlar âlemi.
Melhuz — Hatıra gelen, umulan.
Mel'un — Allâh'ın rahmetinden mahrum, lânetli.
Memlûk — Köle, esir.
Me'mûr edilmek — Vazîfelendirilmek.
Me'mûrun-bih — Yapılması emredilen.
Men' — Yasak etme, yaptırmama.
Menâfiz-i tabiiyye — Tabiî delikler, tabiî giriş yerleri.
Menât-ı hükm — Hüküm çıkarılacak yer.
Mendub — Dînî emir ve nehiylerden olmayıp ancak işlenmesi makbul ve iyi olan.
Menfez — Girecek veya geçecek yer, delik (ağız, burun gibi).
Menhec — Yol, usûl, tertip.
Menkul — Ağızdan ağıza geçerek gelmiş.
Mensûh — Hükümsüz bırakılmış.
Menşe' — Bir şeyin çıktığı yer.
Merbut — Bağlı.
Mesâil — İşler, çözülmesi lâzım olan işler.
Meskenet — Miskinlik.
Meskûn — İçinde oturulmuş, durulmuş yer.
Mesnûn — Sünnet olan.
Mes'ûl — Sorumlu.
Me'sûr — Geçenlerden kalan. Peygamberimiz Hazret-i Muhammed'den ve Sahâbelerinden bize kadar ulaşan şeyler.
Meşiyyet — İstek, isteme, dileme.
Meşrû' — Şerîatın müsâade ettiği, kanun ve topluluk vicdânına uygun, mâkul ve makbul şey.
Metâlib-i akliyye — Akılla bilinen hükümler.
Metâlib-i nakliyye — Âyet ve hadîslerle nakil ve rivâyet edilen hükümler.
Metâlib-i sem'iyye — İşitmekle bilinen hükümler.
Metrûk — Bırakılmış.
Meveddet — Sevgi, muhabbet.
Mezmum — Kötülenmiş.
Minber — Câmilerde hatibin çıkıp hutbe okuduğu merdivenli yüksekçe yer.
Miskal — Eski bir ağırlık ölçüsüdür ve bugünkü ölçüye göre dört buçuk grama müsâvidir.
Muâhaze — Azarlama, mes'ûl tutma.
Muallem — Öğretilmiş.
Muâmelât-ı beşeriyye — İnsanlar arasındaki münâsebetler.
Muâvenet — Yardım.
Mûcib — Gerektiren, sebeb.
Muftırât-ı selâse-i ma'lûme — (Orucu) bozucu olduğu bilinen üç şey.
Mugayir — Uygun olmayan, zıt.
Muhabbet — Sevgi, doğruluk.
Muhaddis — Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (S.A.) in söylediklerini, işlediklerini ve davranışlarını nakl ve rivâyet eden, hadîs ilmi ile meşgûl olan kimse.
Muhâl — Olması mümkün olmayan şey.
Muhâlif — Ayrılmış, aykırı, uymaz, zıt, karşı.
Muharrer — Yazılmış, yazılı.
Muhâsebe-i nefis — Kişinin nefsiyle hesaplaşması.
Muhassas — Ayrılmış.
Muhayyer — İstediğini seçmekte serbest olan.

Muhâzî — Hizâsında, denginde bulunan.
Muhil — Bozan.
Muhit — Kaplayan, saran, çevreleyen.
Muhkem — Sağlam.
Muhtar — Seçilmiş, seçkin.
Muhtelefün-fih — Üstünde uyuşulamıyan.
Muhtevî — İçine almış.
Mukadder — Cenâb-ı Hakk'ın, olmadan evvel bir şeyin nasıl olacağını bilmesi.
Mukadderât — Allah tarafından takdîr olunmuş şeyler, alın yazısı.
Mukavvî — Kuvvetlendirici.
Mukayyet — Kayıtlı, şartlara bağlı, bağlanmış.
Mukîm — Bir yerde oturan, misâfir olmayan.
Muktedir — Gücü yeten.
Muktedî — Uyan.
Mukteza — Lâzım gelme.
Muktezâ-yı ilm-i İlâhî — Allâh'ın bilgisinin gerektirdiği.
Murâd etmek — İstemek.
Murâkabe — Göz altında bulundurma.
Mûtâd — Alışılmış, her zamanki.
Mutazammın — İçine alan.
Mu'teber — İnanılır, makbul, güvenilir.
Mûtedil — Ölçülü, ne pek az, ne de pek çok olup orta halde bulunmak, denk olmak.
Mûtekid — Dînin söylediklerine inanan, îmânlı.
Mu'teriz — İ'tirâf eden.
Mu'teriz — İ'tiraz eden, kabûl etmiyen.
Mu'tezile — Kaderi inkâr edip "kul etkilerinin yaratıcısıdır." diyen ve Allâh'ın sıfatlarını kadîm saymakta sünnet ehlinden ayrılan sapık bir Müslüman fırkası.
Mutlak — Kayıtsız, şartsız.
Muttali' — Öğrenmiş, haber almış.
Muttasıf — Vasıflanmış, vasıflı, sıfatlanmış.
Mu'tekadât — İnanılan şeyler.
Muztar — Çâresiz kalmış, mecbur.
Mübâhase — Tartışma.
Mübrem — Lüzumlu, kaçınılmaz, acele yapılması gerekli.
Mücâzât — Cezâ, cezâlandırmak.
Müceddid — Yenileştiren, yenilik hareketlerine girişen.
Mücerred — Diğer bir şeyle karışık veya berâber olmayan, sırf, yalnız.
Mücmel — Kısa olup mânâsı anlaşılamayan, açıklanmaya muhtâc olan.
Müçtehid — Âyet ve hadîslerde bildirilmiyen işlerin, kıyas yoluyla hükümlerini çıkaran din bilgini.
Müdâhale — Karışma, araya girme.
Müdevven — Bir araya getirilip büyük bir kitap hâlinde düzenlenmiş.
Müesses — Kurulmuş.
Müessis — Kurucu.
Müevvel — Görünürdeki mânâdan başka bir mânâ ile açıklanan.
Müfesser — Açıklanmış.
Müfredat — Bir bütünü meydana getiren şeylerin her biri.
Müftâbih — Hakkında fetvâ verilmiş olan, kendisiyle amel olunması gereken hüküm.
Mühlik — Tehlikeli, mahvedici, öldürücü.
Mükâşefe — Allâh'ın zâtına, sıfatlarına ve sâir ilâhî sırlarına vukuf.
Mükellef — Vazîfeli, bir şeyin yapılması kendisinden istenmiş ve bu işi yapmağa mecbur olan.
Mülâhaza — İyice düşünme.
Mülâkat — Buluşma, görüşme, kavuşma.
Mümkinat — Varlığı, yokluğu kendinden olmayan. Varlığı, yokluğu müsâvî olan (Allah'dan gayri bütün varlıklar).
Mümtaz — Başkalarından ayrı ve üstün tutulmuş, seçkin.
Mümtenî — Olamaz, imkânsız.
Münâfî — Uygun olmayan, zıt.
Münâzara — Kaaide ve usûl gereğince tartışma, bir konu üzerinde karşılıklı olarak düşüncelerin söylenmesi.
Münezzeh — Temiz, kusur ve noksanı olmayan, hiçbir şeye muhtaç olmayan.
Münkariz — Batmış, bitmiş, mahvolmuş.
Münkerât — Din bakımından yapılması yasak edilen şeyler.

Münkir — İnkâr eden.
Müntesib — İntisâb etmiş, girmiş.
Münzel — İndirilmiş.
Mürşid — Doğru yolu gösteren.
Mürüvvet — İnsâniyet.
Müsebbib — Sebeb olan.
Müstahak — Hak eden, hak etmiş.
Müstahil — İmkânsız, olmayacak şey.
Müstehab — Sevilen şey. Resûlu'llah Efendimiz'in sevâb olduğunu bildirdiği veyahut bâzan kendilerinin yapmış oldukları fiildir ki, farz ve vâcibin dışındaki sevablı iştir.
Müstelzim — Gerektiren.
Müstemir — Sürekli, devamlı, arasız.
Müstenedün-ileyh — Kendisine dayanılan, temel.
Müstenid — Bir şeye dayanan, bir şeyin üzerine kurulmuş.
Müşerref — Şereflenmiş, değerli.
Müşfik — Şefkatle seven ve koruyan.
Müşrik — Cenâb-ı Hakk'a ortak koşan.
Müştemilât — Tamamlayıcı kısımlar, bir şeye bağlı olan diğer şeyler.
Müteaddid — Birden fazla olan, sayılı.
Müteallâk — Bir şeyin ilgili ve bağlı olduğu şey.
Müteallik — Bağlı, ilgili, âit, ilişik.
Mütebasbıs — Yaltaklanan.
Mütecâviz — Aşan, geçen.
Mütefennin — Fen sâhibi, kültürlü.
Mütehassis — Duygulanan.
Mütehevvir — Hiddet ve kızgınlıkla netîceyi düşünmeden saldıran.
Mütekaabil — Karşılıklı.
Mütelevvin — Kararsız, dönek.
Mütemâyil — İstekli gibi, taraftar gibi.
Mütemeddin — Medenîleşmiş, medenî olan.
Mütenâhî — Sonlu, bitimli.
Mütenâkız — Birbirini bozan, birbirine uymayan.
Mütereddid — Kararsız.
Mütesâviyen — Eşit olarak.
Mütevâris — Birinden diğerine kalan.
Mütevâtir — Ağızdan ağıza geçerek gelen.
Mütevehhim — Kuruntulu.
Mütezellilâne yalvarmak — Kulun, Allah katındaki aczini hissederek hayâlı bir şekilde duâ etmesi.

N

Nâfiz — Sözü geçen, dinlenilen.
Nâm — Ad, isim.
Nâs — İnsanlar, halk.
Nasib olmak — Kısmet olmak.
Nâsih — Değiştiren, iptâl eyleyen.
Nass — Âyet, hadîs, anlatışta açıklık.
Nâzım — Düzenleyen.
Nâzil — İnmiş, inen.
Nazm-ı celîl — Pek büyük, pek ulu manzum eser. (Kur'ân-ı Kerîm için kullanılır).
Necâset — Pislik.
Nefha — Üfürme.
Nefsânî — Nefisle ilgili, nefse âit.
Nehiy — Bir şeyin yapılmasını yasak etme.
Neseb — Soy.
Nesih — Bir şeyi, ondan daha iyi bir şeyle hükümsüz bırakma, değiştirme.
Neş'et — Doğmuş olma, ileri gelme, çıkma.
Nevâfil — Nâfileler.
Nezâfet — Temizlik.
Nezih — Temiz, pâk.
Nisâb mikdârı — Bir malın zekâtını vermek için o malın erişmesi lâzım gelen mikdâr.
Niyâz — Yalvarma, yakarma.
Nukul — Rivâyetler.
Nusrat — Yardım, (Allâh'ın yardımı).
Nusûs — Kur'ân-ı Kerîm'de veya hadîs-i sahihde olan açık, âşikâr ifâdeler.
Nusûs-ı müevvele — Görünürdeki mânâsından farklı bir mânâ ile açıklanan nas, yâni âyet, hadîs.
Nübüvvet — Peygamberlik.

P

Pâye — Rütbe, mertebe.
Perestiş — Tapınma, pek çok sevme.

R

Rabbenâ leke'l-hamd — Ey Rabbimiz, övmemiz Sana mahsustur.

Râci' — Âit, ilgili.
Revâtib — Farz namazlardan önce ve sonra kılınan müekket sünnetler.
Rezzâk-ı âlem — Dünyâdaki canlıların yiyeceğini, içeceğini veren Cenâb-ı Hak.
Rızâ — Râzı olmak, hoşnudluk.
Riâyet — Saygı, hürmet.
Rûhânî — Ruhla ilgili bulunan.
Rûhiyyûn — Rûhun varlığına inananlar.
Rükn — İstinadgâh, dayanak. Bir bütünün en ehemmiyetli ve sağlam olan kısımlarının her biri.
Rükn-i dâhilî — (Namazın) içindeki farzlar.
Rüsvây — Ayıpları meydana çıkma, rezil olma.

S

Saf — Câmide namaz kılacak olanların yanyana durarak meydana getirdikleri sıranın her biri, dizi.
Safvet — Saf, arı oluş.
Sâik-ı İlâhî — İlâhî bir rehber.
Sâkıt — Düşen, hükümsüz olan.
Sâkit — Sessiz, susmuş.
Salâh — İyileşme, düzelme, bir şeyin iyi ve istenilen şekilde bulunması.
Salât — Namaz.
Sâlih — Dindar, îmân sâhibi.
Sâlik — Bir yol tutan, bir örneğe uyan.
Sâlim — Sağlam, sıhhatli.
Sarâhaten — Açık olarak.
Savm — Oruc.
Savt — Ses.
Sayha — Haykırış.
Sebat — Durma, engellerden yılmıyarak sonuna kadar bir işe veya bir isteğe bağlı kalma, sözünde durma.
Sebeb-i nüzûl — İnmesinin sebebi.
Secde-i tilâvet — Kur'ân okur veya okunurken secde âyetleri geldiğinde yapılan secde.
Seciyye — Yaradılış, huy.
Selef — Önce bulunan.
Sehven — Yanlışlıkla.
Sekerât-ı mevt — Can çekişme.
Sekir — Sarhoşluk.
Selbî sıfat — Allâh'ın şânına yakışmayan noksan sıfat.
Semâvât — Gökler.
Semere — Netîce, sonuç.
Semia'llâhu limen hamideh — Allah, hamd edeni işitir.
Senâ — Övme.
Serdetmek — Tertipli ve güzel bir şekilde söylemek.
Sevk — İleri sürme, götürme, gönderme.
Seyyâliyet — Akıcılık.
Sıfât-ı sübûtiyye — Allâh'ın zâtında sâbit olan kemâl sıfatları (Hayat, İlim sıfatları gibi).
Sıhhat-i tilâvet — Okumada doğruluk, sağlamlık.
Sıyâm — Oruç, oruç tutma.
Suhuf — Sayfalar, yapraklar (Küçük kitap).
Sû-i zan — Kötü düşünüş.
Sukut — Düşme.
(Namazın) sukutu — Namazın borç olmaktan çıkması.
Sülb — Soy, sülâle.
Sun' — Yapma, yaratma, eser.
Sun'-ı bedî' — Örneği ve benzeri olmayan eser.
Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ — Yüce Rabbimi, yakışmayan noksanlıklardan uzaklaştırırım.
Sübhâne Rabbiye'l-azîm — Çok büyük olan Rabbimi, kendisine lâyık olmayan bütün noksanlıklardan uzaklaştırırım.
Sübût — Gerçekleşme, meydana çıkma, sâbit olma.
Süflî — Aşağı, aşağılık.
Sülûk — Girmek.

Ş

Şâmil — İçine alan, kaplayan, saran.
Şâri' — Şerîat kuran (Allâhu Teâlâ), Allâh'ın emirlerini, yasaklarını bildirene de mecâz olarak şâri' denir.
Şâyân — Lâyık, yakışır.
Şâyi' — Yaygın.
Şahâdeteyn — Kelime-i şahâdet, yâni "Eşhedü en lâ ilâhe illâ'llah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Resûlüh» sözleri.
Şek — Şüphe
Şeni' — Çirkin, kötü, ahlâk ve insanlık dışı.
Şer — Kötülük, fenâlık, yaramaz şey, hayırlı olmayan şey.
Şer'î — İlâhî kanuna âit.
Şerâit-i sâire — Diğer şartlar.
Şerâyi' — Şerîatler, hükümler.
Şeriat — Din yolu, Cenâb-ı Hakk'ın kulları için koymuş olduğu dînî ve dünyevî hükümlerin toplamıdır.
Şerîk — Ortak.
Şiâr — Alâmet, nişan.
Şirk — Allah'a ortak koşmak, Allah'dan başka bir ma'bud olduğuna inanmak.
Şurût — Bir şeyin meydana gelmesi için lâzım olan şeyler.
Şümûl — Kaplama, etraflıca içine alma.
Şürb — İçme.
Şüruh — Açıklamalar, bir yazının anlaşılmasını kolaylaştırmak için orada geçen bâzı kelime ve deyimleri açıklamakla meydana getirilen eserler.

T

Tâat — İbâdet, itâat, Allah'ın emirlerini yerine getirmek.
Taallûk — Alâkalı olmak, bir şeyin başka bir şeyle ilgili olması.
Taallûkat-ı ezeliyye — Ezelde takdîr edilmiş olmasiyle ilgili.
Taayyün — Belirme, belli olma.
Tâbi' — Bağlı.
Ta'dîl-i erkân — Namazdaki belli tertip ve düzeni doğru olarak, hakkını vererek yapmak.
Tafsîl — Bir şeyi uzun ve etraflı bir şekilde anlatmak.
Tahakkuk etmek — Gerçekleşmek.
Tahayyül — Hayalde canlandırma.
Tahdîd — Sınırlandırma.
Tahlîl — Açıklama, çözümleme.
Tahmîd — El-Hamdü lıllâh demek.
Tahrîf — Değiştirme, bozma.
Tahrîmen mekrûh — Harama yakın olan mekruh.
Tahrîmiyyeye mahmûl — Harama yakın olmakla yorma.
Tahsîs — Bir şeyi birisine ayırma.
Tahşiye — Not, bir kitap veya yazının anlaşılması için güç kısımlarını açıklayan yazıyı yazma, derkenar, hâşiye.
Taht-ı nezârette bulundurmak — Göz önünde bulundurmak.
Takdîm — Öne geçirme.
Takdîr-i İlâhî — Allah'ın, bir şey olmadan evvel nasıl olacağını bilmesi.
Takrîrî sünnet — Peygamberimizin, Sahâbelerinden birinin söylediğini veyâhud işlediğini gördüğü halde onu menetmiyerek sükût buyurmaları.
Takviye olunmuş — Kuvvetlendirilmiş.
Ta'lîm — Öğretme.
Tâkat — Güç, kuvvet.
Takrîr — Kararlaştırma, bildirme, anlatma, kabûl etme.
Takvâ — Allah'ın azâbından çekinerek zararlı şeylerden korunma.
Takviye — Kuvvetlendirme.
Târih-i edyân — Dinler târihi.
Tarîk — Yol.
Tasadduk — Sadaka verme.
Tasfiye — Temizleme, saf hâle getirme, süzme.
Tasnîf — Bölümlere, sınıflara ayırma.
Tavazzuh — Açıklama, aydınlanma, belli olma.
Ta'yîn — Kesin belirtme.
Tazammun — İçine alma, ihtivâ etme.
Ta'zîm — Yüceltmek, hürmet etmek, yüceliğini kabûl ve i'tirâf etmek.
Tâziye — Yeni ölen birinin yakınlarına acısını paylaşır söz söyleme, teselli etme.
Teâruz — Bâzı şeylerin birbirleriyle uyuşmazlığı, çatışma.
Teattuf — Duygulanma: acıma, esirgeme, şefkat gösterme, merhamet etme, hüzün ve keder duyma.
Teayyün — Belli olma, meydana çıkma.
Tebeddül — Değişme.
Teberruan — Mecbûr olmadan, kendi arzusuyla verme.
Tebdîl — Değiştirme.

Teberrû' — Bağış.
Teblîgat — Ulaştırma.
Tebliğ etmek — Bildirmek, eriştirmek, yetiştirmek.
Tecellî — Belirme, görünme, açıklanma.
Tecellî etmek — Yaratılan her şeyde Allah'ın esrâr ve kudret eserlerinin görünmesi.
Tecessüd — Cesedlenme.
(Cenâzeyi) techiz — Cenâze için lâzım olan şeyleri hazırlamak.
Tecviz — Yapılmasında mahzur, zarar görmeme.
Tedrîcî — Yavaş yavaş, azar azar.
Tedvîn — Bir araya toplayarak tertipleme. Aynı mevzûa âit çalışmaları toplayıp kitap hâline getirme.
Teessüs — Kurulma, temelleşme.
Tefessüh — Bozulma, çürüyüp dağılma.
Tefrik — Ayırdetme, ayırma.
Tefrît — Geri kalma, azaltma, kısma.
Tehevvür — Kızgınlık, hiddet.
Teheyyüc — Heyecan, heyecanlanma.
Te'hîr — Sonraya bırakma.
Tehlîl — «Lâ ilâhe illa'llah» cümlesini söyleme, okuma.
Tehzîb — Düzeltme, iyileştirme.
Tekâlif-i şer'iyye — Dînî emirler, teklifler.
Tekâmül — Olgunlaşma.
Tekbîr — Allah'ın büyüklüğünü anmak için söylenen «Allâhu Ekber» sözü
Tekdîr — Kederlendirme, azarlama.
Tekemmül — Olgunlaşma, kemâle erme.
Tekerrür — Bir daha olma, tekrarlanma.
Tekmil — Tamamlama, bitirme.
Tekzîb — Yalanlama.
Telâkki etmek — Almak.
Telehhüf — Acınma.
Televvün-i mizac — Sözünde durmamak, kararsızlık, renksizlik.
Telezzüz — Bir şeyi tatmakta zevk bulma, tatlılanma.
Telkîn — Birisine bir şeyi iyice anlatıp zihnine koyma, bir fikri aşılama.
Temâyüz — Kendini gösterme, sivrilme.
Temyîz — Ayırdetme, seçme.
Tenâkuz — İnsanın bir sözünün öteki sözüne uymaması, çelişme.
Tenfîr — Nefret ettirme.
Tenvîr — Aydınlatma, nurlandırma.
Tenzîh — Cenâb-ı Hakk'ın bütün eksikliklerden berî olduğuna inanma ve bunu i'tirâf etme.
Tenzîhen mekruh — Mübâha yakın mekruh.
Terettüb etmek — Gerekmek.
Tergîb — Arzu ettirme, isteklendirme, heveslendirme.
Tesâdüm — Çarpışma.
Tesânüd — Dayanışma.
Te'sîs — Kurma, temel atma.
Teşehhüd — Namaz ka'delerinde «Ettehiyyâtü» yü okuma.
Teşrîh — Bir şeyin her cihetini inceleyip açıklama.
Teşrî' eylemek — Dînî emir ve nehiyleri bildirmek. kanun yapmak.
Teşvîk — Gayrete getirme, şevklendirme.
Tevahhuş — Ürkme, korkma.
Tevâtür — Yalan üzerine birleşmeleri aklen mümkün olmayan bir topluluğun verdikleri haber, ağızdan ağıza geçip gelen.
Tevdi' — Emânet etme, teslim etme.
Teveccüh — Çevrilme, yöneltilme.
Tevekkül — Allah'a boyun eğme, yapılacak işlerde her tedbîri aldıktan sonra netîceyi Allah'dan bekleme.
Tevessü' — Genişleme, yayılma.
Tevfîkan — Uygun olarak.
Tevhîd — Bir Allah'a inanma.
Tevhîd-i ulûhiyyet — Cenâb-ı Hakk'ı birleme.
Te'vîl — Bir sözü, anlatmak istediği mânâdan farklı bir şekilde açıklama.
Tevlîd etmek — Doğurmak.
Te'yîd — Kuvvetlendirme, sağlamlaştırma, doğrulama.
Tezâhürât — Nümayiş, gösteriler.
Tezyîn — Süsleme.
Tımar — Bir şeyin devâmı ve inkişâfı için lâzım gelen şeyi yapmak, bakmak.
Timsâl — Resim, âlâmet, işâret.

Töhmet — Birine şüphe ile yüklenen suç.
Tuğyân — Taşma.

U

Uhrevî — Âhiretle ilgili.
Ulûhiyyet — Tanrılık, İlâhlık.
Ulûv — Yükseklik.
Ulvî — (Mânevî ve fikrî şeyler hakkında) pek yüksek, pek büyük.
Umde — Temel fikir, dayanacak, i'timâd edilecek şey, prensip.
Unsur — Bir bütünü meydana getiren parçalardan her biri.
Usûl-i âmme — Bütün insanların düzeni, yolu.
Usûl-i mesâil — Mes'elelerin asılları, esasları.

Ü

Ülfet — Alışma, alışıklık, bir şeyle devamlı münâsebette bulunma.
Ülfet ettirmek — Alıştırmak.

V

Vâcib — Yapılması şer'an kat'î derecede bir delil ıle sâbit olmamakla berâber her halde pek kuvvetli bir delil ile sâbit bulunan şey.
Vâcibü'l-vücûd — Yokluğu olmayan Allahu Teâlâ.
Vahy — Allahu Teâlâ Hazretlerinin, dilediği hükümleri, hakîkatleri peygamberlerine bildirmesi.
Vârid — Gelen, erişen.
Vesâyâ-yı ahlâkiyye — Ahlâkî öğütler.
Vasî — Bir yetimin veya akılca zayıf ve hasta olan birinin malını idâreye me'mûr edilmiş kimse.
Vâsıl olmak — Ulaşmak, varmak.
Vaz' etmek — Koymak.
Vâzı' — Koyan.
Vecîbe — Borç, Dînin, ahlâkın yerine getirilmesini istediği şey, vazîfe.
Veciz — Kısa ve hikmetli, anlatıcı.
Velî — Bir çocuğun işlerine karışan, onun hâlinden ve hareketinden sorumlu olan kimse.
Velâyet-i kâmile — Kusursuz, mükemmel bir velîlik.
Vüsûk — İnanma, güvenme, i'timâd etme.
Vüsûl — Ulaşma, varma.
Vücûb — Vâcib olmak.
Vücûh — Tarzlar, yollar, üslûblar.
Vüs'at — Genişlik.

Y

Yakîn — Kalben bir şeyin sıhhat ve hakikatine inanıb asla şüphe ve tereddüd etmeme.

Z

Zâbıta — Tutan, itâat zorunda bırakan.
Zâhir — Açık, anlaşılır, belirli, görünen.
Zâid — Fazla.
Zann-ı galib — Daha kuvvetli bir sanı.
Zâtî sıfatlar — Allah'ın zâtı ile berâber dâimâ var. olan kemâl sıfatları.
Zekâvet — İnce anlayış hassası, zekîlik.
Zerketmek — Vücûdun dokuları arasına âletle sıvı sokma işi, iğne yapma.
Zevâid — Farzlar.
Zevâl bulmak — Yok olmak, yok olmağa yüz tutmak.
Zevât — Kişiler.
Zeyd-i mukîm — Bir yerde oturan, mısâfir olmıyan Zeyd.
Zıyâ' — Kaybolmak, yok olmak, mahvolmak.
Zilhicce — Arabî ayların onikincisi.
Zuhûra gelmek — Meydana gelmek.
Zulmet — Karanlık.
Zunûn — Şüpheler, tereddütler.
Zühd — Dînin yasak ettiği şeylerden sakınıp emirlerini yerine getirme. Gayr-i meşrû' bir sûrette dünyâya tâlip olmaktan yüz çevirme.

N O T : Bu lûgatça onuncu baskıya ilâve edilmiştir.

Lûgatçe Macide EMREM, Tevfik ERGUN, Neriman GÖKTÜRK tarafından hazırlanmış ve Altındağ Müftüsü Yusuf Ziya ERSAL tarafından kontrol edilmiştir.